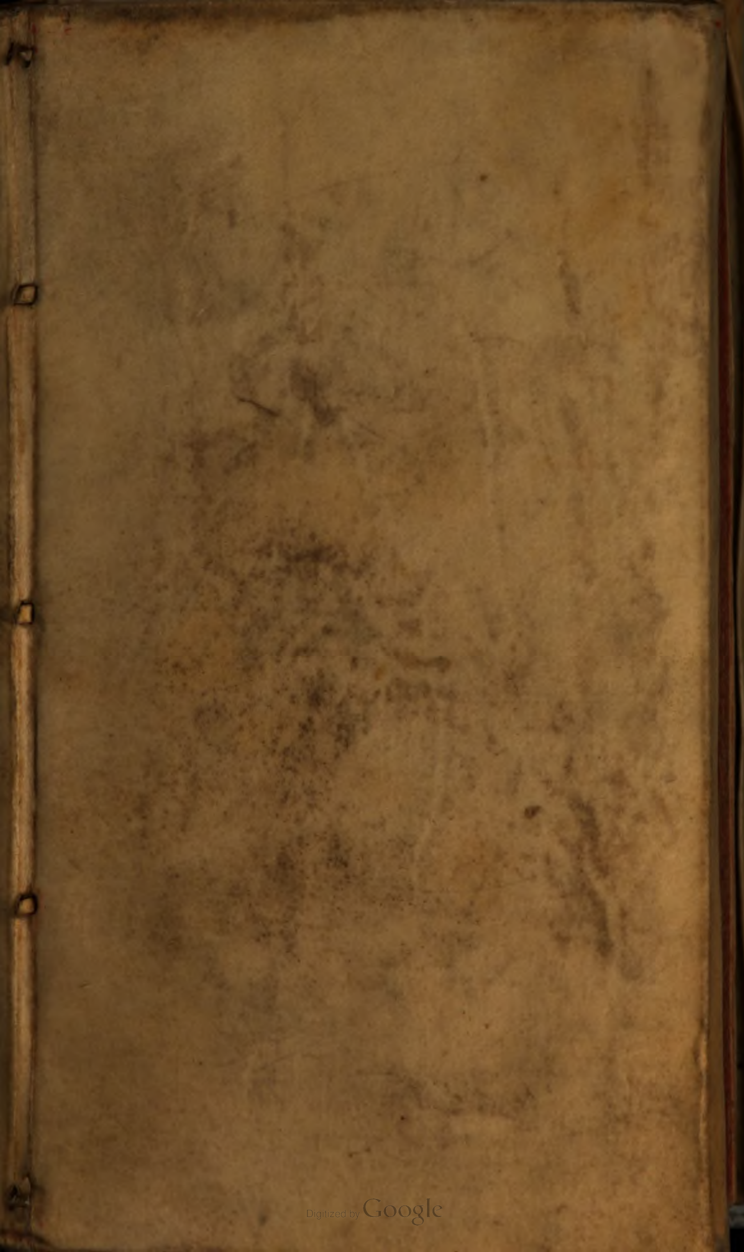

<36628830470011

IOANNIS SARESBERIENSIS

POLICRATICUS,

SIVE

De nugis Curialium, & vestigiis Philosophorum,

LIBRI OCTO.

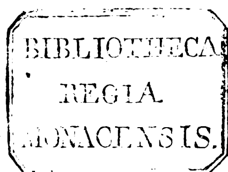
Accedit huic editioni eiusdem

METALOGICUS.

Cum Indice copiosissimo.

LUGDUNI BATAVORUM,
Ex Officina IOANNIS MAIRE,
cIↄ. Iↄ c xxxix.

Illustri Viro,

CL. SALMASIO.

OANNEM Saresberiensem, Vir illustris, auctorem, Te censore, non pessimum, in quo multam purioris & melioris ævi purpuram, & fragmenta sese agnoscere alibi eruditorum Phœnix I. Lipsius fatetur, quique in carpendis Curialium nugis, parem facundiam & libertatem adfert, cum à multis frustra passim quæri intellexissem, quod ab aliquot retro annis exemplaria in librariorum officinis nulla prostarent, tuo hortatu suasuque prælo typisque meis recudendum commisi: clarissimorum doctissimorumque *Raphelengiorum* editionem sequutus, cum veteribus doctissimi, humanissimique B. Vulcanii, Nobilissimi Iani Douzæ F. ac reverendi illius quondam senis Fr. Nansii, codicibus impressis olim collatam: quam quoque Vir quidam bonarum litterarum apprime studiosus, quem corrigendis operarum sphalmatis præfeceram, ad vetustissimum exemplar suum, anno CIↃ IↃ XIII. editum, summo studio ac diligentia recensuit, idque unice operam dedit, ut pristino nitori cultuique Auctor hic

restitutus, quam emendatissimus iam lucem adspiceret. Adjeci autem eiusdem Auctoris METALOGICUM, libris IV. comprehensum, quibus æmuli malevolique, quem sub Cornificii nomine tangit, maledictis respondet, Logicæ scientiam, tanquam inutilem & ridentis, & criminantis sui ævi Philosophos insipientes, & velut umbras volitantes, in antiquorum mente assequenda, toto errare cœlo. Prodiit ante annos aliquot liber hic Parisiis, sed ab infelicibus & inficetis typothetis ita misere exceptus & mutilatus, ut non crudelius à Bacchantibus Penthea credam multatum. Itaque in colligendis disjectis, & restituendis laceris artubus, non minus laboris, quam olim in purgando Augiæ stabulo ab Hercule, insumptum est. Num autem iam ex officina mea, proportione, lineamentis, numerisque omnibus absolutum corpus prodeat, penes eos iudiciū esto, qui in hac arte principes, & Parrhasii Praxitelesque cluunt. Cum vero, libro ad umbilicum perducto, de Patrono cogitarem, sub cuius clientela tuto foras exiret, Tu, Vir illustris, statim incidisti; cum quod iam pridem tibi amorem & observantiam erga te meam notissimam vellem, tum quod bonis omnibus, quantum curiales hasce nugas oderis, abunde hactenus approbaveris. Nam ut iam admirandas, & ingenii propemodum divinas

dotes

dotes silentio præteream, ita in Batavia nostra etiamnum vivis, ut in vitæ innocentiam, morumque sanctitatem, ne fama quidem habeat quod loquatur. Latius in laudum tuarum campum progrederer, nisi aut ego impar essem, aut tu in sola conscientia fructum Virtutisque tuæ rationem non poneres. Accipe igitur, è tenui mea suppellectile, munus hoc; exiguum quidem & levidense, sed ex animo, maximum dare volenti, profectum, & sub Augustissimi nominis tui tutela, IOANNES SARESBERIENSIS, D. Thomæ quondam familiaris, rigidus temporis sui censor morum, veræque virtutis satelles, legatur, probetur, & vitam accipiat. Vale Vir illustris, litterarumque decus eximium, & Reipub. litterariæ bono quam diutissime supervive. Lugd. Batt. VIII. Kal. Octob. CIↃ IↃ C XXXVIII.

Illustri, & Augusto nomini tuo æternum devotus,

IOANNES MAIRE.

AUTOR AD OPUS SUUM.

SI mihi credideris, linguam cohibebis, & aula
Limina non intret pes tuus: esto domi.
Aspectus hominum cautus vitare memento,
Et tibi commissas claude libelle notas.
Omnia sint suspecta tibi, quia publicus hostis
Et maiestatis diceris esse reus.
Ignis edax, gladiusq; ferox tibi forte parantur:
Aut te polluta subruet hostis aqua.
Cum tamen exieris, faciem velabit amictus,
Deformentque tuam pulvis & aura cutem.
Virgã dextra ferat, premat & sua mãtica dorsũ:
Trita tegant frontem pilea, pero pedem.
Sit gradus & cultus, habitus peregrinus eunti,
Non nisi barbariem barbara lingua sonet.
De Pictavorum dices te gente creatum,
Nam licet his lingua liberiore loqui.
Hospitiique fidem quares super omnia, quo sis
Tutus ab insidiis, quas tibi quisque parat.
Stultos, prudentes nimium, pravosque cavebis,
Et quos insignes garrula lingua facit.
Si quis amat verum, tibi sit gratissimus hospes,
Et quem delectat gloria vana, cave.
Iure patronatus illum cole, qui velit esse,
Et sciat, & possit, tutor ubique tuus.
Ergo quaratur lux cleri, gloria gentis
Anglorum, regis dextera forma boni.
Quasitus regni tibi cancellarius Angli,
Primus sollicita mente petendus erit.

Hic

Hic est qui regni leges cancellat iniquas,
Et mandata pii principis aqua facit.
Siquid obest populo, vel moribus est inimicum,
Quicquid id est, per eum desinit esse nocens.
Publica privatis qui prafert commoda semper:
Quodq; dat in plures, ducit in are suo. (versa
Quod dat habet; quod habet, dignis donat: vice
Spargit; sed sparsa multiplicantur opes.
Utque virum virtus animi, sic gratia forma,
Undique mirandum gentibus esse facit.
Tardus ad hunc Samius si certet acumine mentis,
Indoctusque Plato, Varroque stultus erit.
Curio si certet verbis, vincetur ab ipso;
Victus, si certet, Quintilianus erit.
Huius nosse domum non est res ardua; cuivis
Non duce quasito, semita trita patet.
Nota domus cunctis, vitio non cognita soli
Lucet, ab hac lucem dives, egenus, habent.
Illa patet miseris, patet & domus illa beatis,
Hic patre latatur advena quisque suo.
Cum reserata semel fuerit tibi ianua, currens
Ad thalamum domini progrediere tui.
Exspecta dum turba fluat, qua fervet in aula,
Fessaque sint domini membra fovenda toro.
Accedes, vultum mutabis, mantica nugas
Excutiat; peregre * nunc peregrinus * eat. * al' tunc.
Non tamen ostendas, oculos quod principis urat, * al' erit.
A quo tota tibi vita, salusque datur.
Si facies illi tua displicet, unde * placebit? * al' placebis.
Eius in arbitrio iusq; favorq; manent.

Quod prohibet fieri, scelus est: quod præcipit, æ-
Juraq; pro placito stantq; caduntq; suo. (quũ,
Huic quæ sola placet, sola virtute placebis,
Quæ tibi si desit, cætera cuncta nocent.
Iura colit, pacem statuit, fundatque quietem,
Et tumidos hostes mente manuque domat.
* al' nocent. *Sed seu iura * vocẽt, seu fulminet ensis in hostes,*
Non nisi sancta gerit, non nisi sancta probat.
Confer ei quoscunq; duces, quoscunq; potenteis,
Plebs erit hoc viso maxima turba ducum.
Si reges videas, quid ad hunc nisi rustica turba?
Et bene, si dici rustica turba queunt.
Particulamque tui præmonstrans, experiere
* al' tecum. *Quæ maneat * totum gratia, vel quis honor.*
Si placet hac, totus poteris fortasse patere:
Sed si displiceat, cetera claude toga.
Verba salutantis sint prima; subinde facetus,
Te dabis obsequiis, hospitiumque petes.
Non gravis hospes eris, potuq; ciboq; verẽdus,
Sufficiet vestis non preciosa tibi.
Non oneraris equis, phaleras nec poscis equorũ,
Nec te servorum copia magna premit.
Sufficiet vel sola domus, visusque patroni,
Eius & alloquio, consilioque frui.
* al' nisi. *Curia quid possit, quid speret plebs, * ubi regni*
Vires, una domus sola docere potest.
Si develatam faciem monstraverit, aut non
Perstringat visum cassibus ille tuum,
Quid sapiens stulto differt, quid paupere dives,
Quid misero felix? si sapis ecce vides.

Si fue-

Si fuerit lætus, oculos aureſque libenter
Exponet nugis forſitan ille tuis.
Sic igitur nugas ſparges, ne tædia gignant,
Quæ rebus lætis ſunt inimica nimis.
Si iubet ut nugas agites, nugare decenter:
Nam ſibi per nugas ſeria credet agi.
Utilibus nugas, ſic aptes ſeria ludis,
Ut tibi ſit gravium nulla timenda manus.
Si iubet ut taceas, ſtatua taciturnior eſto,
Nec redimas ſignis verba negata tibi.
Cum ſatiatus erit, vel cum maiora vocabunt,
Ora conductus detur ut inde tibi.
I citus, atque redi; ne quorum carpere nugas
Auſus es, infligant tela, necemque parent.
Unum diſcedens ſecreta profer in aure:
Quicquid agant alii, tu memor eſto tui.
Quæque caro fœnum, flos fœni, gloria carnis,
Hæc nihil eſt: nihilo quid minus eſſe poteſt.
Munera fortunæ, viſcata puta vitiorum
Semina, ſunt ſcelerum pabula, mortis iter.
Sunt laquei, ſunt inſidiæ, ſunt toxica mortis,
Quam non effugient, quos dea cæca colit.
Quod fortuna dedit, & quod dabit, eſt alienum,
Auferet hoc totum, cum volet illa, tibi.
Retia pennatis nequeunt præviſa nocere,
Tu quæcunque vides, retia mentis habe.
Retia ſunt quæcunq; vides, hominemq; ligatum
Ad miſerā mortem per mala quæq; trahunt.
Forſitan, unde tibi datur hæc audacia? quæret,
Dices nil metuens, omnia tutus agit.

Omnia tutus agit, quē nec spes, nec timor angit,
Cui mala nulla placent, omnia tutus agit.
Hispana rediens, aut Vasconis utere lingua,
Sed tamen in verbo plus gravitatis habe.
Indue sic linguam, sic vestes indue gentis,
Salva sit ut morum regula, salva fides.
Pendeat ex humeris crux aenea, sit coma tetra,
Hispida caesaries, barba recisa parum.
Sitque gravis vultus, sint frons oculique pudici,
Insontesque manus, pauper amictus erit.
Dum tibi conductus fuerit, securior ibis,
Et via sit pedibus qualibet apta tuis.
At si defuerit, longas protende diaetas,
Contineatque pedes publica strata tuos.
Nusquam divertas, ne quis te laedat euntem.
Nugarumque luat garrula lingua notas.
Omnia, si nescis, loca sunt plenissima nugis;
Quarum tota cohors est inimica tibi.
Ecclesia nugae regnant, & principis aula;
In claustro regnant, pontificisque domo.
In nugis clerus, in nugis militis usus;
In nugis iuvenes, totaque turba senum.
Rusticus in nugis, in nugis sexus uterque;
Servus, & ingenuus, dives, egenus, in his.
* al' tanto. Accelera gressus, * cauto diplomate perges
Ad mare, quo * Morini littora nostra petunt.
* al' Morum. Hospitium tandem sera cum nocte subibis,
Ut valeas, esto sobrius, esto gravis.
Gens penetrāda tibi, praelarga, bibaxq;, loquaxq;,
Et cui, ni morem gesseris, hostis eris.

Emer-

Emergunt lites modicæ, quas magna sequuntur
Jurgia, vulneribus fœta, necemque ferunt.
Sed quia virtutem gens diligit, & veneratur,
Si bene credaris vivere, tutus eris.
Non modo tutus eris, sed summo dignus honore
Quæque libet fieri, cuncta licenter age.
Cantia te felix genuit, te Cantia fovit,
Illustris regum, pontificumque parens.
Hic tibi debetur, sedes finisque laborum:
Illa tibi requiem præparat, illa domum.
Anglorum sedem primam pete, sive Britonum;
Si Britonum mavis dicere, nemo vetat.
Indignum, litem si tempus agit breve longam,
Digna quidem non sunt tempora longa brevi.
Cum de re constat, non sit de nomine pugna;
Ne foveat litem lana caprina diu.
Quicquid vis dicas, dum sit caput illa Britannis,
Quam tibi præsignat angelus arce micans. (res?
Angelus iste quis est, aut quæ domus ista, requi-
Namque novos rerum forma movere solet.
Hæc est illa domus, quæ Christum prima recepit:
A qua suscepit insula tota fidem.
Insula tota fidem cepit, fideique parentem
Prædicat, extollit, audit, honorat, amat.
Consilii magni si nosti forte datorem,
Non erit ignotus angelus iste tibi.
Angelus è specula totum circumspicit orbem,
Et corpus pennis subvehit, atque tegit.
Sic videt è specula, sic protegit omnia pennis,
Ut ius non habeat hostis in orbe suo.

Hic

Hic tempestates praenunciat, atque serenum;
Ventorum rabiem temperat, atque maris.
Ne quid obesse queat, non dormit nocte, dieque
Stat; quia subiectos undique stare facit.
Accedens propius, Christi properabis ad aulam,
Ut veniam culpis promereare tuis.
Illic finiti solventur vota laboris:
Hic lachrymas, gemitus, hic pia tura dabis.
Excipiet fratrum reducem te tota chorea:
Et laudes pro te sospite laeta canet.
Quicquid habes quod eis placeat, largire libẽter:
Quidlibet, ut fuerit utile, cuique dabis.
Si potes, Odoni studeas donare salutem:
Accipiatque Brito te veniente crucem.
Hic narrare tui tandem discrimina fati
Exactaque via prospera cuncta licet.
Quid sit ovis sub vulpe latẽs, vulpesve sub agno,
*Pelle leonina dic quid asellus * habet.* * al' agat.
Quid leo dũ servit, quid agit, dũ regnat asellus,
Turturis in specie passeris acta canes.
Quid faciant pardi timidi, leporesque fugaces,
Et spes conversi quae sit habenda lupi.
Quid repens testudo paret, scarabaeus onustus,
Curque levi ventus grandis ab imbre cadat.
Sed quia nemo potest cunctis virtute placere,
Sufficiat paucis te placuisse bonis.
Spernantur si forte tuae sub iudice nugae,
Non sit iniqua manus, aut tua lingua procax.
Libera ponentur cunctis suffragia, teque
Iste bonum dicat, dicat & ille malum.

Si lo-

Si locus est liber, cur non sit libera lingua?
Nemo satis firmus, quem levis aura movet.
Quid facient enses, si te levis aura cruentet?
Verba quidem non sunt verbera, verba times?
Linguarum strepitus solidam non transeat aurẽ,
Auris inepta nimis, quam sonus urit iners.
Exercent alii linguas, tibi pareat auris;
Lingua quidẽ prodest, non tamen aure magis.
Illis in lingua mens est, tibi sit cor in aure.
Os patulum sit eis, auris aperta tibi.
Obice virtutis confringitur impetus oris,
Et lingua stimulo mens malesana perit.
Nemo, nisi vanus, falso lætatur honore,
Conscia mens culpa, quã mala dicta movent.
Frons adamante tibi sit durior, igne perusta
Sit cutis, à verbis ne notet ora rubor.
Plena pudore tamen, qualem decet illius esse,
Qui timeat vitii sordidus esse nota.
Alterius linguæ dic quis moderatur habenas?
Vix est, qui propriæ possit habere modum.
Lubrica sæpe cadit, quoniam versatur in udo:
Sæpe cadens labem contrahit, atque notam.
Inter multiloquos, & grandia verba ferentes,
Esto tardiloquus, estoque pauca loquens.
Dum linguas acuunt alii, tibi calleat auris,
Et sit Dulichio remige surda magis.
Nec tantum valeat temeraria lingua loquentis,
Pectoris ut possit rumpere claustra tui.
Si patiens fueris, nunquam tibi verba nocebunt,
Turbatorque tuæ nemo quietis erit.

Excu-

Excutiet pacem, quam dat patientia, nullus;
Sit licet exermis, conterit arma tamen.
Utantur linguis, tu viribus utere mentis,
Si sapis: à linguis gloria magna venit.
Nam quæ sit doctrina viri, patientia monstrat,
Imbelliqùe manu bella nefanda premit.
Quis feret armatã, quæ sola triumphat in armis?
*Armatamque manum vincere sola * solet.*
* al' potest.
Vir patiens forti melior; minor esse triumphus
Urbis, quam mentis dicitur, estque minor.
Sperne malos, venerarare bonos, ignosce volenti
Lædere, nulla bonis ultio grata magis.
Nulla virum fortem vindicta magis decet ista,
Principibus semper debet adesse viris.
In quorum manibus lex si viget ignea; punit,
Dum miseret: fidos dum cupit esse, facit.
Provocat ad facinus, dum sævit iniqua potestas,
Et sibi subiectos non sinit esse pios.
Nemo sciens illum lædit, quem credit amicum;
Regula fida nimis: quisquis amandus, amet.
Hæc hominum disiuncta solet coniungere corda,
Ista potest hominem conciliare Deo.
Hac duce carpe viam, gradienti nemo nocebit,
Et poteris cunctas tutus inire manus.
Illa tamen metuenda manus, quæ tractat iniquas
Sordes, quam maculant æra colore suo.
Non quia polluitur, & polluit, est fugienda:
Sed quoniam nummus toxica sæva gerit.
Toxica perpetuam paritura famemq; sitimque,
Et miseram vitam, mortis & omne genus,
Nulla

Nulla libris erit apta manus ferrugine tincta;
Nec nummata queunt corda vacare libris.
Non est eiusdem nummosque librosque probare,
Persequiturque libros grex Epicure tuus.
Ignis avaritiæ cum fœnum carnis adurit,
Surgit, & æternum construit usque focum.
Omnia cum possit manus omnipotentis, avaræ
Mentis egestatem non satiare potest.
Non satiare potest manus omnipotentis avarum:
Dic mihi quis poterit, quod nequit illa manus?
Nonne satis miser est, quem nec Deus ipse beare
Sufficit? ulterius quis miser esse potest?
Nummipetæ cum libricolis nequeunt simul esse:
Ambos, crede mihi, non capit una domus.
Ergo cave miseros, nec ab his nisi tristia speres:
Nam miseri cultor, quis nisi stultus, erit?
Est antiqua nimis, nimis est sententia vera,
Quam docuere patres, Ennius atque Cato:
Tam quod habet, quã quo caret omni desit amico,
Occupet, * occumbat, res aliena tamen. * al' incumbat,
Semper abundabit, qui rebus noverit uti;
Et mens utendi nescia semper eget.
Pauca potest dives, & plurima pauper habere;
Nescit egestatem dives, egenus opes.
Nullus amicus ei, qui multa cupit, nec amicus
Est sibi, cui nimium res aliena placet.
Si cupidus fuerit hostis, caveatur ut hostis,
Si sit amicus, eo cautior esse stude.
Iurat? crede minus; non iurat? credere noli;
Iuret, non iuret, hostis ab hoste cave.

Et fu-

Et fugias quos livor edax felicibus hostes
Sic facit, ut virtus flectere nulla queat,
Muneribus fortasse tuis placabis avarum,
Lædere quo cesset invidus, esto miser.
Alterius misera gaudet mens invida sorte,
Cunctaque vicina commoda, damna putat.
Et nisi festinus fugeres, te plura monerem,
Vix pateris dici pauca: vel ista tene.

IUSTUS LIPSIUS
ad XII. Annal. Tacit.

In IOANNE SARESBERIENSI *de nugis Curialium (in quo Centone multos pannos purpuræ agnosco, & fragmenta ævi melioris) lego, &c.*

PROLO-

PROLOGUS IOHANNIS SARESBERIENSIS

In Policraticum suum, de nugis Curialium, & vestigiis Philosophorum.

IOCUNDISSIMUS cum in multis, tum in eo maxime est litterarum fructus, quod omnium interstitiorum loci & temporis exclusa molestia, amicorum sibi invicem præsentiam exhibent, & res scitu dignas, situ aboleri non patiuntur. Nam & artes perierant, evanuerant iura, fidei & totius religionis officia quæque corruerant, ipseque recti defecerat usus eloquii, nisi in remedium infirmitatis humanæ, litterarum usum mortalibus divina miseratio procurasset. Exempla maiorum, quæ sunt incitamenta & fomenta virtutis, nullum omnino erigerent aut servarent, nisi pia sollicitudo scriptorum, & triumphatrix inertiæ diligentia, eadem ad posteros transmisisset. Siquidem vita brevis, sensus hebes, negligentiæ torpor, inutilis occupatio, nos paucula scire permittunt: & eadem iugiter excutit & avellit ab animo fraudatrix scientiæ, inimica & infida semper memoriæ noverca, oblivio. Quis enim Alexandros sciret aut Cæsares, quis Stoicos aut Peripateticos miraretur, nisi eos insignirent monumenta scriptorum? Quis Apostolorum & Prophetarum amplexanda imitaretur vestigia, nisi eos posteritati divinæ literæ consecrassent? Arcus triumphales tunc proficiunt illustribus viris ad gloriam, cum ex quibus causis, & quorum sint, impressa docet inscriptio. Liberatorem patriæ, fundatorem quietis, tunc demum inspector agnoscit, cum titulus triumphatorem, quem nostra Bri-

tannia genuit, indicat Constantinum. Nullus enim constanti unquam gloria claruit, nisi ex suo, vel scripto alieno. Eadem est asini, & cuiusvis Imperatoris post modicum tempus gloria; nisi quatenus memoria alterutrius, scriptorum beneficio prorogatur. Quot & quantos arbitraris fuisse reges, de quibus sermo nusquam est, aut cogitatio? Nihil ergo consiliosius est captatoribus gloriæ, quam literatorum & scribentium maxime gratiam promereri. Inutiliter enim eis geruntur egregia, perpetuis tenebris obducenda, nisi literarum luce clarescant. Quicquid favoris aut præconiorum aliunde contrahitur, perinde est, ac si Echo quam audis in fabulis, plausus excipiat theatrales; desinit enim cum cœperit. Ad hæc in dolore solatium, recreatio in labore, in paupertate iocunditas, modestia in divitiis & delitiis, fidelissime à literis mutuatur. Nam à vitiis redimitur animus, & suavi & mira quadam, etiam in adversis, iocunditate reficitur, cum ad legendum vel scribendum utilia, mentis intendit acumen. Nullam in rebus humanis iocundiorem, aut utiliorem occupationem invenies: nisi forte divinitus compuncta devotio orando divinis insistat colloquiis, aut corde per charitatem dilatato, Deum mente concipiat, & magnalia eius apud se quasi quadam meditationis manu pertractet. Experto crede, quia omnia mundi dulcia his collata exercitiis, amarescunt; eo quidem magis, quo cuique sensus integrior, & ratio incorrupta iudicii purioris viget acumine. Noli ergo mirari, quare aliquem gradum scalæ, quæ nunc sola novit ascensum, prout quenquam monuisti, non ascendo. Quare maioribus me non ingero curiis, cum tibi etiam Isocratis responsurus sum verbo: qui interrogatus ab amicis, quare non in forensibus negociis versaretur, respondit; Quæ locus hic callet, ego nescio; quæ ego calleo, locus hic nescit. Ego enim contemno quæ illi

illi aulici ambiunt, & quæ ego ambio illi contemnunt. Mirare magis quare non pręcido, aut rumpo funem, si alias solvi non potest, qui me in curialibus nugis tamdiu tenuit, & tenet adhuc tantæ obnoxium servituti. Iam enim annis fere duodecim nugatum esse tædet, & pænitet me longe aliter institutum, & quasi sacratioris philosophiæ lactatum uberibus, ablactatumque decuerat ad philosophantium transisse cœtum, quam ad collegia nugatorum. Et te quidem sentio in eadem conditione versari, nisi quia rectior & prudentior, si facis quod expedit, stas semper immotus in solidæ virtutis fundamento, nec agitaris arundinea levitate, nec delitiarum sectaris mollia, sed ipsi, quæ mundo imperat, imperas vanitati. Unde cum tibi diversæ provinciæ congestis meritarum laudum præconiis, quasi arcum erigant triumphalem: ego vir plebeius stridente fistula inculti eloquii, librum hunc ad honorem tuum, velut lapillum in acervo præconiorum tuorum conieci; sciens quia sicut non habet, unde placeat ex venustate, sic ex devotione scribentis non poterit displicere. Nugas pro parte continet curiales, & his magis insistit quibus urgetur magis. Pro parte autem versatur in vestigiis philosophorum; quid in singulis fugiendum sit, aut sequendum, relinquens arbitrio sapientis. Et quia ne lædant aliquem, eum oportuit conveniri, in quo nihil nugatorium possit argui: te virorum nostræ ætatis elegantissimum decrevi convenire, & quæ videntur in mei similibus arguenda describere. Sic enim cum ineptias suas lector vel auditor agnoscet, illud ethicum reducet ad animum, quia mutato nomine de se fabula narratur; præcipue cum omnes noverint quantis tu serietatibus iugiter occuperis. Sic dum alios docet Seneca suum monet Lucillium. Ad Oceanum & Pammachium scribit Hieronimus, & aliorum plerumque castigat excessus. Quisquis

autem blandientis causatur ineptias, negotium cum tempore metiatur, & quod sapientis est, ex causis dicendi dicta diiudicet. Si quid autem cuipiam asperius sonat, non in se quicquam dictum noverit, sed in meipsum, & similes mei, qui mecum cupiunt emendari; aut in eos, qui collapsi in fata, omnem reprehensionem æquanimiter ferunt. Novi enim quia nulli gravis percussus Achilles: & præsens ætas corrigitur dum præterita suis meritis obiurgatur. Sic dum corrigat Horatius, etiam servis, ut Decembri libertate utantur, indulget.

Omne vafer vitium ridenti Flaccus amico
Tangit, & admissus circum præcordia ludit.

Quæ vero ad rem pertinentia à diversis autoribus se animo ingerebant, dum conferrent, aut iuvarent, curavi inserere, tacitis interdum nominibus autorum; tum quia tibi, utpote exercitato in litteris, pleraque plenissime nota esse noveram; tum ad lectionem assiduam magis accenderetur ignarus. In quibus si quid à fide veri longius abest, mihi veniam deberi confido, qui non omnia, quæ hic scribuntur, vera esse promitto; sed sive vera, seu falsa sunt, legentium usibus inseruere. Neque enim adeo excors sum, ut pro vero adstruam, quia pennatis avibus quondam testudo locuta est, aut quod rusticus urbanum murem mus paupere tecto susceperit, & similia; sed quin hæc figmenta nostræ famulentur instructioni, non ambigo. Hæc quoque ipsa, quibus plærumque utor, aliena sunt, nisi quia quicquid ubique bene dictum est, facio meum, & illud nunc meis ad compendium, nunc ad fidem & autoritatem alienis exprimo verbis. Et quia semel cœpi revelare mentis arcana, arrogantiam meam plenius denudabo. Omnes ergo qui mihi in verbo aut opere philosophantes occurrunt, meos clientes esse arbitror, & quod maius est, mihi vendico in servitutem; adeo quidem ut in traditionibus suis seipsos

pro

pro me linguis obiiciant detractorum. Nam & illos laudo autores. Neque illum Alexandrum vidi, vel Cæsarem: nec Socratem, Zenonemve, Platonem aut Aristotelem disputantes audivi; de his tamen & aliis æque ignotis, ad utilitatem legentium retuli plurima. Credo tamen ne videar contentione gaudere, & me officiosis fateor usum esse mendaciis, & si aliter æmulus non quiescit, quoniam & ego meum Cornificium habeo & Lanuvium, me mendacii reum esse consentio, qui scriptum novi, quia omnis homo mendax; adeo quidem, ut nec vastum pectus, turgidus venter, tumida facies & rubicunda, lingua procax, insulsa, & paratior mores corrodere alienos, quam corrigere suos, nostrum receperit Lanuvium. Quis ipse sit, nisi ab iniuriis temperet, dicam, & plane cognoscet, quia inveteratum esse, plenam non confert, nec integram servat autoritatem. Procedat tamen & publicet, arguat meum ratione vel autoritate mendacium, & ego vel ad inimici vocem non refugiam emendari; imo & amicum * ducam, qui meum castigabit errorem. Si tamen & alicubi autorum aliter quam scripserim, inveniatur, non ideo constabit me esse mentitum, cum in strategematicis historicos, qui frequenter ab invicem diffident, sim secutus, & in philosophicis academice disputans, pro rationis modulo, quæ occurrebant, probabilia sectatus sum. Nec Academicorum erubesco professionem, qui in his quæ sunt dubitabilia sapienti, ab eorum vestigiis non recedo. Licet enim secta hæc tenebras rebus omnibus videatur inducere, nulla veritati examinandæ fidelior, & , autore Cicerone, qui ad eam in senectute divertit, nulla profectui familiarior est. In his ergo quæ incidenter de providentia, & fato, & libertate arbitrii, & similibus dicta sunt, me Academicum potius esse noveris, quam eorum quæ dubia sunt, temerarium assertorem. Scripturarum

* *Al' dicam.*

quoque testimoniis, ad commodum explanandæ sententiæ, quandoque usus sum; ita tamen, ut nihil fidei, aut bonis moribus inveniatur adversum; ac si sententias tam modernas, quam veteres, eadem incommutabilis veritas genuisset. Siquidem

facies non omnibus una,
Non diversa tamen, qualem decet esse sororum.

Omnia vero tuo reservantur examini, ut tibi maior & iustior corrigendi, quam mihi scribendi gloria debeatur. Inæqualitas autem voluminum, variis est occupationibus adscribenda, quibus in curia sic detractus sum, ut vix aliquid scribere quandoque licuerit. Dum tamen Tolosam cingitis, ista aggressus sum, & me curialibus nugis paulisper ademi, illud volvens in animo, quia ocium sine literis mors est, & vivi hominis sepultura. Si quis ignotos autores cum Lanuvio calumniatur aut fictos, redivivum Platonis Africanum Ciceroni somniantem, & Philosophos Saturnalia exercentes, accuset, aut autorum, nostrisque figmentis indulgeat, si publicæ serviunt utilitati. Præterea lectori & auditori quanta possum devotione supplico, ut me patri misericordiarum commendare dignentur, in orationibus suis; & erratibus meis, qui multiplicati sunt super numerum, veniam studeant obtinere. Nam & ego spero me participem esse omnium timentium Dominum: & corde & voce vicissim pro indigentibus oro, ut actus & cogitationes nostras, omnipotens & miserator Deus emundet; & ne vitiorum rapiamur erroribus, spiritu suo mentes nostras illustrare dignetur magni consilii angelus.

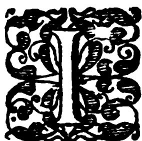
FINITUR PROLOGUS.

Inchoa-

Inchoatur LIBER PRIMUS POLICRATICI IOHANNIS SARESBERIENSIS.

CAPUT. I.

Quid maxime noceat fortunatis.

NTER omnia quæ viris solent obesse principibus, nihil perniciosius esse arbitror, quam quod eis fortunæ blandientis illecebra aspectum subtrahit veritatis, dum divitias suas & delitias congerit mundus, quibus delicati sensus prurigine vicissim refovet & accendit, ut animus multiplici lenociniorum fraude captus, quadam alienatione sui, ab interiore bono deficiens, per exteriora mendacia variis concupiscentiis evagetur. Noverca siquidem virtutis prosperitas, beatulis suis sic applaudit, ut noceat: & infelici successu sic in via fortunatis obsequitur, ut in fine perniciem operetur; convivis suis ab initio propinans dulcia, & cum inebriati fuerint, letale virus miscet, & si quid deterius est: quo specie sui clarescit amplius, eo stupentibus oculis densiorem infundit caliginem. Invalescentibus ergo errorum tenebris, veritas evanescit, & virtutum radice succisa, seges germinat vitiorum, lumen rationis extinguitur, & totus homo casu miserabili fertur in præceps. Sic rationalis creatura brutescit, sic imago creatoris quadam morum * similitudine deformatur in bestiam, sic à conditionis suæ dignitate degenerat homo, vanitati similis factus,

* al. dissimilitudine.

ctus, eo quod ex honore collato intumuit, & à tumore perdidit intellectum. Quis enim eo indignior, qui sui ipsius contemnit habere notitiam? qui tempus, quod parca manu datum est, ad mensuram in usum vitæ, & solum reparari non potest, usuraria quadam accessione & pœnali repetendum in vitæ dispendia prodigit, & in contumeliam autoris effundit? Quid eo brutius, qui ex defectu rationis, & impulsu libidinis, dimissis propriis, aliena negotia curat, & non modo negotiis, sed & alienis ociis iugiter occupatur? Quid eo bestialius, qui omisso officio, de media nocte surgit, ut sagacitate canum, venatorum industria, studio commilitonum, servulorum fretus obsequio, temporis & famæ iactura, rerum laborisque dispendio, de nocte ad noctem pugnet ad bestias?

CAP. II.

Quid in studiis alienum.

ALIENUM profecto est, quod ratio naturæ vel officii non inducit, si tamen interdum recte dicitur alienum, quod rectius fuerat semper fuisse nullius. Quæ vero naturæ sunt, peræque sunt omnium; quæ officii, sua sunt singulorum. Aliud itaque ex officio, aliud ex natura: licet naturæ

* *al. ius.* * vis ex officio debeatur. Parricidii siquidem species est, impugnare iura naturæ, & sacrilegii instar, parentis leges evacuare, & matri omnium honorem debitum non referre. Quod tamen ratio ex honestis causis admittit, non est simpliciter alienum. Si modesta forte iocunditas, vel utilitas subest, & nemini noceatur, (hoc etenim non adversatur officio vel naturæ;) sin autem impugnat alterutrum, statim est & simpliciter alienum, & usquequaque non licet. Huius itaque contrectatio semper est, aut erroris aut criminis.

CAP.

CAP. III.

Distributio officiorum, ex politica constitutione veterum.

PHILOSOPHI gentium, justitiam, quæ politica dicitur, præceptis & moribus informantes, cuius merito respublica hominum subsistet & viget, unumquemque suis rebus & studiis voluerunt esse contentum, urbanis & suburbanis, colonis quoque vel rusticis sua singulis loca & studia præscribentes. Solicitudo singulorum & omnium utilitati publicæ serviebat. Naturæ, laboris, & industriæ fructum unusquisque recipiebat ex merito. Nemo quod esset alterius usurpabat, manente in omnibus individuo charitatis affectu. Primus quidem & medius urbis locus Areopago cessit, unde ad singulas professiones, prout ratio cuiusque officii exigebat, dispositione congrua institutas, officiorum iura quasi quidam salutis & vitæ rivuli derivarentur. Porro in his venandi ars vel officium vix permittitur accedere ad suburbanos; cum venatores ut agricolæ cæterique incolæ rurum, ab urbibus nobiliorumque cœtu longius arceantur. Omnino enim iniquum est nobiliora ingenia studiis dehonestari minoribus, & eos, quos ardua & graviora manent officia, voluptatis aut vanitatis occupationibus agitari. Unde si licenter exerceatur venatio, artificium vel officium; si contra, levitatem eam esse aut maleficium censuerunt, edicto punientes eos, qui eam contra officium usurparent.

CAP. IV.

De venatica, & autoribus, & speciebus eius, & exercitio licito & illicito.

ET primi quidem Thebani, si fidem sequamur historiæ, eam communicandam omnibus statuerunt. Et ex quo suspecta sit omnibus gens fœda

parricidiis, incestibus detestanda, insignis fraude, nota periuriis, huius artificii, vel potius maleficii, in primis præcepta congessit, quæ postmodum ad gentem mollem imbellemque, levem & impudicam (Phrygios loquor) transmitteret. Riserunt eos Athenienses & Lacedæmonii populi graviores, historiarum gesta, naturæ morumque mysteria variis figmentorum involucris obtexentes; sic tamen ut ex cautela malorum utilitatem inducerent, aut ex lepore poëmatis voluptatem. In auras itaque raptum tradunt ab aquila, Dardanium venatorem ad pocula, à quibus ad illicitos & innaturales transiret amplexus. Eleganter utique, cum & levitas ferri possit ab alite, & voluptas sobrietatis ignara cuiuscunque libidini prostitui non erubescit. Dux Thebanus visa nuditate illius quam in siluis semper coluerat, cum ab errore pedem sui revocaret affectus, sub humano sensu se in bestiam stupuit transformatum, cervisque conformis, cum domesticos canes, voce & vultu niteretur abigere, vitio pravæ consuetudinis, totius substantiæ suæ dispendio, eorumdem morsibus patuit. Et forte Deam venatoribus præferunt, quia mollicie hac vel malitia Deos suos voluerunt infamare. Apri dentibus extinctum Adonidem deflet Venus, habens semper cum venatione vel robusta commercium. Dum Maro Carthaginis altæ iocaretur hospitium, amantium vota conciliare nescivit; nisi eis ab opportunitate venandi dilapsu comitum, siluarum latebras reseraret. Sic forte quia studium hoc à conscientia turpitudinis odit lucem, sicut è contra legitimi amoris gaudia, solemnes lucis suæ præferunt tædas. Quem mihi dabis virorum illustrium, qui huic voluptati vehementer inhæserit?

Fixerit æripedem cervam licet, aut Erymanthi
Placarit nemora

victor Alcidas, non voluptati suæ, sed publicæ prospexit

spexit

ſpexit utilitati. Aprum Calidoniæ vaſtaverit Meleager, non mulſit animum voluptate, ſed hoſte patriam liberavit. Fuderit autor Romani generis cervorum corpora, non vanæ voluptatis ſolatium, ſed ſibi & ſociis quæſivit ſuffragium vitæ. Opera ſingulorum ex eventu, & propoſito colorantur; res quippe decora eſt, ſi honeſta cauſa præceſſerit. Quis tamen hominum canumque conſtruxit exercitum, ut non tam ſua, quam aliena virtute, cum beſtiis dimicarent? Quidni? infelicem beſtiolam lepuſculum timidum tanto fortaſſe prædabitur apparatu. Si vero clariore præda, cervo forte vel apro, venantium labor effulſerit, fit plauſus intolerabilis, exultant venatores, caput prædæ & ſolemnia quædam ſpolia triumphantibus præferuntur, regem Cappadocum captum credas. Sic cornicines & tibicines videas victoriæ gloriam declarare. Illis mœſtum indicit femina capta ſilentium; vel ſi forte præda nobilior, circumvenientium potius fraude, quam viribus proſternatur. Si capreolus, vel lepus ceciderit, triumphi gloria reputatur indignus. Præterea ab octavo gradu capricorni, uſque ad geminos, tibicinum & cornicinum exultatio conquieſcit; niſi lupus aut hoſtis immanior, leo forte, vel tigris, aut pardus in prædam venerit, quæ quidem noſtratum, Deo propitiante, rara gloria eſt, cum tamen totius anni prolixitas variis venantium ſtudiis occupetur. Albani quidem in Aſia canes habent leonibus fortiores: eos virtute canum, & ſuæ gentis artificio, quaſi imbelles beſtiolas populantur. Canibus quidem illis nulla ferarum fortior, nulla animoſior eſt. Hos Hercules tergemino Gerione victo, ab Italia traiecit in Aſiam, eis virtutem qua leones ſternerent, quaſi hereditariam derelinquens. Ad hæc carnificium eorum artem exigit, & artem facit, ſuum habet opeficem,

Chironomanta volanti Cultello,

nunc

nunc pugione ſtricto, nunc hebetata machæra mirabilis, ſi te caſu ſolemniis eorum contigerit intereſſe. Cave tamen ne Martem loquendi verbo quovis offendas; quia aut vapulabis, aut condemnaberis inſcitiæ bonorum omnium, ſi eorum figmenta non noveris. Hæc ſunt temporibus noſtris liberalia nobilium ſtudia, hæc ſunt prima elementa virtutis, hæc via felices ad beatitudinis cumulum, compendioſo perducit tramite, quo maiores noſtri non niſi laborioſæ virtutis gradibus docuerant aſcendendum. Æmilianos & Ligures Galli derident, dicentes eos teſtamenta conficere, viciniam convocare, armorum implorare præſidia, ſi finibus eorum teſtudo immineat, quam oporteat oppugnari. Quod ex eo componitur, quod eos nunquam cuiuſcunque certaminis caſus invenit imparatos. Noſtri vero quomodo ludibrii notas effugiunt, cum maiori tumultu & ægriori ſolicitudine, & ampliori ſumptu, ſolenne bellum credant beſtiis indicendum? Eas tamen mitius proſequuntur, cum quibus humanum genus iuſtas, earum exigente malitia, exercet inimicitias. Lupus, vulpes, urſus, & quæcunque fera notior eſt, in aliarum quieſcit occaſum, & ſolitam exercere malitiam, in venatorum facie non veretur. Fertur Hannibal occidiſſe Romanum, qui mandato eius, ſingulari certamine percuſſerat elephantem, dicens eum indignum vita, qui cogi potuerat cum beſtiis dimicare. Licet verius ſit eum ex invidia noluiſſe captivum inauditi triumphi gloria illuſtrari, & infamari beſtias, quarum virtute gentibus terrorem incuſſerat. Quomodo ergo dignus eſt vita, qui nihil aliud novit in vita, niſi vanitatis ſtudio ſævire in beſtias? Quos vero ſpecies illa venationis oblectat, ut aves avibus inſequantur, ſi tamen hoc genus aucupii venationi cenſeas annectendum, mitiori quidem vexantur inſania, ſed non impari levitate. Venatica tam

terreſtris

terrestris quam aërea quanto solidior, tanto fructuosior est. Autorem occupationis suæ ab antiquis historiis Vlixem proferunt, qui primus excisa Troia armatas aves attulit Græciæ, quas suavi quadam & grata admiratione videntium, in cognati generis exitium animavit. Isti quidem magno se tuentur iudice, &

Qui mores hominum multorum vidit & urbes,

cuius providentia nullis potuit insidiis supplantari, cuius tendiculas nemo hostium indemnis evasit, cuius denique inermis militia ulterius promovit Græcorum gloriam, quam mille ratium armata multitudo. Sed & ipse huius exercitii Circem laudat autorem, quæ carminibus & poculis humanas mentes dicitur immutasse, eo quod arte verborum, & rerum gratia alliceret mentes hominum, & suæ voluntati conformes in usus quoslibet transformaret. Græcis itaque propinata sunt suspectæ venena voluptatis; sed ea cum prudens gustasset Ithacus, noluit bibere, ne sub domina meretrice turpis & excors vivere cogeretur. Verum quia sapientia rerum omnium novit usum, providit vir circumspectus, finitis laboribus & erroribus, cum eum pudica Penelope, & affectus Telemachi non agnosceret revertentem, quomodo damna sociorum, quos tanti exilii dispendium tulerat, Græciæ compensaret. Admiranda fuerat fides canis, cui soli in tanta familia, nec viginti annorum curricula, memoriam domini, quin redeunti applauderet, abstulerint, nisi de eius laude, canibus venatorum gratia ulterius resultaret. Novi tamen studii Telemachum suum vivere præcepit expertem, illis solis dicens allata esse novæ voluptatis solatia, qui amissis parentibus Troiani belli damna sentirent. Unde & artem infructuosam esse coniicio, quam ab unico filio tantus vir studuit sequestrare. Quod vel ex eo mecum coniicies, quod deterior sexus in avium venatio-

venatione potior est. In quo poteras naturam arguere, nisi nosces quia deteriora semper proniora sunt ad rapinam. Inanis etenim est & admodum laboriosa, & quæ damna sumptuum, nunquam successuum utilitate compenset. Licet plurimi venationem exerceant, ut sub eo prætextu sumptus faciant parciores, domi rarius, sæpius in mensa aliena, multitudinem vitant, dum silvas, saltus, lacusque circumeunt, pannis induti vilioribus, frugalioribus contenti cibis, dum consortes famulos, quos macerat ieiuniorum inedia, & tormenta nuditatis affligunt, quosque labor immoderatus exhaurit, voluptatis aut potius vanitatis imagine consolentur. Eo denique tempore primum captivantur Athenæ, quo interdictæ venationis edictum censuerunt esse solvendum, & artem utriusque venationis cum exercitio publice admittendam. Fertur vates Mantuanus interrogasse Marcellum, cum depopulationi avium vehementius operam daret, an avem mallet instrui in capturam avium, an muscam conformari in exterminationem muscarum. Cum vero quæstionem ad avunculum retulisset Augustum, consilio eius præelegit ut fieret musca, quæ ab Neapoli muscas abigeret, & civitatem à peste insanabili liberaret. Optio quidem impleta est; unde liquet privatæ voluptati cuiusvis præferendam esse multorum utilitatem. In semiviri Chironis antro (si Græcis per omnia creditur) est institutus Achilles lyræ modis & citharæ, & inde traductus ad silvas in strage ferarum, cædibus & fædo victui assuescens, reverentiam naturæ timoremque mortis abiecit. Quid quod Bacchus eundem habuit nutritorem? Nempe qui his studiis aut desidiis insistunt, semiferi sunt, & abiecta potiore humanitatis parte, ratione morum prodigiis conformantur. A levitate siquidem ad lasciviam, à lascivia ad voluptatem, & cum induruerint,

duruerint, ad flagitia & quævis illicita pertrahuntur. Quæruntur ocia post labores, fomes hilaritatis gratior est, si dura præcesserint, reficiuntur avidius quæ exinanita fuerint plurimum. Venatores omnes adhuc institutionem redolent Centaurorum. Raro invenitur quisquam eorum modestus aut gravis, raro continens, &, ut credo, sobrius nunquam. Domi quippe Chironis habuerunt, unde hæc discerent. Caveri namque iubentur convivia Centaurorum, à quibus sine cicatrice nemo revertitur. Quod si historiis, quas suis poëtæ decoloravere figmentis, fides subtrahitur: illi utique credi necesse est, quæ ex eo quod scripta est Dei digito, irrefragabilem apud omnes gentes sortita est autoritatem. Primus ergo ponitur Nemroth robustus venator contra Dominum. Eum reprobum fuisse non ambigis, quem omnium doctorum turba condemnat. Traditur hic in tantam elationis erupisse vecordiam, ut non vereretur iura temerare naturæ, cum consortes conditionis, & generis, quos ingenuos illa creaverat, hic addiceret servituti. Tyrannidis ergo fastigium in contumeliam creatoris à venatore incipiens, alium non invenit autorem, quam eum qui in cæde ferarum, & volutabro sanguinis, Domini contemptum didicisset. Cœpit enim potens esse in terra. Sic namque scriptum est: Eo quod non expectaverit, ut acciperet à Domino potestatem. Principium regni eius Babylon, dilatatusque est in terram Sennaar, ubi cum tota terra esset unius labii, eorundemque sermonum, in cęlum erecta est turris Babel, habens lateres pro lapidibus, bitumen pro cæmento, non habens in fundamento petram; cuius singulari soliditate structa, omnis ædificatio in Domino convalescit. At improba temeritas ab unitate præcisa, linguarum succidit unitatem, & prima confusionem meruit, quæ in se quam in Deo maluit gloriari. Exivit ab hoc proverbium, Quasi Nemroth

roth robustus venator coram Domino, forte quia tantæ elationis in se extitit, ut nec recentis pœna diluvii posset instrui, quin in oculis Domini superbiret, & obsequium quod ab homine domino debebatur, sibi contumaciter usurparet; cum constet quod confusionem linguarum diluvium antecessit. Babylon quidem calice aureo universam carnem inebriat, & adversus Hierusalem, quæ sursum est, castra * construit proculdubio peritura, quibus quisquis militiam præstat, perpetua sanctorum maledictione damnatur. Esau quoque venationem exercuit, & benedictione paterna meruit defraudari. In silvis collegit esuriem, ut immoderato æstu lenticulam concupiscens, prærogativam primogenitorum exiguo precio & vili distraheret: & iugum servitutis hæreditariæ transmisit in posteros, ut ditioni minoris, qui domi degebat, colla supponerent. Fruticantibus pilis horrebant manus, nec enim lenis esse poterat tactu, silvestris moribus, cultumque vestis preciosæ domi reliquerat, qui assiduo venatu virtutis abiecerat indumentum. Fraternum sanguinem sitiebat, & se ab eo, quem sibi divina gratia de paterna benedictione prælatum noverat, placatus ante muneribus, non est veritus adorari. Venationis aëreæ auctorem iactitant fuisse Machabeum, qui maioribus occupatus, huius voluptatis, ut creditur, vitam duxit exortem. Egregie siquidē bella gessit, fratribus restituit libertatem, leges erexit, ceremonias innovavit, mundavit sancta, templi faciem, unde sibi credebat provenisse victoriam, coronis aureis decoravit, nullosque illius in actus surrepsit,

* al' constituit.

Partemque tulit sibi nata voluptas.

Postremo pro salute fratrum fusus in acie, germanos legitimi belli reliquit heredes. Ab ætate prima cui rationis lege natura præscripserat, inspice Patriarchas, data lege transi ad duces, procede ad iudi-

ces,

ces, ad reges progredere, percurre seriem prophetarum, fidelis populi officia & studia perscrutare, quos in serie veteris instrumenti legis exercuisse venaticam? Nempe Idumæos, & Ismaelitas, & gentes quæ Dominum nesciebant. Ubi sunt (inquit Propheta, aut si mavis, dum tamen in spiritu, notarius prophetæ) qui in avibus cœli ludunt? Ac si tacita subiectione pronunciet eos, quorum vita iocus est, suis evanuisse cum avibus, eosque subiecta pronunciatione ad inferos descendisse commemorat. Interroga patres tuos, & annunciabunt tibi, maiores tuos, & dicent se nusquam sanctum legisse venatorem. Quod si nomini venatorum de prophetica promissione blandiaris, qua se venatores missurum Dominus pollicetur, qui de umbrosis & excelsis venentur erroneos, bestialium vitam noveris increpari, non commendari venantium vanitatem. Nec te Placidus, vel Eustachius martyr quidem insignis, quem de pia, non tamen canonica scriptura venantem asseris à Domino visitatum, nimis demulceat, nisi forte persecutorum Ecclesiæ rabiem laudas, eo quod inde ad apostolatum vocatus est Paulus, & inter alios factus egregius euangelii prædicator. Sed fuerint viri illustres, Alexandri forte, vel Cæsares, venatui dediti; nunquid philosophi, aut aliqui sapientes in populo? Nunquid Socrates, Plato, Aristoteles, Seneca, Soranus, aut qui totius non urbis, sed orbis evacuavit miracula, omnium in se admirationem sapientia & virtute convertens, Archita Tarentinus? Ut redeamus ad nostros, qui & veritate doctrinæ, virtutis exemplo, & fidei autoritate præcellunt, quos Augustinos, Hieronymos, Laurentios, Vincentios, quos denique de toto cœtu patrum vexationis huius agitavit insania? Nostrorum quoque temporum luctuosis instruimur exemplis, ab huiusmodi inquietudine temperare, cum proceres nostros inter venandum

veris variisque miraculis, indignatio divina perossserit, bestialemque sæpe invenerint exitum vitæ, qui dum licuit bestialiter vixerant. Regibus quoque ipsis manus domini non pepercit, & in malitiam eorum condignam & gloriosam exercuit ultionem. Non equidem eorum nomina, vel exempla ex inopia reticentur, nisi ex ea forte quam parit copia, sed ne mentes lugentium adhuc immoderato dolore sauciatas, recentium refricatione vulnerum, gravius ulceremus. Domestica namque sunt exempla quam plurimis. In tantam vero quidam huius vanitatis instinctu erupere vesaniam, ut hostes naturæ fierent, conditionis suæ immemores, divini iudicii contemptores, dum in vindictam ferarum, imaginem Dei exquisitis suppliciis subiugarent. Nec veriti sunt hominem pro bestiola perdere, quem unigenitus Dei redemit sanguine suo. Quæ feræ naturæ sunt, & de iure occupantium fiunt, sibi audet humana temeritas inspiciente Domino vendicare, & idem iuris in omnibus ubicunque sint statuit, ac si claustri sui indagine universa cinxisset. Quodque magis mirere, pedicas parare avibus, laqueos texere, allicere modis, vel fistula, ac quibuscunque insidiis supplantare, ex edicto sæpe fit criminis, & vel proscriptione bonorum mulctatur, vel membrorum punitur salutisque dispendio. Volucres cœli & pisces maris communes esse audieras, sed hæc fisci sunt, quas venatica exigit ubicunque volant. Manum contine, istarum abstine, ne & tu in pœnam læsæ maiestatis, venantibus cadas in prædam. A novalibus suis arcentur agricolæ, dum feræ habeant vagandi libertatem. Illis ut pascua augeantur, prædia subtrahuntur agricolis sationalia, insitiva colonis, cum pascua armentariis & gregariis, alvearia à floralibus excluduntur, ipsis quoque apibus vix naturali libertate uti permissum est. Deus bone, quod œstrum, & cæteras pestes,

ſtes, quæ non feras, ſed delitias potentum exagitant, toto potentatu ſuo non poſſunt abigere, cum & culex in ultionem hominis armatus, acrimoniæ ſuæ aculeos in feras recte exerceat. Sic ſi hic fueris, in annos cogeris fata redimere vel amittere. Elige utrum mavis de æquiſſimo iure Quiritum, rerum vel ſalutis utrobique diſpendium imminet. Si venatorum quiſpiam pertranſeat fines tuos, ei quæ domi habes, incunctanter & reverenter expone, quodque domi non eſt, & habet vicinus, in uſus illius eme, ne ex edicti licentia tua auferat vel invito, & de irreverentia & contemptu cogaris in centuria aut foro præſidis vel proconſulis, aut fortaſſe in concilio, læſæ maieſtatis reddere rationem. Protenditur etenim patrimonium fiſci, dum de alieno quacunque ratione familia ſumtum facit. Verum ne venaticam & alias curialium nugas, non tam iudicio quam odio ſtilus perſequi videatur, eam indifferentibus connumerandam facile libenſque conſentio, niſi quia inmoderato voluptatis incurſu, virilem animum concutit, & fundamentum ſubvertit rationis. Non tamen ob hoc erit uſquequaque culpabilis, cum & vinum, quod inebriat, ſubverſionis culpam retorqueat in bibentem, & ſenex ſæpe non tam ætatis, quam ſuo vitio, ſenſum proferat puerilem. Poteſt igitur venatica eſſe utilis & honeſta; ſed ex loco, tempore, modo, perſona, & cauſa. Perſona namque venuſtat ſtudium, dum ſuo inſiſtit officio & non præripit alienum. Nec eſt quod quemquam magis deceat, quam quod officio cuiuſque magis accommodum eſt. Præclare ſiquidem ait Ethicus, ſingularum perſonarum decora deſcribens, Id unum quemque decet maxime, quod eſt cuiuſque maxime. Quid ergo mihi & tibi cum venatoris profeſſione? Sua namque neglecta turpiſſimum eſt, quemque ſtudioſius in aliena verſari. Quid ei cum privato & ruſticano fortaſſe

ſtudio, qui publicæ autoritatis inſignibus fulget? Ducem ſequatur populus, doctor ſeminet diſciplinam, iudex coërceat delinquentes, ſtudioſos remuneret indulgentia poteſtatis, privati minoribus occupentur, honeſtioribus ingenui, vilioribus ſervilis conditio mancipetur;

Nam quod turpe bonis Seio Titioque, decebit
Criſpinum.

Sic utique cum multa ſint eiuſdem corporis membra, non omnia eidem actui ſerviunt, ſed ſua ſunt officia ſingulorum. Qui ergo tuum venatori non credis, cur illius uſurpas officium? Nonne reputabis indignum, ſi ad regnum vel ad pontificium venator aſpiret? Equidem indignius eſt, ſi ab alterutro faſtigio ad venatoris carnificium vel ſordes prolabaris. Innatus etenim amor boni ſemper quærit aſcenſum; è contra fomes vitii ſponte ſua vergit ad caſum. Cauſa quoque actum poterit decorare, ſi aut neceſſitate ſubſiſtat, aut vigeat utilitate, aut honeſtate ſplendeſcat, cum ex affectu mentis, tota valeat ſubſtantia operis colorari. Affectus etenim tuus (ut ait ſapiens) operi tuo nomen imponit. Inculpabiliter ex ſancti patris mandato venatum profectus eſt Eſau, ut & patris ſatiaret eſuriem, & promiſſam benedictionem impenſi merito obſequii obtineret. Si enim ſine culpa exerceri non poſſet, nequaquam tantus patriarcha ad opus illius miſiſſet filium, quem benedictionis gratia in caput gentium conſtituere diſponebat. Sed forte mora traxit ad ſe periculum, quia diutius licito, in opere tamen licito, ex prava conſuetudine & immoderato amore morabatur. Nulla tamen verſatur in culpa, qui urgente ſtimulo neceſſitatis, non reprobati ſtudii exercitio vitam cogitur exhibere. Qui otii inertiam vitant, qui gerendis negotiis diſponunt membra dum laboribus aſſueſcunt, qui vitioſam corporis fugiunt molem, ſervata in omnibus dignitate

gnitate personæ, iustæ reprehensionis non patiuntur aculeos. Opus enim non ex se, sed ex caussa fit crimen. Nec aliqua virtutis ostentatione clarescit, cui voluptas originem præbet: noverca siquidem virtutis est. Non illam dico quam parit pax, patientia, benignitas, longanimitas, gaudium in spiritu sancto; sed quæ amica epulis, potationibus, conviviis, modulationibus, & ludis, cultibus operosius exquisitis, stupris & variis immunditiis, animos etiam graviores effæminat, & quodam naturæ ludibrio molliores & corruptiores facit esse viros quam fæminas. Tempus quoque venandi culpam extenuat, actumve commendat. Sit autem hic tempus ut in locis quam pluribus invenitur, ex eo oportunitas gerendorum. Fit ergo intempestiva venatio, vel ex religionis cultu, vel ex natura rerum, vel ex debito officii, quod vel prætermitti, vel aliis occupationibus postponi non debet. Sed de his hactenus quia non venaticam tradere, sed de curialium nugis nugari propositum est. Loci quoque ratio habenda est, scilicet ut in suo, vel communi, vel publico, licita exerceatur venatio, dum tamen consortibus non irrogetur iniuria, & locus celebritate sui aut reverentia ab his inquietationibus non eximatur. Qui enim in aliena temeraria usurpatione irruit, laqueis iuris tenetur ad pœnam. Is vero modus laudabilis est, cum moderatione adhibita prudenter, & si fieri potest, utiliter exercetur, ut mandato Comici acquiescas, Ne quid nimis. Nam &

Insani sapiens nomen feret, æquus iniqui,
Vltra quam satis est virtutem si petet ipsam.

Nihil autē turpius est, quam in risum contuentium ora laxare, dum non discendi proposito, vehementius insistis arti, quam nescias, ut si linguam quam non noveris, facetus attentes. Sunt vero personæ, quæ non modo ab hoc, sed ab aliis quibusdam, utpote levioribus & voluptuosis studiis, in perpetuum

summovētur, ut qui in sacris ordinibus constituti, & qui gerunt amplissimos magistratus. Quod enim in aliis futurum erat levioris culpæ, hoc in istis sæpe fit criminis. Et quidē semper maiora sunt quæ celebratos contractus rescindunt, quam quæ impediunt contrahendos. Porro de virtute, & veritate canonum, venatica clientulis suis non modo claudit ascensum; sed summi sacerdotii gradum adimit iam adeptum. Præclare illud ut multa fertur dixisse Themistocles: Magistratus à ludis & quibuscunque levioribus esse arcendos, ne respublica ludere videatur, defectumq; sui, relicta gravitate pronunciet. Si tamen maioribus, quod quidem rarum est, eos exoccupari contigerit, in annis adolescentiæ, ex dispensatione ætatis permittuntur aliquid subtrahere gravitati, & in se clementiores esse, quod maturitatis processu, reipublicæ utilitati compensent. Hæc ille: & utinam audiretur a nostris, ut saltem in provectiori ætate nugis suis, reipublicæ seria anteferrent. Tunc etenim totum reipublicæ corpus roboris sui integritate vigebit, tunc optimæ compositionis specie venustabitur, & elegantis pulchritudinis decorem induet, si singula locum teneant sortita decenter, si fuerit officiorum non confusio, sed distributio. Hoc ita si optimam vivendi ducem naturam sequimur. Sed nunc quod medicorum est, promittunt fabri, medici fabrilia tractant, & officium præsidendi à venatoribus & humilioribus officiis aut etiam maleficiis mutuatur; & privatorum temeritas aut disciplinæ ignorantia, se audet publicis officiis immiscere.

CAP. V.

De alea, & usu, & abusu illius.

SED ecce dum venatorum tumultus egreditur, aliç, etsi taciturniores, perstrepunt nugæ. Tritum siquidem proverbium est, Qui lepores agitat, verba consumit. At si alios diligentius intueris, cōsumunt & vitam

& vitam, quæ in ineptiis & factionibus aut flagitiis tota versatur. Nonne tibi videtur aleator ineptus, qui tesserarum non tam vivit, quam perit ex gratia, & omnem iactum sortis suæ præsulem facit? est ne ars accommoda rationi, cuius quanto quisque studentior, tãto erit exstudiosior? Athalus Asiaticus, si gentilium historiis creditur, hanc ludendi lasciviam dicitur invenisse, ab exercitio numerorum paululum deflexa materia. Cum enim antiquiores illud exercitium duntaxat approbarent, quod ad investigationem veri disciplinasque liberales proficeret, vel recte vivendi instrueret usum, hic subtili quidem, licet infructuosa inventione, veteris exercitii duritiam non temperavit, sed emollivit, multis adhuc in pristina manentibus gravitate. A manibus namque Græcorum abacus nondum excidit, aut ratio calculandi, aut ludus in quo plene vicisse est, ad denunciatum calculum, in campis adversarii constituisse perfectam & maximam harmoniam. Cum vero in eisdem harmonica Arithmetica, vel Geometrica trium terminorum medietate exultat, semiplena victoria est. Quævis alearum, etsi contingant citra triumphi gloriam, aut ludentis felicitatem, aut artis peritiam protestantur. Iocundum quidē & fructuosum est, numerorū nosse certamina, qui deprecationi inveniantur obnoxii, & qua ratione in castris sint alii tutiores, omnium periculorum ignari, nisi forte circumventi ab hostibus captiventur. Huius voluptate certaminis, Ptolomæum, Alexandrum, Cæsarem, Catonem, ipsum quoque Samium graviores operas legimus temperasse, quo etiam inter ludendum id agerent, unde essent Philosophicis negociis aptiores. Alea vero exciso regno Asiæ, inter manubias eversæ urbis non sub una tantum specie, migravit ad Græcos. Hinc tessera, calculus, tabula, urio vel dardana pugna, tricolus, senio, monarchus, orbiculi, taliorchus, vulpes, quorum artem utilius

 est de-

est dediscere quam docere. Quis enim non erubescat, si sortis suæ gratiam, non virtuti debeat, sed taxillis? Quis fritilli cautelam suæ prudentiæ non doleat anteferri? Nonne satis improbata est cuiusque artis exercitatio, qua quanto quisque doctior, tanto nequior? Aleator quidem omnis hic est. Mendaciorum siquidem & periuriorum mater est alea, & ex aliena concupiscentia sua prodigit, & nullam habens patrimonii reverentiam, cum illud effuderit, sensim in furta delabitur & rapinas. Illam vero nonnulli præferunt, in qua Ulysses lusisse legitur, eo quod ingenii aliquatenus multa meditatione excitare videatur acumen. Sed ex eo mihi videtur perditior, cum nihil infelicius sit, quam in eo, in quo minimum proficias, plurimum laborare. Est enim inutilis importunitas deprecantis, qua inutilia acquiruntur, & quærendi inanis est diligentia, cum invenisse non proderit. Posset itaque motus animi, & mentis agitatio, quæ ibi frustra distrahitur, rebus pulchrioribus, & melioribus accommodari. Aleam vero à regione morum illius autoritas prorsus exterminat, qui universum orbem docens in filio, eam denunciat omnibus fugiendam. Ab ea siquidem armantur ad lites homines, incurrunt inimicitias, in miseram, etsi non miserabilem, incidunt egestatem. Si denuntiationis quæris autorem, illum agnosce, qui

Non sibi, sed toti genitum se credidit orbi.

Est tamen cum in aliqua specie sui licenter admittitur, si absque vitio curarum gravium pondus alleviet, & sine virtutis dispendio iocundam interpolationem afferat gaudiorũ. Omnis vero licentia moderationis suffragio convalescit, & solidæ virtutis usus ab intemperantia deformatur. Totius vero licentiæ moderatrix est loci, temporis, modi, personæ, & causæ præmissa inspectio, quæ omnium negotiorum faciem decora venustate commendat, aut tur-

turpitudinis condemnat opprobrio. Est ergo in singulis plurimũ habenda ratio personarum, cum natura, conditio, fortuna, suis singulę hominẽ induant personis, ex quibus quid se deceat, uniuscuiúsque erit colligere. Decorum siquidem aliunde non provenit. Chilon Lacedæmonius iungendæ societatis causa missus Corinthum, duces & seniores populi ludentes invenit in alea. Infecto itaque negotio reversus est, dicens se nolle gloriam Spartanorũ, quorum virtus constructo Byzantio clarescebat, hac maculare infamia, ut dicerentur cum aleatoribus contraxisse societatem. Regi quoque Demetrio in opprobrium puerilis levitatis, tali aurei à rege Parthorum dati sunt. Eo siquidem munere exhonoranda visa est adolescentia senilis,* & quæ in maiestate regni levia committere minime verebatur. Nunc vero nobilium in eo sapientia declaratur, si venaticã noverint, si in alea damnabilius fuerint instituti, si naturæ robur effæminatæ vocis articulis fregerint, si modis & musicis instrumentis, virtutis immemores obliviscantur quod nati sunt. Verum à parentibus hæc pernicies manat ad liberos. Quid enim faciet filius, nisi quod patrem viderit facientem?

* al' eo quod in.

Si damnosa senem iuvet alea, ludit & hæres
Bullatus, parvoque eadem movet arma fritillo.

Fuerat quidẽ tenerior ætas à libidinibus & voluptate, parente vitiorum, arcenda propensius; & ne quid licentius illis præsentibus à maioribus fieret, diligentius præcavendum, quia, ut idem ait Satyricus,

**Fortius & citius nos*
Corrumpunt vitiorum exempla domestica, magnis
Cum subeunt animos autoribus.

* al' velocius.

Egregiæ quidem Eleazarus cum redimendæ vitæ causa sollicitaretur committere in legem Domini, exempli periculum opposuit, dicens: Quis ego sum Eleazarus nonaginta annorum, ut transeam ad vitam alienigenarum, & iuvenes religiosos seducam?

cam? Nascuntur ergo maioribus hæredes quidem degeneres, & qui virilem sexum muliebri mollitie dehonestant.

CAP. VI.

De musica, & instrumentis, & modis, & fructu eorum.

NON tamen curialium nugis musicam calumnietur aliquis sociatã, licet se beneficio eius conentur nugatorum plurimi commendare. Disciplina quidem liberalis est, & sive Pythagoram, sive Moysen, sive Tubal patrem canentium in cythara, editionis suæ laudat autorem, ingenuum habet ortum, & virtutis suæ potentia, specierumque varietate, & sibi famulantibus numeris, universa complectitur, omnium quæ sunt & quæ dicuntur, dissidentem & dissonam multitudinem, proportionum suarum, id est, inæquali quadam æquitatis lege concilians. Hàc etenim cælestia temperantúr, mundana sive humana reguntur: hæc Instrumenta mores instruunt & informant, ipsiusque vocis articulatæ vel inarticulatæ substantiam miro quodam naturæ opificio, melicis picturis rithmorum metrorumque coloribus vestiunt, & quadam cultus venustate perornant. Hanc, ut suffragio commendationis nostræ non egeat, sancti patres multis laudum præconiis extulerunt. Denique in eius virtute maligni spiritus violentia cohibetur, & illius etiam in subditis suis minuit musicæ gratia potestatem. Cum enim spiritus malus Saulem invasisset, psallebat David in cythara in manu sua, donec spiritus à regis infestatione quiesceret. Ut vero nondum reveletur spiritus, qui latet in litera, æquissimum est animam cognati generis gratia mansuescere, & omnem dediscere alienationem, cum ei proprie concentus originis, & naturæ melioris arcana resultant. Eam ex consonantiis musicis esse compositam, quam plurimorum opinio vel sententia est. Totius enim Philoso-

losophiæ princeps Plato, (si tamen Aristotelici acquiescunt) cum eam ex substantia dividua & individua finxisset, & eadem natura plasmaret & diversa, ipsam non posse constare credidit, nisi limitum, qui utrimque multifaria sectione ab unitate profluxerant, dissidentiam, emioliis * epitritis & epogdois uniret. Limatis & commatis habita ratione, ut sub expressione paucorum, ei quantacunque distantia repugnantium concordia, cognati generis societate doceatur esse finitima. Unde arcano quodam meatu naturæ, secretisque cuniculis, vivacitatis suæ vigore per universa discurrit, & cuivis naturæ substantiæque conformis, rationis, sensus, vitæ in singulis pro divinæ dispensationis decreto efficaciam modulatur. Omnibus itaque alimenta dispensat, & sui puritate viget in singulis, nisi molis corporeæ gravitate prematur; aut tranquillitatem spiritus, exteriorum tumultuum spiritus concutiat. Qua irruente, quid potest esse salubrius, quam si, ut ita dicam, suis naturæ vocibus à compressione turbarum ad se ipsam anima revocetur? Quid denique nostrorū spiritui potest esse similius voce? quæ cum hic formetur, tam facili, quam invisibili & ineffabili transitu multorum circumquaque replet auditum, & vi sua corporum integram penetrat densitatem, & quasi tactu quodam movet animum, & pro arbitrio suo nunc deiicit, nunc extollit. Certe, etsi nulla ratione sit spiritus, eam quoddam vehiculum spiritus esse certissimum est. Et nunc quidem humanum, nunc divinū, nunc & pythonicum gerit. Cum vero modis suis elegantius fuerit colorata, venustate sui mentes etiam severiores capit, & quadam inductæ hilaritatis gratia pellit tristitiam: & si quid pulveris, aut turbinis, aut nebularum cogitationibus ipsis inhæserat, potenter abstergit. Ad mores itaque instruendos & animos exultatione virtutis trajiciendos in cultum Domini, non modo concentum

* al. epiclu & epoglotis.

centum hominum, sed & instrumentorum modos censuerunt sancti patres domino applicandos, cum templi reverentiam dilatarent. Et si militantis ecclesiæ tibi parva videtur autoritas, vel triumphatrix illa præconia musicæ non tacebit, cuius seniores vidit, & tibi monstravit tonitrui filius, & voces eorum sicut cytharœdorum cytharizantium in cytharis suis. Quod si illos nondum audisti, regem audias exultantem, qui te regni & exultationis suæ vult esse participem. Ait enim: Sumite psalmum, date tympanum, psalterium iocundum cum cythara. Ad quid, inquis? Ut laudetis dominum in tympano & choro, in chordis & organo. Hic est enim usus Musicæ aut solus, aut præcipuus. Phrygius vero modus, & cætera corruptionis lenocinia, sanæ institutionis non habēt usum, sed produnt malitiam abutentis. Dolet igitur & ingemiscit species laudabilis disciplinę, se ab alieno vitio deformari, & quod facies meretricis facta est ei, quæ viriles quoque animos accendere consueverat ad virtutem. Amatoria bucolicorum apud viros graves esse, fuerat criminis; Nunc vero laudi ducitur, si videas graviores amatoria, quæ ab ipsis dicuntur elegantius stulticinia, personare. Ipsum quoque cultum religionis incestat, quod ante conspectum Domini, in ipsis penetralibus sanctuarii, lascivientis vocis luxu, quadam ostentatione sui, muliebribus modis notularum articulorumque cæsuris, stupentes animulas emollire nituntur. Cum præcinentium, & succinentium, canentium, & decinentium, intercinentium, & occinentium, præmolles modulationes audieris, Sirenarum concentus credas esse, non hominum, & de vocum facilitate miraberis, quibus philomena vel psittacus, aut si quid sonorius est, modos suos nequeunt coæquare. Ea siquidem est ascendendi descendendique facilitas; ea sectio vel geminatio notularum, ea replicatio articulorum, singu-

singulorumq; consolidatio; sic acuta vel acutissima, gravibus & subgravibus temperantur, ut auribus sui iudicii fere subtrahatur autoritas: & animus, quem tantæ suavitatis demulsit gratia, auditorum merita examinare non sufficit. Cum hæc quidem modum excesserint, lumborum pruriginem, quam devotionem mentis, poterunt citius excitare. Si vero moderationis formula limitantur, animum à curis redimunt, exterminant temporalium solicitudinem, & quadam participatione lætitiæ, & quietis, & amica exultatione in Deum, mentes humanas trajiciunt ad societatem angelorum. Sed unde hanc moderationis formulam tenes? Exultabunt, inquit, cum cantavero tibi, labia mea. Si ergo ex abundantia cordis os tuum laudem Domini moduletur, si spiritu psallis & mente, psallis denique sapienter, etiam citra articulatæ vocis intelligentiam, rectissimam modestiæ regulam tenes, & non tam vocis, quam mentis iubilo aures mulces altissimi, & indignationem eius prudenter avertis. Qui autem voluptatis aut vanitatis affectus exprimit, qui vocis gratiam prostituit concupiscentiis suis, qui lenociniorum clientulam musicam facit, ignorat quidem canticum Domini, modis Babyloniis festivus in terra aliena. Qui nescio quo pacto plus placeant, nisi quia

Nitimur in vetitum semper, cupimusque negata.

Et aquæ furtivæ dulciores, & panis absconditus suavior est. Et quidem Phrygius modus, decreto Philosophorum, ab aula Græciç iam pridem missus est, & cæteri quibus descensus fit in lasciviam & corruptionem. Annon recolis Ciconum matres & nurus, totam indignationem suam in Orpheum, qui mares modis suis effœminaverat, usque ad Parcarum invidiam effudisse, licet ille flexerit manes, duritiamque Ditis mollierit, Euridicemque suam vocis gratia, etsi infausta sorte meruerit? Exinde hujusmodi homi-

num

num quæstus plerumque felicem exitum non exspectat, & forte, quia

Non habet eventus sordida præda bonos.

Quæ vero mentes emolliunt, moresque subvertunt, à nostra ætate undique asciscuntur, licet ipsa ultra, quam satis est, vitiis suis abundet. Si quemquam eorum qui vehementius his insistunt, gravem videris, si modestum, si pudicum, viris fortibus nostrorum temporum ipsum connumerare memineris. Quandoquidem hæc rara avis est. Proinde quidam venerabilis vir, circiter septingentarum monialium pater, hanc monasteriis suis præscripsit legem, ut omnia earum cantica, totius melicæ pronunciationis exuant modos, & ut sola psalmorum & laudum sint significativa pronunciatione contentæ. Suspecta equidem fuit sancto viro voluptati cognata mollities, eo quod voluptas parens libidinum est. Quid quod hæc ipsa quotidianorum conviviorum malitiam acuit; ac si venena, nisi toxicata sint, nocere non possint? Igni stipulam addere, oleum camino, serpentem intoxicare, nonne dementia est? Licet rerum vitia obtegantur velo verborum, quorum eadem substantia est, nulla profecto differentia est. Quæ apud Græcos coëpulationis aut compotationis censentur nomine, à nobis honestiore nomine convivia nominantur. Cœtus siquidem conviventium, quam coëpulantium aut compotantium venerabilior est. Convivia vero nonne per se satis insaniunt, nisi carminibus excitentur? Nonne istud arguit Dominus, dicens: Væ qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, & potandum usque ad vesperam, ut vino æstuetis. Cythara, & lyra, & tympanum, & tibia, & vinum in conviviis vestris; & opus domini non respicitis, & opera manuum eius non consideratis. Quid quod rex Babylonis non nisi in convivio vidit manum scribentis in pariete MANE, THEKEL, PHARES, quo regnum dinume-

numeratum, appensum denunciatur & scissum? Divino siquidem iudicio principatu iudicatur indignus, qui vasa domini, humana videlicet corpora, in vanæ voluptatis gaudia exponit, & sponsi thalamum maligni spiritus immundiciis aperit.

Centum luminibus cinctum caput Argus habebat: quæ omnia unius fistulæ voluptate, non tam sopita sunt, quam extincta. Tu quis es, qui te circumspectiorem esse confidis?

CAP. VII.

De dissimilitudine Augusti & Neronis.

AUGUSTO tympanizante in cæna, à quodam militum probrose dictum est: Vides-ne ut* cinædus orbem digito temperet? Cuius ille verbi percussus amaritudine, os, manus, & animum in ævum ab huiusmodi levitate suspendit; habuitque semper gratiam exprobranti. Sed longe secus Nero, non imperatorum, sed hominum fœdissimus, qui adeo scribitur captus amœnitate vocis, ut non modo pomis cibisque nocentibus abstineret, sed eius gratia conservandæ, frequenti clysterio vomituque purgaretur, plumbeamque cartellam supino ventre, mandato physicorum, sæpius & diutius sustineret. Adeo vero delectabatur in cantu, ut nec theatro, terræ motu concusso, cum semel cœperat, egrederetur, antequam inchoata finiret. Nec quemquam egredi eo cantante licitum erat. Unde plerique affecti tædio audiendi, simulato funere elati sunt. Milites quoque, nisi alio verba pronunciante, non appellabat; nec agebat quicquam serio, iocove, quin phonascus adstaret, qui eum suis arteriis parcere hortaretur. Instrumentorum quoque curiosissimus erat, ut eorum peritiam aliis invideret, adeo ut publico testimonio se cytharœdum principem gauderet appellari. Unde illud:

* al' cytharœdus.

Cytha-

* al' Mimus. * al' deest hac vox.

*Cytharœdo principe * natus*
*Nobilis. Hac ultra * nobis quid erit nisi ludus?*

In tanta quoque mole imperii omnem perosus est gravitatem, Philosophiam persequens quasi maiestatis imperii inimicam, & nobiliora ingenia veritus, se consiliis subdidit histrionum, quorum ipse non erubuit turpitudinem exercere. Hinc illud

Quod non dant proceres, dabit histrio.

Cum vero esset omnium avarissimus, adeo ut nulli quodcunque officium delegaret, quin prosequeretur, Nosti quid mihi opus sit; aut illud subiiceret, Qui omnibus præest, omnibus indiget: tamen histrionibus & mimis pecunias infinitas erogare non gravabatur; singulos, prout quisque placuerat, amplissimæ dignitatis nomine subornabat, alios patricios, alios senatores dicens. Hos illustrium spectabiliumve nominibus illustrabat.

CAP. VIII.

De Histrionibus, & Mimis, & præstigiatoribus.

EUM vero adhuc aliqui pro parte imitantur, etsi fœditate illius nemo dignetur involvi, cum gratiam suam histrionibus & mimis multi prostituant, & in exhibenda malitia eorum cæca quadam & contemtibili magnificentia, non tam mirabiles, quam miserabiles faciunt sumtus. Illa tamen ætas (ut sic interim dicam) honestiores habuit histriones, si tamen aliquo modo honestum est, quod omni homine libero comprobatur indignum. Nec tamen histrionem assero turpiter in arte sua versari, etsi indubitanter turpe sit esse histrionem. Et quidem histriones erant, qui gestu corporis arteque verborum, & modulatione vocis, factas aut fictas historias, sub aspectu publico referebant, quos apud Plautum invenis & Menandrum, & quibus ars nostri Terentii innotescit. Porro comicis & tragicis abeuntibus, cũ omnia levitas occupaverit, clientes eorum

eorum, comædi videlicet & tragœdi, exterminati sunt. Sed eos in servili conditione duntaxat plerumque reperies. Quis vero eorum usus extiterit, poëtica docens aperit:

Aut prodesse volunt, aut delectare poëta,
Aut iucunda simul & idonea dicere vita.

At nostra ætas prolapsa ad fabulas, & quævis inania, non modo aures & cor prostituit vanitati, sed oculorum & aurium voluptate, suam mulcet desidiam, luxuriam accendit, conquirens undique fomenta vitiorum. Nonne piger desidiam instruit, & somnos provocat instrumentorum suavitate, aut vocum modulis, hilaritate canentium, aut fabulantium gratia, sive quod turpius est, ebrietate vel crapula? Artem utiq; elegantiorem docuit Flaccus,

Ter uncti
* *Transnanto Tiberim, somno quibus est opus alto.*

* *al. Tranato.*

Ait quoque concionator; Dulcis est somnus operanti, sive parum, sive multum comedat. Exercitatio siquidem parit & alit quietis gratiam, quæ otii continuatione, & quodam inertiæ suæ marcore perimitur. Utique in desideriis est omnis otiosus, cum & otiositas inimica sit animæ, & de domicilio eius omnia studia virtutis eliminet. Clamat Ethicus.

Cernis ut ignavum corrumpant otia corpus,
Et capiant vitium, ni moveantur, aqua?

Quod? inquis. Audi. Disces si eidem credideris.

Quæritur Aegisthus quare sit factus adulter,
Causa est in promptu, desidiosus erat.

Literatissimi ergo viri consilium est; ut hostis te semper inveniat occupatum, quo variis tentationibus eius, occupationum tuarum clypeos tam feliciter, quam prudenter opponas.

Vitanda est, inquit Ethicus, *improba Siren*
Desidia.

At eam nostris prorogant histriones. Exoccupatis

 etenim

etenim mentibus surrepunt tædia, sesequenon sustinerent, si non alicuius voluptatis solatio mulcerentur. Admissa sunt ergo spectacula & infinita tyrocinia vanitatis, quibus qui omnino otiari non possunt, perniciosius occupentur. Satius enim fuerat otiari, quam turpiter occupari. Hinc mimi, salii, vel saliares, balatrones, æmiliani, gladiatores, palæstritæ, gignadii, præstigiatores, malefici quoque multi, & tota ioculatorum scæna procedit. Quorum adeo error invaluit, ut à præclaris domibus non arceantur, etiam illi qui obscænis partibus corporis, oculis omnium eam ingerunt turpitudinem, quam erubescat videre vel Cynicus. Quodque magis mirere, nec tunc eiiciuntur, quando tumultuantes inferius crebro sonitu aërem fœdant, & turpiter inclusum, turpius produnt. Nunquid tibi videtur sapiens, qui oculos, vel aures istis expandit? Quis tamen libenter non videat & rideat, cum præstigiatoris lotio perfusi ars deletur, & oculis, quos malitia sua præstinxerat, videndi facultas reparatur? Iocundum quidem est, & ab honesto non recedit, virum probum quandoq; modesta hilaritate mulceri, sed ignominiosum est gravitatem huiuscemodi lascivia frequenter resolvi. Ab istis quoque spectaculis, & maxime ab obscænis, viri arcendus est oculus, ne incontinentia eius, mentis quoque impudicitiam fateatur. Egregie siquidem Sophoclem Prætorem collega Parides arguens, ait: Decet Prætorem Sophoclem, non modo manus, sed & oculos habere continentes. Averte, inquit, homo, cui de regni maiestate multa licebant, oculos meos, ne videant vanitatem: sciens utique verum esse quod alius ingemiscit; quia oculus meus deprædatus est animam meam. Veruntamen quid in singulis possit vel deceat, animus sapientis advertit, nec apologos refugit, aut narrationes, aut quæcunque spectacula, dum virtutis, aut honestæ utilitatis

litatis habeant instrumentum. Sacræ quidem communionis gratiam histrionibus; & mimis, dum in malitia perseverant, ex autoritate patrum non ambigis esse præclusam. Unde quid fautoribus eorum immineat colligis, si facientes, & consentientes pari pœna recolis esse plectendos. Qui donant, inquit, histrionibus, quare donant? Hoc utique in illis fovent, in quo nequissimi sunt. Nempe qui nequitiam fovet, estne bonus? Cum vero omnium istorum sit odibilis, illorum tamen qui minus nocent, malitia tolerabilior est.

CAP. IX.

Vnde dicatur præstigium, & quis fuerit autor eius.

Eos autem qui nocentiora præstigia, artesque magicas & varias species mathematicæ reprobatæ exercent, iam pridem sancti patres ab aula amoveri iusserunt, eo quod omnia hæc artificia, vel potius maleficia, ex pestifera quadam familaritate dæmonum & hominum, noverint profluxisse, verumque persæpe proferunt sola intentione fallendi, à quibus animam fidelem dominus arcens, ait: Si dixerint vobis, & ita evenerit, ne credatis eis. Præstigium vero Mercurius dicitur invenisse, quod ex eo sic dicitur, quod aciem præstringat oculorum, fuitque magorum peritissimus, ut quascunque res vellet invisibiles faceret, aut ut videbatur, in alias species transformaret. Omnia siquidem unde doctrinam mathesis notat. At divina mathesis, dum penultimam extendis, figmenta, ad magicam referuntur, cuius plurimæ species sunt & diversæ.

CAP. X.

Qui sint Magi, & unde dicantur.

Et quidem magi sunt, & ob magnitudinem maleficiorum sic appellantur, qui Domino permittente, elementa concutiunt; rebus adimunt

ſpecies ſuas, ventura plærumque prænunciant, turbant mentes hominum, immittunt ſomnia, hominesſque violentia carminis duntaxat occidunt, quod & Lucanum noſtrum non latuit. Ait enim,

Mens hauſti nulla ſanie polluta veneni,
Incantata perit.

Et ne tibi parva videatur illius autoritas, noſti quod Iamnes & Mambre, magi Pharaonis fuerunt. Ægyptus etenim huiuſmodi ſuperſtitionum & maleficiorum mater eſt. Noſti inquam eos, non modo Moyſi reſtitiſſe, ſed cum eo ſignis & miraculis contendiſſe, licet poſtmodum vel inviti coacti ſunt, digitum Dei in ſignis Moyſi confiteri.

CAP. XI.

De ſpeciebus Magicæ.

VARRO autem curioſiſſimus inter philoſophos, quatuor ſpecies divinationis ab elementis mutuatus eſt, pyromantiam ſcilicet, aërimantiam, hydromantiam, & geomantiam, multaſque ſpecies videbis ex his capitibus pullulare, ſive arte, ſive furore divinatio peragatur: quarum nomina, exempli cauſa, vel pauca ſubiiciam.

CAP. XII.

Qui ſint incantatores, arioli, aruſpices, Pythii, vultivoli, imaginarii, coniectores, chiromantici, ſpecularii, mathematici, ſalliſſatores, ſortilegi, augures.

INCANTATORES quidem ſunt, qui artem verbis exercent. Arioli, qui circa aras nefandas preces, aut execrata ſacrificia faciunt, in quorum cervicibus eſt manus domini, dicente propheta: Ariolos & magos non patieris vivere. Aruſpices ſunt inſpectores horarum, præſcribentes quid qua hora fieri expediat, quorum errorem damnavit Apoſtolus dicens: Timeo ne fruſtra laboraverim in vobis, obſervatis enim dies & annos, & menſes & tempora,

tempora, cum felicitas operis non à tempore, sed à nomine Domini debeat expectari. Aruspicium quoq; in extorum inspectione viget, quam artem Tages quidam dicitur invenisse. Unde Lucanus:

Fibris sit nulla fides, sed conditior artis
Finxerit ista Tages.

Extorum vero nomine censentur omnia, quæ cutis extremitate teguntur. Ex quo liquet eos esse aruspices, qui vaticinantur in ossibus animalium, sive sanguine; sive futura prænuncient, sive præsentia pronuncient, vel præterita. Vaticinum siquidem est, quo cum intelligentia veri, abscondita proferuntur: cum & prophetiam non modo de futuris constet esse, sed de præsentibus, & futuris, & præteritis. Si vero abhibeatur sanguis, ad nicromantiam iam accedit; quæ inde dicitur, quod tota in mortuorum inquisitione versatur. Cuius vis ea esse videtur, ut ad interpretationem veri, mortuos valeat suscitare. Ea namque ludificantium dæmonum, & humanæ perfidiæ illudentium fallacia est. Pythii sunt quos spiritus Pythonicus replet, & frequentius in virginibus exercetur, ut magis ludificet; ac si immundissimo spiritui placeat integritas mentis aut corporis. Vultivoli sunt qui ad affectus hominum immutandos, in molliori materia, cera forte vel limo, eorum quos pervertere nituntur effigies exprimunt, cuius illusionis in Pharmaceutria Virgilius meminit,

Limus ut hic durescit, & hæc ut cera liquescit,
Uno eodemque igni, sic nostro Daphnis amore.

Naso quoque in libro Heroidum,

Dovovet absentes, simulachraque cerea fingit,
Et miserum tenues in iecur urget acus.

Horum vero malitia, etiam cum plurimum nocent, artificio levi dissolvitur, si videlicet qui suspecti sunt conventi ab aliquo crimen suum inficientur. At si confessi fuerint, cogantur maleficium revoca-

re. Imaginarii sunt, qui imagines quas faciunt, quasi in possessionem præsidentium spirituum mittunt, ut ab eis de rebus dubiis doceantur. Hos idololatras esse sacra scriptura convincit, & divinæ maiestatis iudicio condemnatos. Coniectores sunt qui artificio quodam, sibi vendicant somniorum interpretationem. Chiromantici sunt, qui à manuum inspectione, rerum vaticinantur abscondita. Specularios vocant, qui in corporibus levigatis & tersis, ut sunt lucidi enses, pelues, cyathi, speculorumque diversa genera divinantes, curiosis consultationibus satisfaciunt, quam & Ioseph exercuisse, aut potius simulasse describitur, cum fratres argueret surripuisse scyphum, in quo consueverat augurari. Mathematici sunt, licet appellatio generaliter omnia complectatur, qui à positione stellarum, situque firmamenti, & planetarum motu, quæ sint ventura coniiciunt, ut est illud:

Nostra vel æquali suspendit tempora libra
Parca tenax veri, seu nata fidelibus hora.
*Dividit in Geminos concordia *facta duorum,* [* al. fata]
Saturnumque gravem nostro Iove frangimus una,
*Nescio quod certe est, quod * te mihi temperat astrum.* [* al. me tibi]

Ac si stellarum choreas applicationesque unius ad alteram constet rebus, quæ ex arbitrii libertate proveniunt, quandam necessitatis præstare originem, quorum & * genelliaci, qui geneses, id est, natalitias horas attendunt, imitantur errorem. Unde Satyricus, [* al Genethliaci.]

Nota mathematicis genesis tua.

Iidem vero horoscopi nominantur. Unde rursus,

Geminos horoscope varo Producis genio.

Viguit autem ista scientia & forte eam aliquatenus licuit exerceri, donec Deum natum nunciavit stella de cælo, magosque non reprobos primitias fidei ad eum adorandum novo & inaudito ducatu perduxit.

Exinde

Exinde vero penitus interdicta est. Salissatores qui ex saltu membrorum, aut inopinato motu, prosperum aliquid futurum autumant, vel adversum. Sortilegi sunt, qui sub nomine fictæ religionis superstitiosa quadam observatione, rerum pollicentur eventus. quod genus sortes Apostolorum & prophetarum, & dividentium, & inspectio tabulæ, quæ Pythagorica appellatur, observatio quoque cuiusque casus in rei de qua quæritur, significatione. Augurium vero quod est in avium observatione, Phryges invenisse traduntur, quod in voce traditur aut volatu. Est autem secundum traditionem eorum, volatus tam alarum quam pedum: vola siquidem est pars interior palmæ vel pedis. Unde apud Maronem in sexto, Volantes pro gradientibus columbæ describuntur. Hoc etenim ad hominis pertinet felicitatem, si columbæ gradientes, dum tamen in pastu itinerantes præcedant.

CAP. XIII.

De variis ominibus.

IN expeditionem missus Consul Romanorum, dum nullius boni ominis sortiretur auspicium, columbas ieiunio confectas, granis sparsis triticeis in via qua iturus erat, præferri iussit, * ut vel earum omine auspicii duritiam sublevaret. Quæ cum diligentius à cibis abstinerent, eas præcipitari iussit in fluvium, ut saltem biberent: submersæque in flumine, docuerunt Consulem cum exercitu submergendum. Hic etenim secutus est eventus. Apes Platonis infantuli mel labiis inferebant, singularem dulcedinem eloquentiæ eius futuram præsignantes. Hiero summus postea Siciliæ magistratus, * quod virtute promeruit, à patre nobilissimo viro expositus est, eo quod ex ancilla susceptus dehonestamentum generis videbatur, & quasi probrosa clari sanguinis macula. Sed parvulum & indigentem opis

* *al. ut volatu earum omnem auspicii &c.*

* *al. quem*

humanæ apes circa eum melle coniecto, plurimis aluere diebus: & sic consilio aruspicum ei regnum portendi canentium, à patre agnitus, recollectus, & diligenter institutus est. Parvuli Midæ cunabulis formicæ grana tritici congerebant, significantes eum futurum ditissimum. Unde & res aureas ipsius attactu fieri poëtæ finxerunt. Sulpitio sacerdoti lapsus apex de capite, sacerdotium abstulit. Occentus soricis auditus M. Fabio præfecturam. Si nugis Hiberis per omnia credis, si vestem in operis tui initio à soricibus corrosam senseris, tempera ab inceptis. Si egrediens limen calcaveris, aut in via offenderis, pedem contine. Si in procinctu agendorum aliquid damni pertuleris, differes inchoata, ne vel tota intentione frustreris, aut inutiliter impleatur. Expecta, dum omine meliore faustam agendis horam arripias. Omina namque sunt aliquid. Cum processeris, abscondita futurorum aves, quas ominales vocant, tibi prænunciabunt. Quænam sint istæ forte interrogas? Quas scilicet de natura hominum in formam avium Poëtæ asserunt esse conversas. Quid cornix loquatur diligenter ausculta, situmque eius sedentis, aut volantis nullo modo contemnas. Refert etenim plurimum, à dextris sit an à sinistris, qua positione respiciat cubitum gradientis, loquax sit, an clamosa, an silens omnino, præcedat an sequatar, tanseuntis expectet aduentum, an fugiat; quove discedat, non negligenter attende. Ait namque Virgilius

Quod nisi me quacunque novas incidere lites
Ante sinistra cava monuisset ab ilice cornix,
Nec tuus hic Mœris, nec viveret ipse Menalcas.

Quamvis in eo videatur in artem offendisse, quod cornix quam vitæ servatricem asseruit, rerum magnarum ignorat auspicia; nisi forte in ea præter naturam fiat ostentum, quale est quod imminente bono & optato perosi Imperatoris exitio, de rupe Tarpeia

Tarpeia per urbem cornix Græco eloquio protulit, Bene erit. Quod augur interpretatus ita exposuit,

Nuper quæ sedit Tarpei culmine cornix,
Est bene non potuit dicere, dixit Erit.

Sed ignosces viro doctissimo rusticanam simplicitatem exprimenti, aut quia pauperum vita, divitibus res videatur exigua, qui humanum genus ut paucis serviat, asserunt institutum. Corvus vero, quem non minori diligentia observabis, rebus maioribus auspicatur, & usquequaque cornici præiudicat. Porro cygnus in auguriis, *ales gratissima nautis*, utpote quæ aquarum domestica quadam gratia familiaritatis eorundem secreta prænoverit. An nescis apud Maronem

Bissenos lætantes aëre cygnos

reducem classem Æneæ, Veneris vaticinio nunciasse? Eorum namque hilaritas non modo nautis,. sed & quibusque peregrinantibus felicium eventuum gratiam spondet, nisi fortioris superetur adventu. Aquila namque sicut rex avium est, si non alarionem excipias, quæ forte aquilarum species potentissima est, regni sui maiestate omnium avium, si contra loquatur, fidem evacuat. Potuerat apud Statium præsagio volucrum Græcorum exercitus confortari. Sed fortior ecce adventans per inane cohors, Amphiarao interprete, Græcorum quoq; exitium patefecit. Licet enim aquila quarundam avium viribus superetur, in prænunciatione veri nulla potentior est. Cunctis siquidem avibus excellentius volat, & ab ipsius Iovis arcano nunquam excluditur. Cumque tanto visus acumine vigere dicatur, ut ab æthere summo pisciculos in fundo maris contueatur, & in ipsum solem, quod nulli animantium licet, figat obtutum, sensuum quidem subtilitate de Iovis gratia conscientiam veritatis rerumque mysteria mutuatur. Quis enim falsum interpretem dicat,

cat, quem consiliorum Iovis novit esse participem? Locris adversus Crotonienses dimicantibus, aquila dum pugnabatur supervolans victoriam dicitur contulisse, cum pauci numero deleverint infinitos. Hoc tamen validiori signo scribitur roboratum, eo quod duo iuvenes procerioris staturæ, elegantioris formæ, in candido habitu, ab utroque latere Locros præcesserint; scilicet, ut erat communis opinio, Castor & Pollux. Omina huiusmodi cum geminantur *potentiora sunt. Dum Hiero, de quo supra, prima bella iniret, aquila ex improviso resedit in clypeo progredientis, manu promptum regemque futurum significans. Ea die qua natus est Alexander, duæ aquilæ tota die præpetes supra culmen domus patris eius sederunt, omen duplicis imperii, Europæ Asiæque præferentes. Vultures difficultatem portant, duritiam, rapacitatem, sicut habes in origine urbis condendæ. Phœnix singularis felicitatis successus pollicetur, quale est, quod nova Roma visa phœnice, melioribus auspiciis condita est. Avis picta urbi Pictavorum contulit nomen, levitatem gentis, colore & voce præfigurans. Ardea rerum arduarum auspicium est. Ciconia quoniam avis concordiæ est, & concordiam invenit, aut concordiam facit. Grus semper affert, quod expedit; unde & gruere verbum antiquum, à quo congruere, quod proficit; & ingruere contra, quod officit. Unde illud,

Bis vitibus ingruit imber.

Nec tamen minores contemptui habeas, cum & pica loquax, sicut ad multa, sic ad successionem *hospitum te faciat cautiorem. Si avis, quæ vulgo dicitur Albanellus, prætervolans viam, à sinistris feratur ad dextram, de hospitii hilaritate ne dubites: si contra, contrarium exspectabis. Aves domesticæ artificii huius non sunt expertes, cum galli cantus spem, iter, vel opus inchoantis promoveat.

al' protensiora.

al' hospitii.

veat. Tiberio nasciturо præsignans Livia, ovum gallinæ subductum eousque nunc suis, nunc ancillarum manibus fovit, donec gallus insigniter cristatus exclusus est; unde & augures puerum, qui nasciturus erat, dixerunt regnaturum. Bubonis, strygis, & noctuæ, semper infausta sunt omina. Noctua tamen eo quod noctis tenebris non cæcatur, diligentis hominis vigilantiam signat; ut in portento, quo in hasta Hieronis, cum primum progrederetur ad bellum, noctua dicitur consedisse, significans eum futurum diligentissimum. Bubonem Dido dum misceretur Æneæ, sensit infaustum. Si accipiter quippiamve generis huius, sub oculis proficiscentis, solitam rapinam exerceat, inter eundum rapacitas imminebit. Quod & iocalariter innuens Naso, ait,

Odimus accipitrem quia semper vivit in armis.

Regulus quoque ipse, qui & bitriscus dicitur, vera quandoque portendere non dedignatur. Minutæ etiam aves, adventu suo vel recessu, significant familiam nunc minui, nunc augeri. Omnium vero volatus quanto serenior, tanto laudabilior est. Unde Melampo, augur prænominatus conqueritur, stragem Græcorum coniiciens ex volatu,

Vides ut nulla serenos
Ales agat cursus.

A bestiis quoque viarum tuarum eventus scrutaberis. Leporis timebis occursum, si tamen evaserit. Est enim proculdubio longe commodior in mensa, quam in via. Lupo obvio congratulaberis: boni siquidem nuncius est, licet solo visu nocere soleat ei, quem ante præviderit, vocemque præcludere. Iuxta illud,

Vox fugit ipsa, lupi Mærim videre priores.

Hiero Siculus litteratorio insistens studio, inter coæquales stilo operam dabat, eique lupus in turba puerorum repente conspectus, tabellam eripuit, successus

successus hominis firmans, inaudita forma prodigii. Quid multa? lupi efficaciam non negabit, quisquis Romanorum genus lupino lacte non ambigit educatum. Unde plerumque quod in eis dulcius est, adhuc lupinum saporem retinet; primique eorum fidem, quam à matre Lupa didicerant, sibi invicem servaverunt, eademque quadam lege naturæ manavit ad posteros. Ovibus gratanter obviam gradieris, dum capram vites, cui alludens poëta ait,

Occursare capro, cornu ferit ille, caveto.

Bobus triturantibus, libentius tamen arantibus, obviabis, Nec displiceat si viam ruperint, quia mora itineris hospitii gratia compensabitur. Mulus infaustus est, Asinus inutilis; etsi utilissimi sint, ad perferenda onera. Equus quandoque bonus est; sed in eo nihil utilius, quam quod humanis usibus servit. Habet vero iurgiorum & pugnæ significationem. Interdum tamen ex colore & visu mitigatur. Unde apud Virgilium, visis albis equis, apparente Italia, senior Anchises exclamat:

Bellum, ô bellum terra hospita portas.

Cervum, capreolum, aprumque silvestrem, onagrum & cætera huius generis, malo prandenti apponas, quam vianti opponas. Æneas cervis pro navium numero fusis, omen quod contrarium videbatur, ad se sociorumque fortunam, virtute retorsit. Canis sequipeda commodissimus est: cuius, si vera est Hebræorum traditio, nec angelus ipse Tobiæ socius aspernatus est comitatum. Quid quod Cyrus scelere avi expositus in silvis ut periret, caniculæ uberibus regnum adeptus est Persarum. Locusta etsi minimum possit, itinerantium tamen præpedit vota; ex eo forte sic dicta, quod loco stare faciat gradientes. Econtra cicada viatoris promovet gressum, & initiatorum amœnat exitum. Aranea dum à superioribus filum ducit, spem venturæ pecuniæ videtur affere. Obvius bufo futuros successus denun-

denunciat; mihi tamen vel solo visu molestus est. Veruntamen homine ipso nihil potentius, nihil efficacius est, nihil mortalium unquam invenies, quod evidentius exprimat veritatem. Porro si artem diligenter exequeris, conditionem eius, & dona naturæ, situm, gestum, motumque corporis, sensumque sermonis, tota mentis intentione notabis. Sacerdotem obvium aliumve religiosum, dicunt esse infaustum. Ego quoque perniciosum credo, non modo sacerdotibus, sed & viris sapientibus contraire. Melius quoq; est obviare genti servorum, quam his qui summa sunt præditi potestate. Fœminam quoque, quæ capite discooperto incedit, infelicem crede: nisi, ut apud Plinium legitur, publica sit, aut plurium libidini pateat prostituta. Nec expedit illi occurrere, quæ amoto velo, caput suum deturpare non erubescit. Ab his quæ primo audieris inter operis cuiusque auspicia, quid sequatur prænosces.

Hinc Deus incumbens baculo quem dextra gerebat,
Omina principiis, dixit, inesse solent.
Auditas voces timida perpendimus aure,
Et primam visam consulit augur avem.

Ea siquidem futurorum prænostica sunt. Petilius consul Romanus oppugnans castrum in Sicilia, cui nomen Letum erat, cum milites accingerentur ad pugnam, ait, Ego hodie Letum capiam. Casuque sic accidit, cum ipse eadem die fuerit interemptus. Alius quoque consul cum à senatu destinaretur ad expugnandum regem Persarum, à filia quam in ostio domus, flentem obviam habuit, causam quæsivit; cumque illa responderet, Persam periisse, (sic enim catulus qui forte perierat, dicebatur) profectus in expeditionem triumphum non invenit, eo quod rex Persarum perierat, quando filia consulis catulum flebat amissum. Ab ipsis etiam elementis, aut temporis qualitate, rerum frequenter trahuntur auspicia.

auspicia. Fortunæ duritiam, gratiâ roris, aut modestus imber emollit. Roscidum quippe, & suppluviale tempus, aërque sudus, dum operis cuiusq; incunctanter ortum prosequitur, creditur eiusdem fortunare processum. Cum fortuna quæ Phrygios exules liventi oculo diu perstrinxerat, tandem benignius, quasi de specula gratiæ, respexisset,

Olli cæruleus supra caput adstitit imber.

Venus naufrago filio, apud Didonem hospitium præparans, eundem fido Achate comitatum, dum in reginæ gratiam introduceret, cava nube obtexit. Tonitrua quoque varias habent significationes. Si enim afferant quamcunque fulminis læsionem, infausta sunt. Unde illud:

Sæpe malum hoc nobis (si mens non læva fuisset)
De cælo tactas memini prædicere quercus.

In his autem & illud perpenditur, an semita una descenderit, an multifaria aëris ruptione diffusos sparserit ignes. Hoc equidem semper tristius est. Dum Caius Cæsar civili bello patriæ immineret, quam fulminosus aër extiterit, quot habuerit igneos turbines, quot trabes emiserit, nec veteres historiæ sufficiunt enarrare.

Et tunc
Ignota obscura viderunt sidera noctes.

Si vero fulminis careat tempestate, si lævum sonet, deorum creditur nunciare favorem. Æneas Iovem à sinistris tonantem audiens, se eum præmissis sacrificiis opinatur habere propitium. Sed qualitercunque ista se habeant, innatum timorem hominum poterit mitigare, quod nemo sentiet fulminis ictum, si ante tonitrui sonum audierit, aut præviderit coruscationem. Tyberius Cæsar, turbatiore cælo, lauream coronam gestabat in capite, quia hoc genus frondis fulmine negetur afflari. Tonitrua siquidem timidissime & vehementer semper exhorruit. Est tamen quod procul dubio longe tutiorem facit

facit hominem, si fidem crucis servet in pectore, iustitiam fidei gestet in capite, & salutiferum signum fidei manus innocens figat in fronte, illum semper præ mente habens, qui cultoribus suis, omnem mundi timorem excutiens, ait: A signis cœli ne timueritis, quæ timent gentes, quia ego vobiscum Dominus Deus vester. Hæc quoque verba inter tonandum vel audita vel dicta, scribuntur à quibusdam noxam fulminis amovisse. Nihil autem est, quod imminentibus signis, ita totum concutiat hominem, sicut mens sibi conscia iniquitatis, & quæ scelerum suorum pœnam, ad singula timet exposci. Unde ethicus de criminosis,

Hi sunt qui trepidant, & ad omnia fulgura pallent.

E contra iustus confidit ut leo. Et illud, non contristabit iustum, quicquid ei acciderit. Fulgor equidem igneus si urendo non noceat, celebritatis gloriam affert. Neque quia non urit, igneus non est; si tamen in hoc Plato recipitur. Duæ sunt, inquit ille, ut opinor, virtutes ignis: Altera edax & peremptoria; altera mulcebris & innoxio lumine. Posteriorem asserit operatricem visus, & in superioribus vim suam maxime exercere. Ascanium fatalis exilii cum patre discrimina subeuntem, ignis de cælo quasi succenso capite illustravit, pronuncians ei deberi felicitatem exilii, ipsumque futurum in gentem magnam. Alexandri Macedonis & Octaviani Augusti, sub ipso eorum ortu claritas ignis miraculo declarata est. Proficiscentem, expeditionem dum egreditur, prosequens ventus successuum spe fortunat; dum in hostes vexilla feruntur, aëris testimonio vexilla triumphabunt. Si vero patriæ imminent, iustissimum metum incutiunt. Terra quoque ipsa mysteriorum conscia est, sed gravia omina frequentius portat, eo quod fundata super stabilitatem suam, mavult quiescere quam moveri. Cum ergo mugitus eius auditur,

amaris

amaris eventibus condolet, & quo affectu suis compatiatur alumnis, vocis suæ tristitia protestatur. Magna siquidem & pia parens omnium est. Studuerat hæc ab amplexu hospitis arcere Phœnissam, sed quia conciliatrix hospitii Venus iam prævaluerat, tacta dolore cordis intrinsecus mugiit, quoniam ei mugitus pro gemitu est. Hæc eadem quotiens tremit, filiis suis prævidet aliquid metuendum, nisi forte parturiendo laboret. Tunc vero vel omnino facit abortum, aut inutilem fætum parit, quia ut multum, sæpe cum

Parturiunt montes, procedit ridiculus mus.

Hæc sunt quibus totam vigilantiam suam videas accommodare quam plurimos.

Cætera de genere hoc adeo sunt multa, loquacem
Vt lassare queant Fabium.

quibus quæcunque domus institerit, eam nec ab ipsa salute arbitror posse salvari.

FINITUR LIBER PRIMUS.

Inchoa-

Inchoatur
LIBER SECUNDUS
POLICRATICI
IOHANNIS SARES-BERIENSIS.

Prologus.

OMNIA cedunt in usum sapientis, habentq; materiam virtutis exercendæ, quæcunque dicuntur aut fiunt. Nam & ocia eius negotia sunt, & dum rationis libramine rerum omnium vires pensat, provida dispensatione quicquid ad beatitudinem proficit, quadam quasi manu virtutis apprehendit. Tunc ergo divinæ sapientiæ tuæ argumento validissimo dupliciter fidem facis, dū & in tuis actibus rectus incedis, & philosopharis in nugis alienis. Alacres itaq; exeant nugæ nostræ, quas severitas tua prodire iubet in publicum, ut coniectores, mathematicos, cum quibusdam aliis nugatoribus introducant; quia quibus dedisti egrediendi audaciam, securitatis quoque fiduciam præstabis. Connectantur ergo inferiora superioribus, & si quid in alterutris vitiosum, aut deforme apparuerit, benignitatis tuæ prudentia corrigatur.

CAP. I.

Omina vana esse, & res ex fide sua cuique respondere.

RUSTICANUM & forte Offelli proverbium est; Qui somniis & auguriis credit, nunquam fore securum. Ego sententiam & verissimam & fidelissimam puto. Quid enim refert ad consequentiam rerum, si quis semel aut amplius sternutaverit?

rit? Quid si oscitaverit? Quid denique si undecunque sonum emiserit? Hæc tamen ex causis quas Physici noverunt, aliquatenus ad eum pertinent circa quem fiunt. Esto, dum aliena opera impedire, aut promovere non queant. Sicut nec inania carmina, aut superstitiosæ quædam ligaturæ, quæ tota medicorum secta condemnat, licet hæc ipsa à quibusdam eminentiori quodam nomine physica soleant appellari. Physicum etenim dicunt, cuius occultissima ratio est, ut humano sensu nequeat comprehendi. Nihil etenim est, vel fit, cuius ortum legitima causa, & ratio non præcedant: & ut alius ait; nihil fit in terra sine causa. Constat itaque quia artificis naturæ manum nihil evadit. Ex quo consequenter patet ad physicam omnia pertinere. Ego quidem quocunque modo ista se habeant, indubitanter credo illa sola non esse respuenda, quæ ex fide proveniunt, & referuntur ad gloriam omnipotentis Dei; cum scriptum noverim, omnia quæcunque in opere, vel verbo feceritis, in nomine Domini facite, in quo sola via hominis prosperatur. Sic omnium sanctorum turba præcessit. Ghuthbertus signifer quidam gentis nostræ in lege domini Euangelium Iohannis superponebat infirmis; & curabantur. Beati Stephani tunica superposita mortuum suscitavit. Symbolum Apostolorum dæmoniacum, à quo gestabatur, curavit. Oratio dominica herbis dum legebantur, aut dabantur ex fide dicta, sæpissime contulit optatum salutis effectum. Beatus Benedictus signo crucis vas mortiferum fregit, ac si pro signo lapidem intorsisset. Capitula Euangelii gestata, vel audita, vel dicta, inveniuntur profuisse quam plurimis. Hæc equidem & similia non modo licita, sed & utilissima sunt. Alia vero non tam contemnenda quam fugienda. Certum siquidem est, quod diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. Infideles autem & reprobos, aut
etiam

etiam hæsitantes in fide, multis permittit Deus ludificationibus subiacere. Omina tamen tantum possunt, quantũ excipientis fides permittit. Unde & Iulius Cæsar nullo augurio, nullave superstitione, à quocunq; incœpto potuit absterreri. Contigit enim ut quandoque in Africam navigio proficiscens in egressu navis prolaberetur: verso itaque ad melius omine; teneo te, inquit, Africa: eamque obtinuit. Præterea Calphurnia uxor eius ea nocte, quam is in terra ultimam gessit, vidit eum multis vulneribus confectum in sinu suo iacere, rogansque ut die sequenti à curia abstineret, non obtinuit, ne ille in vita sua aliquid timidum, quocunque auspicio egisse videretur. In excidio Massiliensium, lucum qui diis sacratus habebatur, primus ausus est cædere, probans se ab omni superstitione alienum. Beatus quoque Marcus euangelizandi causa Alexandriam proficiscens, cum navem egressus rupisset calceum, gratias agens, iter suum expeditum esse protestatus est. Si quis revocatur inter eundum, non ob hoc, si quid in nomine Domini fuerat inchoatum, prætermittat, nisi forte omnem revocationem ominosam esse corvi persuadetur exemplo, qui coloris amisit venustatem, dum revocatus à cornice, progredi maluit quam manere. His vero mens nugis incauta seducitur, sed fidelis nequaquam acquiescit.

CAP. XI.

Contemnendas non esse omnino rerum naturalium significationes.

NON tamen licet omina vana esse, fidemque auguriis asseram non habendam, ideo signorum, quæ à dispositione divina ad erudiendam creaturam concessa sunt, fidem & fructum evacuo. Multifarie siquidem, multisque modis suam Deus instruit creaturam, & nunc elementorum vocibus,

nunc sensibilium aut insensibilium rerum indiciis, prout electis noverit expedire, quæ ventura sunt manifestat. Futuras itaque tempestates, aut serenitates, signa quædam antecedentia præloquuntur, ut homo qui ad laborem natus est, ex his possit sua exercitia temperare. Hinc agricolæ, hinc nautæ familiaribus quibusdam experimentis, quid quo tempore geri oporteat colligunt, qualitatem temporis futuri ex eo quod præteriit metientes. In qua re nec aves, de quibus sermo præcessit, parentis naturæ beneficio arbitror destitutas. Mergus, alcyones, cygnus, arcana naturæ frequenter aperiunt. Cum etenim circa medium hyemis, alcyones nidificare, ovaque fovere conspexeris, de decem & quinque dierum gratissima serenitate ne dubites, eosque nautæ solent diligentius observare, dicunturque dies alcyonitæ, quibus vix vel tenuis flatus aura sentitur. Hos ad procreationem pullorum suorum, sibi à natura concessos, verisimiliter opinaberis. Cum vero fluvialium avium corpora in aquis avidius mergi conspicies, imbres expecta. Cum clamorem Cornicis audieris matutinum, pluviam petit.

Haud ideo credo, quia sit divinius illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia maior,

sed quia morantes in aëre motus illius citius in seipsis sentiunt, & inde hilaritatem concipiunt, aut mœrorem. Nec mirum, cum & graviora animalium corpora ad exteriorum motus frequentissime disponantur, & arcano quodam naturæ consilio, gerant elementis necessarium morem. Quæ enim animalium corporibus bona vel mala immineant, si se temporaliter vel extemporaliter reddiderint tempora, ars physicorum regulis suis satis probabiliter comprehendit. Futuram etiam sanitatem, aut ægritudinem, aut statum, quem dicunt neutralitatem, fatalitatem quoque ipsam, ex præcedentibus signis

signis agnoscunt, & interdum si causas noverint, efficacissime curant. Si vero (ut verbo eorum utar) causas ignorant, quomodo curant? Non utique artis beneficio, sed fortunæ. Iudicium vero quod ex signorum cognitione proferunt, etsi difficile, sæpe verissimum est. Multis quoque signis tranquillitas, & variæ tempestatum formæ procellarumque produntur, quæ velut in specula Lunæ orbis insinuat. Ostendit namque rubicundus color ventos, cæruleus pluvias, ex utroque commixtus nimbos indicat, furentesque procellas. Lætus ortus serenitatem navigiis repromittit, quam gestat vultu, præcipue si quarto ortu, is enim autor certissimus est, neque obtusis cornibus rutila, neque infuso fuerit humore fuscata. Tunc enim

Totus & ille dies, & qui nascentur ab illo,
Exactum ad mensem vento pluviaque carebunt.

Sol quoque candens interest utrum æqualibus gaudeat radiis, an obiecta nube rutilet, utrum solito splendore fulgidus, an ventis urgentibus igneus, nive sit pallidus, an pluvia sit impendente maculosus. Aër vero, & mare ipsum nubiumque magnitudo, vel species plurimum afferunt instructionis. Sed & aves, & pisces, futurorum certissime produnt signa, quæ Virgilius & Lucanus divino comprehendunt ingenio; sed & Varro in libris navalibus, dum solicitos instruit nautas.

CAP. III.

Signorum alia esse universalia, alia particularia: & quid significet geminatio Solis.

QUÆ vero in sole & luna secundum naturam signa contigerint, certissima sunt, & autorum multorum testimonio comprobata. Solem quis dicere falsum audeat? Quotiens ergo sol in cœlo geminari videbitur, inundationem aquarum subiectus orbis exspectet. Et licet à raritate sui,

miraculis videatur accedere, opus tamen naturæ est, quæ quidem solem non geminat, sed nubem simillimam facit, vocaturque parelion. Est enim parelion nubes simillima soli, signum quidem commune multis, etsi non generale. Signorum siquidem alia particularia, alia universalia. Particularia vero faciunt singulis, universalia multis aut universis. Utraque autem, modo ex elementis, dispositione creatoris, modo ex natura rerum, modo ex malitia dæmonum, homines Domino permittente ludificantium, provenire dicuntur. Sed quæ, & quomodo, quave de causa, iudicium quidem difficile est, & frequenter incertum, & sæpe altius, quam ut ab homine valeat expediri. Eis tamen licentiori vanitate mathematicorum referti sunt libri. Æneas

Matre dea monstrante viam, data fata secutum

se asserit, eo quod egredienti Lucifer, qui & Venus, donec ad Italiam perveniret, apparuit auspicanti.

Defectus solis varios, lunæque labores,

rerum eventibus curiositas humana coaptat.

CAP. IV.

De signis quæ præcesserunt excidium Hierosolymitanum novissimum.

VETUS refert historia (sic dicta quod est autor eius incertus, & vetera refert) quod imminente Hierosolymorum excidio, eclipsis lunæ per duodecim noctes continuas etiam in remotissimis locis protracta est, forte significans Iudaicæ perfidiæ, & superstitiosi erroris eversionem, quæ, Christo per prædicationem Apostolicam mundo illucescente, rectissime contigit. Scriptum est enim: Stultus mutatur ut Luna, sapiens vero cum Sole permanet. Alia quoque quam plurima, divino super incredulos imminente iudicio, acciderunt, quæ si per singulà, prout aut autoribus digesta sunt, cœpero enarrare, vel sola hæc proprium tempus desiderabunt

ſiderabunt, & otium. Pauca tamen autore Ioſepho compendioſo ſermone percurram, eo quod ad roborandam fidem noſtram proficiunt, & ad retundendam obſtinatam Iudæorum perfidiam. Quadraginta namque, poſt admiſſum piaculum, continuis protracta annis, impiorum pœna differtur. In quibus & Apoſtoli omnes, præcipue tamen Iacobus, qui dicebatur frater domini, Hieroſolymis Epiſcopus conſtitutus, indeſinenter populum commiſſæ impietatis, & feralis auſi, de ſcelere commonebant, ſi forte poſſent commiſſi pœnitudinem gerere: ſi poſſent flere pro ſcelere, & ultrices pœnarum flammas lachrymarum * libertate reſtringere. Oſtendebat namque eis Deus per ſuam patientiam, quod ipſorum quæreret pœnitentiam; quia non vult tantum Deus mortem peccatoris, quantum ut convertatur & vivat. Mollire autem adhuc mentis eorum duritiam nitebatur divina maieſtas, ſignis & prodigiis cœlitus datis, terroreſque ſimul & minacem dexteram oſtendendo potius quam inferendo. De quibus ſupra dicti hiſtoriographi fides, ut in * certis, etiam in hoc ſufficiens erit. Relegamus ergo quod in ſexto hiſtoriarum ſuarum libro, de his ipſe ſignaverit Ioſephus. Sed infelicem, inquit, plebem teterrimini quidā homines, & deceptores falſa vaticinantes, ſuadebant ut evidentibus ſignis & indiciis iracundiæ & indignationis divinæ non crederent, quibus aperte futurum & urbis & gentis præſagiebatur excidium. Sed velut afflati & amentes, & qui neq; oculos neque animas in ſe haberent, ſpernebant omnia quæ cœlitus nunciabantur. Etenim ſtella præfulgens gladio per omnia ſimilis, imminere deſuper civitati, & cometes præterea exitialibus flammis viſa eſt ardere per totum annum. Sed & ante excidii tempus ac belli, cum populi ad diem feſtum convenirent, octavo die menſis Xanthici, qui eſt Aprilis, noctis tempore, hora

* al' ubertate.

* al' cateris.

nona tantus luminis fulgor aram templumque circumdedit, ut putarent omnes diem clarissimum factum, & permansit spatio horæ dimidæ. Quod imperitis quidem & ignaris prosperum videbatur: sed legisperitos, & probos quosque doctores non latuit exitiale portentum. In eadem quoque festivitate vitula sacrificiis admota, & aris assistens, inter ipsas ministrorum manus enixa est agnam. Sed & ianua interioris ædis, quæ respiciebat ad orientem, cum esset ære solido induta, ac perinde immensi ponderis, quæ vix viginti viris summo conatu impellentibus clauderetur, ferreis quoque vectibus & seris munita, ac pessulis in altum demissis teneretur * obstricta, repente hora noctis sexta, prima & vicesima die mensis apparuit sponte patefacta. Sed & transacto die festo, post aliquot dies, prima & vigesima die mensis Arthemesii, qui apud nos Maius vocatur, prodigiosus apparuit visus, & fidem pene excedens. Quod vere falsum putaretur, nisi oculorum fidem confirmasset, malorum consecuta pernicies. Etenim prope Solis occasum, visi sunt currus & quadrigæ in omni regione per aërem, & armatorum cohortes misceri nubibus, & urbes circumdari agminibus improvisis. In alio item die festo, qui Pentecostes appellatur, noctu sacerdotes ingressi templum, ad ministeria ex more complenda, primo quidem motus quosdam, strepitusque senserunt, tum deinde voces subitas audiunt dicentes, migremus hinc, migremus ex sedibus istis. Additur his etiam aliud terribilius: Etenim quidam Ananiæ filius Iesus nomine, vir plebeius & rusticus, & ante quartum belli annum, cum civitas in pace & abundantia perduraret, in die festo tabernaculorum, repente clamare cœpit: Vox ab oriente, vox ab occidente, vox à quatuor ventis, vox super Hierosolymam & templum, vox super sponsos & super sponsas, vox super populum. Et indesinenter die noctuque

* al. obstructa.

ctuque per omnes plateas circumiens hæc clamabat: uſque quo quidam primores ex populo viri, velut infauſti præſagii indignatione commoti, correptum hominem multis verberibus afficiunt. At ille nequaquam pro ſe aliquid loquens, ſed nec eos quidem, qui circumſteterant deprecans, eaſdem voces pari obſtinatione & clamore repetebat. Tunc principes intelligentes, ut res erat, numinis eſſe in viro motus, perducunt eum ad iudicem Romanorum, apud quem flagris ad oſſa uſque laniatus, neq; preces neque lachrymas fudit; ſed eandem vocem miſerabiliter, & cum quodam eiulatu emittens, per ſingula pæne verba proferebat, addens etiam hoc, væ, væ Hieroſolymis. Proſequitur & aliud idem hiſtoriographus, maiore geſtum miraculo, dicens oraculum quoddam in ſacris literis repertum, quod per idem tempus virum deſignaret ex eorum regione proceſſurum, qui totius orbis potiretur imperio. Cuius oraculi præſagium, idem hiſtoriographus Veſpaſianum declarare ſuſpicatur. Sed Veſpaſianus non aliis, quam illis ſolis gentibus quæ Romano Imperio videbantur ſubditæ, dominatus eſt. Unde iuſtius ad Chriſtum hæc reſponſa referuntur, ad quem dixit pater: Pete à me, & dabo tibi gentes, hereditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ. Et cuius per idem tempus, per Apoſtolos ſuos, in omnem terram exivit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.

CAP. V.

Quanta fuerit calamitas obſeſſorum, & obſtinata malitia quis fuerit finis, qua pietas Titi.

AT ne tot, & tanta mediocris plagæ aut perfunctoriæ indignationis Dei, adverſus impœnitentiam Iudæorum, ſignorum præceſſiſſe videantur indicia, calamitatem intolerabilem, excidium irreparabile, reprobatæ & excœcatæ gentis

inauditam, & cunctis sæculis incognitam servitutem, succinctus sermo percurrat. Quantis ergo malis tunc universa multitudo tacta sit, atque ipsa Iudææ terra bello, fame, igni, cædibusque vastata sit, quanta populorum millia, patres simul-cum coniugibus, ac parvulis liberis, absque numero, & absque discretione trucidati sint, quæ etiam diversarum urbium obsidiones, sed & ipsius magnificæ & famosissimæ civitatis Hierusalem quanta vastitas, & quanta fuerit diversarum mortium strages, quis per hæc singula bellorum extiterit modus, & ut secundum id, quod prophetæ dixerant, abominatio desolationis in ipso quondam Dei famosissimo collata sit templo, utque ad ultimum cuncta ignis populatus sit, & flamma consumpserit, si quis plenius nosse vult, historiam Iosephi relegat. Nos vero ex his ea tantum, quæ ad explanationem suscepti operis sufficiunt, assumemus: in quibus refert, quod ex omni Iudæa populi, in die solemni Paschæ Hierosolymam, velut exitiali quadam manu cogente, convenerant. Quos tricies centena millia dicit hominum fuisse, iusto scilicet dei iudicio, tempore hoc ultionis electo, ut quod in diebus Paschæ salvatorem Christum domini, cruentis manibus, & sacrilegis vocibus violarunt, in ipsis diebus velut in unum carcerem, omnis multitudo conclusa, feralis pœnæ exitium, quod merebatur, exciperet. Præteribo sane quæ in eos vel gladii cæde, vel aliis belli machinis collata sunt, explicare; ea tantummodo, quæ diræ famis exitio pertulerunt, supra dicti historiographi sermonibus proferam, quo legentes hæc intelligant, quantum piaculi sit, audere aliquid in Christum, & quam gravibus ausa suppliciis expientur. Age itaque, quintus Iosephi historiarum liber ponatur in medio, ex quo omnis eorum luctuosa tragœdia pernoscatur. Divitibus autem permanere, inquit,

aut

aut perire, unum atque idem erat. Si enim in urbe permansissent, facultatum suarum causa crimine objecto, quasi de transfugiendo cogitarent, perimebantur. Necessitas vero famis, factiosorum extollebat arrogantiam, & utrumque simul inedia cum temeritate crescebat. Publice quidem frumentum nusquam omnino erat, sed irruentes urbis prædones perscrutabantur domos, & si quid invenissent, tanquam de his, qui fefellerant, pœnas sumebant, si vero non invenissent, nihilominus tanquam eos, qui occultius & diligentius absconderant, cruciabant. Indicium vero ab eis haberi pabula capiebant hoc ipso, quod adhuc viverent, & subsistere corporibus videbantur, tanquam qui profecto iam interiissent, nisi absconditos uspiam tegerent cibos. Si quos sane tabescentes macie vidissent, hos cum venia præteribant, superfluum putantes perimere, quos paulo post absumeret fames. Multi tamen in occultis omni censu suo mercati sunt unum metrum, si divites frumenti, & hordei si inferiores fuerunt, & concludentes se interioribus quibusque penetralibus domus, nonnulli nec in panes confectas fruges edebant: Alii vero in quantum vel necessitas, vel metus permitteret, excoquebant. Et mensam quidem nullus exspectabat apponi, sed ex ipso semiusta igni rapientes, propria, velut furtiva, devorabant; & erat infelicis illius cibi spectaculum miserabile, cum validiores quique inventa diriperent; imbecillibus vero nihil præter luctum superesset ac lacrymas: & omnium licet acerbitates rerum superaret fames, nihil tamen ita subruit atque subvertit, sicut verecundiam. Quicquid enim salvis rebus pudore dignum est, id in hac necessitate contemnitur. Denique & uxores de virorum manibus, & filii de parentum, & quod est infelicius, matres cibos de parvulorum manibus atque ore rapiebant, & cum dulcissimi liberi, in manibus atq; ante ora po-

ora positi tabescerent, exigua vitæ subsidia à dentibus ipsis eximere nemo parcebat. Verum ne ipsos quidem infelices, & perexiguos sumentes latebant cibos: sed continuo aderat prædonum quis, & statim ut clausas cuiuspiam conspexisset fores, indicium credebat hoc esse, quod intrinsecus positi ederent; & repente despicatis foribus, præcipites irruebant, atque ab ipsis, ut ita dicam, faucibus exprimentes, si quid forte insumptum iam fuerat, revocabant. Verebantur senes, si cibum vendicare tentassent, sparsis etiam crinibus mulieres trahebantur, occultare nitentes, si quid forte deprehensum fuisset in manibus. Nulla senibus reverentia, nulla erga parvulos miseratio, sed in exiguo panis fragmento parvulos inhærentes, & ex ipso cui inhæserant suspensos, elidebant in terram. In eum vero, qui raptores cibo prævenisset absumto, crudelius sæviebant, & excogitabant dira supplicia, obturantes infelicibus naturales digestionum meatus: aliis vero præacutas sudes per eadem verenda adigentes. Horresco quæ gesta sunt referens. Ad confectionem post hæc unius panis, aut cyathi farinæ miseros perurgebant. Nam ipsi tortores non patiebantur famen. Esset enim quodammodo tolerabilius si hæc compulsi inedia facere viderentur. Sed ut vel præpararent sibi in posterum cibos, vel ut crudelitas exercitio convalesceret. In his etiam si qui forte furtim per stationes hostium pro colligendis herbis erupissent, occurrentes eis qui se hostium manus effugisse gauderent, diripiebant quicquid adtulerant. Supplicantibus autem & terribile quoddam sibi nomen dei invocantibus ut vel partem aliquam ex his, quæ secum mortis periculo quæsiverant, indulgerent, nihil prorsus præbebant: sed hoc beneficii loco cesserat, si comprehensum vivum licuisset evadere. His autem post aliquanta adiungit, dicens: Iudæis vero cum egressu urbis

urbis omnis pariter spes excludebatur salutis, & invalescens acerbitas famis, domos simul & familias gentemque vastabat; ita ut in penetralibus strata iacerent mulierum parvulorumque cadavera, per plateas vero infelicium senum corpora, fame magis quam ætate, consumta. Iuvenes vero atque omnis ætas robustior, velut simulachra quædam in viis & egressibus oberrabant, corruentes, quocunque loci gressum surripuisset inedia. Sepelire autem cadavera mortuorum proximorum, nec defunctorum multitudo, nec virium debilitas permittebat; simul & per suæ vitæ incerta unusquisque verebatur. Denique aliquanti super eos, quos sepeliebant, animas emisere; multi etiam dum prosequuntur funera, priusquam ad sepulchrum veniretur, efflabant. Et ut nec planctus ex more defunctis exhibebatur, aut luctus, quia hoc sibi totum vendicaverat fames; sic nec ariditas inediæ humorem aliquem cuiquam reliquerat lacrymarum. Obsederant civitatem profunda silentia, & nox plena mortis cuncta contexerat. Quibus malis omnibus graviores soli vigebant prædones, qui ne sepulchra quidem diripere & spoliare cadavera illicitum ducebant, non tam prædam petentes, quam scelus irrisione cumulantes, & aciem gladiorum suorum in cadaverum obtruncatione probantes. Interdum etiam in nonnullos adhuc spirantes, mucro examinandus agebatur, quod alii semineces cum viderent, supplices dextras prætendebant, ut in se quoque beneficii loco, converterent scelus, quo scilicet cruciatibus famis velocius absolverentur; sed novo crudelitatis genere, necem quam sponte inferebant, si rogarentur, negabant. Cum tamen unusquisque deficientium cum gemitu retorqueret oculos ad templum, non de morte propria dolens, sed de impunitate prædonum, quos superstites relinquebant. Et primo quidem sumtu publico, sepelire

lire mortuos iusserant, fœtoris intolerantia. Ut vero omnem sumtum cœpit vincere multitudo morientium, de muro cadavera præcipitabant. At cum Titus circumiens pervidisset repletas mortuorum cadaveribus valles, & humani corporis tabo patriam terram rigari, cum ingenti gemitu, elevatis ad cœlum manibus: Deum invocat testem, hoc sui causa non provenire, sed se ista sustinere invitum. Et post aliquanta iterum Iosephus talia quædam prosequitur. Non cunctabor, inquit, profari quod sentio. Arbitror enim quod etiam, si adversus impios cives, Romanorum paulisper arma cessassent, aut hiatu terræ, aut aquæ diluvio, aut Sodomitanis ignibus, & fulminibus cœlitus tortis, supplicium civitas dependisset, quæ multo infaustiorem illis, qui hæc perpessi sunt, & nequiorem virorum præsentem hanc protulisset ætatem, pro quibus omnis gens pariter mereretur extingui. Sed in sexto libro de eisdem talia scribit. Et eorum, inquit, qui per totam civitatem famis inedia corrumpebantur, multitudo innumerabilis erat, quorum nec explicari miseria potest. Per singulas namque domos, sicubi aliquid fuisset cibi repertum, bella continuo, & cædes inter charos, ipsosque parentes ac liberos nascebantur, dum non solum è manibus, sed ex ipsis etiam faucibus, invicem cibum rapere certabant. Fides autem nec mortuis erat; sed & ipsi, cum iam spiritum exhalarent, perscrutabantur à prædonibus, ne cui forte intra gremium cibi aliquid desideret. Alii etiam per inediam hiantes, velut rabidi canes, huc atque huc ferebantur, & quasi insania quadam exagitati, in easdem domos, sub momento temporis, iterùm ac sæpius irruebant. Omnia tamen necessitas vertebat in cibum, etiam illa, quæ ne mutis quidem animalibus edere usus fuit. Ad ultimum ne loris quidem, vel cingulis, aut ipsis calciamentis abstinuere. Scutorum

rum quoque indumenta detrahentes, conficienda dentibus ingerebant. Nonnulli & fœni veteris festucas edebant, sed & de quisquiliis collectis parvissimum pondus, drachmis quatuor distrahebant.

CAP. VI.

De Maria, quæ, urgente fame, comedit filium.

SED quid opus est per hæc pondus famis illius explicare; cum gestum sit ibi facinus, quod neque apud Græcos, neque apud barbaros, ullus accepit auditus? horrendum quidem dictu, auditu vero incredibile. Equidem libenter tam immane facinus siluissem, ne quis me crederet monstruosa narrare, nisi multos memoriæ nostræ viros testes commissi sceleris habuissem. Porro vero ne aliquid meæ Patriæ præstare me arbitrer, si subtraham eorum verba, quorum pertulit facta. Mulier quædam ex his, quæ ultra Iordanis alveum commanebant, Maria nomine, Eleazari filia, de vico vethezobra, quod interpretatur domus Ysopi, genere & facultatibus nobilis, cum reliqua multitudine, quæ confluxerat, Hierosolymis reperta, communem cum omnibus obsidionis casum ferebat. Huius reliquas quidem facultates, quas domo in urbem convexerat, tyranni invasere, si quid vero reliquiarũ ex magnis opibus fuerat, quibus victum quotidianum pertenuem duceret, irruentes per momenta prædonum satellites rapiebant. Pro quibus ingens mulier velut insana, iam quadam ex indignatione fatigabatur, ita ut interdum prædones maledictis in necem sui, & convitiis instigaret. Verum cum neq; irritatus quisquam, neq; miseratus, eam opprimeret, & si quid forte cibi fuisset ab ea quæsitum, id ab aliis quæreretur, nec iam usquam reperiendi copia fieret, fames autem dira visceribus ipsis insisteret, ac medullis; & ad furorem perurgeret iam inedia, fame & ira pessimis usa consultoribus, contra ipsa iam armatur

iura

iura naturæ. Erat namque ei ſub uberibus parvulus filius, hunc ante oculos ferens, infelicis, inquit, matris ô infelicior fili, in bello, fame & direptione prædonum, cui te reſervabo? Nam etſi vita ſperari poſſet, & iugo Romanæ ſervitutis urgemur: Sed nunc etiam ipſam ſervitutem prævenit fames. Prædones vero utraque vi graviores perurgent. Veni ergo nunc, ô mi nate: eſto matri cibus, prædonibus furor, ſæculi fabula, quæ ſola deerat cladibus Iudæorum. Et cum hæc dixiſſet, ſimul filium iugulat. Tum deinde igni ſuppoſitum torret, & medium quippe edendo conſumit, medium vero reſervat obtectum. Et ecce confeſtim prædones irruunt, ambuſtæ carnis nidore concepto, mortem minantur, niſi ſine mora cibos, quos paratos ſenſerant, demonſtraret. Tunc illa, equidem partem, inquit, optimam vobis reſervavi: & continuo, quæ ſuperfuerant membra, retexit infantis. At illos repentè ingens horror invaſit, & crudeles quamvis animi, diriguere: vox faucibus intercluſa eſt. Illa vero truci vultu, & ipſis etiam prædonibus truculentior, meus, inquit, filius eſt, meus eſt partus, & facinus meum eſt. Edite, nam & ego prior comedi, * quæ genui. Nolite effici aut matre religioſiores, aut fœmina molliores: quod ſi vos pietas vincit, & execramini cibos meos, ego quæ iam talibus paſta ſum, ego his iterum paſcar. Poſt hæc illi territi trementeſque diſcedunt, qui hunc ſolum ex omnibus facultatibus ſuis miſeræ matri reliquerant cibum. Repleta eſt autem confeſtim univerſa civitas nefarii ſceleris nuncio, & unuſquiſque ante oculos facinus, quod perpetratum fuerat, adducens, tanquam ſi ipſe hoc perpetraſſet, horrebat. Omnes autem quos famis neceſſitas perurgebat, feſtinabant magis ad mortem, beatos dicentes eos, quibus contingit interiſſe, priuſquam talium malorum polluerentur auditu. Hæc quidem Ioſephus.

* al' quem

CAP.

CAP. VII.

De numero captivorum, & occisorum, & peremptorum fame.

QUEM vero tanta calamitas invenerit exitum, eodem autore perpaucis adnectam. Colligens enim supra dictus historiographus, omnem numerum peremptorum vel fame, vel siti, vel ferro, undecies centena millia designavit. Cæteros vero latrones, vel sicarios, ac prædones, post urbis excidium, mutuis declaravit interisse vulneribus. Electos autem quosque iuvenum, quos decor corporis & proceritas commendabat, ad triumphum dicit esse reservatos; reliquos autem qui supra XVII annos agebant ætatis, vinctos ad opera Ægypti per metalla destinatos, vel per cæteras provincias esse dispersos. Alii quidem ut ad ludos gladiatorios, alii ut ad bestias traderentur. Si qui vero ultra septimum & decimum ætatis reperti sunt annum, per diversas provincias in servitutem distrahi iussi sunt, quorum numerus usque ad nonaginta millia perductus est. Hæc vero omnia gesta sunt secundo anno Vespasiani imperii, iuxta ea quæ ipse dominus & salvator noster Iesus Christus prædixerat: quippe quum ea, quæ gerenda erant, præsentia videret. Tunc cum secundum euangeliorum fidem videns civitatem flevit super eam, & velut in auribus eius prolocutus est hæc verba: Si cognovisses, inquit, & tu, & quidem in hac die quæ ad pacem tibi sunt, nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis, quia venient dies in te, & circumdabunt te inimici tui vallo, & circumdabunt te, & coangustabunt te undiq;, & ad solum prosternēt te, & filios tuos in te. In hunc modū quam plurima divinæ comminationis tonitrua publice induratis auribus resonabant, quousque sanguis iustorum, sed & ipsius iusti singularis, & unici qui ab impiis inique effusus est,

iusto Dei iudicio quæreretur. Attriti sunt ergo plagis, bellis strati, & à patriis sedibus divinæ indignationis excisi turbine, ut in urbe gloriosissima, nec lapis super lapidem remaneret: fuitque populi indurati, & quovis lapide durioris tribulatio tanta, quanta non fuit ex quo gentes esse cœperunt, usque ad diem hanc.

CAP. VIII.

De peregrinatione fidelium, quos sub ea tempestate servavit Christus apud Pellam.

Ecclesia vero quæ fuerat Hierosolymis congregata, divinitus transire iussa est trans Iordanem, ad oppidum quoddam nomine Pellam, quo ablatis ex urbe cultoribus Dei, cœlestis vindictæ fieret locus, quæ in urbem gentemque sacrilegam fuerat exercenda. Quod & Eusebius Cæsariensis in Ecclesiastica historia plenius exponit.

CAP. IX.

Testimonium quod perhibet Iosephus Christo.

Et quidem hæc omnia rectissime passi sunt, qui in filium Dei manus sacrilegas extendere præsumpserunt, cum testimoniis scripturarum, & virtute mirabilium operum, ipsum Christum Deum esse constaret. Unde Iosephus: Fuit autem iisdem temporibus Iesus sapiens vir, si tamen virum eum appellare fas est. Erat enim mirabilium operum effector, doctorque hominum eorum, qui libenter quæ vera sunt audiunt, & multos quidem Iudæorum, multos etiam ex gentibus sibi adiunxit. Christus hic erat. Hunc accusatione primorum nostræ gentis virorum, cum Pilatus in crucem agendum esse decrevisset, non deseruerunt eum hi, qui ab initio eum dilexerant. Apparuit autem die eis tertia iterum vivus, secundum quod divinitus inspirati prophetæ, vel hæc, vel alia de eo innumera mira-

miracula futura esse prædixerant. Sed & in hodiernum diem Christianorum, qui ab eo nuncupati sunt, & nomen perseverat & genus.

CAP. X.

De Vespasiano, qui claudum & cæcum curasse legitur.

VESPASIANUM quoque Iudææ vastatorem, patremque Titi, Hierosolymorum piissimi eversoris, ut quibusdam scriptoribus placuit, miraculorum signis ad faciendam vindictam in nationibus, Dei digitus excitavit. Ipsum namque necdum Imperatorem, quidam è plebe luminibus orbatus, itemque alius claudus crure debilis, sedentem pro tribunali pariter adierunt, orantes opem valetudini, eo quod sibi foret in quiete monstratum, oculos restituendos, si eos ille inspiceret, & crus debili roborandum, si illud dignaretur calce contingere. Orantibus amicis, invitus licet, utrumque tentavit; nec defuit eventus. Imperium quoque eius & interitus Vitellii & Othonis, qui fædo Neroni successerant, pluribus cælestium signis prænunciatum est, & pro parte stupendis.

CAP. XI.

Signa esse quæ contra naturam fiunt.

QUÆ vero huiusmodi stupore digna in his contingunt, plerumque signa esse non ambigit, quisquis euangelicæ promissionis fideliter meminit, cum scriptum sit: Erunt signa in Sole, & Luna, & stellis, &c. Ea tamen quæ hic prænunciantur, sine præiudicio sententiæ melioris, ea intelligenda arbitror, quæ in his contra naturam fiunt; quale est quod in passione Domini Sol obscuratus est, velum scissum, petræ ruptæ, aperta monumenta, & sanctorum corpora qui dormierant surrexerunt. Naturalis etenim eclipsis esse non potuit, quæ

lunaris corporis obiectu contingit, cum constet pridie Lunam XIV extitisse, nisi forte quis de Iudaica perfidia incredulitatis suæ solatium mutuetur; asserens cum eis Venerem tunc in ecliptica linea Soli fuisse oppositam, quæ quidem magna est, & ut astrologi tradunt, sola de quinque sideribus de nocte umbram de se emittit, ut Luna. Quod quia nec ratio probat, nec autoritas, aut fides approbat, repudiatur ut futile. Si enim adeo luminosum est Veneris corpus, quomodo tantas parit tenebras? Dionysius Areopagita in Epistola ad Polycarpum scribit, se & plures alios philosophantes tunc vidisse Lunam Soli incidentem. Et quidem contra naturam, non enim erat coitus tempus. Quod ei postmodum Paulo prædicante, conversionis dedit occasionem. Scio tamen plures aliter tunc locutos; sed Dionysium præfero universis, quia quod vidit, scripsit; alii proprias sequuntur opiniones. Sunt autem signa plerumque non modo universalia, sed & generalia, sicut illud quod Deo moriente tenebræ factæ sunt per universam terram, ab hora sexta usque ad nonam, & quod in eis particulare est, aut minus universale, capacitatem generis, temporis perpetuitate compensat. Mors etenim illa, Myosi faciē detexit universis, perpetuam duritiam scidit, & resurrectionis primitias in æternam lætitiam introduxit. Illa quoque quæ diem iudicii prævenire dicuntur, per dies XV. si tamen futura sunt, quoniam de scriptura Canonica firmamentum non habent, naturæ legibus minime subiacebunt, dum tamen naturam hic, ut in locis quam pluribus, dicamus solitum cursum rerum, aut causas occultas eventuum, quarum ratio reddi potest.

CAP.

CAP. XII.

Nihil contra naturam, autore Platone, contingere, qui naturam dicit Dei voluntatem.

Si vero Platonem sequimur qui asserit naturam esse Dei voluntatem, profecto nihil istorum evenit contra naturam, cum ille omnia quæcunque voluit fecerit. Ille quidem dum rerum causas exequitur, finem omnium divinam astruit bonitatem. Optimus est, inquit. Porro ab optimo longe relegata est omnis invidia. Itaque consequenter cuncta sui similia, prout natura cuiusque beatitudinis capax esse poterat, effici voluit, quam quidem Dei voluntatem, certissimam rerum originem esse, si quis ponat, recte eum putare consentiam. Et quidem sapientia Dei & bonitas, quæ rebus omnibus originē præbet, natura rectissime appellatur: contra quam utique nihil fit, quia dispositionem Dei nihil evacuat, aut causas quæ in mente illius, qui fecit cœlos in intellectu, ab æterno constiterunt, suo privat effectu. Insunt itaque rebus, seminales eventuum causæ, & originariæ rationes, quæ præordinato tēpore in suos procedunt effectus, ex eo quidem mirabiles, non quod nullas, sed quod occultissimas habeant rationes. Humor siquidem de intimis terræ visceribus, ab arborum vel vinearum radicibus, appetitiva quadam virtutē attrahitur, deinde quadam distributione naturæ, dirigitur per plantarum membra, & cum de sua decoctione profecerit, turgescit in surculos, & quo ad sustentationem sui, non indiget, in folia & fructus emittit, qui cum maturuerint, in musta despumant, & sic per intervalla temporum, consueto usu vina parturiunt. Si vero occulta dispositione Dei, quibusdam naturæ cuniculis, digestus & maturatus humor absque temporis interstitio, inopinatum vertatur in vinum, miraculum quidem est,

 quia

quia altitudo divinæ dispensationis nostrum transcendit intellectum. Sed, ut ait sapiens, cedat inscitiæ nubilus error, cessant profecto mira videri. Non tamen mirabilium Dei fidem vel autoritatem infringo; sed altitudinem divitiarum sapientiæ & scientiæ suæ, plena humilitate veneror & admiror, quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus. In multis etenim labi, humana infirmitas est; sicut in nullo aliter sentire, quam res se habeat, angelica vel divina perfectio.

CAP. XIII.

Quia Deus signis suam præmunire dignatur creaturam.

Hoc quoque divinæ miserationis est, quod signorum suorum indicio ignorantiam nostram quandoque præmunit. Cometa siquidem apparente, creduntur imminere* comitia. An ignoras

terris mutantem regna Cometem?

* al. tonitrua.

Italiæ quoque imminente excidio, quæ signa contigerint, non nescit quisquis aliquatenus rerum publicarum historias attigit. Historicorum volumina, quæ de rebus memorabilibus scribuntur, prodigiis plena sunt & ostentis. Denique sub Helia & Heliseo multa fidei & virtutis signa præcessisse non ambigis. Ninivitæ quoque signorum indiciis, pænitentiam egerunt in prædicatione Ionæ. Infidelitas namque signorum argumentis exigitur, & fides tenera eisdem roboratur. Unde illud, Quod signum ostendis nobis? & Iudæi signa quærunt, Græci sapientiam.

CAP. XIV.

Quid signum, & de somnio.

Hic vero intelliguntur signa, quæcunque quovis indicio divinam homini innuunt voluntatem. Signum siquidem est, quod seipsum sensui,

& præ-

& præter se aliquid animo ostendit. Quædam tamen signa sunt, quæ nulli corporalium sensuum aliquid ostendunt, sed animo cuiuscunque rei specie mediante, aut citra medii difficultatem, verum falsumve frequenter ingerunt. Signa etenim interdum vera, interdum falsa sunt. Quis nescit somniorum varias esse significationes, quas & usus approbat, & maiorum confirmat autoritas? In eis utique quoniam somnus est, animales virtutes, scilicet sensus, qui dicuntur corporis & sunt animæ, quiescunt; sed naturales intenduntur. Contingit interim ut animus corporis exercitio relevatus, in seipsum liberius redeat, & veritatem nunc per figuras & ænigmata, nunc immediata facie licentius contempletur. Quod & illum non latuit, qui somni depingens portas, alteram eburneam, alteram corneam finxit. Cum & cornu sit pervium visui, qui non frequenter errat, & ebur naturæ densioris, & usque ad extremam tenuitatem rasum, nullo visus acumine penetretur. Hoc quidem dentibus, illud oculis verioribus similius est. Hinc vera somnia, hinc falsa,

ad cœlum mittunt insomnia manes,

CAP. XV.

De speciebus somniorum. & causis, & figuris, & significationibus.

SUNT autem multæ species somniorum, & multiplices causæ, & variæ figuræ, & significationes. Aut enim insomnium, aut phantasma, aut somnium, aut oraculum, aut visio est. Porro insomnia ex ebrietate, vel crapula, aut variis passionibus corporis, affectuumque tumultibus, & reliquiis cogitationum frequentissime oriuntur. Unde & male sanis amantium mentibus insomnia nunquam desunt. Quod prudenter innuit Maro:

Anna soror quæ me suspensam insomnia terrent?

Multa viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos, hærent infixi pectore vultus,
Verbaque, nec placidam membris dat cura quietem.

Hæc quoque dolentium aut gaudentium, aut quos timoris vexat angustia, aut immoderatæ cupidinis ardor accendit, non prætereunt passionem. Phantasma, cum rerum ignotæ videntur species, qualitate vel quantitate, aut partium modo vel numero à natura discrepantes, ut si forte nec pes nec caput uni reddatur formæ, dum

tetrum
Desinit in piscem mulier formosa superne.

Has quidem species ex infirmitate mentis & corporis, tradunt physici provenire, earumque causas magis attendunt, quam ex eis aliquas significationes. In quo genere & ephialtem, quo quis variis pressuris quodam quasi intervigilio, sed somno potius inquieto, opinans se vigilare cum dormiat, putatur ab aliquo interim prægravari, connumerandum arbitrantur. Quæ quidem omnia medicorum potius indigent cura, quam ventilatione nostra; præsertim cum nihil in eis verum appareat, nisi quod verissimæ sunt & molestissimæ passiones. Somnium vero cuius appellatio communis est, licet in specie propria censeatur, per quædam involucra rerum gerit imagines, in quibus coniectorum præcipue disciplina versatur, & nunc suum cuiusque est, nunc alienum, nunc commune, interdum publicum, aut generale est. In his vero omnibus qualitas personarum, rerum, & temporum diligentissime observatur. Ut enim ait Nestor, de statu publico regis credatur somnio, aut eius qui magistratum gerit, vel re quidem vel rei vicina prædestinatione, aut si publicæ fortunæ signum ostensum est multis, ut in eo quod pluribus Romanis civibus, secundum quosdam Sibylla interprete de mysterio incarnationis, revelatum scribitur.

bitur. Et quidem non modo incarnationis, sed passionis, ascensionis post resurrectionem, adventus quoque secundi interpres, docente & dictante spiritu, patefecit arcana, sicut in versibus Sibyllinis manifeste reperies. Quorum istud, sicut in plerisque patrum scripturis invenitur, initium est;

Iudicii signum, tellus sudore madescet.

Si vero apices capitales singulorum versuum ex ordine coniungantur, ad confundendam perfidiam Iudæorum hoc invenitur expressum: Iesus Christus Θεὸς, Σωτήρ: nisi quod in lingua Latina Græcarum literarum proprietas ad plenum non potuit observari. Ipsos vero versus, ut opinor, apud Beatum Augustinum in libro de Civitate Dei invenies. Est ergo mysticæ visionis eius caput & summa intentio, Iesum qui præfigurabatur, indubitanter esse filium Dei vivi, hominem verum, iudicem omnium, regem æternum, remunerantem sperantem in se, autorem vitæ, & æternæ beatitudinis ex gratia largitorem. Re quidem vel rei vicina prædestinatione, ideo dictum est, quia magistratus nunc præsens intelligitur, nunc futurus. Excidium quippe Numantiæ iuniori innotuit Africano, dum esset adhuc pene miles. Dum autumnus adultus est aut præruptus, somnia frequentius evanescunt. Arborum namque labentibus foliis, insomniorum vanitas dominatur: quod & Virgilius, in libro in quo totius Philosophiæ rimatur arcana, sensisse visus est, dum labentia folia apud inferos, variis somniis ornavit. Locorum quoque diversitas, varias figuras quietis admittit, ut alia aliis, nunc horum nunc illorum somniorum, uberiora sint. Locus namque palustris aut desertus, eminentiori aut celebriori phantasmaticarum imaginum fœcundior est. Res quoque interdum manifestius, interdum obscurius aperitur, & nunc se ipsam animo ingerit, nunc intimante alio declaratur: cum vero luce immediata

seipsam infundit, visio est, ex eo quod plena & vera specie sui, oculis videatur esse* substantia; quale est, quod Cassandrum omnino non visum, à quo Alexander, hausto veneno perimendus erat, agnovit, quia eum quies ei repræsentaverat. Porro visionum alia manifestior est, ut quæ clara rei occurrit imagine; alia profundiorem desiderat intellectum, ut cum rem admixta species figurarum obnubilat; sicut est, quod C. Cæsare transito Rubicone bellum patriæ inferente, ad designandum terrorem civium, qui erant per concivis iniuriam opprimendi,

* *al. subiecta.*

Ingens visa duci, patria trepidantis imago,

duci suo denuncians; ne concives armis civilibus impugnaret. Publici namque imago imperii, publici metus, & Cæsareo nomine prostratæ urbis erat indicio. Quod si imperii nullam in veritate, quæ sic appateret, credidit quis fuisse imaginem, historiarum fide certiorabitur. Cum enim maiestatem urbis principes visibili specie censuerunt honorandam, exquisito artificio muliebrem formam, quæ orbem dextra contineret, in æris materia fieri studuerunt. Ea vero perfecta in forma egregia, venusta quantitate, apta partium dispositione, membris quoque condecentibus, & sibi invicem congruentibus universis, cum non tam populi examinationem, quam admirationem, plena sui commendatione deposceret, quidam solas tibias tantæ moli perferendæ inhabiles esse causati sunt. Quibus faber respondit; eas usquequaque sufficere, donec virgo pareret, omnino credens impossibilem virginis partum. Quod & Christo nato impletum est, ea corruente & fracta, quia humanum contrahitur, ubi divinum imperium dilatatur. Cum vero res per quietem alio nunciante clarescit, si tamen enunciantis honesta cuique persona sit & venerabilis, in oraculorum speciem cadit. Est enim oraculum

lum, ut ait quidam, divina voluntas ore hominis enunciata. Hominis vero appellatione censetur, quicquid in specie hominis videtur, homo, angelus sit, an Deus, an quævis alia creatura. Persona autem cuiusq; honesta est & venerabilis, aut natura, ut parentis; aut conditione, ut domini; aut moribus, ut religiosi; aut fortuna, ut magistratus; aut religione, ut Dei, Angeli, hominisve, sacris & ceremoniis divinis consecrati. Ex quo apparet, etsi non simpliciter, tamen secundum quid, personas arte coniectoria non modo honestas, sed & detestabiles venerabilium nomine claudi. Sicut enim Catholicæ religionis viri, vero Deo, eisque quæ munere eius sacra sunt, piam venerationem impendunt, ita hæreticæ, ut superstitiosæ religionis homines, fictis numinibus, immo potius veris dæmonibus, & execrabilibus sacris eorum, non debitam reverentiam, quæ nulla est, sed turpissimum exhibent famulatum. Quod latius ex gentilium libris colligitur. Æneas oraculorũ indicio, promissam & quæsitam invenit Italiam, & in ea non tam numinum, quam dæmonum nutu, sedem statuit, & sementem Romani generis, in horto qui eis complacuerat, seminavit. Quid enim aliud agit in somnis pater Anchises, quid Iupiter, quid Apollo, quid alii, quos longum est recitare? Unde si de semine illo genus oritur toxicatum, impium in Deum, crudele in homines, persecutioni sanctorum invigilans, fide rara, sollemni perfidia, servile moribus, fastu regale, fædum avaritia, cupiditatibus insigne, superbia tumidum, omnimoda nequitia non ferendum, miraculis non debet adscribi; cum autor eorum homicida fuerit ab initio, & à veritate deficiens, invidiæ spiculo orbi terrarum infixerit mortem. Qui ergo ex eo patre sunt, etsi eius nequeant implere mensuram, solent tamen illius imitari malitiam: licet in horto illo nonnul-

las

las plantas, quæ virtutis fructum irrigatione Apostolica faciunt, manu domini constet esse insertas. Sed si quis ab initio urbis conditæ totam revolvat historiam, eos ambitione & avaritia præ ceteris gentibus inveniet laborasse, & variis seditionibus & plagis totum concussisse orbem. Ipsi quoque tyrannidis & seditionum suarum, tam crebra damna senserunt, ut vix quisquam principum eorum ad exitum vitæ natura ducente, pervenerit. Unde & illud Satyricum, illis aptissime facit:

Ad generum Cereris, sine cæde & sanguine, pauci
Descendunt reges, & sicca morte tyranni.

In scripturis quoque canonicis inveniuntur plurima oracula: ut cum Ioseph in somnis ab angelo sæpius eruditur: Magis interdicitur, ne redeant ad Herodem: Docetur Petrus in reptilium linteamine, plenitudinem gentium colligendam. Et cum visitato ab Apostolis Constantino, crucis erectum est in imperii arce vexillum, & pace ecclesiis restituta, maiestas orbis publica voce scriniariorum, advocatorum & iudicum, omnem victoriam, regnum & imperium Christi esse personuit. Verum quia duæ primæ species omnino vanæ sunt, & in postremis quasi visibili specie veritas menti occurrit, mediam, quæ corpori veritatis quasi velum figurarum oppandit, diligentius exequimur.

CAP. XVI.

Generalia quædam de significationibus, tam somniorum, quam aliorum figuralium.

Est itaque tam ad interpretationem somniorum, quam ad revelationem ænigmatum & figurarum, sollerter adtendenda rerum significatio, quæ tanto multiplicior est quam vocum, quanto ab operibus naturæ, opera vincuntur artificis imitantis naturã. Si quis enim sermo tres aut quatuor habet significationes, statim πολύσημος est, id est, multarum

rarum significationum. Omnis vero res, quot habet aliarum similitudines, tot gerit earundem significationes; ita tamen, ut maior nunquam minoris sit signum. Signa siquidem semper minora sunt. Inde est quod hominem substantia quævis significat, utpote aliquid commume cum omnibus habentem, quod & in figura reptilium Petri, & in pluribus locis scripturarum manifestum est. Porro, quo similitudo expressior, eo magis cognata & familiarior est significatio. Similitudo vero aut substantialis est, ut quæ ex genere, aut specie: aut accidentalis, ut ex quantitate, aut qualitate, aut variis accidentium formis: aut imitationis est, ut cum quis alii quovis motu operis conformatur. Et hoc quidem modo potest creatori creatura esse consimilis, cum tamen nullo substantiali vel accidentali participent. Causæ quoque suus conformatur effectus, & reciproce causa, si tamen minor est, effectui suo dicitur esse consimilis. Ceterum similium rerum sicut idem iudicium, ita & eadem nota est. Et quia signa frequenter eadem, in eo vel maxime ars coniectoris apparet, si sub identitate signorum, diversitatem rerum cauta discretione distinguit. Hæc quidem generalia sunt. Quæ vero sunt specialia singulorum, latius patent. Non tamen prætereundum est, signorum vim, pro qualitate personarum sæviorem, aut mitiorem esse. Pecuniæ siquidem contrectatio, aliis lætum, tristem aliis eventum denunciat. Sic ex non apparentibus causis inopina Veneris præsentia amaritudinem fortunæ frequentius ingerit. Unde illud Hypsipyles Archemorum lugentis extinctum

Nunquam impune per umbras
Attonitæ mihi visa Venus.

Si enim ex reliquiis cogitationum, aut Cereris Bacchive stimulis incitata Venus occurrat, insomniorum vanitati rectius applicabitur, quæ omnia coniecto-

iectorum disciplina, quasi vana contemnit, iuxta illud viri sapientis,

Somnia ne cures, nam mens humana, quod optat,
Dum vigilat, sperat, per somnum cernit id ipsum.

Interdum tamen & per antithesin rerum, sequenda sunt veritatis vestigia, sicut cum Magno Pompeio ruina immineret, contraria visis vaticinata quies, lætitiamque urbis, populi tripudiantis præconia, plausumque theatri sui, quasi re totius imperii bene gesta, fortuna perituri ducis oculis ingerebat. Res quoque quæ turpis & obscæna est in superficie, honestissimæ veritatis quandoque substantiam tegit. C. Cæsar in minori ætate in somnis sibi visus est, matris incestare cubicula, & * turpitudine soporis attonitus, cum rem ad mathematicos retulisset, universam terram ditioni eius subjiciendam responderunt. Sic itaque magnanimi viri spes, ad occupandum imperium erecta est. Denique ad speciem facti quis Uria iustior? quis David nequior aut crudelior? quem decor Bethsabeæ ad proditionem, homicidium, & adulterium invitavit. Quæ quidem omnia contrarium faciunt intellectum, cum Urias Diabolus, David Christus, Bethsabee peccatorum labe deformis, ecclesia figuretur. Frequens tamen & quasi regulare ius est, ut à similibus ad similia recurrat interpretatio. Verum hanc visionum, quas quies inducit, divisionem per opposita non fieri certum est; cum eadem pro parte sit visio, aliunde oraculum, & propter rerum figuras possit somniis aggregari, & universas eorum species quandoque contingat: quod & studiosis scripturarum planum est. Visio Africani, Apocalypsis Apostoli, Danielis & Ezechielis oracula; somnia Pharaonis & Ioseph, eorum quæ dicta sunt faciunt fidem. Personis quoque quibusdam veritas frequentius illucescit, ut pote compositum habentibus animum, alias frequentior error involvit.

* *al' trepidine.*

Augu-

Augustus Cæsar cum adversus Antonium dimicaturus esset, ægritudine gravi laborans, in quiete mandatum accepit, ut ad victoriam consequenti die prælio interesset. Paruit itaque lectica devectus in prœlium, & vicit. Socrates sibi ex ara Veneris, quæ Academiæ erat, vidit offerri cygnum collum inserentem cœlo, rostro tangentem sidera, regionem quæ Aplane dicitur, penetrantem, & transcendentem aspectus omnium, & tanta vocis sonoritate & lætitia canentem, ut totum mulceret orbem. Sequenti die Aristides ab Academia parvulum filium Platonem Socrati obtulit, litteris & moribus imbuendum. Quo viso, mentis viribus ex corporis dispositione conceptis, hic est, inquit, cygnus, quem nostro Apollini Venus Academica consecravit. Plato litterarum, quas persequebatur, causa proficiscens in Ægyptum, se à pyratis capi inter eundum & venundari vidit. Quod & dum iret, contigit.

CAPUT XVII.

Coniectoriam non esse sequendam.

SED dum has coniectorum traditiones exequimur, vereor ne merito non coniectoriam tam exequi quæ aut nulla, aut inanis ars est, quam dormitare videamur. Quisquis enim somniorum sequitur vanitatem, parum in lege Dei vigilans est, & dum fidei facit dispendium, perniciosissime dormit. Veritas siquidem ab eo longe facta est, nec eam tam facile potest apprehendere, quam urionem expungere, vel puncto curare cartineam, quæ caligantibus oculis in meridie palpat. Et licet hæc somnolentia perfidiæ sit fidei stimulis excitanda, & maleficii potius, quam artificii impugnanda illusio, divinæ tamen gratiæ dispositionis suæ non obstruimus vias, non præcludimus semitas, quin spiritus ubi vult spiret, & pro arbitrio suo subiectis menti-

mentibus infundat veritatem. Verum quisquis credulitatem suam significationibus alligat somniorum, planum est, quia tam à sinceritate fidei, quam à tramite rationis exorbitat. Plane si sermo proferatur ambiguus, & cujus multæ sint significationes, nonne merito parum doctus videbitur, quisquis ex eo citra discussionem sensuum sibi aliquid pertinacius suadebit? Profecto rerum omnium (ut prædictum est) multiplex est, & varia significatio. Multiplicium vero distinctio diligens habenda est, ne forte dum unam diligentius sequeris, in aliam deterius prolabaris. Unde patet coniectorium, qui nomine Danielis inscribitur, autoritatis & veritatis robore destitutum, cum res singulas singulis significationibus arcet. De quibus non videtur latius exequendum, cum tota huiusmodi sit inepta traditio, & vagus coniectorum liber, per curiosorum manus impudenter discurrat. Habuit sane Daniel gratiam interpretandi visiones & somnia, quam ei Dominus inspirabat: sed absit, ut vanitatem hanc in artem redegerit vir sanctus, qui lege Moysi prohibitum esse noverat, ne fidelium quis somnia sequeretur. Sciens utique satellitem Sathanæ, ad subversionem hominum, in angelum lucis transfigurari, & immissiones fieri per angelos malos. Ioseph quoque coniectandi gratia Ægypti principatum obtinuit, & quem fratres quasi de invidia somniorum venditum Hismahelitis, obnoxium fecerant servituti, digitus Domini non minus iucundo, quam salubri mysterio, revelata facie futurorum, quæ se regi quiescenti ingesserant, quasi quodam somniorum vehiculo, de squalore carceris, in regni fastigium sublimavit, ut non modo liber de servo, sed nobilium & procerum primus, uno tantum regni scilicet solio præcederetur à rege. Quod utique si de humanæ sapientiæ artificio contingere potuisset, aliquem decessorum suorum ante

ante eum meruisse crediderim, vel scientiam promerendi virum sanctum, & pietatis affectu plenum, si non humano generi in commune, quod tamen æquitatis esset, fratribus & filiis facile putaverim reliquisse. Ad hæc Moyses eruditus in omni sapientia Ægyptiorum hanc artem aut nescivit aut sprevit, cum eam impietatis errorem detestatus, à populo Dei exterminare curaverit. Præterea sanctus Daniel disciplinas & sapientiam didicit Chaldæorum; quod utique sanctus vir non fecisset, si gentilium disciplinis instrui, credidisset peccatis adscribendum. Habuitque eruditionis participes, quos legis & iustitiæ Dei se gaudebat habere consortes. Simul etenim discebat Ananias, Azarias, Misael, quicquid poterat docere Chaldæus: simul à mensa & à regalibus epulis abstinebant, quod inspirabat Deus. Acceptis leguminibus pariter reficiebantur, eisdem contenti erant militiæ suæ stipendiis, regi una famulabantur. Sed ecce privilegium, quod homo conferre non potuit, singillatim datum est Danieli, ut in lucem proderet ænigmata somniorum, & Domino dictante umbras discuteret figurarum. Ut vero familiaritas divinæ gratiæ evidentius illucescat, quid rex in strato cubans præcogitaret agnovit, & meditationi visa connectens, mysterium salutis, quod umbra obnubilabat, & in fine sæculorum completum est, aut complendum, prudenter exposuit. Siccine solent coniectores etiam cogitationes excutere, & umbras exinanire, explicare involucra, & illustrare tenebras figurarum? Si quis est qui pari gratiæ privilegio gaudeat, accedat ad Danielem, & Ioseph, & similiter cum eis Domino gratuletur. Quem vero veritatis spiritus non illustrat, de arte somnolenta frustra confidit, cum ars omnis habeat à natura originem, ab usu & ratione processum. Ratio vero in his tantum defectum patitur, ut quo se vertat, quid

iudicet, plærumque omnino non habeat. Quod quidem cum frequenter eveniat, facillime ex paucis colligitur. Solicitus quidam, nomen etenim à memoria excidit, etsi narrationis autorem magnum teneam Augustinum, in re dubia sensum alterius cui rem noverat esse notam, magna instantia sibi postulabat exponi. Cum vero alter petentis desiderium promissionibus protraxisset, & unius instantia deluderetur calliditate alterius, accidit ut eadem nocte pariter somniarent, alter quod rem quæsitam petenti exponeret, alter quod ei à doctiore diligentissime exponeretur. Factumque est, ut cum umbra quietis evanesceret, se miraretur ille ad scientiam, quam diu quæsierat, sine doctoris beneficio, nulloque sui exercitio pervenisse. Deinde cum more solito, apud doctiorem ageret, ut sibi promissum solveretur, iam inquit doctior, factum est quod petisti, cum ea nocte ut docerem accesserim. Quis huius facti explicet rationem, nisi quod boni spiritus vel maligni exigentibus hominum meritis, eos erudiunt, vel illudunt? Novit enim Hieronymo referente, catholica mater ecclesia, quomodo ad tribunal iudicis Dei raptus, eo quod libris gentilium vehementius inhæreret, ibidem coactus est profiteri se ultra gentilium libros non modo non lecturum, sed nec etiam habiturum. Ante siquidem professionem interrogatus, cum se diceret Christianum, ei à iudice probrose obiectum est, quod non suus erat, sed Ciceronianus. Hoc tamen non audacter somnii affirmaverim censendum nomine, cum idem veracissimus & prudentissimus doctor umbram somnii non fuisse, sed rem secum veraciter agi Domino visitante, etiam iurisjurandi religione confirmet. Et ut plenam assertionis suæ faciat fidem, livorem verberum in cute, vulnerum cicatrices expergefactus ostendit in corpore. Sed cum hæc à spiritibus circa homines fiant,

fiant, eam solam rerum imaginem fidelis anima non aspernatur, quæ innocentiam relinquit incolumem. Quod si materiam vitiis afferat, libidinem forte accendens, aut avaritiam, aut dominandi ingerens appetitum, aut quicquid huiusmodi est ad subversionem animæ, proculdubio aut caro aut spiritus malignus immittit. Qui in quosdam exigentibus culpis, Domino permittente, tanta malitiæ suæ licentia debacchatur, ut quod in spiritu patiuntur, miserrime & mendacissime credant in corporibus evenire. Quale est quod nocticulam quandam vel Herodiadem, vel præsidem noctis dominam consilia & conventus de nocte asserunt convocare, varia celebrari convivia, ministeriorum species diversis occupationibus exerceri, & nunc istos ad pœnam trahi pro meritis, nunc illos ad gloriam sublimari. Præterea infantes exponi lamiis, & nunc frustatim discerptos, edaci ingluvie in ventrem traiectos congeri, nunc præsidentis miseratione reiectos in cunas reponi. Quis vel cœcus hoc ludificantium dęmonum non videat esse nequitiam? Quod vel eo patet, quod mulierculis & viris simplicioribus & infirmioribus in fide, ista proveniunt. Si vero quisquam eorum qui hac illusione laborabat, ab aliquo constanter, & ex signis aliquibus arguatur, dæmonium statim aut superatur, aut cedit, & ut dicitur, ex quo quis in luce arguitur, cessant opera tenebrarum. Huius autem pestis cura efficacissima est, ut fidem quis amplexus, his mendaciis subtrahat mentis auditum, & nequaquam respiciat ad huiusmodi vanitates & insanias falsas.

CAP. XVIII.

De fundamento Mathematicæ, & exercitio sensuum, & viribus animæ, & profectu rationis, & efficacia liberalium disciplinarum.

POSSIT utinam tam facile mathematicorum error à præstantioribus animis amoveri, quam leviter in conspectu veræ fidei & sanæ conscientiæ istarum illusionum dæmonia conquiescunt. Veruntamen eo periculosius errant, quo in soliditate naturæ, & vigore rationis, suum fundare videntur errorem. Temerarium siquidem videtur universis in legem naturæ prævaricari, & stultum, gratis dissentire ab eo, quod ratio persuasit. A veris ergo sumunt initium, ut per vera diutius gradientes, se & sequipedas suos præcipitent in laqueum, & foveam falsitatis. Mathesim ergo probabilem, quæ penultima brevi enunciatur, quam & natura inducit, ratio probat, & utilitatis experientia approbat, quasi quoddam doctrinæ suæ iaciunt fundamentum, ut exinde opinionum suarum lubrico quasi quadam imagine rationis, in mathesin reprobam, quæ profertur extensa penultima, perniciosissime prolabantur. Primo namque res quas natura creavit discutiunt, easque multipliciter investigant, nunc quomodo ex partibus suis, nunc quomodo ex materia & forma constant inquirentes. Quod ut facilius possint, sensuum vires pensant, & intellectus efficaciam metiuntur. Et quia sensuum hebetudo rerum corporearum naturam non transgreditur, paulatim aliorum beneficio ad subtiliora consurgunt. Visus etenim in solo corpore, eoque præsente, colores tantum & quantitates examinat, & figuras. Sonus solus contingit auditum. Gustus de saporibus iudicat. Olfaciendi vis in odoribus tota versatur. Quid durum, quid molle sit, quid lene, quid asperum, quid ponderosum, quid leve,

leve, quid calidum aut frigidum, quid humidum sit aut siccum, tactus discernit. Est interdum figuræ explorator, & quantitatis & ponderis conscius. Dolorem quoque percipit, & voluptatem. Isque per omnes fere sensati corporis partes diffunditur, adeoque animæ cohærens est, ut eo discedente videatur & tota corporis vita discedere. Si vero corporum absentium præfatas proprietates inquiris, eas tibi tracta similitudine ab his quas sensus agnovit, poterit imaginatio præsentare, quæ tanto erit fidelior, quanto expressior fuerit similitudo. Unde & Tityrus apud Maronē, non assecutæ similitudinis vitio lapsam sibi queritur imaginationem.

Vrbem quam dicunt Romam, Melibœe, putavi
Stultus ego huic nostræ similem, quo sæpe solemus
Pastores ovium teneros depellere fœtus:
Verum hæc tantum alias inter caput extulit urbes,
Quantum lenta solent inter viburna cupressi.

Sin autem familiarius expresserit rei similitudinem, fidelis & vera est imaginatio, quali utitur Andromache apud Virgilium:

O mihi sola mei super Astyanactis imago,
Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat,
Et nunc æquali tecum pubesceret ævo.

Verum si ad incorporea divertendū est, ratione opus est & intellectu, cum absque intelligentia hæc non valeant comprehendi, & verum non possit esse de his sine ratione iudicium. Intellectus itaque aliis deficientibus, exerit vires suas, & quasi in arce animæ constitutus omnia inferiora complectitur, cum ab inferioribus superiora nequeant comprehendi. Et nunc quidem res ut sunt, nunc aliter intuetur, nunc simpliciter, nunc composite, nunc distincta coniungit, nunc coniuncta distrahit, & disjungit. Simpliciter ergo incedit intellectus, dum rem quamlibet contemplatur, puta hominem, equumve concipiens. Cum vero res plures gradatim com-

plectitur, compositioni obnoxius est. Puta hoc intellectum, hominem album equumve currere mente complectens. Disjuncta coniungit, ut si

Humano capiti cervicem iungat equinam
Varias inducens undique plumas,

ut, iuxta poëtam,

Turpiter atrum
Desinat in piscem mulier formosa superne.

Hunc vero ad auditores suos verbo trajiciunt Poëtæ, cum hircocervum, centaurum describunt, & chimæram. Coniuncta vero disjungit, ut si formam teneat absque materia, cum tamen sine ea forma omnino esse non possit, nisi forma essendi, & ei adhærentes formæ formarum, ex quibus illæ fluxerunt, quæ in materia sunt & corpus efficiunt. Porro cum res aliter quam sint, componendo inspicit, eo quod cassus est, & à rerum veritate deficiens, ad opinionis errorem vergit, & si esse asserit, vel non esse, pleno nomine opinio est. Sed licet aliter quam sint, dum tamen simpliciter coniuncta disjungat, non inanis erit conceptio, quæ totius investigationis sapientiæ expeditissimam parit viam. Hic est enim totius philosophiæ instrumentum, quod & mentem mira subtilitate exacuit, & res singulas à se invicem naturæ suæ proprietate distinguit. Si abstrahentem tuleris intellectum, liberalium artium *officina peribit, cum citra ipsius operam nulla earum rite haberi valeat, aut doceri. Hic itaque sicut formam sine materia, sic & materiam aggreditur sine forma; & quod propriæ virtutis potentia tenere non sufficit, suo quodam defectu interdum comprehendit, ut si videantur tenebræ non videndo, & non audiendo silentium audiatur. Ecce non est homo qui non sit albus, aut niger, aut medii coloris particeps, nec potest esse homo, qui non statim sit aliquis homo, cum idem sit alicui esse & unum numero esse. Veruntamen

Al' officia peribunt.

sic

ſic hominem intellectus attingit, ut ad neminem hominem aſpectus illius deſcendat, generaliter intuens, quod non niſi ſingulariter eſſe poteſt. Sicut enim diſcendi & ſignificandi, ſic & intelligendi diverſitas, ſubſiſtendi modos ſui numeroſitate tranſcendit, & homo qui non poteſt niſi ſingulariter eſſe, univerſali clauditur mentis conceptione. Diffinit ergo ratio quod concipit intellectus, animal rationale mortale, quod in ſolos ſubditos cadere, nemini recte ſapientium ambiguum eſt. Dum itaque rerum ſimilitudines & diſſimilitudines colligit, dum differentium convenientias, & convenientium differentias altius perſcrutatur, dum quid ſint ſingula cum pluribus, quid cum paucioribus commune habeant, diligentius inveſtigat, quæve rebus ſingulis adeſſe neceſſe ſit, quæ abeſſe non poſſint, perſpicacius contemplatur, multos apud ſe rerum invenit ſtatus, alios quidem univerſales, alios ſingulares. Quos pro arbitrio ſuo definiens & multifariam dividens, ad ipſius arcana naturæ, mentis tranſmittit aſpectum, ut nihil naturalium plene abſconditum ſit ab oculis eius. Et primo ſubſtantiam, quæ omnibus ſubeſt, acutius intuetur, in qua manus naturæ probatur artificis, dum eam variis proprietatibus, & formis quaſi ſuis quibuſdam veſtibus induit, & ſuis ſenſuum perceptibilibus informat, quo poſſit aptius humano ingenio comprehendi. Quod igitur ſenſus percipit, formiſque ſubiectum eſt, ſingularis & prima ſubſtantia eſt. Id vero ſine quo illa nec eſſe, nec intelligi poteſt, ei ſubſtantiale eſt, & plerumque ſecunda ſubſtantia nominatur. Hoc autem quod adeſt quidem ſubſtantiæ, & ea manente abeſſe poteſt, accidentibus aggregatur. Singulare quidem ſi unus tantum ſit. Univerſale ſcilicet non naturæ conformitate tamen ſit commune multorum. Quod forte facilius in intellectu, quam in natura rerum poterit inveniri,

in quo genera & species, differentias, propria, & accidentia, quæ universaliter dicuntur, planum est invenire, cum in actu rerum substantiam universalium quærere exiguus fructus sit, & labor infinitus, in mente vero utiliter & facilime reperiuntur. Si enim solo rerum numero differentium substantialem similitudinem quis mente pertractet, speciem tenet: Si vero etiam specie differentium convenientia menti occurrat, generis latitudo mente diffunditur. Denique dum rerum, quas natura substantialiter vel accidentaliter assimilavit, conformitatem percipit intellectus, universalium comprehensione movetur. Cum vero similium differentias agitat, quanto expressius, tanto ad opera naturæ, quæ per singularia sunt, familiarius accedit, si substantiam suis vestitam proprietatibus inspicit, à naturæ conditione non divertit. Sin autem detracta specie, eam quasi formarum exuit vestimento, acumen quidem suum exercet, & rerum naturam, quid scilicet in se, quid in aliis sint, liberius & fidelius contemplatur, dum rerum substantiam, quantitatem ad aliquid, qualitatem, situm, esse, ubi, quando, habere, facere, pati, singillatim discutit & discernit. Quæ etsi singillatim esse non possint, singillatim tamen investigari queant: & ad totius Philosophiæ compendium, utilissima est hæc speculatio, in qua magnitudinis, & multitudinis, quæ duo totum orbem complectuntur & ambiunt, natura discutitur. Numquid abstrahens intellectus, dum hæc agit, ociosus est, aut inutilis, per quem animus honestarum artium gradibus, ad thronum consummatæ Philosophiæ conscendit? Multitudinem ergo quæ potentia sui in infinitum crescit, sicut econtra Magnitudo decrescit in infinitum, bimembri divisione partitur, dum eam nunc simpliciter & per se, nunc ad aliud relatam contuetur, alteram demandans Arithmeticæ

meticæ, alteram Musicæ pleno iure reservans. Magnitudinem quoque secat in duas species, alteram immobilem, subiiciens geometris; alteram scilicet mobilem, his qui astrorum & cælestium scientiam profitentur. In his vero quatuor speciebus, mathesis, id est, doctrinalis tota consistit, & quasi quatuor Philosophiæ limitibus, mundanæ sapientiæ perfectionem assequitur. Primus itaque gradus est ab Arithmetica numerorum virtutem mutuare. Secundus proportionum gratiam à Musica trahere, Tertius obtinere scientiam à Geometrica mensurarum. Quartus, idemque novissimus, veram positionem syderum assequitur, & vim cœlestium perscrutatur. Eorum vero, qui scientiam profitentur astrorum, alii opinionis errore prolabuntur ad fabulas, in quo deprehenditur & Hyginus, alii sola imaginationis virtute contenti sunt, quid verum sit doctiorum iudicio reservantes, satis agentes sibi, dummodo veri similitudinem teneant. Utrosque alterutra Astrologia eruditionis suæ recipit professores. Sunt alii, qui in professione astrorum veritati quidem invigilant, eo solo contenti, si positionem veram, motumque syderum, rationemque signorum vivaciter assequuntur.

CAP. XIX.

De differentia Mathematicæ doctrinalis, & mathesis reprobatæ, & traditione Mathematicorum, & erroribus eorum.

VERUM, quia probabile est, cœlestium aliquam esse virtutem, cum & in terra non credatur aliquid gigni, quod à manu opificis Dei, bonum aliquem non sortiatur effectum. Qui curiosiores sunt, cœlestium potentiam investigant, & de singulis, quæ in sublunari globo proveniunt, Astronomiæ suæ regulis, nituntur reddere rationem. Est autem Astronomiæ nobilis & gloriosa scientia, si clien-

clientelam suam, intra moderationis metas cohibeat, quam si licentiori vanitate excedit, non tam philosophiæ species, quam impietatis decipula est. Et quidem multa sunt mathesi doctrinali, & divinatoriæ mathesi communia, sed dum divinatio sobrietatis mensuram excedit, toto dissidens fine non instruit, sed suum dedocet professorem. Quod enim zonas partiuntur, parallelos disterminant, cum singulis suis obliquant zodiacum, quod orbem fere totum coluris cingunt, quod laborem mentiuntur planetarum, quod Aplanem nullius erroris participem faciunt, quod à polo arctico, ad antarcticum axem ducunt, quod signa per gradus & puncta dividunt, quod orientium & occidentium signorum, & siderum proportionem tenent, utrique commune est. Utraque tamen in eo physicis acquiescit, quod teneritudinem subtilium corporum, in quasdam sectas vias, & circulorum capedines non æstimat dissipari. Asserunt quoque communiter solem caloris autorem esse, humorumque augmentum, & defectum, quod id sensus probat, motui lunari accommodant, & in hunc modum plurima. Cæterum mathesis, quæ futurorum pollicetur indicium, ab elementis philosophiæ (ut prædictum est) trahens originem, ultra progreditur, & elationis suæ temeritate, in prærogativam eius prorumpit, qui stellas numerat, quarum ipse nomina solus, signa, potestates, cursus, loca, tempora, novit. Quoniam hoc ipsum astronomiæ suæ beneficio, sibi astrologus repromittit. Tantoque longius à scientia veritatis aberrant, quanto ad eam tumidius irrumpere moliuntur. Signorum ergo naturam revolventes, prout eam forte noverant, dum in stellis comparibus fluctuarent, alia dicunt masculini generis, alia fæminini, essentque forsitan multiplicata per sobolem, nisi quia dissociata locis in coitu convenire non possunt.

ſunt. Planetarum quoque conſilia, quoniam & orbis moderatores eos habent, diligenter explorant, quod ex affectione eorum, & motu, & applicatione unius ad alterum, choreiſque ſtellarum facile eſt invenire. Saturnus ergo, quia frigidus eſt & ſenex, gravis eſt & nocuus, & de natura malitiam, moroſitatem contrahit ab ætate. Omnibus igitur inimicus, vix etiam ſuis ſcholaſticis parcit. Succedit ei Iupiter, contra propitius & ſaluber, tantæque benignitatis in omnes, ut nec de malitia patris, nec matris ferocitate ſubiecti quemquam offendat, niſi forte & ipſe in orbis ſubiecti diſpendia, ſtationarius factus ſit, retrograduſve, aut aduſtionem miſerabilem patiatur. Mars ferox, naturaque indomitus, omnes præter ſcholaſticos ſuos perſequitur. Mitigatur tamen interdum Iovis acceſſu, vel Veneris, quoniam & ipſa propitia eſt & benigna. Mercurius vero talis eſt, qualem vicini planetæ permiſerunt, cum & ipſe convertibilis naturæ ſit, potentioribuſque cohæreat. Unde plerique eum præſulem eloquentiæ opinantur, eo quod illa iuncta ſapientiæ plurimum proſit, malitiæ ſociata noceat plurimum. Hæc quidem etſi non docuit, ſectam tamen erroris attigit Lucanus, cum timorem urbis deſcriberet; bellumque civile neceſſariis aſtronomiæ argumentis inevitabiliter appropinquante Cæſare futurum denunciaret. Innuit enim Poëta doctiſſimus, ſi tamen Poëta dicendus eſt, qui vera narratione rerum ad hiſtoricos magis accedit, illius malitiam irrefragabiliter adimplendam, qui ſolus in throno ſui domicilii reſidebat. Et licet figulus Parcarum conſilia diſcutiat, mentemque ſtellarum, corporum tamen quæ videntur, nondum plenam notitiam tradidit, cum in tota Mathematicorum domo, adhuc non ſit quæſtio expedita, an ex elementis ſydera conſtent, an ex quinta eſſentia, quam Ariſtoteles introducit. Nam quod eis objiciunt pueri,

pueri, mollia sint, an dura, & si quid huiusmodi est, etiam audire dedignantur, quamvis aliquos famosos, & suo iudicio sapientes, in talibus viderim miserrime laborare. Expediunt tamen, & suis rationibus probant, quid fata deliberent, & deprehensa voluntas syderum, quem in sublunari globo sortiatur effectum. Et forte sententia numinis irrita est, quam non mathematicus profert: ait ergo;

Quod cladis genus, ô superi, qua peste paratis
Sævitiam? * *æterni multorum tempus in unum*
Convenere dies. summo si frigida cœlo
Stella nocens nigros Saturni accenderet ignes,
Deucalioneos fudisset Aquarius imbres,
Totaque diffuso latuisset in æquore tellus.
Si sævum radiis Nemeæum Phœbe Leonem
Nunc premeres, toto fluerent incendia mundo,
Succensusque tuis flagrasset curribus æther.
Hi cessant ignes: tu qui flagrante * *minantem*
Scorpion incendis cauda, chelasque peruris,
Quid tantum Gradive paras? nam mitis in alto
Iupiter occasu premitur, Venerisque salubre
Sydus hebet, motuque celer Cyllenius hæret;
Et cœlum Mars solus habet. cur signa meatus
Deseruere suos, mundoque obscura feruntur:
Ensiferi nimium fulget latus Orionis?
Imminet armorum rabies, ferrique potestas,
Confundet ius omne manu: scelerique nefando,
Nomen erit virtus, multosque exibit in annos.

* al' extremi.

* al' minacem.

Ecce ex qualitate Planetarum, & positione signorum, & concursu causarum, quam manifestus belli inevitabilis sequatur eventus. Hoc etenim ad artis traditionem plurimum spectat, ut de naturali vel causali constet domicilio Planetarum. Omnes siquidem præter Solem & Lunam, qui soli singulis contenti sunt, duobus domiciliis gaudent, naturali scilicet & accidentali. Naturale quidem cuique domi-

domicilium est, in quo quisque creationis suæ principium habuit, si tamen * genethliaci consentiunt eos à domino esse creatos. Lunæ ergo domicilium Cancer est, Leo Solis, Mercurii Virgo, Libra Veneris, Scorpio Martis, Sagittarius Iovis, Saturni Capricornus, & hoc naturaliter. Casualiter vero Saturno cedit Aquarius, Pisces Iovi, aries Marti, Veneri Taurus, in Mercurii sortem gemini cedunt: Luna vero commoda est, quam cum aliis stellis, quicquid illi garriant, creavit Deus ut præesset nocti. Quid enim de Sole dicam qui dux & princeps est, & moderator luminum reliquorum? eum utique reclamantibus omnibus his planetariis, non timeo bonum & necessarium profiteri: cum & diem videntibus cunctis illustret, temperet orbem, anni tempora dividat, inducat rerum vicissitudines, & alia plurima, quæ nunc longum est enarrare. Sed licet multarum utilitatum in eo & in cæteris causæ resideant, ipsorum tamen & omnium quæ recte sunt, una est & prima causa, quæ mundum fecit propriæ maiestatis potentia, eumque sapientiæ suæ virtute & immensitate formavit, & firmavit, & ut ei tam substantiam quam formam conferret, sola inducta est bonitate. Verum mathematici vel planetarii, dum professionis suæ potentiam dilatare nituntur, in erroris & impietatis mendacia perniciosissime corruunt. Nec cuiuscunque artis regula servatur illæsa, nisi dum infra proprii generis ambitum cohibetur, præsertim cum iuxta sapientem, frequens sit aliquid extra regulam inveniri. Omnis etiam regula alicui generi rerum accommodata est. Si vero traducatur ad aliud, statim in veritatem impingit obnoxiam falsitati. Si ergo mathematici probabilis matheseos, id est, doctrinalis essent fine contenti, & veram possent assequi positionem stellarum, & ex signis suis sobria eruditione secundum quod naturaliter proveniunt qualitatem præscire

* al' genethliaci.

ſcire temporum, & ſpeculationis ſuæ iocundiſſimum carpere fructum. Cum vero dilatant phylacteria ſua & magnificant fimbrias, dum conſtellationibus & planetis nimium virtutis aſſcribunt, eis neſcio quam autoritatem operum aſſcribentes, in creatoris prorumpunt iniuriam; & dum cœleſtia quæ tractant ad ſobrietatem non ſapiunt, iuxta Apoſtolum ſtulti ſunt. Vide in quantam erroris abyſſum, ab ipſis cœleſtibus cadant. Conſtellationibus ſuis adſcribunt omnia. Tu videris an fiat ei iniuria, qui fecit cœlum & terram & omnia quæ in eis ſunt. Deinde eam conſtellatio rebus neceſſitatem indicit, ut arbitrii perimat libertatem. An & hoc recte, tecum delibera. Ad tantam denique quidam pervenere veſaniam, ut ex diverſis ſtellarum poſitionibus dicant imaginem ab homine poſſe formari, quæ ſi per intervalla temporum, & quadam ratione proportionum in conſtellatione ſervata formetur, ſtellarum nutu recipiet ſpiritum vitæ, & conſulentibus occultæ veritatis manifeſtabit arcana. Et licet quandoque, quæ honeſta vel recta ſunt, ut ſe in loco mundo velle ſervari, vel ſolum Deum, quando aliquid quæritur precibus, & muneribus invocandum præcipiat, maligni tamen ſpiritus hanc eſſe fallaciam certiſſimum eſt, qui ut minus caveatur, innocentiæ vel iuſtitiæ præcepta plerumque videtur afferre. Hanc quidem idolatriæ ſpeciem eſſe fidelium nullus ignorat. Longe vero commodius in cœlum aſcendunt aſtrologi, qui academicorum more, quicquid eis occurrerit probabile, ſuo iure defendunt. Itaque quidam eorum motu quodam irrationali, planetas adverſus Aplanem niti contendunt; alii, autore Ariſtotele, eoſdem cum firmamento ferri profitentur, quorum neutrum teſte Mineio aſtrologiæ regulis invenitur adverſum. At* genelliaci dum ad divinationem ſcientiæ cœleſtium nimis inſiſtunt, tam ipſorum cœle-

* al' genethliaci.

cœlestium, quam Dei notitiam perdiderunt. Qui tamen inter eos suum commodius excusare videntur errorem, cum Plotino, autoritatem operum non detrahunt creatori, sed semel & simul ab eo legem asserunt institutam; quam nullus unquam conatus evacuat, cum omnia quæ disposuit futura sint ut prævidit. Quod forte Papinius intellexit cum diceret,

Incipit ex alto, grave & immutabile sanctis
Pondus adest verbis, & vocem fata sequuntur.

Ab eo ergo sua potestas attributa est singulis creaturis, in quibus non oportuit cœlestia locum tenere novissimum, & quæ digniora sunt aliis, habere minimum potestatis. Eis itaque quantum voluit contulit, qui etsi sibi retinuerit operis principatum, signorum illis ad minus indixit obsequium. Unde etsi non sæpe faciant opera signorum, tamen autore Deo exhibent ministeria. Hinc forte illud, Cœli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum. Nec mirum, cum & aves, & alia plurima institutione Dei, & naturæ beneficio, quædam futura signis præveniunt. Si igitur cælestia signa sunt rerum, quæ procul dubio venturæ sunt necessario, cum eas immutabilis dispositio ordinaverit, quid prohibet ea quæ cœlestium prænunciantur indicio sciri ab homine & homini invicem indicari? Signa siquidem hominibus data sunt ad eruditionem, non illis, qui cœlestium conscii secretorum nullis indigent signis.

CAP. XX.

Quod providentia Dei rerum naturam non perimit, neque series rerum immutat providentiam, & quod liberum arbitrium manet cum providentia.

PROBABILIA quidem sunt hæc, quæ proponunt, sed tamen venenũ hic sub melle latet. Fatalem etenim quandam necessitatem rebus imponunt

nunt sub prætextu humilitatis & reverentiæ Dei, timentes ne forte ipsius evacuetur dispositio, nisi rerum eventus necessitas comitetur. Præterea privilegium divinæ maiestatis irrumpunt, scientiam vendicantes, qua tempora prævideant & momenta, quæ filii testimonio, patris reservata sunt potestati, adeo quidem ut abscondita sint ab oculis eorum, quibus Dei filius quæcunque audierat a patre patefecit. Deinde mentes hominum tumore elationis extollunt, aut desperationis pusillanimitate prosternunt, dum vel vitam diuturnam, aut mundi prospera dejiciendis promittunt, vel è contra imminentia fata, aut seculi adversa minantur erigendis. Certe superiorem timoris, vel inferiorem spei molam, quibus fidelis anima in area mundi teritur, tollere prohibentur. Tollunt tamen tam in suam, & clientulæ suæ perniciem, quam in contumeliam prohibentis. Verum sicut series rerum Dei providentiam non immutat, sic & æterna dispositio, rerum naturam non perimit. Neque enim homo non peccare non poterat, quia eum Deus prænoverat peccaturum, aut quia ille non peccare poterat, eum peccaturum Dominus ignorabat. Neque non mori posse nesciebat, eo quod erat peccati merito moriturus. Neque eum mori necesse erat, quoniam hoc Dominus præsciebat. Factus est igitur quodammodo immortalis, moriturus procul dubio, & mortem culpa attulit, quam naturæ conditio non invexit. Essetque ab ea immortalitate qua non mori poterat, in eam qua mori non posset, transferendus; nisi culpa inobedientiæ, præcisa iustitiæ semita, tantæ gloriæ aditum pro tempore præclusisset. Itaque peccare & non peccare potuit mera præditus libertate arbitrii, qui nulla dispositionis violentia, nullo fatorum impulsu, nullo conditionis stimulo, nullo adhuc naturæ defectu urgebatur ad culpam, quæ indubitata parens pæne homi-

hominem ſponte lapſum impegit in mortem. Verum quia in iniuſtitia frena laxavit arbitrii, ſic in ea oppreſſus & obrutus iacet, ut iuſto Dei iudicio, quia tunc noluit à peccato abſtinere cum potuit, modo nequeat abſtinere cum velit. In eo tamen ſolo adhuc ei liberum viget arbitrium, ut ſibi ad opus iniquitatis ſufficiat, etſi ad bonum non niſi à gratia præventus & adiutus aſſurgat. Sic iuſtitiam per ſe deſerens, traductus eſt in regnum peccati, & mortis, ut iugo ſervitutis preſſus neceſſitati delinquendi & moriendi ſubiaceat, quamvis hoc non fatorum ſeries, ſed prævaricationis meritum introducat. Alioquin hominem nulla iuſtitia condemnabit, cum culpa non in eum, ſed in ipſius retorqueatur autorem. Poſſibilia itaque ſunt, quæ nunquam futura ſunt: quæ ſi, quia non erunt, evenire non poſſent, nequaquam poſſibilia dicerentur. Navale ſiquidem bellum fieri, itemque non fieri poſſibile eſt, alterum tamen præciſe & determinate verum eſt & præſcitum.

CAP. XXI.

An poſſint à Deo ſciri quæ non ſciuntur; & quod rerum mutabilitas ei nequaquam eſt infligenda; & quod idem eſt ſcientia, præſcientia, diſpoſitio, providentia, & prædeſtinatio; & quod vera infinita ſunt, ut numerus eorum non queat augeri vel minui; & quod providentia nullam neceſſitatem rebus inducit.

SED ecce iam alterius difficultatis ſuccreſcunt cornua, & quocunque me vertam, in errorem videor involutus. Si enim quæ non ſunt, nec erunt, eſſe poſſunt, profecto & Deus poteſt ſcire quod non ſcit, aut eo ignorante poteſt aliquid evenire. Bellum namque navale quod non erit, ſicut & geri, ſic & à gerentibus ſciri poteſt. Quod utique & eſſe & ſciri poteſt ab homine, numquid ſciri à Deo non

potest? Si ergo potest Deus scire quod non scit, potest utique & non scire quod scit, eo quod contraiacentium simul nulla possit esse licentia, cum alterum eorum semper, eo quod veritatis substantia careat, sit obnoxium falsitati. Porro mendaciorum nulla est scientia. Quomodo ergo scientia immutabilis est, cui decessus rerum potest fieri & accessus, quæ potest ignorare quod non scit, aut scire quod nescit? Quod si eam variabilem esse recipimus, Iacobo reclamante, iam apud eum est variatio, & vicissitudinis obumbratio, & pater luminum esse desistit, si elabitur quod prænovit. Hoc equidem nec gentilium error circa sua non tam numina, quam dæmonia dignabatur admittere, qui Stygiam paludem Diis perviam esse negabant, dicentes, eam omnibus venerandam, & usquequaque illicitam à cœlestibus præteriri. Mentes namque cœlestium, oblivio non contingit. Nunquid ergo fides recipiet, quod de Deo vel ipsa perfidia abhorret? Constat autem apud omnes, quia Deus scit illud non esse futurum, etsi plerique non recipiant illum posse scire, aut non posse scire hoc esse futurum, ne ei mutabilitatis vel impotentiæ notam inurere videantur. Sed esto ut Deus, quoniam hoc plerique recipiunt, possit, dum tamen si fieri potest positione, aut coniunctione non pecces, scire quod non scit, non ob hoc eum esse mutabilem quis convincit, cuius scientiæ non decedit aliquid vel accedit, cum illud solum in rerum natura verum esse contingat, quod ille ab initio stabilitatis suæ puncto præfixit. Dum tamen hoc recipitur, exactissima diligentia præcavendum est, ne cognatio modorum verbi quam Apollonius inducit, quicquam perfidiæ ingerat aut falsitatis. Hæc ipsa quoque possibilitas eveniendi, non levitati ipsius, qui non movetur, sed rerum facilitati, quæ natura non indignante moveri possunt, convenien-

ter

ter asscribitur. Manet itaque usquequaque immobilis integritas scientiæ Dei, & si quid varietatis alicui inest, non tam scientis quam scitorum mutabilitas est. Licet enim quæ scientia Dei complectitur, mutabilitati subiaceant, ipsa tamen alterationis vices ignorat, & uno singulari aspectu & individuo, omnium quæ dici, aut quocunque sensu excogitari possunt, universitatem claudit, & continet: adeo quidem sine motu, ut localia sine loco, nascentia sine initio, decedentia sine fine, fluctuantia sine alteratione, temporalia sine mutabilitate, & mora, sic uniformiter comprehendit, ut ei non præterita transeant, nec futura succedant. Nec mirum hoc in æternitatis statu, nisi quia quicquid ibi est, mirabile est, cum & in nobis mutabilium motum & festinantium cursum aliquatenus quiescens comprehendat aspectus. Intellectus quoque rem magnam sine distensione, & sine contractione sui rem modicam contemplatur, nec loco indiget ut localia claudat, aut spatiorum interstitiis ut distantia complectatur, in eo patrem luminum sequitur, sed non passibus æquis, cum hic multis, ille vero omnino nulli motui obnoxius sit. Cum vero divinæ simplicitatis aspectus innumerabilia claudat, una tantum est, & individua substantia præscientis, eique essentialiter una, cum sibi sit idem esse, & sapientem esse. Alioquin singat qui potest, quis hæc diversa coniunxerit, nec prima rerum omnium causa erit, quæ ut sit, coniunctionis adminiculo eget. Creaturæ vero scientia, longe disparis conditionis est. Spiritui siquidem & animæ non est idem esse, & scientem esse, cum anima disponatur ad cognitionem rerum, eaque si radicata fuerit, ut primo affectionis motu invalescens, aut omnino, aut sine iniuria naturæ convelli non possit, habitu suo informat animam, faciatque scientem. Hic ergo habitus, rectissime scientia appellatur, licet & res

subiectæ interdum scientiæ nomine censeantur. Unde & vicissim nominibus mutuatis, quod unius est, transit ad alterum. Sic utique & scientia dicitur multa, cum tamen multitudo, rerum potius quam scientiæ sit. Si ergo sapientiæ Dei immensitas & simplicitas attendatur, una est simplex & individua. Si subiacentium multitudo, multiplex est & multiformis. Sic etiam si substantiam volentis aut potentis qua vult, aut potest, attendas, una est voluntas & potestas. Si quæ vult & quæ potest, infinitus omnium numerus est; iuxta illud propheticum, Magnus dominus & magna virtus eius, & sapientiæ eius non est numerus. Itemque, Magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates eius. Et illud, Quis loquetur potentias Domini? Hæc autem res uniformis & varia, licet totius varietatis ignara sit, variis tamen nominibus appellatur, sed ex variis causis. Scientia siquidem & præscientia, dispositio, providentia, & prædestinatio nominantur. Sed scientia existentium, præscientia futurorum, depositio faciendorum, providentia gubernandorum, prædestinatio salvandorum est. Et est prædestinatio ab æterno gratiæ præparatio, per quam unusquisque vocatur ad vitam, sicut ait Apostolus, quos prædestinavit, hos & vocavit; & quos vocavit, hos & iustificavit, quos autem iustificavit, hos & magnificavit. Et alius, Apud te est, inquit, fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen. Ut ergo reverenti quadam audacia scientia Dei quæ finem nescit, vel sermone finem inveniat: Scientia Dei est omnium quæ sunt, fuerunt, & futura sunt, vera comprehensio, & plena notitia. Omnia siquidem vera novit, & sola, nullamque dignatur agnoscere falsitatem. Eam tamen diiudicat, & condemnat. Est igitur necessario infinita, quæ universa vera complectitur, quorum utique non est numerus, aut adeo infinitus, ut finem non inveniat,
nisi

nisi in sapientia Dei, quæ sola seipsam quanta sit, novit. Nihil igitur eorum quæ novit, quoniam vera sunt, evanescit, omniumq; dispositorum, præsentia sint; præterea, an futura, initium & causa veritas est. Psalmista siquidem ait: Principium verborum tuorum veritas, quę nullo defectu sui transibunt. Transibunt tamen cœlum & terra, quoniam & hoc de verbis veritatis est: tunc utique cum deformitate mundi purgata, reformabitur cœlum novum & terra nova. Sentiat unusquisque quod * Dei fides vel ratio persuadet; ego sine præiudicio sententiæ melioris, vera modis omnibus arbitror infinita: cum in omnibus quæ sunt & quæ non sunt, ab initio esse necesse sit, vel non esse; & eorum quæ contradictorie opponuntur, alterum semper ex necessitate sit verum. Tanta ergo numerositate semel & simul verorum excrevit, aut potius extitit numerus, ut omnino minui nequeat vel augeri, & usquequaque in ævum maneat infinitus, nisi apud infinitam sapientiam Dei. Indeficiens ergo scientia est, cui nihil eorum elabitur, & omnino augmentum non recipit, quæ ea omnia comprehendit. Rationem vero eorum, quæ Deus ab æterno in sapientia, id est, in unigenito verbo disposuit, creans ibi omnia simul, quam postmodum consequenter producit in opera, secundum provisum ordinem singula traducens à generatione, qua incipiunt esse per sortem, qua fluctuare videntur casibus ad corruptionem, quæ quasi existendi filum præscindens, retrudit ad non esse, Parcas vel Fata, antiquis placuit appellari, eo quod constitutiones providentiæ Dei, quin effectui mancipentur, nemini pareant, & à verbo Dei, quo æternaliter omnia dixit, & facta sunt, executionis firmamentum accipiant. Unde Stoicus omnia necessaria credit, timens evacuari posse scientiam immutabilem. Econtra Epicurus, eorum quæ eveniunt nihil providentiæ ratione dispositi-

* al'el.

positum, ne forte necessitatem mutabilibus rebus inducat, opinatur. Pari ergo errore desipiunt, cum alter casui, alter necessitati universa subjiciat. Mutabilium igitur rerum dispositio, immutabilis est; & æternæ providentiæ immutabilis status, omnium mutabilium continet cursum. Cum vero ipsa ab æternitatis suæ statu moveri non possit, contingentium seriem ab omni nexu necessitatis absolvit. Et licet lux inaccessibilis sapientiæ Dei humanæ scientiæ tenebras incomparabiliter antecedat, est tamen in quo claritati illius, caliginis nostræ oculus quoad aliquid coæquatur. Sicut enim quod video imminere, nulla ex eo quia videtur, necessitate proveniet, sic & quod illius oculus contemplatur, non est necessarium evenire. Scio equidem lapidem vel sagittam, quam in nubes iaculatus sum, exigente natura recasuram in terram, in quam feruntur omnia nutu suo pondera, nec tamen simpliciter recidere in terram, aut quia novi, recidere necesse est. Potest enim recidere & non recidere. Alterum tamen, etsi non necessario, verum tamen est. Illud utique quod scio futurum: si enim futurum non est, etsi fore putetur, non scitur tamen, quoniam illius quod non est, non scientia, sed opinio est. Cæterum etsi non esse possit, nihil impedit esse scientiam, quæ non necessariorum tantum, sed quorumlibet existentium est, nisi forte & tu cum Stoicis existentia censeas necessariis comparanda. Sic & quæ ille prænovit, omnia procul dubio implebuntur. Contingentia tamen omnia & non evenire possibile est. Adeo quidem ut ad eveniendum res, quas cum eo futuras prenovimus, non magis ipsius, quam noster visus abstringat, licet ab illius dispositione subsistendi formam omnia sortiantur, quatenus bona sunt. Alias autem non formę existendi imaginem gerunt, sed defectum illius, enormitatis suę vitio protestantur. Præscientia ergo rebus causa eveniendi non

est,

eſt, aut eventus rerum ei cauſa eſt præſciendi, ne aut temporalium motus æternæ providentiæ cauſa ſit, aut à puriſſimo fonte bonitatis malorum profluant rivuli. Deus vero bonorum duntaxat autor eſt. Quod vero in topicis vulgo objicitur, quia neceſſario, ſi quid præſcitur eveniet, nullo veritatis robore ſubnixum eſt, niſi forte rebus ab omni neceſſitate abſolutis, modum complexioni quis tribuat, ut potius neceſſitate conſequendi, quam conſequentis propoſitæ enunciationis veritas conſtet. Nec me arctabis, ut licet diſpoſitarum rerum, mutabilem fatear eſſe naturam, ſcientiam diſponentis ob hoc dicam eſſe mutabilem; cum ſecundum ipſius veritatis arcanum (Iohannem filium tonitrui loquor) fidei conſtet, quia quantacunque ſit labilitas ſubiectorum; quod factum eſt in eo vita erat, per quem facta ſunt univerſa. Eius itaque diſpoſitio tanta ſuæ ſtabilitatis incolumitate viget & vivit, ut nullo rerum motu concuti, nulla poſſit temporis, aut caſus mutabilitate convelli.

CAP. XXII.

Quod ex poſſibili non ſequatur impoſſibile, & quid ex quo neceſſario conſequatur novit altiſſimus, qui omnia ſolus poteſt.

INSTAS tamen dicens, niſi evenerit aliquid quod prævidit, illud certa ſignificatione complectens, forte lapidem recaſurum in terram, fallitur diſpoſitio. Quia ergo lapis non recidere poteſt, iubes me de duobus eligere, quorum neutrum communiter approbatur, ut vel fatear providentiam poſſe falli, quod fides abhorret, vel, quod abſonum eſt, ex poſſibili impoſſibile conſecutione vera conſentiam evenire. Anguſtiæ quidem ſunt undique. Hinc, ne divinam minuam maieſtatem; inde, ne multorum clamoribus & ſententiæ, quæ iam fere omnibus perſuaſa eſt, contradicam. Sed

quia melius est incidere in linguas hominum, quam impie versari in Deum, si utrumque vitare non possum, absonus malo videri, quam perfidus. Nondum etenim omnibus persuasum est, quod ex possibili impossibile non sequatur. Nam hoc nonnulli recipiunt; sed an recte, viderint ipsi & iudicent. At ut ex vero falsum sequatur, nemo sapiens acquiescit. Verum siquidem ex falso sequitur & vero, sed ex vero, non nisi verum. Ex possibili quoque & impossibili, interdum possibile sequitur; non tamen ex quovis impossibili omnia impossibilia. Nisi forte aliud tibi persuaserint illi, quorum si omnia vera sunt, ex uno impossibili, sequuntur omnia impossibilia, & ex quovis falso, quælibet falsa. Si vero obtinuisses ex vero falsum, iure & ex sententia omnium, quererer me à semita veritatis abductum. Non tamen his importunitatibus eatenus premor, ut quod inopinabile est, licet inveniam consortes erroris, propria * temeritate tueri contendam. Malo cum Academicis, si tamen alia via non pateat, de singulis dubitare, quam perniciosa simulatione scientiæ, quod ignotum vel absconditum est, temere diffinire, præsertim in quo assertioni meæ fere totus adversabitur mundus. Eoque libentius Academicos audio, quod eorum quæ novi, nihil auferunt, & in multis faciunt cautiorem, magnorum virorum autoritate suffulti, cum ad eos etiam in senectute transierit ille, in quo Latinitas nostra solo invenit, quicquid insolenti Cræciæ eleganter opponit, aut præfert, Ciceronem loquor, Romani autorem eloquii, quem ad eos, quasi in calce vitæ, divertisse, liber De natura deorum inscriptus, docet. Efferant Stoici inopinabiles sententias suas, quas paradoxas vocant, veras quidem, præclaras, & admirabiles: nos pingui (ut dicitur) Minerva agentes, nihil eorum approbamus, quæ omnibus, aut pluribus, aut sapientibus singulis in fa-

* *al' tenuitate.*

in facultate sua probabilioribus falsa esse videntur. Nec si Cicero ipse, aut Aristoteles, impossibile ex possibili producant, acquiescendum censeo, me potius, aliqua fallaciæ nube deceptum, verosimiliter opinabor. Hac ergo via tendiculas tuas egredior, ut dicam providentiam falli non posse, res tamen quæ provisa est, posse non evenire. Sed quid inferre consueveris, scio. Ergo possibile est, eam non esse prævisam. Esto inquam. Quo ultra progredieris? Ergo inquis reclamante Philosophia, & quod est non esse, & quod fuit possibile est non fuisse, & quæ iam præterierunt, revocari possunt ne fuerint. Et quidem infinitam potentiam Dei, scientiolæ & ratiunculæ meæ legibus non coarcto; nec ei finem, quæ non habet, impono. Scio enim quia omnia potest; sed tamen quia mendose colligis patenter video. Primo quia divinæ maiestatis immensitatem, paruitatis humanæ modulo circumscribis, & æternitatis immutabilem statum, labentium rerum imagine, & succedentium sibi temporum varietate distinguis. Sed longe secus esse hic, atque in his ex præcedentibus oportuit concipi, cum æternitatis statum nullus omnino motus attingat, & creatura quælibet accessu, vel decessu accidentium moveatur. Homo siquidem si quid providet futurorum, statim mentem eius quidam motus aggreditur, ut animus quadam applicatione sui, ad aliud apud se futuri operis speciem præfiguret, eandemque plærumque nunc quasi in archivis memoriæ depositam, reponit, nunc quasi in speculo nativæ puritatis replicat & revolvit. Facilius enim est motum hunc ab animo omnino deficere, quam contemplatione iugi animo inhærere. Et quidem hic motus, si non providentia est, aut providētiam parit, aut ei cujuscunque fœderis notitia vicinatur. Cum vero motus præcedens, & ex ea concepta species, futuri operis sequela frustratur, inanis est agitatio

mentis, & quasi umbra in somnis, sine veritatis corpore evanescit. Motus tamen, quia reipsa fuit in anima, non potest non fuisse in anima, & anima quæ motus agitatatione mota est, non mota non fuisse non potest. Porro divinæ simplicitatis status, longe alia conditio est. Ea siquidem uno simplici & individuo aspectu, ut prædictum est, quæ sunt, quæ fuerunt, & quæ ventura sunt, omnia contemplatur, nulloque rerum mutabilium lapsu movetur: sed in seipsa semel & simul contuens universa, subsistit invariabilis,

Stabilisque manens dat cuncta moveri.

Et licet interdum ei præteriti temporis aut futuri verba aptentur, non ei quicquam ex hoc subtrahi vel impendere, sed rerum subiectarum mutabilitas, si quid proprie dicitur, veraciter indicatur. Cum ergo ipsum aliquid prænovisse audimus, minime intelligimus fluxu temporis eius præteriisse scientiam; sed si verborum naturam sequimur, præcessisse tempus, quo veraciter credatur, eius quod futurum erat, habuisse notitiam. Sic utique eum ab æterno certum est omnia prævidisse, non quod visui eius motu suo quicquam subtrahat tempus, sed, quia qui universo tempore natura prior est, suus omnia semper comprehendat aspectus. Eius ergo providentia in sui dispositione non fallitur, quia eam semper sequela operis comitatur. Sed nec falli potest, quia nec ex mutabilitate rerum, nec ex temporis fuga, aut versibilitate, potest aliquid absconditum esse ab oculis eius. Hominis vero falli potest, & fallitur dispositio, quia res cuius apud se præfiguravit speciem, processu temporis aut omnino non evenit, aut in alia specie in publicum procedit. Nec tamen quæcumque præteriti verbi significatione clauduntur, rebus sunt aggreganda præteritis. Nec si me vixisse profitear, florente Peripatetico Palatino, ideo mihi vitam elapsam, aut præteritam esse confiteor.

fiteor. Aut si ab Arrianis, Eugenio præsidente dissensi, non ob præteriti temporis gratiam à fidei & confessionis illius integritate diverti. Cæterũ, quia, quandoque verum fuit dicere, nunc vivo, sic sentio. eleganter & vere fateor in sequentibus, quia tunc vixi, & sic sensi, nec tamen vitam præteriisse vel sensum. Scio tamen quis dixerit, quia in hoc erramus, quod mortem non prospicimus. Magna pars eius iam præteriit. Quicquid ætatis retro est, mors tenet. Sed certe si ei semel fuisset vita elapsa, aut hoc omnino non diceret, aut diceret redivivus. Non est ergo necesse præteriisse quicquid præteriti temporis significatur verbo, & licet prædestinati sint, non ideo quia præelecti sunt, præteriit prædestinatio. Et quamvis non prædestinati esse possint, poterit aliquid quod præteritum sit, ne præterierit revocari. Nota siquidem prædestinationis, quocunque verbi casu utaris, quantum in eo est, futurum quam præteritum potius signat, & eum de quo dicitur, nisi iam fore evaserit, indicat esse salvandum. Est enim, ut dici solet, verbum fæcundum, & in se semper verbi alterius intelligentiam claudit. Non itaque motum aliquem prædestinati ingerit, sed ei qui salvandus est, primitiva disponentis Dei gratia, patere asserit ostium salutis, & ianuam misericordiæ, qua procedente tempore possit salvari, imo salvabitur, licet possit & non salvari. Nec mihi illud Aristotelis tui objicias, quia fuisse quod fuit, & esse quod est, quoniam est, necesse est ut colligas enunciationes, quæ præteriti temporis habent copulam, veras esse præcise, vel præcise & ex necessitate falsas. Minime namque hac obiectione iuvaberis, cum & ipsa Aristotelis verba faciant quæstionẽ, & articulo discutiendo nullum, aut parvum ferant suffragium. Regulæ siquidem integritatem subvertunt enunciationes, quæ præteritis vim futuri contingentis adiungunt; puta verum fuit heri te cras esse

esse lecturum, aut te Plato quandoq;scivit dormiturum. In quibus ex adiunctione futuri, præteriti temporis vacillat fides. Dum enim tu poteris non dormire, & hoc Plato poterit nescivisse, non quod motus, qui in anima eius fuit, non fuisse possit, sed quod quæ fuit scientia, mutabilitate rerum, & temporis lubrico in opinionem poterit devocari. Si tamen contingentium futurorum ulla potest esse scientia, quamvis sit indubitata opinio, quæ scientiam probabiliter imitatur: item quod heri verum fuisse prædiximus, non fuisse poterit verum, non quod res præterita revocetur, quæ in eo nulla præteriit, sed quod res futura exspectatur, quæ ab insidiis fortunæ pendet, ut sit. Deinde tu ipse potes providisse bonum aliquod, quod forte futurum est bonum, & potest non fore bonum; & idem potes non providisse bonum, non quia possis non providisse, quod providisti, sed quia potest non bonum esse, quod providisti. Item potes quid promisisse vel stipulatus esse utiliter, idemque potes non promisisse, aut non stipulatus esse utiliter; quod tamen promisisti vel stipulatus es, non promisisse, aut non stipulatus esse non potes. Præterea, tu in fundum Sempronianum, illum qui te sequitur, præcessisti; & si alium præcessisti, te alius aut secutus est, aut sequitur, aut sequetur. Cum ergo consequentis evacuari possit eventus, antecedentis quoque veritas potest infirmari, ut & tu qui præcesseras, non præcessisse possis. Quo tamen ingressus es, non potes non fuisse ingressus, neque quod factum est connumerari potest infectis, neque quod præteriit, ne fuerit, poterit revocari. In his enim omnibus quæ mente concepta, vel verbis expressa, vel actu completa transierunt, non possunt, nec poterunt exinde non fuisse, etsi qualia futura erant, dum eadem sui natura certus non fixit eventus, valeant non fuisse. Talium vero claudun-

tur

tur ambitu omnia, quæ cuiuscunque generis imminentis appellatione clauduntur, licet familiarius ad quantitatem, aut ad aliquid, aut ad quodlibet aliorum naturaliter applicentur. Quid ergo mirum, si ille qui omnia potest, & quæ prævidit, non prævidisse potest; cum constet fidei quod ea quæ prævisa sunt non evenire possunt, & quæ non prævisa sunt, possunt evenire, nec tamen citra conspectum providentię valeant evenire. Ait enim Esaias: Si volueritis ambulare in præceptis meis, & audieritis me, bona terræ comedetis. Quod si nolueritis, & me ad iracundiam concitaveritis, gladius devorabit vos, quia os domini locutum est. Ecce quia liberum hic servatur arbitrium, dum si volueritis, & si nolueritis dicens in utramque partem, non ex iudicio irretractabili fatove Dei, sed ex merito singulorum omnibus pœnam vel præmium repromittit. Esset utique in voluntatem collata conditio promerendi inutilis, si faciendi vel non faciendi necessitas, esset providentiæ vel fatorum nexibus illigata. Quod si istud non sufficit contentiosis, an non ex Euangelico testimonio poterat in passione filius rogare patrem suum, ut exhiberet ei plusquam duodecim legiones angelorum, cum tamen liqueat ex post facto, non hoc, sed oppositum eius, quod contigit, fuisse provisum. Nec perspicatioris ingenii moveat sensum, si in tantæ maiestatis scrutinio exemplo deficimus, nec rationibus abundamus, cum admirationem ratio tollat, & exemplorum inductio singularitatem excludat. Ipsa vero ineffabili singularitate mirabilis, & mirabili immensitate singularis, omnem sensum exuperat, non modo hominum sed angelorum. Scio equidem quia scrutator maiestatis opprimetur à gloria, & ex edicto altissimi, bestiam si montem tetigerit, lapidibus obruendam. Unde quæ in talibus præponuntur, sine præiudicio meliorum, investigantis animo potius

dicta

dicta sunt, quā temeraria contentione, ad impugnationem veri aliquid statuentis. Sed nec illud nescire confiteor, cur hoc reprobato alium prælegerit, nisi quod cum patribus sentio in illo occultam Dei iustitiam venerandam, in hoc manifestā gratiæ misericordiam amplectendam. Nam & ille qui raptus ad tertium cœlum, audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui, huius difficultatis articulum non tam discutiens quam admirans, altitudinem divitiarum sapientiæ & scientiæ Dei confessione humili veneratus, iudicia eius incomprehensibilia, & vias impervestigabiles esse pronunciat. Incerta & occulta sapientiæ Dei, qui sibi manifestata esse congratulatur, opera eius supra sensum hominis magnificata asserit, & dum scrutatur omnia, cogitationes altissimi nimis profundas agnoscit. Huic veritati consonat, quod in Ecclesiaste sanctus Salomon in auditu fidelium concionatur: Est homo qui diebus & noctibus non capit oculis somnum, & intellexi quod omnium operum Dei, nullam invenire possit homo rationem eorum quæ sunt sub sole. Et quanto plus laboraverit ad quærendum, tanto minus inveniet; etiamsi dixerit sapiens se nosse, non poterit reperire. Si ergo inveniri non potest ratio subsolarium, quis plene suprasolarium redditurus est rationem? Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit? Constat itaque sic rationem omnium veritatis ardore quærendam, ut pia intentio suam infirmitatem agnoscat, & ex omnibus rebus proficiat, dum sibi persuaserit divinam maiestatem fideliter honorandam, & misericordiæ indeficientis abyssum iugiter amplectendam. Denique apud philosophos cautum est, talia manere prædicata, qualia subiecta permiserint, omniumq; prędicamentalium vim, & proprietatem naturalium finibus limitari. Eandemque cum ad culmen Theologiæ ascenditur, quasi nativo colore desti-

destitutam, & robore, alterari. Plane deficit vis verborum, & intellectus ipse mortalis succumbit, ubi divinæ discutitur immensitas maiestatis, & in naturalibus obtinet, his scilicet quæ rerum numerum augent vel minuunt, ut quod fuit non possit non fuisse; aut non præteriisse, quod præteriit, dum tamen quod verum fuit, secum forte lecturum, nihilominus verum non fuisse possit. Quod itaque præteritum est, revocari non potest ne fuerit, & æque quod ex insidiis fortunæ pendet, dum tamen ex facilitate naturæ utriuslibet sortis expectat eventum, nulla eveniendi sibi necessitas subjicit. Sic forte dum providentiæ non impletur effectus, quod futurum est, & non evenire potest, potest etiam non fuisse prævisum. Non tamen, ut prædictum est, investigationis audacia omnipotentiam minuo, aut immensitati eius quamcunque præscribo mensuram. Hoc autem cum multis sentio, quia sicut Deus prævidit, eveniet; & si non evenerit, non prævidit. Unde probabiliter ad minus colligitur, quia si potest non evenire, potest etiam non fuisse prævisum. Quid enim ex quo veraciter consequatur, ipsa veritas novit, iuncturamque rationum plene & perfecte primitiva ratio pensat. Hanc autem humano generi indulget academia antiqua licentiam, ut quicquid unicuique probabile occurrit, suo iure defendat. Solebat nostri temporis Peripateticus Palatinus omnibus his conditionibus obviare, ubi non sequentis intellectum, antecedentis conceptio claudit, aut non antecedentis contrarium, consequentis destructoria ponit, eo quod omnes necessariam tenere consequentiam velint, etsi nonnullæ sola, dum tamen magna, sint probabilitate contentæ. Sicut enim scientię assistit evidentior pro sui perspicuitate opinio, sic & singularia quo probabiliora sunt, eo necessariorum fideliorem imaginem prę-ferunt. Et ne me solius opinionis lubrico fluctuare putes,

putes, autorem quo me tueor magnum profero Augustinum, qui locum illum exponens Euangelii, ubi de multis mansionibus, quæ in domo patris sunt, à Salvatore fit mentio, ait: Si quo minus dixissem vobis, quia vado parare vobis locum, id est, si non essent prædestinati, dixissem, ibo & prædestinabo. Diversitatem etenim mansionum quæ in domo patris cœlestis præparatæ sunt, divinæ prædestinationi coaptat, quæ salvandis pro bene placito disponentis parit diversa charismata gratiarum & munerum. Cum vero tantus pater hunc apprehenderit interpretationis sensum, ut dixerit, si non essent prædestinati, dixissem vobis, ibo & prædestinabo, credibile est dum rerum pendet eventus, si omnipotenti placeat, eos qui nondum prædestinati sunt, posse prædestinari ad vitam, & qui iam scripti sunt in libro vitæ, exigentibus meritis ab eodem posse deleri. Hinc est forte: Deleantur de libro viventium, & cum iustis non scribantur. Itemque: Aut dimitte eis hanc noxiam, aut si non facis, dele me de libro tuo, quem scripsisti. Qui natus est, inquit Euangelista, ex Deo, non peccat, quoniam generatio cœlestis servat eum. Generatio utique cœlestis est æterna prædestinatio, cuius omnes filii ingrediuntur ad vitam, etsi possibile sit eosdem prævaricationis merito à iustitia, quæ via vitæ est, aberrare. Si mihi non credis, audi vel illum, cui si angelus de cœlo contradixerit, dignissimo anathemate condemnabitur. Pater, inquit, ex eis quos dedisti mihi non perdidi quemquam, sed serva eos. Nonne quæso illos perdiderat, qui retrorsum abierant? Nonne etiam quodammodo iam Iudā perdiderat? Sed certe non acceptaverat eū in arcano consilii filius, nec pater servandum inter conscriptos filio dederat illum, qui non fuerat prædestinatus ad vitam. Si vero alii præordinati erant, si labi non poterant, quare pro eis tanta sedulitate filius intercedit? Salvandi ergo erant:

erant: & tamen dum peregrinabantur à domino mortem poterant promereri, ad vitam nulla necessitate prædestinationis arctati. Gloriatur quis quod eum nihil separabit à charitate Christi, & tamen castigat corpus suum, & in servitutem redigit, ne forte cum aliis prædicaverit, ipse reprobus inveniatur. In apocalypsi quoque monentur angeli ecclesiarum nunc agere pœnitentiam, & prima opera facere, ne moveatur candelabrum eorum, nunc tenere locum suum, ne eundem alteri cedant. Cur ita, si quæ futura erant, mutari non poterant? Hæc quoque sententia nec gentilium philosophos latuit, qui fatorum seriem dicunt immobilem, non quia moveri non possit, sed quia moveri omnino non contingit. Hinc est illud:

Exire à mediis potuit Pharsalia fatis.

Itemque poëticum, quo senex Carnotensis in angustiis fortunæ frequentius utebatur,

Fata viam invenient. &c.

Quæ vero elapsa sunt, & secundo dispositionis effectu completa, naturaliter quidem non possunt non fuisse; licet nihil asserere in alterutro audeam in iniuriam disponentis. Ait tamen doctorum doctissimus (Hieronymum loquor) Audenter loquar, licet Deus omnia possit, virginem tamen post ruinam suscitare non potest. Potest tamen coronare corruptam. Et quidem diffinitionem virginis, eodem interpretante, Apostolus ponit, ut sit virgo quæ sancta est corpore & spiritu. Sed proculdubio Deus & sanctificare animam virtutibus, & carnem potest redintegrare corruptam, ut tota substantia sui videri possit, quæ ceciderat, suscitata. Quod si, oratorio tropo usus, intellexit quæ fuerunt non posse non fuisse, non necesse fuit ad virginem prostratam recurrere, cum in præteritis omnibus simili sententia vel errore, hoc idem potuerit inveniri. Sententiam vero ab errore scienter divido, eo quod senten-

tia semper habere debet veritatis significationem. Sicut apud sanctum Iob invenis : Quis est iste involvens sententias sermonibus imperitis? Sed forte virginitatis aliquis gradus est, quem impossibile est à quacunque corrupta apprehendi. Quod autem possibile dicitur, interdum ad facilitatem, quæ singulis inest, vel ex fortunæ calculo, vel ex aptitudine dispositionis, refertur, quandoq; ad ipsam rerum naturam respicit, nunc ad fontem omnium, divinam reflectitur maiestatem, à qua omnis non modo personarum potentatus, sed rerum omnium quæ videri vel cogitari possunt, potestas est. Hinc illud Salomonis : Omnis potestas à domino Deo est. Adversus hanc nulla me unquam contumacia erigam, certus quia ipsa sola est, quæ potest animam & corpus mittere in gehennam.

CAP. XXIII.

Abiectio novi Stoici.

RESTAT tibi illius Stoici tui quæstio, quem in Apulia diutius morantem vidi, ut post multas vigilias, longa ieiunia, labores plurimos & sudores, tanto infelicis & inutilis exilii quæstu, in Gallias Virgilii ossa potius, quam sensum reportaret. Quærebat enim Ludovicus ille, an posses aliquid facere eorum, quæ minime facturus es. Quod cum admisisses, mille tibi aureos offerebat, dum illud efficeres. Quod si forte respueres, eos tibi quantalibet summa multiplicari iubebat, ut quod leviter fieri potest efficias. Tandem impudenti & impudico solvebatur cachinno, vim coniunctionis oppositorum non intelligens aut contemnens, & te ridiculum assistentibus digito ostendebat, qui gratis tantam pecuniam contempsisses. Congeris in hunc modum quamplurima. Non tamen his stimulis urgeor, ut omnia necessaria credam quia sciuntur, aut nihil contingentium sciri, quia neces-

satia non sunt. Plane sciolus paululum mihi cum peripateticis præ illo videor, qui huius difficultatis angustia in Atticis noctibus confessus est, se nescire se non esse cicadam.

CAP. XXIV.

Quod mathematici temerarii sunt, indifferenter futura iudicio suo subiicere præsumentes.

ILLI quoque, licet dissentiamus in plurimis, mecum fatentur, se omnia non nescire, cum quibus astra loquuntur, & qui quasi de ipso cœlestium sinu extrahunt veritatem. Qui vero eorum modestissimi sunt, nec sideribus rerum pollicentur effectus, nec eas necessitati lege dispositionis astringunt, sed quia venturæ sunt, certisque pronunciantur indiciis, prædicere non verentur. Sed si futurorum potest ordo mutari, temerarium est rem sui natura incertam, certo diffinire iudicio. Sin autem mutari non potest, quid prodest tanta curiositate scrutari, quod nulla potest diligentia declinari? Sed forte etsi aliter esse possit, res incerta non est, temeritatemq; iudicii excusat ratio indubitata signorum. Licet enim sit possibile rem aliter esse, eam tamen ita futuram esse, manifesta signa prænunciant. Nec mea, inquit astrorum secretarius, interest, an aliter esse possit, dum id de quo agitur, ita futurum esse non dubitem. Sed quænam est hæc certitudo signorum? Nempe rerum plerumque experimentum fallax, iudicium difficile, ipsorumque signorum varia est & multiplex significatio. Porro varietas ambiguitatem inducit: in ambiguis autem omnis diffinitio periculosa est. Sed esto quod signa uniformia sint, unde illa una significatio innotescit, aut quid perhibet eam esse falsam? Natura inquis? Illane quæ in rebus, an quæ in divina voluntate consistit? Porro, divinæ non obloquor voluntati, sciens quia omnia, quæcumque voluit, fecit. Si ea tibi

innotuit, bene est. Potes utique in lumine illo videre lumen, & vera indubitata de libro proferre, qui aliis signatus, tibi apertus est, in quo sunt omnes sapientiæ & scientiæ thesauri absconditi, quem nemini aperire licitum esse audieram, nisi agno qui occisus est, & mortem virtute propria interemit. Noli à modo cum Apostolo mirari altitudinem divitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, cum tibi comprehensibilia sint iudicia eius, & astrorum ducatu pervestigabiles viæ eius, tibique vadabilis sit iudiciorum eius abyssus multa. Si de ea natura niteris quæ in rebus, id est, frequenti rerum cursu versatur, frustra tibi de siderum familiaritate blandiris, cum à solito rerum cursu multa divertant, & eo maiori admiratione feriant sensus hominum, quo non modo insueta, sed ipsi naturæ videntur adversa: ut, cum solis defectus plenilunio contingit, aut si circa synodum, aut circa plenilunium, vel ultra, luminis sui luna patiatur eclipsim. Qui enim sideribus legem dedit, qui curricula temporum voluntatis suæ freno moderatur, qui rerum momenta temporibus suis accommodat, quando vult, & quo modo vult, novum stupente natura, aut rarum potest producere effectum ex causis concurrentibus, quæ aliter parere consueverant. Quis enim consiliarius eius fuit, aut dicet ei cur ita facis? Utique dominus est, quod beneplacitum est in oculis suis faciet. Dispositioni ergo aptare tempora, & rerum momenta variare temporibus, solus ille qui disposuit, potest: & cum multorum notitiam, secundum beneplaciti sui mensuram, concesserit creaturæ, hoc sibi trinitas singulariter reservavit. Quando itaque, & quamdiu quid futurum sit novit, & partes temporum ille dispensat, per quem ipsa tempora facta sunt. Ipsa quoque tempora motu & variatione rerum, quasi quibusdam coloribus pingit, & volubilem temporis rotam, iugali quodam nexu rerum quo teneatur,

tur, illaqueat, & ut rem incomprehensibilem ingerat intellectui, eandem mirabiliter rerum proprietatibus, quasi suis informat. Non est, inquit verbum altissimi, vestrum, nosse tempora vel momenta, ut possitis modos, & varietates eorum, quæ futura sunt comprehendere. Ecce quare temerarium sit, futura certo subiugare iudicio. In patris siquidem potestate sunt posita, non in necessitate eveniendi. Porro quæ in potestate posita sunt, sic, & non sic, esse possunt. Nam quæ in necessitate, sic esse necesse est.

CAP. XXV.

Quod argumentum à signo suo non est necessarium, & de Ezechia, Achab, & Ninivitis; & quod ea quæ significantur, mutari possunt.

SED forte familiaribus veritas loquens, non est vestrum ait, ut tantam prærogativam alienis, puta Mathematicis, reservaret. Esto, si tamen fidelis animus acquiescit. Sed quanta, ut prædictum est, est hæc certitudo signorum? Nempe cum

signa meatus
Deseruere suos,

novum aliquid creditur imminere. Non enim eousque contendo, ut res magnas nullis unquam credam indiciis præveniri, cum in sole, & luna, & ipsis elementis, & ornatu eorum, vim significativam à domino esse didicerim. Ceterum artem esse, qua quis de futuris, ad omnia interrogata verum respondeat, aut omnino non esse, aut nondum innotuisse hominibus, mihi multorum autoritate, & ratione, persuasum est. Quod si tibi persuadere non possum, obstantibus his, quæ mihi de providentia, & fato, indesinenter opponis, mihique repugnantibus exemplis, quæ de variis adfers historiis; persuasi tamen mihi, huic non acquiescere vanitati. Non equidem signorum signatorumque eam cohæ-

rentiam arbitror, ut alterum ex altero necessario consequatur. Cur ita crediderim, nisi te curialium nugæ detinent, audi. Rex Ezechias ægrotavit ad mortem. An non credis regem Iuda medicum invenisse, qui urinæ, & pulsus, & multiplicium prægnosticorum indicio, morbi deprehenderet quantitatem? Deinde responsum mortis forte acceperat in corpore suo, qui eousque perductus est, ut se victurum ulterius non speraret. Postremo Spiritus sanctus mortem nunciabat astare præ foribus. Quod signum certius quæris? Quid certum est, ut de aliis taceam, si de testimonio dubitas Spiritus sancti? An negabis Esaiam dixisse, in spiritu morieris & non vives. Vixit tamen & non mortuus est, adiectis ei annis quindecim, per misericordiam eius, qui futurorum eventus in sua posuit potestate. Et forte mortem, quam natura vitaliumque defectus intentabant, quia ille per pœnitentiam mortuus est in culpa, ulterior comminantis Dei absorbuit misericordia. Achab quoque Rex impiissimus, cum Iezabel non tam coniugio, quam crudelitate coniuncta, cum vineam sancti Nabuthæ cruore possedisset, mortem imminentem prænunciante domino, exspectabat. Si mihi non credis, quod eam Deus ipse prænunciaverit, audi Heliam. Ait enim: Hæc dicit dominus: Occidisti & possedisti. Itemque: In quo loco linxerunt canes sanguinem Naboth, ibi lingent sanguinem tuum, & Iezabel canes comedent ante muros Iezrael. Quod cum audisset Achab, scidit vestimenta sua, & posuit saccum super carnem suam, ieiunavitque & dormivit in cilicio. Factusque est sermo domini ad Heliam dicens: Quia reveritus est Achab faciem meam, non inducam malum in diebus eius. Ecce pœna quæ debebatur Achab, quia pœnitentiam egit, differtur in posteros, & Iezabel in scelere perseverans præsenti iudicio condemnatur. Una eademque

fuit

fuit sententia, quæ sanguinem Achab & Iezabel canibus exponebat. Et tamen pro parte mutatur, pro parte manet immobilis, autore temporum sic omnia dispensante. Sic & Ninivitæ à præsenti excidio liberati, domini flexere sententiam, ex edicto regis & principum, agentes pœnitentiam ad prædicationem Ionæ. Numquid tibi videtur verior & fidelior sententia Iovis & Martis, quam sententia creatoris? Non utique Plauti consilio acquiesces, si istud virium planetis adscripseris. Cum enim Sycophanta Mandrogerum percunctaretur, an illi sint planetæ placandi, qui numeris totum rotant: eos Mandrogerus nec nostro visu faciles, nec dictu affabiles esse respondet, adiiciens, quod atomos in ore voluunt, stellas numerant, sola mutare non possunt sua. Sic itaque à dispositione siderum eventuum necessitatem ingerit, ut illos sale satis urbano eleganter irrideat, qui visum exercent in contemplatione eorum, qui visum fugiunt, & interpellant eos, qui loqui dedignantur: & cum atomos in ore voluant, verendum est, ne si atomus genethliaco forte intercidat, in excipienda sententia cœlestium labatur. Sit ergo eorum insignis autoritas, dum stabilis & inconvulsa maneat creatoris. Certe quicquid tibi Mars tuus, aut Iupiter suggerant, Deus verax est, & tu dum illis plus quam Deo credis, perniciosissime mendax. Astra quidem mendacia sunt in conspectu eius, sed & in Angelis suis reperit pravitatem. Ut tamen verum fatear, tibi astra non mentiuntur, sed tu ipse. Quod deciperis tibi imputa. Quis enim te cogit falsum putare? Deus ea, quæ præeuntibus signis ventura coniectas, immutabilia esse persuasit. An falleris eo quod figulus sibilans, aut hic mundus ait,

nulla sine lege per ævum
Errat, & incerto volvuntur sidera motu.

Aut si fata movent, urbi, generique paratur
Humano matura lues?

Idemque manifestius subiicit,

Et superos quid prodest poscere finem?
Cum domino pax ista venit: duc Roma malorum
Continuam seriem, clademque in tempora multa
Protrahe, civili tantum iam libera bello.

Sed proculdubio multi dii tui, futurum bellum amovere non poterant, quia multi, imo potius nulli sunt. Hoc tamen unus & Deus & dominus omnium potuisset. Novit enim ille mutare sententiam, si tu beneficio eius maleficium finias. Unde & Nabuchodonosor consilio Danielis peccata eleemosynis redimens, & iniquitates in misericordiis pauperum, sententiam Domini imminentem, ad tempus effugit, donec in aula Babylonis glorians diceret: Nonne hæc est Babylon civitas magna, quam ego ædificavi in domum regni, in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei? Sic ergo elationis voce, in seipsum iam fugientem Dei sententiam revocavit.

CAP. XXVI.

Quod sententia Dei moveri potest, quod consilium Dei immutabile est, & voluntas Dei prima omnium causa, & quod mathesis via damnationis est.

Cum itaque immutabilis Dei possit moveri sententia, errantium & discurrentium sydeium sermo manebit immobilis? Sed quocunque modo sententia moveatur, consilium domini manet in æternum. Quod autem consilii & voluntatis Dei signum certius est, præceptione aut prohibitione divina? An non recte videbitur velle, quod præcipit? Plane Patriarcham præcepit unigenitum promissionis filium immolare. Recte-ne Patriarcha mandanti acquievit? Recte quidem per omnia, eo quod mandatum voluntatis, quæ prima omnium causa est, & nunquam suo fraudatur effectu, certissimum

tissimum indicium sit. Adeo quidem prima est, ut si quæratur de aliquo, cur ita sit, rectissime dicatur, quoniam ille sic voluit, qui omnia, quæcunque voluit, fecit. Si vero, cur voluerit inquiratur, inepta quæstio est, quoniam primæ causæ, voluntatis scilicet, quæritur causa, cuius nulla est omnino causa. Equidem dici solet, & verum est, quia in manu principis est, ut possit mitius iudicare quam leges, cum & qui legem tulit, derogandæ, vel abrogandæ illius, habeat potestatem. Legi ergo, quam figulus tuus cœlo imponit, autor cœli contradicere non audebit? Interpositam inter ius & æquitatem interpretationem, soli principi & oportet, & licet inspicere. Ubi aliud ius suadet, aliud æquitas, quæ in publica utilitate versatur, principis quærenda est interpretatio, quæ generalis est, & necessaria. Ubi de scripto, & sententia dubitatur, mens est inquirenda autoris. Quis ergo te cœlestium fecit interpretem? Unde, quid expediat, nosti? Qua temeritate aliena opera, tuis, imo Dei stellis, asscribis? Teneo enim tuum illud subtilissimum argumentum,

Tu qui flagrante minacem
Scorpion incendis cauda, chelasque peruris,
Quid tantum Gradive paras?

Sed mendacii pater, qui te hoc docuit cœlestibus asscribendum, fraudulenter sic agit tecum, ut cum his notis resperserit creaturam, ipsum creaturæ sic infamet autorem. Postremo animulas miserorum fraude deceptas, inevitabilium vaticinio futurorum in elationis tumorem suspendere, vel desperationis abyssum præcipitare, dementia est. Porro hunc fructum mathesis suæ horoscopi afferunt, & planetis suis magis erronei, dum à scientia pietatis exorbitant, longa pervestigatione signorum, cum eo, qui quasi lucifer matutinus oriebatur, descendunt in infernum viventes, aliosque ruinæ suæ par-

ticipes efficiunt. Sed dum tibi talia proponuntur, vel opponuntur, quid facis? Rides equidem, & nimis uncis naribus indulges, ludibrio habens simplicitatem fidei, recurrisque ad providentiæ sinum, & te in abyssum inscrutabilem quasi * Antus alter totus immergis. Lucem inaccessibilem posuisti refugium tuum, & inde fidei rusticitatem impugnas, ac si fons veritatis propugnaculum sit erroris. Sed esto, veterem hanc providentiæ querelam sopire non possum, & nodos omnium quæstionem solvere non sufficio. Quis enim adeo sapiens est, ut omnibus cuiusvis imperiti, nedum tuis, quæstionibus satisfaciat? Totius denique veteris philosophiæ princeps Plato, levem (ut fertur) quod tamen de Homero verius diceretur, nescio quam nautarum quæstionem explicare non potuit. Unde cum ab eisdem impudentius, & protractius derideretur, ut erat vir verecundi ingenii, quasi toxicato confusionis iaculo perfossus ad mortem, spiritum novissimum exhalavit. Puduerat enim quod quasi totius Academiæ improperio, exprobraverant principem Philosophorum Græciæ, etiam minima ignorare. Hoc autem asserit Flavianus in libro, qui De vestigiis Philosophorum inscribitur, Xenophontinos faciente invidia, adversus Platonis gloriam impudenter finxisse. Licet quamplurimi eum ob sacramentum numini asserant ultro animam posuisse illo ætatis suæ anno expleto, quem novenarius in se ipsum ductus effecerat, eo quod exinde non accedit humanitati nisi labor & dolor. Fateor equidem me paucula scire, & cum multis plurima ignorare, nec tamen vitæ munus quasi Homerus pudore victus abiicio. Si ergo providentiæ, & liberi arbitrii litem componere non sufficio, si fatorum & facilitatis naturæ repugnantiam nequeo concordare, nunquid ideo minus verum est ista esse? Sicut in iure civili reus frequen-

tissime

* al' Anthem.

tissime favorabilior est, ita quædam sunt investigationibus philosophicis, ubi plerumque potior pars videtur actoris. Hoc autem ex defectu nostro arbitror evenire. Intellectus enim circa rerum prima principia deficit. In his scrutinium providentiæ, investigationemque materiæ, & fidei nostræ multos articulos aptissime censeo numerari. Dum in providentia unius querelæ molestiam perimis, velut hydræ præciso capite, plurium succrescunt capita quæstionum. Si in materiæ silvam progredimur, illico patimur quod somniantes, inter aliquam & nullam substantiam constituti. Animæ quæsita origine, traducem nobis intellectus opponit. Postremo in divina substantia trinitatem recipere personarum, nisi in fidei virtute, quomodo Arrii laqueos declinabis? Divinitatis unam simplicem & individuam admitte substantiam, quomodo Sabellii, nisi fidei ratione, manus effugies? Hæc tamen non minus vera sunt, quia multis possunt quæstionibus impugnari. Et licet sapientia Dei se incarnationis mysterio nobis visibilem fecerit, non tamen eousque se intellectui nostro fecit palpabilem, ut cum eà possimus usquequaque discurrere, scientes rerum omnium quanta sit longitudo, latitudo, sublimitas & profudum. Si vero mathematicorum via esset usquequaque laudabilis, non tantopere pœnituisset magnum Augustinum se eorum consultationibus inclinasse. Ad hæc doctor sanctissimus ille Gregorius qui melleo prædicationis imbre totam rigavit & inebriavit ecclesiam, non modò mathesin iussit ab aula recedere, sed ut traditur à maioribus, incendio dedit probatæ lectionis

Scripta, Palatinus quacunque tenebat Apollo.

In quibus erant præcipua, quæ cœlestium mentem, & superiorum oracula videbantur hominibus revelare. Quid multa? Nonne satis est quod hanc vanitatem catholica & universalis Ecclesia detestatur, &

tur, & eos, qui eam ulterius exercere præsumpserint, legitimis pœnis mulctat? Sed ne planetariorum non tam persequi, quam sequi videamur errorem, iam ad reliqua progrediatur oratio. Qui enim huic curiositati inserviunt, non magis veraces esse possunt, quam humiles & sobrii, qui primos recubitus in cœnis appetunt, & epulantur quotidie splendide. Postremo plurimos eorum audivi, novi multos, sed neminem in hoc errore diutius fuisse recolo, in quo manus domini condignam non exercuerit ultionem.

CAP. XXVII.

De aruspicibus, & chiromanticis, & Pythonicis, & Saulis deiectione.

QUID de necromanticis dicam, quorum impietas Deo autore, per se ipsam ubique iam viluit, nisi quod morte digni sunt, qui à morte conantur scientiam mutuare? Nam de auspicibus, auguribus, salissatoribus, ariolis, pythonicis, aruspicibus, & aliis, quorum, præ multitudine, tædiosa est enumeratio, productiorem sermonem texere, cum nemo istorum iam progrediatur in lucem, sed in latibulis, si quis est, exerceat opera tenebrarum, supervacuum est. Quædam tamen eorum certis de causis aliquantenus tangenda sunt. Et, si lateant, supersunt adhuc malo suo aruspices. Hos pro parte in extis animalium divinare prædictum est. Extorum quidem censentur nomine, omnia, quæ cutis extremitate teguntur. Unde & illos, qui in humerulis arietum, vel quorumcunque ossibus animalium vaticinantur, eis connumerandos esse manifestum est. Chiromantici quoque vera, quæ in rugis manuum latent, se nosse gloriantur. Quorum errorem, quia ratione non nititur, non necesse est rationibus impugnare, licet eo ipso illos expugnet ratio, quod deficiunt ratione. Unum tamen est quod

quod à te, si me patienter audias, attentissime quæro. Quid nugatores isti, quoniam eos tibi notos esse non ambigo, quando de dubiis interrogati sunt, profuerunt? Cum adversus Nivicollinos Britones regia esset expeditio producenda, in quo te consultus aruspex præmonuit? Quamvis ab eo veritatis arcanum non fuerit inquirendum, qui excubiali obsequio concinnator potius mendacii credēdus erat, quam occultæ veritatis interpres. Vulgo siquidem cum quis mentiendi nota inuritur, dici solet, quia quovis excubo, vigilive mendacior est. Item chironomanticus adhibitus, & consultus quid contulit? Nam sub eo articulo uterque, quisquis hoc egerit, consultus est. Tu quidem paucis diebus elapsis, quasi stellam matutinam generis tui non præmonitus perdidisti. Cætera quæ melius nosti, scienter taceo; cum isti vanitate sua meruerint ne ulterius consulantur. Pythonicorum vero eo perniciosior est consultatio, quo fallacia malignorum spirituum in his manifestior est, qui sive mentiantur, sive non, in proposito semper habent ut noceant. Fallunt autem interdum studio fallendi, interdum cæcitatis suæ errore decepti: id tamen agunt assidue, ut futurorum conscii per omnia videantur. Inde est quod ambiguitate verborum obnubilare student oracula, ut cum mendaces, aut fallaces inventi fuerint, aliquo rationis velamento suam queant tueri fallaciam. Sic utique fallere non desistunt, donec auditores suos præcipitent in ruinam. Cui enim à sæculo vatum profuere responsa? Cræso-ne, an Pyrrho, aut præcedentium aut subsequentium cuiquam? Dux Thebanus dum de oraculo sperat victoriam, fratris mucrone perfoditur. Ei tamen avus Laius successus belli visus est polliceri. Quid enim aliud significaret, quod post multas ambages intulit,

certa est victoria Thebis?

Cæterum ne interempto duce, mendacii arguatur, ut fal-

ut fallaciam ambigua veritatis nota obduceret, quo malitiam tueatur, subiecit,

Hei mihi per gladios vicit pater.

Sic ergo dum quasi fatorum consilio securus ad parricidium inuitatur, laqueo impietatis trahitur ad occasum. Patris quoque parricidæ desiderium adimpletur, dum fratres impii, quibus imprecatus optaverat, ut ferro generis consortia dissilirent, mutuis vulneribus pereunt, & alternis gladiis prosternuntur. Crœsus maxima regna, si Halin transgrediatur, de oraculorum fide sibi subiectum iri confidit. Sed cum res in contrarium cesserit, fallax Apollo se unius verbuli æquivocatione, absolvit ab invidia mentiendi. Quid Pyrrhus? Romanis victis, quos sæpe in acie virtute fuderat, beneficio Phœbi sibi promittit imperium, sed irreparabiliter stratus, in seipsum retorsit culpam, qui amphibologiam oraculi minus utiliter intellexit. Ad notiores transeatur historias. Appius cum unica & singularis civilis belli tempestas orbem concuteret, docente Phœbo in sinu Euboico quietem quærit, & mortem invenit. Oraculum quidem autore Lucano celebre est:

Effugis ingentes tanti discriminis expers
Bellorum, Romane, minas, solusque quietem
Euboici lateris media convalle tenebis.

Sed ne falsitatis nota in historias non oracula refundatur, canonica, & cui fides incolumis acquiescit, discutiatur historia. Saul in tyrannum versus ex principe, cum exigentibus culpis, esset à domino derelictus, & adversus populum domini, eo duce invalesceret manus hostilis, solicitus fractis rebus exitum inquirebat. Consuluit ergo dominum, & non respondit ei, neque per somnia, neque per sacerdotes, neq; per prophetas. Hoc tamen ei ante denunciaverat Samuel, quia dominum pœnitebat, quod eum constituerat regem, eo quod non impleverat verbum

verbum domini, suadente avaritia, parcens Agag regi pinguissimo, & opimis gregibus ovium & armentorũ, & vestibus, & arietibus, & universis, quæ pulchra erant in oculis populi. Quicquid vero vile fuit, & reprobum, hoc mandante domino demoliti sunt, & cum nulli ducum nisi de manu domini exercituum contingat victoria, autori bonorum non referens gloriam, viribus suis in facie populi de collato munere applaudebat. Sic enim scriptum est: Factum est verbum Domini ad Samuelem: Pœnitet me quod constituerim Saul regem, quia dereliquit me, & verba mea opere non implevit. Contristatus est Samuel, & clamavit ad dominum tota nocte. Cumque de nocte surrexisset ut iret ad Saulem, mane nunciatum est Samueli, quod venisset Saul in Carmelum, & erexisset sibi fornicem triumphalem, & reversus fuisset, descendissetque in Galgala. Deinde ad increpationes Samuelis crimen inobedientiæ sub prætextu religionis maluit excusare, quam delere per pœnitentiam; quæ secunda tabula post naufragium relicta est peccatori. Ait enim: Imo audivi vocem Domini, & ambulavi in via per quam misit me Dominus, & adduxi Agag regem Amalech, & Amalech interfeci. Tulit autem populus de præda oves & boves primitias eorum quæ cæsa sunt, ut immolet domino Deo suo in Galgalis. Ecce quomodo se ipsum excusat, & quicquid culpæ est, aut extenuat, aut refundit in populum. Ait ergo Samuel: Nunquid vult dominus holocausta & victimas, & non potius ut obediatur voci domini? Melior est enim obedientia quam victimæ; & auscultare magis, quam offerre adipem arietum. Quoniam quasi peccatum ariolandi est, repugnare, & quasi scelus Idololatriæ nolle acquiescere. Pro eo quod abiecisti sermonem domini abiecit te dominus ne sis rex. Ego quidem similiter arbitror evenire omnibus, qui in sublimitate constituti

tuti abeunt post concupiscentias suas, & principatum ac dominium simulantes, tumorem suum exercent in subditos, coæquantes libito licitum, acsi colla eorum iugo divinæ legis subiecta non sint, & nulla necessitate urgeantur ad implendam iustitiam Dei. Sed numquid vel sic, ad tantum tonitruum comminationis divinæ, σκληρότης pectoris indurati, aut tumor, qui tyrannidis iniquitate in corde Saulis vivacius coaluerat, potuit emolliri? Nequaquam. Dixit enim Saul ad Samuelem: Peccavi, quia prævaricatus sum sermonem Domini, & verba tua, timens populum, & obediens voci eorum. Sed nunc porta quæso peccatum meum, & revertere mecum, ut adorem dominum. Et ait Samuel: Non revertar, quia proiecisti sermonem Domini, & proiecit te Dominus ne sis rex super Israel. Videsne quam difficile sit malitiam, cum superbiæ fomento coaluerit, verbis & exhortatione curari? Peccavi, inquit, timens populum, & obediens voci eorum. Nonne sic fatetur culpam, ut potius involvat alios, qui, si princeps esset, fuerant relaxandi, quam seipsum expediat? Numquid sic audierat fecisse Moysen, cum ira Dei sæviret in populum, dixissetq; ei dominus: dimitte me, ut irascatur furor meus in populo, & deleam eum, & faciam te crescere in gentem magnam. Quid ergo fecit dux idemque fidelis princeps in beneplacito suo, constitutus à domino? Aut dimitte eis, inquit, hanc noxam, aut dele me de libro tuo. Sed numquid in tantæ charitatis affectu propriam quærebat gloriam? Inquit enim mansuetissimus princeps, pius pater, disertus orator, potens in opere, & sermone, dux præambulus in iustitia mandatorum Dei: Dicent Ægyptii, callide duxit eos dominus de Ægypto, ut prosterneret in deserto. Sic ergo etiam suiipsius dispendio, domini gloriam præoptabat, & populi, cuius ducatum ministrabat, liberationem. David quoque

que cum culpa eius dominum ad iracundiam provocasset, & principalis culpæ subiectus populus portaret pœnam, vidit angelum Dei cædentem populum. Fudit itaque preces de intimis præcordiis, & adiecit: Ego sum qui peccavi, ego inique egi, isti qui oves sunt, quid fecerunt? Verus utique rex, & iustus princeps, & dignus, qui altissimi frangeret iram, qui dum se pro populo flagellanti Deo opposuit, indignationis eius flagellum amovit. Eum siquidem nulla excusatio flectit, nisi cum quis proprio iudicio accusatur. Nihil movet ad veniam, nisi cum nocens nudam detegit culpam. Misericordiam nihil admonet, nisi cum animus charitate succensus, in se ipso conteritur. Nihil persuadet propitiandum esse, nisi cum mens manum operis extendit ad satisfaciendum. Si quis enim fatetur culpam, inutilis est confessio, nisi satisfactionis animo currat ad veniam. Peccavi, inquit, Iudas, tradens sanguinem iustum. Fuit itaque vera usquequaque confessio: sed inutilis, quia potius cucurrit ad laqueum quem meruerat, quam ad fontem misericordiæ quam demeruerat, & obstinationis suæ duritia præcluserat sibi. Eum tamen pœnituit fecisse, quod fecerat, sed non eo devotionis affectu, qui lapidem adiutorii sufficeret emollire. Pœnitentia siquidem ductus laqueo se suspendit. Vitam ergo digno finivit supplicio; sed quia malitiam non correxit, veniam sibi nullo salutis procuravit remedio. Sic enim & apud inferos scribitur esse stimulus pœnitudinis, licet nulla sit correctio pravæ voluntatis. Sic ergo Saul procul dubio peccatum suum imponere nititur humeris alienis, & dum simulat quod à pœna velit per preces Samuelis eximi, seipsum gravius oneratum, fortioribus laqueis involvit, & inreparabili sententia damnationis astringit. Sequitur enim: Et conversus est Samuel ut abiret. Ille autem apprehendit summitatem pallii eius, quæ

ſciſſa eſt. Et ait ad eum Samuel: Scidit dominus regnum Iſrael à te hodie, & tradidit illud proximo tuo meliori te. Porro triumphator in Iſrael non parcet, & pœnitudine non flectetur. Neque enim homo eſt, ut agat pœnitentiam. At ille ait, Peccavi. Sed nunc honora me coram ſenioribus populi mei, & coram Iſrael, & revertere mecum, ut adorem dominum Deum tuum. Ecce quanta elationis inſania. Se deiectum audit à domino, & tamen quaſi eo invito regnare contendit. Regnum meliori traditum eſſe non ambigit, & privatus per ſententiam irretractabilem regni gloriam fraudulenter uſurpat. Corruit itaque dum in vetitum molitur aſcendere, & fit ſeipſo deterior, dum meliori, reclamante Domino, vult præferri. Fatetur equidem culpam, ſed pœnam portare dedignatur; hoc eſt enim quod ait, Peccavi: ſed nunc honora me. Ac ſi dicat: Cum criminis culpa, elationis faſtu, tyranni nequititia iuſte deiectus contemni meruerim, me patientia tua in conſpectu eorum qui non noverunt conſilium domini, faciat glorioſum. Revertere ergo mecum, ut tuo incedam faſtigiatus obſequio, & tanto ſtipatus comitatu, tanta venerabilis autoritate, adorem dominum Deum tuum, quoniam meum ultra dicere non audeo, qui ab eo per inobedientiam diſceſſi, & adhuc per contumaciam recedo. Adeo ſiquidem intumuerat ſpiritus eius, ut ſe non modo homini, ſed & ipſi Deo ſeipſum quodammodo propriæ impietatis auſu præferret. Quem enim dominus prętulerat, quanto maiori gratia videbat præditum, tanto acriori invidia ei occultas tendebat inſidias, tam manifeſtas, quam iniquas exercens inimicitias: & quo manifeſtius eum dominus extollebat, eo avidius, non tam deprimere, quam extinguere properabat, ipſique Deo ſe è regione ponit oppoſitum, dum ei ſurripere aut eripere nititur iura regnorum. Dignum ergo fuit

fuit ut non maneret in eo ſpiritus domini, qui cor ſuum non modo habitaculum, ſed & tantæ nequitiæ fecerat fundamentum. Exagitavit eum itaque ſpiritus nequam à domino, & ex illo retrofluere, & indies labi, minui regni vires cœperunt, ſalus populi fluctuare, hoſtium crebrior, maior, clariorque victoria, tam regis quam populi validius animos fregit. Ipſe tamen eum cui dominus regnum firmaverat, exterminatum habebat à finibus ſuis. Quid ergo tandem cepit conſilii? Non utique ut regnum traderet meliori ſe, ut diſpoſitioni divinæ, quæ ei innotuerat, acquieſceret, ut pœnitentiam anteactæ vitæ ageret fructuoſam. Sed qui adverſus dominum calcaneum tumoris extulerat, populum in montes Gelboë, ubi puniendus & occidendus erat, eduxit in prælium. Occidi ſiquidem in monte debuit, qui non niſi alta in ſeipſo reſpexit. Quia ergo eum veritas ipſa deſeruit, ad fontem mendacii falſus & iniquus princeps confugit. Dixit itaque ſervis ſuis: Quærite mihi mulierem, habentem Pythonem, & vadam ad eam, & ſciſcitabor per illam. Quid aliud dixiſſet gentilis, idemque perfidus? Nonne idem eſt ac ſi dicat,

Flectere ſi nequeo ſuperos, Acheronta movebo?

Aut fidelioribus verbis, & inſaniori perfidia, ſi mihi Deus notitiam ſubtrahit veritatis, eam tamen per patrem mendacii, eo invito, cognoſcam, & velit nolit arcanum conſilii eius, per poteſtates adverſarias explorabo? Et dixerunt ſervi eius ad eum: Eſt mulier habens Pythonem in Endor. Indignus enim erat conſultatione virili, quem in tantum deſperatio fregerat, ut etiam ab infimis & infirmiſſimis creaturis ad tuendum ſibi regnum, quod dominus auferebat, adverſus omnipotentiam eius, auxilium imploraret. Mutavit ergo habitum ſuum, veſtituſq; eſt aliis veſtimentis, & abiit ipſe & duo viri cum eo, veneruntque ad mulierem nocte. Recte

quidem omnia, quia rectus est, etiam apud perversos Spiritus sanctus. Regio namque habitu debuit spoliari, qui ad serviendum dæmonibus, & non Deo, infaustum arripuerat iter. Qui vestem abiecerat innocentiæ, qui iustitiæ mutaverat indumentum, vestibus honoris & gloriæ non debuit insigniri. Et abiit utique post eum, qui non stetit in veritate, & duo viri cum eo, equidem innominati & innominabiles, qui vel regem ad tantam perfidiam non reluctante fide prosequi potuerunt. Duorumque rex decenter stipatur comitatu, dum à summa & vera unitate recederet. Veneruntque ad mulierem nocte, apto utique tempore, de morte regum, de strage populi, de luctu publico cum tenebrarum principe tractaturi. Sic & Salomon nocte dicitur sapientiam accepisse, qui amore mulierum allectus & corruptus, à domino erant recessurus. Petrus quoque dũ calore fidei destitutus, calefaceret se ad prunas de nocte, lapsus est in perfidiam, & eam crimine periurii fecit insignem. Alii etiam discipuli timore prostrati, tempore nocturno fugerunt. Et ait Saul ad mulierem (mulieres enim frequentius spiritus Pythonicus implet) Divina mihi in Pythone, & suscita mihi quem dixero tibi. Lege libros, revolve historias, scrutare omnes angulos scripturarum, nusquam fere in bona significatione divinationem invenies. Unde prophetas reprobos divinatores non prophetas esse, scriptura commemorat, quales fuerunt prophetæ Achab, qui eum domino permittente, exigentibus meritis variis ludificationibus seducebant. Denique iuxta verbum domini egressus est spiritus mendax, & factus est in ore omnium prophetarum Achab ascensuro in Ramoth Galaad, ad prospera promittendum, solo Michea Morastite reclamante, qui conscius divini consilii, Israel quem dispersum in montibus viderat, præmunivit, cæsus ob amatæ veritatis iudi-

cium

cium ab eo, qui assumtis cornibus ferreis dixerat: His rex cornibus Syriam ventilabis. Præterea divinatio fere sine munere non fiebat, utpote quæ in avaritiæ & nequitiæ spiritu exercetur. Hinc est quod Hierusalem ruituræ Spiritus sanctus improperat: Principes tui in muneribus iudicabant, sacerdotes in mercede docebant, & prophetæ in pecunia divinabant, & super dominum requiescebant dicentes: Numquid non dominus in medio nostrum? Non venient supra nos mala. Propterea dicit dominus: Sion quasi ager arabitur, & Hierusalem ut custodia pomœrii erit. Qui ergo in pecunia divinabant, etsi prophetarum insultant nomine, sæpe mendaces, semper mendosi, alieni sunt à virtute & prophetiæ veritate. In Pythone, inquit: Quasi dicat: Quia recessit spiritus domini, vel Pythonicus patrocinetur mihi. Et suscita mihi quem dixero tibi. Utique fallacia fallaciam trudit. Datus rex in sensum reprobum, qui sibi persuaserat Pythonem scientiæ præsulem, præscium futurorum, arcani consilii conscium, veritatis interpretem, sibi quoque persuasit, eundem tanta præditum potestate, ut possit etiam mortuos suscitare, & tantæ benignitatis, ut etiam in eo, quod rarissimum est & difficillimum, familiaribus suis morem gereret. Proculdubio elapsum erat à memoria eius, aut inutiliter tenebatur canticum fidelis animæ: Quia dominus est qui mortificat & vivificat, deducit ad inferos & reducit, pauperem facit & ditat, humiliat & sublevat, & quod in se ipso impletum viderat Saul, suscitat de pulvere egenum, ut sedeat cum principibus & solium gloriæ teneat. Et qui hæc facit, proculdubio scientiarum dominus est. Et ait mulier ad eum, Ecce tu nosti quanta fecerit Saul, & quomodo eraserit magos & ariolos de terra. Quare ergo insidiaris animæ meæ ut occidar? Et iuravit ei Saul in domino, dicens: Vivit dominus quia

non eveniet tibi quicquam mali propter hanc rem. Verum quidem est, quia qui versatur in sordibus, sordescit amplius; & quem gratia deserit, fiunt semper novissima illius deteriora prioribus. Sacrilegii igitur Pythonissa conscia expavescit, & potestas à domino constituta ad sacrilegia evellenda alias quidem timida, cum negocia populi, cum domini bella geruntur, idolatris præstat audaciam, & sacrilegiis regiam accommodat autoritatem. Ariolos, inquit Dominus; & magos ne patiaris vivere. At ille ad quem sermo Dei dirigitur, & qui gladium portat ad vindictam malefactorum, bonorum gloriam, non modo talibus securitatem dat, sed promissam pacem iuramenti religione confirmat. Et sic evenit ut in proprio periculo discat, quam perplexi sint nervi testiculorum Leviathan, cum sibi tetenderit laqueum proprii operis, à quo sine salutis dispendio non evadit. Ei iam arcta complexio, & cornutus quidam imminet syllogismus: Si Pythonissæ parcitur, Domini violatur imperium, præcipientis ut maleficia huiusmodi de terra eradantur: Si non parcitur, iuramenti religio vitiatur. Quocunque se vertat impius, comprehenditur in operibus suis. Dixit ergo mulier: Quem suscitabo tibi? Qui ait, Samuelem. Omnium temporum una est fides, Deum esse, eundemque iustum, & bonum, & remuneratorem sperantium in se, omnium plene meritis respondentem, ante legem, sub lege, sub gratia: nemini rectum sapienti, venit istud in dubium. Sine ista nemo unquam ingressus est ad salutem. Verum qui errat in minimis, paulatim ad maiora prolabitur. Sic iste primo negligens, deinde inobediens, postmodum contumax, exinde obstinatus, postremo ad eam prolapsus est cæcitatem, ut nec prædictum articulum fidei sibi servet incolumem. Deum etenim iustum usquequaque non credidit, opinans etiam in sanctos post exitum vitæ
huius,

huius, malignis ſpiritibus conceſſam poteſtatem. Noverat enim ſanctum Samuelem Pythonicis non obtemperaſſe dum viveret, nec aliquod cum eis initæ familiaritatis habuiſſe commercium. Nunc vero cum ad Pythonis imperium, ſibi ſperat & petit excitari. Vult etiam ad hoc cogi defunctum, ad quod vivus impelli non potuit. Regi ſiquidem noluit indicare dum viveret, niſi quod indicandum Dominus inſpirabat. Cum audiſſet mulier Samuelem, exclamavit voce magna, & dixit ad Saulem: Quare impoſuiſti mihi? Tu es enim Saul. Se utique deceptam credidit, & etiam poſt præſtitum iuramentum, notitia & præſentia principis oneratam. Dixitque ei rex; noli timere, quid vidiſti? Et ait mulier ad Saulem: Deos vidi aſcendentes de terra. Pythoniſſæ potuerat ab incepto, vel tenuis fidei virum deteruiſſe reſponſio. Deorum ſiquidem pluralitatem inducit, & eorum habitationem ſub terra, & in tenebris eſſe ſignificat. Dixit ergo Saul: Qualis eſt forma eius? Quæ ait: Vir ſenex aſcendit, & ipſe amictus eſt pallio. Intellexit itaque Saul quod Samuel eſſet, & inclinavit ſe ſuper faciem ſuam in terram, & adoravit. Formam illius qui apparebat diligenter inquirit, forte errore gentilium deceptus, eandem habitus & negotiorum formam ſingulis apud inferos credens, qua ſuperſtites fuerant inſigniti Unde illud: Quæ gratia curruum armorumque fuit in vivis,

qua cura nitentes
Paſcere equos, eadem ſequitur tellure repoſtos.

Sed nonne potuerat ſancti viri clarior eſſe gloria, aut poſt mortem viventis habitus immutari? Et quidem provide, & fideliter non dicit ſcriptura Samuelem Pythonis imperio ſuſcitatum, ſed cæcitatem impii ſenſus prudenter expreſſit. Ait enim, Audita forma viri & habitu, intellexit Saul quod Samuel eſſet. Deceptus utique intellexit; quod & ex

eo probatur, quod ſubiungit: Et inclinavit ſe, & adoravit. Si enim fuiſſet Samuel, nequaquam ſe permiſiſſet ab homine adorari, qui ſecundum legem crediderat, & docuerat unum Deum & dominum adorandum. Præterea ſanctæ animæ à poteſtate malignorum ſpirituum exemptæ ſunt. Poſtremo decepti hominis non foviſſet errorem, quod eum ex ſubſequentibus feciſſe colligitur. Dixit autem Samuel ad Saulem: Quare inquietaſti me ut ſuſcitarer? Hæc eſt enim fraudulentia malignorum ſpirituum, ut quod ultro faciunt, & dictant hominibus faciendum, operoſe diſſimulent, ut hoc facere videantur inviti. Simulant ſe coactos, & quaſi exorciſmorum virtute extractos fingunt; & quo minus caveantur, exorciſmos quaſi in nomine Domini, aut in fide trinitatis, aut incarnationis, & paſſionis virtute conceptos componunt, eoſdemque hominibus tradunt, exercentibus eos obtemperant, donec eos ſecum crimine ſacrilegii, & pœna damnationis involvant. Transfigurant etiam ſe interdum in angelos lucis, honeſta ſola præcipiunt, illicita prohibent, munditiam conſectantur, utilitatibus provident, ut quaſi boni & propitii familiarius admittantur, audiantur benignius, amentur arctius, facilius exaudiantur: habitum quoque induunt venerabilium perſonarum, ut eis maior & promptior reverentia impendatur. Et ait Saul: Coarctor nimis. Siquidem Philiſtiim pugnant adverſum me, & Deus receſſit à me, & exaudire noluit, neque in manu prophetarum, neque per ſomnia. Vocavi ergo te, ut oſtenderes mihi quid faciam. Acſi aperte dicat: In deſperationis abyſſum præcipitatus ſum. Impugnant homines, deſerit Deus, & ego ad te, qui in veritate utriſque inimicaris confugio, ut quaſi doctor diſcipulum doceas, quid me in tanta anguſtia oporteat facere. Licet enim eum qui loquebatur crederet

deret Samuelem, tamen in veritate erat angelus Sathanæ. Nec potuit ei ignorantia suffragari, cum nemini liceat ignorare creaturam, quæ se appetit adorari, infidelem & perversæ voluntatis esse. Sciebat etiam illicitum esse ariolos & magos inquirere, & de futuris solicitare Pythonem. Quod si eum ignorantia personæ excusat, melioris conditionis erunt stulti quam periti, & perversi quam recti. Et ait Samuel (non equidem verus sed umbratilis & fictitius, & quo dignus est, impius & reprobus consultator) Quid me interrogas, cum dominus recesserit à te & transierit ad æmulum tuum? Responsionis initium, fidei consentaneum est, & accommodum rationi. Quid enim conferret creatura illi, quem deserit Deus, & qui deripit spolia? Sed sensim ad id quod suum est, hostis & fidei inimicus divertit, immiscens falsa veris, & mendacia fide veritatis obnubilans. Sequitur enim: Faciet tibi Dominus sicut locutus est in manu mea, & scindet regnum tuum de manu tua, & dabit illud proximo tuo David, quia non obedisti voci Domini, neque fecisti iram furoris eius in Amelech. Idcirco quod pateris, fecit tibi dominus hodie, & dabit dominus etiam tecum Israel in manu Philistinorum. Cras autem tu & filii tui mecum eritis. Sed & castra Israel tradet dominus in manu Philistiim. Exitum quidem belli, fideliter infidelis exposuit, sed tamen verborum tendiculis infidelem & infelicem animam fraudulenter decepit. Deviantis siquidem confirmat errorem, & impœnitenti post exitum, quietem repromittit. Cum enim dicit dominum impleturũ quæ locutus est in manu mea, se proculdubio simulat Samuelem, per quem Sauli, quæ denunciat, locutus est dominus. Cum autem subiungit: Cras tu & filii tui mecum eritis, verum quidem sed fraudulenter enunciat. Erat enim die sequenti sibi manum ex desperatione iniiciens, ad inferos

transiturus, habiturus partem cum eo, quem avaritia, fastu, obstinatione mentis, fuerat insecutus. Sed falso blanditur, ingerens spem quietis, dum se gestu & verbis mentitur Samuelem, cui certum est, collatam esse in quiete sedem à Domino, inter eos qui invocant nomen eius. Quid ergo Sauli Samuelis sui, vel potius Pythonis, profuere responsa? Potuerat forte non præmonitus sperare meliora, & saltem dum alieno confoderetur gladio expectare. Oraculi vero vanitate certioratus gladio suo incubuit, & in extremis agens, dum propriæ gloriæ consulebat, qui fortius mori potuisset in prælio, auram verborum pertimuit, & infirmi & prostrati animi eonsilio, corporis & animæ mortem ascivit. Glorientur gentes in fortitudine sua, autores earum dicant, unusquisque quod sentit, dum Heroum suorum titulos prædicant, dum magnorum virorum fortitudinem præconantur. Bibat illis autoribus Cato venenum, Vulteius dextras & mentes sociorum armet ad voluntariam mortem. Per mamillas ad cor venenum aspidum insanabile Cleopatra trajiciat. Lucretia alienam impudicitiam sanguinis sui effusione condemnet. Ego evenire posse non arbitror, ut cuiuscunque difficultatis articulo, liceat propria autoritate homini, sibi mortem inferre, nec etiam ubi castitas periclitatur. Licet hunc casum videatur excipere doctor ille doctorum, cui in sacrario literarum vix aliquem audeo comparare. Hæc mors omnino desperatorum est, & eorum, qui licet corpore vivant, iam mentis morte præmortui, animo vivere desierunt. Utique non vivorum, sed iam mortuorum mors est. Infidelium regum percurre seriem, Hieroboam, Achab, Iezebel, Nabuchodonosor, Sennacherib, & alii quorum errores non sufficio enarrare, quid lucrati sint in vatibus suis, qui videbant eis falsa & stulta, nec aperiebant eis iniquitatem eorum, ut eos ad pœniten-

nitentiam provocarent? Omnes utique evanuerunt post principem vanitatis, & dum scire quod non licet, vel aliter quam licet, appetunt, ad inane & nihilum redacti sunt. Reges vero Israel infidelibus sociavi, quia cum regum Iuda alii boni, alii mali fuerint, reges Israel omnes reprobi extiterunt.

Linque arcana Dei cœlumque inquirere, quid sit,
ait Cato, quia quod destinavit de te, & statuit Deus, citra tuam solicitudinem potest expedire. Egregie quidem Ethicus,

Omnem crede diem tibi diluxisse supremum,
Grata superveniet quæ non sperabitur hora.

Veritas autem sibi ubique consona est, nec à se, licet à mendacii habitaculo proferatur; quandoque discordat. Sicut nec munditia, dum sui integritate viget, quarumcunque sordium vicinitate polluitur. Ipsa mortem indicit non timeri, & ad eam excipiendam, nos horis omnibus præcipit præparari, ut quo minus de diuturnitate vitæ præsumitur, in cultum honestatis virtutum gradibus avidius curratur. Mors siquidem necessarium munus est, naturæ iam corruptæ. Corruptio namque mortis origo est. Tolle corruptionem, sectare integritatem munditiæ & virtutis, iam immortalitatis viam ingressus es; & quandam divinitatis tuæ arcam apprehendisti. Apprehendisti inquam an accepisti? Sed ut fidelius loquamur, & accepisti & apprehendisti. Non est enim volentis, neque currentis, sed miserentis Dei. Quis scit quando veniet, sero, an media nocte, an galli cantu, an mane? Ut enim, ait ille, Nihil morte certius est, nihil hora incertius. Quæ utique non timenda est quasi malum, sed quasi malorum finis, cum venerit gratanter amplectenda. Unum est quod totis mentis & corporis viribus fugiendum est. Quid illud sit quæris? Turpitudo, & totius species inhonesti. Hæc enim faciunt, mortem terminum non esse malorum, sed antecedentium

tium & succedentium copulam. Ad hanc fugiendam non oracula vatum, non Pythonis consultatio necessaria est: fidelius & utilius ad hoc ratio data consulit. Cato in Libya extremæ difficultatis angustia coarctatus, Hammonem Iovem dedignatus est consultare; ratus sibi rationem sufficere ut persuaderet servandam libertatem, & non modo dominationis Cæsareæ iugum, sed omnem notam turpitudinis fugiendam. Licet in eo erraverit quod autoritate propria vitæ munus abiecit: Quod non modo fidelium institutis; sed constitutionibus gentium, & sapientissimorum edictis constat esse prohibitum. Veteris quidem philosophiæ principes Pythagoras & Plotinus prohibitionis huius non tam autores sunt, quam præcones, omnino illicitum esse dicentes, quempiam militiæ servientem à præsidio & commissa sibi statione discedere, citra ducis vel principis iussionem. Plane eleganti exemplo usi sunt, eo quod militia est vita hominis super terram. Quid si contra iubeant oracula vatum, vel responsa Pythonis? Procul dubio minime audiendi sunt, quia cum periculo innocentiæ, nemo cuiquam debet fidem. Si mihi non credis, Numam Romanorum Imperatorem fere innocentissimum præter Titum, si placet, attende. Dum invitaretur ad homicidium, petito capite ad sacrificia, censuit cepam esse cædendam, reflectens ad innocentiam etiam perversi numinis voluntatem. At cum hominis adiiceretur à numine, capillos se pollicitus est oblaturum. Cum vero spiritus immundus sitiret & sanguinem, piscem immolandum esse respondit. Sic itaque cum ratio eius circumveniri non posset, ut traheretur ad culpam, immundorum spirituum testimonio, colloquio Deorum pronunciatus est esse dignissimus. Nec est quod sub exorcismorum prætextu, suum quis tueatur errorem, qui ad minuendam dæmonum potestatem, &

ad distrahendum, quod habent cum homine, familiaritatis commercium instituti sunt, carentq; propriæ virtutis effectu, nisi in digito Dei convalescant. Porro spiritus sanctus disciplinæ effugit fictum; & corpus peccatis subditum, sui esse habitaculum dedignatur. Quicquid vero huiusmodi agatur, fictitium est & phantasticum, & veritatis substantiam nescit. Videtur quidem adesse, dum precibus & oblationibus invocatur, & effectu petitionum persequente, sacrilegum errantis animæ desiderium adimpletur. Abest autem tam longe, ut subtracta tutela sui, eos quos perfidia tanta exagitat, variis ludificationibus dæmonum, trahi sustineat ad gehennam. Se siquidem ad huiusmodi flagitia prohibuit invitari publica voce Ecclesiæ, adversus quam nec portæ inferni prævalebunt. Cum ergo Spiritus sancti gratia, autoritas Ecclesiæ, improbatis subtrahitur exorcismis, qui eis non tam utuntur quam abutuntur, offendunt in spiritum, quo recedente, eius sibi nituntur virtutem & efficaciam retinere.

CAP. XXVIII.

De specularii, & quod maligni spiritus interdum futura prænoscunt, & de subtilitate naturæ, & longa experientia temporis, & revelatione superiorum potestatum, & quod sæpe decipiunt, aut decipientes, aut decepti, & quod specularios mala indubitata sequuntur.

FRUSTRA sibi specularii blandiuntur, quod nihil immolant, nulli nocent, sæpius prosunt dum furta detegunt, maleficiis purgant orbem, & solam utilem aut necessariam appetunt veritatem. Non sic impii, non sic. Qui non colligit, inquit, mecum, dispergit; Et qui non est mecum, contra me est. Dum hæc domino prohibente, exercent impii, quid aliud faciunt, quam calcaneum erigere adver-

adversus prohibentem? Certe nimis est quod immolat, qui eiecto Spiritu sancto, idololatriæ mentem prostituit. Nimium est quod immolat, qui pollutas aures dæmoniorum sollicitat voce domino consecrata. Nimium est quod immolat, qui motum corporis accommodat ad detestabile sacrilegium peragendum. Quid retinuit creatori, qui mentem, linguam, corpus, dæmonibus obtulit? An non veritati fecit iniuriam, qui integritatem eius in tanta corruptione quæsivit? Plane nemo in talibus per ignorantiam excusatur. Omnes enim in commune sciunt, aut scire debent, hanc ignominiam fidei anathematis opprobrio, condemnatam. Non utique hic sacramento miles excipitur, pupillus ætate, mulier infirmitate sexus, rusticus munere agriculturæ, qua publicæ utilitati invigilat. Licet enim in dispendiis rerum, subveniatur eis per ignorantiam iuris, in subversione tamen fidei nullum ab ignorantia remedium est; obtinente eo ut qui ignorat, ignoretur, & insipiens in culpa, erudiatur in pœna, & sapienter punietur, qui noluit intelligere ut bene ageret. Quis enim potuit discere, ut sine labore à tanto labore cessaret, dum illud laboriose addisceret, ut laboriose & pestilenter erraret? Non potest in fide sine labore quiescere, qui potens est sollicitudine mentis & exercitio corporis à fide deviare? Qui enim his nugis obsequitur, fidem negavit, & infideli deterior est; & licet verbis Deum confiteatur, ei perversis operibus contradicit. Nec facilius est hominem huiusmodi esse fidelem, quam iudicem incorruptum, qui diligit munera, & sequitur retributiones. Ceterum quod simpliciorum animos movet, scilicet per huiusmodi consultationem abscondita futurorum manifestari non posse, nisi per manum eius in cuius potestate sunt tempora & momenta, nodum non ingerit quæstionis. Licet enim futurorum sit unus arbiter,
qui

qui & Deus & dominus omnium est, tamen ex signis interdum hominibus innotescunt. Quid ergo mirum, si ea quandoque prænoscant, quæ & subtilitate naturæ vigent, & experientia temporis longiore, & revelatione superiorum potestatum de plurimis admonentur? Si ergo spiritus corporis mole gravati, quos luteum carnis retardat indumentum, quorum acumen turbati sensus corruptio hebetat, ex præcedentibus aut quarumcunque rerum indiciis, quæ sint ventura conjiciunt, quid prohibet spiritus ab omni nexu corporis absolutos, quos noxia moles non tardat, rerum imminentium, aut in plurima tempora succedentium præmetiri eventum? Sed qui fere pridie natus est, post dies pauculos decessurus, medio tempore ex similibus similia colligit, & de causis sibi interim notis ratiocinatur in posterum. Nonne hoc facilius potest non modo antiquus, sed inveteratus dierum, qui ab initio conditus est plenus sapientia & perfectione decorus? Quis adeo hebes est & tarditatis egregiæ, qui tanto temporis tractu, pro parte ad ea conjicienda quæ futura sunt, non assurgat? Præterea propitiæ potestates, quæ charitatis cultu, devotione obediendi domino assidue famulantur, eis quidem possunt, & interdum creduntur occulta revelare. Nec tamen statim verum est, quod reprobi sentiunt, aut prædicunt, sed quandoque quæ suspicantur aut timent, ut videantur conscii secretorum, properant nunciare. Quale est quod domino nascituro in templis Ægypti desolationem eorum, & discessum suum, dæmones templorum præsides prædicebant. Unde illud apud Trismegistum de exterminio religionis Idololatriæ: Ægypte, inquit, Ægypte, erit cum religionis tuæ solæ supererunt fabulę. Et sæpe quod ex necessitate faciunt, & coacti, se sponte facere simulant, quasi hominibus indignantes, quibus se fingunt infensos. Sępe etiam men-

mentiuntur aut decipientes aut decepti. Sed licet vera dumtaxat enuncient, nihilominus aut compescendi sunt, aut fugiendi. Unde in Deuteronomio: Si surrexerit in medio tui prophetes, aut qui dixerit se somnium vidisse,& prædixerit signum atque portentum, & evenerit quod locutus est, & dixerit tibi, eamus & sequamur deos alienos, quos ignoras,& serviamus eis, non audias verba Prophetæ illius, aut somniatoris, quia tentat vos dominus Deus vester, ut palam fiat utrum diligatis eum, an non. Unde plane intelligitur, quia etsi contingant, quæ à divinantibus non secundum Deum dicuntur, non sic accipienda sunt, ut fiant quæ præcipiuntur ab eis, aut colantur quæ coluntur ab eis. Sed nec Apostolus in Actis Apostolorum, immundo spiritui pepercit, quia in muliere ventriloqua, Apostolis & prædicationi eorum testimonium perhibuit veritatis. Nihil vero adversus pestem istam salubrius est, quam si quis huiusmodi vanitati omnino aurem subtrahat. Gratias ago Deo, qui mihi etiam in teneriori ætate, adversus has maligni hostis insidias, beneplaciti sui scutum opposuit. Dum enim puer, ut psalmos addiscerem sacerdoti traditus essem, qui forte speculariam magicam exercebat, contigit ut me, & paulo grandiusculum puerum, præmissis quibusdam maleficiis, pro pedibus suis sedentes, ad speculariæ sacrilegium applicaret, ut in unguibus sacro nescio oleo, aut chrismate delibutis, vel in exterso & levigato corpore pelvis, quod quærebat, nostro manifestaretur indicio. Cum itaque prædictis nominibus, quæ ipso horrore, licet puerulus essem, dæmonum videbantur, & præmissis adiurationibus, quas Deo autore nescio, socius meus se, nescio quas imagines, tenues tamen & nubilosas videre indicasset, ego quidem ad illud ita cæcus extiti, ut nihil mihi appareret, nisi ungues aut pelvis, & cetera quæ antea noveram.

noveram. Exinde ergo ad huiusmodi inutilis iudicatus sum, & quasi qui sacrilega hæc impedirem, ne ad talia accederem condemnatus, & quoties rem hanc exercere decreverant, ego quasi totius divinationis impedimentum arcebar. Sic mihi in ea ætate propitiatus est dominus. Cum vero paululum processissem, flagitium hoc magis & magis exhorrui, & eo fortius confirmatus est horror meus, quod cum specularios multos tunc noverim, omnes antequam deficerent, aut defectu naturæ, aut manu hostili, beneficio luminis orbatos vidi, ut cetera incommoda taceam, quibus in conspectu meo à domino, aut prostrati, aut perturbati sunt, exceptis duobus, sacerdote videlicet, quem præmisi, & diacono quodam, qui speculariorum videntes plagam, effugerunt, alter ad sinum Canonicæ, alter ad portum cellulæ Cluniacensis, sacris vestibus insigniti. E 'em tamen præ cæteris in congregationibus suis adversa plurima postmodum perpessos esse, misertus sum. Sane si ad impugnandum hunc errorem, concursus rationum, & catholicæ matris Ecclesiæ autoritas non suppeteret, vel exempla malorum eum sufficiunt extirpare. Sicut autem nemo potest bibere calicem domini, & calicem dæmoniorum, aut duobus dominis servire, Deo & Mammonæ; sic gratiam Dei, & huius malitiæ exercitium, nullus assequitur. Sed ecce quare punctim, & quasi subula, sententiam prosequor, fidei & morum inimicam, cum eam cæsim Spiritus mucrone, capulo tenus transverberare sufficiam? Feriatur ergo semel in manu forti, & brachio illius, qui ad submersionem Ægyptiorum, divisit mare rubrum in divisiones, & secundo opus non erit. Non est enim qui de manu illius possit eruere. Educat ergo gladium Moyses, & prosternat Ægyptias abominationes, & abscondat eas, ne appareant in conspectu fidelium, in sabulo sterilitatis

suæ. Loquatur verbum, sententiam proferat in condemnationem errorum, quos diutius à domo tua abigere procuravimus. Verbum siquidem gladius est bis acutus, vivus & efficax, penetrabilior omni gladio ancipiti, pertingens usque ad divisionem animæ & spiritus, compagum quoque & medullarum, discretor etiam cogitationum. Insensatus est, qui hoc gladio imminente non timet. Et ecce in facie Ecclesiæ, in conspectu omnium imminet. Denique & in omnes dirigitur. Inquit enim: Quando ingressus fueris terram, quam dominus Deus tuus dabit tibi, cave ne imitari velis abominationes illarum gentium: nec inveniatur in te qui lustret filium suum, aut filiam suam, ducens per ignem, aut qui ariolos sciscitetur, aut observet somnia aut auguria, ne sit maleficus, nec incantator, neque pythones consulat aut divinos, & quærat à mortuis veritatem. Omnia enim hæc abominatur dominus, & propter istiusmodi scelera delebit eos in introitu tuo. Perfectus eris, & absque macula cum domino Deo tuo. Gentes istæ, quarum possidebis terram, augures & divinos audiunt. Tu autem à domino Deo tuo aliter institutus es. Quis ergo dubitet hæc criminalia, & non modo languorem, sed fidei exterminium esse, quod tanta diligentia propheticus, immo Spiritus sancti sermo eradit? Abominationes sunt, dicente domino: Et homo se supra hominem fieri opinatur, cum istorum assecutus est disciplinam. Propter istiusmodi scelera deletæ sunt gentes, & humana temeritas se in his multiplicari confidit.

CAP. XXIX.

De Physicis, Theoricis, & Practicis.

LICET tamen ut de futuris aliquis consulatur, ita quidem, si aut spiritu polleat Prophetiæ, aut ex naturalibus signis, quid in corporibus animalium

malium eveniat, physica docente cognovit: aut si qualitatem temporis imminentis, experimentorum indiciis colligit. Dum tamen his posterioribus nequaquam quis ita aurem accommodet, ut fidei, aut religioni præiudicet. Sed nec primi audiendi sunt, nisi in eo quod loquuntur à domino, quod nunquam religionem impugnat, quia verum vero nequit esse contrarium, nec bonum bono. At physici dum naturæ nimium autoritatis adtribuunt, in autorem naturæ, adversando fidei, plerumque impingunt. Non enim omnes erroris arguo, licet plurimos audierim, de anima, de virtutibus & operibus eius, de augmento corporis & diminutione, de resurrectione eiusdem, de creatione rerum, aliter quam fides habeat, disputantes. De ipso quoque Deo interdum ita loquuntur,

Vt si terrigina tentarent astra gygantes,

& inani conatu cum Encelado, ut eis Ætnæ onus ignifluum imponatur, cupiant promereri. Sed in his facile labi possunt, quia quanticunque ingenii vires, citra profunditatem difficultatis, quæ in his vertitur, subsistunt. Ubi vero deficit intellectus, fidei ratione deducta, quæ media est, restat sola opinio. Cum vero de inferioribus quæritur, puta de complexione animalis, de causa & cura ægritudinis, eis omnino nihil deest, præter effectum operis, si is desideratur. Et quidem theorici, quicquid suum est faciunt, & forte pro amore tuo amplius erogabunt, & ab eis singularum rerum causas & naturas accipies; sanitatis, ægritudinis, & neutralitatis, censores sunt. Dant sanitatem verbo tenus, & conservant. Neutralitatem iubent istuc divertere. Ægritudinis prævident & docent causas, indicunt ei initium, augmentum, statum, & declinationem. Quid multa? Cum eos audio, videntur mihi posse mortuos suscitare, nec Æsculapio Mercuriove creduntur inferiores. Veruntamen in eo magna men-

tis admiratione distrahor & perturbor, quod à seipsis tanto verborum conflictu, & collisione rationum dissiliunt, & discordant. Unum profecto scio, contraria simul vera esse non posse. Quid de medicis practicis dicam? Absit ut de his quicquam perversum loquar. In manus enim eorum exigentibus peccatis meis, nimis frequenter incido. Non sunt exasperandi verbis, sed potius demulcendi obsequio. Nolo me tractent durius, nec etiam sentire audeo, quod omnes clamant. Dicam ergo cum sancto Salomone: Quia medicina à domino Deo est; & vir sapiens non contemnet eam. Nemo siquidem magis necessarius est aut utilior medico, dummodo sit fidelis & prudens. Quis enim præconia illius declamare sufficiat, qui salutis artifex, procreator vitæ, in eo dominum imitatur, & vices eius agit, quod salutem, quam ille operatur, & quasi dominus & princeps donat, iste œconomus & minister procurat & dispensat? Nec ad rem attinet, si qui pseudogratiam vendunt, & qui iustiores videri volunt, dum nihil accipiant, antequam æger convalescat, in eo iniquiores sunt, quod beneficium temporis, imo munus Dei, manibus suis adscribunt, cum ille quem Deus erigit & vigor naturæ convalescentis, citra operam eius fuerat erigendus. Quamvis istud iam paucorum sit, sibi invicem suadentibus & replicantibus medicis, Dum dolet accipe. Nec moveor si opera eorum in se compugnent, cum sciam contrariorum plerumque esse eundem effectum. Sed cum inter manus eorum quis in fata collapsus est, tunc necessarias producent rationes, quibus apparebit, quod vita eius non fuerat ulterius protendenda, Et ut dicitur, quos longa afflixerunt inedia, iam mortuis sorbitiunculas faciunt & inutiles, & delicatos præparant cibos. Exspectas forte ut dicam quod dicit populus, quia hi sunt qui homines officiocissime occi-

occidunt. Sed frustra. Absit enim, ut hanc contumeliam proferam, quam si forte audire volueris, Senecam, Plinium adeas, & Sidonium, qui hoc in auribus tuis clamore valido replicabunt.

FINITUR LIBER SECUNDUS.

Inchoatur
LIBER TERTIUS
POLICRATICI
IOHANNIS SARES-
BERIENSIS.

Prologus.

HOSTIS multorum fio, dum ineptias nugatorum excutio. Qua de causa ociari decreveram & silere. Sed alterum mihi negotiorum tumultus excutit, alterum motus animi interrumpit. Qui enim sub potestate constitus est, si sapit obtemperat imperio præsidentis. Quem stimuli affectuum pungunt, dissimulare non potest, quin moveatur ad formam passionis. Exultat ergo quem gaudii aura demulcet, spes inducit hilaritatem, metus trepidat, dolentis animus mœrore confunditur. Hæc apud singulos alternat facies boni aut mali. Verum sensus malorum altior est, & sæpius in omnes incurrit; quis est enim qui malorum asperitate sæpius non uratur, quam demulceatur fomento bonorum? Rarus est, qui totius fortunæ impetũ à se toto possit arcere. Qui suis viribus prævalet, aut in amici aut familiaris corpore, vel forte tentatur. Licet parum humanus sit, quem extra-

neorum iactura non concutit: Non satis homo est quem aliena non movent. Sed sapientioribus iam venit in dubium, an quicquam hominis, recte sit homini alienum. Virtutis vero processus, ambiguitatis huius nodum solvit, cum & comicus nihil humani alienum à se reputet, & magister cœlestis hominem homini diligendum docuerit ut se ipsum. Unde patet indignum esse tanto magistro discipulum, qui veritati non congaudet, & adversus publicæ salutis hostes non * excandescit. Eos vero pro parte præsentis opusculi, aliquatenus tangit intentio; & nugas eorum, quo potest & consuevit, telo decutiet.

* al' exardescit.

CAP. I.

Quid sit salus universalis & publica.

EST igitur salus publica, quæ universos fovet, & singulos, incolumitas vitæ. Nihil homini præstantius vita eius: incolumitate vitę, nihil salubrius. Hominem vero constare ex anima rationali, & carne corruptibili, antiqui sapientes definierunt. Caro siquidem vivit ab anima, cum aliunde corpori vita esse non possit, quod semper inertiæ suæ torpore quiescit, nisi spiritualis naturæ beneficio moveatur. Hæc autem habet & ipsa vitam suam. Deus etenim vita animæ est. Quam sententiam modernorum quidam graviter quidem & vere, licet metrica levitate complexus est,

Vita animæ Deus est, hæc corporis, hac fugiente
Solvitur hoc, perit hæc destituente Deo.

Sicut ergo corpori vivere est vegetari, moveri ab anima, & dispositione sui moribus animæ acquiescere, & ei quadam obediendi necessitate concordare: Sic & anima ex eo vivit, quod suo modo vegetatur, & vere movetur à Deo, & ei subiecta devotione obtemperat, & in omnibus acquiescit. Si quo minus, & eo minus vivit. Nam & corpus, qua parte

parte sui non movetur ab anima, iam in ea torporem mortis incurrit. Dum ergo totum vivit, ad eam totum disponitur, quæ se non per partes infundit partibus, sed tota est, & operatur in universis & singulis. Sic & Deus animam perfecte viventem, totam occupat, totam possidet, regnat & viget in tota. Nullus ei angulus exceptus est. Sed quid in anima angulum vel partem dico? Partium expers est, simplicisque naturæ, & totius duplicitatis ignara. Partes tamen quas potuit, sibi à distributore bonorum vendicavit. Quas? inquis. Virtutes utique, quibus viget & operatur, & sui experimentum facit. Sine ergo multiplicitate partium, & quantitatis quadam distensione crescit, ratione tamen & intellectu, appetitu boni, aversione mali, manente simplicitatis natura dilatatur. Cum vero partes istas spiritus implet (Deus enim spiritus est) solida & perfecta est vita animæ. Cum enim intellectus Deum, qui summe bonus est, visus sui acumine, quantum valet & licet apprehendit, & bonum quidem ille videt, incorrupta voluntas appetit, & ratio ne declinet ad dexteram vel sinistram, qui sano affectu ad bonum trahitur, viam aperit, iam quandam immortalitatis assecuta est gloriam. Quod forte iam sentiebat, qui in suavitate conscientiæ suæ dicebat: Cor meum, & caro mea exultaverunt in Deum vivum. Utique qui hac via incedit, non sperat aut extimescit, non contristatur aut condolet alicui eorum, quæ à summo & vero bono recedendo deficiunt. Eo forte fideles animas invitat sermo propheticus, dicens: Convertimini ad me in toto corde vestro, ut scilicet angelus gaudii aut mœroris, timoris aut spei, non avertatur à facie mea, & meæ non displiceat voluntati. Implet autem hæc vita omnem creaturam, quia sine ea nulla est substantia creaturæ. Omne enim quod est, eius participatione est id quod est. Sed

cum sit in omnibus per naturam, sola rationalia inhabitat per gratiam. Sunt ergo, quia in eis veritas est. Illustrantur, quia in eis sapientia est. Bonum diligunt, quia in eis fons bonitatis, & charitatis est. Omnis etenim virtus angelica & humana, quoddam divinitatis vestigium est, rationali creaturæ quodammodo impressum. Spiritus sanctus inhabitans imprimit animæ sanctitatem, eiusdemque rivulos multifariam spargit, diversarum exercens charismata gratiarum. Et hæc mihi videtur vera, & unica incolumitas vitæ, cum mens, vivificante spiritu, ad rerum notitiam illustratur, & accenditur ad amorem honestatis, & cultum virtutis. Pręcędit ergo scientia virtutis cultum, quia nemo potest fideliter appetere, quod ignorat, & malum nisi cognitum sit, utiliter non cavetur. Porro scientiæ thesaurus nobis duobus modis exponitur: Cum aut rationis exercitio, quod sciri potest intellectus invenit: aut quod absconditum est revelans gratia oculis ingerens patefacit. Sic utique aut per naturam, aut per gratiam ad veritatis agnitionem, & scientiam eorum, quæ necessaria sunt, unusquisque potest accedere. Quodque magis mirere, quilibet quasi quendam librum sciendorum, officio rationis apertum, gerit in corde. In quo non modo visibilium species, rerumque omnium natura depingitur, sed ipsius opificis omnium invisibilia Dei digito conscribuntur. Adeo quidem ut nequaquam valeant per ignorantiam excusari, quibus beneficio naturæ, vel gratiæ, gerendorum series innotescit. Sicut scriptum est: Quod enim notum est Dei, manifestum est in illis. Deus enim revelavit illis. Non tamen corruptæ naturæ adversus gratiam magnifico fimbrias, aut phaleras erigo, quasi ipsa aliquid boni habeat quod non acceperit; cum certum sit, quia sine ea nihil possumus facere. Agnitio igitur veritatis, cultusque virtutis, publica singulorum.

lorum, & omnium, & rationalis naturæ, universalis incolumitas est. Contrarium vero eius ignorantia, & odibilis & inimica propago eius, vitium est. Et recte quidem mater vitii est, quia nunquam adeo sterilis est, ut non odibilium fructum pariat infelicem. Inquit Ethicus: Tu adeo

nullo thure litabis,
Hereat in stultis brevis ut semiuncia recti.

Agnitio quidem certitudinem babet, & vel in scientia, vel in fide consistit. Sed fidei regula paulisper differatur, quoniam eam tempus, & locus suus expectat. Cæterum scientia sui notitiam habet. Quod evenire non potest, si non metiatur vires suas, si ignorat alienas.

CAP II.

Quid sit contemplatio hominis, sapientiam affectantis, & quis sit fructus speculationis huius.

EST ergo primum hominis sapientiam affectantis, quid ipse sit, quid intra se, quid extra se, quid infra, quid supra, quid contra, quid ante, vel postea sit, contemplari. Inde est forte quod illi, qui prima totius philosophiæ elementa posteris tradere curaverunt, substantiam singulorum arbitrati sunt intuendam, quantitatem, ad aliquid, qualitatem, situm esse, ubi, quando, habere, facere, & pati, & suas in omnibus his proprietates, an intensionem admittant, & susceptibilia sint contrariorum, & an in eis ipsis aliquid inveniatur adversum. Provide quidem hæc & diligenter, etsi in eo negligentiores extiterint, quod sui ipsius notitiam in tanta rerum luce non assecuti sunt, & lucis inaccessibilis notitiam perdiderunt, Dum evanuerunt in cogitationibus suis, & dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, & obscuratum est insipiens cor eorum. Quod ex eo convincitur, quod traditi in passiones ignominiæ, faciebant

quæ nec ſexui, nec ætati, nec fortunæ conveniant, nec naturæ, & perſonas omnium operis teſtimonio devenuſtent. Dati ſiquidem ſunt in ſenſum reprobum, quod planum eſt his qui Apoſtolum plenius noverunt. Argumentum ad omnia validiſſimum eſt, ut de fide & ſinceritate ſingulorum credatur operibus ſuis. Opera enim quæ facit aliquis, teſtimonium perhibent de eo. Verum qui ſeipſum ignorat, quid utiliter novit? Si ignoras te, inquit, pulcherrima inter mulieres, abi poſt veſtigia ſodalium, & poſt greges. Oraculum Apollinis eſt, & deſcendiſſe de cœlo creditur, γνῶθι σεαυτὸν, id eſt, ſcito teipſum. Nonne ſcivit hoc Ethicus dicens,

Diſcite, & ô miſeri cauſas cognoſcite rerum,
Quid ſumus, aut quidnam victuri gignimur, ordo
* al' qua. *Quis datus, aut meta* quam mollis flexus & unde,*
Quis modus argento, quid fas optare, quid aſper
* al' patria. *Vtile nummus habet, * pueris chariſque propinquis*
Quantum elargiri deceat, quem te Deus eſſe
Iuſſit, & humana qua parte locatus es in re.

Hæc etenim contemplatio quadripartitum parit fructum, utilitatem ſui, charitatem proximi, contemptum mundi, amorem Dei. An non eſt arbor bona, quę tantam fructuum dulcedinem affert, tantam affert utilitatem? Certe non ſuperbit, qui parvus eſt in oculis ſuis. Dum quiſque quæ adſunt vel abſunt, expetibilium numerum cogitat, quis de ſua paupertate non erubeſcit? Si quis non appetenda ſui recenſeat, ei iugis materia modeſti doloris, & humilitatis occurrit. Quocunque ſe vertat, in ſeipſo deiicitur, qui petit à domino confortari, dicens: Humiliatus ſum uſquequaque, vivifica me ſecundum eloquium tuum. Itemque: Ego, inquit, in flagella paratus ſum, & dolor meus in conſpectu meo ſemper.

CAP.

CAP. III.

Quod superbia radix est omnium malorum, & concupiscentia lepra generalis, qua omnis inficit.

SUperbia vero radix omnium malorum est, mortisque fomentum. Arescunt rivuli, si fontis vena præscinditur. Nec rami convalescunt, radice succisa. Deficiunt vitia, si elatio iugulatur. At si stercora radici congerantur, pinguescunt rami, & arentium sterilitas resilvescit. Si fonti liquentia superfundas, accessio transit in rivulos. Si camino ignem adiicias, in ligna incendium recrudescit. Sic si vitiatæ naturæ elationis innatæ toxicum foveas, quin vitalia ipsa mortiferum virus inficiat, nec si volueris, poteris impedire. Est enim omnibus non tam cognatus, quam innatus amor sui. Quod si modum excesserit, vergit ad culpam. Omnis enim virtus suis finibus limitatur, & in modo consistit. Si excesseris, in invio es, & non in via. Si amor hic invaluerit, nemo speret de cura. Lepra siquidem est, incurabilior omni lepra. An nescis concupiscentiam lepram esse? Giezi consule; Si erubuerit confiteri quod sentit, convince eum macula corporis. Sed quid dico Giezi consulendum, ac si solus sit? Orbem conveni, quia totus infectus est. Meipsum interroga; qui miserorum unus sum. Certe concupiscentia misera & miserabilis lepra est. Nescis forte quid dicam. Concupiscentiæ pestem, nescius infirmitatis ignoras, homo non concupiscens, & in eo supra hominem constitutus; sed testis meus in cœlo fidelis, mecum asserit, quia omnes corrupti sunt, & abominabiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum. An tu sis ille, tu videris. Scio enim non esse hunc Paulum, qui huius pestis incursu clamat, & ingemiscit: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Scio hunc non esse illum, qui de pectore verita-

veritatis ſapientiæ fluenta potavit, cum orbem infectum hac labe intonet, dicens: quæcunque in hoc mundo ſunt, concupiſcentiam oculorum eſſe, aut carnis, aut ſuperbiam vitæ. Qui ergo hunc amorem non temperat, timeat lepram, & cæcitatem oculorum, quæ ex ea imminet, pertimeſcat. Si itaque illi, qui non reprimunt concupiſcentiam, malorum utique fontem & fomitem, diſpendium ſalutis incurrunt, quid erit illis, qui eam aſſentatorum inflammant ſtimulis, & quaſi fomenta vitiorum accendunt? Quid facient, aut potius quid patientur, qui à veritate avertunt auditum, in admiratione rerum corruptibilium & corrumpentium, non claudunt oculos, manus expandunt, & omnium ſenſuum vivacitatem exercent? Deinde quaſi diei non ſufficiat malitia ſua, fallacia unius alterius fallaciam trudit. Terentiano ſiquidem verbo libentius utor, dum ad concupiſcentiæ fornacem ſuccendendum conveniunt adulatores, & relatores, delatores, & detractores, invidi, ambitioſi, elati, factioſi, & ſuperſtitioſi, flagitioſi, omniumque officiorum prævaricatores; quos quia fere ubique terrarum ſunt, facilius eſt invenire, quam dinumerare. Adverſus huiuſmodi eſt omnis lex, in hos omnia iura coniurant, & in eoſdem quaſi in publicæ ſalutis hoſtes quandoque omnis armabitur creatura.

CAP. IV.

Quid adulator, aſſentator, & palpo; & quod eis nihil pernicioſius.

ADULATOR enim omnis virtutis inimicus eſt, & quaſi clavum figit in oculo illius, cum quo ſermonem conſerit, Eoque magis cavendus eſt, quo ſub amantis ſpecie, nocere non deſinit, donec rationis obtundat acumen, & modicum id luminis, quod adeſſe videbatur, extinguat. Ad hæc audito-

ditorum aures obturat, ne audiant verum; quo quid possit esse perniciosius, non facile dixerim. Scitum est illud Lælii, aut potius Ciceronis: Cuius aures clausæ sunt veritati ut verum audire non possit, eius salus desperanda est. Quid vero infidelius quam eum, cui fidem debeas, circumvenire verborum blanditiis, ludibrio habitus, gestus transfiguratione, & totius vanitatis lenocinio excæcatum, in sordes vitiorum impellere & præcipitationis abyssum? Quid odibilius fraude & dolo, quo sub imagine amoris & fidei, in simplicem & credulum, & quod detestabilius est, amicum, præsidiæ & inimicitiarum nequitia exercetur? Hoc siquidem genus hominum omnia loquentium ad voluptatem, ad veritatem nihil. Verba oris eius iniquitas & dolus, qui etiam errantibus amicis, ad eorum subversionem ingeminat, euge, euge. Quos ut plenius noveris, Gnathonem apud Comicum vide, & quid de se fateatur ausculta.

Negat quis, nego, ait, aio. Denique imperavi egomet mihi,
Omnia assentari.

Tota enim gnathonicorum factio, comœdia est.

Rides, maiore cachinno
Concutitur; flet, si lachrymas conspexit amici,
Nec dolet: igniculum si brumæ tempore poscas,
Accipit endromidem; si dixeris æstuo, sudat.

Unde Umbricius inquit,

Non sumus ergo pares: melior qui semper, & omni
Nocte dieque potest lienum sumere vultum,
A facie iactare manus, laudare paratus,
Si bene ructavit, aut si quid fecit amicus
Quod proferre palam non possit lingua modeste.

Quod quidem non modo amico, sed ne libero homine dignum est, cum vera & unica libertas in virtutis speciem cadat, & turpitudo quos inficit, postremæ subiiciat servituti. Histrionem esse vel mimum,

mum, infamiam ingerit his, quos à tantæ abiectionis opprobrio naturæ vel personæ dignitas videtur excepisse. Porro qui vultum induit alienum, & varias affectuum alternat facies, incolumitati sensuum insidias parat, &

Sordidus auriculis alienis colligit escas;

& si histrionem verbo diffiteatur, eum moribus & turpitudine confitetur. Quod assentatoris proprium est qui ad alterius vivit nutum, & antequam suum proferat iudicium, de singulis exspectat alienum.. Cæterum palpo, qui tamen assentatoris vel adulatoris censetur nomine, quoniam eadem res multis notatur indiciis, hominum mentes explorat, prætentat voluntatem, ut cui rei volueris sensus accommodet, ut gratiam illius, cum quo agitur, fraudulenter surripiat. Novit enim de concursu sensuum & voluntatum unione, quasi rivulos amicitię scaturire. Idem siquidem velle & nolle, (ut ait historicus) ea demum firma amicitia est. Quid ni?

Consentire suis studiis qui crediderit te,
Fautor utroque tuum laudabit pollice ludum.

Cum vero præsenserit voluntatem, sic palpat, sic demulcet, tanta suavitatis perungit gratia, ut virtuti somnium inducat, & totam moderationis, sine qua nunquam recte vivitur, formam Lethæi fluminis infusione subvertat. Magnas gratias agere Thais mihi? Iocundus est enim Comicus, & aptus qui se nugis nostris frequenter immisceat, Ingentes inquit. Fuerat quidem satis si magnas respondisset. Sed quia adulatoris fraus omnia extollit in maius, & de suo aliquid adiicit unde sibi gratiam cumulet, ingentes inquit. Sed nec mendacium erubescit. Qui enim sibi potuit persuadere, ut honestatem hominis tantæ turpitudinis macula decoloraret quacunque de causa, utique persuadebit, ut quod appetit, faciat, si possit, recte, si non, quocunque modo rem. Verum qui suo nomine,

ut

ut proprie eloquamur, dicitur adulator, vitia cuiusque dealbat, & ne se ipsum videat, oculos colloquentis quadam nube vanitatis implet, & aures falsis præconiorum titulis reficit. Ait Ethicus,

Quid quod adulandi gens prudentissima laudat
Sermonem indocti, faciem deformis amici,
Et longum invalidi collum cervicibus æquat
Herculis, Antæum procul à tellure tenentis:
Miratur vocem angustam, qua deterius nec
Ille sonat, quo mordetur gallina marito.

Hoc autem minime videtur mirum, si perditissimi homines, & quibus hic gravis morbus, & fœculentus mundus sordidatur, ad tantam turpitudinem possunt impelli. Sed hoc potius duco mirabile, quod populum qui sibi credat habeant, qui de se magis alienæ linguæ acquiescat, quam propriæ iudicio conscientiæ, dum seipsum quilibet extra se quærit, & nosse dedignatur, quam sit sibi curta supellex. Nihil est enim quod credere de se non possit cum laudatur, non modo diis æqua potestas, sed quæcunqne anima de fermento superbiæ intumescit.

CAP. V.

De cautela adulatorum, & fraude multiplici, & comitibus adulationis, & sequela eorum.

SUNT tamen, qui vulgares & adulationes plebeias non admittant, ut qui nolunt vili unguento, oleove corrupto, quod omnibus fœtet, inungi, cum amicorum aut convivarum expetunt gratiam. Quid enim turpius est, quam ad lenocinia histrionis transfigurare vultum, mutare habitum, motum ducere, & non tam videre alium, quam se ipsum gerere histrionem? Quid ineptius, quam cum alius magno hiatu oris, ad te impellendum vanitatis spiritum proferat, si tu aurium vela, & latitudinem cordis ad tumorem * concipiendum oppandas.

* *al' concupiscentiam appetentiam.*

das. Et quia videntur ab omnibus, facilius hæc à plerisque vanitatis obsequia contemnuntur. Veruntamen illa magis timenda, quia magis perniciosa sunt, quæ quodam cautelæ velamento studiosius occultantur, & quasi sub imagine increpationis aut correctionis, alteriusve officii, aut virtutis, irrepunt. Quod nonnullos, dum benivolentiam immoderatius captant, fecisse reperies. Ait enim Lælius, non ille lator legis amicitiæ, sed suasor belli civilis, & furoris incentor, qui & ab aliis Lentulus appellatur,

Quod tam lenta tuas tenuit patientia vires,
Conquerimur, deerat ne tibi fiducia nostri?
*Dum movet * hac calidus spirantia corpora sanguis,*
Et dum pila valent fortes torquere lacerti,
Degenerem patiere togam, regnumque senatus?
Usque adeo miserum est civili vincere bello?

* al. his.

Sic & in Comœdiis servorum calliditate, domini deluduntur, præmissis increpationibus rationes suas infirmari permittunt, & tandem se victos simulant, ut & credulorum senum confirment errorem, & de proditionis perfidia gratiam aucupentur, magna satagentes industria, ut sic semper decipiant, ut nunquam possint argui falsitatis. Eorum namque veritas mendacio servit. Quid quod aucupes novitatum rumusculos congerunt, eisdemque curiosorum auribus satisfaciunt, ut hac via compendiosius ad id, quod desideratur, accedant? Temporis quoque diligentissimi observatores sunt, ne quid intempestive ingerant, sed inter prandendum, aut cum vino quis exhilaratus fuerit, aut cuiuscunque compos voluptatis. Huius cautelæ meminit Maro, cum ad Æneam revocandum sororem à Didone missam asserit, quæ sola viri molles aditus & tempora norat. Quis autem non rideat, cum agaso non tressis, titulorum fa-

scibus

cibus purpuratur, & non sine sanna & cachinno audientium, Dama transit in Marcum.

Pape! Marco spondente recusas
Credere tu nummos? Marco sub iudice palles?
Marcus dixit: ita est, adsigna Marce tabellas.

Est quidem omnium captanda benivolentia, quæ fons est amicitiæ, & primus charitatis progressus est; sed honestate incolumi, officiorum studiis, virtutis via, obsequiorum fructu, integritate sermonis. Adsit & fides, dictorum scilicet factorumque constantia, & veritas, quæ officiorum & bonorum omnium est fundamentum. Gratiam bonorum, sed & omnium, si fieri posset, virtus appetit, sed ad eam dedignatur per sordes accedere. Nobilis utique res est, & delicata, & quæ omne, quod dedecet, aspernatur. Omnis etiam species, quæ ex seipsa non lucet, ei suspecta est. Numquid igitur mentitur, ut placeat? Numquid bonum dicit malum, & malum bonum? Numquid amicum, qui parum sanus est, instigat, ut amplius faciat insanire? Porro cum omnis assentatio turpis sit, perniciosior est cum ad subornandum vitium personæ, vel naturæ, vel dignitatis accedit autoritas. Nempe philosophi probabile dicunt, quod videatur vel omnibus, vel pluribus, aut sapientioribus, aut quod in propria facultate artifici. Si ergo sapientiam cuiusque Plato commendet, aut Socrates, Aristoteles acumen ingenii, Cicero dicendi copiam, Mathematicæ studium Pythagoras, metrorum varietates Flaccus, Naso levitatem versificandi; quid ni credat? Subeunt enim citius & fortius singulos fomenta vitiorum,

magnis
Cum subeunt animos autoribus.

His tamen sui compos animus non seducitur, certe quia nemo novit, quid sit in homine, præter spiritum hominis qui in ipso est. Unde apud Virgilium

compos sui pastor, & sapientibus & magnis viris nostri temporis doctior, ait,

Me quoque dicunt,
Vatem pastores; sed non ego credulus illis.
Tu quoque praeviso si palles improbe nummo,
*Si facis, in penem quicquid tibi venit * amorum.*

*al' amarum.

Licet te tota vicinia modestum dicat, ac pudicum, minime vel iurantibus credas. Memoriter tene quod parvulus didicisti,

Plus aliis de te, quam tu tibi credere, noli.

Non facile dixerim, uter sit prior in vitio, qui linguam adulationibus polluit, aut cuius cor ex eis se in lætitiam resolvit. In hoc enim elationis cæcitas; in illo, fraus excæcandi damnatur. Ubique vero damnatur dolus, sed & cæcitas, quæ à superbia est, nusquam absolvitur. Esto quod adulator sit nequior, iste non minus contemtibilis est. Nec caperetur linguæ tendiculis alienæ, si non blandiretur ipse sibi. Quid itaque alium arguit adulationis, qui sibimet adulatur? In quo enim alium accusat, seipsum condemnat. Eadem enim facit, quæ iudicat. Væ, inquit dominus, qui consuunt pulvillos sub omni cubito manus, & ponunt cervicalia sub capite universæ ætatis. Utique pulvillos consuunt, qui auribus parant insidias, qui vana & mollia congerunt, quibus sensus demulceant, qui opera commendant hominum, ut eos famæ præconiis, & quadam suavi iucunditate favoris, inducant ad quietem. Usus enim pulvinaris & cervicalis, est mollicies quietis. Pulvinar ergo sub omni cubito manus ponitur, quando non modo operatio, sed quicquid ei adiacet commendatur. Caput universæ ætatis cervicali superponitur, dum quis adulantium verbis, in totius vitæ operibus delectatur. Et alibi: Ipse ædificabat parietem, illi autem liniebant eum. Parietem ædificat, non domum, quisquis

quis in induratæ mentis vitio, pravitatem congerit operum. Qui in pariete solo ostium facit, quocunque ingrediatur foris est. Quicunque in pravitè operis, indurata mente conversatur, à sanctorum societate seiungitur. Ædificatum ergo parietem linit, quisquis pravis operibus alicuius adulanter applaudit. Cum vero sit turpe omnibus adulari, longe turpius est, si in præcipuæ autoritatis, aut ordinis, viros, adulatio cadat. Adeo quidem ut sacrorum canonum institutis cautum sit, clericos irrefragabiliter deponendos, qui noscuntur adulationibus inservire. Recte quidem, quia omnis adulatio comites habet dolum & fraudem, proditionemque & notam mendacii. Sequelam quoque ignominiam servitutis, excæcationem proximi, & exterminium totius honestatis. An non est talis non modo eiiciendus à clero, sed à toto fidelium cœtu?

CAP. VI.

Quod adulatores multiplicati sunt super numerum, & à præclaris domibus honestos, & dissimiles sui, expellunt.

HÆC tamen pestis, iam in tantum, domino indignante, invaluit, ut si ventum forte fuerit ad conflictum, vereor ne modestos & bonos viros possint facilius expellere, quam expelli. Serpit enim illuvio fœda, & morbus cancerosus in omnes, ut nullus aut rarus sit, quem labes ista non maculet. Omnes enim affectant benivolentiam eorum, cum quibus vivitur. Quod quidem non modo licitum est, sed honestum; utpote omnia, quæ natura virtutum parens, & recte vivendi dux optima, gignit. Sed dum hanc affectionem, moderationis regula deserit, fertur in præceps, discurrensque per omnia agenda, & non agenda, per infamiam & bonam famam, favoris auceps, gratiæ solli-

sollicitator incestus, ut cum amicum blanditiis præcorruperit, more meretricantis fortunam surripiat, extenuet facultates, aliena in se congerat spolia, & suum omnia convertat ad lucrum. Efficitur ergo ut nulla sit ei molesta servilis obsecundatio, nullum indecens videatur obsequium, omnium officiorum personas induit, dum præmia omnium fraudulenter præripiat. Qui sunt enim qui vestibus nitent, qui fastigiati incedunt, qui sequipedarum stipantur comitatu, commilitonum & contubernalium dealbantur obsequio, qui primis salutationibus in foro gloriantur, qui primos recubitus habent in cœnis, quorum aures mulcentur fomento prænominum, & quibus nobilium molles reserantur auriculæ: quos fortunæ gratia alarum suarum remigio ad sublimia subvehit & extollit, & à quibus quælibet magna domus, dispositionis suæ formulam trahit, & habitum mutuatur? Nempe adulatores, qui alienum vivunt ad nutum, dum eos fraudulenter emungant. Veritas aspera est, & plerumque molestiam parit, dum aliquem palpare dedignatur. Verum amaritudo eius utilior est, & integris sensibus gratior, quam meretricantis linguæ distillans favus. Meliora siquidem sunt (Sancto Salomone testante) amici verbera, quam fraudulenta oscula blandientis. Quidni? Fides enim perfidiæ semper antefertur. Non manet fides incolumis, ubi aliud agitur, & aliud simulatur, præsertim animo & voluntate nocendi. Dicitur enim fides, si sequimur Stoicos, eo quod fiat quod dictum est. Lux mea, salus mea, refugium meum, cor meum, & vita mea, dux invicte, viventium sapientissime, omnium largissime & benignissime, vivendi forma, virtutis speculum, & cetera huiusmodi importune ingesta, nonne plena sunt, non tam adulationis vitio, quam veneno? Sunt enim qui nec scurrantis speciem vitant, cum amicitiam profitentur.

Vene-

Venena, inquit sapiens, non dantur, nisi melle circumlita. Nullæque occultiores sunt insidiæ, quam hæ, quæ latent in simulatione officii, aut aliquo necessitudinis nomine. Tu obsequium putas, amicitiam suspicaris, metiris affectum; insidiæ sunt. Nec, ut est in fabulis, (quoniam & mendacia poëtarum serviunt veritati) Iuno Semelen deceptam in incendium impulisset, si non esset nutricis induta faciem, & mentita affectum. Tibi credis impendi famulatum: extremæ & miserrimæ subiiceris servituti. Nam

cum facilem distillat in aurem
Exiguum, de natura vitiique veneno,

dispeream nisi submoveat omnes qui vera loquuntur, dedignati assentationis subire notam. * Lumine submovetur, & bene si non iudicatur inimicus, qui potentis amici voluptatibus, etiam turpioribus non modo contradicit, sed etiam non consentit. Equidem nec consensus ad gratiam sufficit, approbare, commendare, applaudere, insanienti necesse est: cum omnia malefecerit, laudandus est quasi re bene gesta. Sicut enim identitas voluntatum, amoris indicium est; sic ex dissensu, inimicitiarum quisque reus arguitur. Proinde Satyricus inquit, * al' limine.

Quid Romæ faciam? mentiri nescio; librum
Si malus est, nequeo laudare & poscere; motus
Astrorum ignoro; funus promittere patris
Nec volo, nec possum; ranarum viscera nunquam
Inspexi; ferre ad nuptam quæ mittit adulter,
Quæ mandat, norunt alii; me nemo ministro
Fur erit, atque ideo nulli comes exeo, tanquam
Mancus, & extincta corpus non utile dextra.

Fugio ergo urbem tantis obscænitatibus plenam, adulatorum veneficio toxicatam, suis adulatoribus derelinquo.

*Vivant * Arturius istic,* * al' Artorius.
Et Catulus; maneant qui nigrũ in candida vertunt.

Nec tamen unius urbis tantum vitia depingi credas, iam totius orbis sunt. Quod ad istud, orbem Romam crede. Memini me audisse Romanum Pontificem, solitum deridere Lombardos, dicens, eos pileum omnibus colloquentibus facere, eo quod in exordio dictionis benevolentiam captent, & eorum cum quibus agitur, capita quodam commendationis demulceant oleo. Fili mi, inquit Salomon, si te lactaverint peccatores, ne acquiescas eis. Ipsi enim contra sanguinem suum insidiantur, & moliuntur fraudes contra animas suas. Prohibe pedem tuum à semitis eorum. Pedes enim eorum ad malum currunt, & festinant ut effundant sanguinem.

CAP. VII.

Fraudem adulatorum initio vitandam, & quod muneribus, aut obsequiorum difficultate, validissime procedit.

ECCE vir sapientissimus in filio erudiens universos, assentatorum gratiam omnibus suspectam reddit, omnesque deterret, & hoc quidem in initio, eo forte quod recte gradientem primus adulatorum congressus impugnat. Hæc fortasse meretrix est, cuius indicit fugam. Favus, inquit, distillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur eius. Novissima autem eius amara quasi absinthium, & lingua eius acuta quasi gladius biceps. Pedes eius descendunt in mortem, & ad inferos gressus eius penetrant, per semitam vitæ non ambulant, vagi sunt gressus eius & investigabiles. Nunc ergo fili mi audi me, & ne recedas à verbis oris mei. Longe fac ab ea viam tuam, & ne appropinques foribus domus eius. Hæc etsi ad sectam hæreticorum censeantur præcipue referenda, ab adulationis fraude non aliena sunt. Si ergo ad fores domus eius non licet accedere, nunquid admittenda est in præcordia

dia pectoris? Cæterum cum multiplex ſit vitium adulandi, aliis vultu, aliis verbo, aliis opere vel munere aſſentantibus, efficaciſſima eſt adulationis fraus, cum ſimulationem confirmant munera, aut ei difficilius obſequium conteſtatur. Si aliter credis,

quam te tua tempora fallunt,
Qui ſtipe mel ſumta dulcius eſſe putas.

Probatio ſiquidem veræ dilectionis eſt ſub huius tempeſtatis corruptione, frequentatio muneris. Ars artium eſt, ſi placere vis, frequenter dato.

Si calidum ſcis ponere ſumen,
Scis comitem horridulum trita donare lacerna,

Alter Mercurius eris ei, & ſi vis amplius, es Apollo,

Phœboque pulchrior, & ſorore Phœbi.

Nec eſt quod de ſuffragio ipſius deſperes, quem muneribus paſcis. Alimenta ſiquidem umbratilis gratiæ, & nominis proſtituti munuſcula ſunt, & niſi fuerint frequentata, amicitiæ nomen interimunt. Fruſtra de muneris quantitate præſumitur, niſi animam cupiditatis igne ſuccenſam, crebræ viſitationis refrigerio temperes, & avaritiæ iugem eſuriem frequenti beneficiorum interpolatione demulceas. Aquilarum dicitur eſſe natura, ut cum ſtomachum pleniori refectione ingurgitaverint, in quintum decimum diem, vel ut aliis placet, in quadrageſimum ſuſpendant eſuriem, oblatorumque ciborum copiam aſpernentur, una ſaturitate contentæ. Sane longe alia conditio divitum, imo eorum qui venalem proſtituunt gratiam. Magis enim aliquatenus accedunt ad homines, qui neceſſe habent, quia crebro eſuriunt, crebro refici. Vix poſſunt collectam eſuriem in diem quadrageſimum protelare, quin indignentur amicis, ſi non avaritiæ hiatum vel obimpleverint. Solebant antiquitus Gratiarum ſimulacra, effigiari nuda, eo quod ſoliditas amicitiæ, & veritas fidei, ſine qua nec

gratiæ quidem nomen subsistit, nullo simulationis fuco valeat obumbrari. Sed iam cum ad homines ventum sit, qui non amicos, sed seipsos in singulis amant, multiplicitatis fucus ut placeat necessarius est. Apud istos enim gratia, quia gratis non est, iam non gratia, sed lucri inescatorium est. Facies siquidem meretricis facta est ei, nec quodcunque vitium erubescit, dum lucri tendit ad quæstum. Vetus querela est sapientis, indignum amicitiæ lugentis occasum:

Illud amicitiæ quondam venerabile nomen
Prostat, & in quæstu pro meretrice sedet.

Quod ex eo constat, quod si cesset utilitas, rarus aut nullus est, qui propter se virtutem amicitiæ colat. In tot circulis sæculorum, in tanto ætatum lapsu, in tanta multitudine & differentia personarum, vix, ut ait Lælius, tria inveniuntur, aut quatuor paria in amore. Hoc ipsum Arbiter noster ingemiscit, etsi alterius videatur induisse personam. Ait enim:

Nomen amicitiæ si, quatenus expedit, hæret,
Calculus in tabula mobile ducit opus.
*Cum fortuna manet vultum *servantis amici,*
Cum cecidit, turpi vertitis ora fuga.
Grex agit in scæna mimum, pater ille vocatur,
Filius hic, nomen divitis ille tenet.
Mox ubi ridendas inclusit pagina partes,
Vera redit facies, dissimulata perit.

* *al' servatis.*

CAP. VIII.

De Mundana Comœdia, vel Tragœdia.

Et quidem eleganti utitur similitudine, quia fere quicquid in turba profanæ multitudinis agitur, comœdiæ quam rei gestæ similius est. Militia est, inquit, vita hominis super terram. At si nostra tempora propheticus spiritus concepisset, diceretur egregie, quia Comœdia est vita hominis su-

per

per terram, ubi quisque sui oblitus, personam exprimit alienam. Sed forte eo Prophetæ tendit oraculum, ut eos quos nondum terra absorbuit, doceat iugiter militare. Nam qui captivi vitiorum impulsu trahuntur ad pœnam, sicut bos immolandus ad victimam, abeuntes post concupiscentias suas, etsi corpore videantur inhabitare superficiem terræ, vivi tamen absorpti sunt, & descendunt in infernum viventes. Et, si alium orationis sequimur tropum, terram usquequaque inhabitant, quorum conversatio in cœlis est minime, nec sibi sciunt aliquid in cœlo esse, & id duntaxat affectant animo, quod cernitur super terram. His quoque militia iugis indicitur, quibus, ut ad fabulas redeamus, nec unda Tantali, Tytii vultur, rota Ixionis, Belidum urna, saxum Sisyphi deest, dum voluntas mundo implicita, nequit implere propositum, quamdiu peregrinatur à domino. Istorum vita militia, & certe malitia est. Quod si abhorres, alia interpretatione doceberis, quia vita hominis super terram tentatio est: quæ, si proprietatem nominis sequimur, mali frequentius habet notam. In hac utique tentatione, vel malitia, licet sibi septem millia virorum Dominus reservaverit, fere totus mundus ex Arbitri nostri sententia *mimum videtur implere, ad Comœdiam suam quodammodo respiciens, & quod deterius est, eousque Comœdiæ suæ insistunt, ut in se cum opus fuerit, redire non possint. Vidi pueros tam diu balbutientium vitia imitari, ut postmodum nec cum vellent, recte loqui potuerint. Usus enim, ut ait quidam, ægre dediscitur, & consuetudo alteri naturæ assistit, quam licet

* al' in unum.

Expellas furca, tamen usque recurret,

Unde & Ethicus provide quidem & utiliter: Optimam, inquit, vivendi consuetudinem ab ineunte ætate elige, eam tibi iocundam usus efficiet. Ma-

gnorum proinde virorum sensus, sæcularis hæc expugnat Comœdia. Varia figura temporum, actuum quædam varietas est. Porro actibus personæ deserviunt, dum in eis fortunæ iocantis ludus impletur. Quid enim aliud est, quod novum quemlibet, & ignotum, nunc amplissimo induit potentatu, & in regni fastigium erigit, nunc alium purpuratum antequam natum de regni culmine in catenas hostiles proiicit, & servituti addictum, in miserias extremas præcipitat. Aut quod frequens est, non modo Tyrannorum, sed & principum sanguine, infimorum hominum, aut etiam vilium servorum, infames cruentat gladios?

Si fortuna volet, inquit, *fiet de rhetore Consul:*
Si volet hæc eadem, fiet de Consule rhetor.

In eoque vita hominum Tragœdiæ quam Comœdiæ videtur esse similior, quod omnium fere tristis est exitus, dum omnia mundi dulcia quantacunque fuerint amarescunt, & extrema gaudii luctus occupat. Quantumlibet in viis suis iniqui floreant, & prosperorum concursu inaurentur, eis ad nutum fortuna serviat, subvertet in fine gressus eorum, & tandem amara erit, quasi absinthium. Quare, inquit beatus Iob, impii vivunt, sublevati sunt, confortatique divitiis? Semen eorum permanet coram eis, propinquorum turba, & nepotum in conspectu eorum, Domus eorum securæ sunt & pacatæ; & non est virga Dei super illos. Bos eorum concepit & non abortivit; vacca peperit, & non privata est fœtu suo. Egrediuntur quasi greges parvuli eorum, & infantes eorum exultant lusibus. Tenent tympanum & citharam, & gaudent ad sonitum organi. Ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendunt. Quis lætitiæ præcedentis exitus potest esse amarior, aut felicis viæ, infelicior finis? Hæc est enim via illorum, qui in labore hominum non sunt, neque cum hominibus flagel-

flagellabuntur. Utique deiecit eos consilium Domini, dum allevarentur. Ei siquidem hæc potius adscribenda sunt omnia, quam fortunæ, quæ aut ab ipso, aut quod magis reor, omnino non est. Ait namque Ethicus,

Noli fortunam, quæ non est, dicere cæcam.

Homerus quoque in illo celebertimæ perfectionis opere dedignatus est nosse fortunam, adeo quidem ut in nulla parte tanti carminis nominetur. Maluit enim soli Deo, quem Morphan nominavit, universa regenda committere, quam ut aliquid adscriberet temeritati fortunæ, quam utique sic constat minime esse Deam, sicut certum est, dici & pingi cæcam. Frustra ergo cæcitas eius arguitur, quæ in natura rerum inveniri non potest. Unde & casus non esse convincitur, si eum quis inprovisum eventum esse definiat, cum nihil fiat, cuius ortum legitima causa, & ratio non præcedat, & fidelis concionator nihil in terra doceat fieri sine causa. Verumtamen quia præter intentionem gerentium aliqua, nonnulla contingunt præter opinionem, casus appellatione clauduntur, licet æque disponentis ratione prævisa sint, sicut ea quæ lege naturæ, necessitatis nexibus videntur arctata. Proinde & hæc ipsa contingentia, primævæ omnium caussæ sic constat esse annexa, ut ad eam omnia referantur; & pro mea opinione, hæc ipsa ad positionem omnium quæ sunt, necessario consequatur. Ridebunt forte prudentiores insipientiam meam, qui Deum esse, ad existentiam omnium, sequi consentio: sed ab effectu causam inferri, vel probabiliter me Peripatetici docuerunt. Porro doctores fidei eam ex omnibus causam necessario inferunt, ex qua omnia, per quam omnia, & in qua sunt omnia, & sine qua factum est, aut subsistere, nihil potest. Quod ergo aliquid fortunæ videmur adscribere, ei nequaquam præiudicat. Sed quia nobis

bis ad homines sermo est, hominum verbis utimur, pingui (ut prædiximus) Minerva agentes de singulis, de nullo subtilem reddentes rationem. Quod si hoc ipsum patienter admittitur, ea quæ à philosophis gentium publicæ utilitatis gratia scripta sunt, audiri quid prohibet? Quæcunque enim scripta sunt, inquit, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus. Dum enim pax abest filiis Adam, qui ad laborem nati sunt, parati ad flagella, concepti in peccatis, editi in labore, non tam euntes quam currentes ad mortem, qua nihil tristius est, necessaria est patientia; utilis consolatio, quæ de oleo lætitiæ in conscientia, & de immensitate clementiæ Dei, prædestinatos ad vitam, spe futurorum fovet & roborat. O custos hominum, inquit beatus Iob, humani generis calamitates in se exprimens, quare posuisti me contrarium tibi, & factus sum mihimet ipsi gravis? Nemo siquidem est qui, exigentibus culpis, in seipso non inveniat causas materiamque doloris, cum ipsius philosophiæ testimonio, unicuique contingat adesse, quod nollet, vel abesse, quod vellet. Unde & fidelis anima, cui veræ beatitudinis gaudia differuntur, cum inferiori irriguo, irriguum superius petit. Ut ergo gentilium figmentis pium accommodemus auditum, rerum omnium tragicus finis est. Aut si nomen Comœdiæ gratiosius est, non duco contentionis funem, dum constet inter nos, quod fere totus mundus, iuxta Petronium, exerceat * histrionem. Quod & quidam temporis nostri scriptor egregius, infidelium tamen verbis, eleganter expressit:

* al' histrioniam.

Ridiculos hominum versat sors cæca labores,
Sæcula nostra iocus, ludibriumque Deis.

Huius itaque tam immensæ, tam mirabilis & inenarrabilis Tragœdiæ vel Comœdiæ theatrum, quo peragi

peragi possit, ei mirabiliter coæquatur. Tanta est area eius, quantus & orbis. Difficillimum est ut quisquam admittatur exclusus, vel emittatur inclusus, dum carnis gerit luteum indumentum. Eam quippe tanta subtilitate necesse est exui, ut per foramen acus possit sine omni attritione transiri. Alioquin integer nemo egreditur; forte ideo, quia capacem hanc aream Styx novies interfusa coërcet. Vidi, inquit Ecclesiastes, cuncta sub sole, & ecce statim omnia vanitas, eo quod omnia, quæ à solido veritatis statu recedunt, vanitati, quæ nostram Comœdiam deceat, subiecta sunt. Vanitati enim subiecta est creatura non volens. Licet enim novem orbibus, sive globis potius sedium nostrarum habitatio tota claudatur, omnibus tamen quandoque egrediendum est, omnesque Charon ille inexorabilis vetusta sui temporis nave traiiciet. Omnibus quoque succedent alii, & sic transiens homo manet in specie, quemadmodum aqua prætereunte, notus amnis manet in flumine. Ubi sunt, inquit, viri potentes, ab initio scientes bellum, aut qui in avibus cœli ludunt, & thesaurizant sibi aurum, in quo confidunt homines, iungentes agrum agro, domum domui, usque ad terminos loci, & non est finis possessionis eorum. Statimq; subiecit, quod usu & assiduitate iam omnibus persuasum est: hi ad inferos descenderunt, & alii in locum illorum successerunt. Veruntamen bene cum egredientibus agitur, qui non ab hoc fortunæ ludo transferuntur, eiiciendi in tenebras exteriores, ubi erit fletus & stridor dentium, & qui ab aquis nivium, quas sanctus Iob commemorat, ad calorem nimium minime transeunt. Bene cum illis agitur, qui suos exspectant Elysios, quos præsentia sua iustitiæ sol verus illustrat. Sed quid est, quod Elysios campos à mutabilium rerum septis verbis excludo? Certe pro parte inclusi sunt, patentes in la-

in latitudine bonarum mentium; quibus à patre luminum datum est, ut in notitia & amore boni, toto sui agitatu versentur. Unde Ethicus inquieto extra se ineptam beatitudinem inquirenti,

Quod quaeris ubique est,
Est Vlubris, animus si te non deficit aequus.

CAP. IX.

Quod mundus suos habet Elysios; & quod eadem fides est nostri temporis & praecedentium patrum, & virtutis cultores inspectores sunt theatri huius.

MUNDUS igitur suos habet Elysios, solemque suum & sua sidera novit. Virtus siquidem solaris quidam radius est, à fonte claritatis omnibus datus in usum, & qui omnia quae attingit, claritate sui facit eximia. Inde est, quod etiam illi, quos huius radii venustas, quasi repercussa specie sui videtur afflasse, statim in subiectorum conspectu clarescunt, fiuntque quodammodo virtutis titulo gloriosi. Absit enim, ut quisquam vere sit gloriosus, nisi qui in Domino gloriatur. Non enim qui se ipsum, aut quem homo commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat. Quod utique vera & sola virtus meretur, non quamtumcunque virtutis imago. Hoc autem esse arbitror, quicquid in moribus egregium de naturae beneficio, & exercitio mentis citra gratiam, philosophi sibi repromittunt, eoque ipso evanuerunt in cogitationibus suis, de libero confisi arbitrio, & dicentes se esse sapientes, stulti facti facti sunt, stultique apparuerunt. Unde Ethicus,

Satis orare Iovem qui donat & aufert,
Det vitam, det opes, animum mihi ego ipse parabo.

Alius quoque,

Nullum numen * *habes si sit prudentia; sed nos*
Te facimus fortuna deam, coeloque locamus.

* al. abest.

Cato quoque, licet verum non agnovisset Deum, gen-

gentiumq; superstitionibus aberraret, in Lybia tamen Iovis, quem colebat, contempsit oracula, se ad ea quæ sibi gerenda erant, sufficere arbitratus. Et quidem etiam ipsa imago virtutis, suam quandam habet venustatis decorisque claritatem, ut quicquid in ea cernitur, eius merito venustum credatur & decorum. Non tamen usquequaque decorum est, quod in tenebris ignorantiæ obscuratur: nec potest quisquã clarescere, nisi in fide illius, qui lux vera est, & illuminat omnem hominem, venientem in hunc mundũ. Ex quo patet, quod nisi in veri Dei notitia & cultu, vera virtus esse non possit. Quod & visio Ezechielis non tacuit, qui eorum, quę præcedebant & sequebantur Christum, eandẽ confessionem esse asseruit: Sanctorum quippe veteris & novi testamenti in eo distinguitur fides, quod isti iam sibi gaudent impleta, quę illi expectabant & desiderabant implenda. Sit ergo venerabilis imago virtutis, dum sine fide & dilectione substantia virtutis esse non possit. Et utinam inveniatur in nobis, qui vel virtutis imaginem teneat.

Quis enim virtutem amplectitur ipsam?

Quis etiam umbras virtutum induit, quibus videmus floruisse gentiles, licet eis subtracto Christo, veræ beatitudinis non apprehenderint fructũ? Quis Themistoclis diligentiam, Frontonis gravitatem, continentiam Socratis, Fabricii fidem, innocentiam Numæ, pudicitiam Scipionis, longanimitatem Ulyxis, Catonis parcitatem, Titi pietatem, imitatur? Quis non cum admiratione veneratur?

Probitas siquidem *laudatur, & alget.*

Porro prædicti, & consimiles magni quidẽ & laudabiles viri, quasi quædam seculorum suorum sydera splenduerunt, illustrantes tempora sua, præambuli coætaneorũ suorum in id iustitiæ & veritatis, quod dispositione divina illuxerat eis. Sic quoque in successionibus populi fidelis, nunquam humano generi ad

ad noctis suæ tenebras, cæcitatisq; molestias depellendas, sua sydera defuerunt, viri quidem virtutis titulo nobiles, magnorumq; operum fulgentes insignibus, quorum exemplis ad cultum iustitię semper alii provehantur. Nonne Abel innocentiam docuit, Enoch munditiam actionis? Quid de longanimitate spei & operis non habuit Noë? quid de obedientia fideliter implenda defuit Abrahæ? Isaac coniugii castimoniam instruit, & Iacob laboris tolerantiam ostendit. Ioseph parricidas fratres, boni retributione remunerat, eoq; docet à bonis bona pro malis tribuenda. In multis millibus increduli, indurati, & Deum semper exacerbantis populi, Moysi mansuetudo ostenditur, & imminentibus adversis, confidentis Iosuæ magnanimitas declaratur. Iob patientiæ indicit exemplum. Et præambulus gratiæ Baptista salvatoris dum pœnitentiam prædicat, & vitiis indicit fugam, confessionem eruit veritatis, & ad increpationem iniuriæ, & condemnationem iniquitatis, omnium fidelium linguas exacuit. Quid utriusque testamenti referam patres, quorum exempla sunt disciplina morum, & rectissima instituta vivendi? Hi quidem sunt in septem millibus virorum, quos sibi Dominus reservavit, ut non curvarent genua sua ante Baal, aut cuicunque vanitati prostituant animas pretiosas. Hi sunt qui inter sensatos habentur insani, quia alienæ insaniæ nolunt esse participes. Et finem sine honore habituri creduntur, quia dignitatem naturæ, mundani histrionis habitu polluere dedignantur. Hi sunt forte qui de alto virtutum culmine theatrum mundi despiciunt, ludumque fortunæ contemnentes, nullis illecebris impelluntur ad vanitates, & insanias falsas. Hi iam in suis gaudent Elysiis, ad utilitatem suam vident plurima, & ad eam omnia visa retorquent. Cum enim fidelis anima de terra exaltatur, tunc demum omnia trahit ad seipsam.

Specu-

Speculantur isti Comœdiam mundanam cum eo qui desuper adstat, ut homines actusque eorum, & voluntates indesinenter prospiciat. Cum enim omnes exerceant histrionem, aliquem necesse est esse spectatorem. Nec queratur aliquis, motus suos ab aliquo non videri, cum in conspectu Dei agat, angelorumque eius, paucorumque sapientium, qui & ipsi ludorum istorum Circensium spectatores sunt. Erubescat potius, si quis in tanta luce indecenter moveatur, & se totum exercitatione * mimica devenustet. * *inimica.*

CAP. X.

Quod sibi personæ coaptantur, & depreciantur dissociatæ: & de Cleopatra, Augusto, & Scipione: & quod Romani vanitati dediti sunt; & quis sit adulatoriæ finis.

CÆTERUM in hoc fortunæ ludibrio, personæ sibi invicem coaptantur, & si altrinsecus divertant, totius actus facies immutatur, ut si Glycerium tollas, aut Pamphilum. Sublato enim alterutro, nomen alterius perit, & si cum amantibus suspiciosum tollas senem, nullus est, aut inutilis omnino Davus. hinc est illud,

Fortis in armis
Cæsareis Labienus erat, nunc, transfuga vilis,
Cum duce privato, terras atque æquora lustrat.

Si enim personas, quæ sibi assueverunt, sibique faciunt, decretum fortunæ dissociet, fit plerumque ut utraque ad omnia agenda sua videatur inepta, & quasi exclusa ratione officii depreciatur. Fracta sunt lenocinia Cleopatræ, ex quo nec Iulium invenit, nec Antonium. Equidem orbis victorem Cæsarem donis flexit, & invicti viri insuperabilem animum meretricius decor & prostituta facies superavit. Unde lenocinii eius solicitudinem poëta exprimens, adiicit,

Vultus adest precibus, faciesque incesta perorat.
Cum vero Iulius rebus humanis exemptus esset, quæ Romani imperatoris coniugio fuerat gloriata, principis Romanorum ausa est affectare servitutem. Nec frustra, cum ad omnia paratum invenisset Antonium. Putabat enim ad Cæsaream gloriam sibi nihil defore, si lectum eius ascenderet, qui successor rerum Pompeii, & ut simulabat iuris Cæsarii, magis de temeritate fortunæ, quam de virtutis conscientia confidebat: Porro cum ad solicitandum Augustum muliebris impudicitiæ audacia accessisset, spe sua frustrata, amorem honestatis reputavit iniuriam, castitati nomen dedit superbiæ, bellumque credidit indicendum ei, quem Iulio Cæsare experta fuerat fortiorem. Omnes nocendi artes aggressa est, tandemque capta, & provoluta ad pedes Augusti, etiam tunc solicitavit oculos ducis. Sed frustra quidem. Nam pulchritudo eius infra pudicitiam principis fuit. Quod ubi desperata se ad triumphum victoris prænovit reservari, incautiorem nacta custodiam, egressa, se in Mausoleum regum recepit, ibique nobilissimis ex more induta cultibus, odoribus conquisitis, solioq; divitiis usquequaque referto, se iuxta suum collocavit Antonium, & mamillis venisque suis apponens aspides, sic morte quasi somno resoluta est. Psylli siquidem, Augusti mandato adhibiti, qui malitiam veneni solent linguis educere, eo quod sero vocati essent, opem ferre non valuerunt. Digna quidem sic perire meretrix venenosa, nata mores corrumpere, nobiliumque virorum pudicitiam expugnare. Profecto antea regibus imperaverat, postmodum misera, nec miserabilis sibi forte tragicum, sed Romano imperio, quod subvertere moliebatur, finem Comicum fecit. Inter cetera clarioribus Augusti titulis connumeratur, quod in tantæ pestis congressu, mansit invictus. Veruntamen in Sci-

in Scipione Africano aliquid non inferius invenitur, qui post singularem de Hannibale victoriam, singularis continentiæ insigne præconium meruit. Hannibal namque Romanorum cecidit exercitum usque ad hostium satietatem, & donec præciperet militi suo, ut vel ferro parceret. De cæsorum cadaveribus in torrente Vergello pons solidus factus est victoris iussu. Duo modii annulorum Carthaginem missi sunt, unde Martem suum Libyæ præsidem aureo clypeo, ob insignem victoriam, honoraret, esseque proculdubio tunc Roma diem ultimum habitura, si Hannibal, quemadmodum vincere, sic & victoria uti sciret. In vindictam istorum à senatu missus est Scipio Africanus, qui à Pyreneis montibus ad columnas Herculis, & Oceanum usq; tanta felicitate provinciam recuperavit amissam, ut vix sciatur, citius an facilius vicerit. Qui etiam captivos pueros & puellas egregiæ pulchritudinis, restituit barbaris, nec in conspectum suum, eorum quempiam venire passus est, ne quid de virginitatis integritate, saltem oculis delibasse videretur. Qualiter ei Hannibal cesserit, & manifestam victoriam nota in puppi prætoria laurus polliceretur, scriptor belli Punici Titus Livius refert. Cæterum in tanti triumphi gloria, quid illo cive modestius, qui se in tanto successu, nec dominum, nec victorem, ab aliquo; nisi ab Hannibale, paucisque complicibus, qui conditiones pacis, rupto fœdere, fraudulenter abiecerant, passus est salutari? Eos quoque, qui castigati non obtemperabant prohibentis imperio, quasi adulationis reos, & publicæ salutis hostes, ab exercitu removeri iussit; cum tamen genus Æneadum hanc molliciem aurium nondum * exurit, quin adulationibus delectentur. Cum vero ab initio gravissimi fuerint, in quo Troianæ levitatis originem præcipue diffitentur, eos hoc vitio continue laborasse, historiarum celebre testimonium est.

* al. exuerit.

Inde est illud: Romanus omnis adulatione corrumpitur, aut corrumpit. Certe si non verbis, possunt omnes fraudulentis muneribus expugnari. Et quos munuscula non deiiciunt, honoribus capiuntur. Urbis auspicia, sacrilegio parricidii, & fraterni sanguinis cruore, numinibus suis Romulus consecravit. Deinde lemuribus infestatus, honore vano simulata communicatione imperii, fratrem placavit occisum. Suos quoque Imperatores, quos de more Romanus populus fideliter iugulabat, deificavit fidelius inani solatio, perfidiam prætexens manifestam, perinde ac si sorbitiunculas ei, quem peremerat, ministraret: Eosque mentiebantur in sortem transiisse numinum, ac si cœlo suo mundoque regendo, nisi tyrannis adscitis, omnipotentis non sufficiat manus. Facti sunt ergo divi indigetes, aut ut aliis placet, heroës, quos nec etiam humana sorte dignos Romanorum perfidia reputavit. Tractum est hinc nomen, quo principes virtutum titulis, & veræ fidei luce præsignes, se divos audeant, nedum gaudeant appellari, veteri quidem consuetudine etiam in vitio, & adversus fidem catholicam obtinente. Si vero veniatur ad verba, in eo iam Romanus Græcorum perfidiam antecedit, qui eousque adulandi lenocinium docuit, ut à docili populo facilimine transeatur. Voces quibus mentimur dominis, dum singularitatem honore multitudinis decoramus, natio hæc invenit, & ad finitimos posterosque sui nominis autoritate transmisit. Si quando quæris, illud tibi tempus occurrat, quo C. Cæsar, exuens nescio an perficiens dictatorem, omnia factus, omnia occupavit. Illius certe temporis mihi sæpe occurrit imago, cum ad potentioris nutum, subiectorum omnia disponantur, & licet animo reluctante, in seipsos parati sunt exilii, aut mortis dictare sententiam. Hinc quippe potestas terribilis; hinc angentis & urentis conscientiæ stimuli, me-

li, meticulosa corda concutiunt, & præcipuam in omnibus sibi vendicant autoritatem. Adeo quidem, ut sacerdotes legis divinæ præcepta dissimulent, sapientiam nesciant seniores, iuris sit iudex ignarus, prælatus autoritatis nescius, disciplinæ subiectus, libertatem contemnat ingenuus, totus denique populus quietem & pacem. Dum enim omnes unius præsidentis voluntate feruntur, universi & singuli suo privantur arbitrio. Nonne hæc erat facies temporis, quando

Sedere patres censere parati,
Si regnum, si templa petat, iugulumque senatus,
Passurasque infanda nurus:

Eoque solo bene cum civibus actum est, quod Cæsar plura iubere erubuit, quam Roma pati? Nonne tyranni opinio, ad tyrannidis transiit successores, dum suspicantur, quod leges à se maluit tolli, quam ab humilibus observari? in eo libertatis servatur umbra, si se quisque quod præcipitur simulat voluisse, facitque, imo videtur facere, de necessitate virtutem, dum necessitati iungit consensum, & quod incumbit gratanter amplectitur. Hic porro nullæ sunt partes veræ, aut ingenuæ libertatis, ubi totum sibi adulatio vendicat, vanitas totum, nihilque veritati relinquitur, aut virtuti. Adulationem vero sine dolo esse non dubites, cum in adulatorum persona de se confiteatur Gnato, quia cum maxime decipio tunc triumpho. Sicut enim finis oratoris est persuasisse dictione, medici curasse medicina; sic adulatoris finis est suaviloquio decepisse. Nam &

Fistula dulce canit, volucrem dum decipit auceps:

Et venena propinantur melle circumlita, quo citius noceant. Verum

Non est in medico semper relevetur ut æger,

& finem suum qui in altero est, orator non semper assequitur. Sic adulator quidem non semper decipit,

aut de amico triumphat. Fine tamen suo non destituitur, si ex contingentibus nihil omiserit. Nec enim Vlyxes Sirenum voces evasit, quod ei aliquid suavitatis deesset ad gratiam, sed quia stimulis voluptatis, & meretricantibus illecebris vanitatis, solidæ virtutis opposuerat robur. Tentator quoque Pharisæus, & Herodianus insidiator, quas fraudis suæ non adhibuit artes, ut eum caperent in sermone lingua dolosa, in cuius ore non est inventus dolus? Magister, inquit, scimus quia verax es, & viam Dei in veritate doces, & non est tibi cura de aliquo, neque enim accipis personas hominum. Quid quæso blandius? Sed dolus quo tendat, invidia quo feratur, subiecta interrogatio patefecit. Sequitur enim: Licet censum dare Cæsari, an non? Ecce laqueus paratur pedibus innocentis, & ad subversionem eius decipulas suas frustra tetendit iniquitas. Si enim censum dandum esse censuerit, peculiarem populum Domini, semen liberum, præclaram hereditatem domini, decimis & primitiis, & legalibus cerimoniis tantum obnoxiam, subiiciet servituti. Si vero tributa neganda responderit his, qui pro salute & quiete omnium militabant, quasi seditionis autor, & reus imperatoriæ maiestatis, à publicanis iuste poterit comprehendi. Verum quia frustra iacitur rete ante oculos pennatorum, totius calumniæ laquei dissolvuntur, dum prolato numismate census, suam cuique census restituendam esse imaginem; & ita quæ Cæsaris sunt, Cæsari restituenda, ut suo iure Deus non defraudetur. Equidem non omnibus datum est, ut blanditiarum laqueos sic evadant, cum eos alius non prævideat, alius etiam prævisos nequeat declinare. Unum tamen certum est, illis, qui huic vitio dediti sunt, non magis placere virtutem, quam illos bene olere, qui in culina habitant.

CAP. XI.

De munuscularius & promissariis, & quod promittere non expediat ad virtutem.

In eo autem adulatoriæ vis magna consistit, si omissis propriis, aliena commoda curare videaris, de tuo nunquam aut raro, semper aut sæpe loquens de illius, quem aucuparis, emolumento. Præterea manum contine, ne si quid etiam invito ingeratur, accipias, dum influat Iordanis in os eius, qui dum omnia cupit, sibi quoque omnia de iure putat competere. Esuriens gula insatiabilium quorundam animalium, donec satietur, communem aliis invidet cibum; & in quo aliorum subvenitur inopiæ, se fraudem perpeti suspicatur. Sic fortunatus sibi interdum subtrahi putat, quicquid quocunque titulo confertur in alium, teste Crasso, qui, ut dicitur, milite dissimulante, eo quod solus, aut præ cæteris apud Parthos aurum sitierat, aurum bibit. Iugurtha quoque sæpe Romanum exarmavit, & fregit imperium, & exercitum, ipsius quoque urbis concussit maiestatem, nunc dans plura, promittens interdum plurima. Sed hoc liberum est his, & sæpe conducit, qui aliqua donare consueverunt. Alioquin promissio gratiæ conciliandæ non proficit, sed quasi deceptio fraudulenta, illam quæ esse videtur plerumque extinguit. Tanto quidem validius, quo cum prudentiori & graviori viro negotium geritur. Simplicitas namque circumvenientium insidiis latius patet, & facilius supplantatur. Unde ille qui non urbem, sed orbem lascivis implevit amoribus, sollicitatorem puellarum & impudicum instruens amatorem, ait:

Promittas facito, quid enim promittere lædit?
Pollicitis dives quilibet esse potest.

At philosophus nunquam, aut rarissime, & hoc ex justa causa asserit conducibile. Si enim promissionis

implendæ facultas non ſuppetit, temerarium eſt promittere quod præſtari non poteſt. Si vero poteſtas affuerit largiendi, niſi voluntas beneficii producat effectum, promiſſor non gratiam de promiſſo, ſed de mendacio contrahit maculam. Quod ſi ex intervallo promiſſi fidem impleverit, libertatis decor, & beneficii ſpecies ipſa fuſcatur, eo quod qui diſtulit, interim viſus eſt noluiſſe. Unde verſificator egregius,

Denigrat meritum dantis mora, nam data raptim
Munera, plus laudis, pluſque favoris habent.

Præterea quis de futuro certus eſt, ut ſciat ſe quandoq; poſſe implere quod differt? Nonne conſiliarius veritatis, aſſertor fidei, electionis vas (doctorẽ gentium loquor) fidelium animos, quos adventus ſui expectatione ſuſpenderat, fruſtravit à deſiderio ſuo? Quid aliud agit illa ipſius excuſatio, qua apud ſe non fuiſſe eſt & non, ſed eſt tantum commemorat, & ſe levitate non uſum proteſtatur? Si non potuit ille, domino impediente, quod voluit (hoc enim voluit quod promiſit) quis ſapiens ſecure, quod ex facilitate naturæ pendet, promittit, cum leviter poſſit, ex cauſis quam plurimis impediri? Ad hæc ex iuſta cauſa poteſt interdum mutare quilibet voluntatem. Dignus etenim beneficio pro tempore videtur aliquis, qui proceſſu rerum, eodem reperitur indignus. Et interdum indignus eſt, qui ad frugem melioris vitæ converſus, beneficium meritis etiam à manu extranea, ut vulgo dici ſolet, extorquet. In his mutare propoſitum ſæpe non eſt criminis, ſed virtutis. Nam ut à fabulis doceamur, Theſeus unico filio ſuo non fuiſſet orbatus, ſi voluiſſet mutare propoſitum. Et Phœbus urgente ſtimulo doloris, quem de Phaëthontis ruina conceperat, exul à cœli regione, Admeti non paviſſet armenta, ſi ei votum, quo ſe, Stygis interpoſito ſacramento, filio ambitioſo obligaverat, mutare licuiſſet. Et ne fabularum

rum instrumenta contemnas, rex incredulus, quod ex Euangelica habes historia, salubrius incautum & perfidum soluisset iuramentum, quàm in extinguenda lucerna verbi, auferendo præambulum gratiæ, veritatis occidendo præconem, mensam pollueret, convivium incestaret, regiam pessundaret maiestatem, dum incestui cuncta serviunt, & obtemperant saltatrici. Ethica quidem regula est: quia non omnia semper promissa solvenda; si forte aut accepturo damnosa, aut pernitiosa sint promittenti. Et lex amicitiæ illa prævaluit, qua sola honesta peti licet ab amicis aut fieri. Ipsoque iure cautum est, ut nulla promissio, quæ turpem aut tristem habeat exitum, impleatur. Postremo antecedens promissio, consequentis beneficii gratiam aut extinguit, aut minuit. Et sicut iacula, quæ prævidentur, feriunt minus, & quæ omnino non præcaventur magis lædunt, ita & in beneficiis quod ex promissione conceptum est, minus accipitur, & quod ex insperato prouenit, gratius acceptatur. Licet enim nuda promissio apud iuris, ut dicitur, peritos non pariat actionem, promissor omnis apud veritatem (ut dici solet) pollicem fixit, & iure civili cessante, fidei naturaliter obligatur. Sed quis actor durius aget, quam fides, si ipsa cœperit accusare? Si agit conscientia, quis absolvet? Certe,

Exemplo quodcunque malo committitur, ipsi
Displicet autori, prima est hæc ultio, quod se
Iudice, nemo nocens absolvitur,

Si vero ipsa iustificat, quis condemnat? Proculdubio qui in illo timetur articulo, dominus est, ubi & dies contemnitur humanus, & conscientia quod obloquatur non invenit. Si vero animam accusant opera, & illi conscientia testis assistit, & causam veritas examinet * æquitatis, quis quæso Prætor in ream, obnoxiamque mendacio gravius vindicabit? Sane Prætor etsi viva vox iuris esse dicatur, senten- *al' veritatis.*

 tiam

tiam eius veritas plerumque retractat. Sed veritatis ſententia manet irretractabilis. Quia iuſtitia eius iuſtitia in æternũ, & lex eius æquitas. E contra in prætorio ſæpe ſummum ius, ſumma iniuria eſt. Quiſquis ergo promittit, debitor eſt, & veritatis urgente ſententia, ſponſionis fidem compellitur adimplere. Porro quod neceſſitas extorquet, gratiam minuit. Unde illud philoſophicum quod præmiſi: Promittere ne feſtines, ne cum volueris non poſſis, aut nolis ex iuſta cauſa cum poſſis, aut cum effeceris gratiam perdas, aut minuas; eo quod te ante illaqueaveris in verbo oris tui. Fit tamen ut non modo licitum ſit promittere, ſed & conducibile. Et ut aliorum ad præſens taceantur exempla, paracletum Chriſtus ipſe diſcipulis & promiſit & miſit. Eiſdemque quid futurum eſſet illis, qui omnia pro eo reliquerant, interrogantibus, ſedes in regeneratione promiſit, & iudiciariam, quam cum eo habituri ſunt, poteſtatem. Ex quibus conſtat, quod cauſa propoſitum, opuſque commendat, ut liqueat ex his, quia non neceſſe eſt, philoſophi regulam vitiari.

CAP. XII.

De rationalibus & ſecretariis divitum, & quod amicitia non niſi in bonis eſt, & quod dives familiarem potius exprimat quam amicum, & licet familiaritas divitum utilis videatur, ſæpe periculoſa eſt, & quod innocenter vivendum eſt.

SED ſi non modo promiſſores, ſed munuſcularios, in gratia illius quem captas, antecedere pergis, te ratiociniis eius immiſceas, parcas ſumtibus, eo quod ſecretorũ conſcius, qui loculis parcit, diligenti patrifamilias diſplicere non poteſt. Grata ſunt vitia eius, qui deformitatem morum, ſumptuum parcitate compenſat. Optimum, ut ait Cicero, ſi neſcis, vectigal parſimonia eſt. Tenuis parcus impletur facile, & facillime exinanitur prodigus

dives.

dives. Arca sane capacissima fundum habet, & brevi exitu congestarum aquarum quantalibet copia defluit, fontisque abundantia tollitur, scaturientis venæ fæcunditate sublata. Exili plerumque meatu inclusum egerit urna liquorem. Sic minutissimis, dum frequentibus & continuis sumptibus, amplissimæ exhauriuntur opes, & brevium subtractione minutiarum, maxima hæreditas expilatur: nisi forte prodigus pecuniam inveniat redivivam.

Est luxus populator opum, cui semper adhærens
Infelix humili gressu comitatur egestas.

Illis ergo parcendum est, quorum necessarius imminet usus, & aliquid adiiciendum est quantitati, quæ iugi partium deductione decrescit. Et licet usu defluant unciolæ patrimonii, gratum est diligenti patrifamilias, si vel ratiocinii calculo teneantur, peritque dupliciter, quod elabitur nescienti. Ad hæc

Lucri bonus est odor ex re Qualibet.

Illa tuo sententia semper in ore versetur, diis atque ipso Iove digna, poëtæ,

Vnde habeat quærit nemo, sed oportet habere.

In his quidem versari, est arctioris gratiæ funibus vincire divitem, licet versibilitate ingenii lubricum Protea vincat. Aut si veritatis deficit gratia, vel ulterioris familiaritatis exhibitio constat. Cæterum licet utrumque non possis assequi, & rerum privatarum participationem, & calculi cautiones, te secretis ingere, quavis arte. An nescis quod qui pergunt ipsis Imperatoribus imperare,

Scire volunt secreta domus, atque inde timeri?

Et quo studiosius occultantur, eo diligentius sunt perscrutanda. Nempe

Carus erit Verri, qui Verrem, tempore quo vult,
Accusare potest.

Si tamen inter malos Charitas & amicitia esse potest; hoc etenim quæsitum est. Sed tandem placuit,

eam

eam nisi in bonis esse non posse. Magna utique inter molles & malos concordia; sed ea tantum à charitate discedit, quantum lux distat à tenebris. Et licet interdum mali, sicut & boni, idem velle, & idem nolle possint, amicitiæ tamen titulum non assequuntur. Unde & Crispo, historicorum inter Latinos potissimo, sed & ipsi Ciceroni placuit, in malis factionem esse, quod in viris bonis vera amicitia est. Sed quamvis vitiosus, præpediente malitia, amicus esse non possit, etsi non venerabilis, verendus tamen erit, qui conscientia secretorum, conscio terrorem potest incutere. Scitum est illud Ethici, quia

Nil tibi se debere putat, nil conferet unquam,
Participem qui te secreti fecit honesti.

Hoc quoque iam pridem venit in dubium, an quenquam divitum & potentum, amare contingat. Tandemque receptum est, eosdem nunquam amare, vel raro, & in eis præcipue causis, in quibus se potius, quam alios amare videantur. Contraria siquidem in eodem esse non possunt. Et quo divites plurimum cupiditatis, eo habent minimum charitatis. Hæc etenim invicem maxime adversantur. Porro ut ait quidam: Omnis dives iniquus aut iniqui heres est; & rarissimum est, ut divitiæ affluant, nisi amoris & cupiditatis glutino solidentur. Eas desiderantis animi vigilantia & labor acquirit; sed ægrior sollicitudo retinet & conservat. Inquit Ethicus:

Non minor est virtus, quam quærere, parta tueri:
Casus inest illic, hic erit artis opus.

Cum ergo istud ars, illud casus nomine censeatur, quis eas sine applicatione mentis intensa diutius servat? Certe vetus proverbium est: Quia ubi amor, ibi oculus; & ubi vigil mentis intentio, ibi fixa cordis positio. Unde licet invito & repugnanti animo plerumque affluant, cor tamen apponere fide-

lis

lis philoſophus prohibet, & doctor gentium eos, qui divites fieri cupiunt, in laqueum diaboli, & tentationis dicit incidere. Et qui utroque maior eſt, primogenitus mortuorum, & princeps regum terræ aſſerit, Deo & Mammonæ ſimul ſerviri non poſſe. Quoniam

Imperat, aut ſervit collecta pecunia cuique.

Sed diviti nunquam ſervit, aut raro. Unde liquet divites frequentius iniquos quam heredes iniquorum. Quomodo ergo regnat charitas, ubi iniquitas dominatur? Utiq; dives familiaris eſſe novit, amicus nunquam, aut raro. Hic tamen non de eo, qui habet divitias, ſermo eſt, ſed qui amat. Ex quibus liquet, quia quantacunq; ex familiaritate potentioris gratia videatur, diligentem cautelam exigit ſubditorum. Alioquin omnis eius illecebra, plus aloës, quam mellis in exitu habitura eſt. At expedit plurimum ad ſucceſſus eſſe conſcium ſecretorum. Quidni? Reverentia creſcit, invaleſcit autoritas, arcentur incommoda, proveniunt utilitates, amicorum augetur numerus, cultoribus accedit devotio, & fortuna totius gratiæ ſuæ, & felicitatis auram videtur beatulis inſpirare. Ceterum iſtorum omnium noviſſima, quovis abſinthio amariora ſunt, & ſi interim non amareſcunt, iuſtam amaritudinis habent ſuſpicionem. Res ſiquidem periculoſa eſt, divitum aut potentum communicare ſecretis. Si quid enim eis per incuriam forte elabitur, cui, niſi conſcio imponetur? Quod cubicularii, aut ciniflones, mimive, aut quicunque nebulonum, quibus delicatus divitis ſenſus, aut furor carere non poteſt, in lupanari vel taberna ſparſerunt, aut ut ſe vendicarent à familiaritate potentis, divulgaverunt in populo, in illius calumniam retorquetur, qui in conſiliis aliquem locum viſus eſt tenuiſſe. Si motus rerum præſcire deſideras, meritoria diſcute, & lixarum caſtrenſium inquire ſententias. Nihil enim adeo occultum

oculrum eſt, quod eis ex aliqua parte non reveletur. Si mihi non credis, vel Aquinati noſtro aures accommoda. Ait enim,

O Corydon, Corydon, ſecretum divitis ullum
Eſſe putas? ſervi ut taceant, iumenta loquentur,
Et canis, & poſtes, & marmora: claude feneſtras,
*Vela tegant rimas, * iunge oſtia, tollito lumen*
*E medio, * taceant omnes, prope nemo recumbat:*
Quod tamen ad cantum galli facit ille ſecundi,
Proximus ante diem caupo ſciet.

* al' claude
* al' clament.

Procedo. Si terræ ſecretum ſuum infodiat, vel arundo ſuccreſcens hoc producet in publicum, & levi flatu in auras proferet, quoniam

Auriculas aſini Midas habet.

Pallas quoque Erichthonium ſuum occultare non potuit, quin ipſum iam cognitum cornicis garrulitas publicaret: unde quia alieni admiſſi delatrix fuit & conſcia, coloris perdidit venuſtatem, & garrulitatis incurrit notam. Præterea ſecretarii divitum, quaſi quidam tolutarii vel clitellarii ſunt, & qui eorum delictis onerentur: quicquid ab eis delinquitur in iſtorum infamiam cuditur; niſi forte ea ſit de potente opinio, ut nullo poſſit conſilio depravari. Si enim ſolemnis eſt malitia eius, ſi fraudis & doli vulgata opinio, totius familiæ fama purgatur, ac ſi capitis languor infirmantium denigret dolorem laterum. Alioquin ſi benignior, ſi civilior creditur potentatus, omnia deliramenta eius familiares, quaſi clitellarii, quibuſdam nominis ſui humeris portant. Sed recte geſtorum nil niſi benignitati, aut civilitati potentis adſcribitur. Et ſi quando calculus gravior imminet, quaſi pellem pro pelle, animam tuam dabit dives pro fama ſua, & ut in te retorqueat culpam ſuam, caput tuum meritis criminum, pœnis non verebitur obiectare. Sed quod magis mirabile, gratulabitur, ſi aſtutia ſua induſtriæ tuæ labores & ſollicitudines, hac mercede donaverit, ut te

reddat

reddat infamem, & si fecerit, aut finxerit te criminibus inauditis obnoxium. Non est enim malum in civitate quod non in divitis consiliarios impingatur, cum inanis sit excusatio, eo quod omne officium sibi potentatus conformat, nemoque sapiens diu fluctuat consilio imprudentum. Omnia namque discernit & iudicat. An eum putas in conscientia sua securum quiescere, cuius turpitudinem producere potes in lucem, & proferre in publicum? Certe omnis, qui malus est, odit lucem. Et opus omne, artificis sui videtur habere imaginem. Meretricantium mulierum fucus dum argui veretur à lumine, petit umbras, & timet ne seipsis deformiores sint, si immediata luce videntium obtutibus pateant. Hoc ergo illarum tota vigilantia quærit, ut quod non est in eis, præstricti oculi videant, & qui vident, cæci faciant. At in his quæ nativo colore confidunt, longe aliter est, quia

Hæc amat obscurum, volet hæc sub luce videri,
Iudicis argutum quæ non formidat acumen.

Licet itaque secretorum communio aliquid felicitatis videatur adiicere, securitati tamen plurimum demit. Difficile, aut potius impossibile est illos percurrere, qui hac via ad inferos descenderunt, aut pœnis novissimis se ingemuerunt affectos.

Heu mihi cur vidi, cum noxia lumina feci!

inquit ille, qui an de conscientia alieni, an proprii operis noxa deportationem meruerit, incertum est. Certum tamen est, quod mala aliena novisse non expedit. Veruntamen sive sciantur, sive non, nihil tutius est, quam propriam * conscientiam conservare. Philosophus sic inter hostes vivendum censuit, tanquam inter amicos; & inter amicos, ac si in mediis hostibus viveretur. Et Satyricus:

* al' innocentiam.

Vivendum est recte tum propter plurima, tum de his
Præcipue causis, ut linguas mancipiorum
Contemnas, nam lingua mali pars pessima servi.

Sed

Sed non modo propter linguas servorum, verum propter gladios, & venena potentum, & insidias omnium, præcepto Satyrici * parcendum est.

* al. pavendum.

CAP. XIII.

Quod vendicari possunt, quæ sunt adulationibus acquisita; & de lenonibus, & mollibus, & pœna eorum; & quod pudicitia auferri non potest violenter, nisi mens ipsa consentiat.

ATQUI adulator ei nequaquam parere potest, qui nihil aliud quærit, nisi ut placeat. Si potest, per se; sin autem personam suppositam, quærit uxorem forte, aliamve coniunctam vel iure, vel affectione. Affectio tamē efficacior est, eo quod ad naturam familiarius accedit, ipsique unitur animæ, quicquid affectionis fœdere copulatur. Non est utique perniciosior assentatio, quam ea quæ affectionis inductione procedit. Inde est quod sæpe mariti arctius amplectuntur, & se rivalibus suis exponunt plenius, & sæpius invitant ad cænam matrimonii corruptores, dum, ut proverbialiter dicitur, amator incautus pudicæ magis uxori, quam infidelibus oculis credit. Nonne satis delusus est, qui oculis suis assertionem fœmineam, quæ ex eo solo decipit crebrius, quod intercipitur rarius, anteponit? Pica siquidem pulvinaris efficacissima est, &, ut dici solet, cornix nocturna quovis oratore disertior, & cuiusque operis faciem, quocumque libuerit colore, vestit. Quo ergo cautior, eo suspectior habenda est. Si dolus dedit causam contractui, rescinditur, & revocantur omnia, quæ ex eo, vel ob id profecta sunt. Heredes quoque defuncti in solidum & in perpetuum tenentur de eo, quod ad eos constiterit pervenisse. Sed quid adulatore dolosius? At mihi forte obiicies, quia non omnes novi. Verum quidem est; sed à multis mihi didicisse videor omnium mores. Duellius iam senex, iam decrepitus

pitus corpore cordeque trementi, dolens sibi exprobratum esse in iurgio, quod oris vitio fœtidus esset, se domum contulit. Cumque uxori gravius quereretur, quod nunquam eum monuerat huius vitii quærere medicinam: fecissem, inquit, nisi putassem ora virorum omnium sic olere. Laudare poteris eius matrimonii pudicitiam, & præferre patientiam mulieris, quæ viri vitium tanta patientia tulit, ut ille infelicitatem corporis, non uxoris fastidio, sed maledicto senserit inimici. At & ego de adulatoribus aliquid tale respondeo, quia omnes arbitror sic olere. Omnes fallaciam & dolum redolent, & quocunque se vertant, pudicis naribus, hunc inportant, non odorem, sed fœtorem. Quicquid ergo ex ea causa acquiritur, etiam ab hærede iuste potest avelli. Nec credo quod possit petitoribus obviari, si vendicare audeant, quod adulatoribus contulerunt. Sed quis sapiens & intelliget ista? Aut ad hoc quis idoneus, cum non modo in omni domo, aut conviventium cœtu, adulantium tanta sit copia, ut si quis modestus adversus eos mutire audeat, illos

Defendat numerus, iunctaque umbone phalanges?

Certe dum vir honestus innitens conscientiæ, virtutum insistens officiis, esurit, sitit, alget, & multiplices fortunæ indignantis iniurias excipit,

Vilis adulator picto iacet ebrius ostro,

delitiis ingurgitatur ad crapulam, vino æstuat, lautioribus cibis distenditur, & pro arbitrio variis artificiis cœlum sibi contemperat. Primos habet recubitus in cœnis, in conventibus primos consessus, præelecto prænomine conclamatur, salutationes excipit primas, primas sententias in iudiciis profert, in demonstrationibus honestissime, in deliberationibus utilissime sentit, quicquid loquitur, sal merum est; quicquid agit, iustitia vel liberalitas. Age ergo & inter istos sapere aude. Ilico multa

adulatorum veniet manus, & veluti te Iudæi cogent in ſuam concedere turbam. Multitudine itaque tuti ſunt, & artificio, ut ipſos poſſint etiam reges, & principes expugnare. Et miro modo inermis populus prævalet in armatos, & mollicie quæ robuſtiſſima ſunt, potenter expugnat. Diſpoſueram tamen ſilere de mollibus, qui ſicut ignominioſi, ita ſunt & videntur innominabiles. Silentium indicit reverentia morum, & verecundus animus natura dictante, illorum declinat aſpectum. Quid multa?

Si natura negat, facit indignatio verbum.

Apud iſtos ars eſt ſuam pudicitiam proſtituere, alienam violare, vel oppugnare. Nec quidem ſimpliciter ſuam, cum matrimonii temerentur iura, & coniugis adulterium coniux procuret. Dum egreditur ſponſa de thalamo ſuo, coniugem noli maritum credere, ſed lenonem. Producit eam, libidinoſis exponit, & ſi ſpes doloſi nummi refulgeat, affectus callida ſimulatione proſtituit. Filia namque decentior, aut ſi quid aliud in familia placeat ditiori, publica merces eſt, expoſita quidem, ſi emptorem inveniat. Sed licet iuſtus dolor eos aliquatenus cruciet, qui tori participes admittunt, aut faciunt; ægritudo tamen utilitatis compendio mitigatur, vel ſaltem doloris diſſimulat cruciatum. Si enim res ſerio agatur, ſi libera donentur cunctis iudicia, non eſt dolor, ſicut dolor ille, quo corpus ſuum quis videt aliena libidine pollui. Cætera namque peccata extra corpus ſunt; ſed qui fornicatur, in corpus ſuum peccat. Hoc, inquit, os ex oſſibus meis, & caro de carne mea, ut iam non duo ſint vir & mulier, ſed una caro. Hæc utique ſine dolore non ſcinditur, neque ſine invidia communicatur.

Non bene cum ſociis regna Venuſque manent:

& ſicut nulla fides regni ſociis, ita nec tori. Certe facilius eſt, regni divitias, quam affectionem coniugii

iugii alii cedere. Atqui nec isti coniuges sunt, sed lenones. Tunc demum omnia creduntur exposuisse divitibus, cum fidei fidem faciat fides violata. Sed quid filias & uxores (quod licet iura prohibeant, tamen quocunque modo natura permittit) exponi queror, aut prostitui? In ipsam naturam, quasi gigantes alii, Theomachiam novam exercentes, insurgunt. Filios offerunt Veneri, eosdemque in oblatione pupparum virgines præire compellunt. In illis etenim ætatis maturitas expectatur; at in his sufficit alienæ impudicitiæ voluptatem posse expleri. Pudet dicere, quod seipsos viri ætate provectiores & sensu, turpitudini tantæ non subtrahunt, & cum eos in nobiliori sexu natura creaverit, ad deteriorem quantum in ipsis est, ex innata malitia prolabuntur, effeminati vitio & corruptela morum, cum tamen naturæ beneficio, feminæ esse non possint. Cum lascivientis divitis luxus libidini vota sua præcingit, recumbentis pedes calamistratus comatulus excipit, nitorem invidens meretrici, histrioni habitum, cultum procis, virginibus ornatum, triumphalem quoque principibus apparatum, & in aliorum conspectu pedes, & ne plus dicam, teneris manibus tibias tractat. Chirothecatus enim incessit diutius, ut manus soli subtractas emolliret ad divitis usum. Deinde licentia paululum procedente, totum corpus impudico tactu oberrans pruriginem scalpit, quam fecit, & ignes Veneris languentis inflammat. Verum hæc abominatio, non tam ostendenda est quam conspuenda, puderetque eam nugis nostris esse insertam, nisi eandem Apostolus, Romanis scribens, verbis manifestius expressisset dicens, quia feminæ eorum immutaverunt nuturalem usum, in eum qui est contra naturam, & masculi relicto naturali usu feminæ, exarserunt in desideriis suis in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, ut da-

rentur in sensum reprobum, facerentque quod minime conveniret, & vitiis universis obnoxii, indignationem Dei, & omnium pœnarum in se aculeos provocarent. Et tunc quidem in auribus Romanorum hoc tuba Apostolica conclamabat, quando impiissimus Imperator Nero, luxuriæ sævientis puerum Sporum, exectis testiculis in muliebrem naturam transformare conatus est. Ab eo tempore proverbium natum est: Quia usus formosorum abusio est, & illud: Formæ gratia eo minus grata sapienti est, quo corruptio est gratior corruptori. Difficilius etenim ab infirmis defensoribus custoditur, quod plures appetunt. Illud incauto facilius surripit fraudulentus, aut invito pudicitiæ prædo violentus extorquet. A patribus tamen pridem diffinitum est, quia pudicitia auferri non potest, nisi mentis corruptio antecedat. Quod enim, ut magnus asserit Augustinus, non præcedente libidine violenter patitur corpus, vexatio potius dicenda est, quā corruptio. Ibi ergo servari pudicitia potest, ubi nulla, nisi voluntaria esse potest corruptio, in mentis scilicet integritate, ubi in æternum servari pudicitia potest. Nec magnum est integram esse carnem, ubi mens tetra corruptione polluitur. At nunc si deceptor amans, aut violentus abest, ita male à teneriori ætate instituuntur adolescentes, ut oculis lascivientibus, nutu faciei, corporis gestu habituque exteriori, & lenocinio, vix ipsis meretricibus concesso, sollicitent corruptores, & legum quæ in eos iam plurimæ latæ sunt, nullam habent reverentiam vel timorem, licet in eos gravissime animadvertendum decreverit Imperator. Ait enim: Cum vir nubit in feminam vires porrecturam, quid cupiat? Ubi sexus perdidit locum, * nec scelus est quod non perficit scire, ubi Venus mutatur in alteram formam, ubi amor quæritur & non invenitur, iubemus insurgere leges, armari iura, ut gladio ultore,

* al' ubi.

tore, & exquisitis pœnis, subdantur infames, qui sunt, vel futuri sunt rei. Sed neque consentientibus parcit, quin eis pœnam irroget capitalem, cum & lege divina facientes, & consentientes, pari pœna plectantur. Ipsosque, magno Episcopo autore (Ambrosium Mediolanensem attende) consentientes definivit esse, qui notum errorem reticent, aut corrigere cum possint, dissimulant. Sed quid de eis verecundum, odiosumque sermonem protendimus? Ut sortem eorum condigna conclusione claudamus, proculdubio pluet super eos Dominus laqueos ut non effugiant, ignis, sulphur, spiritus procellarum, pars calicis eorum, & cum autoribus suis, quos Sodoma devoravit, erunt sæculis in fœtorem & opprobrium sempiternum. Quid proderit quæso eis tunc divitum favor? Aut quis potest esse temporalium usus aut voluptas, quem tantus dolor, & tanta erubescentia non absorbeat?

CAP. XIV.

Adulatores puniendos esse, tamquam hostes Deorum & hominum, & veritatem gratanter amplectendam, & patientiam custodiendam, tam rationibus quam exemplis maiorum.

SED ut vulgari proverbio dicitur, Deus ille præ ceteris colendus creditur, qui subvenit in præsenti. Ideoque non curant quomodo, dum tamen hoc quod expetunt faciant. Egregie quidem Cæcilius Balbus, Imperator, inquit, Auguste, tum in multis, tum in eo maxime elucet prudentia tua, quod isti nondum te omnino insanũ reddiderunt, qui ut tibi applaudant, non modo Diis, sed tibi ipsi, & populo iniuriam faciunt. Deorum siquidem minuunt reverentiam, quos parificant tibi. Te arguunt insipientiæ, dum conditionis tuæ repugnante natura, te parem numinibus esse persuadere præsumunt. Nota superstitionis * inurunt populum, cui

* al' nutriunt.

cui mortales Deos pro immortalibus persuadent esse colendos. Sane in eo aliquid divinum tibi inesse monstrabis, si omnes istos, qui divinitati tuæ fraudulenter applaudunt, rapi feceris ad tormenta. Quis enim Deorum ei parcat, à quo se deceptum iri intelligit? Quis non irruat in eum, qui aureos Iovis oculos eruit, aut argento gemmisque sublatis Vestam nititur excæcare? Quis de Martis capite adamantinum lumen impune temerariis effodit unguibus? Nempe Deos invisibiles, & immortales circumvenire, & eis fallaciæ parare insidias, gravioris culpæ est, eo quod ab his visibilium Deorum fabrica sustentatur & regitur, & honorem aut contemptum qui istis exhibetur, illi remunerant. Si sapis ergo Auguste, in Deorum hostes insurges, & te, si non Deum, quod nequaquam es, vel Deorum te docebis esse cultorem, si deceptores istos exterminaveris, excæcatores tuos, Deorum contemptores, & utrorumque iniuriam punias. Hæc Cæcilius. Factio tamen adulatorum prævaluit, quod & præsentium rerum declarat status. Adeo quidem, ut si quis populariu*m* modestiæ conscius, assentationis & scurrilitatis vitio crediderit temperandum, hostis * felicium censeatur aut invidus. Eorum siquidem aures teneræ sunt, & iam obsurduerunt vero, & linguam sæviorem sine offensione gravissima non admittunt. In quo quantum à virtute maiorum ætas nostra degeneraverit, perspicuum est, cum sine patientia aut nullum, aut rarum esse opus virtutis verbis docuerint, & exemplis. Unde & Aristippus à maledicente se discedens, dixisse legitur; ut tu linguæ tuæ, sic & ego mearum aurium dominus sum. Antitanes quoque cuidam dicenti, maledixit tibi ille, non mihi, inquit, sed illi, qui in se, quod ille culpat, agnoscit. Sed etsi mihi maledicere curet, non curo, quia auditus lingua debet esse robustior, cum singulis hominibus

* *al' fidelium.*

linguæ

linguæ ſint ſingulæ, ſed aures binæ. Aliquatenus tamen curo, quia eo ipſo me fatetur eſſe ſuperiorem, quoniam ſuperioris perſonæ uſus eſt detractionibus ſubiacere, inferioris inferre. Gauderem itaque, niſi urgente humanitate compaterer infelici. Item. T. Tatius maledicenti ſibi Metello, facile, inquit, eſt in me dicere, cum nec ſim reſponſurus. Quid Xenophon? Tu, inquit, quidem maledicere didiciſti, & ego, conſcientia teſte, didici maledicta contemnere. Sed & Diogenes, cum ei nunciaſſet amicus, te amici cuncti vituperant, oportet, inquit, ſapientiam ab inſipientibus feriri, eſſe enim meliorem indicat mala lingua quem carpit. Quid Plato? totius philoſophiæ robur, patientia eſt. Cum & Socrates non modo verbo neget ſapientem poſſe offendi, ſed adverſus omnem fortunam robore virtutis ſuæ manere immobilem. Et ne Philoſophis ſolis patientiam ſic placuiſſe credas, ipſorum Imperatorum ad eam publicandam exempla concurrunt. In Græcia quis maior, aut clarior Alexandro? Ei Antigonus pædagogus citharam fregit, abiecitque dicens: Ætati tuæ iam iam regnare convenit, pudeatque in corpore regni voluptatem luxuriæ dominari. Quod & ille patientiſſime tulit, licet plerumque impatientiſſimus fuerit, & patrem ſicut virtute, ita vitiis ſuperaret. Eidem quoque eleganter & vere comprehenſus pirata ſcribitur reſpondiſſe. Cum enim Alexander interrogaret, quid ei videretur quod mare haberet infeſtum, ille libera contumacia, quid tibi inquit, ut tu orbem terrarum? Sed quia id ego uno navigio facio, latro vocor; quia tu magna claſſe, diceris imperator. Si ſolus, & captus ſit Alexander, latro erit. Si ad nutum Dionidi populi famulentur, erit Dionides Imperator. Nam quo ad cauſam non differunt, niſi quia deterior eſt qui rapit improbius, qui iuſtitiam abiectius deſerit, qui manifeſtius impugnat

leges. Quas enim ego fugio, tu persequeris, ego, utcunque veneror, tu contemnis. Me fortunæ iniquitas, & rei familiaris angustia, te fastus intolerabilis, & inexplebilis avaritia, furem facit. Si fortuna mansuesceret, fierem forte melior. At tu quo fortunatior, eo nequior eris. Miratus Alexander constantiam hominis eum merito arguentis: Experiar, inquit, an futurus sis melior, fortunamque mutabo, ut non ei à modo quod deliqueris, sed tuis moribus adscribatur. Eum itaque iussit conscribi militiæ, ut posset exinde salvis legibus militare. Sed ne à solis Græcis mutuemur instrumenta virtutum. Scipio Africanus, cum eum parum pugnacem quidam arguerent: Imperatorem, inquit, me mater peperit, non bellatorem. Marius quoque cum eum Teutonus quidam ad pugnæ certamen provocaret. respondit si cupidus mortis esset, se vitam laqueo posse finisse, & sapientem non tam pugnam quam victoriam quærere. Primus Romanorum Imperator Iulius Cæsar quam patientissime multa sustinuit. Cum enim calvitium iniquissime ferret, & deficientem capillum à cervice convocaret ad frontem, ab irato milite ei dictum est: Facilius est Cæsar te calvum non esse, quam me in exercitu Romano quicquam egisse, vel acturum esse timidius. Idem latoclavo usque ad manus fimbriato utens, laxius cingebatur. Unde Sylla, optimates sæpius admonens, dicebat, ut puerum male præcinctum caverent. Præterea margaritarum cupidissimus erat, quas, pondus earum interdum manu conferens, discernebat. Cum ergo Cæcilio invito, rem ut faceret Senatus autoritate denunciasset, ut ei videbatur iniustam, ante, inquit, satiaberis margaritis. At hæc forte aut aliena videbuntur, & quæ viri fortis animus honestius dissimularet. Verum & famosi libelli de eo scripti sunt, & iocularia carmina in eum publice divulgata, ut est il-

lud

lud militum in triumpho Gallico celebratum,

Gallias Cæsar subegit, Nicomedes Cæsarem,

Nicomedes non triumphat qui subegit Cæsarem.

Eo quod Nicomedes Rex Bithiniæ Cæsarem ferebatur stupro subegisse, in ulteriorem familiaritatem dum iunior esset admissum. Facilitatem quoque Cæsaris in * augendo Senatu Cicero nimis acriter & palam irrisit. Nam cum ab hospite suo P. Manlio rogaretur, ut privigno suo decurionatum expediret, ait assistente frequentia, Romæ si vis habebit, Pompeiis difficile est. Sed & in Epistola ad C. Cassium violatorem Dictatoris mordacius scripsit: Vellem Idibus Martiis me ad cœnam invitasses, profecto reliquiarum nihil fuisset, nunc me reliquiæ vestræ exercent. Sed Augustus fortunæ favor, & Romani decus Imperii, avunculo suo Iulio longe patientior extitit. Cum enim Antonius maternam eius originem despiciens, eum Afrum genere, & natura panificum diceret, hoc ridens pertulit, & eundem sorore tradita in affinitatis gratiam admisit. Cum vero idem adversus privatum quendam gravius excandesceret, loquere inquit Auguste quod placet, quia diligentiam auribus, linguæ taciturnitatem indixi, quietem manibus, & in omnibus his potentiam tuam accusa, quia nihil aliud argui potest in patientia mea. Ad hæc non modo in se servabat patientiam, sed eandem aliis indicebat. Unde cum Tiberius quereretur per epistolam suam, quod multi de illo perperam loquerentur, ita rescripsit: Mi Tiberi, noli nimis indignari, quemquam esse qui de te male loquatur. Satis est enim si hoc habemus, ne quis nobis malefacere possit. Idem tanta comitate quoslibet se adeuntes excipiebat, ut quendam Romanum ioco corripuerit, quod sic sibi libellum porrigere vereretur, quasi elephanto stipem. Et quantum Nero adulationibus captus est, tantum iste ab eis aversus est. Unde

* al' allegando.

appellationem domini, ut maledictum & opprobrium, ſemper exhorruit. Denique cum eidem deſcendenti per ſacram viam, diſperatus quidam diceret, ô tyranne; ſi eſſem, inquit, non diceres. Obſervatum etenim eſt, quotiens ingrediebatur urbem, ne ſupplicium de quoquam ſumeretur. Curtius eques Romanus delitiis affluens, cum macrum turdum ſumpſiſſet in convivio Cæſaris, interrogavit an mittere liceret; reſpondit princeps, Quidni liceat? Ille ſtatim per feneſtram miſit. Miles peritus aucupii, noctuam, quę Cæſaris noctes inquietaverat, ſpe ingentis præmii captam tulit ad Cæſarem. Laudato Imperator mille nummos dari iuſſit. At ille auſus eſt dicere, malo vivat, avemque dimiſit. Abiitque contumax miles non ſine admiratione multorum, Cæſare non offenſo. Veteranus cum ſibi die dicto periclitaretur, Cæſarem rogavit in publico ut adeſſet: Ille præſtantiſſimum advocatum, quem elegerat, ſine mora dedit, commendavitque ei litigatorem. Veteranus autem exclamavit voce magna: At non ego Cæſar periclitante te bello Actiaco, vicarium quæſivi, ſed pro te ipſe pugnavi, detexitque impreſſas cicatrices. Erubuit Cæſar, venitque in advocationem, ut qui vereretur non ſuperbus tantum, ſed etiam ingratus videri. Intraverat urbem adoleſcens ſimillimus Cæſari, perductumque ad Cæſarem interrogavit Auguſtus: Dic mihi adoleſcens, fuit unquam mater tua Romæ? Negavit ille, nec contentus adiecit, ſed pater meus ſæpe. Ioci itaque aſperitate urbana notitiam omnium, & familiaritatem Imperatoris ſibi conciliavit. Auguſtus in Pollionem ſcripſerat feſcenninos. At ego, inquit Pollio, taceo. Non eſt leve in eum ſcribere qui poteſt proſcribere. Sicut autem non facile concipiebat iram, ita nec facile admittebat ad amicitiam; & quem ſemel admiſerat, conſtantiſſime retinebat. Eidem

inter

inter varia dedecora à quodam probrose obiectum est, quod adoptionem avunculi stupro meruerit, quia eum Iulius arctius admisisse dictus est, non sine rumore prostratæ pudicitiæ. Alius quoque eidem iratus obiecit, quod solitus esset crura ardenti face suburere, quo mollior surgeret pilus. Sed & eo tympanizante, ut in primo libro dixisse me memini: Vides-ne, inquit plebeius quidam, ut cinædus orbem digito temperat? Et cum * gnavus ob corporis brevitatem convitiantis cuiusdam impetu diceretur, sibi calciamentis grandiusculis utendum esse respondit. Tiberius quoque cum in multis legatur fuisse culpabilis, tamen adversus convitia satis firmus ac patiens extitit, dicens: quia in civitate libera, linguas liberas esse, & mentes hominum oportebat. Et ut ad peiores transeam, Domitianus verborum satis patiens fuit, in quo sic lusisse fertur orator Lucinius. Non esse mirandum, quod æneam haberet barbam, cui os ferreum, cor plumbeum esset, eo quod dura duntaxat loquebatur, quæ ex iniquitatis adipe, quam corde conceperat, procedebant. Iniquitas enim sedere describitur super talentum plumbi. Vespasianus quoque de quo in libro secundo, dum Hierosolymorum destructio describeretur, fecimus mentionem, etiam infirmorum convitia patienter tulit; adeo ut sene bubulcô proclamante in improperium eius, Vulpem pilum posse mutare non animum, eo quod natura cupidissimus esset pecuniæ, nec avaritiam minueret processus ætatis, respondisse dicatur: Huiusmodi hominibus debemus risum, nobis correctionem, sed pœnam criminosis. Nam de Tito filio eius quid dicam? qui patris avaritiam tanta liberalitate purgavit, ut amor & deliciæ humani generis ab omnibus diceretur, constantissime tenens in moribus, ne quem postulandi gratia ad se accedentem, sine re vel spe, quocunque modo dimitteret.

* al. nanus.

ret. Unde interrogantibus domesticis, cur plura polliceretur, quam præstare posset, respondit: non oportet quemquam à sermone principis tristem discedere. Idem quoque recordatus super cœnam, quod nihil tota die cuiquam præstitisset, dolens & gemens dixit: O amici hunc diem perdidi. Quem in vita offenderit, à Hierosolymorum reversus excidio, nondum legi: & forte illum vindicem innocentiæ, & crucifixi redemptoris, elegit dominus, qui populum excæcatum incolumi conscientia non modo innocenter, sed & religiose deprimeret & deleret. Nactus etenim horam, qua moriendum erat, cum lectica veheretur, suspexisse dicitur cœlum, multumque conquestus est, eripi sibi vitam immerenti. Neq; enim extare ullum factum suum, quod sibi pœnitendum esset excepto uno duntaxat. Id quale fuerit, nec ipse tunc prodidit, neque cuiquam notum fuit. Quid de patientia huius loquar, cuius tanta benignitas erat, ut sua iniutia, dum à concivibus abstineret, vix crederet quemquam posse moveri. Tantæ siquidem civilitatis & humanitatis in imperio fuit, ut omnibus prodesse, nullumque punire studuerit; convictos coniurationis contra se dimisit illæsos, & in pristinam familiaritatem admisit. Sed & Domitianus, qui gravissimam Theomachiam exercuit post Neronem, huius virtutis aliquid plerumque indulsit civibus, licet in eos gratis quandoque insaniret, homo quidem usquequaque inutilis, & qui nihil aliud habebat virile, nisi nomen imperii. Ut tamen ignaviam mentis, & inertiam corporis, sub prætextu principatus occuleret, quotidie sibi secretum horarum spacium vendicabat, nec quicquam interdum facere consueverat, nisi captare muscas, & easdem stilo præacuto configere; ut cuidam interroganti, nequis intus esset cum Cæsare, non absurde sibi responsum sit à Metello: Nec musca quidem. Quod licet

licet impiissimo principi innotuerit, dissimulare maluit, quam punire. Sed cur patientiæ exempla propono, cum omnibus liqueat nihil firmum esse & stabile, quod levi flatus aura concutitur? Quis virum fortem credat, quem verborum movet impulsus, & ei quietem excutit, & virtutum compage dirupta, ipsius animæ sanguinem elicit? Unde & publico iure statutum est, ne pro verbis frivolis, quisquam severitate pœnarum inuratur. Ait enim Imperator, Divorum Theodosij, Arcadii, & Honorii statuta confirmans: Si quis modestiæ nescius, & pudoris ignarus, improbo petulantique maledicto, nomina nostra crediderit lacessenda, ac temulentia turbulentus obtrectator temporum * fuerit, eum pœnæ nolumus subiugari, neque durum aliquid, neque asperum sustinere: quoniam si ex levitate processit, contemnendum est; si ab insania, miseratione dignissimum, si ex iniuria, remittendum. Unde integris omnibus hoc ad nostram scientiam referatur, ut ex personis hominum dicta pensemus, & utrum prætermitti, an exquiri debeant censeamus. Ex quibus colligitur, dictis hominum non moveri eum, qui aut virtutis amator est, aut iuris constitutioni obtemperans.

* Al' temporum nostrorum.

Omne vafer vitium ridenti Flaccus amico
Tangit, & admissus circum præcordia ludit.

Familiare siquidem sapienti est, ut magno placet Augustino, potius à quolibet reprehendi, quam sive ab errante, sive ab adulante laudari. Nullus enim reprehensor formidandus est amatori veritatis. Etenim aut inimicus reprehensurus est, aut amicus. Si inimicus insultat, ferendus est; Amicus autem si errat, docendus; si doceat audiendus. Laudator vero & errans confirmat errorem, & adulans illicit in errorem. Ait ergo rex fidelis, electus in beneplacito domini, relinquens, si sapiant, regibus, & principibus, iustitiæ, humilitatis exemplum,

plum, & fortitudinis. Corripiet me iustus in misericordia, & increpabit me, oleum autem peccatoris non impinguet caput meum. Consonat ei Ethicus, dicens:

Falsus honor iuvat, aut mendax infamia terret.
quem? nisi mendosum & mendacem.

CAPUT XV.

Quod ei duntaxat licet adulari, quem licet occidere, & quod tyrannus publicus hostis est.

VERUMTAMEN cui debetur hoc oleum peccatoris, quod reprobat præambulus regum fidelium, & ad quod emendum, in fatuitate sua exclusas virgines, mittit euangelicus sermo? Ei utique qui in sordibus est, & iusto Dei iudicio sordescit amplius, & vulgi opinione potius splendere appetit, quam charitatis, operumque eius fervere incendio. Unde & in sæcularibus literis cautum est, quia aliter cum amico, aliter vivendum est cum tyranno. Amico utique adulari non licet, sed aures tyranni mulcere licitum est. Ei namque licet adulari, quem licet occidere. Porro tyrannum occidere non modo licitum est, sed æquum & iustum. Qui enim gladium accipit, gladio dignus est interire. Sed accipere intelligitur, qui eum propria temeritate usurpat, non qui utendi eo à domino accipit potestatem. Utique qui à Deo potestatem accipit, legibus servit, & iustitiæ & iuris famulus est. Qui vero eam usurpat, iura deprimit, & voluntati suæ leges submittit. In eum ergo merito armantur iura, qui leges exarmat, & publica potestas sævit in eum, qui evacuare nititur publicam manum. Et cum multa sint crimina maiestatis, nullum gravius est eo, quod adversus ipsum corpus iustitiæ exercetur. Tyrannis ergo non modo publicum crimen, sed si fieri posset, plus quam publicum est. Si enim crimen maiestatis omnes persecutores admittit, quan-

quanto magis illud, quod leges premit, quæ ipsis debent imperatoribus imperare? Certe hostem publicum nemo ulciscitur, & quisquis eum non persequitur, in seipsum, & in totum reipublicæ mundanæ corpus delinquit.

FINITUR LIBER TERTIUS.

Inchoatur LIBER QUARTUS POLICRATICI IOHANNIS SARESBERIENSIS.

Prologus.

RDUA quidem res est, professio veritatis, & quæ incursantibus errorum tenebris, aut negligentia profitentis frequentissime vitiatur. Quid enim verum sit, quis recte examinat rebus incognitis? Notitia autem rerum, eo quod vias non dirigit contemptoris, iustitiæ aculeos exacerbat in pœnam delinquentis. Est ergo primus philosophandi gradus, genera rerum, proprietatesque discutere, ut quid in singulis verum sit, prudenter agnoscat. Secundus, ut quisque id veritatis, quod ei illuxerit, fideliter assequatur. Hæc autem philosophantium strata, illi soli pervia est, qui de regno vanitatis proclamat in libertatem, qua liberi fiunt, quos veritas liberavit, & spiritui servientes, colla iugo iniquitatis & iniustitiæ subduxerunt. Ubi enim spiritus Dei, ibi libertas; metusque servilis, vitiisque consentiens, exterminator

tor Spiritus ſancti eſt. Porro Spiritus eſt, qui loquitur * æquitatem, in conſpectu principum non erubeſcit, & pauperes ſpiritu regibus anteponit, aut æquat, & quos ſibi fecit cohærere, docet ſcire loqui, & facere veritatem. Qui vero veritatem non vult audire vel loqui, à ſpiritu veritatis alienus eſt. Sed hæc hactenus. Nunc in quo tyrannus diſtat à principe audiamus.

* al' veritatem.

CAP. I.

De differentia principis & tyranni, & quid ſit princeps.

EST ergo tyranni & principis, hæc differentia ſola, quod hic legi obtemperat, & eius arbitrio populum regit, cuius ſe credit miniſtrum, & in Reipublicæ muneribus exercendis, & oneribus ſubeundis, legis beneficio ſibi primum vendicat locum, in eoque præfertur ceteris, quod cum ſinguli teneantur ad ſingula, principi onera imminent univerſa. Unde merito in eum omnium ſubditorum poteſtas confertur, ut in utilitate ſingulorum & omnium exquirenda & facienda, ſibi ipſe ſufficiat, & humanæ reipublicæ ſtatus optime diſponatur, dum ſunt alter alterius membra. In quo quidẽ optimam vivendi ducem naturam ſequimur, quæ μικροκόσμου ſui, id eſt, mundi minoris, hominis ſcilicet, ſenſus univerſos in capite collocavit, & ei ſic univerſa membra ſubiecit, ut omnia recte moveantur, dum ſani capitis ſequuntur arbitrium. Tot ergo & tantis privilegiis apex principalis extollitur, & ſplendeſcit, quot & quanta ſibiipſi neceſſaria credidit. Recte quidem, quia populo nihil utilius eſt, quam ut principis neceſſitas expleatur? quippe cum nec voluntas eius, iuſtitiæ inveniatur adverſa. Eſt ergo, ut eum plerique definiunt, princeps poteſtas publica, & in terris quædam divinæ maieſtatis imago. Proculdubio magnum quid divinæ virtu-

tis,

tis, declaratur inesse principibus, dum homines nutibus eorum colla submittunt, & securi plerumque feriendas præbent cervices, & impulsu divino quisque timet, quibus ipse timori est. Quod fieri posse non arbitror, nisi nutu faciente divino. Omnis enim potestas à domino Deo est, & cum illo fuit semper, & est ante ævum. Quod igitur princeps potest, ita à Deo est, ut potestas à domino non recedat, sed ea utitur per suppositam manum, in omnibus doctrinam faciens clementiæ, aut iustitiæ suæ. Qui ergo resistit potestati, Dei ordinationi resistit, penes quem est autoritas conferendi eam, & cum vult, auferendi, vel minuendi eam. Neque enim potentis est, cum vult sævire in subditos, sed divinæ dispensationis, pro beneplacito suo punire, vel * exercere subiectos. Unde & in persecutione Hunnorum, Athila interrogatus à religioso cuiusdam civitatis Episcopo, quis esset; cum respondisset: Ego sum Athila flagellum Dei, veneratus in eo scribitur divinam maiestatem Episcopus; Bene, inquit, venerit minister Dei: & illud: Benedictus qui venit in nomine domini ingeminans, reseratis ecclesiæ foribus persecutorem admisit, per quem & assecutus est martyrii palmam. Flagellum enim domini excludere non audebat, sciens quia dilectus filius flagellatur, & nec ipsius flagelli esse nisi à domino potestatem. Si itaque adeo venerabilis est bonis potestas, etiam in plaga electorum, quis eam non veneretur, quæ à domino instituta est, ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum, & legibus devotione promptissima famulatur? Digna siquidem vox est, ut ait Imperator, maiestate regnantis, se legibus alligatum principem profiteri. Quia de iuris autoritate, principis pendet autoritas; & revera maius imperio est, submittere legibus principatum; ut nihil sibi princeps licere opinetur, quod à iustitiæ æquitate discordet.

* al' arcere.

CAP II.

Quid lex: & quod Princeps, licet sit legis nexibus absolutus, legis tamen servus est & æquitatis, geritque personam publicam, & innocenter sanguinem fundit.

NEC in eo sibi Principes detrahi arbitrentur, ubi iustitiæ suæ statuta præferenda crediderint iustitiæ Dei, cuius iustitia, iustitia in æternum est, & lex eius æquitas. Porro æquitas, ut iuris periti asserunt, rerum convenientia est, quæ cuncta coæquiparat ratione, & in paribus rebus paria iura desiderat, in omnes æquabilis, tribuens unicuique quod suum est. Lex vero eius interpres est, utpote cui æquitatis & iustitiæ voluntas innotuit. Unde & eam omnium rerum, divinarum & humanarum, compotem esse Chrysippus asseruit: Ideoque præstare omnibus bonis & malis, & tam rerum quam hominum, principem & ducem esse. Cui Papinianus, vir quidem iuris experientissimus, & Demosthenes, orator præpotens, videntur suffragari; & omnium hominum subiicere obedientiam, eo quod lex omnis inventio quidem est, & donum Dei, dogma sapientum, correctio voluntariorum excessuum, civitatis compositio, & totius criminis fuga; secundum quam decet vivere omnes, qui in politicæ rei universitate versantur. Omnes itaque legis servandæ necessitate tenentur adstricti, nisi forte aliquis sit, cui iniquitatis licentia videatur indulta. Princeps tamen legis nexibus dicitur absolutus, non quia ei iniqua liceant, sed quia is esse debet, qui non timore pœnæ, sed amore iustitiæ æquitatem colat, reipublicæ procuret utilitatem, & in omnibus, aliorum commoda privatæ præferat voluntati. Sed quis in negotiis publicis loquetur de principis voluntate, cum in eis nil sibi velle liceat, nisi quod lex aut æquitas per-

persuadet, aut ratio communis utilitatis inducit? Eius namque voluntas in his vim debet habere iudicii: & rectissime quod ei placet in talibus legis habet vigorem, eo quod ab æquitatis mente eius sententia non discordet. De vultu tuo, inquit, iudicium meum prodeat, oculi tui videant æquitatem. Iudex etenim incorruptus est, cuius sententia ex contemplatione assidua, imago est æquitatis. Publicæ ergo utilitatis minister, & æquitatis servus est princeps, & in eo personam publicam gerit, quod omnium iniurias & damna, sed & crimina omnia æquitate media punit. Virga quoque eius & baculus, adhibita moderatione sapientiæ, contractus omnium & errores ad viam reducit æquitatis, ut merito potestati spiritus congratuletur, dicens: Virga tua & baculus tuus ipsa me consolata sunt. Sed & clypeus eius fortis quidem, sed infirmorum clypeus est, & qui malignantium iacula pro innocentibus potenter excipiat. Officium quoque eius illis qui minimum possunt, plurimnm prodest, & illis qui nocere desiderant, plurimum adversatur. Non ergo sine causa gladium portat, quo innocenter sanguinem fundit, ut tamen vir sanguinum non sit, & homines frequenter occidat, ut non incurrat nomen homicidii vel reatum. Si enim magno creditur Augustino, David vir sanguinum dictus est, non propter bella, sed propter Uriam. Et Samuel nusquam vir sanguinum, aut homicida scribitur, licet Agag pinguissimum regem Amalech interfecerit. Hic siquidem gladius est columbæ, quæ sine felle rixatur, sine iracundia ferit, & cum dimicat, nullam omnino concipit amaritudinem. Nam sicut lex culpas persequitur sine odio personarum, ita & princeps delinquentes rectissime punit, non aliquo iracundiæ motu, sed mansuetæ legis arbitrio. Nam etsi suos princeps *videatur habere lictores, ipse aut solus aut præci- *al' suadeatur.

puus credendus est lictor, cui ferire licitum est, per suppositam manum. Ut enim ad Stoicos transeamus, qui causas nominum diligentius investigant; Lictor dicitur, quasi legis ictor, eo quod ad ipsius spectat officium ferire, quem lex iudicat feriendum. Unde & antiquitus ab Officialibus, quorum manu iudex nocentes punit, cum reo gladius immineret, obtempera legis arbitrio dicebatur, vel legem imple, ut rei tristitiam mitigaret vel mansuetudo verborum.

CAP. III.

Quod princeps minister est sacerdotum, & minor eis; & quid sit ministerium principatus fideliter gerere.

HUNC ergo gladium de manu Ecclesiæ accipit princeps, cum ipsa tamen gladium sanguinis omnino non habeat. Habet tamen & istum, sed eo utitur per principis manum, cui coërcendorum corporum contulit potestatem, spiritualium sibi in pontificibus autoritate reservata. Est ergo princeps sacerdotii quidem minister, & qui sacrorum officiorum illam partem exercet, quæ sacerdotii manibus videtur indigna. Sacrarum namque legum omne officium religiosum & pium est, illud tamen inferius, quod in pœnis criminum exercetur, & quandam carnificii repræsentare videtur imaginem. Unde & Constantinus Romanorum fidelissimus Imperator, cum sacerdotum concilium Niceam convocasset, nec primum locum tenere ausus est, nec se presbyterorum immiscere consessibus, sed sedem novissimam occupavit. Sententias vero quas ab eis approbatas audivit, ita veneratus est, ac si eas de divinæ maiestatis sensisset emanasse iudicio. Sed & libellos inscriptionum, quos ad invicem conceptos, sacerdotum crimina continentes, Imperatori porrexerant, suscepit quidem, clau-

clausosque reposuit in sinu suo. Cum autem eosdem ad charitatem & concordiam revocasset, dixit sibi tanquam homini, & qui iudicio subiaceret sacerdotum, illicitum esse Deorum examinare causas, qui non possunt nisi à solo Deo iudicari. Libellosque quos receperat non inspectos, dedit incendio, patrum veritus crimina vel convitia publicare, & Cham reprobi filii maledictionem incurrere, qui patris verenda non texit. Unde & in scriptis Nicolai Romani Pontificis idem dixisse narratur: Vere si propriis oculis vidissem sacerdotem Dei, aut aliquem eorum qui monachico habitu circumamicti sunt, peccantem, chlamydem meam explicarem, & cooperirem eum, ne ab aliquo videretur. Sed & Theodosius magnus Imperator, ob meritam noxam, non tamen eotenus gravem, à sacerdote Mediolanensi à regalium usu & insignibus imperii suspensus est, & indictam sibi pœnitentiam homicidii patienter & solenniter egit. Profecto ut doctoris gentium testimonio utar, maior est qui benedicit, quam qui benedicitur, & penes quem est conferendæ dignitatis autoritas, eum cui dignitas ipsa confertur, honoris privilegio antecedit. Porro de ratione iuris, eius est nolle, cuius est velle, & eius est auferre, qui de iure conferre potest. Nonne Samuel in Saulem ex causa inobedientiæ depositionis sententiam tulit, & ei in regni apicem humilem filium Isai subrogavit? Si vero constitutus princeps susceptum ministerium fideliter gesserit, tantus ei honor exhibendus est, & reverentia tanta, quantum caput omnibus membris corporis antecellit. Gerit autem ministerium fideliter, cum suæ conditionis memor, universitatis subiectorum se personam gerere recordatur, & se non sibi suam vitam, sed aliis debere cognoscit, & eam illis ordinata charitate distribuit. Totum ergo se Deo debet, plurimum suæ patriæ, multum

parentibus, propinquis, extraneis minimum, nonnihil tamen. Sapientibus ergo & insipientibus debitor est, pusillis & maioribus. Quæ quidem inspectio communis est omnium prælatorum, & eorum qui spiritualium curam gerunt, & qui sæcularem iurisdictionem exercent. Unde & Melchisedech, quem primum scriptura regem introducit & sacerdotem, ut ad præsens mysterium taceatur, quo præfigurat Christum, qui in cœlis sine matre, & in terris sine patre natus est: ille, inquam, nec patrem nec matrem legitur habuisse, non quod utroque caruerit, sed quia regnum & sacerdotium de ratione non pariunt caro & sanguis, cum in alterutro creando patrum respectus citra virtutum merita prævalere non debeat, sed salubria subiectorum fidelium vota; & cum alterutrius culminis apicem quisque conscenderit, oblivisci debet affectum carnis, & id solum agere, quod subiectorum salus exposcit. Subiectis itaque pater sit & maritus, aut si teneriorem noverit affectionem, utatur ea: amari magis studeat, quam timeri, & se talem illis exhibeat, ut vitam eius ex devotione præferant suæ, & incolumitatem illius, quandam publicam reputent vitam; & ei tunc omnia recte procedent, & pauco stipatus obsequio, prævalebit, si opus est, adversus innumerabiles. Fortis etenim est ut mors dilectio; & cuneus, quem funiculi amoris constringunt, non facile rumpitur. Dorenses cum Atheniensibus pugnaturi de eventu prælii oracula consuluerunt. Responsum est superiores fore, nisi regem Atheniensium occidissent. Cum ventum esset in bellum, militibus ante omnia regis custodia præcipitur. Atheniensibus eo tempore rex Codrus erat. Qui responso Dei, & præceptis hostium cognitis, mutatio regis habitu, sarmenta collo gerens, in castra hostium ingreditur. In turba obsistentium, à milite quem falce percusserat, interficitur.

citur. Cognito regis corpore, Dorenses sine prælio discedunt. Atque ita Athenienses virtute ducis, pro salute patriæ morti se offerentis, bello liberantur. Item Lycurgus in regno suo decreta constituens, populum in obsequia principum, principes ad iustitiam impiorum firmavit: Auri argentique usum, & omnium scelerum materiam sustulit: Senatui custodiam legum, populo sublegendi senatum potestatem dedit. Statuit virginem sine dote nubere, ut uxores eligerentur, non pecunia. Maximum honorem pro gradu ætatis senum esse voluit; nec sane usquam terræ locum honoratiorem senectus habet. Deinde ut æternitatem suis legibus daret, iureiurando obligat civitatem, nihil eos de eius legibus mutaturos, antequam reverteretur. Proficiscitur autem Cretam, ibi perpetuum exilium egit, abiicique moriens ossa sua in mare iussit, ne relatis Lacedæmonem solutos se religione iurisiurandi in dissolvendis legibus arbitrarentur. His quidem exemplis eo libentius utor, quod Apostolum Paulum eisdem usum dum Atheniensibus prædicaret, invenio. Studuit prædicator egregius Iesum Christum, & hunc crucifixum, sic mentibus eorum ingerere, ut per ignominiam crucis, liberationem multorum, exemplo gentilium provenisse, doceret. Sed & ista persuasit fieri non solere nisi in sanguine iustorum, & eorum qui populi gererent magistratum. Porro ad liberationem omnium, scilicet Iudæorum & gentium, nemo sufficiens potuit inveniri, nisi ille cui in hereditatem datæ sunt gentes, & præfinita est omnis terra possessio eius. Hunc autem alium esse non posse, quam filium omnipotentis Dei asseruit, cum præter Deum gentes, & terras omnes, nemo subegerit. Dum ergo sic crucis ignominiam prædicaret, ut gentium paulatim evacuaretur stultitia, sensim ad Dei verbum, Deique sapientiam, & ipsum

etiam divinæ maiestatis solium, verbum fidei, & linguam prædicatoris * erexit. Et ne virtus Euangelii sub carnis infirmitate vilesceret, à scandalo Iudæorum, gentiumque stultitia, opera crucifixi, quæ etiam famæ testimonio roborabātur, exposuit; cum apud omnes constaret, quod ea non posset facere, nisi Deus. Sed quia multa in utramque partem crebro fama mentitur, ipsam iuvabat famam, quod discipuli eius maiora faciebant, dum ad umbram discipuli, à quacunque infirmitate sanabantur ægroti. Quid multa? Astutias Aristotelis, Chrysippi acumina, omniumque Philosophorum tendiculas resurgens mortuus confutabat. Decios duces Romanorum, se pro suis exercitibus devovisse percelebre est. Iulius quoque Cæsar, dux inquit, qui non laborat ut militibus charus sit, militem nescit amare. Nescit humanitatem ducis, in exercitu adversus hostes esse. Idem nunquam dixit militibus ite huc; sed venite. Dicebat enim, quia participatus cum duce labor, videtur militibus minor. Præterea voluptas corporis, eodem autore, vitanda est. Aiebat enim in bello corpora hominum gladiis, in pace voluptatibus vulnerari. Senserat enim gentium triumphator, voluptatem nullo modo tam facile superari, quam fuga, eo quod ipsum, qui gentes domuerat, Veneris nexibus innodavit mulier impudica.

* al. evexit.

CAP. IV.

Divinæ legis autoritate constat principem legi iustitiæ esse subiectum.

SED quid ad emendicata gentium exempla decurro, quæ tamen plurima sunt, cum rectius quisque possit ad facienda legibus, quam exemplis urgeri? At ne ipsum Principem usquequaque solutum legibus opineris, audi quam legem imponat Principibus rex magnus super omnem terram terribilis,

bilis, & qui aufert ſpiritum Principum: Cum, inquit, ingreſſus fueris terram, quam dominus Deus dabit tibi, & poſſederis eam, habitaveriſque in illa, & dixeris, conſtituam ſuper me regem ſicut habent omnes per circuitum nationes, eum conſtitues, quem dominus Deus tuus elegerit de numero fratrum tuorum. Non poteris alterius gentis hominem regem facere, qui non ſit frater tuus. Cumque fuerit conſtitutus, non multiplicabit ſibi equos, nec reducet populum in Ægyptum, equitatus numero ſublevatus: præſertim cum dominus præceperit vobis, ut nequaquā amplius per eandem viam revertamini. Non habebit uxores plurimas quæ *afficiant animam eius, neque argenti & auri immenſa pondera. Poſtquam autem ſederit in ſolio regni ſui, deſcribet ſibi deuteronomium legis huius in volumine, accipiens exemplar à ſacerdotibus Leviticæ tribus, & habebit ſecum, legetque illud omnibus diebus vitæ ſuæ, ut diſcat timere dominum Deum ſuum, & cuſtodire verba & ceremonias eius, quæ in lege præcepta ſunt. Nec elevetur cor eius in ſuperbiam ſuper fratres ſuos, neque declinet in partem dexteram vel ſiniſtram; ut longo tempore regnet, ipſe & filius eius ſuper Iſraël. Nunquid quæſo nulla lege arctatur, quem lex iſta conſtringit? Hæc utique divina eſt, & impune ſolvi non poteſt. Singula verba eius ſi ſapiant in auribus principum, tonitrua ſunt. Taceo de electione eius, & forma, quæ in Principis creatione exigitur. Vivendi formulam quæ ei præſcripta eſt, mecum pauliſper attende. Cum, inquit, fuerit conſtitutus, qui ſe totius populi fratrem religionis cultu, & affectu charitatis profiteatur, non multiplicabit ſibi equos, quorum numeroſitate ſit ſubditis oneroſus. Equos quidem multiplicare, eſt plures quam ipſa neceſſitas exigat, vanæ gloriæ cauſa, vel erroris alterius congregare. Multum

* al' alliciant animum eius.

tum enim & parum, si Peripateticorum principem sequimur, legitimæ quantitatis diminutionem in singulis rerum generibus significant, vel excessum. Licebit-ne ergo canes multiplicare, volucres-ve rapaces, aut truces bestias, aut quælibet portenta naturæ, cui equorum qui ad militiam necessarii sunt, & usum totius vitæ, ex legitima quantitate præfinitus est numerus? Nam de histrionibus & mimis, scurris & meretricibus, lenonibus, & huiusmodi prodigiis hominum, quæ principem potius oportet exterminare, quam fovere, non fuerat in lege mentio facienda; quæ quidem omnes abominationes istas, non modo à principis aula excludit, sed eliminat à populo Dei. Equorum nomine, totius familiæ & impedimentorum omnium, necessarius intelligitur usus. Cuius legitima quantitas est, quam ratio necessitatis, aut utilitatis exposcit. Ita tamen ut utile & honestum coæquentur, & civilitas conscribatur honestis. Philosophis enim iam pridem placuit, perniciosiorem nullam esse opinionem, illorum opinione qui utile separant ab honesto; & sententiam verissimam & utilissimam esse, honestum & utile in se usquequaque converti. Plato, ut ferunt historiæ gentium, cum vidisset Dionysium Siciliæ tyrannum, corporis sui septum custodibus: Quod tantum, inquit, malum fecisti, ut à tam multis necesse habeas custodiri? Hoc utique principem non oportet, qui officiis ita sibi omnium vincit affectus, ut quisque subditus, pro eo periculis imminentibus caput opponat. Cum etiam urgente natura, se pro capite soleant membra exponere, & pellem pro pelle, & cuncta quæ homo habet, ponat pro anima sua. Sequitur: Nec reducet populum in Ægyptum, equitatus numero sublevatus. Magna siquidem diligentia præcavendum est omni; qui in sublimitate constituitur, ne inferiores corrumpat exemplis, & abusione rerum,

rerum, & per superbiæ aut luxuriæ viam ad confusionis tenebras reducat populum. Frequens enim est, ut subditi superiorum vitia imitentur, quia magistratui populus studet esse conformis, & unusquisque libenter appetit, in quo alium cernit illustrem. Celebre est illud versificatoris egregii, sensum & verba magni Theodosii exprimentis,

In commune iubes, si quid censes ve tenendum,
Primus iussa subi: tunc observantior æqui
Fit populus, nec ferre negat, cum viderit ipsum
Autorem parere sibi. Componitur orbis
Regis ad exemplum, nec sic inflectere sensus
Humanos edicta valent, quam vita regentis.
Mobile mutatur semper cum principe vulgus.

Verum singulorum facultates nequaquam omnium copiis adæquantur. De loculis propriis quilibet sumit, at potestas de arca publica vel * civilia haurit: quæ si forte defecerit, ad singulorum recurritur facultates. Atqui privatum quemque suis necesse est esse contentum. Quæ si fuerint extenuata, qui nunc potentis appetebat fulgorem, paupertate sordidus confusionis suæ tenebras erubescit. Inde etiam Lacedæmoniorum decreto, potestatibus in usu publicorum bonorum parcitas indicta est, dum tamen hæreditariis uti, & his quæ pinguiori fortuna accedunt, communi iure liceat.

* al' civilia. f. civilia.

CAP. V.

Quod principem castum esse oporteat, & avaritiam declinare.

ADIECIT lex: Non habebit uxores plurimas, quæ afficiant animam eius. Licitum quidem fuit quandoque in populo Dei, ut propagandæ sobolis gratia & fidelem populum dilatandi, plures quis sortiretur uxores. In exemplum licentiæ huius occurrunt Patriarchæ, cum Sara usa sit iure suo, corpore scilicet Abrahæ, in utero alieno, ancillæ mini-

ministerio, de viro suscipiens filium, Hismaëlem. Iacob quoque sororum sibi duplicato coniugio, fœcundas earundem ancillas adscivit. Atqui reges perpetuæ prohibitionis laqueus tenet, & à plurium uxorum amplexibus arcet, & cum in aliis, plures unius esse licitum fuerit, in regibus perpetuo obtinet, ut una unius sit. Nunquid fornicari, vel adulterari, stuprumve committere licet cum pluribus, cum nec etiam generis multiplicandi causa, aut procreandi heredes, liceat uxoribus admisceri? Quomodo stupra, adulteria, aut quaslibet fornicationes puniet potestas eisdem subiecta criminibus? Nec uxores David quisquam obiiciat, qui forte in hoc, sicut & in multis aliis, speciali privilegio gaudet. Licet facile concesserim, quod & ipse in hac parte deliquerit. Sane eum affectus ille uxorius, proditione & homicidio in adulterium impegit, nec in illius excusatione laboro, qui prophetica conventus & convictus parabola, seipsum virum mortis esse respondit. Habes itaque regem, cum regibus delinquentem; & utinam cum pœnitente pœniteant, & fateantur cum confitente culpam, & satisfacientes cum satisfaciente revertantur ad vitam. Ipsam quoque sapientiam Salomonis mulierum infatuavit amor. Sequitur: Nec habebit argenti & auri immensa pondera. Eant nunc, & domino prohibente, argentum sibi & aurum thesaurizent, facientes ex calumnia quæstum, de paupertatibus aliorum abundantiam quærant, de rapinis divitias, & singularem sibi beatitudinem statuant in calamitate multorum. Sed copiam Salomonis obiicit aliquis. Esto, principem locupletem fieri non prohibeo, sed avarum. Nonne aurum & argentum Salomonis tempore viluerunt? Non utique viluissent, si eorum immensa pondera, & quæ usum excederent, sibi rex cupidus congessisset. Potuerat ea in terram defodiens, quo cariora fierent, huma-

humanis usibus subtraxisse. Apud Petronium Trimalchio refert, fabrum fuisse, qui vitrea vasa faceret tenacitatis tantæ, ut non magis, quam aurea vel argentea frangerentur. Cum ergo phialam huiusmodi de vitro purissimo,&solo,ut putabat,dignam Cæsare, fabricasset, cum munere suo Cæsarem adiens, admissus est. Laudata est species muneris, commendata manus artificis, acceptata est devotio donantis. Faber vero ut admirationem intuentium verteret in stuporem,& sibi plenius gratiam conciliaret imperatoris, petitam de manu Cæsaris phialam recepit, eamque validius proiecit in pavimentum tanto impetu, ut nec solidissima & constantissima æris materia maneret illæsa. Cæsar autem ad hæc non magis stupuit, quam expavit. At ille de terra sustulit phialam, quæ quidem non fracta erat, sed collisa, ac si æris substantia, vitri speciem induisset. Deinde * martiolum de sinu proferens, vitrum correxit aptissime, & tanquam collisum vas æneum crebris ictibus reparavit. Quo facto se cœlum Iovis tenere arbitratus est, eo quod familiaritatem Cæsaris, & admirationem omnium se promeruisse credebat. Sed secus accidit. Quæsivit enim Cæsar, an alius sciret hanc condituram vitrorum. Quod cum negaret, eum decollari præcepit Imperator, dicens: quia si hoc artificium innotesceret, aurum & argentum vilescerent, quasi lutum. An vera sit relatio & fidelis, incertum est, & de facto Cæsaris diversi diversa sentiunt. Ego vero sapientiorum non præiudicans intellectui, devotionem potentis artificis male remuneratam arbitror, & inutiliter humano generi prospectum, cum ars egregia deleta sit, ut fomes avaritiæ, pabulum mortis, contentionum præliorumque causa pecunia, pecuniæque materia servaretur in precio, quod sine diligentia hominis fuerat habitura, cum sine se esse non possit

* al' marculum.

possit, quæ rerum precium est. Utique

In precio precium nunc est, dat census honores,
Census amicitias: Pauper ubique iacet.

Longe utilius quidam omnem materiam iurgiorum, & causam odii, à suis rebuspublicis exterminare studuerunt, ut causa deficiente, effectus malitiæ evanesceret: quale est decretum Lycurgi apud Lacedæmones, & in antiqua Græcia, quæ nunc pars Italiæ est, Samii doctrina Pythagoræ, qui constitutionum suarum robore & virtute, totam traditur servasse Italiam. Utinam aurum cum argento vilescat, dum sit sola virtus in precio, & illa quorum usum optima dux vivendi natura, commendat. Pauper itaque non iacebit, nec dives solius pecuniæ beneficio honorabitur, dum unusquisque sui ipsius dote erit in precio, vel vilescet. Porro quædam à se, quædam ab aliorum opinione habent precii dignitatem. Panis siquidem, aut victualia, quæ in alimentis, aut indumentis necessariis constant, dictante natura sunt ubique terrarum in precio. Quæ sensus oblectant, naturaliter omnibus grata sunt. Quid multa? Quæ naturæ sunt, non modo eadem; sed vigent apud omnes. Quæ opinionis arbitrium sequuntur, incerta sunt: & sicut ad placitum sunt, ita & ad placitum evanescunt. Non fuerat ergo timendum Imperatori, ne materia commerciorum deficeret, cum etiam adhuc apud illos venalitium frequens sit, qui pecuniam non noverunt. Scio equidem, tantæ sapientiæ fuisse Salomonem, ut nunquam timuerit, ne aurum & argentum vilesceret posteris, quorum naturam videbat esse famelicam, & pro parte maxima nihil aliud, quam pecuniam esurire. Unde per inspiratam sapientiam, hanc rubiginem rex contemsit egregius, ut ad contemtum pecuniæ suiipsius exemplo posteros invitaret. Præterea regem esse expedit copiosum, ita tamen, ut divitias suas populi

populi reputet. Non habebit ergo divitias, quas nomine alieno possidet, nec sibi privata erunt bona fiscalia quæ publica confitetur. Nec mirum, cum nec ipse suus sit, sed subditorum.

CAP. VI.

Quod debet legem Dei habere præ mente & oculis semper, & peritus esse in literis, & literatorum agi consiliis.

POSTQUAM autem sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis huius in volumine. Ecce quia princeps non debet esse iuris ignarus, & licet multis privilegiis gaudeat, nec militiæ prætextu legem Domini permittitur ignorare. Describet ergo Deuteronomium legis, id est, secundam legem in volumine cordis; ut sit lex prima, quam litera ingerit; secunda quam ex ea mysticus intellectus agnoscit. Prima quidem scribi potuit tabulis lapideis; sed secunda non imprimitur, nisi in puriore intelligentia mentis? Et recte in volumine Deuteronomium scribitur, quia sic apud se sensum legis princeps revoluit, quod ab oculis eius litera non recedit. Et sic quidem insistit literæ,, ut nequaquam ab intellectus discordet puritate. Litera namque occidit, spiritus autem vivificat, & penes ipsum, humani iuris & æquitatis, media interpretatio necessaria, & generalis extat. Accipiens, inquit, exemplar à sacerdotibus Leviticæ tribus. Recte quidem. Omnium legum inanis est censura, si non divinæ legis imaginem gerat; & inutilis est constitutio principis, si non Ecclesiasticæ disciplinæ sit conformis. Quod & Christianissimum non latuit principem, qui legibus suis indixit, ne dedignentur sacros canones imitari. Et non modo sacerdotum exemplaria peti præcipit, sed ad Leviticam tribum, mutuandi gratia, principem mittit. Sic enim legitimi sacerdotes audiendi

diendi

diendi sunt, ut reprobis & adscendentibus ex adverso, omnem vir iustus claudat aditum. Sed qui sunt sacerdotes Leviticæ tribus? Illi utique quos sine avaritiæ stimulis, sine ambitionis impulsu, sine affectione carnis & sanguinis, lex in ecclesiam introduxit. Non autem lex literæ, quæ mortificat, sed spiritus, quæ in sanctitate mentis, munditia corporis, fidei sinceritate, & operibus caritatis, iustificat. Sicut enim umbratilis lex, & gerens omnia figuraliter, sacerdotes in singularitate carnis & sanguinis præelegit; sic, postquam cessantibus umbris veritas patefacta est, & iustitia de cœlo prospexit, quos vitæ commendat meritum, & bonæ opinionis odor, & unitas fidelium, aut prælatorum diligens providentia, in opus ministerii segregavit, spiritus applicat ad Leviticam tribum, & legitimos instituit sacerdotes. Adiicitur: Et habebit secum, legetque illud omnibus diebus vitæ suæ. Attende, quanta debeat esse diligentia principis in lege domini custodienda, qui eam semper habere, legere præcipitur, & revolvere, sicut rex regum factus ex muliere, factus sub lege, omnem implevit iustitiam legis, ei non necessitate, sed voluntate, subiectus. Quia in lege voluntas eius, & in lege domini meditatus est die ac nocte. Quod si ille in hac parte non creditur imitandus, qui non regum gloriam, sed fidelium amplexus est paupertatem, & indutus forma servili, reclinatorium capiti non quæsivit in terris; & interrogatus à iudice, regnum suum de hoc mundo non esse, confessus est; proficiant vel exempla regum illustrium, quorum memoria in benedictione est. Procedant ergo de castris Israël, David, Ezechias, & Iosias, & ceteri, qui in eo sibi regni gloriam constare credebant, si Dei quærentes gloriam, se & subditos divinæ legis nexibus innodarent. Et ne illorum remota videantur exempla, & ex eo sequenda minus,

minus, quod à lege eorum, & ritu operum, & religionis cultu, & fidei professione, aliquantisper videmur abscedere: licet nobis & illis eadem fides sit, ita tamen, ut quod illi futurum exspectabant, nos ex parte magna gaudeamus & veneremur impletum, abiectis tamen umbris figurarum ex quo veritas de terra orta est, & in conspectu gentium revelata. Ne, inquam, illorum quasi aliena, aut profana contemnantur exempla, Constantinus noster, Theodosius, Iustinianus, & Leo, & alii Christianissimi principes, principem possunt * instruere Christianum. In eo namque præcipuam operam dabant, ut sacratissimæ leges, quæ constringunt omnium vitas, scirentur & tenerentur ab omnibus, nec illarum esset quisquam ignarus, nisi aut publica utilitate erroris dispendium compensaret, aut miseratione ætatis, aut sexus infirmitate legitimæ * acerbitatis evitet aculeos. Illorum itique gesta, virtutum incitamenta sunt: Verba quot sunt, tot institutiones morum. Denique vitam, vitiis subiugatis & captivatis, quasi arcum triumphalem consecratum posteritati, magnificæ virtutis titulis erexerunt, fideli confessione prædicantes in omnibus, quia non manus excelsa, sed dominus fecit hæc omnia. Et quidem Constantinus Romana Ecclesia fundata & dotata, ut cætera eius taceantur egregia, perpetua benedictione insignis est. Iustinianus & Leo qui fuerint ex eo claret, quod totum orbem sacratissimis legibus enucleatis, quasi quoddam templum iustitiæ sacrare studuerunt. Nam de Theodosio quid dicam, quem isti virtutis habuerunt exemplar, & Ecclesia Dei ob religionis & iustitiæ venerabilem notam, & sacerdotibus patientissime tamen & humillime indignantem, non modo ut imperatorem venerata est, sed ut antistitem? Qui leges tulerat, quam patienter tulit sententiam sacerdotis Mediolanensis. Et ne

* al' instituere.

* al' arbitrantis.

P sententiam

ſententiam emolliti preſbyteri, & principibus applaudentis fuiſſe teneram putes, à regalium uſu ſuſpenſus eſt Princeps, excluſus ab eccleſia, & pœnitentiam coactus eſt explere ſolennem. Sed quid eum tantæ neceſſitati ſubiecerat? Voluntas utique ſubiecta iuſtitiæ Dei, & legi uſquequaque obtemperans. Et niſi quæ metrica levitate ſcribuntur, duxeris habenda contemtui, ex his quibus filium inſtruit apud Cl. Claudianum, quis ipſe in ſacrario morum extiterit, paucis agnoſces. Ceterum cum præmiſſæ legis verba revolvo, ſingula mihi videntur onuſta, & quaſi ſpiritu intelligentiæ fæcundata menti occurrunt. Habebit ergo, inquit, ſecum legem, providens ne ad damnationem ſuam, cum eam habere neceſſe ſit, habeat contra ſe. Potentes etenim potenter tormenta patientur. Et adiecit; legetque illud. Legem ſiquidem habere in mantica parum prodeſt, niſi fideliter cuſtodiatur in anima. Legenda eſt ergo omnibus diebus vitæ ſuæ. Ex quibus liquido conſtat, quam neceſſaria ſit Principibus peritia literarum, qui legem Domini quotidie revolvere lectione iubentur. Et forte quod ſacerdotes legem quotidie legere iubeantur, non frequenter invenies. Princeps vero quotidie legit, & cunctis diebus vitæ. Quia qua die non legerit legem, ei non dies vitæ, ſed mortis eſt. Hoc utique ſine difficultate illiteratus non faciet. Unde & in literis, quas regem Romanorum ad Francorum regē tranſmiſiſſe recolo, quibus hortabatur ut liberos ſuos liberalibus diſciplinis inſtitui procuraret, hoc inter cætera eleganter adiecit, quia rex illiteratus eſt quaſi aſinus coronatus. Si tamen ex diſpenſatione ob egregiæ virtutis meritum, principem contingat eſſe illiteratum, eundem agi litteratorum conſiliis, ut ei res recte procedat, neceſſe eſt. Aſſiſtant ergo ei Nathan propheta, & Sadoch ſacerdos, & fideles filii prophetarum, qui eum à lege Domini di-

ni divertere non patiantur, & quam ipse oculis & animo non ostendit, linguis suis introducant, quasi quodam aurium ostio, literati. Legat ergo mens principis in lingua sacerdotis, & quicquid egregium videt in moribus, quasi legem domini veneretur. Nam & vita & lingua sacerdotum, quasi quidam vitæ liber est in facie populorum. Eo forte spectat, quod exemplar legis à sacerdotibus Leviticæ tribus iubetur assumi; quia prædicatione eorum debet potestas commissi magistratus gubernacula moderari. Nec expers omnino lectionis est, qui etsi ipse non legit, quæ leguntur ab aliis, fideliter audit. Qui vero neutrum facit, quomodo in contemptu præcepti, quod præcipitur fideliter adimplebit? Concursus namque desiderabilium omnium sapientiæ accessio est. Ptolomæus ad cumulum beatitudinis, nonne sibi aliquid deesse credidit, donec accitis septuaginta interpretibus, licet gentilis esset, legem Domini Græcis communicavit? Nihil enim refert, an interpretes in eadem cellula clausi contulerint, an prophetaverint in diversis, dum constet regem in veritatis inquisitione solicitum, legem domini in Græciam traiecisse. In Atticis voluminibus legisse memini, quod cum Philippi Macedonis morum legantur insignia, inter cætera literatorium studium, quasi belli negotia, & victoriarum triumphos liberalitatem mensæ, humanitatis officium, & quæcunque lepide, communiterque dicta vel facta sunt, coloravit. Verum & hoc ipsum in quo se aliis excellentiorem noverat, quasi bonorum hæreditariorum fundamentum, ad unicum quem sperabat regni & felicitatis futurum heredem, transmittere curavit. Ob quam causam epistola eius destinata Aristoteli nuper nati Alexandri, ut sperabatur, magistro visa est hic scribenda. Est igitur concepta ad hanc ferme sententiam. Philippus Aristoteli salutem dicit. Filium mihi genitum

ſcito, quo equidem Diis habeo gratiam, non proinde quia natus eſt, quam pro eo quod eum naſci contigit temporibus vitæ tuæ. Spero etenim fore, ut educatus eruditusque à te, dignus exiſtat & nobis, & rerum iſtarum ſuſceptione. Romanos Imperatores aut Duces, dum eorum reſpublica viguit, illiteratos extitiſſe non memini. Et neſcio quomodo contigit, quod ex quo in principibus virtus languit literarum, armatæ quoque militiæ infirmata eſt manus, & ipſius principatus quaſi præciſa radix. Nec mirum, cum ſine ſapientia, nullus ſtare, aut eſſe valeat principatus. Quia ſapientia Dei dixit, ſine me nihil poteſtis facere. Socrates Apollinis oraculo ſapientiſſimus iudicatus eſt, & qui ſine contradictione ſeptem illos, qui dicti ſunt ſapientes, incomparabiliter anteceſſit, non in opinione ſapientiæ, ſed virtute, tunc demum reſpublicas fore beatas aſſeruit, ſi eas philoſophi regerent, aut rectores earum ſtudere ſapientiæ contigiſſet. Et ſi tibi Socratis videtur contemnenda autoritas: Per me, inquit ſapientia, reges regnant, & conditores legum iuſta decernunt. Per me principes imperant, & potentes decernunt iuſtitiam. Ego diligentes me diligo, & qui mane vigilaverint ad me, invenient me. Mecum ſunt divitiæ & gloria, opes ſuperbæ & iuſtitia. Melior eſt fructus meus auro, & lapide pretioſo, genimina mea argento electo. In viis iuſtitiæ ambulo, in medio ſemitarum iudicii, ut ditem diligentes me, & theſauros eorum repleam. Item: Meum eſt conſilium & æquitas, mea eſt prudentia, mea eſt fortitudo. Et alibi: Accipite diſciplinam, & non pecuniam, doctrinam magis quam aurum eligite. Melior eſt enim ſapientia cunctis opibus pretioſiſſimis, & omne deſiderabile ei non poteſt comparari. Cum gentiles nihil ſine nutu numinum crederent faciendum, unum tamen quaſi Deum deorum, & omnium

prin-

principem excolebant, ſcilicet Sapientiam, ideo quod ipſa omnibus præeſt. Unde & Philoſophi veteres imaginem Sapientiæ pro foribus omnium templorum pingi, & hæc verba ſcribi debere cenſuerunt:

Vſus me genuit, peperit Memoria:
Sophiam me vocant Graij, vos Sapientiam.

Et hæc item: Ego odi homines ſtultos, & ignava opera, & philoſophicas ſententias. Et quidem eleganter illi iſta finxerunt, licet veritatem ipſam plene non noverint: ad eam tamen aliquatenus accedentes, dum ſapientiam omnium, quæ recte fiunt, ducem & principem arbitrantur, cum & ipſa veraciter glorietur, quod in omni gente & populo à principio primatum tenuit, ſuperborum & ſublimium colla propria virtute calcans. Salomon quoque ſe eam ſuper ſalutem, & omnia pulchra dilexiſſe fatetur, & ad ipſum cum ea omnia bona acceſſiſſe.

CAP. VII.

Quod timorem Dei doceri debet, & humilis eſſe, & ſic ſervare humilitatem, quod autoritas publica non minuatur: & quod præceptorum alia mobilia, alia immobilia.

SEQUITUR ut diſcat timere dominum Deum ſuum, & cuſtodire verba eius quæ in lege præcepta ſunt. Cauſam legitimæ obſervationis, lex ipſa ſubiungit: ut diſcat, inquit. Diligens namque lector, legis diſcipulus eſt, non magiſter: nec ad ſenſum ſuum captivatam retorquet legem, ſed menti eius & integritati, ſenſus ſuos accommodat. Sed diſcipulus iſte quid diſcit? Utique timere dominum Deum ſuum. Recte quidem, eo quod ſapientia parit, & firmat principatum. Atqui initium ſapientiæ timor domini. Qui ergo timoris non initiatus gradu, fruſtra ad legitimi principatus culmen aſpirat;

rat. Legitimi inquam: Quia de quibusdam dum allevantur, deiectis & miserius deiiciendis scriptum est: Isti regnaverunt, & non ex me; principes extiterunt, & ego ignoravi. & alibi: tenentes legem nescierunt sapientiam. Timeat ergo princeps dominum, & se prompta humilitate mentis, & pia exhibitione operis, servum profiteatur. Dominus etenim servi dominus est. Servit itaque domino princeps, dum conservis suis, subditis scilicet sibi, fideliter servit. Sed & dominum Deum esse agnoscat, cui non plus timoris ex maiestate, quam amoris ex pietate exhibendum est. Pater etenim est, & cui nulla creatura, ipsius faciente merito, negare potest dilectionis affectum. Si ergo, inquit, dominus sum, ubi est timor meus: Si pater sum, ubi est amor meus? Verba quoque legis custodienda sunt, quod ex primo timoris gradu, quadam quasi virtutum scala, felici procedit ascensu. Dilectio, inquit, illius, custodia legum est, quia omnis sapientia timor domini est. Porro qui timet Deum, faciet bona, & qui continens est iustitiæ, apprehendet illam, & obviabit illi quasi mater honorifica. Sed quæ verba, diligentia tanta custodiet? Utique quæ præcepta sunt in lege, ut apud * Principem iota vel apex legis non cadat in terram, quod non ille propriis, vel manibus subiectorum excipiat. Sunt autem præcepta quædam, perpetuam habentia necessitatem, apud omnes gentes legitima, & quæ omnino impune solvi non possunt. Ante legem, sub lege, sub gratia, omnes lex una constringit: Quod tibi non vis fieri, alii ne feceris; & quod tibi vis fieri faciendum, hoc facias aliis. Procedant nunc dealbatores potentum, susurrent, aut si hoc parum est, publice præconentur principem non esse legi subiectum, & quod ei placet, non modo in iure secundum formam æquitatis condendo, sed qualitercunque legis habere vigorem. Regem quem legis

* al' iudicem.

gis

gis nexibus subtrahunt, si volunt, & audent, exlegem faciant, ego non modo his retinentibus, sed mundo reclamante, ipsos hac lege teneri confirmo. In quo enim [inquit qui nec fallit nec fallitur] iudicio iudicaveritis, iudicabimini. Et certe iudicium gravissimum in his qui præsunt fiet, eo quod mensura bona, conferta, & coagitata, & superfluens refundetur in sinus eorum. Nec tamen dispensationem legis subtraho manibus potestatum, sed perpetuam præceptionem, aut prohibitionem habentia, libito eorum nequaquam arbitror supponenda. In his itaque duntaxat quæ mobilia sunt, dispensatio verborum admititur; ita tamen ut compensatione honestatis aut utilitatis, mens legis integra conservetur. Nec elevetur, inquit, cor eius in superbiam, super fratres suos. Quod præcipue necessarium est, sæpius replicat, eo quod humilitas nunquam satis videtur commendata principibus, & difficillimum est ut gradus honoris tumorem non pariat in animo imprudentis. Superbis utique resistit Deus, & humilibus dat gratiam. Proinde rex orat ne veniat ei pes superbiæ, quia in eo ceciderunt, qui operantur iniquitatem, expulsi sunt, nec potuerunt stare. Non utique superbiat super fratres; sed cum fratrum meminerit, fraternum subiectis omnibus impendat affectum. Et quidem prudenter humilitatem cum discretione & charitate indicit principibus, quia sine istis omnino subsistere non potest principatus. Quisquis ergo gradum propriæ celsitudinis amat, humilitatis cultũ in nminoribus diligentissime teneat. Nam qui ab humilitatis operibus recedit, à dignitatis suæ fastigio, tumoris pondere cadit. Obtinet enim perpetuo, quia qui se humiliat exaltabitur, & vice versa, qui se exaltat deprimetur. Regem Romanorum novissimum Tarquinium fecit esse superbia, & ei ab humilitate magis necessarios substituit magi-

stratus. Denique quem superborum legisti regnare diutius? Eorum namque qui per superbiam ceciderunt, historia copiosa est. Nec tamen eatenus superbiam vitet, ut incidat in contemptum: quia sicut elatio, ita & abiectio declinanda est. Unde & in iure Romano cautum est, ut qui ius reddit, se quidem in adeundo facilem præbeat, contemni tamen non patiatur. Mandatis quoque adiicitur, ne Præsides provinciarum in ulteriorem familiaritatem provinciales admittant, eo quod ex conversatione æquali contemptio nascitur. Veneretur ergo in publico populi maiestatem, & apud se privatæ conditionis statum pariter metiatur. Hoc ipsum antiquis Philosophorum documentis faciendum agnosce. Ad Philophum Taurum Athenas, visendi cognoscendique eius gratia, venerunt pariter Cretæ provinciæ præses, & pater eius, sed privatus. Taurus venientibus placide assurrexit, reseditque post mutuam salutationem. Allata est mox una sella, quæ in promptu erat, & dum aliæ promebantur apposita est. Invitavit ergo Taurus patrem præsidis ut sederet. At ille, sedeat hic potius qui populi Romani magistratus est. Absque præiudicio, inquit Taurus, tu interea sede, dum conspicimus quærimusque quid conveniat, tene potius sedere qui pater es; an filium qui gerit Romani populi magistratum? Cum pater assedisset, appositumque esset aliud filio, super ea re Taurus his, qui convenerant, verbum fecit, cum summa boni, æqui, bonorum atque officiorum perpensatione. Eorum verborum sententia hæc fere fuit. In publicis locis, atque muneribus patrum iura * cum filiorum qui in magistratu aut potestatibus sunt collata, interquiescere & paulum connivere. Sed cum extra rempublicam in domestica re, atque vita sedeatur, ambuletur, in convivio quoque discumbatur familiari, tunc inter filium magistratum, &

* al' causa.

patrem

patrem privatum, publicos honores cessare, naturales & genuinos exoriri. Hoc quoque, inquit Taurus, quod ad me venistis, quod nunc loquimur, quod de officiis dissertamus, privata actio est. Itaq; tu pater utere his honoribus prius, quibus quoque domui vestræ te uti priorem decet. Hæc ergo magistratibus generaliter persuadenda arbitror, ut in splendore publicæ dignitatis memores sint propriæ conditionis, & sic attendant propriæ conditionis statum, ut non devenustent publicæ dignitatis gradum; sic etiam collati sibi honoris integritatem servent, ut aliorum non minuant dignitatem: & sic privata quisque polleat dignitate, ut non fiat iniuria publicæ potestati.

CAP. VIII.

De moderatione iustitiæ & clementiæ principis, quæ debent in eo ad utilitatem Reipublicæ contemperari.

OBTINEAT ergo in principe, quod debet in omnibus obtinere, nemo quę sua sunt quęrat, sed quæ aliorum. Veruntamen ipsius affectionis modus, quo charitatis brachiis subiectos ut fratres amplexatur, moderationis limitibus clauditur. Sic enim fratres diligit, quod errores eorum medicinaliter corrigit, sic in eis carnem agnoscit & sanguinem, ut ea spiritus subiiciat ditioni. Medicorum utique consuetudo est, ut morbos, quos fomentis & levioribus medicinis curare nequeunt, gravioribus adhibitis, igne puta vel ferro, curent. Nec unquam utuntur gravibus, nisi cum levium beneficio desiderata sanitas desperatur: sic & potestas cum inferiorum vitia mansueta manu curare non sufficit, pœnarum acrimoniam dolens recte vulneribus infundit, & pia crudelitate sævit in malos, dum bonorum incolumitas procuratur. Sed quis sine dolore proprii corporis membra valuit amputare? Dolet ergo cum exigentibus culpis, vindicta ex-

poſcitur, ea tamen peragit invita dextra. Siniſtram namque non habet princeps, & in cruciatu membrorum corporis, cuius ipſe caput eſt, legi triſtis & gemens famulatur. Philippus cum audiſſet Phiſciam quendam bonum pugnatorem, alienatum animo ſibi, * quod tres filias inops vix aleret, nec à rege adiuvaretur, monentibus amicis, ut eum caveret: Quid, inquit Philippus, ſi haberem partem corporis ægram, abſcinderem-ne potius, quam curarem? Deinde familiariter ſecreto elicitum Phiſciam, accepta difficultate neceſſitatum domeſticarum, pecunia ſufficienter inſtruxit, ac meliorem fideliorem que habuit, quam fuerat antequam crederetur offenſus. Ut enim ait Lucius, Principem ſenem moribus eſſet oportet, & qui moderatiora ſequatur conſilia, & vicem gerere medicorum, qui morbos curant, nunc inanitione * in oppletis, nunc refectione in vacuis; & dolorem ſedant nunc cauterio, nunc fomentis. Præterea ſit in verbo affabilis, munificus in beneficiis, & integræ autoritatis, ſervet in moribus dignitatem. Famam namque benignitatis conciliat ſermo bonus, & lingua gratioſa. Amorem fideliſſimum & conſtantiſſimum, etiam à durioribus extorquent beneficia, & quem fecere, fovent & ſolidant. Et morum dignitati debetur reverentia ſubditorum. Egregie quidem Traianus, gentilium optimus Auguſtorum, arguentibus eum amicis, quod in omnes nimium, & & ultra quam imperatorem deceat, communis eſſet, reſpondit: Se talem velle imperatorem eſſe privatis, quales imperatores ſibi eſſe, privatus optaſſet. Unde & relatu Plinii Secundi admonitus, qui tunc inter cæteros iudices perſecutor Eccleſiæ deſtinatus erat, à nece martyrum perſecutionis gladium revocans, edictum temperavit. Et forte cum fidelibus egiſſet mitius, niſi deceſſorum ſuorum legibus & exemplis, & prudentum ut pu-

* al' fore inimicum, eo

* al' in obeſis.

ut putabatur consilio, & autoritate iudicum, ad delendam sectam hominum, opinione publica superstitiosam, & veræ religionis inimicam, invitaretur. Nec tamen usquequaque commendo iustitiam hominis, qui Christum ignorabat, sed culpam ipsius extenuo, qui aliorum excedebat impulsu, & ad beneficium * miserendorumque propriæ pietatis * agebatur instinctu, natura clemens in omnes, austerus in paucos, quibus parcere nefas esset; adeo, ut totius imperii sui curriculo, unus damnatus sit senatorum nobiliumve urbis, licet inveniantur plurimi in ipsum graviter deliquisse. Hic autem a senatu damnatus est, ignorante Traiano. Dicebat enim insanũ esse eum, qui oculos si habeat lippientes, eos malit effodere, quã curare. Aiebat etiam, ungues si acriores fuerint, resecandos esse, non avellendos. Si enim citharœdus, aliique fidicines, multa diligentia procurant, quomodo oberrantis chordæ compescant vitium, & eandem aliis unanimem reddant, faciantque dulcissimam dissidentium consonantiam, chordis non ruptis, sed tensis proportionaliter, vel remissis: quanta sollicitudine oportet principem moderari, nunc rigore iustitiæ, nunc remissione clementiæ, ut subditos faciat quasi unanimes esse in domo, & quasi discordantium in ministerio pacis & charitatis operibus, unam faciat perfectam, & maximam harmoniam? Hoc autem certum est, quia tutius est chordas remitti intensius, quam protendi. Remissarum namque intensio, artificis peritia convalescit, & debitam soni reddit gratiam; sed quæ semel rupta est, nullo artificio reparatur. Profecto si sonus exigitur, quem non habent, frustra tenduntur, & sæpe citius venitur ad nullum, quam ad * eum, qui nimis exigitur. Ait Ethicus:

* al' miserendumque.

* al. angebantur.

* al. sonum.

Est piger ad pœnas princeps, ad præmia velox,
Quique dolet, quotiens cogitur esse ferox.

Alte-

Alterum namque iustitiæ, alterum pietatis est, quæ adeo principi necessariæ sunt, ut quisque sine illis, non modo principatum, sed quemlibet magistratum vendicet frustra, se ipsum irrideat, sed & aliorum in se provocet risum, contemtum, & odium. Misericordià, inquit, & veritas non te deserant, circumda eas gutturi tuo, & scribe eas in tabulis cordis tui, & invenies gratiam, & disciplinam bonam coram Deo & hominibus. Gratia namque debetur misericordiæ, iustitiæ disciplina. Utique gratia & amor subiectorum, quam divina producit gratia, optimum instrumentum est omnium gerendorum. Sed & amor sine disciplina non proficit, quia cessante iustitiæ stimulo, populus se in illicita resolvit. Meditatur ergo iugiter sapientiam, & de ea sic iustitiam operatur, quod lex clementiæ semper est in lingua eius: & sic clementiam temperat vigor iustitiæ, quod lingua eius iudicium loquitur. Officio namque eius iustitia in iudicium vertitur, ea quidem necessitate, ut vacare non liceat, quin seipsum sibi collato destituat honore. Honor etenim regis iudicium diligit, & delinquentium culpas tranquilla mentis moderatione compescit. De magistratuum moderatione librum fertur scripsisse Plutarchus, qui inscribitur Archigrammaton, & magistratum suæ urbis, ad patientiam & iustitiæ cultum, verbis instituisse dicitur & exemplis. Hic autem servum habebat, hominem nequam & contumacem, & liberalibus disciplinis eruditum egregie, & exercitatum satis in disputationibus philosophicis. Contigit ut ob nescio quam noxam, ei tunicam detrahi, cædique iuberet Plutarchus. Loro cœperat verberari duriuscule, cum tamen inficiaretur culpam, dicens, se nihil egisse mali, nihil sceleris admisisse, & obloquebatur se multis demeruisse obsequiis ut vapularet. Postremo cum non proficeret, vociferari cœpit, & inter vapulandum

dum iam non querimonias & gemitus eiulatusque, sed verba * seria, & obiurgatoria iaculabatur. Nec ita se habere Plutarchum, ut Philosophum deceret: irasci turpe ei esse præsertim, qui de malo iræ sæpius dissertaverat, librumque pulcherrimum scripserat de Patientia. Adiiciebat esse probrosum, quod doctrinam suam moribus impugnabat, eo quod à mentis integritate prolapsus, effusus & provolutus in iram, pluribus plagis mulctaret innoxium. Ad hæc Plutarchus, lente quidem & leniter, sed summa cum gravitate. Numquid quod vapulas tibi irasci videor? Est-ne ira mea si à me debitum recipis? Ex vultu-ne meo, an ex voce, an ex colore, an etiam ex verbis, ira me corruptum intelligis aut correptum? Mihi quidem neque oculi opinor truces sunt, neque os turbidum, neque * inaniter clamo, neq; in spumam ruboremq; fervesco, neque pudenda dico aut pœnitenda, neque omnino trepido ira aut gestio. Hæc omnia quippe, si nescis, signa irarum esse solent. Et simul ad eum qui cædebat conversus, interim dum ego atque hic disputamus, tu hoc age; & sine iracundia mea retunde servilem contumaciam, & iniquum pœnitere doceas magis, quam iurgare. Sic Plutarchus. In quo nonnihil eruditionis relictum est omnibus, qui in sublimitate sunt.

* al. sæva.

* immaniter.

CAP. IX.

Quid sit declinare ad dextram vel sinistram, quod principi prohibetur.

SEQUITUR: Neque declinet in partē dextram, vel sinistram. Ad dextram declinare est, virtutibus ipsis vehementer insistere. Ad dextrā declinare est, in virtutis operibus quæ in modo consistit, modum excedere. Omnis vero vehementia saluti inimica est, & excessus omnis in culpa; bonarumq; rerum consuetudo nimia, pessima est. Unde Ethicus:

Insani

Insani sapiens nomen feret, aequus iniqui;
Vltra quam satis est, virtutem si petet ipsam.

Et Philosophus: Cave quod est nimium, quia si haec ipsa cautela modestiam deserit, eo ipso à tramite virtutis, incaute recedit. Salomon quoque: Noli, inquit, esse nimis iustus. Quid ergo nimium prodest, si regina virtutum iustitia, in sui nimietate obest? Alibi quoque: nimia humilitas, maxima pars superbiae est. Ad sinistram declinare est, per abrupta vitiorum à via virtutum declinare vel deviare. Item, deflectitur ad sinistram, qui in subiectorum culpis nimis pronus est ad vindictam, & ad dextram gressum torquet, qui * diligentibus ex mansuetudine nimis indulget. Iter autem utrumque devium est, quod ad sinistram vergit perniciosius est.

* al. delinquentibus.

CAP. X.

Quid utilitatis de cultu iustitiae principes consequantur.

Sed legitimae huius observantiae quaenam erit utilitas? Eam utique propheticus sermo protinus subdit. Ait enim: Ut longo tempore regnet ipse, & filius eius super Israël. Ecce quaenam tantae difficultatis futura sit merces, dum regna paterna filiis longo tempore protelantur. De virtute namque parentum protenditur successio filiorum, & succedentium felicitas, ex decedentium iniquitate *praescinditur. Nam spiritus sancti certum est testimonio, quia iniusti deperibunt simul, & reliquiae impiorum interibunt. Salus autem iustorum à domino est, qui protegit eos in tempore tribulationis. Sed cum aeternitas totius temporis quantacunque sit, per minutissima momenta deficiat, & in eo toto non nisi admodum breve momentum subsistat, quid in eo poterit esse longum, cum ea omnia, si colligantur in unum, verae aeternitati collata, nec puncti quidem locum obtineant,

* al. praeciditur.

eo

eo quod finitorum ad infinita omnino nulla est comparatio? Certe centri ad ἀφαιρείαν vel circumferentiam, etsi exigua, aliqua tamen, ut pluribus placet, proportio est. Æternitatis & temporis nulla. Quid ergo longum erit in eo, quod totum breve est: aut quæ beatitudo temporis animæ videbitur diuturna, si ea fidelis & perpetua anima, est quantolibet tempore emenso caritura? Sed ego in loco isto, ut tamen sine præiudicio sententiæ melioris vel sanioris dictum intelligatur, longi temporis regnum dici arbitror, ipsius animæ indeficientis ætatem, quam pro bene administrato regno, æternæ beatitudinis gloria coronabit. Cum enim certum sit quod Deus remunerabit opera singulorum & omnium in misericordia uberi, vel iustitia pleniori; quos lumine clariori respiciet, quam illos qui omnes ad iustitiam exercent, vel secum traxerint ad mortem? Sicut ergo potentes potenter tormenta patientur, sic & iustitiæ præmiis fruentur plenius, si recte exercuerint potentatum; & tantam in futuro præ subditis habebunt gloriam, quanta virtute eos in magna delinquendi licentia præcesserunt. Potuit, inquit, transgredi; & non est transgressus; facere mala, & non fecit: ideo stabilita sunt bona illius in domino. Ad iustitiam namque principibus reputatur etiam cum temperant ab iniuriis; & facultas delinquendi, est eis materia meritorum. Declinare à malo in eis magnum est, etiamsi magna bona non faciunt, dum tamen subditos indulgentia malorum non perimant. Nonne magnum est, quod beatitudinis quam habere videntur, eis si recte egerint, promittitur continuatio? Impossibile dicunt quidam, & hic florere cum mundo, & in æternum gaudere cum Christo: & sententia quidem vera est, si inter mundi flores, reputes lenocinia vitiorum. Atqui & reges* florere possunt, & mundialium florum dul-

* al. florem.

dulcissimos & utilissimos in æternum carpere fructus. Quid autem beatius est, quam si de divitiis ad divitias, de delitiis ad delitias, de gloria ad gloriam Principes transferantur, de temporalibus ad æterna?

CAPUT XI.

Quæ sit alia merces Principum.

Nec tamen quod literæ prima facies promittit excludo, quæ & longi temporis regnum promittit patribus, & eiusdem successionem protendit ad filios, qui sicut temporalis regni, ita erunt & æternæ beatitudinis successores. Scio enim quia lex carnali populo loquebatur, qui cor adhuc habens lapideum, incircumcisus mente, non carne, vitam ex magna parte nesciebat æternam, magnifaciens si ei bona terræ darentur, vel promitterentur in cibum. Carnaliter itaque sapienti facta est promissio carnis, & ei promissa est diuturnitas temporis, qui nondum spem conceperat æternæ beatitudinis, & temporale in successionem filiorum protenditur regnum illis, qui nondum quærebant æternum. Patri ergo temporaliter succedit filius, si patris iustitiam imitatur. Aufer, inquit Salomon, impietatem de vultu regis, & firmabitur iustitia thronus eius. Si enim à vultu, id est, à voluntate recedit impietas, totius regni opera, virga æquitatis, & cultu iustitiæ diriguntur. Unde illud: Rex qui sedet in sole iudicii, dissipat omne malum intuitu suo. Ecce quanto privilegio gaudeant Principes, quibus ut de æterna beatitudine taceam, perpetuatur regni gloria, etiam in carne & sanguine suo. Gloriatur dominus se virum invenisse secundum cor suum, & cum eum in regni apicem postmodum sublimasset, succedentium sibi filiorum curriculo, regnum ei perpetuum pollicetur. De fructu ventris tui, inquit, ponam

ponam super sedem tuam, & si custodierint filii tui mandata mea, quæ iam dedi, & testimonia mea quæ per me vel vicarios meos docebo illos, & ipsi & filii eorum sedebunt super sedem tuam, & ponam in sæculum sæculi sedem eius, & thronum eius sicut dies cœli. Si autem dereliquerint filii eius legem meam, & in iudiciis meis non ambulaverint, si iustitias meas profanaverint, & mandata mea non custodierint, visitabo in virga iniquitates eorum, ut translato regno de gente in gentem, & deletis his heredibus, qui secundum carnem esse videntur in semine, transferatur successio ad illos, qui fidei & iustitiæ inveniuntur heredes. In eoque promissionis subsistit veritas, & rata permanent quæ ex ore altissimi processerunt, quod iustis regibus successione fidelium semen permanet in æternum. Hæc autem ut ad præsens de Christo, qui factus ex semine David secundum carnem, rex regum est, & dominus dominantium, nulla sit mentio, etiam secundum literam, perpetuo arbitror obtinere, ut succedant parentibus filii, si eos in mandatis domini fideliter fuerint imitati. Adeo siquidem, ut si omnibus recte dispositis, & in eo manentibus, nulla videatur esse sollicitudo, vel officium præsidentis, constat his qui semel principem admiserunt, de semine illius successionem non defuturam, etsi non ob aliud, vel ad conservandam sanguinis claritatem. Quod & historiarum liquet exemplis. Fertur enim quod cum magnus Alexander ultimum littus Oceani perlustraret, Brachmanorum insulam debellare parabat. Ad quem illi in his verbis epistolam miserunt: Audivimus invictissime Rex prælia tua, & felicitatem victoriæ ubique subsecutam. Sed quid erit huiusmodi satis, cui totus non sufficit orbis? Divitias non habemus, quarum cupiditate nos debeas expugnare, omnium bona omnibus communia sunt. Esca est nobis pro divitiis, pro

cultibus & auro, vilis & rara vestis. Feminæ autem nostræ non ornantur, ut placeant; quem quidem ornamentorum cultum, potius oneri deputant, quam decori. Etenim nesciunt in augenda pulchritudine plus affectare, quam quod natæ sunt. Antra nobis duplicem usum præstant, tegumentum in vita, in morte sepulturam. Regem habemus, non pro iustitia, sed pro nobilitate conservanda. Quem enim locum haberet vindicta, ubi nulla sit iniustitia? His verbis motus Alexander, nullam ratus victoriam, si eorum pacem perpetuam turbaret, in quiete sua dimisit. Et forte si eos bello fuisset aggressus, minime prævaluisset adversus innocentes, eo quod innocentia non facile superatur, & veritas suis viribus constans, de militia quantumvis armata triumphat. Sed quia nihil est quod magis desiderent homines, quam ut in bonis suis habeant filios successores, ut qui propriam ex conditione prævident mortem, in propagine carnis suæ perpetuent vitam. Hoc principibus est promissum, unde maxime possunt ad cultum iustitiæ invitari. Contingit enim eos qui de se ipsis securi sunt, de statu filiorum iugiter esse sollicitos. In eoque nimium charitatis ordo servatur, quod amorem, qui patriæ parentibus præcipue debeatur, pater transfundit in filios, dum filialis affectus paterni pectoris cellam solus exhaurit. Condigna quoque vice respondent parentibus filii, eundem suis impartientes affectum, quo à parentibus accepti sunt, licet alium ordinem exigat charitas ordinata, quem poëtarum doctissimus prudenter expressit. Senem namque Anchisen eversa Troia in humeris pii filii collocavit, parentis Æneæ dextram dedit Ascanio, & marito coniunx Creusa cohæsit, antecedentium pro muliebri infirmitate legens vestigia. Compatriotis omnibus ducem dedit, virum armis, & pietate præsignem. Alias enim dux esset inutilis, cum

sine

sine viribus regna acquiri non valeant, aut sine iustitia retineri. Nunc vero omnium unica sollicitudo est, liberos, qualescunque sint, divitiis & honoribus potius, quam virtutibus insignire. Negligitur etenim quod onus reipublicæ imponatur. Expulso Superbo Tarquinio, qui regnavit in urbe novissimus, cum Brutus primus Consul liberos suos de revocandis in urbem regibus agere cognovisset, eos protraxit in forum, & in media concione virgis cæsos, tandem securi percuti iussit, ut plane publicus parens, in locum liberorum videretur populum adoptasse. Ego quidem, etsi parricidium perhorrescam, Consulis non possum non approbare fidem, qui maluit salutem liberorum suorum periclitari, quam populi. Recte-ne fecerit, iudicent sapientes. Ego enim campum istum oratoribus late patere cognovi, & in eo declamatores in ancipiti materia sæpius desudasse, dum in absolutione parricidii fides laborat, & parricidalis impietas meritum fidei conatur extinguere. Quod si me ad sententiam urges, respondeo quod in causa Smyrnensi Areopagitas Cn. Dolabellæ invenio respondisse. Ad quem, provinciam Asiam proconsulari imperio obtinentem, mulier Smyrnensis adducta est, confitens se maritum, & filium, datis clam venenis, occidisse, eo quod illi filium eius ex altero matrimonio optimum, & innocentissimum iuvenem exceptum insidiis nequiter occidissent, sibi licitum esse asserens ex indulgentia legum, & ius ignorare, & suam, & suorum, & totius reipublicæ suæ, tam atrocem iniuriam vindicare. Ius extra causam erat, cum de facto constaret, & de iure quæreretur. Cum ergo Dolabella rem in concilium deduxisset, non fuit qui in causa, ut putabatur ancipiti, manifestum veneficium, & parricidium auderet absolvere, vel vindictam, quæ in impios, & parricidas processerat, condemnare. Rem itaque ad Areopagitas Atheniensium,

tanquam ad iudices graviores exercitatioresque reiecit. At illi causa cognita, actores & ream mulierem centesimo anno * adesse iusserunt. Sic autem neque veneficium, quod de lege non licuit, absolutum est, neque nocens punita mulier, cui ex sententia multorum venia poterat indulgeri. Hoc ita fuisse, nonus liber memorabilium dictorum vel factorum Valerii Maximi docet. Cæterum & Brutum, & mulierem deliquisse consentiam facile, eo quod excesserit medicina modum,

* al' abesse.

nimiumque secuta est,
Qua morbi duxere manum.

Et licet magna fuerint crimina, præstantius fuerat eadem sine punientis crimine vindicari. Unde & infelicitatis testimonium Bruto perhibet etiam poëta laudator: ait enim in sexto virgilius,

Natosque pater nova bella moventes,
Ad pœnam pulchra pro libertate vocabat
*Infelix, utcunque ferent * & facta minores.*

* al' ea.

At infortunium parricidii sic versu sequenti excusat, ut inanis gloriæ arguat veritatem, dicens

Vincet amor patriæ, laudumque immensa cupido.

Sed ne quis à modo Brutum imitetur, populum liberis præferens, frustra sollicitaberis, cum vel vitia liberorum saluti reipublicæ præferantur, licet certum sit quod salutem populi liberis omnibus oporteat anteferri. In libro Regum arguitur Saul, quod cum facto voto de diurno ieiunio, sub discrimine illius qui ante noctem contra votum sumeret cibum, Ionathas filius eius mel, quod sceptro, id est, hasta tetigerat, prægustasset, paterno motus affectu, contra religionis votum pepercit filio; cuius prævaricatione populus Israël ea die visus est corruisse. Heli quoque licet sanctus in se fuisse legatur, quia filiorum pepercit vitiis, aversa sella fractis cervicibus corruens, exspiravit. Ut de cæteris taceam, quantum quæso publicam hominum dilexit,

dilexit, & quæsivit salutem, qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis tradidit illum, ut quæ merueramus vincula, flagella, crucem sustineret immunis, & innocens morte turpissima condemnatus est. Regum scutare historiam, ad hoc petitum regem à Deo invenies, ut præcederet faciem populi, & præliaretur bella eorum, & ad similitudinem gentium totius populi onera sustineret. Qui tamen non fuerat necessarius, nisi & Israël prævaricatus esset in similitudinem gentium, * ut Deo rege sibi non videretur esse contentus. Si enim iustitiam per se coluisset, si in mandatis domini fideliter ambulasset, pro nihilo humiliaret Deus hostes eorum, & super tribulantes eos mitteret manum suam, ut solito Dei auxilio unus persequeretur mille, & duo fugarent decem millia. Hospitem meum Placentinum dixisse recolo, virum utique sanguine generosum, habentem prudentiam mundi huius in timore domini, hoc in civitatibus Italiæ usu frequenti celeberrimum esse, quod dum pacem diligunt, & iustitiam colunt, & periuriis abstinent, tantæ libertatis & pacis gaudio perfruuntur, quod nihil est omnino, quod vel in minimo quietem eorum concutiat. Cum vero prolabuntur ad fraudes, & per varias iniustitiæ semitas, scinduntur in semet ipsis, statim vel fastum Romanum, vel furorem Teutonicum, aliudve flagellum inducit dominus super eos, & permanet manus eius extenta, donec ipsi ab iniquitate per pœnitentiam revertantur. Quo solo remedio apud illos omnis cessat tempestas. Adiiciebat etiam quod merita populi omnem evacuant principatum, aut eum faciant esse mitissimum, cum è contrario certum sit, quod propter peccata populi permittit Deus regnare hypocritam, & impossibile esse ut diu regno gaudeat qui populi humiliatione, & proprio fastigio * superbe nimis exultat. Sed illius dicebat protendi principatum, qui

* al' nisi.

* al. superbia.

apud se de conscientia humilitatis semper in se angitur quasi regnaret invitus. Hæc mihi Placentinus hospes, & ut credo, fidei consentaneum est. Tale aliquid invenitur in scriptis maiorum. Cum enim Helius Romæ præfecturam splendidius ageret, ex Senatore Imperator creatus est: qui cum obsecrante Senatu, ut filium Cæsarem, quem habebat, Augustum appellaret, sufficere inquit debet, quod ego ipse invitus regnaverim cum non mererer. Principatus enim non sanguini debetur, sed meritis: & inutiliter regnat, qui rex nascitur, non meretur. Et proculdubio parentis affectum exuit, qui parvulos suos importabili mole superiecta extinguit. Hoc quidē est suffocare liberos, non promovere. Alendi prius sunt, & in virtutibus exercendi; & cum in eo profecerint, ut probentur illos virtutibus antecedere, quos debent honore anteire, invitati ascendant, & se civium suorum nequaquam subtrahant votis. Quis enim illos ambigit aliis præferendos, qui quasi naturali probitatis privilegio ampliati, maiorum titulis invitantur ad virtutem, & eorundem beneficio futuræ bonitatis aliis faciunt fidem? Hæc ille. Et quidem eleganter privilegium expressit principis, cui ex antiquo munere Dei, succedunt filii indubitāter, nisi iniquitas subvertat principatū.

CAP. XII.

Ex quibus causis transferantur principatus, & regna.

CELEBRE est illud Sapientiæ, quia regnum à gente in gentem transfertur propter iniustitias, & iniurias, & contumelias, & diversos dolos. Nonne vides quam brevi subversum sit solium primi regis in populo Dei? Saul & Ionathas cum cæteris filiis, exigentibus culpis, in montibus corruerunt, ut thronus illius, qui de postfetantes electus est, firmaretur. Omnium historiarum percurre seriem, & regum successio-

nes

nes in brevi videbis,& quasi in exordio telæ, domino præcidente, succisas. Et quo reges fuerint clariores, eo citius, si adversus Deum intumuerint, conculcatur semen eorum. Non est sapientia, non est prudentia, non est consilium contra dominum, certe nec fortitudo. Si ille insurgit, si persequitur, ad emendicata sacramentorum suffragia, ad præsidia munitionum, frustra decurritur, quia non est, qui de manu illius possit eruere. Quis Alexandro maior in Græcia? Ei tamen non suus legitur successisse, sed filius saltatricis. Quis Cæsareæ domus seriem nescit? Rarus eorum, aut nullus filium reliquit heredem, & omnes in brevi post varia pericula,& cædes sui, & suorum plurimas diversis mortibus, & fere ignominiosis, quasi in momento deleti sunt, & descendentes ad inferos, successores habuerunt aut hostes aut ignotos: Quid obsecro tam potentia regna, tam cito subvertit & transtulit? Certe indignatio Dei, quam in se multiplex iniustitia provocabat. Est autem (ut Stoicis placet) iniustitia mentis habitus, quæ à regione morum exterminat æquitatem. Animam namque privare iustitia, vel ex privativa particula nominis declaratur. In eo autem maxime iustitia constat, si non noceas, & ex officio humanitatis prohibeas nocentes. Cum vero noces, accedis ad iniuriam. Cum nocentes non impedis, iniustitiæ famularis. Est autem contumelia, quando tumorem mentis in læsione alterius manifesta operis sequela comitatur. Eoque iniquitati servit, quod in eum, cui reverentia pro conditione officii vel naturæ consortio debetur, insolenter insurgit. Dolus autem est (ut diffinit Aquilius) cum aliud agitur, & aliud simulatur. Malus utique, quotiens fit intentione nocendi. Differt autem plurimum dolus à contumelia, quoniam hæc superbe & manifesto, ille fraudulenter & quasi ab insidiis nocet. Hæc sunt, quæ cum

incurrunt, cathedras subvertunt omnium potestatum, quia à contrariis perpetuatur principum gloria. Dolus namque ex timiditatis imaginę infirmitatis notam habet, & fortitudini plurimum adversatur. Contumeliam prudentia reprimit, ingeminans iugiter, quid in terram & cinerem superbit terra & cinis? Iniuriam temperantia non admittit, nolens inferre alii, quod sibi nollet ab alio irrogari. Et iniustitiam iustitia excludit, usquequaque faciens alii, quod faciendorum vellet ab alio fieri sibi ipsi. Hæ sunt quatuor virtutes, quas philosophi cardinales appellant, eo quod à primo fonte honestatis, quasi primimi rivuli emanare credantur, & de se bonorum omnium fluenta propagare. Hæc forte sunt quatuor flumina, quæ de paradiso delitiarum Dei egrediuntur, ut irrigent omnem terram, quo fructum desiderabilem afferat in tempore suo. Utinam & ad me de fonte vitæ (divinam gratiam loquor) huius plenitudinis pertranseant rivuli, ariditatis meæ inebriantes terram, ut succrescente fructu bonorum operum, saltem declinare valeam imminentis securis ictum, quæ exigentibus culpis meis, ad radicem meam, quasi ad radicem infructuosæ arboris, posita est! Quodcunque lignum secus aquas istas positum est, non arescit. Quod vero vel radicitus non humectant, dissolvitur, & aridum perit tanquam pulvis, quem proiicit ventus à facie terræ. Hinc quidem non duces exceptos arbitror, non potentes, quia regum gloria transferetur, si iniusti, iniuriosi, contumeliosi, inventi fuerint aut dolosi. Os siquidem domini locutum est. Verumtamen salvo intellectu sapientiorum, non ab re est (ut opinor) quod nomina vitiorum, locutione plurali exposuit, & in ipsa pluralitate diversitatem quandam prudenter inseruit. Ait enim, ut prædictum est: Quia regnum de gente in gentem transferetur, propter iniustitias, & iniurias, & contumelias, & diversos

versos

versos dolos. Quod autem diversos in fine subiecit, puto communiter ad omnia referendum, & tam pleno concipiendum intellectu, ut non modo referatur ad diversas species vitiorum, sed & varias figuras personarum complectatur, & modos omnes, quibus à quocunque hæc vitia committuntur. Princeps enim tenetur de omnibus, & omnium autor esse videtur, quia cum omnia possit corrigere, eorum merito particeps est, quæ noluit emendare. Cum enim potestas publica sit, ut prædiximus, omnium vires exhaurit, & ne in se deficiat, incolumitatem omnium debet procurare membrorum. Quot autem in administratione principatus extant officia, tot sunt principalis corporis quasi membra. Dum autem singulorum officia integritate virtutis, & suavitate opinionis conservat, quandam quasi membris sanitatem procurat & decorem. Cum vero ex negligentia aut dissimulatione potestatis circa officia, sit virtutis aut famæ dispendium, quasi in membra eius, morbi & maculæ incurrunt. Nec diu subsistit incolumitas capitis, ubi languor membrorum invalescit.

EXPLETUR LIBER QUARTUS.

Inchoatur
LIBER QUINTUS
POLICRATICI
IOHANNIS SARESBERIENSIS.

Prologus.

NON solent ad unguem grandia sine mora lustrari, nec facile est provinciarum longitudinem & latitudinem in momento transcurrere.

Sic res magna succincte quidem à sapiente interdum proponitur, sed nunquam perfecte sub angustia sermonis nimia explanatur. Quid autem in humanis rebus maius est principatu, cuius officium quodammodo omnia circumit, implet, & penetrat, & quasi robore virtutis suæ, totius Reipublicæ molem portat? Eius itaque contemplatio tractum habet, & moram exigit, tum præ magnitudine sui, tum præ venustate, quam in capite Reipublicæ iocundum est omnibus contemplari. Modesta ergo brevitate, in inspiciendo corpore eius immoremur, & quid super hoc Plutarchus censeat audiatur. Nam deducta superstitione gentilium, fidelis est in sententiis, in verbis luculentus, & in sacrario morum tantus arbiter, ut facile præceptorem Traiani possis agnoscere. Si quid autem apud eum à fide dissentit, aut moribus, tempori potius, quam viro adscribatur. Si enim Virgilio licuit aurum sapientiæ, in luto Ennii quærere, quæ invidia est ea, quæ ad eruditionem nostram à gentilibus scripta sunt, nostris communicare? His ergo omissis ad reliqua procedamus.

CAP. I.

Epistola Plutarchi instruentis Traianum.

EXTAT Epistola Plutarchi, Traianum instituentis, quæ cuiusdam Politicæ constitutionis exprimit sensum. Ea dicitur esse huiusmodi. Plutarchus Traiano Salutem dicit. Modestiam tuam noveram non appetere principatum, quem tamen semper morum elegantia mereri studuisti. Quo quidem tanto dignior iudicaris, quanto à crimine ambitionis videris esse remotior. Tuæ itaque virtuti congratulor, & fortunæ meæ, si tamen recte gesseris, quem probe meruisti. Alioquin te periculis, & me detrahentium linguis subiectum iri non dubito,

dubito, cum & ignaviam Imperatorum Roma non ferat, & sermo publicus delicta discipulorum refundere soleat in præceptores. Sic Seneca Neronis sui merito detrahentium carpitur linguis, adolescentium suorum temeritas in Quintilianum refunditur, & Socrates in pupillum suum fuisse clementior criminatur. Tu vero quidvis rectissime geres, si non recesseris à te ipso. Si primum te composueris, si tua omnia disposueris ad virtutem, recte tibi procedent universa. Politicæ constitutionis maiorum vires tibi expressi, cui si obtemperas, Plutarchum vivendi habes autorem. Alioquin præsentem epistolam testem invoco, quia in perniciem imperii non pergis autore Plutarcho.

CAP. II.

Quid Respublica secundum Plutarchum, & quid vicem animæ in ipsa obtineat, aut membrorum.

SEQUUNTUR eiusdem politicæ constitutionis capitula, in libello qui inscribitur, Institutio Traiani, quæ pro parte præsenti opusculo curavi inserere, ita tamen, ut sententiarum vestigia potius imitarer, quam passus verborum. Est ergo primum omnium, ut princeps se totum metiatur, & quod in toto corpore Reipublicæ, cuius vice fruatur, diligenter advertat. Est autem Respublica, sicut Plutarcho placet, corpus quoddam, quod divini muneris beneficio animatur, & summæ æquitatis agitur nutu, & regitur quodam moderamine rationis. Ea vero quæ cultum religionis in nobis instituunt, & informant, & Dei (ne secundum Plutarchum Deorum dicam) cerimonias tradunt, vicem animæ in corpore Reipublicæ obtinent. Illos vero, qui religionis cultui præsunt, quasi animam corporis suspicere & venerari oportet. Quis enim sanctitatis ministros Dei ipsius vicarios esse ambigit? Porro sicut anima totius habet corporis principatum: ita & hi, quos

quos ille religionis præfectos vocat, toti corpori præsunt. Augustus Cæsar eousque sacrorum pontificibus subiectus fuit, donec & ipse, ne cui omnino subesset, Vestalis creatus est Pontifex, & paulo post ad Deos relatus est vivus. Princeps vero capitis in Republica obtinet locum, uni subiectus Deo, & his qui vices illius agunt in terris, quoniam & in humano corpore, ab anima vegetatur caput & regitur. Cordis locum senatus obtinet, à quo bonorum operum & malorum procedunt initia. Oculorum, aurium, & linguæ officia, sibi vendicant iudices & præsides provinciarum. Officiales & milites manibus coaptantur. Qui semper adsistunt principi, lateribus assimilantur. Quæstores & commentarienses, non illos dico qui carceribus præsunt, sed comites rerum privatarum, ad ventris & intestinorum refert imaginem. Quæ si immensa aviditate congesserint, & congesta tenacius reservaverint, innumerabiles & incurabiles generant morbos, ut vitio eorum totius corporis ruina immineat. Pedibus vero solo iugiter inhærentibus, agricolæ coaptantur, quibus capitis providentia tanto magis necessaria est, quo plura inveniunt offendicula, dum in obsequio corporis in terra gradiuntur, eisque iustius tegumentorum debetur suffragium, qui totius corporis erigunt, sustinent, & promovent molem, Pedum adminicula robustissimo corpore tolle, suis viribus non procedet, sed aut turpiter, inutiliter, & moleste manibus repet, aut brutorum animalium ope movebitur. Ponit in hunc modum, more suo, quam plurima, quæ diligentius diffusiore tractatu prosequitur., ad informationem Reipublicæ, & magistratuum eruditionem. Quæ omnia syllabatim exequi, servilis interpretationis est, quæ potius affectat speciem, quam vires autoris exprimere. Et quia apud ipsum de ceremoniis, & cultura Deorum, plura quæ religioso principi putabat ingeren-

ingerenda, superstitiosius disputata sunt, his omissis, quæ ad idololatriæ cultum pertinent, perstringamus breviter sensum hominis, quo principem, & officia Reipublicæ ad cultum iustitiæ informabat.

CAP. III.

Quæ præcipue versentur in intentione Plutarchi: & de reverentia exhibenda Deo, & rebus sacris.

In summa ergo quatuor sunt, quæ nititur Reipublicæ principibus inculcare: Reverentiam Dei, cultum sui, disciplinam officialium, & potestatum, affectum & protectionem subditorum. Deum ergo in primis asserit honorandum, deinde seipsum colendum unicuique, ut secundum quod Apostolus sentit, (licet ille Apostolum non agnoscat) unusquisque vas suum possideat in sanctificatione & honore. Post, ut doctrinam præpositi totius disciplina domus redoleat, & tandem universitas subiectorum, de capitis præpositorum sibi incolumitate lætetur. Magnorum quoque virorum strategematibus & strategematicis utitur, quæ si per singula inserantur, tædiosa erunt lectori, & pro parte a fidei nostræ sinceritate recedent. Cæterum, quia sancti patres, & principum leges, illius deducta tamen perfidia, videntur inhærere vestigiis, doctrinam eius, sermone catholico & succincto, adiectis ex parte strategematicis eius, attingamus. Porro ei initium à reverentia numinum est, nobis à Deo, qui ab omnibus generaliter amandus est, & colendus ex toto corde, ex tota anima, ex omnibus viribus suis. Probatio vero dilectionis, exhibitio operis est. Et licet per se ipsum possit amari, tanquam qui citra opem medii se infundat amanti, tamen ad cultum exteriorem alicuius medietatis interventus necessarius est, eo quod Deum nemo viderit unquam. Videndi vero nomen ad appellationem omnium

mnium sensuum utriusque naturæ dilatabis, quia præsentialiter & pure non sentiet eum homo, & vivet, nisi forte ea sensuum parte, quæ corporis nescit angustias, nec defectum temporis sentit, sed vivacitate sui, ex gratia permanet in æternum. Charitatem loquor, quæ non evacuatur, sed proficit, quanto ad eum, quem desiderat, familiarius accedit. Nam fides velum habet, & spes de gratiæ meritique fomento, conscientiā demulcente, voti sui lætitiam in futura protendit. Fides itaque & spes imitantur quidem sensum, subsistunt tamen citra, agentes interim quasi per speculum, & in ænigmate, donec earum species, immutata veritatis substantia, plenarie illucescat. Qui vero nullo potest sensu perspicue videri, facile nequit agnosci. Quod autem non agnoscitur, diligenter coli non potest, nisi per medium. Unde & Numam Pompilium cerimonias quasdam legimus indixisse Romanis & sacrificia, ut sub immortalium Deorum prætextu, ad colendam pietatem, religionem & fidem, & cætera, quæ eis intimare volebat, ipsos facilius invitaret. Testantur hoc ancilia atque Palladium, sacra quædam imperii pignora, Ianus bifrons, belli & pacis arbiter, focus Vestæ virginibus consecratus, quo in honore cœlestium siderum flamma, custos imperii, iugiter vigilaret. Sed & annus in menses duodecim dilatatus, fastorum & nefastorum dierum varietate depictus, Pontifices, Augures, & sacerdotiorum varii ritus, quibus ita barbariem occupavit, ut ab iniuriis temperarent, feriarentur ab armis, iustitiam colerent, & civilem sibi invicem impartirent affectum; eoque ferocem redegit populum, ut imperium, quod vi (ut dicitur) & iniuria occupaverat, iustitiæ & pietatis legibus feliciter gubernaret. Sed quid profero Numam, cum & patres fidei nostræ, veteris legis sacrificia asserant instituta, ne in dæmoniorum cultu populus occupatus, veræ religionis dedisce-

dedifceret cultum, ritu gentium facrificia fua dæmoniis immolans, & non Deo? Colitur ergo Deus, aut affectu mentis, aut exhibitione operis. Sed affectus dilectionis ipfum pure attingit, licet aliquo fenfu corporis vel animæ, dum peregrinatur à domino, & mens mole corporis prægravatur, plene nequeat comprehendi; & certe eo amatur ardentius, & ftudiofius quæritur, quo altitudo & immenfitas divitiarum potentiæ & fapientiæ fuæ omnem exuperat intellectum: virtute tamen tanta omnem creaturam circumit, penetat, implet, & protegit, ut nequaquam latere valeat quamlibet rationabilem creaturam. Ipfa quoque irrationabilia ipfum effe, & talem effe, & tantum, plurimis indiciis proteftantur, Miro itaque modo fic intelligentiam fui infundit, ut fubtrahat: fic fubtrahit, ut infundat, & fecundum menfuram beneplaciti fui fic operatur in fingulis, ut cum intenfionis & remiffionis vices ignoret, etfi non per effentiam, qua omnem replet uniformiter creaturam, plus vel minus videatur ineffe per gratiam. Nam per unionem in folo unigenito virginis filio effe fideliter approbatur. Eft itaque nunc quafi fingula in fingulis futurus, ut fcriptum eft, omnia in omnibus electis. Et ficut natura ignis, collatione tamen difpari, quoniam ei nihil poteft pariliter comparari, à fole diverfos, pro corporum diverfitate, producit effectus: fic illa (fi tamen magna maximis conferre liceat) in multis multipliciter lucet. Solaris fiquidem radius, fi forte incidat in carbunculum, egrediens aut reverberans rutulus, vicinum facit aërem rutilare. Idem ignis in fmaragdo virefcit, firmamento puriori in fapphyro conformatur. Hiacynthi quoque fpeciebus efficitur concolor. In topazio, quo rarior eft, eo preciofior eft, *omnium fere colore fuperbit. Si ei Irim obiicias, Thaumantiadis repræfentabit imaginem. Aquæ fuperiectus, undat in lacunari, fed & ignem

* al' omni.

& ignem cælestem in supposita traiicit per berillum. Vides igitur in multis quam multa sit ignis natura. Sic in aliis est prudentia, fortitudo in aliis, temperantia in quibusdam. In quibusdam iustitia, in nonnullis fides, longanimitas spei in aliis. In his est fervor charitatis: hic patientia laborum, illic dolorum consolatio, alibi perseverentia bonorum operum: quæ tamen singula in singulis est unus & idem Deus. At in futuro, quando immediata facie per gratiam eius videbimus eum sicuti est, omnia in omnibus erit, quando nulli ad beatitudinem alicuius virtutis substantia deerit, cum ipse in omnibus futurus sit plenitudo virtutis, & cumulus beatitudinis; adeo quidem, ut iuxta traditionem patrum, tanta maiestatis suæ plenitudine videatur adesse electis, ut nihil eis desit in ulla gratia, & ipse fere solus videatur in illis, & illius nomine cēseantur, salva veritate substantiæ, & sine omni versabilitate naturæ. Hinc forte est illud: Exultabunt sancti in gloria, lætabuntur in cubilibus suis, cum sibi tunc pervia credantur esse corda sanctorum, & unusquisque non modo in sua, sed in omnium conscientia glorietur. Sicut enim ignis, ut in prædicta moremur similitudine, ferri naturam penetrat, & accendit, ut nihil cernatur in eo nisi ignis, & sicut solaris radius illustrans aërem, solis vel radii censetur nomine, sic Deus omnes replebit electos, ut, omni infirmitate & mutabilitate absorpta, cum mortale immortalitatem, & corruptibile incorruptibilitatem induerit, Deus fere solus in omnibus agnoscatur. Ad hanc nonnulli sententiam referunt, quod angeli iam futuræ beatitudinis participes, visi ab hominibus adorantur, eo quod in eis visa est quædam præsentia deitatis, cum tamen creaturam à creatura adorari omnino non liceat. Sic etiam in facie salvatoris aliquid deitatis resplenduit, quando de funiculis facto flagello, vendentes & ementes eiecit de templo, docens

docens omnem negotiationem exterminandam esse à domo orationis. In aliis vero etsi adsit divinitatis præsentia, plenitudo eius in præsenti nequaquam adest, sed usquequaque latere non potest. Est igitur in maiestate mirabilis, venerabilis in sapientia, à bonitate amabilis, & hunc cultum citra omnem medietatem potest ei fidelis impendere creatura. Quid enim necesse est ad hoc ut eum timeamus, veneremur, & diligamus? Et hic forte est funiculus triplex inter creatorem & creaturam, qui facile solvi non potest. Sed omnium tenacissima est vis amoris. Charitas siquidem, nunquam excidit, quæ si quis adhæret Deo, unitur ei, & cum eo unus spiritus est. Utique qui unitur ei, & sicut unus spiritus, sic familiaris est, & ab obsequio eius quod est in spiritu, arceri non potest. Ille autem cultus, qui in exterioris operis exhibitione consistit, medio indiget, eo quod ad spiritum, corporalis nobis non patet accessus: quod & illum planum est docuisse, qui in Samaritania Ecclesiam instruens, ait: Spiritus est Deus, & eos qui volunt adorare, in spiritu & veritate oportet adorare. Ut tamen ad thronum illius quocunque modo humilitatis nostræ conscendat infirmitas, & aliquam habeat materiam meritorum, sensualiter coli voluit, qui sensum dedit, & qui animam glorificabit, & carnem, utriusque fidelem expetit famulatum. Se quoque voluit etiam corporaliter honorari, ut quantavis tarditas infidelitatis, aut negligentiæ, excusationem non habeat.

CAP. IV.

De reverentia personarum, & rerum, & quot modis persona sit venerabilis.

REVERENTIA ergo quæ corporaliter impenditur, aut in personis consistit, aut in rebus. Personarum vero ratio habetur aut à natura, aut

ab officio, aut à moribus, aut à conditione, aut à fortuna. Natura parentes veneramur & liberos, & quos nobis caro coniunxit, utputa uxorem, cognatos, & affines. Unde & gentium iure receptum est, eo quod peræque fit apud omnes gentes. Ad hoc etiam divino iure urgemur, qui scriptum novimus: Honora patrem tuum & matrem, ut sis longævus super terram: & qui patri vel matri maledixerit, morte morietur. Liberos non multum oportuit commendari, eo quod nemo carnem suam odio habuit. Sed nec uxorem, propter quam homo patrem relinquit & matrem, adhærens uxori suæ, ut sint duo in carne una. Non tamen in hac parte divinæ legis mandata desunt, etsi propter naturæ stimulum, qui satis urget, rarius inserantur, protenduntur tamen ad cognatos & affines, quos per se natura commendat. Officium vero est debitum exequendi quæ unicuique ex institutis, aut moribus agenda sunt. Ex eo namque personis singulis proprii congruunt actus. In his autem quæ sic agenda sunt, alia ad publicum, alia ad suum cuiusque pertinent statum. Ex quo liquet officiorum quædam publica, quædam privata convenienter dici. Privatorum vero tanta multiplicitas est, quanta fere est diversitas personarum. Publica quidem omnia referuntur ad duas species, aut enim à divino, aut ab humano iure discendunt. Hæc autem ex libris officiorum latius patent, sed pertinent ad præsentem articulum, ut publicis officiis reverentia impendatur. Tanta namque debetur eis, quanta est eminentia cuiuslibet magistratus. Hanc quidem aut facit, aut indicat uniuscuiusque competens iurisdictio, cum reverentia magistratuum, aut contemptus redundet in honorem, aut contumeliam subiectorum. Unde in constitutionibus principum, magistratuum edictis, aut promulgationibus, per prolepsim plurium fit conceptio persona-

sonatum, ut non tam personæ, quam universitatis tota constitutio videatur esse, vel quævis alia promulgatio. Hoc etiam iura, vel canones ignoranti, ex usu quotidiano perspicuum est. Porro rationem officiorum, non modo canonum & legum scita, sed & ethicorum omnium præcepta exequuntur. Mos autem est mentis habitus, ex quo singulorum operum assiduitas manat. Non enim si quid fit semel aut amplius, statim moribus aggregatur, nisi assiduitate faciendi vertatur in usum. Hic * autem virtutes & vitia * [non mores esse,] æque complectitur, licet vitia non mores esse, sed à plerisque dicantur moribus obviare. In quo planum est, solas virtutes censeri nomine morum, cum bonos tamen, aut malos dicimus mores, vitia distinguimus & virtutes. Unde moratos à bono, sive morigeros, morosos vero à vitiis nominamus. Quod & ipsum plenitudinis nomen videtur innuere, cum nulli in carne contingat adesse satietatem morum, & multis adsit superfluitas vitiorum. Cum itaq; à moribus quis reverentiam contrahere dicitur, ei virtutes quibus honor exhibendus est, inesse significatur. Quis enim non veneretur, & vereatur illum, quem prudentem, fortem, temperantem, credit & iustum? Hinc est etiam consilium sapientis, ei qui timeri appetit, amari, honorari, & præferri, ut Deum timeat, amet, veneretur, & ei se tota devotione summittat. Conditionem quidam esse definiunt, fortuitum personæ statum, quo aut adversis deprimitur, aut extollitur prosperis, & alterutrius sortis naturam suiipsius facie protestatur. Quale est quod alios veneramur ingenuos; aliis serviles contumelias irrogamus. Istorum divitias colimus; illorum contemnimus paupertatem. Naturam diffinire difficile est, ut asserit Tullius. Ego difficilius credo diffinire fortunam, eo quod huius nulla, illius aliqua substantia est. Natura siquidem

* al' aut.
* al' absunt.

rebus originem præbet; quod nequaquam esset, si in veritate ipsa non esset. Quod enim omnino non est, alicui præstare non potest ut sit. At fortuna cum non sit, non potest diffiniri. In eo siquidem quod non est, non potest cuiquam constare quid sit. Efferant Epicurei præcipuas sententias suas, quas κυρίας δόξας vocant, quibus totius Philosophiæ putant servire processum, & more suo fortunæ subiiciant universa. Ego in hoc, sicut & in plurimis, Plutarchum censeo audiendum, qui deam cæcam colendam esse negat, asserens eam nisi à cæcis coli non posse. Multa quoque proponit exempla, quibus liquet omnes cæcæ deæ cultores cæcatos, & præcipitatos tandem in foveam exterminii. Testatur hoc Galba, qui totam ætatem luculenter producens in senium, huius deæ familiaritate & cultu in brevi elatus, & in breviori præcipitatus est. Qualiter autem, apud Suetonium quęre. Queritur tamen præfatus Philosophus, & in aure iam dicti principis lachrymabiliter ingemiscit, & quod hæc vitio cæcitatis, & temeritatis probrosa dea, & omnibus ignominiosa numinibus, omnium deorum templa fœdaverit, & deorum omnium præripuerit cultum, ut præter ædes privatas, quas in orbe & urbe passim habet, rupem etiam Tarpeiam occupaverit, supremo Iovi coæquata, & publicæ fortunæ imago aurea in Capitolio ab advenis, convenis, & indigenis, publice adoretur, & tantam præ cæteris habet autoritatem, quod in tota ratione mortalium (ut dici solet) sola utramque paginam videtur implere. Videas eam ibi * rota versare volubilem, quodque magis mirere, eiusdem rotæ impulsu de pectore Iovis sororum pensa præcipitat, & conculcat. Quisquis enim fortunam statuit, fata præcipitat, & convellit.

* *al' rotam.*

Fata, inquit Stoicus, *regunt homines, fatum*
est in partibus illis,

Quas

Quas sinus abscondit.

Huic paradoxæ Stoicorum, κυρία δόξα Epicuri reclamat. Fatalem inquit tolle necessitatem, quia:

Si fortuna volet, fies de rhetore Consul;
Si volet hæc eadem, fies de Consule rhetor.

Cæterum ut cum fortuna vel * mitius agamus, sit inopinatorum eventuum forma, & licet conditioni videatur plurimum vicinari, eo quod fortuitorum concursus statum efficiat, quam conditionem esse prædiximus, in eo tamen plurimum differt, quod conditio nunc à natura, nunc ab officio, nunc à moribus est, nunc à variis figuris eventuum. Fortuna semper consistit in his quę improvisa emergunt. Eam usquequaque nititur evacuare Plutarchus, & ex præmissis quatuor locis, naturæ, officii, morum, conditionis, totius reverentiæ manare credit originem. Superstitiosius tamen hoc infidelium more exequitur. Unde nonnullas sententias eius, sensu & sermone catholico curavi inserere. Ille quidem in cultu deorum eos præcipue asserit venerandos, qui ei familiarius & vicinius accedunt. Aut natura, ut Liber Indorum domitor, Hercules, qui eo ipso in se Iovem protestatus est, quod angues iugulavit in cunis. Aut officio, ut pontifices, præfectosque sacrorum. Aut moribus, ut philosophos, qui mentis divinæ haustum investigatione & dispensatione sapientiæ indicant. Aut conditione, ut quos favor numinis extulit, ut aliis præessent, ex causa potius familiari, quam officio publico. Sermo quidem perfidus est, & omni reprobatione dignus, sensusque verborum, qui Philosophum non decet. Sed forte quid de natura Deorum sentiret, in auribus corrupti populi proloqui non audebat, qui legerat combustos esse libros Philosophi Pythagoræ; & ipsum actum esse in exilium ab Atheniensibus, eo quod dubitaverat, an de diis vera essent, quæ vulgo dicebantur. Quid

* al. minus.

ergo contrarium auderet asserere, qui nec ipsam dubitationem erroris noverat impunitam? Est itaque verisimile quod morem auditoribus gesserit, & ut eos ab illicitis revocaret, aliquid indulsisse errori. Nam in doctrina morum, luculentissimus est. Eoque huic opinioni facilius acquiesco, quod Apostolus gentium, fide tamen & religione incolumi, omnibus omnia factus est, ut omnes lucrifaceret. Nos autem quibus de cœlo veritas illuxit, non deorum, qui nulli sunt, sed veri Dei ministris, & amicis, magnam reverentiam credimus exhibendam; sed & inimicis eius interdum, quoniam hoc ipse præcepit, qui sæpe maximam ad eruditionem suorum, pessimis hominibus contulit potestatem. Unde illud: Subiecti estote omni humanæ creaturæ propter Deum, sive regi, quasi præcellenti, sive ducibus, tanquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum. Et illud: Servi subditi estote dominis vestris, non tantum bonis & modestis, sed etiam dyscolis. Amici quidem fiunt Dei, aut gratia, cessantibus meritis, ut Hieremias, & Iohannes sanctificati antequam nati, & gemma sacerdotum Nicolaus quarta & sexta feria semel lactens in cunis: aut meritis ex gratia, ut qui facili via bonorum operum, sicut pœnitens latro, vel difficili & felici transitu merentur regna cœlorum, velut Apostolorum chorus, & Martyrum. Hos autem tres ordines innuit Maro,

Facilis descensus Averni.
Noctes atque dies patet atri ianua Ditis:
Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est, pauci quos æquus amavit
Iupiter, aut ardens evexit ad æthera virtus
Diis geniti potuere.

Quos ergo morum elegantia divinæ videmus bonitati conformes, debemus tanquam verissimam & fidelissimam Dei imaginem venerari. Ministri vero sunt,

ſunt, quos diſpoſitio divina vocavit, ut corripiendo & corrigendo vitia, aut virtutes inſerendo, aut propagando, ſuam & aliorum procurent ſalutem. Qui vero ei in iure humano miniſtrant, tanto inferiores ſunt his qui miniſtrant in divino, quantum divinis humana cedunt.

CAP. V.

Quæ pœna immineat his, qui miniſtris eccleſiæ locorumque venerabilium, iniurias inferunt: & de privilegiis locorum venerabilium: & quod abſolutio nec per vim extorqueri, nec ſurripi poteſt per fraudem.

In his autem qui iura divina miniſtrant, Deus præ cæteris honoratur aut ſpernitur; cum illorum honorem, aut contemptum proprium reputet. Hinc eſt illud: Ego dixi Dii eſtis: E labia ſacerdotis cuſtodiunt ſcientiam, & legem requirunt ex ore eius, quia angelus domini exercituum eſt. Ipſa quoque veritas ait: Qui vos audit, me audit. Qui vos recipit, me recipit, & qui vos ſpernit, ſpernit eum qui me miſit. Et qui tangit vos, tangit pupillam oculi mei. Illa vero reverentia, quæ in rerum veneratione conſiſtit, multiplex eſt. Aut enim corporales res ſunt, ut ædes & loca ſacra, & quæ piis dicantur uſibus, & ſacrificia quæ viſibiliter exercentur. Aut incorporales, ut iura quæ ſacris rebus competunt, quæ temerare, ſacrilegium eſt morte piandum, aliave pœna graviſſima, pro qualitate admiſſi. Rerum vero ſacrarum immunitatem convellere, inſurgere in Deum eſt, & quaſi vendicare eum in ſervitutem. Et quidem de iure divino pro ſe poſſent multa proponi, ſed ut æmulæ poteſtatis non obloquatur audacia, in hac parte ſtatuta principum latius & benignius patent, quæ fidem Chriſtianam venerantur, approbant, & eccleſiarum & miniſtrorum omniumque locorum vera-

nerabilium privilegia universa confirmant. Quis enim principis, cuius memoria in benedictione est, Arcadium loquor, constitutionem non audivit? Si quis in hoc genus sacrilegii prorupit, ut in Ecclesias catholicas irruens, sacerdotibus & ministris, vel in ipso cultu locove aliquid importet iniuriæ, quod geritur à provinciæ rectoribus animadvertatur, atque ita provinciæ moderator, sacerdotum & Ecclesię ministrorum, loci quoque illorum & divini cultus iniuriam, capitali in convictos sive confessos reos sententia noverit esse vendicandum. Nec expectet ut Episcopus iniuriæ propriæ ultionem deposcat, cui sanctitas ignoscendi gloriam dereliquit, sitque cunctis laudabile, factas atroces sacerdotibus aut ministris iniurias, veluti publicum crimen persequi, ac de talibus ultionem mereri. Item: Placet clementiæ nostræ, ut nihil commune clerici cum publicis actionibus habeant, vel ad curiam pertinentibus, cuius corpori non sunt annexi. Et alibi: Si ecclesiæ venerabilis privilegia cuiusquam fuerint vel temeritate violata, vel dissimulatione neglecta, commissum quinque librarum auri condemnatione plectatur. Quæ vero privilegia ecclesiarum locorumque venerabilium, & ministrorum sunt, divino fiunt & humano iure notissima, cum vel usu iam liqueat, quod non possunt nisi apud iudices ecclesiasticos conveniri; & si quis in aliquem de clero violentas manus iniecerit, anathemate feriatur, ut nisi per Romanum Pontificem absolvi non possit. Huius criminis alibi frustra quæritur venia, nisi articulus mortis forte immineat, quia nec per vim extorqueri, nec surripi potest per fraudem. Autore Claudiano Theodosius ait,

Non extorquebis amari;
Hoc alterna fides, hoc simplex gratia donat.

Nihilominus verum est, quia non extorquebis absolvi,

solvi, quod sola contritio cordis, confessio oris, & satisfactio operis promerentur. Utique non vis, sed gratia sola iustificat impium, & fraus peccatori non prodest, quia spiritus sanctus disciplinæ effugit fictum, nec habitat in corpore subdito peccatis. Alibi me dixisse recolo, quia, teste magno patre Augustino, simulata innocentia non est innocentia, sed duplex malitia, quia & malitia est, & simulatio. Æquitas quoque simulata non est æquitas, sed duplex iniquitas, quia iniquitas est & simulatio. Unde immoderato stupore confundor, cum frequentissime videam, nescio fideles an infideles dicam, in sacrilegio huiusmodi deprehensos, ad hoc totis viribus anhelare, ut & minis & terroribus urgeant sacerdotes ad absolutionem præstandam, quam nec isti fideliter dare, nec illi in contumacia utiliter accipere possunt. Sane facilius est utrumque involvi, quam alterum istorum expediri. Utrius tamen culpa sit gravior, non facile dixerim. Hæc de his quæ in politica constitutione Plutarchi, vicem animæ obtinent.

CAP. VI.

De principe qui caput est reipublicæ, & de electione eius, & privilegiis, & præmio virtutis & culpæ; & quod beatum Iob debeat imitari: & de virtutibus beati Iob.

SEQUITUR ut eius imitantes vestigia de membris Reipublicæ dispiciamus. Dictum est autem principem locum obtinere capitis, & qui solius mentis regatur arbitrio. Hunc itaque, ut iam dictum est, dispositio divina in arce reipublicæ collocavit, & eum nunc arcano providentiæ suæ ministerio, cæteris præfert, nunc quasi suorũ iudicio sacerdotum, nunc ad eum præficiendum totius populi vota concurrunt. Unde & in veteri Testamento legitur, quia Moyses ordinaturus eum, qui præesset in

populo, convocavit omnem synagogam, ut eligeretur astante populo, ne qua postmodum retractatio cuiquam, ne quis scrupulus resideret. Legitur in libro Regum, quod Saul rex futurus, apparens in facie populi, ab humeris sursum supereminebat universum populum. Quare quæso, nisi quia quem oportet præesse aliis, pectore debet & ore proëminere, ut quasi bonorum operum ulnis totius populi latitudinem amplexari valeat, & protegere tanquam doctior, sanctior, circumspectior, & omni virtute præstantior? Dicit enim Dominus ad Moysen: Assume ad temetipsum Iesum filium Navæ, hominem qui habet spiritum Dei in semetipso, & impones manus tuas super eum, & statues coram Eleazaro sacerdote, & præcepta ei dato in conspectu totius synagogæ, & præcipe de ipso coram eis, & dabis claritatem tuam super illum, ut audiant illum filii Israël. Audis evidenter ordinationem principis populi tam manifeste descriptam, ut pene expositione non egeat. Si eam tamen manifestius quæris, eam tibi autore Domino, suo loco & tempore cum præceperis, explanabo, adiiciens indumentorum, & quorundam sacramentorum significationes. Hic autem plane nulla est populi acclamatio, nulla consanguinitatis ratio, nulla propinquitatis habita contemplatio est. Mortuo Salphaat, filiæ paternam apud Moysen vendicant hereditatem. Petitionem earum iustam esse, Deus ipse testatur. Propinquis namque agrorum, & prædiorum hæreditas relinquenda est, & ut plurimum actionum. Gubernatio vero populi, illi tradenda est, quem Deus elegerit, homini scilicet tali, qui habet spiritum Dei in se, & præcepta Dei in conspectu eius sunt, qui Moysi valde notus sit & familiaris, id est, in quo sit claritas legis & scientia, ut possint eum audire filii Israël. Nec tamen licitum est favore novorum, recedere à sanguine princi-

pum,

pum, quibus privilegio divinæ promissionis, & iure generis debetur successio liberorum, si tamen (ut præscriptum est) ambulaverint in iustitiis Domini. Si vero à via paulisper deflexerint, non statim usquequaque deiiciuntur, sed patienter corripiuntur in iustitia, donec fiat conspicuum eos pertinaces esse in malo. Neque enim Roboam statim excussus est à solio patris, sed ex quo seniorum contempto consilio, recessit à via Salomonis, onus importabile volens imponere filiis Israël. Verumtamen scissum est regnum eius, recedentibus decem tribubus post Hieroboam servum Salomonis, fueruntque regna divisa, dum regnum habuit Iuda vel Israël. Sensit ergo de contumacia pœnam, de gratia Dei & privilegio sanguinis misericordiam, ut rex quidem maneret, sed magna regni parte mutilatus. Unde hoc illi? Quia adhæserat consiliis iuvenum, contemnens vias & præcepta prudentiæ. Impossibile enim est, ut salubriter disponat principatum, qui non agit consilio sapientum. Væ, inquit, terræ cuius rex puer est, & cuius consiliarii mane comedunt. Beata terra cuius rex nobilis est, & cuius principes vescuntur tempore suo, ad refectionem non ad luxuriam. Ibi enim sapientia esse non potest. Hinc sanctus Iob: Sapientia ubi invenitur, & quis est locus intelligentiæ? Nescit homo pretium eius, nec invenitur in terra suaviter viventium. Non æquabitur ei labentium quicquam, trahitur enim sapientia de occultis. Longe utilius iuvenes repulisset, acquiescens consilio seniorum, vitam beati Iob habens regnandi formam. Audi ergo quid de se fateatur. Quando lavabam pedes meos butyro, & petra fundebat mihi rivos olei. Quando procedebam ad portam civitatis, & in platea cathedram parabant mihi. Videbant me iuvenes & abscondebantur, & senes assurgentes stabant. Principes cessabant loqui, & supponebant digitum

ori

ori suo. Vocem suam cohibebant duces, & lingua eorum gutturi suo adhærebat. Auris audiens beatificabat me, & oculus videns, testimonium reddebat mihi, eo quod liberassem pauperem vociferantem, & pupillum cui non erat adiutor. Benedictio perituri super me veniebat, & cor viduæ consolatus sum. Iustitia indutus sum, & vestivi me sicut vestimento, & diademate iudicio meo. Oculus fui cæco, & pes claudo. Pater eram pauperum, & causam quam nesciebam, diligentissime investigabam. Conterebam molares iniqui, & de dentibus illius auferebam prædam. Dicebamque: In nidulo meo moriar, & sicut palma multiplicabo dies. Radix mea aperta est secus aquas, & ros morabitur in messione mea. Gloria mea semper innovabitur, & arcus meus in manu mea instaurabitur. Qui me audiebant, sententiam expectabant, & intenti tacebant ad consilium meum. Verbis meis addere nihil audebant, & super illos stillabat eloquium meum. Expectabant me sicut pluviam, & os suum aperiebant quasi ad imbrem serotinum. Si quando ridebam ad eos, non credebant, & lux vultus mei non cadebat in terram. Si voluissem ire ad eos, sedebam primus. Cumque sederem quasi rex exercitu circumstante, eram tamen mœrentium consolator. Ecce regnandi in viro iusto ex magna parte expressa est formula, quam si per singula exequi voluerimus, integri libri magnitudinem, insertarum virtutum series vel sola complebit. Diligens lector singula verba discutiet, quia in his omnibus, nec iota, nec apex à mysterio salutis vacat. Pauca tamen quæ in ipsa superficie verborum eminent, quanta potero brevitate perstringam. Quando, inquit, lavabam pedes meos butyro, & petra fundebat mihi rivos olei, cum in parata cathedra residerem in platea, abscondebantur iuvenes, & mihi senes astabant. Innuit ergo quia rerum affluentia,

gratia-

gratiarumque concursus, ei prudentiam non excusserint, sed in his omnibus ex conscientia, & testimonio bonorum operum autoritas inconcussa permansit. Egrediebatur enim ad portam qui latebris non egebat, & qui docendi promeruerat sedem, senum prudentiam erigebat, levitate iuvenili abscondita. Cessabant loqui principes, & lingua ducum gutturi adhærebat, non audentes grandia loqui, & imponere in humeris hominum onera importabilia, quæ nec superficie digiti tangi * possunt. Docebat enim omnem virtutis laudem in actione consistere, cassumque esse splendorem verbi, cui nec est soliditas operis. In omni opere, inquit Salomon, erit abundantia, ubi autem verba sunt plurima, ibi frequenter egestas. Principum vero & * divitum est, alios in via morum præcedere, non quæ facienda sunt, aliis tumide intonare. Auris audiens, & oculus videns beatificabat me. Instrumenta corporis eleganter expressit, quibus sensus animæ maxime convalescit. Exteriorum namq; notitia oculi & auris obsequio fidelissime transit ad animam, & thesauros cordis sæpius lingua incauta dispergit. Quod vero audiens & videns adiecit, sapientis iudicium exprimit, iuxta illud: Beatus qui loquitur in aure audientis. Non itaque beatificatum se dicit linguis hominum, quæ in alterutram partem vel amore, vel odio frequenter impelluntur. Sufficit ei testimonium conscientiæ, præsertim cum roboratum sit iudicio sapientum. Eo, inquit, quod liberassem pauperem, pupillum, & periturum, & consolatus sum cor viduæ. In his enim maxime principalis claret autoritas, quæ à Domino instituta est, ad iniurias propulsandas. Hæc quidem opera sunt misericordiæ, & erit nomen agentis ea, benedictum in secula. Sed nec credas eum remissiore clementia vitiis audaciam præstitisse: Iustitia, inquit, indutus sum, & diademate iudicio meo. Causam quam

* al. solent.

* al. ducum.

quam nesciebam, diligentissime investigabam. Oportet enim iudicem cuncta rimari, & ordinem rerum plena inquisitione discutere, nec ante obviare alicui, quam causa sit legitimis rationibus plenissime limitata. Ut enim ait ethicus, ad pœnitendum properat, quisquis cito iudicat. Contere-bam molas iniqui. Iniquus est, quisquis in iudiciis sequitur non causam, sed prædam. Qui sic munera diligit, ut sequatur retributiones. Et licet æquum sit, quod decernit ad pretium, avaritiæ serviens pergit in mortem. Unde sequitur: Et de dentibus illius auferebam prædam, dicebamque: In nidulo meo moriar. Mentem itaque composuerat, qui rerum suarum amplitudine contentus erat. Nec avaritæ aut ambitionis stimulo urgebatur, ut domum domui, agrum agro coniungeret, usque ad terminos loci, ac si solus habitaturus esset in superficie terræ. Et sicut palma multiplicabo dies. Rem admirandam! Aristoteles in septimo problematum, & Plutarchus in octavo memorabilium dicit: Si super palmæ, inquiunt, arboris lignum, magna pondera imponas, ac * tantum graviter urgeas, & oneres, ut magnitudo oneris sustineri nequeat, non deorsum cedit, nec in terram flectitur, sed adversus pondus resurgit, & sursum nititur, recurvaturque. Propterea, inquit Plutarchus, placuit palmam signum esse victoriæ in certaminibus, quoniam ligni ingenium huiusmodi est, ut urgentibus opprimentibusque non cedat. Fertur item quod ramus eius palmæ, quæ Græce dicitur basileros, avelli non potest si trahatur deorsum, sed si sursum producas cedit. Constat autem quia truncus palmæ, vel stipes à radice contrahitur, sed in superioribus dilatatur. Secus autem est in quavis arbore, quæ tanto magis turgescit, quod ad terram stipes vicinius accedit. Per palmam ergo significatur iustitia invincibilis, quæ descensum non novit, sed solum

* al. tam.

solum ad superiora processum. Unde iustus ut palma florebit. Radix mea aperta est secus aquas, scripturarum utique & virtutum, de quibus supra, & ros, scilicet gratiæ, morabitur in messione mea. Intellige bonorum operum, quorum manipulos electis reponet apud se in illa die iustus iudex. Unde sequitur: Gloria mea semper innovabitur, & arcus meus instaurabitur, quia

Est aliquid quo tendit, & in quo dirigit arcum
iustus,
Nec passim sequitur corvos testaq; lutoque.

Qui me audiebant, expectabant sententiam, &c. Sæpe dictum, sententiam in bono semper accipiendam esse, iuxta illud: Sapientior videtur sibi piger septem viris loquentibus sententias. Audis in sapiente tria concurrere. Intenti, inquit, tacebant ad consilium meum, verbis meis nihil addere audebant, stillabat super eos eloquium meum. Res ardua desiderat attentionem, & virum gravem decet consilia meditari, ut quicquid agit, quicquid loquitur, sit pro consilio homini sapientiam affectanti. Est autem oris circumcisi illa proferre, quibus nihil liceat demi vel apponi. Est autem viro gravi turpissimum, si iugiter se fabulis & nugis immisceat, & inter congarrientes perstrepat, veluti tabulus anser admixtus oloribus, & omnem materiam credat aptam esse litigiis.

Ambigitur quid enim Castor sciat, an docilis plus.
Brundusium Numici melius via ducat, an Appii.

Præterea quæ abundant, sui copiositate vilescunt, & cum multiloquio peccatum non desit, pauca prudenter loquentis sermo est pretiosus. Unde Socrates quo quærenti modo quis famam optimam compararet; si gesserit, inquit, optima, & locutus fuerit pauca. Hoc est quod vir iustus, & veritus delinquere in sermone, dicit stillasse eloquium suum. Qui enim non delinquit in verbo, hic perfectus est vir.

vir. Si quando ridebam ad eos, non credebant. Risus levitatis indicium, & quo patentior, eo impudentior, & reprehensibilior est. Ait enim: Stultus in risu exaltat vocem suam: & Salvator flevit, qui utique risisse non legitur. Nec enim facile crediderim pronum esse ad cachinnum, qui sub tanta ambiguitate de risu loquitur, ut etsi riserit non credatur. Et lux vultus mei non cadebat in terram. Risit forte vir iustus, sed eum in hilaritate, temporalis ineptia non resolvit, & quicquid terrenum erat in moribus, vultum verebatur austerum. Si voluissem ire ad eos, sedebam primus. Prima siquidem cathedra dignus erat, qui alios tantarum virtutum itinere præcedebat. Cum sederet quasi rex famulantibus aliis, lachrymas mœrentium abstergebat. Iocunda siquidem conclusio; cum potestas publica sic studet præesse, ut in universitate sua tristem aliquem esse non patiatur. Qua vero arte id fiet, moralis campus subiectus exequitur, tanta quidem amœnitate florum, & fructuum ubertate, ut si quis eum ingreditur, Paradisi se deliciis gaudeat interesse. Miraris forte & attonitus obstupescis, quemquam in exilio carnis huius, tantæ dulcedinis esse participem, & cœlestium civium esse concivem. Sed an ita esse possit, ex operibus viri iusti tu ipse diiudica. Si negavi quod volebant pauperibus, & oculos viduæ expectare feci. Si comedi buccellam meam solus, & non comedit pupillus ex ea, quia ab infantia crevit mecum miseratio, & de utero matris meæ egressa est mecum. Si despexi prætereuntem, eo quod non habuerit indumentum, & absque operimento pauperem. Si non benedixerint mihi latera eius, & de velleribus ovium mearum calefactus est. Si levavi super pupillum manum meam, cum viderem me in porta superiorem, humerus meus à iunctura sua cadat, & brachium meum cum ossibus conteratur. Semper enim quasi tumentes fluctus super me

timui

timui Deum, & pondus eius ferre non potui. Si putavi aurum robur meum, & dixi obrizo fiducia mea. Si lætatus sum super multis divitiis meis, & quia plurima reperit manus mea. Si vidi solem cum fulgeret, & lunam incedentem clare, & lætatum est in abscondito cor meum, & osculatus sum manum meam ore meo, quæ est iniquitas maxima, & negatio contra Deum altissimum. Si gavisus sum ad ruinam eius qui me oderat, & exultavi quod invenisset eum malum. Si non dixerunt viri tabernaculi mei, quis det de carnibus eius ut saturemur? Foris non mansit peregrinus, ostium meum patuit viatori. Si abscondi quasi homo peccatum meum, & cælavi in sinu meo iniquitatem meam. Si expavi ad multitudinem nimiam, & despectio propinquorum terruit me, & non magis tacui nec egressus sum ostium. Si adversum me terra clamat, & cum ipsa sulci eius deflent; si fructus eius comedi absque pecunia, & animam agricolarum eius afflixi, pro frumento oriatur mihi tribulus, & pro ordeo spina. An non credis eum ambulare in latitudine delitiarum Dei, qui de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta, sub imprecatione tanta de se ista fatetur? Quis istorum verborum desiderat interpretationem, aut in tanta virtutum luce non videt? Nimium plane hebes est, & obtusi ingenii, cui per se ista non lucent. In unum hic plurima congeruntur, quorum vel unum, orbem quendam illustrare sufficeret. Si principes plura legere, vel audire fastidiunt, saltem hoc tantillum legant, audiant, & inquisitione diligenti discutiant dum imitentur. Sequitur enim in eodem: Si audierint reges, & observaverint vocem Domini, complebunt dies suos in bono, & annos suos in gloria. Si autem non audierint, transibunt per gladium, & consumentur stultitia. Vides-ne inutilium regum duplicem exitum? Aut enim per gladium transeunt, aut stultitia

consumuntur. Et recte dicuntur transire per gladium, non finiri, eo quod gladius quasi quidam transitus est eis ad locum, ubi secundum multitudinem iniquitatum suarum, potentes potenter puniuntur. Sed & stultitia consumit impios, quia in depressione populi, robur principis enervatur. Populus namque contritus, erigere vires principis non potest, aut non vult.

CAP. VII.

Quæ mala vel bona subiectis proveniant de moribus principum: quod & aliquorum strategematicis roboratur exemplis.

QUASI, inquit, qui mittit lapidem in acervum Mercurii, sic qui dat insipienti honorem. Hoc à diversis diverso modo exponitur. Ego sapientiorum venia impetrata, acervum credo Mercurii, in quo consistit ratio calculandi, quia Mercurius numen eorum est qui negotiationem exercent, & ratiociniis suis diligenter invigilant. Mittere ergo lapidem in acervum, quo regitur ratio calculandi, est totam turbare calculi rationem: & honorem conferre insipienti, est reipublicæ subvertere vitam. Et impossibile est, ut alios utiliter regat, quem proprius subvertit error. Ait enim: ubi non est gubernator, populus corruet. Et alibi: Rex insipiens perdet populum suum, & civitates habitabuntur per sensum prudentium. Omnis potentatus vita brevis, languor prolixior gravat medicum. Brevem languorem præcidet medicus, sic & rex hodie est, & cras morietur. Cum enim morietur homo, hereditabit serpentes, & bestias, & vermes. Nunquid quæso pauperes opprimuntur iniuriis, attenuantur exactionibus, rapinis multiplicibus spoliantur, iubentur in se concurrere populi, & orbem concurrere, ut potentibus isti succedant heredes? Isti namque succedunt omnibus iure suo;

nec

nec desideratur solemnitas testamenti, ab intestato emergunt; velis nolis, hos habebis heredes. In secularibus literis fertur dixisse Plato: Perinde est cum subditos opprimit magistratus, ac si caput corporis intumescat, ut à membris aut omnino, aut sine molestia ferri non possit. Hanc autem passionem sine gravissimo dolore membrorum tolerari vel curari, impossibile est. Si vero incurabilis fuerit passio, sic vivere quam mori miserius est. Miseris autem nihil utilius est, quam utcunque finire miseriam. Idem quoque dixisse legitur: Cum in subiectos potestas sęvit, idem est ac si tutor pupillum persequatur, vel eum suo mucrone iugules, ob cuius defensionem, ab eodem traditum tibi gladium accepisti. Rem namque publicam frui iure pupilli percelebre est, & eam tunc demum recte procedere, cum caput eius se utile esse cognoscit, nisi fideliter membris cohæreat. Hæc ille, & quidem eleganter & vere. Sed ut mihi videtur, cohærentia fidelis & firma esse non potest, ubi non est unio tenax voluntatum, & quasi ipsarum animatum conglutinatio. Quæ si defuerit, * hominum frustra sibi congruunt opera, cum dolus in perniciem pergat, sine affectu proficiendi. Simulatores, inquit Iob, & callidi provocant iram Dei, neque clamabunt, cum vincti fuerint. Morietur in tempestate anima eorum, & vita eorum inter effæminatos. Operibus namque causam præstat nunc pudor, timor interdum. Sed iunctura illa solidissima est, quæ ex adipe fidei, & dilectionis procedit, & in solo virtutis fundamento subsistit. Opera tamen quia morum argumenta sunt, gratiam pariunt, quia nihil utilius, nihil efficacius est ad statum magistratuum, & processum. Inde est illud Imperatoris, aut (si mavis) versificatoris egregii, dum tamen idem eos sensisse non ambigas.

* al' homini.

Sis pius inprimis, nam cum vincamur in omni

Munere, sola Deos æquat clementia nobis.
Neu dubie suspectus agas, neu falsus amicis,
Rumorum-ve avidus: qui talia curat, inanes
Horrebit strepitus, nulla non anxius hora.
Non sic excubiæ, nec circumstantia pila,
Quam tutatur amor. non extorquebis amari:
Hoc alterna fides, hoc simplex gratia donat.

Alexander cum hyeme ducens exercitum, resideret ad ignem, recognoscere prætereuntes copias cœpit. Cumque conspexisset quendam prope exanimatum frigore, iussit eum sedere in loco suo, dicens: Si in Persis natus esses, in regia sella resedisse capitale foret, sed in Macedonia nato conceditur. Fertur & aliud de eodem. Quod cum virgo eximiæ pulchritudinis, finitimæ gentis principi desponsata, inter captivas adesse nunciaretur, ei abstinentia summa pepercit, ut ne illam quidem aspexerit. Qua mox ad sponsum remissa, universæ gentis per hoc beneficium sibi mentes reconciliavit. Sic humanitate suorum, alienorum animos sibi iustitia devinxit. Simile est quod Scipio Africanus in Hispania egisse legitur, cui cum virgo nobilis omnium in se decoris admiratione convertens oculos, adducta esset, eam sponso nomine Alicio reddidit, adiiciens & aurum, quod parentes in redemptionem captivæ attulerant, ut esset virgini in dotem, aut marito in munus nuptiale. Itaque multiplici * magnificentia universa gens victa, quæ forte alias cessura non fuerat, Romani imperii populo accessit. Camillio Faliscos obsidenti, magister ludi liberos Faliscorum tanquam ambulandi causa, extra murum eductos, tradidit, dicens retentis obsidibus, civitatem necessario facturam imperata. Camillus vero non solum sprevit perfidiam, sed restrictis manibus post terga, magistrum virgis agendum ad parentes pueris tradidit, adeptus beneficio victoriam, quam fraude non concupierat. Nam Falisci

* al' munificentia.

Falisci ob hanc iustitiam sponte se dediderunt. Extat quoque eiusdem Camilli non ignobilior titulus. Cum enim post subactas civitates & triumphos insignes, militaris manus invidia concitata, damnatus & expulsus esset civitate, quasi præda communi iniquius distributa: irruentibus Senonibus Gallis in urbem, & Romanis undecimo milliario victis apud flumen * Alliam, nec in ipsa urbe quicquam praeter Capitolium servari posset, & hoc auro dato, ut Galli recederent, Camillus etiam ingratæ compatiens patriæ, eosdem cecidit, aurum abstulit, Romanorum aquilas reportavit. Unde in sexto Virgilii, inter cæteros Æneadas prædiscit Æneas * al. Albani.

referentem signa Camillum.

Itaque ab exilio revocatus, tertio triumphans urbem ingressus est, & appellatus secundus Romulus, quasi alter patriæ conditor. Iulius * Hyginus * al. Iginius. in libro sexto de vita rebusque virorum illustrium, quod de Fabricio sequitur, refert. (Nam præcedentia Plutarchi in institutione Traiani, & Iulii Frontini in libro strategematum sunt.) Venerunt ergo secundo legati Samnitum ad C. Fabricium, multas & magnas res memorantes, quas bene ac benivole post redditam pacem Samitibus fecerat, offerentes dono grandem pecuniam, & orantes ut eam acciperet & uteretur, eo quod multa ad necessitatem victus, & splendorem domus tanto viro deesse constaret. Nihil enim lautum, paratumque erat pro amplitudine hominis, & dignitate virtutis. Fabricius vero planas manus ab auribus & ad oculos, & infra, & deinceps ad nares, & ad os, & ad gulam, & deinde ad ventrem & ima, deduxit, & legatis in hæc verba respondit: Dum omnibus his membris, quæ attigi, resistere atque imperare potero, mihi nihil omnino deerit, ideoque vobis reservate pecuniam necessariam usibus vestris, nec eam quibus necessaria, aut grata non est, ingeratis. Romani siquidem

quidem non curant habere aurum, sed imperare volunt habentibus aurum. Hoc Iulius * Hyginus. Frontinus vero refert, quod ad Fabricium ducem Romanorum, medicus Pyrrhi Epirotarum regis pervenit, pollicitus se venenum daturum Pyrrho, dum merces sibi in qua operæ pretium foret, constitueretur. Quo facinore Fabricius egere victoriam suam non arbitratus, regi medicum detexit. Atque ea fide meruit, ut ad amicitiam Romanorum appetendam, compelleret Pyrrhum. Pace mea decertent in casu isto Valerius Maximus, & Claudius Quadrigarius, contendentes de nomine & officio proditoris. An Timocares fuerit iuxta Valerium pater illius, qui in regis convivio pocula ministrabat, an secundum Quadrigarium Nicias medicus, non multum curo, dummodo constet Consules Romanorum eo subegisse Pyrrhum, quod perfidiam fuerant aspernati. Epistolam vero Consulum ad Pyrrhum, hanc fuisse Quadrigarius refert. Consules Romani salutem dicunt Pyrrho regi. Nos pro tuis iniuriis continuo animo commoti, inimiciter tecum bellare studemus, sed cum muniis exempli & fidei. Ergo visum est ut te salvum velimus, quo sit, quem armis possimus vincere. Ad nos venit Nicias familiaris tuus, qui sibi à nobis præmium peteret, si te clam interfecisset. Id nos negavimus velle, neve ob eam rem quicquam commodi expectaret, denunciavimus. Simul etiam visum est, ut te certiorem faceremus, ne quid huiusmodi si accidisset, nostro consilio factum putarent civitates, scituræ quod nobis non placet promissis, aut pretio, aut dolis pugnare. Tu, nisi caves, iacebis. Quid referam, quod cum ei regni medietatem Pyrrhus obtulisset, ut pacem conditionibus æquis admitteret, contemptus est. Sed nec regni medietatem acquievit accipere, ut amicitiam promitteret regi. Cum vero Cyneas vir præstantissimus, qui

Romam

* al. Ignius.

Romam missus fuerat, reversus interrogaretur qualis Roma esset, respondit se regum vidisse patriam, eo quod fere omnes tales essent illic, qualis esset solus Pyrrhus in Epiro, vel reliqua Græcia. Audita ergo constantia Fabricii, inquit rex: Hic est utique ille Fabricius, qui difficilius à virtute, quam Sol à cursu suo averti potest. Imperator Cæsar Augustus Germanicus, eo bello quo victis hostibus Germanici cognomen meruit, cum in finibus copiarum castella poneret, pro fructibus locorum, quæ vallo comprehendebat, pretium solvi iussit, atque ista iustitiæ fama, omnium fidem astrinxit. Quid de continentia dicam, rerumque contemptu, quandoquidem Plutarchi strategematica nonnulla promisi? M. Catonem eodem vino, quo remiges, contentum fuisse traditur. Attilius Regulus, cum summis rebus præfuisset, adeo pauper fuit, ut se, coniugem, liberosque toleraret agello, qui colebatur per unum villicum. Cuius audita morte, scripsit Senatui de successore sibi creando, & destitutis rebus obitu servi, necessariam esse præsentiam suam. C. Scipio post res prospere in Hispania gestas, in summa paupertate decessit, ne ea quidem relicta pecunia, quæ sufficeret in dotem filiarum; quas ob inopiam publice dotavit Senatus. Idem præstiterunt Athenienses filiis Aristidis post amplissimarum rerum administrationem in summa paupertate defuncti. Hannibal de nocte surgere solitus non quiescebat ante noctem, crepusculo demum socios ad cœnam vocabat, neque amplius quam duobus lectis discumbebatur apud eum. Idem cum sub Hasdrubale militaret Imperatore, plerumque super nudam humum, * sagulo tectus, capiebat somnos. Æmilianum Scipionem traditur in itinere cum amicis ambulantem, accepto pane vesci solitum. Idem & de Alexandro Macedone dicitur. Augustus Cæsar minimi cibi erat atque vul-

* al' saculo.

garis. Fere secundarium panem, & pisciculos minutos, & caseum * bibulum manu pressum, & ficus biferas, virides maxime, appetebat. Vescebaturque ante cœnam, quocunque tempore & loco stomachus desiderasset. Unde ipse in quadam epistola: Nec Iudæus equidem mi Tyberi, tam diligenter sabbathum servat, quam ego hodie servavi, qui in balneo post horam primam noctis, duas * buccatas manducavi, priusquam ungi inciperem. Iram quoque citissime remittebat, dum iniuriantis animum videret immutatum. Et sicut ipse dicebat, celerius quam asparagi coquantur. Hoc enim verbo rei festinatæ velocitatem solebat exprimere. In sermone siquidem & hoc, & quædam alia nobiliter usurpaverat, quod litteræ eius antigraphæ ostendunt. In quibus cum aliquid nunquam futurum credebat, illud fore dicebat ad Kalendas Græcas. Masinissam nonagesimum ætatis annum agentem, meridie ante tabernaculum stantem, vel ambulantem, capere solitum cibos legimus. C. Curius cum victis ab eo Sabinis, ex Senatus consulto ampliaretur ei modus agri, quem consummati milites accipiebant, gregalium portione contentus fuit, malum civem dicens, cui non esset idem, quod cæteris, satis. Universi quoque exercitus sæpe notabilis fuit continentia, sicut eius qui sub M. Scauro insignem gloriam meruit. Nam memoriæ tradidit Scaurus continentiam militarem: pomiferam, inquit, arborem, quam in pede castrorum fuerat complexa metatio, postremo die concinentibus æneatoribus, & abeuntibus nobis, intactis fructibus exercitus reliquit indemnem. Auspiciis ergo Imperatoriis Cæsaris Domitiani Augusti Germanico bello, quod Iulius Civilis in Gallia moverat, Lingonum opulentissima civitas, quæ ad Civilem desciverat, cum advenientem ab exercitu Cæsaris populatonem timeret, quod præter spem inviolata,

* al. bubulum.

* al. buccellas.

violata, nihil ex rebus suis amiserat, ad obsequium redacta, septuaginta millia armatorum tradidit mihi. Lucilius *Meromius qui Corintho capta non Italiam solum, sed etiam provinciam tabulis statuisque exornavit, adeo nihil ex manubiis tantis in suum convertit usum, ut filiam eius inopem Senatus ex publico dotaverit. Constantia quoque cum ex pluribus strategematibus pateat, in virtute Romanorum maxime claret. Eorum siquidem magnificentia & virtute, si omnium gentium historiæ revolvantur, nihil clarius lucet. Declarat hoc amplissimi splendor Imperii, quo nullum maius ab exordio, neque maioribus incrementis processu continuo dilatatum, humana potest memoria recordari. Nam & quietæ libertatis, iustitiæ cultu, reverentia legum, finitimarumque gentium amicitiis, maturitate consiliorum, & gravitate verborum, & operum, obtinuerunt, ut orbem suæ subiicerent ditioni. Sed quia de constantia eorum cœpimus, unum de Strategematibus Iulii Frontini, pro multis ponatur in medio. Cum itaque urbis mœnibus Hannibal assideret, ostentandæ fiduciæ gratia, supplementum exercitibus, quos in Hispania habebant, diversa porta miserunt. Iidem agrum in quo castra Hannibalis erant, defuncto forte domino, venalem ad id pretii licendo perduxerunt, quo is ager ante bellum venierat. Hi dum ab Hannibale obsidentur, & ipsi obsiderent Capuam, decreverunt ne nisi ea capta, revocaretur inde exercitus.

* al. Mumminus.

CAP. VIII.

Quare Traianus videatur omnibus præferendus.

NUNC autem, ut in Traiano Plutarchi strategematicis ponatur modus, tantæ fortitudinis & civilitatis fuit, ut Romani imperii fines, quod post Augustum defensum magis fuerat, quam no-

biliter ampliatum, longe lateque diffunderet. Gloriam tamen militarem moderatione superavit, Romæ, & per provincias omnibus se æqualem exhibens, amicos salutandi causa frequentans, vel ægrotantes, vel festis diebus cum eisdem indiscreta vicissim habens convivia, vehiculis eorum, & vestibus indifferenter utens, publice & privatim ditans omnes, immunitates civitatibus largiens, relaxans tributa provinciis, nulli gravis, charus omnibus, adeo, ut usque ad nostram ætatem, in Senatu, non aliter principibus acclametur, Felicior Augusto, melior sis Traiano. Sic itaque memoriæ eius delatum est, & opinio bonitatis eius in tantum prævaluit, ut amicis laudantibus vel assentantibus occasionem magnificentissimi præstet exempli. Recte laudatur in Iulio animi magnitudo invicti, & efficacia operis, cum illius mens, & manus ad fere impossibilia sibi suffecerint. Quantus in armata militia fuerit, non modo Galli, Britonesque primum ab eo subacti, sed tota civilis belli fortuna, & Cæsareæ domus series potestatur. In litteratorio studio tantus erat, ut quaternas simul dictaret epistolas. Quis in iuris civilis peritia fuerit, veteres Romanorum indicant leges. Potentis ingenii vires, quam iugiter in philosophia exercuerit, prædicat & extollit vel sola inventio bissexti. Quod autem omnibus mirabilius est, amoribus, & negotiis simul operam dabat, & in singulis, quæ aggrediebatur, tantus erat, ut eis solis vacare crederetur. simul totus erat singulorum, & omnium. Laudes vero Augusti totus orbis concelebrat, & Titum amorem humani generis, suas scilicet delitias, iocunda memoria veneratur. Ego his omnibus Traianum præferre non dubito, qui in solius virtutis cultu, regni constituit maiestatẽ. Ethicum iuxta qui recte fecerit, regem arbitratur. Tale est illud quod sub nomine Theodosii præcipit Claudianus:

Tu li-

Tu licet extremos late dominere per Indos,
Te Medus, te mollis Arabs, te Seres adorent,
Si metuis, si prava cupis, si duceris ira,
Servitii patiere iugum, tolerabis iniquas
Interius leges, tunc omnia iure tenebis
Cum poteris rex esse tui: proclivior usus
In peiora datur, suadetque licentia luxum,
Illecebrisque effrena favet, tunc vivere caste
Asperius, cum prompta Venus: tum durius ira
Consulitur, cum pœna patet: sed comprime motus,
Nec tibi quid liceat, sed quid fecisse decebit
Occurrat, mentemque domet respectus honesti.

Ut vero in laude Traiani facilius acquiescant, qui alios ei præferendos opinantur, virtutes eius legitur commendasse sanctissimus papa Gregorius, & fusis pro eo lachrymis, inferorum compescuisse incendia, domino remunerante in misericordia uberi iustitiam, quam viduæ flenti exhibuerat Traianus. Cum enim memoratus Imperator, iam equum adscendisset, ad bellum profecturus, vidua apprehenso pede illius, miserabiliter lugens, sibi iustitiam fieri petiit, de his qui filium eius optimum, & innocentissimum iuvenem iniuste occiderant. Tu, inquit, Auguste imperas, & ego tam atrocem iniuriam patior? Ego, inquit Imperator, satisfaciam tibi cum rediero. Quid, inquit illa, si non redieris? Successor meus, ait Traianus, satisfaciet tibi. Et illa: Quid tibi proderit, si alius benefecerit? Tu mihi debitor es, secundum opera mercedem recepturus. Fraus utique est, nolle reddere quod debetur. Successor tuus iniuriam patientibus, pro se tenebitur. Te non liberabit iustitia aliena. Bene agetur cum successore tuo, si liberaverit se ipsum. His verbis motus Imperator, descendit de equo, & causam præsentialiter examinavit, & condigna satisfactione viduam consolatus est. Fertur autem beatissimus Gregorius Papa tamdiu pro eo fudisse lachrymas,

chrymas, donec ei revelatione nuntiatum sit Traianum à pœnis inferni liberatum, sub ea tamen conditione, ne ulterius pro aliquo infideli Deum sollicitare præsumeret. Unde & merito præfertur aliis, cuius virtus præ cæteris ita sanctis placuit, ut eorum meritis, solus sit liberatus. Et hæc quidem de capite reipublicæ dicta sunt.

CAP. IX.

De his qui in republica obtinent locum cordis, & quod iniqui arcendi sunt à consiliis potestatum, & de timore Dei, & sapientia, & Philosophia.

CORDIS locum, autore Plutarcho, Senatus obtinet. Senatus vero, sicut maioribus placuit, officii nomen est, & habet ætatis notam. Siquidem sic dicitur à senectute. Eum vero Athenienses Areopagum dicebant, eo quod in illis totius populi virtus consisteret, & cum ab eis præclara plurima inventa sint, nihil salubrius, nihil gloriosius institutum est quam Senatus. Quid enim nobilius est cœtu senum, qui emeriti à vulgaribus officiis, ad consilii & regiminis officium trāseunt, & in marcido corpore exerunt mentis vires? * Eo sapientiæ magis apti negotiis, quo in exercitiis corporis minus possunt. Eorum utique tantus honor extitit apud Græcos, ut duces Reipublicæ nusquam procederent, nihil egregium ageretur, quod senes instituti non inducerent, aut approbarent, & quod magis est ab initio urbis conditæ, nomina eorum aureis literis scripta sunt. Ipsique patres conscripti appellati, qui alios sapientia, ætate, & affectu paterno præcedebant. Penes istos consiliorum erat autoritas, & omnium publice gerendorum. Cæterum licet ab ætate nominis videatur esse origo, hanc ego arbitror tam corporis esse quam mentis. Ætas namque mentis sapientia est, in qua omnium officiorum consistit distributio, & * artificium totius

* al. Esto.

* al. officium.

totius vitæ. Ars namque recte vivendi (ut Stoicis placet) ars artium est. Nullam vero esse artem maximarum rerum, cum in minimis quoque artem esse nullus ignoret, opinio est hominum parum considerate loquentium, & in maximis rebus errantium, omnia magis pro libito statuentium, quam pro veritate. Est autem, ut antiquis Philosophis placet, sapientia, rerum divinarum humanarumque princeps, & gerendorum omittendorumque scientia. Huic vero insistere philosophari est, eo quod Philosophia sit studium sapientiæ. Ut ergo antiquis placuit, ad ostium sapientiæ philosophia pulsat, & cum ei apertum fuerit, animà rerum luce dulciter illustrata, nomen Philosophiæ evanescit. Aut, sicut perspicacioribus visum est, voluntatis appetitus impletur, cum flos studii vergit in fructum. Nam philosophiæ finis, sapientia est. Sed nescio quonam pacto iam versamur in fine illius, cuius initium nondum agnovimus, quod in rebus omnibus potentissima pars esse censetur. Veruntamen qui finem novit, initium ignorare non potest, cum radix initii, per multiplices virtutis tramites, usque ad coronam finis, fructusque dulcedinem, vivacitatis suæ soliditate pertranseat. Ecce, inquit beatus Iob, timor domini ipsa est sapientia, & recedere à malo intelligentia. Aliam vero radicem sapientiæ nunquam invenio, cum in eo consentiant omnes, quod initium sapientiæ timor Domini. Timor ergo initium, & in timore processus est, & omnium virtutum culmen, sive illud charitatem, sive sapientiam dicas, non usquequaque alienum est à timore. A filiali, servilem divide : in hoc initium, in illo sapientiæ constitue profectum, & exinde perfectionem. Quocunque modo se luxus verborum extollat, verum est, quia sapientia initiatur in timore, & quod sanctus timor Domini permanet in sæculum sæculi. Manet

net itaque radix, & incrementis gratiæ invalescens in ramos virtutum proficit, & vis eius ad fructum perfectæ charitatis usque pertingit, quæ pœnarum nescit aculeos, cum non sit metus in charitate, qui pœnam habet, & sit timoris indicium, * & bona opera iugiter facit, & iustitiæ continens eandem apprehendit. Metus ergo videtur cedere, dum gratia proficit ad virtutem; quia iam non timet serviliter, qui filiali affectu ad reverentiam, & bona opera incitatur. Semper, inquit beatus Iob, quasi tumentes fluctus super me timui Deum, & pondus eius ferre non potui. Utique se non quandoque dicit timuisse, sed semper, & eum perfectum esse non dubitas, cui ipsius Domini testimonio, vir similis non erit in terra. Nec eum metu pœnarum charitate deducta, credibile est à malis temperasse, quem in perfectione iustitiæ fuisse non ambigis consummatum. Iam in commendatione timoris sermo processit, & nondum innotuit, quid sit timor. Sed utinam consistat in corde, cuius appellatio totiens versatur in ore. Si enim mentem ille tetigerit, lingua efficacius, & sibi salubrius disputabit. Nam in ore frustra volvuntur verba, si virtutis deficiunt opera. Est autem timor Dei, sicut beatissimus Papa Gregorius asserit, nihil eorum quæ agenda sunt, prætermittere. Hoc utique prætermittitur, quod nec opere, nec voluntate impletur. Quicquid enim vis, & non potes, factum Deus reputat, eo quod voluntas plena totius operis mercedem consequitur. Certum est autem, quia qui Deum timet, nihil negligit, & bona facit. Qui vero diligenter omnia investigat, & cognitis rebus, quæ sunt agenda, exequitur, proculdubio sapiens est, & aptissimus consiliis principum, [seu à prælatione non est arcendus, si morum gravitate illustratur.] Ubi tanta morum gravitas innotuerit, ætatem corporis frustra quisque causatur. Hic

* al' quod.

* al. absunt.

Hic est enim senex, quem præeligendum consiliis, sapientiæ monita docent. Ait enim: Senectus venerabilis est, non diuturna, neque numero annorum computata. * Gloria senum canities. Cani sunt sensus hominis, & ætas senectutis vita immaculata. Beatus plane qui hanc apprehendit ætatem, ut de innocentia vitæ, conscientiæ suæ testimonio gaudeat. Sed dicis forte: Quis est hic, & laudabimus eum? Utique non eum arbitror expectandum dandis consiliis, qui peccatum non fecerit, sed quem peccare non iuvat, qui peccatum oderit, virtute gaudeat, & eam magno desiderio concupiscat, hominem scilicet bonæ voluntatis. Sed nec istud ad unguem resecandum est, benigniori potius ut dicitur Minerva, qui non simpliciter, sed aliorum collatione innocens videatur. Quis enim gloriabitur, se usquequaque castum habere cor, cum & astra munda non sint in conspectu illius, qui in angelis suis reperit pravitatem? Iniqui ergo arcendi sunt, superbi & avari, & omnis huiusmodi pestis hominum. Nihil enim perniciosius est iniquo divitis consiliario. Omni, inquit, custodia serva cor tuum, quoniam ex ipso vita procedit. Est itaque providendum potestati, ne consiliarii eius indigeant, ne aliena immoderatius concupiscant. Quod etiam ad eos usque protenditur, qui in corpore reipublicæ, interiorum obtinent vicem, quos quæstores & commentarienses, & rerum privatarum comites esse prædiximus. Hæc enim omnia ad satietatem reficienda sunt, & hanc ex necessitate, & usu, habita ratione personarum, oportet interpretari. Si enim reficiantur avidius, & minus digerant, generant morbos, aut incurabiles, aut difficiles. Impossibile siquidem est, quemquam iustitiam & pecuniam sequi. Aut enim uni istorum quilibet adhærebit, & alterum contemnet, aut torquebitur altero, melioris expers. Avaro namque, teste sapientia,

*al. dignitas.

tia, nihil scelestius, & nihil iniquius quam amare pecuniam. * Hic enim animam suam venalem habet, & in vita sua proiecit intima sua. Et forte ideo crates pectoris, costarumque soliditatem, & extremæ cutis claustrum, natura diligentissima parens, circumposuit intestinis, quo adversus omnem exteriorem violentiam fierent tutiora, & eis, quod necesse est, ministrat, nec unquam sine salutis suæ dispendio, exterioribus exponuntur. Oportet autem in republica hanc naturæ opificis servari imaginem, & his necessariorum copiam de publico ministrari.

* al. hac.

CAP. X.

De lateribus potestatum, quorum necessitas explenda est, malitia reprimenda, [& de causidicis, quorum lingua damnifica, nisi funibus argenteis vincta fuerit, de munerum acceptoribus, & quod munus est à manu, à causa, à tempore, à loco, vel modo.]

* al. hac desunt.

SED & in lateribus, his scilicet qui principibus debent assistere, hæc naturæ formula servanda est. Constat enim quia à convictu mores formantur. Qui tangit picem inquinabitur ab ea.

Vvaque contacta livorem ducit ab uva.

Nec domi illorum iustitiam credas, aut veritatem, aut pietatem, apud quos vides omnia esse venalia. Christus ipse exclusus est, & si pulsat ad ostium, non aperitur ei, fugiunt & fugant gratiam, qui omnia ad pretium, & gratis faciunt nihil. Si preces porrigendę sunt, si causa examinanda, si executioni mandanda sententia, si conficienda cautio, omnia nummus agit, veritas cæca est, pietas manca, dum

Quantum quisque sua nummorum servat in arca,
Tantum habet & fidei.-----
---- Contemnere fulmina pauper
Creditur atque deos, diis ignoscentibus ipsis.

Qui

Qui corruptior moribus, & corrumpentior muneribus, apud istos beatior est. Si principum manus evaseris, grandis tibi restat via, arcta, & ardua: antequam tortores extremos effugias, sudandum est tibi. Ecce instrumenta tua conficit Cossus, si eum salutare licuerit, pro magno reputa. Si scedulam non attuleris, frustra accedes. Si autem attuleris, inutilis est, nec acquiescet ut manus nobilis vitio membranæ degeneret. Quid multa? Suam necesse est comparari, cum nec opera, nec calamus, aut sepiolæ, aut nigræ loliginis succus, tibi constet inemptus. Sed & ipsas syllabas, & apices, nisi eum tibi propitium feceris, sic distorquebit, tot tibi verborum ponet tendiculas, ut pro pace bellum, pro quiete ligitium, amici instrumento videatur inscribere. Si cingulum forte tibi venustius fuerit, si incisorium aptius, si quid in minuta supellectili decentius, rebus eius connumera, nisi tibi perire velis operam, & impensam. Aut enim precibus extorquebitur, aut eas liberalitate prævenies. Tandem pileum qualecunque sit, asportabit amicus in memoriam tui. Iam à Cosso digrederis, sed tibi ignis purgatorius imminet, superest * Veiento, quem multa sollicitabis instantia, & magno artificio gestus, precum, & munerum, ut te clauso labello respiciat. Tunc de singulis verbis in concilium itur, deliberationi præscribitur tempus, & apices singuli ponuntur in statera. Nisi eum præmulseris, occurret tibi non fideliter rei gestæ concepta series, aut stilus incultus oberit, aut à publica forma notarii vel scriniarii divertens benignitas, aut negligentia iuris, & aliquis semper nodus pecunia vindice indigebit. Ut vero minimum lædat, longa expectatione torqueberis, dum * differt quod negari non potest. Experto crede, in manus eorum millies incidi, & ut aliquid de fabulis mutuemur, portitor immitis Charon, qui nemini pepercit unquam, istis

* al' Vegento.

* al' differtur.

longe clementior est. Stipe siquidem, vel triente solet esse contentus. At isti asses integros sibi multiplicari iubent. Sed quid est, quod apud curiales omnia queror esse venalia, cum ea etiam quæ non sunt, rerum scilicet privationes, venalitio constet esse obnoxias? Non opus, non sermo, gratuitus est, non tacetur nisi ad pretium. Silentium namque res venalis est. Hoc forte à Demosthene acceperũt, qui cum Aristodimum actorem fabularum interrogasset, quantũ mercedis uti ageret accepisset, & responderetur ei talentum: at ego, inquit Demosthenes, plus accepi ut tacerem. Causidicorum siquidem est lingua damnifica, nisi eam, ut dici solet, funibus argenteis vincias. Nec unum nisi forte potẽtissimus sit, proficit illaqueare muneribus, quia in quo unius tibi conciliatur gratia, aliorum invidia concitatur. Sibi namque præreptum arbitrantur, quod aliis erogatur. Hoc autem à maximis pertransit ad minimos, qui nisi mulceantur obsequiis, & reficiantur muneribus, sibi fieri iniuriam suspicantur.

Maxima quaque domus servis est plena superbis, & eadem cupidis plena est & avaris. Illi tamen perniciosius nocent inter omnes Curiæ nugatores, qui sub prætextu honestatis, & libertatis, miseriæ suæ solent ineptias colorare, qui nitidiores incedunt, qui splendidius epulantur, qui propriam ad mensam sæpius extraneos compellunt accedere, humaniores domi, foris benigniores, affabiliores in sermone, liberiores in sententiis, in proximorum cultu munifici, & omnium virtutum imitatione præclari. Ut enim ait ethicus: totius iniustitiæ nulla est capitalior, quam eorum, qui cum maxime decipiunt, id agunt, ut boni viri esse videantur. His utiq; & virtutis umbra licentiam facit, & unde vix oportuerat sperari veniam, gloriam assequuntur. Possunt impune plurima extorquere, qui parvo non possunt, imo non dignantur esse contenti. Notum quidem

quidem est, & generale proverbium, quia

Serviet æternum, qui parvo nesciet uti.

Ne tamen cum his me bellum inexorabile gerere putes, munera curiales licenter accipiant, dum non extorqueant impudenter. Pudor autem abiicitur, simul ac ad exactiones ventum est. Verbum, inquit, verecundum supplici ac submissa voce dicendum, rogo, nec gratis tulit, qui cum rogaret accepit. Bis enim emit, qui rogat. Ad rei namque vel spei pretium, verecundiam vendidit. Munus vero iustæ reprehensionis non habet notam, quod devotio liberalitatis obtulit, non improbitas deprecantis extorsit. Ita tamen iniquorum munera non acceptet, cum ingrati hominis sit, votis non fovere beneficium, & impium pro muneribus iustificare, dicente domino, sit iniquum. Utique beneficium accipere est vendere libertatem, & dedecens est servos esse qui debent aliis imperare. Verùmtamen & causæ ratio habenda est & personæ, ut nec à turpi, nec turpiter accipiatur, quod ex loco, & tempore, & modo latius oportet inquiri. Nam plerumque à manu, plerumque à causa, à tempore interdum, interdum à loco, vel modo, splendent munera vel sordescunt. At improbitas curialium eousque innotuit, ut de testimonio conscientiæ, de venustate morum, de odore opinionis, de sinceritate causæ, de torrente eloquentiæ, nisi pretio interveniente, quis frustra confidat.

Ipse licet venias Musis comitatus Homere,
Si nihil attuleris, ibi Homere foras.

Non modo leones & tigrides, eloquentiæ beneficio lenisse dictus est Orpheus, sed apud ipsum Ditem vox dulcior peroravit, canemque tricipitem exoravit causa favorabilior, ut * admissam semel Eurydicem contra morem inferorum liceret educere. Tu vero licet Orpheus sis, aut Arion, vel ille qui solo testitudinis sono, saxa, ut dicitur, emolli-

* al' amissam.

vit, nihil apud curiales efficies, nisi plumbea eorum corda aureo vel argenteo malleo vanitatis vel cupiditatis incude emollias. Inclementiam Cerberi omnes abhorrent. Ego me credo vidisse ostiarios Cerbero duriores. Apud inferos tamen Cerberus unus est. Quot sunt diverticula Curialium, tot Cerberi sunt. Atrienses quoque Cerberos sustinebis, totamque familiam, quæ semper aut mordet, aut latrat. Omnes vero quotquot sunt, in uno medicos audierunt, dicentes: Dum dolet accipe, facturi etiam si sibi expedire crediderint, ut doleat quod sanum est. In uno tamen piissimos esse miraberis, quod querelas libenter audiunt, fovent humiliorum causas, & eousque patrocinantur afflictis, dum exhauriant loculos pleniorum. Nam quocunque modo causa procedat, hoc semper agitur ut loculi impleantur, etsi avaritia nequeat satiari. Quisquis in istorum manus inciderit, si pœnitens invenitur, opinor hæc tormenta ei sufficere posse ad veniam. Nihil enim adeo grave est, quod hic expiari non possit. Quid enim miserius est, quam superbis assidere liminibus, prætergredientium tolerare fastum, & contemptibilium calcari contemptu, perferre molestias excussorum, & ab indignis quævis indigna perferre? Socrates, cum eum Alcibiades interrogaret, quare Xantippem uxorem admodum morosam, iurgiosam, & quæ diu noctuque muliebribus scatebat molestiis, domo non abigeret, inquit: Cum talem domi perpetior, insuesco, & exerceor ut cæterorum quoque foris petulantiam, & iniuriam facilius feram. Veteri celebratur proverbio: Quia vacuæ manus temeraria petitio est, & profecto importunus precator est, qui dandas res ad verba confidit. Utrobique enim, scilicet apud curiales & medicos, obtinet,

Pro solis verbis, montanis utimur herbis,
Pro charis rebus, pigmentis & speciebus.

Inter

Inter alios tamen benigniores sunt, qui minimum possunt, licet fere omnes proni sint ad nocendum, quod cuivis longe facilius est, quam prodesse. Exerceant ergo nundinas suas, loculos alienos exhauriant, farciant suos, possideant quantum Pacuvius, montibus aurum exæquent, nec ament aliquem, nec amentur ab ullo, sint admirationi ignotis, dum domesticis sint odio, vel contemptui. Tale aliquid in veterum Romanorum scriptis invenies. Cum P. Cn, Græcinus, aut si alio potius dicitur nomine, argueretur ab amicis, quod uxorem formosam, castam, & nobilem repudiaret, respondit; Et hic soccus quem cernitis, novus, elegans, & inspectoribus omnibus placens est, sed nemo scit præter me solum ubi me premat. Legitur in libro Numerorum, quod cum Madianitis fornicans Israël, indignationem Domini provocaverit, donec Phinees Zambri, filium Salomi cum succuba Madianitide, educto ense transverberavit, & in occasu nocentum quievit ira Dei. Factus est ergo sermo Domini ad Moysen dicens: Tolle cunctos principes populi, & suspende eos contra Solem in patibulis. Peccaverat quidem populus, & fornicatio principum non exprimitur, rapi tamen præcipiuntur principes ad patibulum, & in pœna eorum quies delinquenti populo reparatur, eo quod ex negligentia præsidentium sæpissime provenit excessus subditorum. Refert itaque potestatis istorum cohibere malitiam, & eisdem de publico providere, ut omnis grassandi occasio subtrahatur. Quod & in iure Romano antiquitus cautum est, alioquin autor videbitur maleficii, quod prætermisso officio emendare contemnit. His enim flagellis hominum, innocentiumque terroribus, quo præclarior & potentior, eo plenior & perniciosior curia est. Frequens etenim est, ut curia recipiat vel faciat vitiosos, apud quos invalescit audacia delinquendi, cum ex fami-

liaritate potentum, vitiis indulgetur. Sed de anteacta vita cuiuscunque, frustra præsumitur, cum inter curiales vix possit innocentia retineri. Quis est enim cui virtutem non excutiant curialium nugæ? Quis est tantus, quis tam solidus, ut corrumpi non possit? Optimus est qui resistit diutius, qui validius, qui corrumpitur minus. Nam ut sit virtus incolumis, à curialium vita divertendum est. Provide, quisquis hoc dixerit, & prudenter curiæ naturam expressit: Exeat aula, qui vult esse pius. Unde eleganter fons Salmacis, infamia molliciei insignis, eidem comparatur. Ut enim in fabulis est, unda illius aspectu decora est, gustu dulcis, suavis tactu, & omnium sensuum usu gratissima, sed tanta mollicie ingredientes enervat, ut viris effeminatis nobiliorem adimat sexum; nec ante quisquam egreditur, quam stupeat & doleat se mutatum esse in feminam. Aut enim cedens omnino sexus in deteriorem degenerat, aut veteris dignitatis aliquo manente vestigio, hermaphroditum induit, qui quodam delinquentis naturæ ludibrio, sic utriusque sexus ostentat imaginem, ut neutrius retineat veritatem. Hac autem poëtici nube figmenti nugarum curialium repræsentatur imago, quæ viros abiecta virtute emolliunt, aut virtutis imagine retenta pervertunt. Qui curialium ineptias induit, & philosophi, vel boni viri officium pollicetur, Hermaphroditus est, qui duro vultu & hispido muliebrem deturpat venustatem, & virum muliebribus polluit, & incestat. Res siquidem monstruosa est, Philosophus curialis; & dum utrumque esse affectat, neutrum est, eo quod curia philosophiam excludit, & ineptias curiales philosophus usquequaque non recipit. Non tamen ad omnem curiam comparatio transit, sed ad illam duntaxat, quæ insipientis distemperatur arbitrio. Qui enim sapiens est, nugas abigit, componit domum, & universa illius subiicit rationi. Ut enim

ait

git sapientia: quæ communicatio sancto homini ad canem, aut luci ad tenebras? Omne animal diligit sibi simile, & omnis homo proximum suum. Omnis caro ad similem sibi coniungitur, & omnis homo sociabitur simili sibi. Si lupus agno aliquando communicavit, sic peccator iusto.

CAP. XI.

De oculis, auribus, & lingua potestatum, & de officio præsidis, & quod iudicem oportet habere iuris & æqui noticiam, voluntatem boni, & potestatem exequendi, & quod iuramento debet esse alligatus legibus, & à sordibus munerum alienus.

SEQUITUR oculorum, aurium, & linguæ, collatio, quam in præsidibus provinciarum consistere superius dictum est. Præses igitur est qui in iure reddendo, provincialibus præsidet. Hic autem æqui & iniqui debet habere notitiam, & facultatem, & animum eius, quod iustum est, exequendi. Nam sicut medico eventus mortalitatis imputari non debet, ita si quid triste per imperitiam eius contigerit, ei merito imputatur. Quod si novit, & non vult, non ex ignorantia, sed ex malitia condemnatur. Finis siquidem utriusque damnatio est: licet ignari mitius puniantur, nisi forte ignorantiam negligentia procuraverit. Nam si ignorantia invincibilis est, non affert mortem, sed ab innatis tenebris excusatur. Si vero scit, & vult æquitati servire, nec potest, non tam præsidis est culpa, quam principis. Sed ad religionem iudicis hæc eadem pertinere, certissimum est, cum ipsum iuris oporteat habere notitiam, voluntatem boni, vires exequendi, & sacramento debeat esse legibus obligatus; ut sibi omnino illicitum noverit, ab earum sinceritate divertere. Nam de sapientia eius, sapientia docet. Iudex, inquit sapiens, iudicabit populum suum, & principatus sensati stabilis erit. Secundum iudicem populi,

sic & Ministri eius, & qualis rector est civitatis, tales & inhabitantes in ea. Sed [* &] vires necessarias esse, non tacuit, dicens: Noli quærere iudex fieri, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates, ne forte extimescas faciem potentis, & ponas scandalum in agilitate tua. Non pecces in multitudine civitatis, nec te immittas in populum, neque alliges duplicia peccata, nec enim in uno eris immunis. Noli esse pusillanimis in anima tua, exorare & facere eleemosynam non despicias. Ne dicas in multitudine munerum meorum respiciet Deus, & offerente me Deo altissimo munera mea suscipiet. Non irrideas hominem in amaritudine animæ, est enim qui humiliat & exaltat circumspector Deus. Ex his diligenti lectori occurret, quod voluntas boni non minus iudici necessaria est, quam notitia, vel potestas, cum non modo de suis, sed ex alienis delictis teneatur, & duplici suorum & aliorum prematur onere, ut nec in multitudine munerum citra munditiam voluntatis sit ei fiducia ante Deum. Unde & Plato egregie quidem & luculenter (si tamen audiatur) eos, qui de reipublicæ gerendo magistratu contendunt, ita inter se versari asserit, ut si nautæ sub adversa tempestate decertent, quis eorum potissimum debeat gubernare. In quo fortunæ calculo, aut nullus, aut rarus, idemque temerarius est, qui sine arte & viribus vendicet magistratum. Et in eo quidem tempore nihil miserabilius vidi, quam iudices scientiæ legis ignaros, bonæ voluntatis inanes, quos convincit amor munerum & retributionum, id virium quod habent in obsequio avaritiæ, iactantiæ, aut carnis & sanguinis exercentes, & à necessitate sacramenti legitimi absolutos. Ex quo planum est, principes qui eis ordinariam iurisdictionem contulerunt, iuris esse ignaros vel contemptores. Sed quicquid de peritia iuris dicamus, aut de viribus exequendi, iudicem oportet

* al' addunt: Iuris notitiam necessariam esse, &

tet esse religiosissimum, & qui omne iniquum morte ipsa magis oderit. Quia ergo præsides ordinariam habent iurisdictionem, vel iuris dicendi potestatem, ipsorum & iudicum aliorum una est speculatio, & quod de his dicitur, facile ad aliorum consequentiam trahitur. Est itaq; primum quod ex necessitate officii * utriusq; indicitur, ut iustitiæ in omnibus pareatur, & nihil eorum quæ facienda sunt, fiat ad pretium. Nam quod iniustum est, usquequaq; non licet, ut nec pro temporali vita fieri liceat. Quod vero iustum est, mercedis interuentu non indiget, cum per se fieri debeat, & iniquum sit vendere quod debetur. Iustitiam ergo vendere iniquitas est; iniustitiam, iniqua insania. Hæc siquidem ubiq; reprobata est, ut nusquam esse debeat, illa ubique debita est, ut sine scelere vendi non possit. Neque enim Balaam ex eo culpatur, quod populi Dei causam condemnaverit, aliudve dixerit, quam quod Dominus inspirabat, sed quia avaritia excæcatus est, infidelium causam instruens quomodo ad provocandum iram Dei delinqueret Israël, dictante malitia procuravit. Quærebat ergo quomodo iuste iustificaret causam impii, & quasi illuso Deo, gratiam eius subtraheret electis. Aut si adversa iustificari non posset causa, hoc saltem agebat, ut & ab ista recederet Deus. Compugnantibus namque iniquis, vincere (ut dicitur) consuevit, qui viribus * superior est. Balaamitas videas plurimos, qui licet iniquam nolint ferre sententiam, corrupti tamen muneribus, iustitiam partis unius, in alteram quavis arte transferre moliuntur. Non facile dixerim utrum sit nequius, licet venditor * æquitatis, malitiam fuco fallaciori coloret. Potest tamen videri nequior, qui officii sui principem & reginam, cui fides famulatur, quasi mercem in foro distrahit, ac si servus infidelis dominum vendat. Omnis enim magistratus, iustitiæ famulus est. Constat enim quia æquitas alienatur à

* al' utrisque

* al' superbior.

* al' iniquitatis.

venditore, licet ad emtorem non transeat, & empta iniquitas sic ad emtorem transit, ut nequaquam à venditore recedat. Et quod in aliis contractibus non reperitur, solus ille iustitiam vendit, qui non habet. Siquidem ante commercium relinquit sordidum venditorem. Nonne sordidus est, qui ad acceptas, vel oblatas sordes, conscientiam polluit, & non tam iustitiam venalem habet, quam animam suam? Doctor gentium divitias, honores, & totius mundi variam suppellectilem contemnit ut stercora, ut solum lucrifaciat Christum, ratus omnia, quæ dispendium saluti afferunt, sordibus aggreganda. Recte quidem & fideliter, eo quod nihil mundum, nihil honestum, nihil decens salutem impedit, sed sola tupitudo, quæ sicut dedecet, sic & immunda est, & certe inutilis, adeo damnosa, ut nullo temporali emolumento valeat compensari. Quid enim prodest homini, si universum mundum lucretur, faciens detrimentum animæ suæ? Et vide, quia non dixit mundum inutilem ubi salus perditur, sed etiam ubi minuitur gloria. Quantumvis rutilent gemmæ, aurum splendeat, & omnibus lenociniis suis arrideat mundus, quicquid munditiam hominis perimit, sordidum; quod decorem animæ extinguit, turpe; quod honestatem subvertit, ignominiosum est. Unde & apud antiquos, etiam salutiferæ veritatis ignaros, omne quod ex debito officii gratuitum esse oportet, si fiat ad pretium, in sordibus computatur. Ipsius quoque pretii sic dilatant interpretationem; ut non modo pecuniam, speciemve contineat, sed obsequium, omnemque operam, quatenus alias non debetur. Quod enim ex sordibus est, quid erit nisi sordidum? Non enim potest arbor mala, fructus bonos facere, cum in eo vis naturæ consistat, ut similia ex similibus procreentur. Cæterum quia præsidum, & aliorum iudicum, communem esse inspectionem præmisimus,

mus, æquitatis, & publicæ quietis ministri sunt, quos tanto circumspectiores, & cautiores oportet esse, magisque sollicitos, quo illius reservantur examini, cuius prudentia circumveniri non potest, aut iustitia corrumpi: illo obtinente, ut in quo iudicio iudicaverint, iudicentur, & mensuram bonam & confertam, & coagitatam, & supereffluentem in sinus suos à iudice iusto recipiant.

CAP. XII.

De sacramento iudicum, & collatione Pythagoræ & Alexandri, & in quibus rebus gratiam partibus possit facere iudex, & de quæstionibus captiosis.

ET quidem iudices sacramento legibus alligantur iurati, quia omni modo iudicium cum veritate, & legum observatione disponent. Ipsoquoq; iure cautum est, ut sacrorum Euangeliorum scripturæ terribiles, ante sedem iudicialem deponantur, ibique ab initio litium, ad finem usque permaneant, nec amoveantur, nisi sententia recitata, quo totius consistorii latitudo, Dei ipsius repleta præsentia, omnibus ad sacrosanctas scripturas metum incutiat, & reverentiam, & ab inquisitione veritatis omnis iniquitas propulsetur. Omnes quoque carnis & sanguinis, religio iudiciaria, propellit affectus, evacuans iram & odium, metum & amicitiam: quia, ut ait Iulius Cæsar, haud facile animus verum providet, ubi ista* proficiunt. Hinc est illud proverbium, autore Cicerone apud antiquos celeberrimum: Exuit personam iudicis, quisquis amicum induit. Æquitas enim cui iudex obsequium debet, odii sinistram, aut amoris dextram nescit. Nam à veritate non licet in iudiciis declinare. Ut vero plurimum indulgeatur amicitiæ, amico interdum dilationis gratiam facit. Hoc tamen ipsum raro, & non nisi causa cognita. Porro dum causa anceps est, dilatio protelatur, si non contentionis,

* al' officiunt.

tionis, saltem decisionis. Nam iudicia festinata, pœnitentiam pariunt. Unde & Græci, cum urgentur ad sententiam antequam de causa liqueat, respondent patres suos solem apud antipodes non vidisse; sed expectasse semper, donec & ipsis oriretur. Dicunt enim præproperum esse viatorem, qui antequam lucifer oriatur, crassis adhuc tenebris, luceque remota, diætam aggreditur. Sed nec iudicem terreat autoritas litigatorum, cum Pythagoræ in longissimum tempus sit dilata petitio, & Alexandri Macedonis in castrensi iudicio sit causa damnata. Quod & ille acceptum habuit, iudicibus agens gratiam, quorum in eo fidem probaverat, quod iustitiam omni potentatui præferebant. Nihil vero præclarius de Alexandro illo, quem publica opinio magnum asserit, in aliqua historia meo iudicio reperi. Mihi quidem semper, ut tamen pace eorum loquar, qui temeritatem virtuti præferunt, ditissimo Alexandro pauper Pythagoras maior erit. Quod ut mecum coniicias, collationem Philippi & Alexandri, Trogo Pompeio, vel Iustino compendario eius, si mavis, autore, revolvamus. Ait ergo: Fuit Philippus rex, armorum quam conviviorum studiosior, cui maximæ opes erant instrumenta bellorum, divitiarum quæstus, quam custodia solertior. Itaq; inter quotidianas rapinas, semper inops erat; misericordia in eo & perfidia, pari iure dilectæ. Apud eum nulla ratio vincendi turpis, blandus pariter & insidiosus alloquio, qui plura promitteret, quam præstaret. In seria & iocos artifex, amicitias utilitate, non fide colebat. Gratiam fingere in odio, instruere inter cordantes odia, apud utrumque gratiam quærere, solemnis illi consuetudo. Inter hæc eloquentia & insignis oratio, acuminis & solertiæ plena, ut nec ornatui facilitas, nec facilitati inventionis deesset ornatus. Huic Alexander filius successit, & virtute & vitiis patre

tre maior. Itaque vincendi ratio utrique diversa. Hic aperta, ille artibus bella tractabat. Deceptis ille gaudere hostibus, hic palam fusis. Prudentior ille consilio, hic animo magnificentior. Iram pater dissimulare, plerumque etiam vincere. Hic ubi exarsisset, nec dilatio ultionis, nec modus erat. Vini nimis uterque avidus, sed ebrietatis diversa vitia. Patri mos erat etiam de convivio in hostem procurrere, se temere periculis offerre. Alexander non in hostes, sed in suos sæviebat. Quamobrem sæpe Philippum vulneratum prælia remisere, hic amicorum interfectorum convivio frequenter excessit. Regnare cum amicis ille volebat, hic in amicos regna exercebat. Amari pater *malle, hic metui. Litterarum cultus, utrique similis. Solertiæ pater maioris, hic fidei. Verbis atque oratione Philippus, hic rebus moderatior. Parcendi victis, filio animus promptior & honestior. Frugalitati pater, luxuriæ filius magis deditus erat. Quibus artibus orbis imperii fundamenta pater iecit, operis tanti gloriam filius consummavit. Ast in uno non modo patris, sed omnium *ingenuorum transcendit vitia, quod incontinentissimæ fuit invidiæ, adeo ut etiam paterni triumphi ei lachrimas extorquerent, ac si ei virtus paterna omnium gerendorum præriperet gloriam. Eos etiam aut propriis manibus interficiebat, aut rapi præcipiebat ad pœnam, qui paternæ virtutis præconia prædicabant. At Pythagoras apud Philosophos tantæ extitit autoritatis, ut ad omnium quæstionum decisionem sufficeret, si in parte crederetur Pythagoras exitisse. Tantum namque opinio præiudicata poterat, ut nihil convalesceret ab opposito, dum hoc ipse dixisse diceretur, & ex usu acquiescentium, vox Ipse pronominis, Pythagoram indicabat. Cum enim simpliciter dicebatur, ipse hoc dixit, ex præcepta autoritate, teste Tullio, Pythagoram intelligi oportebat. Hic tamen tota autoritate

*al' malebat.

*al' ingenuiorum.

toritate sua, nequaquam iudicium flexit, sed adhuc interveniente dilatione, propter rei ambiguitatem pendet sententia. Thema quidem huiusmodi est: *Euallus adolescens dives, eloquentiæ discendæ gratia, causasque orandi cupiens fuit. Hic in disciplinam Pythagoræ se dedit, promittens pecuniam quantam Pythagoras petierat, data medietate antequam ingrederetur, daturus alteram quo primum die causam apud iudices perorasset, & vicisset. Postea cum diutius auditor, assectatorque Pythagoræ fuisset, facundiamque promovisset à studio, & transcurso tempore longiori, causantibus patrocinium denegaret, ut putabatur, ne doctoris impleret mercedem, habito consilio, litem cum eo Pythagoras contestatur. Cum ergo ad iudices ineundæ constituendæque causæ venissent gratia, Pythagoras sic exorsus est. Disce, inquit, stultissime adolescens, utroque id modo fore, uti reddas quod peto, sive pro te pronunciatum erit, sive contra te. Nam si contra te lis erit data, merces debebitur mihi ex sententia, quia ego evicero: sin vero secundum te iudicatum erit, merces mihi ex pacto debebitur, quia tu viceris. Ad ea placide Euallus.* Opto, inquit, huic tuæ tam anticipi captioni isse obviam, si verba non ipse facerem, atque alio patrono uterer. Sed magis in ista victoria, prælūdium est, cum te non in causa tantum, sed in argumento quoque isto evicero. Disce ergo tu magister sapientissime, utroque modo futurum uti non reddam quod petis, sive contra me pronunciatum fuerit, sive pro me. Nam si iudices pro causa mea senserint, nihil tibi ex sententia debebitur, quia ego vicero; si contra pronunciatum fuerit, nihil tibi ex pacto debeo, quia non vicero. Sic ab adolescente discipulo, magister eloquentiæ inclytus suo argumento confutatus, & captionis versutæ, & cogitatæ frustratus fuit. Tunc iudices, ut antiquæ historiæ verbis utar, dubiosum hoc

*al' Euathlus.

*al' potui.

inex-

inexplicabileque esse quod utrimque dicebatur rati, ne sententia sua utramque in partem dicta, ipsa sese rescinderet, iniudicatam reliquerunt, causam in diem longissimum protelantes., Nec multum refert ad propositum, Pythagoras, an Protagoras sicut Quintiliano placet & Aulo Gellio, litigaverit, neque enim vis est in nomine, dum constet rem ambiguam sine temeritate diffiniri non posse. Sunt autem multæ captiosæ quæstiones, quæ tutius & commodius, præsertim in iudiciis, differuntur, quã accelerentur. Unde & apud Dialecticos, genus hoc Tractus appellatur, & à Græcis dicitur * Ζήτησις, * *al' desp.* ubi quicquid verum esse statueris, falsum reperitur. Etsi plerumque in his per exceptionem doli mali possit res temperari, & æquitas ipsa iuris interdum queat mitigare rigorem, nisi urgentissima rerum necessitas cogat, in talibus sententiam expedit differre, quam ferre. Fere à puero didicisti, quia in quæstionibus quæ habent positiones implicitas, & quæ latenter involvunt contraria, laboriosa solutio est, nisi forte te antiquo Nestore reputes cautiorem. Ne credas somnio, Agamemnoni dictum est in somnis, dum in excidio Troiæ Græcia laboraret. Huius quoque somnii interpretationem, Iovi censuerunt Græcorum sapientissimi reservandam. Laborantes vidi quamplurimos, dum quæritur an qui dicit, ego mentior, verum dicat. Sed neminem vidi qui Scyllam *vitaret & Charybdim, nisi debilem aut propitium sustinuerit hostem. * *al' intraret.* At in litigiosis disputationibus & declamationibus scholasticis, sine periculo isto ista versantur. Sed ubi ad forum ventum est, in quo inanis ostentatio ingenii conquiescit, & seria duntaxat agitantur, sine periculo litigatorum, aut iudicis, in sententiæ calculo non erratur. Nec est, ut opinor, quicquam utilius, quam periculum differri, si omnino vitari non potest.

poteſt. Iniquiſſimum tamen eſt, iurgia protelari, cum alterutrius litigantium periclitatur utilitas, & rei difficultas moram non contrahit. Quicquid igitur expediri poteſt, accelerandum eſt; quod conſultiore tractatu indiget, differendum.

CAP. XIII.

Quomodo iudicium debeat ordinari, & de conceptione ſacramenti calumniæ, quod ex neceſſitate præſtant actor & reus, & quid immineat illi, qui iuramentum ſubire detrectat, & de ſacramento advocatorum, & pœna calumniatorum, ſive prævaricantium, aut tergiverſantium.

Vt vero rerum veritas citius illuceſcat, litigatores ipſos, perſonas videlicet principales, non ante ad litem iudex admittet, quam ei præſtito ſacramento faciant fidem, quod iuſtitiæ inſiſtent, & calumniam omnem procul facient. Actor quidem iuret, non calumniandi animo litem moviſſe, ſed exiſtimando bonam habere cauſam, & quod nihil in tota lite faciet calumnioſe, ut nec probatio, nec dilatio fruſtratoria exigatur, ſed id ſolum quod iuſtitia videtur exigere. Reus autem iurabit, quod putans ſe bona inſtantia uti, pervenit ad reluctandum, & quod in nullo litis articulo calumnioſe verſabitur, id ſolum à iudice, vel adverſatio exigens, quod pro veritate putat ex neceſſitate iuſtitiæ exhibendum. *Uterq; vero iuramenti ſui extrema clauſula hoc complectetur, ut iurent ſe nihil dediſſe, aut promiſiſſe, aut daturos eſſe, vel per ſe, vel per mediam perſonam, ſive iudicibus, ſive aliis quibuſcunque perſonis pro ea cauſa, exceptis his, quæ advocatis, & quibuſdam aliis certis perſonis de iuris indulgentia præſtari licet. Quod ſi actor ſic iurare recuſaverit, excluſus à lite cadit ab actione, tanquam improbus litigator. Reus vero

* al' utriuſque.

vero detrectans subire iuramentum, habetur pro confesso, & sententiam damnationis expectat. Sed & ipsi patroni causarum, quo fidelior possit esse examinatio, ab ipsa contestatione litis, iuramento arctantur ad veritatem & fidem, iurantes quod cum omni virtute sua, omnique ope, quod iustum & verum examinaverint, clientibus suis inferre procurabunt, nihil studii relinquentes prout cuique possibile est; & quod ex industria sua non protrahent lites. Nam eas oportet à iudicibus infra biennium vel triennium terminari. Ipsos quoque advocatos pari distributione partibus exæquabit, sive eos petierint, sive non, ut æquo Marte possit causa procedere. Hæc autem paritas, & in virtutis merito, & vivacitate ingenii, consilii profunditate, & opinione scientiæ, & nominis autoritate consistit, ut hæc omnia, si fieri potest, apud partes quadam æquitatis lance librentur. Quod si unius præ cæteris est fama hilarior, ex officio iudicantis prout poterit parti adversariæ compensabitur. Qui tamen alicuius litigatorum arcana prænovit, non patrocinabitur adversario, nisi forte citra convenientiam iudicis, separatim cum pluribus aliter tractaverit, ut alteri paris defensionis copia subtrahatur. Nec est qui à iudice monitus, sine excusatione probabili, possit cuicunque parti patrocinium denegare, nisi forum sibi præcludi velit, ut postmodum in causis agendis minime audiatur. Si vero prævaricatus fuerit advocatus, in convictum oportet, pro qualitate *commissi, pœnam gravissimam exercere. Munus siquidem patrocinii fidelissime implendum est, & sine adversariorum iniuria. Rationibus namque, non probris contendendum est, & ex edicto principis patitur opinionis dispendium, quisquis negotio derelicto, procax in adversarii sui contumeliam aut palam pergit, aut subdole. Sed licet patrono merces ex causa honorarii debeatur,* con- * al. continuationem.

cinnatorem vel redemptorem litium esse non licet, ut certę partis emolumentum cum gravi damno litigatoris, & quadam * deprecatione paciscatur. Quicquid autem patronus allegaverit præsente domino, perinde est habendum, ac si proferatur à domino, nisi ex continenti, id est, infra proximum triduum contradixerit. Licet autem patronum vinci contigerit, in nullo læditur fama eius, si nihil omisit ex contingentibus, & clientis sui iustitiam fideliter fovit. Non enim cogitur patrocinari mendacio. Si quid vero læsionis affert causa, in litigantes cadit, sive civiliter, sive criminaliter actum sit. Hoc autem quicquid sit, sententia diffinitiva declarat, quæ reos condemnat, vel absolvit, & interdum in ipsos autores consultissime acerbitatis effundit aculeos. Nam ut de civilibus taceatur, in quibus tamen est eadem invenire, accusatorum temeritas tribus modis detegitur, tribusque subiicitur pœnis. Aut enim calumniantur, aut prævaricantur, aut tergiversantur. Est autem calumniari, crimina falsa intendere. Prævaricari, vera abscondere. At in universum ab accusatione desistere, tergiversari est. Sed lege Remia calumniantes ad vindictam poscit similitudo supplicii, ita tamen ut postquam reus absolutus fuerit cum de accusatoris consilio & mente constiterit, si iusto errore lapsus est, absolvatur. Si vero in evidenti calumnia deprehensus est, pœna legitima condemnetur. Quod ipsius pronunciationis manifestatur verbo. Nam si pronunciatum est, non probasti, pepercit actori. Si vero calumniatus es, condemnavit eum: & licet de pœna infamiæ nihil subiecerit, tamen potestas legis adversus eum exercebitur, adeo ut importet infamiam.

* al' depradatione.

CAP,

CAP. XIV.

De ratione instrumentorum.

AT in ipsa disquisitione consilii, tam in civilibus, quam criminalibus causis, ad examinandas probationes, instrumentorum ratio habenda est. Et quidem instrumenta dicuntur omnia, quibus causa instrui potest, sive sint testimonia, sive testes: hæc tamen illis potiora sunt, eo quod testes testimoniis præferantur. Nam cum testes examinari possint, testimonia semper, & apud omnes eadem sunt. In ipsa vero testium examinatione, non potest ex regula aliqua diffiniri, quid magis iudicem sequi oporteat. Si enim omnes testes eiusdem honestatis & æstimationis sint, & negotii qualitas, ac iudicis motus cum his concurrerit, sequenda sunt omnia testimonia. Sin vero quidam eorum aliud dixerint, licet * in pari numero, credendum est quod naturæ negotii convenit, quod inimicitiæ aut gratiæ suspicione caret, confirmabitque iudex motum animi sui ex argumentis & testimoniis, quæ rei aptiora, & vero proximiora esse compererit. Non enim ad multitudinem respici oportet, sed ad sinceram testium fidem, & testimonia, quibus potius lux veritatis assistit. Ipsis quoque præsumptionibus frequentissime stabit, donec probetur contrarium. Nam & Salomon, cum in litigio meretricum infantem dividi præcepisset, & altera eum mallet alteri vivum cedere, ipsa tamen reclamante, nec mihi nec tibi sit, sed dividatur, illi vivum infantem restituendum censuit, quę non acquievit, ut vivus moreretur. Argumento siquidem probabili trahebatur, ut matrem crederet quæ diligebat; cum opinionem eius, aut fidem, adversa probatio evacuaret. Unde & D. Adrianus rescripsit, iudicantis dilatans in examinatione testium facultatem. Et verba quidem Epistolæ sunt hæc: Tu magis scire

* *al. impari.*

potes quanta fides habenda sit testibus, qui cuius dignitatis, & cuius æstimationis sint, & qui * simpliciter visi sint dicere, utrum unum eundemque sermonem meditatum attulerint, an ad ea quæ interrogaveris, ex tempore verisimile responderint. Quæ argumenta, & quemadmodum, cuique rei probandæ sufficiant, nullo certo modo satis diffiniri potest. Alias numerus testium, alias dignitas & autoritas, alias veluti consentiens fama confirmat rei, de qua quæritur fidem. Hoc igitur solum tibi respondere possim summatim, non utique ad unam speciem, probationis cognitionem statim allegari debere, sed ex sententia animi tui, te æstimare oportere, quid aut credas, aut parum probatum tibi opineris. Iudici vero plurimum licet, dum in omnibus serviat veritati, quam si (ut solet) apud improbos periclitari cognoverit, ad professionem eius qui necessarii fuerint, evocabit, & ad testimonium compellet invitos: his tamen exceptis, quos adversus certas personas testificari iura non cogunt.

* al. similiter.

CAP XV.

Quæ pertineant ad religionem Proconsulum, præsidum, & ordinariorum iudicum, & quatenus Xenia protendi liceat; & de Cicerone, Bernardo, Martino, Gaufrido Carnotensi.

PERTINET autem ad religionem præsidis, providere ne potentiores viri iniuriis afficiant humiliores, ne defensores eorum calumniosis criminibus insectentur innocentes. Prohibebitque * illatas exactiones, & violentias factas, & extortas metu venditiones, & cautiones, vel sine pretii numeratione, ne & ipse provinciam in præbendis hospitiis oneret, denique ne quis iniquum lucrum, vel damnum sentiat, præcavebit. Congruit enim bono & gravi præsidi, curare ut pacata & quieta sit

* al illicitas.

ſit provincia: quod facile obtinebit ſi ſolicite agat, ut malis hominibus provincia careat, eoſque conquirat. Nam & ſacrilegos, latrones, fures, plagiarios conquirere debet, & prout quiſque deliquerit, in eum animadvertere, receptatoreſque eorum, ſine quibus latro diutius latere non poteſt. Omni vero ius reddenti obſervandum eſt, ut in adeundo quidem facilem ſe præbeat, ſed contemni non patiatur. Unde mandatis adiicitur, ne præſides in ulteriorem familiaritatem provinciales admittant. Nam ex converſatione æquali, contemptio naſcitur dignitatis. Et ſummatim ita ius reddi debet, ut autoritatem dignitatis ingenio ſuo augeat. Sed & in cognoſcendo, nec excandeſcere adverſus eos, quos malos putat, nec precibus calamitoſorum illachrymari oportet. Id enim non eſt conſtantis & recti iudicis, cuius motum animi vultus detegit. Quid enim in viro gravi deformius, quam ſi ad * auram genæ pallent, cutis in rugas contrahitur, ſcintillant oculi, turbatur vultus; aut ſi ſanguinem faciei ira accendit, & quaſi excludit in ſuperficiem, ſpumantia torquentur labia, brachia iactantur, ſaliunt pedes, corpus trepidat, & toto geſtu non tam iratum exprimit, quam inſanum. Certe cum tales video, compatior illis, mihique metuo, memor hominum, quos in Africa eſſe, in libro naturalis hiſtoriæ apud Plinium didici. Dicuntur enim effaſcinare voce & lingua, ut ſi impenſius forte laudaverint pulchras arbores, ſegetes amœniores, lætiores infantes, equos egregios, pecudes paſtu & cultu optimas, repente moriantur, aut pereant. Faſcinatio quoque oculorum exitialis eſt. Refert idem homines eſſe in Illyricis, qui interimant videndo, quos diutius irati viderint. Eoſque ipſos mares, feminaſque qui viſu nocentes ſunt, pupillas in ſingulis oculis habere binas. Apollonides quoque perhibet, in Scythia

* al. aures.

thia nasci fœminas, quæ Bithiæ vocantur, & easdem in oculis binas habere pupillas, & perimere si quem visu forte iratæ aspexerint. Vereor ne his cognati sint iudices iracundi. Tradunt etiam Physiognomi, eos qui habent oculos maculosos, ad nequitiam proniores. Quæ vero de præsidibus, aliisque iudicibus dicta sunt, debent & apud proconsules, quos nostrates vulgariter dicunt iustitias esse errantes, obtinere. Et nomen quidem erroris, etsi non officio, personis tamen eorum convenit, qui euntes post concupiscentias suas, in sectatu avaritiæ, & deprædatione popularium, à tramite æquitatis aberrant. Debent autem officia omnium esse gratuita, ut nihil ultra statutum exigatur, sed nec recipiatur. Sed forte quid statutum sit, quæris. Plebiscito continetur, ne quis præsidum munus donumve caperet, nisi esculentum poculentumve, & id quidem intra dies proximos prodigatur. Quod & ad proconsules, aliosque magistratus ex mandato Principis transit. Non vero in totum debent Xeniis abstinere, sed modum adhibere. Ut vero nec in totum abstineant, nec avare modum Xeniorum excedant, Divus Severus, & Imp. Antoninus elegantissime sunt epistola moderati. Cuius epistolæ verba sunt hæc: Quantum ad Xenia pertinet, audi quid sentimus. Vetus proverbium est, nec omnia, nec semper, nec ab omnibus. Nam valde inhumanum est, à nemine accipere; sed passim, vilissimum; & per omnia, avarissimum. Quod autem mandatis continetur, ne donum vel munus ipse Proconsul, vel qui in alio officio erit, accipiat, ematve quid, nisi victus quotidiani causa, quod ad Xenia iam non pertinet, sed ad ea quæ eduliorum excedant usum. Sed nec Xenia producenda sunt, ad * munerum qualitatem. Licet enim patrocinium iustum possit vendere advocatus, & peritus iuris sanum consilium, iudicium vendere

*al' nimiam.

dere

dere omnino non licet. Cicero cum in Palatio domum vellet emere, & pecuniam in præsens non haberet, à Sylla qui tunc reus erat, mutuo sestertium vicies tacite accepit. Ea res, priusquam emeretur, prodita est, & in vulgus exivit, obiectumque est ei, quod pecuniam domus emendæ causa, à reo accepisset. Tunc Cicero inopinata exprobratione permotus, accepisse se negavit, dicens se domū non esse empturum. Atq; adeo falsum est quod, inquit, obiicitis, ut verum sit me pecuniam accepisse, si domum emero. Sed cum postea emisset, & hoc mendacium in Senatu ei ab inimicis obiiceretur, risit satis, atque inter ridendum, imprudentes, inquit, homines estis, cum ignoratis prudentis & cauti patrisfamilias esse, quod emere velit, se empturum esse negare, propter competitores emptionis. Sic itaque quod inficiari non poterat, urbano facetoque diluit dicto, rem magis dignam faciens risu, quam crimine. Familiare siquidem habebat, ut quotiens obiectum turpe abnegare non posset, responsione ioculari illud eluderet. Amplectendæ memoriæ, & imitandæ sanctitatis summus Pontifex Eugenius, quem vidisti, nullum omnino munus hominis litigantis recipiebat, aut cui litem crederet imminere. Unde cum in adventu suo Prior quidam modicæ facultatis, cuius causam nondum audierat, ei marcam auri devotione multa instanter offerret, nondum inquit domum ingressus es, & iam vis corrumpere dominum? Corruptionem namque vir sanctus credidit, quicquid offerebatur iudici lite pēdente. Bernardus Clarevallensis monachus, & Sanctorum Cosinæ & Damiani diaconus Cardinalis, Romæ degens in excelsis, singulariter habitavit, excutiens manus suas ab omni munere, ut nondum natus sit, cuius aurum, vel argentum in munus acceperit. Quid referam Martinum, qui contra morem à legatione rediens pauper, cum ab Episcopo

Florentino equum, socio necessarium, magna compulsus instantia, accepisset, eundem restituit donatori, ex quo eum ab initio dati muneris, causam in Romana * ecclesia ventilandam habuisse cognovit. Quod & plenius S. Bernardus Clarevallensis abbas, qui eum perfectius noverat, refert in libro doctrinali, quem ad S. Eugenium de contemplatione vel consideratione scribit. Taceo quod venerabilis pater Gaufridus Carnotensis, legatus Aquitaniæ, provincialium munera non recepit, nisi in causa esculenti & poculenti, & hoc cum summa frugalitate; sed omnia quæ in Xeniorum ratione offerebantur, ut stercora contemnebat. Testatur sanctus Clarevallensis, quod piscem, quem vulgo * sturionem dicunt, à devotò quodam legationis suæ clerico gratis accipere noluit, nec ante acquievit offerentis improbitati, quam ei pro admisso Xenio pretium numeraret.

* al. curia.

* al. sturnonem.

CAP. XVI.

*De crimine repetundarum, quo tenentur & præsides, & iudices; qui aliquid omnino accipiunt propter eas res, quæ sibi sunt ex officio facienda: & de Samuele, qui docet iuge sacrificium esse debere in domo iudicis, quæ seipsam * oblatione iustitiæ, & bonorum operum exhibet templum Dei.*

* al collatione.

SED crebrescentibus vitiis, etiam in clero sunt hodie continentiæ tantæ exempla rarissima, cum tamen de censura legum, summa continentia magistratibus omnibus sit indicta. Adeo quidem, ut qui ordinariam gesserit potestatem, quicquid ex vetere delegationis titulo profligaverit, cum dispendio pudoris atque fortunæ, id est, honoris atq; dignitatis, de propriis facultatibus intra provinciam positus inferre cogatur. Lege Iulia repetundarum tenetur, qui, cum aliquam potestatem haberet ob iudicandum, vel non iudicandum, decernendũ, vel

non

non decernendum, aut ob denunciandum testimonium, vel non denunciandum, pecuniam acceperit; & in summa, quo magis aut minus quid ex officio suo faceret. Nec usucapi potest quod accipitur, antequam redeat in potestatem eius à quó profectum est, aut heredis. Venditiones quoque & locationes, pluris minorisve factas, lex ista rescindit, & ea damnati, testimonium publicum dicere, aut iudices esse, aut postulare prohibentur. Et licet convicti extra ordinem puniantur, plerumque damnantur exilio, vel etiam durius, prout admiserint. Sed & ab heredibus pœna repetitur. Inspice verba legis, & quanta indignatione crimen hoc persequatur attende. Ut unius, inquit, pœna, metus possit esse multorum, ducem qui male egit ad provinciam, quam nudaverat, cum custodia competenti ire præcipimus, ut non solùm quod egit, non dicam domesticus, sed manipularius & minister accepit, verum ut id quod ipse à provincialibus meis rapuit, aut sustulit, in quadruplum invitus exsolvat. Itemque: Omnes cognitores & iudices à pecuniis, atque patrimoniis manus abstineant, neque alienum iurgium putent suam prædam. Etenim privatarum litium cognitor, idemque mercator, statutam legibus cogetur subire iacturam. Et illud: Iubemus quoque & hortamur, ut si quis forte honoratorum, decurionum, possessorum, postremo etiam colonorum, à cuiuslibet ordinis iudice fuerit aliqua ratione concussus, si quis sciat venalem de iure fuisse sententiam, si quis pœnam vel precio remissam, vel vitio cupiditatis ingestam: si quis postremo quacunque de causa improbum iudicem potuerit approbare, is vel administrante eo, vel post administrationem depositam in publicum prodeat, deferat crimen, delatum approbet, cum probaverit & victoriam reportaturus & gloriam. Utinam hæc vel audiantur à nostris, nam ut serventur opta-

 re vix

re vix audeo. Quos quotiens diligentius intueor, concussores mihi potius videor videre, quam iudices, ac si ad hoc solum dati sint, ut provinciam spolient. Sed & leges ipsæ & consuetudines, quibus nunc vivitur, insidiæ sunt, & laquei calumniantium. Verborum tendiculæ proponuntur, & aucupationes syllabarum, * ve simplici qui syllabizare non novit. Feci, inquit, iudicium & iustitiam, non tradas me calumniantibus me. Ac si aperte dicat: Qui iudicium pervertunt, & iustitiam deserunt, tradantur calumniatori, qui filios Adam ante conspectum domini accusat die ac nocte. Legitur in libro regum, ad universum Israël dixisse Samuelem: Ecce audivi vocem vestram iuxta omnia quæ locuti estis ad me, & constitui super vos regem. Et nunc rex graditur ante vos, ego autem senui & incanui. Porro filii mei vobiscum sunt. Itaque conversatus sum coram vobis, ab adolescentia mea, usque ad diem hanc. Ecce præsto sum. Loquimini de me coram domino, & coram Christo eius, utrum bovem cuiusquam tulerim, aut asinum, si quempiam calumniatus sum, si oppressi aliquem, si de manu cuiusquam munus accepi, & contemnam illud hodie, restituamque vobis. O pudicum animum, ô continentem manum, ô iudicem incorruptum, & vocem magnificam, admirandam, & imitandam universis, quæ de conscientia pura sic loquitur! Loquimini de me coram Domino & Christo eius, qui in cœlo & terra iudices iudicant. Loquimini, inquam, si bovem cuiusquam aut asinum tulerim. Utique villas & prædia, aut immensa pondera auri vel argenti, aut pretiosæ suppellectilis onera non extorserat, qui magni reputabat iudicem bovem oblatum accepisse vel asinum. Si quempiam calumniatus sum, si oppressi aliquem. Neminem iniuste vexaverat, qui omnes calumnias excludebat, nec iudicium eius pervertebat caro vel sanguis

* al vel.

sanguis, qui nullum unquam oppressit. Si enim in manus eius quisquam inciderat, non eum iudex, sed propria iniquitas opprimebat. Si de manu cuiusquam munus accepi, contemnam illud hodie, restituamque vobis. Quid quæso expressius dici poterat? Ut in summa omnem avaritiæ suspicionem tollat, nullius muneris conscientiam docet se habuisse, paratus contemnere & restituere, si quid omnino exigi posset. Malebat enim illud restituere in præsenti, quam cum usuris reddere in futuro, & contemnere illud hodie, satius iudicabat, quam in conspectu Dei & omnium electorum, ex ea causa in ævum contemptibilis apparere. Sed quid ad hanc* constitutionem eius respondit auditor? Audi. Et dixerunt. Qui? Utique totus Israël. Nam ad omnes sermonem direxerat. Non es calumniatus nos, neque oppressisti, neque tulisti de manu alicuius quippiam. Si quis proconsulum, præsidumve, aut tribunus, aut centurio, decuriove, aut omnino aliquis magistratus tale testimonium à provincialibus meruit, ad provinciam nostram quæso accedat, ut nostros doceat magistratus. Nam de vicecomitibus, & iustitiis, quæ, ut vulgari nostro utar, recte dicuntur errantes, nihil tale auditur, eo quod diligunt munera, & sequuntur retributiones, nec liberant pauperem à potente, advenæ & pupillo non iudicant, & causa viduæ non ingreditur ad eos. Porro nec iudices ecclesiastici sequuntur Samuelem, sed sicut populus, sic & sacerdos. In commune conqueritur sapientia: Tenentes legem nescierunt me: principes facti sunt, & ego ignoravi. Quod ut ab humilioribus liqueat, qui decani sunt, vel archidiaconi, nisi illi, ut Simon noster venerabilis doctor in lege domini, dicere consueverat, in quorum manibus iniquitates sunt, dextera eorum repleta est muneribus? Felicissimum regem Anglorum, & Normanniæ, & Aquitaniæ adhuc

* al. contestationem.

adhuc invictissimum ducem, interroga, quid etiam de suis sentiat, quos intrudit, & dicet, ut opinor, non est malum in clero, quod isti non faciant. Episcoporum nomen & officium venerabile est, si tanta impleretur sollicitudine, quanta interdum petitur ambitione. Et diligerentur ut patres, timerentur ut domini, colerentur ut sancti, si exactionibus parcerent, & proiicerent ex animo quicquid provenit ex calumnia, & omnem quæstum minime crederent pietatem. Cæterum sibi reverentiam subtrahunt & amorem, dum honores ambiunt, pecuniam cupiunt, & vel suas faciunt, vel alienas calumnias fovent. Et quidem nescio quomodo notam & pœnam omnem evadant, qui exactionem totius calumniosi quęstus sibi ad minus bessem vendicant. Nam ut solidum assem usurpant sibi, aut ut multum, trientem duntaxat archidiaconis & aliis officialibus, ne dicam cum populo, ministris iniquitatis cedunt. Sed nec legati sedis Apostolicæ, manus suas excutiunt ab omni munere, qui interdum in provinciis ita debacchantur, ac si ad ecclesiam flagellandam egressus sit Sathan à facie domini. Concutiunt angulos domus, ut prosternant filios & filias eius, qui languores & dolores animarum curavit in cruce. Commovent & conturbant terram, ut videantur habere quod sanari oporteat. Hic tamen non de omnibus sermo est, sed de his qui patris voluntate contempta, serviunt suæ. Constat enim quia in omni officio domus domini, sic relinquuntur quidam, ut alii assumantur. Vidi ego ipse in omnibus his, decanos scilicet, archidiaconos, episcopos, & legatos, tanta solicitudine operari in messe domini, ut merito fidei & virtutis, recte videri posset vineam patris in manu eorum prudenter & utiliter collocatam. At alii sic versantur, ac si ad Thebas in * facinus excitandas mittatur ab inferis Thesiphone vel Megæra. Nam fere sic ab aula

* al. in fascinus excæcandas.

aula contra omnium vota fidelium, ad ecclesiæ publica officia accesserunt. Apud hos

iudicium nihil est, nisi publica merces,
Atque eques, in causa qui sedet, empta probat.

Iustificant impium pro muneribus, exultant in rebus pessimis, lætantur cum mala fiunt:

Vixque tenent lachrymas, cum nil lachrymabile cernunt.

Siquidem peccata populi comedunt, & vestiuntur eis, & in eis multipliciter luxuriantur. Acceptores personarum, & quasi quidam bonorum mallei: hoc enim didicerunt ab eis, à quibus electi sunt. Ait sapientia: Venatio leonis onager in eremo, sic & pascua divitũ sunt pauperes. Et sicut abominatio est superbo humilitas, sic execratio divitis pauper. Dives commotus confirmabitur ab amicis, humilis autem cum ceciderit, expelletur & à notis. Diviti decepto multi recuperatores, locutus est superba, & iustificaverunt illum. Humilis deceptus est, & insuper arguitur. Locutus est sensate, & non est ei datus locus. Dives locutus est, & omnes * timuerunt, & verbum illius usque ad nubes perducent. Pauper locutus est, & dicũt: Quis est hic? Et si offenderit, subvertunt illum. Et hæc quidem sunt iudicia eorum, quos curia docuit, imo omnium qui iustitiæ divitias præferunt, & nihil potius ducunt, quam habere divitias, quo tamen vix aliquid inutilius est. Nullus istorum exultat, cum Christum videt in terris, nullus eorum est, qui velit eum cum hominibus conversari, nullus qui ad bona opera proximorum decantet: Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Hoc siquidem canticum est fidelium prælatorum, qui speciosis incedunt pedibus, & ex eo beatis, quod pacem portant, & * pacem sanctimoniæ sociam, sine qua nemo videbit Deum. Dicunt & hi cum sapientia, quia bona est substantia, cui non est peccatum in con-

* *al. tacuerunt.*

* *al. quietem.*

in conſcientia, & nequiſſima paupertas in ore impii. Clamitant in plateis: quia beatus vir qui inventus eſt ſine macula, & qui poſt aurum non abiit. Ac ſi aperte dicant: Quiſquis in munere cuiuſlibet magiſtratus, aurum quærit, maculam invenit, ſine qua nec acquiri, nec eſſe poteſt apud avidum poſſeſſorem. Quis unquam pecuniam ſine ſordidatione manuum tractavit diutius! Ex ea tamen certe minus manus ſordet, quam animus. Nolo mihi malorum frigeſcant limina, aut de nare canina ſonare hic litera videatur, non pono os meum in cœlum, ut de patribus, qui orbem iudicant, & à nullo iudicantur in terris, aliquid dicam, niſi plenum fide, charitate, & reverentia. Dicam tamen quod verum eſt, adeo ut ei nemo fidelium audeat refragari, dicam quod ipſi prædicant. Dicam, inquam, quia non poteſt civitas abſcondi ſupra montem poſita, & nequaquam latere poſſunt notitiam publicam, quæ in conſpectu gentium fiunt: ſiquidem

Omne animi vitium tanto conſpectius in ſe
Crimen habet, quanto maior qui peccat habetur.

Sal quoque infatuatum ad nihilum valet ultra, niſi ut proiiciatur foras, & conculcetur ab hominibus, utpote vilis abiectio, quæ nec ad ſtercorationem agrorum prodeſt. Sol quoque orbem illuſtrat plenius, quia in eminenti eſt. Quid multa? Opera ſingulorum, teſtimonium perhibent de eis. Sic Samuel operum teſtimonio iuſtificatus eſt. Sed ne videretur populus ei blandiri, & quaſi ex timore vel fallacia falſæ innocentiæ, & inanis iuſtitiæ, teſtimonium perhibere, populum religione iuramenti ad profeſſionem veri tamen arctandum cenſuit, dicens: Teſtis eſt dominus adverſus vos, & teſtis Chriſtus eius in die hac, quia non inveneritis in manu mea quippiam. Et dixit populus: Teſtis. Ac ſi fidem Deo & regi ſuo debitam, religioſæ affirmationis obſidem faciant. Quod autem eſculentum & po-

& poculentum acceperit, de scriptura certum non habeo. Sic enim scriptum est: Iudicabat quoque Samuel Israël cunctis diebus vitæ suæ, & ibat per singulos annos circumiens Bethel, & Galgala, & Masphat, & iudicabat Israëlem in supradictis locis, revertebaturque in Ramatha. Ibi enim erat domus eius, & ibi iudicabat Israël. Quid aliud videtur sonare litera, nisi quod provinciam ex officio circuibat, ad expletionem iudicii, & revertebatur domum, ut de proprio satisfaceret necessitati? Ædificavit etiam ibi altare domino. Recte quidem, eo quod iuge sacrificium esse oporteat in domo iudicis, quæ cultu iustitiæ, & morum honestate, & luce bonorum operum, seipsam exhibet templum Dei. Ubi à modo non immolatur sanguis hircorum & vitulorum, nec cinis vitulæ inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, sed per pontificem magnum, qui penetravit cœlos, Iesum filium Dei, ubique locorum offerri debet

Compositum ius fasque animi, sanctique recessus
Mentis, & incoctum generoso pectus honesto.

Veri siquidem adoratores, sic adorant patrem in spiritu & veritate. Anne credis eum accepisse aliquid nomine sportularum? Hoc enim prætextu non tam iudices quam iudiciorum caupones, qui nequitiam suam honesta volunt palliare licentia, iniquitatem suam colorare nituntur, quærentes scilicet aliqua emolumenta negotiorum, quorum pro parte onera portant. Aut si emolumentum esse non licet, sit saltem compensatio sumptuum & damnorum. Hi tamen rari sunt. Quis enim erubescit dicere: quid mihi dabis ut tibi iustitiam faciam? Nam ut pro seipsa exhibeatur, frustra expectas. Nonne simile est, ac si dicatur, quid vultis mihi dare ut me ipsum abnegem, officium prodam, & dominum vendam?

CAP. XVII.

Pecuniam contemnendam esse præ sapientia: quod etiam veterum Philosophorum probatur exemplis.

LEGUNTUR plurimi Philosophorum non modo divitias contempsisse, sed abiecisse quasi impedimentum sapientiæ & virtutis. Fecit hoc Socrates, quem omnium philosophorum sectæ quasi prudentiæ, & veritatis unicum fontem venerantur. Antisthenes quoque cum gloriose rhetoricam docuisset, audissetque Socratem, dixisse fertur ad discipulos suos: Abite, magistrum quærite, ego enim iam reperi. Statimque venditis quæ habebat, & publice distributis, nihil sibi plus quam palliolum reservavit. Huius Diogenes ille famosissimus sectator fuit, potentior rege Alexandro, & naturæ humanæ victor. Cum autem Antisthenes discipulorum nullum reciperet, & perseverantem Diogenem removere non posset, novissime ei minatus est clavam, nisi abiret. Tum ille subiecisse caput fertur atque dixisse: Nullus tam durus baculus erit, qui me à tuo possit consortio separare. Refert * Satyrius, qui virorum illustrium scribit historias, quod iste Diogenes palliolo duplici usus sit propter frigus, peram pro cellario habuerit, secumque portaverit, & quod clavam gerebat ob corpusculi fragilitatem, qua iam senex membra sustentare solitus erat, & emorathios vulgo sit appellatus, in præsentem horam poscens à quolibet & accipiens cibum. Habitavit autem in portarum vestibulis, & in porticibus civitatum, usquequaque profitens verum, & transeuntium abigens aut notans vitia, quæ mores fœdabant. Cumque se torqueret in dolio, se domum volubilem habere iocabatur, & se cum temporibus immutantem. Frigore enim os dolii vertebat in meridiem, æstate ad septentrionem; & ubicunque Sol se inclinaverat, Diogenis simul prætorium

* al. Satyrus.

torium vertebatur. Quodam vero tempore cum in usum potandi, * calicem ligneum gereret, vidit puerum manu concava bibere, & elisit eum in terra dicens: Nesciebam quod natura haberet poculum. Nihil unquam de animi rigore remisit, in eodem vultus tenore etiam adversis interpellantibus perstitit, & ut plene Socraticum nosses, calcatis turbinibus fortuitorum, adversis omnem dolorem & miseriam, uniformi duravit proposito. Dicebat enim hæc semper à Philosopho aliena, & impotem sui animum, in quem fortunæ quippiam licet. Virtutem eius & continentiam, mors quoque indicat. Nam cum ad agonem Olympicum, qui magna frequentia in Græcia celebrabatur, iam senex pergeret, febri in itinere apprehensus, * occubuit in crepidine viæ. Volentibus autem amicis, aut in iumentum, aut in vehiculum tollere, non acquievit, sed transiens ad arboris umbram, ait: abite quæso, & spectatum pergite. Hæc nox aut me victorem probabit, aut victum. Si febrem vicero, ad agonem veniam; si me vicerit, ad inferna descendam. Ibique per noctem eliso gutture, non tam mori se ait, quam febrem morte excludere. Deceptus opinione virorum fortium & exemplo, in extremæ difficultatis articulo, ne aliunde inferretur; mortem ultroneam credidit appetendam. Præiudicata siquidem opinio sapientioribus persuaserat in commune, ut mortem provocare mallent, quam turpe aliquid sustinere. Fecit hoc Cato, fecerunt & alii, qui ferrum aut cicutam, aliudve toxicum præoccupantes, omnem & solam (ut putabant) turpitudinis effugiebant notam. Veritatis namque ignorantia eis patrocinari videtur; sed crassa est & supina, quæ certa postponit incertis, & quicquid habetur optimum ex causa inani abiicit, & expellit. Nec in eo fortitudinis nomen assequitur, quod se præ cæteris fraudulenta opinio consequi gloriatur.

* al. cavum lignum.

* al. accubuit.

tur. Utique fraudulenter & vane, quia, ut ait * ille,

*al' adeunt, Seran,

Rebus in adversis facile est contemnere vitam,
Fortius ille facit qui miser esse potest.

Nemo eorum qui mortem provocant excusabilis est. Excusabiliores sunt, qui imminentem abhorrent. Quis enim cognovit consilium Domini, & an possit mortem impendentem quacunque ratione effugere?. Sandrococtus à rege Alexandro interfici iussus, salutem celeritate pedum quæsivit. Ex qua fatigatione cum somno captus iaceret, leo ingentis formæ, ad dormientem accessit, sudoremque fluentem lingua ei detersit, & blande expergefactum reliquit. Hoc prodigio, primum ad spem regni, * maiestate ominis impulsus est. Molienti deinde bellum adversus præfectos Alexandri, elephantus infinitæ magditudinis ultro se obtulit, & veluti domita mansuetudine, eum tergo suscepit, duxque belli, & præliator pdstmodum insignis extitit. Andronicus quoque damnatus ad bestias, cum leoni obiectus esset, qui & vastitudine corporis, & impetu fervoris fremituq; terrifico, sonoro quoque tono, comisque cervicum fluctuantibus, animos omnium oculosque in se converteret, illæsus evasit, eo quod ubi eum leo procul aspexit, repente quasi admirans stetit, ac deinde sensim, & quasi iocabundus placide accessit ad hominem. Tum caudam more atque ritu adulantium canum, clementer & blande movit, hominisque se corpori adiungens, crura eius & manus, prope iam metu exanimati, lingua leniter demulsit, cum homo inter illata atrocis feræ blandimenta, amissum animum recuperare posset, & vix paulatim oculos ad contuendum leonem aperire. Hoc * sc Apion in urbanis spectaculis Romæ vidisse refert, adiiciens quia tunc facta quasi recognitione mutua, lætos inquit videres & gratulabundos leonem & hominem. Et hanc ob rem, & clamores

*al' maiestatemque ominis.

*al' Serapion.

mores populi maximos, accersitus est homo à Cæsare, & quare illi uni atrocissimus leo pepercerit, diligenter quæsitum est. Ille utique rem mirificam narrans ait: Cum provinciam Africam proconsulari imperio meus dominus obtineret, ego ibi iniquis eius, & quotidianis verberibus, ad fugam coactus sum, & quo mihi latebræ terræ illius forent à domino tutiores, in camporum & arenarum solitudines concessi. Et quasi aliud defuisset, consilium fuit quocunque modo mortem petere. Cum itaque sole medio rapido & flagranti, quandam pro tempore caveam nactus essem latebrosam, in eam penetro, meque recondo. Nec multo post ad eundem specum venit hic leo, debili, & cruento, & crudeli pede, gemitus edens & murmura, dolorem cruciatumque vulneris ingemiscens, cum miserantia auditoris si quis adesset. Atque illic primo quidem conspectu advenientis leonis territus sum, & quasi toto animo consternatus. Sed postquam introgressus leo, uti res ipsa apparuit, in habitaculum illud suum, me videt ingressum procul, & delitescentem, mitis & mansuetus accessit, & sublatum pedem ostendere mihi, & porrigere opis gratia, visus est. Ibi, inquit, ego stipitem ingentem, vestigio pedis eius hærentem, revulsi, conceptamque saniem vulnere intimo expressi, accuratiusque iam sine magna formidine siccavi penitus, omnemque detersi cruorem. Ille tunc mea opera & medela levatus, pede in manibus meis posito, recubit & quievit, atque ex eo die totum triennium ego & leo in eodem specu, eodemque victu viximus. Nam si quas venabatur feras, membra opimiora ad specum subgerebat, quæ ego, ignis copiam non habens, maridiano sole tosta edebam. Sed ubi me, inquit, vitæ illius ferinę iam pertæsum est, leone venatum profecto, reliqui specum, & viam ferme tridui permensus, à militibus visus, apprehensus, & ad dominum

ex Africa Romam deductus sum. Is me statim rei capitalis damnandum, dandumque ad bestias procuravit. Intelligo autem hunc quoque leonem, me tunc separato captum, gratiam nunc beneficii referre & medelæ. Solutus itaque est pœna Andronicus, & eidem leo totius populi suffragio donatus. Exinde amicantibus sibi homine & leone, & urbem peragrantibus & circumeuntibus, dicebant omnes: Hic est leo hospes hominis, hic est homo medicus leonis. Quæris-ne historias notiores? De lacu leonum exivit Daniel, & pueri de camino ignis evaserunt illæsi. Et apud omnes gentes ex gratia, præter opinionem, ab imminentibus malis liberati sunt plurimi. Unde nullus eorum, qui manus iniecerunt sibi, satis excusatus est mihi, licet magnis præconiis ecclesiastica historia aliquos efferat, provocantes mortem, quia *temporariam vitam apud se, quam pudicitiam periclitari malebant. At eos sic excusant infirmitas carnis, & ignorantia iuris, & incendium charitatis, & forte mandatum familiare Dei, ut sic in simplicitate sua salventur, ut nequaquam ad consequentiam transeat, quod simpliciter præsumpserunt. Quis enim locus est fortitudini, si sic tædeat animam vitæ suæ, ut quasi patientia victa, & præcisa semita meritorum, quod præcipitur, aut nequeat, aut negligat sustinere? Apud sapientes sic vita contemnitur, quod turpitudinis pretium, etiam ætas altera sordet, sic diligitur, ut dum innocenter teneri potest, nullius difficultatis irruente articulo propellatur. Sic ergo servanda est vita, ut sit contemptui; sic contemnenda est, ut proficiat saluti. Sed quis est qui hodie contemnat animam, cum nullus, aut rarus sit, qui in toto mentis hiatu pecuniã non concupiscat? Quidni?

Cum genus & formam regina pecunia donet;
Ac bene nummatum decoret suadela Venusque?

Qui dives est, qui prosperatur in viis suis, sapiens & fe-

* al. temporaneam.

& felix iudicatur. Ad hoc alius uxorem ducit, alius quinque iuga boum, aut villam emit, commutantes pro his animam suam. Cæcosque, & claudos, & debiles reputant, quibus mundus nequaquam arridet, quos tamen eiectis divitibus in cœnam nuptialem sapientia introducit, ubi inebriantur ab ubertate domus Dei, & torrente voluptatis æternæ potantur electi. Interim quicunque non habet divitias stultus est, asinus, stipes, caudex, plumbum, aut si quid insensibilius est. Stultus ergo miserque est, si quis pauper. Sed nec amari potest ab aliquo, quem mala fortuna premit, eo quod

Nulla fides unquam miseros elegit amicos,

& iuste creditur quisque mala ferre, quæ sustinet. Adeo regnum pecuniæ invaluit, ut desperetur de fide iudicis, qui repellit munera offerentis. Si pacisci detrectas, pollicentis videris odisse causam. Et fortasse affectu, vel munere crederis præcorruptus, si permanere vis incorruptus. Sententia vel opinio Philosophorum omnino evanuit, dum sic omnes post divitias currant, ac si alibi laborum requies, dolorumque solatium inveniri non posset, ac si naufragi de profundo queant enatare facilius, si prægravi sarcina fuerint onerati. Sed quis unquam ulcerosus spinas congessit, ut volutatus in eis quiescat molliter? Profecto si ei perfecte crederes qui ait, divitiæ sunt spinæ, minime tanto studio à sapientibus nostri temporis quærerentur. Ut ergo * Publius Carpus ait, divites pauperibus miseriores sunt, eo quod à sapientia longius abeunt. Appetitus divitiarum sapientiæ exclusio est, & fuga virtutum; fœcunda virorum paupertas, naturam optimam bene vivendi ducem imitatur, & virtutum parens, & custos est, solaque securitatem parit, quæ sola nescit incentiva bellorum. Non habet iurgia qui contentionis causas ignorat. Trepidat orbis, & Cæsaream manum solus pauper non timet. Utiq;

* *al Publicus.*

si ob aliam causam non fugerentur, aut contemnerentur divitiæ, nisi quia sapientiæ vias sepiunt spinis, eas oportuerat non amari. Ne tamen his qui paupertatis erubescunt vilitate sordescere, philosophorum sit molesta opinio, divitiarum non indicit fugam philosophia, sed inhibet appetitum. Mentem sui compotem quærit, & quæ in omni fortunæ calculo sufficiat sibi, ita tamen ut sufficientia eius ex Deo sit. Sic auro tanquam fictilibus; fictilibus quasi auro utatur. Nam sicut opes admittuntur ad usum, sic à sapiente contemnuntur abusu. Sed forte suppellex vilis videbitur ignominiosa magnatibus, & honoris splendorem res tenuis decolorat. Atqui longe præstantius est, moribus splendere, quam rebus, nec rerum unquam specie illustrabitur, quem suæ turpitudinis macula dehonestat.

* al' Anathoclea. * al' honorasse.

*Fictilibus cœnasse ferunt * Agathoclea regem,*
*Atque abacum Samio sæpe * onerasse luto.*
Fercula gemmatis cum poneret aurea vasis,
Et misceret opes, pauperiemque simul,
Quærenti causam respondit: Rex ego qui sum
** Siciliæ, figulo sum genitore satus.*
Fortunam reverenter habe, quicunque repente
*Dives ab exili progrediere * domo.*

* al' Sicaniæ. * al' loco.

Res itaque non sunt in vitio, sed usus. Et est philosophantis animi fructus nobilis, generosa æquanimitas mentis. Nam si ex stupore est, ut æquanimiter omnia portet, mens ægra * ab incolumitatis virtute degenerat. Cum vero philosophandi sint multæ semitæ, illa præ ceteris mihi videtur esse nobilior & laudabilior,

* al' à bonitatis.

Quæ sic prandet olus patienter, rebus ut uti
Noverit, & rerum quæ sic versatur in usu,

ut olus, & quælibet extremæ paupertatis Xenia, docta sit non fastidire. Fructus siquidem Philosophiæ eximius est, ut noverit quis abundare, & penuriam pati, ut læto animo æquanimiter omnia portet, ut obie-

obiecto solidæ virtutis obice, omnem fortunam exarmet. Profecto quisquis hæc assecutus est, non sperat aut extimescit, & in eum semper fortuna quælibet manca ruit. Quid, inquit curiosus philosophiæ perscrutator, tibi philosophia contulit? Et Aristippus, ut cum omnibus, ait, hominibus intrepide fabularer. Utique si honoris esset, aut pecuniæ, reive alterius cupidus, hoc minime posset veraciter respondere. Ad salutem tamen via tutissima est, divitiis & rebus aliis expedito. Difficillimum enim est, ut possessorum sui non impediant cursum. Quis nescit Hippodamiam prævolasse ad palmam, dum concertantium procorum cursum, proiecto auro potuit retardare? Mansit itaque virgo invicta, donec ventum est ad pecuniæ contemtorem, qui in contemtu auri virginem superavit, aurum obtinuit, & ex eo (ut fingitur) certatricis puellæ cereos axes fecit, dum incorruptionis amor, pecuniæ amorem absorbuit. Nonne hoc ipsum commendat iudicium Dei, & eas contemtibiles facit, quod in egestate bonorum, ipsis iniqui affluunt? Fit tamen interdum nescio quo pacto, ut ad subversionem iustorum, se eis ingerant, & quo diligentius excluduntur, & ostium contemtoris studiosius pulsant. Quo beatus Eugenius munera cautius abigebat, ad eum undique multiplicius confluebant. Hoc quoque fere ubique accidit, ut fugiant, dum quæruntur, dum fugantur accelerant. Et hæc quidem via compendiosa, & honestissima est ad divitias. Cum enim divitiæ prudenter excluduntur, & vita æterna acquiritur, & cumulus divitiarum accedit. Et si hoc nimis arduum videtur aliis, vel à iudicibus tam ecclesiasticis, quam mundanis, qui professione aut sacramento iustitiæ obligati sunt, impleri oportet. Utrorumque siquidem forma Samuel est, qui sic præfuit sacrificiis, ut non parceret sanguini impiorum, sic iudicia utraque exercuit, ut nullum

opprimeret, & de manu cuiusquam nihil accepit. Hoc testatur conscientia Samuelis, attestatur & populus, & tamen non satis fit conscientiæ scrupulosæ, nisi sacramento suum populus testimonium roboraret. Ait enim: Testis est dominus adversus vos, & testis Christus eius in die hac, quia non inveneritis in manu mea quippiam. Et dixit: Testis. Cuicunque obtestati provinciales tale testimonium perhibent, ad iudicium omnipotentis, & omnia scientis Dei securus accedat. Provide namque causam instruit, qui in examine conscientiam producit, & diem humanum, quorum est iudex conscius in excelso. Qui vero cum Samuele non discutiunt hîc iudicia sua, sed prompti ad excusationes in peccatis, quasi lotis manibus cum Pilato clamant, mundus ego sum à sanguine iusti huius, quia contra legem peccaverunt, & per legem damnabuntur. Sed & illi damnationis erunt participes, qui eos possunt cohibere nec volunt. Et de his quidem satis dictum est sapienti. Proinde ad proportionem manuum, quam Plutarchus induxit, transeat stilus.

FINITUR LIBER QUINTUS.

Inchoa-

Inchoatur
LIBER SEXTUS
POLICRATICI
IOHANNIS SARES-BERIENSIS.

Prologus.

OTUM est illud Ethici, quia

Æmilium circa ludum faber unus & ungues
Exprimet, & molles imitabitur ære capillos.
Infelix operis summa, quia ponere totum
Nesciet. Hunc ego me si quid componere curem,
Non magis esse velim, quam naso vivere pravo,
Spectandum nigris oculis, nigroque capillo.

Dum Plutarchi vestigia in Traiani institutione familiarius sequor, meipsum hac imagine arbitror compellari, eroque ludibrio omnium, nisi diligentius persequar quod incœpi. Me enim in præsenti clientem eius esse professus sum. Sequor ergo eum, & à capite Reipublicæ cum eo usque ad pedes descendam, ea tamen conditione, ut si his, quibus iura permittitur ignorare, mordacior in hac parte apparuero, id non mihi, sed Plutarcho adscribant, aut sibi potius, qui regulam quam profitentur, & qua vivendum est eis, discere noluerunt. Nam quod de nostratibus dictum est, ea sola intentione adieci, ut ad virtutis viam redeant vel inviti. Eos namque ad agenda sufficiunt animare tam exempla maiorum, quam principis magnitudo invicti, cuius titulos nunc apud me in unum congero, ut cum aliorum tuba & litui, & omne genus musicorum,

laudes eius pariter in unum conclamabunt, ego vir plebeius & indoctus, mei similibus præconia eius fistula stridenti dispertiam. Nam quis à semipagano tibiam aurichalco iunctam, & æmulam tubæ grandioris expectet? Adero tamen, & me tantis solemniis ingeram; & quod ingenii vena subtrahit, devotionis copia supplebit.

Cum iuga montis aper, fluvios dum piscis amabit,
Dumque thymo pascentur apes, dum rore cicadæ,
Semper honos, nomenq; tuum, laudesq; manebunt.

Quod si duces in iniuriam suam aliquid dictum putant, doceantur à principe, quia non in perniciem, sed salutem ægrotantium propinantur amaræ medicinæ. His præmissis, ad reliqua progrediatur oratio.

CAP. I.

Quod manus reipublicæ aut armata est, aut inermis; & quæ sit inermis, & de officio eius.

MANUS itaque Reipublicæ aut armata est, aut inermis. Armata quidem est, quæ castrensem & cruentam exercet militiam. Inermis, quæ iustitiam expedit, & ab armis *feriendo iuris militiæ servit. Neque enim reipublicæ militant soli illi, qui galeis thoracibusque muniti, in hostes exercent gladios, aut tela quælibet, sed & patroni causarum, qui gloriosæ vocis confisi munimine, lapsa erigunt, fatigata reparant; nec minus provident humano generi, quam si laborantium vitam, spem, posterosque, armorum præsidio ab hostibus tuerentur. Militant & publicani, apparitores, & officiales omnium iudicum. Sicut enim alia sunt officia pacis, alia belli, ita eadem necesse est per alios & alios expediri. Armata itaque manus in hostem duntaxat exercetur, at inermis extenditur & in civem. Porro utriusque necessaria est disciplina, quia utriusque solet insignis esse malitia. Usus quoque manuum

*al' Feriando.

manuum capitis sui protestatur imaginem, quia ut ait sapientia, rex iniquus omnes ministros impios habet; & qualis rector est civitatis, tales sunt & inhabitantes in ea. Oportet, inquit Pericles, collegam Sophoclem arguens, prætorem non modo manus, sed oculos habere continentes. Est autem præsidentium continentia illa laudabilis, cum ab actionibus, & iniuriis continent manus suas, & cohibent alienas. Manus tamen utriusque militiæ, armatæ videlicet & inermis, manus est principis; & nisi utramque cohibeat, parum continens est. Et quidem arctius compescenda est inermis, eo quod cum armati præcipiantur abstinere ab exactionibus & rapinis, inermis etiam à muneribus arceatur. Si tamen pœna alicui irrogatur legitima, si exigitur aut accipitur quod iure statutum est vel concessum, nequaquam punitur aut reprehenditur. Hoc enim quicquid sit, exactionis nomen non recipit; neque cadit in muneris rationem, quod officiales accipere prohibentur. Quia vero officialium licentia maior est, dum sub prætextu officii, spoliare possunt, aut vexare privatos, quod contra officium præsumunt, pœna feriendum est graviori. Ait enim beatus Laurentius, Mediolanensis Episcopus: Quid est publicanus? Nonne caput rapinæ, & lex violentiæ? Quid est publicanus? Prædo sine pudore, medicus exterminii. Nonne immanior est furibus publicanus? Fur namque vel timens furatur: hic autem delinquit confidenter. Fur laqueos legis timet, hic quicquid fecerit, legem putat. Lex furem deterret ab illicitis; hic ad iniquum malitiæ suæ compendium, legem trahit. Quis eo iniquior, qui verbis iustitiæ iustitiam damnat, & armis innocentiæ, spoliat, vulnerat, occidit innocentes? Lege utique legem perimit, & dum alios urget ad legem, exlex est. Nam sicut prætor etiam cum inique decernit, ius dicit, habito tamen respectu non ad id quod

facit,

facit, ſed ad id quod facere debet: ſic & publicanus etiam cum delinquit, ius videtur implere, habita tamen officii non malitiæ ratione. Sed quid eſt officium publicani? Luca referente didicimus, quia publicani venerunt ad Iohannem, ut baptizarentur ab eo: & dixerunt, Magiſter quid faciemus? Reſpondens autem dicebat illis: Nihil amplius quam quod conſtitutum eſt vobis exigatis. Ecce officium publicani exigere & recipere quod ſtatutum eſt. Quicquid autem amplius eſt, à malo exigentis eſt & accipientis, non præbentis. Hoc autem ad omnium magiſtratuum officiales porrigitur, ut ab eis nihil amplius exigatur. Apparitores itaque licenter exigunt, quod eis debetur ex ſportulis, & omnium ſtratilatum ordines, ſalarium conſtitutum iuſte accipiunt. Concutere tamen & vexare non licet, ut extorqueantur & munera. Ignis, inquit beatus Iob, devorabit tabernacula eorum, qui munera libenter accipiunt. Concepit dolorem conventus eorum, & peperit iniquitatem, & uterus eius præparat dolos. Publicanorum omnium à maximo uſque ad minimum cœtus, concuſſioni nunc potius, quam iuſtitiæ vacat, & ita in populum debacchatur, ut quod reliquit unus, alii non morentur auferre, ac ſi iuxta conqueſtionem propheticam ad hoc conſtituti ſint, ut reſiduum locuſtæ comedat bruchus. Et ut eis ſit maior licentia nocendi, unus in ſe plura coacervat officia, ut quod ab uno non accepit officio, tollat ab alio. Tradunt phyſiologi, quod ex locuſta naſcitur bruchus, qui ita vocatur quouſque alas habeat. Exinde ſuccreſcentibus alis, cum cœperit volitare, vocatur athelebus. Cum enim pleniſſime volare poterit, efficitur locuſta. Iterum & multo gravior eſt bruchus, quam locuſta, & athelebus, quia ei deſunt alæ, nec cito poteſt abſcedere. Ideoque quocunque venerit, fruges omnino conſumit. Locuſta tamen & athelebus quocun-

quocunque venerint nocent, & forte in locis pluribus, sed tamen minus brucho, qui cum insederit non movetur, donec labores hominum omnino exhauriat. At in officialibus eundem bruchum, athelebum invenies, & locustam, qui propinquis noceat & remotis, & illius, cui semel insederit, fortunam devoret, nec ante abscedat, quam omnes eius auferat facultates. Quis numerare potest, quot pupillos officiosissime circumscripserit, & quot venales iniuria fecerit agros, & quot apud nos licentia istorum suis nudatos bonis, sub imagine religionis aliove prætextu, non tam Romipetas & perigrinos, quam exules fecerit? Utique iam fiunt ista palam, nec eos præsides aut proconsules cohibent, quia (ut dici solet) operibus lupi congratulatur corvus, & ministro iniquitatis, impius iudex applaudit. Hoc autem omnibus his usu innotuit, principes quorum infideles sunt socii furum, quos cum in maleficio viderint, currunt cum eis, adiicientes iniquitatis partem, ut lucri quamcunque recipiant portionem. Si misertus fueris pauperis, si occasum iustitiæ fleveris, si decreveris subvenire, si obmutire audes, ut ad singula quæ dicunt, aut faciunt, non dixeris euge, euge, accusantibus Herodianis, læsæ maiestatis reddes coram præside rationem. Cui nisi in omnibus acquieveris, Cæsari contradices, & quicquid dictet, nisi sic eat, & nisi sic stet, est in personam regis, contraque coronam. Consurget, ingeminabitur, & usque ad nubes invalescet officialium clamor, replicantium voce magna: Hunc invenimus subvertentem populum, & prohibentem tributa dari Cæsari, negantemque Cæsarem regem esse, & ministris eius universa de iure licere. Hunc invenimus evacuantem paternas leges, novas introducentem, & vetustissimæ consuetudinis contemptorem. Huius rei testes sumus. Quod si tuam purgare volueris innocentiam, aut pro iustitia quic-

quicquam astruere, si Christum dixeris regem esse, cui magis oporteat quam hominibus obediri, si ecclesiæ eius, quoniam hoc odiosissimum est, aliquod protuleris privilegium, continuo vociferantes intonabunt, quid amplius desideratis testes? Ecce vosipsi audistis blasphemiam. Quisquis asserit talia, contradicit Cæsari. Si vero iudex innocentiam videns, iustitiamque reveritus dissimulaverit, undique conclamabunt: Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris. Ut unius pœna liberatio sit multorum, tolle & dele hunc, ut vivat & valeat Barrabas. Omnes enim sunt quasi corpus unum, quod sicut manifesta convincunt opera, ex patre diabolo est, cuius isti sunt membra. Egregie quidem de istis beatus Iob ait: Corpus illius quasi scuta fusilia, & compactum squamis se prementibus. Una uni coniungitur, & ne spiraculum quidem incedit per eas. Una alteri cohærebit, & tenentes se, nequaquam separabuntur. Assistunt sibi, quia convenerunt in unum adversus dominum, & adversus Christum eius. Tantaque vigent autoritate, ut quicquid dixerint ita obtineat, ac si inveniatur in actis. Attestatio eorum veritati præiudicat. Non est præter principem, cui liceat obviare eorum sententiis. Nisi eos princeps coërceat, licet omnes dicant quia pax est, non est utique pax, aut illa pax sola est, in qua est amaritudo amarissima. Nam cum alias habita moderatione inculpatæ tutelæ, vim vi repellere liceat, concutientibus, spoliantibus, torquentibus his, mutire non licet. Iuris etenim videntur esse ministri. Excusatur qui aliquid ob tutelam proprii corporis fecerit, si tamen quavis iniuria trahentibus his restiterit, dignus pœna qualibet iudicatur. Si crinem turbatum & turpatum protrahit, si barbam vellit, si aures quasi nimium breves producit, si dat alapam, aut percutit pugno impie, si alterum eruit oculum, sustine patienter, nisi utrumque mavis

vis amittere; quia quicquid præsumunt, Cæsaris dextra factum iactitant. Si telum manu gestas, si spontaneam detractas præbere cervicem, ventrem nudat, ostentat iugulum, cervicem extendit, & te provocat, ut si audes, Cæsaris intestina telo rimeris, & quo libuerit modo, manum mittas in Cæsarem. Se enim personam Cæsaris gerere gloriantur. At si hæc est dextera Cæsaris, quænam sinistra erit? Profecto factio istorum, non iustititiam exequitur, sed illudit, & non implet, sed evacuat legem: licet nonnulli sæva prærogativa verborum, adversus mentem legis suum fraudulenter tueantur errorem. Sapientes enim sunt, ut faciant mala. Cum vero provincialibus sit hæc pestis perniciosa, nulli pernitiosior potest esse, quam principi. Bona siquidem provincialium principis sunt. Ad necessitatem & usum principis, omnia quæ provincialium sunt, de iure exponuntur. Provincia tota quasi arca principis est, quam quisquis exhaurit, gravissime delinquit in principem, cuius extenuat facultates. Nam provinciales quasi quidam superficiarii sunt, & quoties usus exigit potestatis, rerum suarum non tam domini sunt, quam custodes. Si vero necessitatis non incumbit articulus, sua sint provincialium bona sua, quibus nec ipse princeps licenter abutitur. Si enim expedit reipublicæ ne quis re sua male utatur, abuti aliena usquequaque non licet. At cum per ministros iniquitatis & sceleris, & satellites Sathanæ, viros Herodianos, fuerit exhausta provincia, si necessitas imminet, quibus utetur princeps? Proinde si sapit, in chamo & freno maxillas eorum confringet, ne videlicet more luporum, quos improba ventris * agit ingluvies, vastare possint, & lacerare provinciã, & iniuriam principis, quasi vires totius reipublice exhaurire. Alioquin & ipse in egestatem incidet, provincialibus omnibus odiosus, redditurus suo iudici rationem in destricto examine,

*al' angit.

mine, de operibus manuum suarum, & de læsione provincialium, quos iniuste, & quasi per fraudem sub umbra tuitionis manu spoliavit, & laceravit inermi.

CAP. II.

Quod militia delectum exigit, scientiam & exercitationem.

RESTAT armata manus, quæ castrensem & cruentam (ut dictum est) exercet militiam. In huius autem moderatione sapientia & iustitia principis elucet plurimum. Ut enim ait Vegetius Renatus, nullus est quem oporteat, vel plura, vel meliora scire, quam principem, cuius doctrina debet omnibus prodesse subiectis. Cum enim pacis itemque belli debeat opera moderari, legum reique bellicæ ipsum oportet habere peritiam. Et quidem de pacatis studiis aliqua superius dicta sunt, nunc manus armata discutitur, quæ sine delectu, scientia, & exercitatione non convalescit. Quovis enim istorum cessante, non prodest inutilis manus. At in his, scientia & exercitatio utiliora sunt. Scientia enim rei bellicæ dimicandi nutrit audaciam. Nemo facere metuit, quod se bene didicisse confidit. Etenim in certamine bellorum exercitata paucitas ad victoriam promptior est, quam rudis & indocta multitudo exposita semper ad cædem. Quid enim Romanos gentium omnium fecit esse victores? Scientia utique & exercitatio, & fides, quam electi ex sacramento reipublicæ impendebant. Nam quid adversus Gallorum multitudinem, Romana paucitas valuisset? Quid adversus Germanorum proceritatem, brevitas potuisset audere? Hispanos quidem non tantum numero, sed & viribus corporis manifestum est præstitisse Romanis. Afrorum dolis atque divitiis semper impares extiterunt. Unde adversus hæc omnia, profuit tyronem solertem eligere,

eligere, & ut ita dictum sit, docere ius armorũ, quotidiano exercitio roborare doctrinam, quæcunque possunt in acie & præliis evenire, prænosse meditatione campestri, & in desides severitas vindictæ. Hoc memoratus autor testatur, & fere verbis eisdem adiiciens inutilem esse * militum nutritum tenere, & delitiis assuetum, præferens tanquam aptiorem plebem rusticam, quæ sub divo & in labore nutritur, solis patiens, negligens umbræ, balneorum nescia, ignara delitiarum, simplicis animi, parvo contenta cibo, duratis ad omnem laborum tolerantiam membris. Cui gestare ferrum, fossam ducere, onus ferre, consuetudo de rure est. Nunquid cantores, aleatores, aut aucupes, cum opus fuerit, ad hæc invenientur idonei? Plane & istos, & piscatores, * dulciarios, linteones, & omnes qui aliquid tractasse videbuntur ad gynæcea pertinens, à militari officio sic repellit, ut fabros ferrarios, itemque lignarios, cervorum aprorumque venatores, in usum militiæ censeat eligendos. Nam & Hierobaal ut figuralium mysteria taceantur, domino mandante prohibitus est in multitudine timida, & inexercitata habere fiduciam, & illos solos adversus Madianitas producere, quos robur animi, & exercitium corporis approbaret. Cum ergo Gedeon cunctis audientibus proclamaret, qui formidolosus & timidus est revertatur, recesserunt ex populo viginti & duo millia virorum, & tantum decem millia remanserunt. Sed ab his decem millibus illos solos tanquam expeditióres ad bella iudicium domini prælegit, qui in siti sua velut canes festini lamberent, manu ad os proiiciente aquas. His relictis, qui deflexo poplite liberant. In trecentis itaque viris facta est biberatio populi, hostes cæsi, captivati reges, & interfecti non tam militiæ quam malitiæ principes, percussitque Zebee, & Salmana in ore gladii, & tulit ornamenta & bullas, quibus

* al' militia.

* al' dulciarios.

bus colla regalium camelorum decorari solent, ornamenta quoque, monilia, & vestem purpuream, quibus reges Madian uti consueverant, sibique de tanta præda solas inaures aureas Hismaelitarum reservavit, cæteris ex ratione populo distributis. Vicit ergo innumerabiles hostium copias, inexpedita paucitate virorum fortium, quos non facile crediderim in delitiis urbium aut regalibus epulis quotidianisque conviviis didicisse ut aquam lamberent, unde eos dominus præ cæteris censuit eligendos. Si tamen interdum necessitas exigit, urbanos delicatioresque ad arma compelli, ex quo primum nomen dedere militiæ, laborare, decurrere, portare pondus, & Solem pulveremque ferre condiscant, parco victu utantur & rustico. Interdum sub divo, interdum sub papilionibus commorentur, tunc demum ad usum erudiantur armorum. Et, si longior expeditio emergit, in angariis plurimum detinendi sunt: proculque habendi ab illecebris civitatis, ut eo modo & corporibus eorum robur accedat, & animis. Nec inficiandum est, post urbem conditam Romanos ex civitate semper profectos esse ad bellum: sed tunc nullis delitiis fungebantur, sudorem cursu & campestri exercitio collectum, nandi usu iuventus abluebat in Tyberi. Idem bellator, idemque agricola; sed genera tantum commutabat armorum. Quod usque adeo verum est, ut aranti Quintio * Cincinnato dictaturam constet oblatam,

* al' Cincinniato.

Quem trepida ante boves dictaturam induit uxor,
Et sua aratra domum lictor tulit.

Ex agris ergo robur exercitus præcipue supplendum est. Ut enim ait, nescio quo pacto mortem minus timet, qui delitiarum minus novit in vita.

CAP.

CAP. III.

De militibus gloriosis, qui militia inutiles sunt.

ERUBESCENT forte milites gloriosi, & qui Thrasonem comicum potius vita & moribus, quam professione & nomine repræsentant, hæc armatæ militiæ munia, quæ non tam (ut eis videtur) disciplinam redolet militarem, quam ignominiosæ servitutis angustias. In eo namque militarem gloriam constare opinantur, si nitidiori splendeant habitu, ut lineas suas vestesve sericas, sic perstringant & torqueant, ut quasi cutem cerussatam, aliisve fucis obnoxiam, carni faciant cohærere, si gradariis equis insideant mollius, si calamistrati, curative Acteo non cedant Apollini, & delitiis sint magis, quam virtute præsignes. Eorum si forte construxeris aciem, castrum Thaidis, quam Hannibalis tutius expugnabis. Quisquis eorum in aula iactantior est, cum ad prælii discrimen acceditur, Lacones duce Sanga turmatim præmittet ad pugnam, novissimos præsidii causa subsequens, cum funditoribus aliisque, qui in hostem tela eminus mittere, quam manum conserere volunt. Cum vero sine vulnere & cicatrice (quod frequentius evenit) domum redeunt,

Tunc exhausta canunt prælia Marte gravi.
Illic Æacides, illic tendebat Achilles.
Et pingunt fluido Pergama tota mero.

Et quisque mortes mille circa tempora sua errasse gloriatur. Exinde gloriam eorum ferre non poteris. Fabula hæc in annum centesimum protelabitur. Filii quoque qui nascentur & exurgent, enarrabunt filiis suis. Si hastas aliquot, quas * ad modum canabis fragiles, diligens inertia procuravit, quis fregerit, si aurum, minium, color ve alius, quocunque ictu, casuve à clypeo excidit, hoc garrula lingua, si licuerit, memoriale facient in sæcu-

* al' admodum cavatas & frag.

lum

lum sæculi. Isti primos recubitus habent in cœnis, & quicquid Renatus noster de re militari tradiderit, epulantur, si fortuna permittit, quotidie splendide, omnemque laborem & exercitationem, quem non invincibilis necessitas ingerit, cane & angue deterius fugiunt, & quicquid imminet difficultatis, reiiciunt in subiectos. Interim clypeos sic inaurant, sic exornant omnia instrumenta castrorum, ut quemlibet eorum non tam cultorem quam præsidem Martis credas. Cuius istorum aut clypeus detrahatur aut galea, spolia eius ipsum Martem poterunt honorare.

CAP. IV.

Quarum rerum scientiam & exercitium oporteat habere milites, & quod eos ociari non licet. Et de Augusto, qui filias suas fecit institui in lanificio.

EGREGIE quidem Scipio Africanus, sicut in libro stratagematum Iulius Frontinus refert, cum scutum elegantius cuiusdam vidisset ornatum, dixit non mirari se quod tanta cura ornasset, in quo plus præsidii, quam in gladio haberet. Sed nec fastum illorum perferre poteris, nisi fueris patientiæ grandioris. Nam ut ineptias eorum non rideas, nulla modestia poterit cohibere. Quis Octaviano Augusto felicior aut maior? Filios etsi non genuerit, adoptavit, quibus etsi sufficere posset clarus sanguis ad gloriam, & bona hereditaria magis ad copiam, quam ad usum, ea tamen diligentia instituti sunt, ac si sua retineri, vel aliena acquiri nequaquam possint, nisi per virtutem. Eos ergo ad gradum militarem, & cursum, & saltum fecit excitari, usumque natandi, & cæsim & punctim feriendi, & iaciendi missilia, & lapides manu vel funda docuit, & qualiter bellum omne aut sustineri debeat, aut inferri. Novit enim prudentissimus & diligens imperator, quia

Quo semel est imbuta recens servabit odorem
Testa diu,

& quod non tantum celerius, sed etiam perfectius imbuuntur, quæ discuntur à pueris. Deinde militaris alacritas, saltus, & cursus, ante comparanda est, & temperanda, quam corpus ætate pigrescat. Velocitas enim quæ percepta & firmata est exercitio, strenuum efficit bellatorem. Nec multum refert si cætera probitatis concurrant insignia, proceri sint, an staturæ brevioris. Utilius est enim milites fortes esse, quam grandes. Delectori suo fertur dixisse Pyrrhus: Tu grandes elige, ego eos fortes reddam. Ad tumulum Archemori dum ludos solemnes Græcia celebraret, Tydeum Capaneo præstitisse percelebre est, quia

Maior in exiguo regnabat corpore virtus.

De exercitio Magni Pompeii memorat Sallustius, quod cum alacribus saltu, cum velocibus cursu, cum validis vecte, certabat. Neque enim ille aliter potuisset par esse Sertorio, nisi se, & milites suos frequentibus exercitiis præparasset ad prælia. Recedendi, assultandi, insiliendi ars non mediocris est, cuius beneficio illa servatur cautela, ut miles ad inferendum vulnus, sic insurgat in hostem, ut eidem ex aliqua parte non pateat ad plagam. Exercitium natandi percommodum est, cum in terrestri prælio vel navali, quod cui necessitas paret, nemini perspicuum sit, nec est promptum quempiam arte, quam non didicit, à periculis expediri. Missilium quoque usus maximus est, quibus hostis eminus læditur, aut terretur; & exercitio eorum, lacertis robur accrescit, & iaculandi peritia atque usus acquiritur. Hoc autem tanti exercitii assidua meditatio conferebat, ut in tumultu bellico utiliter versarentur intrepidi, qui in pace fuerant tam studiose instructi. Filias quoque legitur præfatus Augustus sic in lanificio fecisse institui, ut si præter spem eas in

extremam paupertatem fortuna proiecisset, vitam possent arte deductis facultatibus exhibere. Nam & nendi, texendi, & acum exercendi, vestesque formandi, fingendi, componendi, non modo artem, sed usum habebant, & consuetudinem. Utique qui ocia non indulgebat virginibus, nequaquam permittebat milites ociari, quorum professio instituta est ad laborem. Nec credo eum de molliori habitu militum gloriari, ad quem nisi severiori vultu & honestiori habitu accedere, filia non audebat. Lucanus brevi quodam * præconio commendat Catonem, & militiam Romanorum, adiiciens inter cætera, quod ei vestiri fuerat pretiose

* al. compendio.

Hirtam membra super, Romani more Quiritis,
Induxisse togam.

Quod profecto non diceret, nisi durioris togæ usus, de Quiritum consuetudine processisset. Sed modo qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt, imo in castris, & sic ad bella procedunt, quasi ad nuptias dealbati. Magnis antiquæ militiæ privilegiis se tuentur, quoniam in eo imitantur plurimum quod iura ignorant. Et hoc quidem tolerabile esset, nisi æque divinas & humanas contemnerent leges, ut, velis nolis, Satyricum illud tibi frequenter occurrat,

Dinomaches ego sum, suffla. sum candidus, esto.
Dum non deterius sapiat Pannucia Baucis,
Cum bene discincto cantaverit ocyma verna:

CAP. V.

Duo esse pracipua qua militem faciunt, delectum scilicet & instrumentum.

Ne me tamen putes inimicari militiæ, & vitia personarum in officia retorquere, ego patrocinium eius quovis renitente suscipio, & eam autore domino, sufficientissime excusabo. Professio namque tam laudabilis est, quam necessaria, & quam

quam nemo vituperare potest salva reverentia Dei, à quo est instituta. Veteris * instrumenti revolve seriem, & invenies ita esse ut dico. Nihil enim ad rem attinet, si isti prævaricantur, quoniam eis lex militiæ posita non est, nec aliquis eorum, ut recte loquamur, miles est. Lege libros tam ecclesiasticos quàm mundanos, quibus agitur de re militari; & manifeste invenies duo esse, quæ militem faciunt, electionem scilicet & sacramentum. Hæc enim duo communia sunt his, qui spiritualem & corporalem militiam exercent. Hos enim ad ministerium altaris, & cultum ecclesiæ vocat lingua pontificis, illos ad defensionem reipublicæ eligit lingua ducis. De quibus officiis, & locis, quales & qualiter ad alterutrum officium eligendi sint, maiorum scripta declarant. Sed quia nunc sæcularis militia versatur in manibus, vel Vegetius Renatus super electione militum audiatur. Ait ergo: In hoc totius reipublicæ salus vertitur, ut tyrones non tantum corporibus, sed etiam animis præstantissimi delegantur: vires regni & Romani nominis fundamentum, in prima delectus examinatione consistunt. Nec leve hoc putetur officium, aut passim quibuscunque mandandum, quod apud veteres inter tam varia genera virtutum præcipue constat esse laudatum. Iuventus enim, cui defensio provinciarum imminet, & moribus excellere debet, & viribus. Honestas enim idoneum militem reddit, & verecundia dum prohibet fugere, sæpe facit esse victorem. Quid enim prodest si exerceatur ignobilis, si pluribus stipendiis moretur in castris? Nunquam exercitus proficit in tempore belli, cuius in probandis tyronibus claudicavit electio. Et quantum usu experimentisque cognovimus, hinc tot ubique ab hostibus illatæ sunt clades, dum longa pax militem incuriosius legit, dum inutiles quique civilia sectantur officia, dum * indicti possessoribus tyrones per gra-

* al' testamenti.

* al' indictis possessionibus.

tiam aut dissimulationem probantium, tales sociantur armis, quales domini habere fastidiunt. A magnis ergo viris, magnaque diligentia, idoneos convenit eligi * iuniores. Cum vero diligens electio iudicio fuerit approbata, signandi sunt, & asscribendi militiæ, qui ad eam invenientur idonei. Nam & velocitas requirenda est, & robur, & utrum armorum disciplinam quis ediscere valeat, & an habeat confidentiam militarem. Plerique enim quamvis non improbabiles videantur specie, tamen experimentis comprobantur indigni. Repellendi ergo minus utiles, & in locum eorum strenuissimi subrogandi. In omni enim conflictu, non tam prodest multitudo quam virtus. In qua exploranda, formanda, & promovenda, ducis vertitur tam opera, quam iudicium. Signatis namque tyronibus, per quotidiana exercitia armorum est demonstranda doctrina, ut levi armatura & gravi, terra item & pelago, pedites sint an equites, strenuum militem possint implere.

* al' tyrones.

CAP. VI.

Quæ mala proveniant nostris neglecto delectu militum, & qualiter Haraldus VValenses subegerit.

Sed huius disciplinæ usus in desuetudinem abiit, aut ex indulgentia longæ securitatis, aut irruente mollitie, & virorum animos frangente luxuria, aut ignavia iuventutis, & inertia ducum temporis nostri. Quem enim invenies, qui strenue docere possit, quod ipse non didicit?

Nunc patimur longæ pacis mala, sævior armis
Luxuria incubuit, victumque ulciscitur orbem,

Antiquas & modernas revolve historias, & plane invenies, quia concussio populorum, armorum collisio, clades hominum, & plaga terribilis, luxuriam semper aut comitatur aut sequitur. Ne longe petantur exempla, Nivicollini Britones irruunt,

& iam

& iam protendunt terminos suos, & egressi de cavernis suis, latebrisque silvarum, plana occupant, nobilium procerum videntibus ipsis impugnant, expugnant, & diruunt, aut sibi retinent munitiones, eo quod iuventus nostra

---- *Quæ tecto gaudet & umbris*,

nata fruges consumere, in lucem dormiens, scortationi honesta postponens officia, tota die insectans voluptatem, citharam, lyram, & tympanum, & vocem organi in conviviis magis agnoscit, quam lituum aut tubam in castris. In qua aut non fuit, aut erravit ducis electio, cessavit aut languit disciplina. Nam si manum conserere oporteat, in armatura levi parum habent fiduciæ, & in gravi minimum alacritatis. Hac itaque onerantur ut hostem sequi non possint, illa exanimantur, ut eum tanquam ad vulnus expositi nequeant sustinere. Depopulantur illi fines nostros: dum iuventus nostra instruitur, & dum nobis miles armatur, hostis evadit, & ut dici solet, dum canis mussitat, tutas latebras ingreditur lupus. Non est qui comprehendat abeuntem, aut insequatur hostem, eo quod impeditus nec sufficit, nec proficit adversus expeditum. Ille tamen non murorum, fossarumve petit præsidia, sed locum qui militi meo, sicut & sibi, etsi non æque notus, tamen accessibilis est. Utique tutus est illi, quia miles meus non in propria virtute, sed in præsidio confidit armorum. Anglorum recens narrat historia, quod cum Britones, irruptione facta, Angliam depopularentur, à piissimo rege * Eduardo ad eos expugnandos missus est dux Haraldus, vir quidem armis strenuus, & laudabilium operum fulgens insignibus, & qui tam suam, quam suorum posset apud posteros gloriam dilatare, nisi meritorum titulos, nequitiam patris imitans, perfide præsumpto regno, decoloraret. Cum ergo gentis cognosceret levitatem, quasi pari certamine mi-

* al' Edualdo.

litiam eligens expeditam, cum eis censuit congrediendum, levem exercens armaturam, peroratus incedens, fasciis pectus, & præduro tectus corio, missilibus eorum leva obiectans ancilia, & in eos contorquens nunc spicula, nunc mucronem exercens, sic fugientium vestigiis inhærebat, ut premeretur

---- *Pede pes, & cuspide cuspis,*

& umbo umbone repelleretur. Nivium itaque collem ingressus, vastavit omnia, & expeditione in biennium prorogata, reges cepit, & capita eorum regi, qui eum miserat, præsentavit, & usque ad miserationem parvulorum omnem masculum, qui inveniri potuit interficiens, in ore gladii pacavit provinciam, & legem statuit ut quicunq; Britonum exinde citra terminum, quem eis præscripsit, fossam scilicet offæ, cum telo inveniretur, ei ab officialibus regni manus dextra præcideretur. Adeoque virtute ducis tunc Britones confecti sunt, ut fere gens tota deficere videretur, & ex indulgentia iam dicti regis mulieres eorum nupserunt Anglis. Videsne quantum electio ducis & exercitium iuventutis, militiæ conferant?

CAP. VII.

Quæ sit conceptio sacramenti militaris, & quod sine eo militare non licet.

VERUNTAMEN citra religionem sacramenti ex antiqua lege, nemo militiæ cingulo donabatur. Nam sicut apud Iulium Frontinum legitur, L. Flacco & C. Varrone Coss. milites primo iureiurando facti sunt. Antea enim sacramento tantummodo à tribunis rogabantur. Cæterum ipsi inter se coniurabant, se fugæ atque formidinis causa non abituros, neque ex ordine recessuros, nisi teli petendi, hostisve feriendi causa, aut civis servandi. Et hoc dicebatur militiæ sacramentum, quod & Chri-

Christianissimorum principum autoritate firmatur, & usu. Conceptio vero iuramenti, teste Vegetio, huiusmodi est. Iurant equidem milites per Deum, & Christum eius, & spiritum sanctum, & per maiestatem principis, quæ secundum Deum humano generi diligenda est & colenda. (Nam cum quis legitimum accepit principatum, tanquam præsenti & corporali Deo, fidelis ei est præstanda devotio, impendendus pervigil famulatus. Deo enim vel privatus, vel militans servit, cum fideliter eum diligit, qui Deo regnat autore.) Iurant, inquam, se strenue facturos omnia, quæ præceperit princeps, nunquam deserturos militiam, vel mortem recusaturos pro republica, cuius sunt conscripti militiæ. Cum vero hoc præstiterint iusiurandum, cingulo militari donantur, & privilegiis. Adeoque obtinuit ut electio, & sacramentum militem facerent, ut sine electione nemo conscriberetur aut iuraret, sine iuramento nemo nomen militis aut officium sortiretur. In libro officiorum M. Tullius refert, quod Pompilius Imperator tenebat provinciam, in cuius exercitu filius Catonis tyro militabat. Cum autem Pompilio videretur unam dimittere legionem, Catonis quoque filium, qui in eadem legione militabat, dimisit. Sed cum amore pugnandi in exercitu remansisset, Cato ad Pompilium scripsit, ut si pateretur in exercitu remanere, eum secundo obliget sacramento, quia priore amisso, iure cum hostibus pugnare non poterat. M. quidem Catonis senis epistola est ad M. filium, in qua scribit se audisse, eum factum * missum esse à Consule, cum in Macedonia bello Persico miles esset. Monet igitur ut caveat, ne prælium ineat; negat enim ius esse, cum hoste pugnare, qui miles non sit. Ecce quia vir sapientissimus militem non credebat, nisi eum qui sacramento ad militiam consecratur

* al' dimissum.

CAP.

CAP. VIII.

Armatam militiam ad religionem ex necessitate teneri, sicut illam quæ in clero divinis obsequiis consecratur: & quod miles sicut honoris, ita & laboris nomen est.

Sed ipsius iuramenti verba revolve, & invenies armatam militiam non minus, quam spiritualem, ex necessitate officii ad religionem, & Dei cultum arctari, cum fideliter & secundum Deum principi debeatur obsequium, & reipublicæ pervigil famulatus. Unde quod prędixi, qui nec electi sunt, nec iurati, etsi militum nomine censeantur, non magis in veritate milites sunt, quam sacerdotes & clerici, quos ad ordines ecclesia non vocavit. Miles namque sicut laboris, ita & honoris nomen est. Nemo vero sibi honorem sumit, sed qui vocatur à Domino, de collato honore gloriatur. Moyses & fidelis populi duces, cum hostes oportuerat impugnari, eligebant viros fortes, & ad bella doctissimos. Electionem namque ista præveniunt. Qui vero non electus seipsum militiæ ingerit, in se gladium provocat, quem propria temeritate usurpat. In constitutionem ergo perpetuam incidit, quia qui gladium accipit, gladio peribit. Si vero in eo Ciceronis autoritas recipitur, is non miles, sed sicarius recte nominatur. Nam in veterum scriptis sicarii dicuntur & latrones, quicunque lege non præcipiente, arma tractant. Arma namque, quibus lex non utitur, legem impugnant. Duos gladios sufficere imperio Christiano, euangelii sacra testatur historia; omnes alii eorum sunt, qui cum gladiis & fustibus accedunt, ut captivum capiant Christum, nomen eius delere cupientes. Illi ergo quid habent militis, qui vocati ex sacramento non obtemperant legi, sed in eo militiæ suæ gloriam constare credunt, si contemptibile sit sacerdotium, si ecclesiæ vilescat autoritas, si ita dilataverint regnum

gnum hominis, ut Christi imperium contrahatur, si laudes suas prædicent, & seipsos falsis præconiis mulceant & extollant, cum irrisione audientium, imitantes militem gloriosum. Horum virtus in eo maxime elucescit, si clerum, & inermem militiam, aut linguis, aut telis confodiant. Sed quis est usus militiæ ordinatæ? Tueri ecclesiam, perfidiam impugnare, sacerdotium venerari, pauperum propulsare iniurias, pacare provinciam, pro fratribus, ut sacramenti docet conceptio, fundere sanguinem, & si opus est, animam ponere. Exultationes Dei in gutture eorum, & gladii ancipites in manibus eorum, ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis; ad alligandos reges eorum in compedibus, & nobiles in manicis ferreis. Sed quo fine? An ut furori, vanitati, avaritiæ serviant, an propriæ voluntati? Nequaquam. Sed ut faciant in eis iudicium conscriptum, in quo quisque non tam suum, quam Dei, angelorum, & hominum sequatur ex æquitate & publica utilitate arbitrium. Ut faciant, inquam: quia sicut iudicum est dictare iudicium, ita & istorum faciendo exercere officium est. Utique gloria hæc est omnibus sanctis eius. Nam & hæc agentes milites sancti sunt, & in eo fideliores principi, quo servant studiosius fidem Dei; & virtutis suæ utilius gloriam promovent, quo fidelius Dei sui, in omnibus gloriam quærunt.

CAP. IX.

Quod fides Deo debita, sit cuivis homini præferenda, nec servatur homini, nisi Deo servetur.

NEC refert, fideli quis militet, an infideli, dum tamen militet fide incolumi. Diocletiano & Iuliano, & aliis impiis leguntur militasse fideles, & eis in defensione reipublicæ, tanquam principibus fidem exhibuisse, & reverentiam. Impugnabant enim hostes imperii, sed mandata Dei servabant. Sede-

Sedebant principes & accusabant eos, illi exercebantur in iustificationibus Domini, constanter loquentes, & agentes sine confusione mandata eius cum omni fiducia. David quoque militasse legitur Achis, & fidem & reverentiam militantis implesse. Hæc autem omni militiæ formula præscribenda est & implenda, ut Deo primum fides debita, deinde principi & reipublicæ servetur incolumis. Et semper maiora præiudicabunt minoribus, quia nec reipublicę, nec fides principi servanda est contra Deum, sed secundum Deum, sicut habet ipsa conceptio militaris sacramenti. Unde plurimum miror, si quis princeps illis habeat fidem, quos videt Deo suo, cui ut cætera taceam, etiam sacramento militiæ obligati sunt, fidem debitam non servare. Quonam morbo rationis laborat, qui eum sibi fidelem fore credit, quem videt esse corruptum & perfidum in illum, cui plurimum debet? Sed timet principem. Certe si fortior supervenerit, prætimebit illum. Amatur forte princeps. At si benignior & beneficentior apparuerit, & illum præamabit. Non est quo se non vertat impius, qui hominem Deo pręfert: nequaquam servabit fidem secundam, qui primam irritam facit.

CAP. X.

De privilegiis militum; & quod sacramento astricti sunt ecclesiæ, & quare gladius offeratur altari.

RECTE vero militantium privilegia multa sunt, quæ de iure antiquo latius patent. Nam & * uberiores sunt, & pluribus immunitatibus gaudent. Ab angariis & parangariis, & sordidis muneribus alieni. Iura quoque licenter ignorant, & licet in potestate sint, in castrensi peculio testari possunt, & ex publica solicitudine, quod maximum est, non permittuntur egere, & in hunc modum plurima, quæ longum est enarrare. Licet autem sint, qui sibi non

* al' liberiores.

non teneri videntur ecclesiæ ex sacramento solenni, quia iam ex consuetudine plerumque non præstatur, nullus tamen est qui sacramento tacito vel expresso ecclesiæ non teneatur obnoxius. Et forte ideo cessat solennitas iuramenti, quia ad hoc omnes invitat & coarctat necessitas officii, & sinceritas fidei. Unde iam inolevit consuetudo solennis, ut ea ipsa die qua quisque militari cingulo decoratur, ecclesiam solenniter adeat, gladioque super altare posito & oblato, quasi celebri professione facta, seipsum obsequio altaris devoveat, & gladii, id est, officii sui iugem Deo spondeat famulatum. Neque necesse est ut hoc profiteatur verbo, cum legitima professio militiæ, facto eius videatur inserta. Quis enim in homine illiterato, & qui magis arma debeat nosse quam literas, professionem exigat * literarum? Nam * Episcopi, & Abbates professione scripta vel dicta, ad fidem & obedientiam videntur arctari. Et revera arctantur, quia Deo mentiri non licet. Sane aut plus est, aut non minus, quod milites faciunt, qui non scedulam, sed gladium offerunt, & quasi primitias officii redimunt ab altari, unde ecclesiæ in perpetuum famulentur. Nam sicut eis pro ecclesia plurimum, ita contra ecclesiam, licet nihil. Refert Lucas, quid milites ut baptizarentur accesserunt ad Iohannem, interrogantes: Magister quid faciemus & nos? Et ait illis: Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis, & contenti estote stipendiis vestris. Fidelis sermo, & omni acceptione dignus, qui deceat præambulum gratiæ, præconem veritatis, domini præcursorem. Noverat enim manum militarem promptam ad iniurias, rapinis assuetam, & cui nunquam aut raro sufficiunt sua, quin appetat aliena. Concussione ergo prohibita, exclusit iniurias, rapinas exterminavit, exclusa calumnia. Avaritiam quoque damnavit, dum præcepit unumquemque contentum esse

* al' literatam.
* al' & ipsi.

esse stipendiis suis. Sicut enim dictum est, militem egere non licet, cui dum militat, militiæ suæ præstantur stipendia, & cum emeritus est, prædia, vel alimenta quoad necessitas exigit, de publico providentur.

CAP. XI.

Quod milites durius castigandi sunt, si militia lege contempta, privilegiis abutuntur.

Si vero contra prohibitionem Iohannis, & legitimas sanctiones, in furta dilabitur & rapinas, durius castigandus est, ut qui semper ferrum, duraque tractaverit: & ita cohibenda est audacia eius, ut in seipso discat quanta animadversione feriendi sint, qui legem impugnant, quam susceperant defendendam. Sicut enim multis immunitatibus & eminentioribus privilegiis militia gaudet, ita acerbioribus pœnis subdenda est, si sua demeruisse privilegia convincatur. Nec in ea sibi parte prodest ignorantia iuris, cum etsi iura publica permittantur, suum tamen officium non liceat ignorare. Licet enim sacerdos in ordinatione ordinis sui difficultatem ignoret, eo ipso quod sine contradictione oneroso succedit officio, suscepti tamen sacerdotii onera cogitur sustinere. Si vero negligit, aut malignatur, corripietur gravius; eo quod maiori pœna digni sunt hi, quibus cum multum debeatur honoris, aut occulto, aut manifesto inveniuntur in crimine. Aliter tamen crimina, aliter puniuntur excessus, quoniam illa plerumque pœnam irrogant sanguinis, hæc quasi medicinalem pro qualitate delicti exigunt curam. Ipsa vero nunc simplex est, nunc quasi quandam acrimoniam miscet. Verumtamen cum in omni professione disciplina necessaria sit, nusquam magis, quam in clero, & re militari. At res militaris, quæ minus exercetur in spiritu, acerbius est corporaliter punienda. Nihil est autem quod

quod utrumq; magis impugnet, quam luxuria, quia omnis intemperantia ordinationi plurimum adversatur. Porro ubi ordo non est, confusio locum habet, & nisi reprimatur correctionis stimulo, procul dubio ignominiam ex necessitate importat. Quid enim faciet fortiter, quem luxuria & intemperantia non tam exarmavit, quam exanimavit? Quartus liber Strategematicorum Iulii Frontini refert, quod P. Scipio missus ad Numantiam, corruptum superiorum ducum secordia, exercitum correxit, dimisso ingenti lixarum numero, redactis ad munus quotidiana exercitatione militibus, quibus cum frequens iniungeret iter, portare complurium dierum cibaria imperabat, ita ut frigora & imbres pati, vada fluminum pedibus traiicere assuesceret miles, exprobrante subinde imperatore timiditatem & ignaviam, frangenteque delicatioris usus, ac parum necessaria expeditioni vasa. Quod maxime nobiliter accidit C. Nummio tribuno, cui dixisse traditur Scipio: Mihi paulisper, tibi, & reipublicæ semper * nequam eris. Q. Metellus bello Iugurthino similiter lapsam militum disciplinam, pari severitate restituit, cum insuper prohiberet alia carne quam assa elixave milites uti. Philippus cum primum exercitum constitueret, vehiculorum usum omnibus interdixit, equitibus non amplius quam singulos * lacones habere permisit. Peditibus autem denis, singulos qui molas & funes ferrent. In æstiva exeuntibus, triginta dierum farinam collo portari imperavit. C. Marius recidendorum impedimentorum gratia, quibus maxime exercitus agmen oneratur, vasa & cibaria militis in fasciculos aptata, furcis præposuit, sub quibus & habile onus, & facilis requies esset. Unde proverbium natum est, Muli milites Mariani. Lysander Lacedæmonius egressum via quendam castigabat. Cui dicenti ad nullius rei rapinam se ab agmine recessisse, respondit:

* al' nequaquam.

* al' latores.

dit:

dit: Ne speciem quidem rapturi praebeas, volo. Publius Nasica in hybernis quamvis classis usus non esset necessarius, ne tamen miles desidia corrumperetur, aut per licentiam otii sociis inferret iniuriam, naves aedificare instituit. Idem quoque Frontinus inter multa constantiae insignia refert, quod Cassilini obsidente Hannibale tantam inopiam perpessi sunt, ut murem venisse centum denariis memoriae proditum sit, eiusque venditorem fame periisse, emptorem autem vixisse, & in tanta angustia fidem servasse Romanis. * Pecilini à Poenis obsessi, parentes & liberos propter inopiam eiecerunt, ipsi coriis madefactis, & igne siccatis, foliisque arborum, & omni genere animalium vitam trahentes, undecim menses obsidionem toleraverunt. Hispani Fabrenses omnia eadem perpessi sunt, nec tamen oppidum Herculeio tradiderunt. Cizium cum oppugnaret Mithridates, captivos eius vrbis produxit, ostenditque obsessis, arbitratus futurum, ut miseratione suorum ad deditionem compelleret oppidanos. At illi cohortati captivos ad mortem fortiter excipiendam, fidem servavere Romanis. * Eglonienses cum à * Iuriaco his liberi & coniuges redderentur, praeoptaverunt spectare supplicia pignorum suorum, quam à Romanis deficere. Numantini ne se dederent, fame mori praefixis foribus domuum suarum maluerunt, vicissentque Romanos, autore Orosio, nisi illi sub Scipione pugnassent.

* al' Petilini.

* al' Eglonienses.

* al' Viriato.

CAP. XII.

Quod varia animadversio procedit in eos, qui duci non obtemperant, & quatenus debeat obediri, & in quibus mandatis locum habeat examinatio militaris; & in quibus non.

In eos qui ducis, aut legis non obtemperabant arbitrio, varia animadversio procedebat. Nam alii in fortuna, alii in fama, alii in sanguine puniuntur,

niuntur. Frontinum relege, & usquequaque ita invenies. Nam Aurelius Cotta consul, cum ad opus equites necessitate cogente, iussisset accedere, eorumque pars detrectasset imperium, questus apud Censores effecit, ut à patribus notarentur, deinde obtinuit ne eis præterita æra procederent. Tribuni quoque plebis de eadem re ad populum pertulerunt, omniumque consensu stabilita est disciplina. Q. Metellus Macedonicus in Hispania quinque cohortes, quæ hostibus cesserant, testamentum facere iussas, ad locum recuperandum remisit, minatus non nisi post victoriam receptum iri. Senatus cum milites Publii Valerii fugati essent, decrevit ne ei auxilia submitterentur, nisi victis hostibus. His vero legionibus, quæ Punico bello militiam detrectaverant, in Siciliam velut relegatis, per septem annos hordeum ex Senatus consulto datum est. Appii Claudii sententia, senatusq; consultum omnes, qui à Pyrrho rege Epirotarum capti, & postea remissi erant, equites ad peditem redegit, ad levem armaturam omnibus extra vallum iussis tendere, donec bina hostium spolia singuli referrent. Hæc Frontinus. At Plinius asserit, quia fuit hæc quoque antiquitus animadversio militaris, iubere ignominiæ causa militi venam solvi, & sanguinem dimitti, Cuius rei rationem, etsi in veteribus literis non potuerit invenire, hoc tamen primo factum opinatur in militibus stupentis animi, & à naturali habitu declinantis, ut non tam pœna, quam medicina videretur. Postea tamen ob pleraque alia delicta id factitatum esse credit, per consuetudinem, quasi minus sani viderentur omnes, qui contra officium delinquerent. Nam levioris culpæ non erat ignominiosa animadversio, etsi nec illa ex vigore disciplinæ militaris dissimulationi locum relinqueret. Veteres quoque Græcos anulum habuisse in sinistræ manus digito qui minimo proximus est, cele-

berrime traditur. Romanos quoque homines aiunt sic plerumque usitatos anulis: causamque huius rei Apion in libris Ægyptiacis dicit, quod insectis apertisque corporibus, ut mos fuit, quas Græci ἀνατομὰς vocant, * compertum est, quendam tenuissimum nervum ab eo uno digito, de quo diximus, ad cor hominis pertingere, ac pervenire: visumque esse eum potissimum digitum tali honore decorandum, qui continens, & quasi connexus cum principatu cordis videretur. Unde & quasi excordes arbitrati sunt curandos aut puniendos, qui in militare officium deliquissent. Ut redeam ad Frontinum: Crassus à Sempronio Asello, & plerisque aliis historiæ Romanæ scriptoribus, traditur habuisse quinque rerum bonarum maxima & præcipua: Quod esset ditissimus, quod nobilissimus, quod eloquentissimus, quod iuris consultissimus, quod pontifex maximus. Is cum in consulatu obtineret Asiam provinciam, & circumsidere atque oppugnare Leucas pararet, opusque esset * summa atque procera trabe, qua arietem faceret, quo muri oppidanorum quaterentur, scripsit ad Magnum Gaium maiorē Atheniensium sociorum amicorumq; populi Romani, ut ex malis duobus, quos apud eos viderat, uter maior esset ei mittere procuraret. Tunc Magnus Gaius comperto quamobrem malum desiderasset, non uti iusserat maiorem, sed quem magis esse idoneum, aptioremque faciendo arieti, facilioremque portatu existimabat, minorem misit. Crassus eum vocari iussit, & cum interrogasset, cur non quem iusserat, misisset, caussis rationibusque, quas dictabat, spretis, vestimenta detrahi iussit, virgisque multum cecidit, corrumpi atque dissolvi ratus omne officium imperantis, si quis ad id quod facere iussus est, non obsequio debito, sed consilio non desiderato responderit. Quid quæso amplius in monachum arctioris regulæ

* al' apertum al' repertum.

* al' firma.

regulæ dictasset abbas severus? In eo namque solo deliquerat, quod non paruerat mandato, etsi forte reipsa utilius esset quod fecit. Nam sicut in religione degentibus, prælatorum mandata, dum præceptionem perpetuam non impugnant, à subiectis non oportet discuti, sed impleri: sic in re militari, circa mandata ducis, nulla est examinatio militaris, nisi forte quod præcipitur, expressim saluti reipublicę inveniatur adversum. Nam in eo non obtemperat nisi perfidus & impius miles. Quid enim iniquius, quid detestabilius, quam sine fidei reverentia aggredi quicquid dictaverit imperator? Nonne apud omnes vox funesta est, & crudelis, plenaque perfidiæ,

Pectore si fratris gladium, iuguloque parentis
Condere me iubeas, plenaque in viscera partus
Coniugis, invita peragam tamen omnia dextra.
Castra super Tusci si ponere Tybridis undas,
Hesperios audax veniam metator in agros.
*Tu * quocunque voles in planum effundere muros,* * al' quoscunque.
His aries actus disperget saxa lacertis.
Illa licet, penitus tolli quam iusseris urbem,
Roma sit.

Quid nequius dici potuit, & unde magis deberet, si fidelis esset, Romanus Imperator offendi? In eo namque sceleratus miles fidei suæ fidem facere studuit, unde seipsum maxime infidelem & perfidum esse convincit. Magna quidem reverentia debetur duci, sed fidei religione servata. Quædam ita necessaria sunt, ut mandatum nec expectent; alia sic detestabilia, ut nullum omnino mandatum admittant. Media quidem quæ neque sunt necessaria bona, nec detestabilia mala, consistunt in arbitrio prę-sidentis. Velit nolit præfectus, ex necessitate boni, diligendus est Deus. Velit nolit præfectus, ex malitia iniquitatis, est adulterium declinandum. At militare, vel non militare, egredi vel non egredi,

 cætera-

cæteraque quæ philosophi indifferentia reputant, ad præpositi diligentiam & reverentiam spectant. In his, nisi mandato præsidentis, oculum aperire, instar criminis est, aut ex scientia sua ad cuiuscunque operis fructum manum irreverenter extendere. Sit cæcus in hac parte obiectus ut vivat, quia quacunque die quasi propria discretione ad arborem scientiæ, quam sibi & prælatis reservat dominus, temerariam manum miserit, laqueum mortis incurrit. Quid enim bonum, aut malum in talibus sit, non licet iudicare subiectis, dum plena reverentia præpositis exhibeatur, & fidelis obedientia mandatorum. Militem ergo in omnibus his, quæ ad statum publicum pertinent, nihil omnino tentare licet, nisi ducis iussu vel licentia, quod ipse faciendum decreverit, roboretur. Unde hi plerumque, qui ducum contempto vel non expectato imperio, congredientes cum hoste reipublicæ victoriam contulerunt, sæpe non tam gloriam assecuti sunt de victoria, quam de temeritate, vel negligentia pœnam. Quid ergo merebitur transfuga, stationis-ve desertor, si ex disciplina militari tanta severitate corripitur triumphator? In strategematibus Iulii invenitur * Clearcum Lacedæmoniorum ducem dixisse, imperatorem exercitui potius timendum esse, quam hostem, eo quod qui in prælio dubiam mortem timuerant, eos statione relicta certum manebat supplicium. L. Papilius Cursor, Fabium Rutilium, magistrum equitum, quod adversus dictum eius, quamvis prospere, pugnaverat, virgis poposcit cæsum, securi percussurus, nec contentioni aut precibus militum concessit animadversionem, eumque profugientem Romam persecutus est; nec ibi quidem remissio prius supplicii metu, quam ad genua eius, & Fabius cum patre provolveretur, & pariter Senatus ac populus rogarent. Et ne eum credas hoc fecisse ex odio * præcedenti, Man-

* al' Elearcum.

* al' præcedens Mallius.

Manlius, cui Imperioso postea cognomen fuit, filium, quod is contra edictum patris, cum hoste pugnaverat, quamvis victorem in conspectu exercitus virgis cæsum, securi percussit. Fuit autem disciplina militaris sicut reipublicæ necessaria, ita & omnibus gratiosa, adeo quidem ut *Manlius filius, pro se adversus patrem exercitu seditionem parante, negaverit tanti esse quempiam, ut propter illum corrumperetur disciplina militiæ, & obtinuit, ut ipsum puniri paterentur. Appius Claudius ex his, qui loco cesserant, decimum quemque militem sorte ductum, fuste percussit. Fabius Rutilius consul, ex duabus legionibus, quæ loco cesserant, vicenos sorte ductos, in conspectu militum securi percussit. Idem ternos ex centuriis, quorum statio ab hoste perrupta erat, addixit securi. Q. Fabius Maximus, transfugarum dextras præcidit. M. Cato tradidit in furto deprehensis inter commilitones, dextras esse præcisas, aut si benignius in reum animadvertere voluissent, * in principiis sanguinem missum. Seditio quoque securim provocat, ita tamen ut pro arbitrio ducis in pœna paucorum, securitas & quies reipublicæ reformetur. Iulius Cæsar orta seditione militum, paucis percussis, castra sedasse legitur, & fidem militum reparasse.

*al Mallius.

*al principiis.

CAP XII.

Quare cingulo priventur milites, & quod exautoratus non habet aliquod cum gladio telo-ve commercium, & quare gladius insertus est cingulo.

FIT interdum ut ex delicto suo privetur miles militiæ cingulo, in his maxime, ubi sacrilegia committuntur. Veteri namque iure statutum est, & novo non est abolitum, ut qui non servato militiæ sacramento, religionem quam profitetur, impugnat, cinguli amissione mulctetur. Fertur hoc edicto Iulius compescuisse militem suum, quando

urbem ingressis, non licuit homines spoliare, aut templa Deorum, quod ei postmodum ingravescente seditione improperant. Numinibus namque Romanis civibusque iurati, oppugnare non poterant, quos sacramento militiæ susceperant defendendos. Sic quoque C. Curio bello Dardanico circa Dyrrachium, cum unam de quinque legionibus seditiosam vidisset, eam procedere iussit inermem, descinctamque in conspectu armati exercitus stramenta coëgit secare. * Postremo autem die similiter fossam discinctos milites facere, nullisque precibus legionis impetrari ab eo potuit, ne signa eius submitteret, nomenque aboleret. Milites autem in supplementum aliarum legionum distribuit. Non enim restituebantur, qui meruerant privari cingulo, antequam eos præ cæteris virtutum merita insignirent. Milites qui ex Cannensi pugna cedentes, in Siciliam fuerant relegati, postulaverant à M. Marcello consule, ut in prælium ducerentur. Ille Senatum consuluit, Senatusque negavit placere sibi, eis committi rempubl. qui eam deseruissent. Marcello tamen permisit facere quod videretur; lege tamen præscripta, ne quis eorum munere vacaret, neve donaretur præmio, aut honore, aut reportaretur in Italiam, dum Pœni in ea fuissent. Dum vero cingulo spoliati sunt, eis nec æra procedunt, nec militaribus privilegiis gaudent, nec habent aliquod cum gladio telove commercium. Ideoque provida constitutione maiorum est gladius insertus cingulo, ut collato honore cinguli, potestas quoque ipsius gladii aliquatenus intelligatur collata. Et recte cingulo decoratur, ad militiam quisquis accedit, quia eum expeditum esse ad munia reipublicæ, officii sui necessitas exigit. Accingi namque solet, cui gerenda imminent; & cui vacatio datur, licet esse descinctum. Unde illud in libro Regnorum: Non neque glorietur accinctus, ut discinctus. Quia solicitudo

* al' Postero.

citudo laboris imminentis, gloriandi licentiam non admittit, & ociandi libertas & securitas quietis plerumque extollentiam parit. Cingulum ergo indicium est laboris, labor honoris meritum, ut liqueat omnibus, quod qui laborem indictum militiæ, subire detrectat, honorem gladii in militari cingulo frustra portat. Ipsius quoque cinguli cassa est significatio, nisi fidem eius roboret & solidet labor. Videas multos cinguli honore tumentes, sed nisi honorem laboriosa impleant merita, idem est ac si pro solida substantia quis vendicet spumam. Profecto dignus est privilegium perdere, qui concessa sibi abutitur potestate. Abutitur autem quis, vel non faciendo quod oportet, vel faciendo quod fieri non oportet, & cum utrumque sit malum, ut dicitur, peccatum delicto gravius esse solet. Delinquit enim qui non implet officium; sed plane peccat, quisquis committit contrarium. Albo siquidem nigrum magis opponitur, quam non album, & tristitia lætitiam magis impugnat, quam spes aut timor, quæ neque in lætitiæ rationem cadunt, nec ei maxime adversantur. Et cingulo quidem abutitur, tam ille qui non implet quod oportet ex militiæ sacramento, quam ille qui impugnat militiæ sacramentum. Delinquit tamen gravius, qui impugnat, sicut hostis verus ignavo milite odibilior est. Unde qui rempublicam, & inermem manum militaribus armis impugnat, iustissime exautoratur, tanquam ille qui figuram hostilem induerit. Sed præ cæteris omnibus divino & humano iure gravius feriuntur sacrilegi, & hi qui variis perturbationibus impugnant ecclesiam Dei, quibus lex non præcisionem dexterarum, sed pœnam irrogat capitalem. Si patrocinium illorum assumant Cicero, & Demosthenes, si in defensione eorum linguam acuat, & totius ingenii sui vires exhauriat Quintilianus, si iura viguerint, quod post Deum in manu

principis est, fortunas eorum & capita, quin legitimis suppliciis feriantur, tueri non poterunt. Quod si gladium suum adversus tales non exerit princeps, in seipsum proculdubio provocat gladium bis acutum, quem in ore suo gerit filius hominis, gladium utique, qui vivus & efficax est, qui corpus fundit, & animam mittit in gehennam; ad quem obtusus est omnis gladius, & omnis armatura fragilis, & fluida, & infirma, præter illam, quam sola construxit gratia in bonorum fabrica meritorum. Sunt autem plurimi, qui malorum clamore operum, quando militiæ consecrandi cingulum altari obtulerunt, videntur protestari, se eo tunc animo accessisse, ut altari, & ministris eius, sed & Deo, qui ibi colitur, bellum denunciarent. Facilius crediderim hos malitiæ execratos, quam ad legitimam militiam consecratos

CAP. XIV.

Quod disciplina militaris plurimum prodest, & quid militiam maxime frangit.

PROINDE necessaria est disciplina militaris, cuius quanta sit utilitas, non facile dixerim. Ut enim dictum est, Romanis adeo profuit disciplina, ut orbem suæ subiicerent ditioni, Alexander quoque Macedo, exiguam manum militarem suscepit à patre, sed doctam, qua assuefacta militiæ orbem terrarum aggressus, innumeras hostium copias fudit. Xerxes à trecentis Lacedæmoniorum ad Thermopilas vexatus, cum eos manu infinita, plurimisq; suorum amissis, vix confecisset, in eo se deceptum dicebat, quod multos quidem homines haberet, viros autm disciplinæ tenaces nullos. Hoc equidem vere dixit, quod & fuga illa testatur, qua apud Salaminam turpiter victus, qui tot gentes in bella trahebat, ut duces non possent facile numerari, vix una nave evasit. Fertur enim quod duces exercitus eius

eius non consueverit præ multitudine aliter numerare, quam singulis telis receptis à singulis, ut ex numero telorum, ducum quoque numerus teneretur. Est autem dux usquequaque inutilis, apud quem disciplina non viget; & frustra sperat victoriam, qui animos manusque militum assidue non exercet. Miles subitus subito deserit ducem, & laborem ferre non sustinet, quem continuus non exercuit labor. Cæsaris animum fiducia roboravit, quod ei res erat adversus militem subitum, ducemque emeritum, & qui longa pacis quiete dedidicerat ducem. Sed & ubi victoria desperatur, ad spem vindictæ erigendus est animus. Est enim interdum

Vna salus victis nullam sperare salutem,

& ut se victores putent, si non moriantur inutili. Magni namque muneris loco est, satiari ultione; & dispendium vitæ, vindictæ solatio compensari. Facile assumit pugnandi necessitatem, cui fugiendi imponitur difficultas. Audaciores sunt qui bellum inferunt, & sæpe alii dum honeste viriliterque mori cupiunt, feliciter vincunt.

Audentes namque *fortuna iuvat*,

& ut pugnæ discrimen imminet,

Degeneres animos timor arguit,

quo nihil ignominiosius est his, qui nomen & officium militiæ profitentur. Timidos namque gravissime lex militaris percellit. Duci quoque in re militari, diligentissime præcavendum est,

Ne Venus & vinum pugnantia pectora frangant.

Semper enim vincit luxuria, sed eos duntaxat, quos ante corrumpit. Eoque studiosius fugienda est, quo in clientelam suam acerrime sævit. Antiochus tantæ luxuriæ & superfluitatis instruxit exercitum, ut etiam gregarii milites auro caligas facerent, proculcarentque materiam, cuius amore populi dimicant. Gens quoque Parthorum sæpissime superatur, eo quod luxuriosissima est. Nam

Quic-

Quicquid ad Eoos tractus, mundique teporem
Labitur, emollit gentes clementia cœli.

Solent non in acie cominus præliari, ſed quoad poſſunt, hoſtem eminus lædunt. Obſeſſas urbes mora & viribus neſciunt expugnare. Pugnant autem procurrentibus equis, aut terga dantibus, ſæpius etiam ſimulantibus fugam. Signum his ex antiquo more non tuba, ſed tympano datur. Nec pugnare diu poſſunt; quia intolerabiles eſſent, ſi quantus eſt eorum impetus, tanta eſſet perſeverantia. Natura taciti; ad faciendum, quam ad dicendum promptiores. In cibum parci, fides dicti promiſſique nulla. Principibus metu, non pudore vel religione parent. Principatus vero quem corrumpit luxuria, diu ſtare non poteſt. Aut ſi ſteterit, opprimente iudicio Dei, evomet quicquid immoderatio luxuriæ hauſit. Modum ſiquidem ſui neſcit, nec ante intemperantiam reprimit, quam ex indulgentiore licentia in extremam turpitudinem prolababatur. Aſſyriorum diſcute plagas, & hiſtoriarum teſtimonio convinces, regna eorum, impulſu luxuriæ eſſe ſubverſa. Inter cætera refert Trogus, quod poſtremus rex Aſſyriorum regnavit Sardanapalus, vir muliere corruptior. Ad hunc videndum, quod nemini ante eum permiſſum fuerat, præfectus, cum admitti magna ambitione ægre obtinuiſſet, invenit eum inter ſcortorũ greges purpuram colo nentem muliebri habitu, cum mollitie corporis & oculorum laſcivia omnes feminas anteiret, penſa inter virgines partientem. Quibus viſis, indignatus tali feminæ tantum virorum iri ſubiectum, tractanteſque ferrum & arma habentes parere, progreſſus ad ſocios, quid viderit refert. Negat ſe ei parere poſſe, qui ſe feminam mallet eſſet, quam virum. Fit ergo coniuratio. Qua ille audita, in aulam regiam ſe recepit. Ubi extructa incenſaque pyra, & ſe & divitias ſuas in incendium mittit. Hoc ſolo imitatus

virum.

virum. Et præcedentium quidem regum robur à luxuria emollitum eſt, deinde per ſingulos quaſi per gradus invaleſcente mollitia, in hoc tandem effœminatum, fractum, & comminutum eſt. Imperium fere Romanum exhauſtum eſt, & divulſum, Nerone imperante, cuius gula fere omnia devoravit, maculavit libido, exhauſit avaritia, fregit ignavia, luxuria cum ſuperbia exinanivit. Hic nullam veſtem bis induit, ut vel in aliquo cæteris ſingulari gloria præluceret. Sed dum Roma permiſit, totum orbem fecit inglorium. Quicquid aliorum quæſivit induſtria, huius inertia fere amiſit.

CAP. XV.

Romanos in diſciplina præ cæteris viguiſſe, & in eis Iulium Cæſarem floruiſſe præ cæteris.

SED cum omnium gentium exempla revolvo, diſciplina Romanorum præ cæteris lucet. Mœſis quoque plurimum profuiſſe legitur diſciplina, ut in paucitate ſua finitimis ſuperatis, cum Romanis auſi ſint ſuper imperio gentium dimicare. Quam feri autem extiterint, ex verbis eorum colligitur, quibus adverſus Romanos pugnaturis, unus ducum ante aciem poſtulato ſilentio: Vos, inquit, qui eſtis? Reſponſum eſt: Romani gentium domini. Et ille: Ita fiet, inquit, ſi vos viceritis nos. Gravi tandem conflictu pugnatum eſt, ſed Romani vicerunt, & numero plures, & fortiores viribus, & exercitatiores uſu, multis tamen amiſſis ſuorum, eo quod eis colluctatio fuerat adverſus populum diſciplinaliter eruditum. Verum in tota re militari nihil utilius, nihil clarius duce erudito. Nam virtus & induſtria ducis, efficaciam exercitus, ſicut proverbialiter dici ſolet, quaſi altera lance compenſat. Cæſareos triumphos duci potius, quam exercitui vetuſtas aſſcripſit. Ut enim Solinus ait, quantum Senicius aut Sergius inter milites, tantum inter duces,

ces, imo inter omnes homines Cæsar Dictator enituit. Huius ductibus * undecies centum viginti & duo millia hostium cæsa, [* nam quantum bellis civilibus fuderit, noluit annotari.] Signis collatis quinquagies & bis dimicavit. M. Marcellum solus supergressus, qui novies & tricies pari modo fuerat præliatus. Ad hæc nullus celerius scripsit, nemo velocius legit, quaternas etiam epistolas perhibetur simul dictasse. Benignitate adeo præditus, ut quos armis subegerat, clementia magis vicerit.

* al' x. LII. m. Minas annotavit.

* al' absunt.

CAP. XVI.

Quæ nostratibus mala proveniant ab indisciplinatione.

SED quid maiorum virtutem replico, & revolvo? Defecit ætas nostra, & fere ad nihilum redacta est, honoribus intumescit, honorum nesciens gradus, vanitate nominum delectatur, contemta rerum vanitatę & fructu. Aleator, auceps, quodque magis mirere, * stulticines, & qui nunquam virilia tractaverunt, sed neque nota habuerunt officia, cum ad opera lasciviæ pilo fruticante, cuteque indurata tanquam inhabiles reprobantur, militem induunt, primipilatum ducatumq; affectant, & se ductores & doctores pollicentur officii, quod nunquam didicerunt. Porro nullum unquam imperium sic virtus dilatavit, cuius isti non sufficiunt contrahere fines, aut omnino vires evacuare. Si mihi non credis, vel operibus crede. Pudet dicere, quod dolor est, & ignominia sustinere. Dum armata nobis militia stertit, dum alienam expugnant pudicitiam, suam prostituunt, dum nobilium circumeunt domos, convivia explorant, ut epulentur quotidie splendide, dum ampullas proiiciunt & sesquipedalia verba, sine cruore trucidantes Saracenos & Parthos, & si quid aliud hostili censetur nomine, dum hoc faciunt milites gloriosi, * Nivicollinus

* al' stultisciens.

* al' Nivicolinus.

collinus indomitus insolescit, inermes Britones intumescunt, ipsosque qui dicuntur Palatini comites, & regum sanguine gloriantur, fere ad deditionem compellunt, & quasi tributarios faciunt. Non est qui cum eis velit manum conserere, aut qui velit æquo Marte quid valeant experiri. Armati inermes ad campestria provocant; sed inermes ad silvestria, quia de propria virtute diffidit, nemo nostrorum persequitur. Utinam memoriter tenuissent, quid de Cisalpinis Romana narrat historia, cuius verba sunt hæc: Cisalpinorum incolis animi ferarum, corpora plus quam humana erant. Sed experimento deprehensum est, quia virtus eorum sicut primo impetu maior est quam virorum, ita sequens minor quam feminarum est. Alpina enim corpora humente cœlo educata, habent aliquid simile nivibus suis, cum mox incaluerint pugna, statim in sudorem eunt, & levi motu quasi sole laxantur. Alibi quoque Alpinarum gentium feritas facile vel per mulieres ostenditur, quæ deficientibus telis, infantes suós afflictos humi in ora militum adversa miserunt. Si essent plane qui impugnarent *Nivicollinos nostros, proculdubio vincerentur. Sed ut ait Amentius, non est qui faciat facienda, quæ fere perfici ultronea fortuna compellit. Armatam provinciam inermis imbellisque barbaries aggreditur, depopulatur & vastat, & qui domi suæ esurit, milite nostro cedente, de nostro satiatur, & in nostro facit luxuriæ diem festum. Nunquid enim non cedit miles, qui non repellit hostem irruentem, & imminentem? Si vero nec amor patriæ, nec rerum damna, nec salutis imminentis ab hoste dispendium, vel pudoris stimulus virtutem militiæ nostræ excitare debuerat, cui iam inermis & insolens Walensis insultat. Proverbialiter dici solet, quia misera terra est quam agaso vel mulio depopulatur. Quod si nulla exhortatione virili, nostri possunt milites

* Nivicollinos.

milites ad virilia incitari, vel matres & uxores cedentium eos urgeant ad virtutem. Nam aliquid tale in priscis historiis invenitur. Cum enim irruentibus Medis, acies Persarum pulsata in fugam ageretur, & omnino deficiens, nec victorem respicere auderet, matres & uxores eorum passim obviam fugientibus currunt, & mulierum densata acie orant in prælium revertantur. Nolentibus, sublata veste, obscœna corporis ostendunt, rogantes num in uteros matrum vel uxorum velint refugere. Hac repressi castigatione in prælium redeunt, & facta impressione, quos fugiebant, fugere compulerunt. Utinam sic faciant uxores & matres nostrorum * Marchiorum, dum quacunque occasione patriam servent incolumem, & labem pudoris amoveant.

* al' Marchionum.

CAP. XVII.

Nobis à nostratibus esse exempla virtutum, & quas civitates in Italia condiderit Brennus, secundum antiquas historias.

VERUM quod à nostris nunc quærimus, iampridem præteriit, & eousque maiorum nostrorum virtus manavit ad alios, ut plenitudo divitis venæ à fonte videatur in rivulos defecisse. Neque enim à Romanis, & Græcis tantum nobis sunt exempla virtutis, nam & domesticis abundamus. Tradunt historiæ Brennum ducem Senonum, qui exercitum Romanorum apud flumen * Aliam confecit, ipsam urbem Romam irrupit, cepit, & cæsis patribus, & subacta Italia invasit Græciam, vastans omnia, universisque terribilis, usque ad Delphici Apollinis templum, quod situm est in monte Pernasso, processit, ipsiusque Apollinis appetens spolia, scurriliter iocatus ait: Locupletes Deos largiri hominibus oportere. Hunc, inquam, tradunt de maiori Britannia, quæ ab adventu Saxonum in insulam, appellatur Anglia, oriundum. Apud Trogum

* al' Albam.

gum Pompeium in vicesimo reperitur, quia Senones Galli, commilitiones Brenni, cum in Italiam venissent, Tuscos à suis sedibus expulerunt, in ea condiderunt urbes egregias, Mediolanum, * Cornum, Brixiam, Veronam, * Bergamum, Tridentum atque Vincentiam. Nam quod urbem Senensium senibus suis, & valetudinariis, armentariisque construxerint, non modo fides historiæ, sed celebris traditio est; ex eo quidem validior, quod Senenses & lineamentis membrorum, venustate faciei, & coloris gratia, moribus quoque ipsis ad Gallos & Britones, à quibus originem contraxerunt, videntur accedere, licet eos vetustas temporis, orbis plaga, situs regionis, convictus finitimorum, quibus sanguine & moribus diu permixti sunt, ex magna parte mutaverit. Nondum tamen colorem Gallicum, candorem scilicet, hæc omnia ad vicinorum similitudinem exterminasse sufficiunt. Græci namque lac γάλα dicunt, unde & γαλαξίας lacteus appellatur, & Galli quasi colore lactei, & Galatæ, qui quandoque dicti sunt Gallo-græci, in finibus Græciæ, quos Gallorum militia occupavit. Mansit autem exercitus ille Brenno duce triumphator, & semper invictus, donec insurgere ausus est in Deos, ipsum Apollinis Delphici invadens templum. Ubi cum incolæ Dei opem suppliciter implorarent, iuvenem supra humanum modum insignis pulchritudinis in delubri culmine conspexerunt. Auditus est etiam stridor arcus & strepitur armorum. Subito etiam terræ motu pars montis abrupta, Gallorum stravit exercitum. Insecuta deinde tempestas est, quæ grandine & frigore saucios absumpsit. Dux ipse Brennus, cum dolorem vulnerum ferre non posset, pugione vitam finivit. Nec moveat quemquam (ut dictum est) in templo visum esse Appollinem, ad ducis invicti audaciam coërcendam, delendumque exercitum, qui

* al' Cumas
* Vergamum.

permittente Deo, exigentibus culpis hominum, multas deleverat nationes, cum certum sit aëreas potestates plurimum nequitiæ suæ exercere in illos, qui sanæ fidei expertes sunt, & veræ religionis ignari. Eis namque gratia subtrahitur, daturque malignis spiritibus licentia nocendi, cum, nisi Domino permittente, omnino nocere non possint, nec si velint: & sicut euangelico docetur testimonio, non impetrata licentia non audeant, aut queant irruere in gregem porcorum.

CAP. XVIII.

Exempla recentium historiarum, & quomodo rex Henricus secundus tempestatem & procellas regis Stephani serenaverit, & pacaverit insulam.

ET quia Brenni historia alicui nimis forte remota videbitur ad monstrandam virtutem gentis, cui non natura, sed doctrina, exercitium, ars, & forte dux deest, accedo propius, & ea quæ fere sunt omnibus nota, compendioso sermone proponam. * Enudus quanta virtute Anglorum, Dacos danosve fregerit, motusque compescuerit Noricorum, vel ex eo perspicuum est, quod ob egregiæ virtutis meritum, quam ibidem potenter & patenter exercuit Cantia nostra, primæ cohortis honorem, & primos congressus hostium, usque in hodiernum diem in omnibus præliis obtinet. Provincia quoq; Severiana, quæ moderno usu & nomine ab incolis Wiltesira vocatur, eodem iure sibi vendicat cohortem subsidiariam, adiecta sibi Devonia & Cornubia. Ad tempora nostra descendo: Rex Anglorum, qui Ruffus cognominatus est, armis quidem strenuus, sed parum religiosus, & qui persecutione sanctorum, & præcipue sancti Anselmi Cantuariensis, spiculum invidiæ quo suffocatus est, in se visus est provocasse, is, inquam, Cenomanum expugnavit, Comitem cepit, nec tamen dignatus est eum carce-

* al' Ciniduu.

carcerali custodiæ mancipare, tantoque operi attestabitur in perpetuum mons Barbatus, aut si alio nomine censere malueris, dicatur mons barbarus aut barbarorum. Transeo ad successorem eius Henricum inclytum regem, qui leo iustitiæ appellatus est, quem, sicut publice notum est, non modo urbes, sed & turres Galliæ timuerunt. Sed qualiter regem Francorum commisso prælio fregerit & fugaverit, quia percelebre est, & victoriæ illius in utroque regno, qui publico prælio interfuerunt, plurimi testes extant, ne replicare notissima tædiosum sit, scienter prætereo. Normannorum ducem virum bellicosum, armis strenuum, qui Hierosolyma liberata redierat, sub umbra nominis, quomodo ceperit alieni regni ingressus terminos, referre supervacaneum credo, cum etiam iuniores eundem captum viderint in custodia publica, habita tamen æstimatione dignitatis & sanguinis. Testantur hoc Normannorum proceres, alii capti, alii incarcerati, alii exheredati, in hodiernum diem. Sed & sepulchrum captivi ducis apud nos est. Postremo, ne longe petantur exempla, nepos illius totius ævi, si collatæ iam gratiæ virtutum in fine cohæserint merita, rex optimus apud Britannias, Normannorum, & Aquitanorum dux felicissimus, & primus tam amplitudine rerum, quam splendore virtutum, quam strenuus, quam magnificus, quam prudens & modestus, ab ipsa, ut ita dicam, infantia fuerit, nec ipse livor silere aut dissimulare potest, cum opera recentia, & manifesta sint, & à Britanniarum finibus, ad Hispaniæ limites, virtutis suæ protenderit & continuarit titulos.

Scilicet ingenium, & rerum prudentia velox
Ante pilos venit, dicenda tacendaque callet,
Et potis est nigrum vitiis præfigere theta.

Volens namque Deus gentis prævaricatricis punire malitiam, rupto fœdere, quod iuramento proce-

rum cum filia Leonis iustitiæ firmatum fuerat, novorum permisit sublimari favorem, & in regno alieno regnare hominem contemptorem boni & æqui, cuius consilium infatuatum est ab initio, cuius caussa in iniquitate & perfidia fundata est, negligentem disciplinæ, ut eo non tam regnante, quam concutiente & collidente clerum & populum, provocarentur omnes ad omnia. Mensura namque iuris vis erat. Invadens ergo regnum, exheredavit, exclusit Dominum, pro quo, si fides esset in homine, & decessorum meritis, & ex necessitate iuramenti sibi fuerat moriendum. Vicinas studuit corrumpere nationes, cum principibus matrimonia contraxit & amicitias, ne quo Dei beneficio parvulus, qui adhuc vagiebat in cunis, ad petitionem hereditatis posset accedere. Plurima quidem adversus innocentiam machinabatur, sed in omnibus his mentita est iniquitas sibi. Eoque innotuit, quia Deus verax est, quod fidem, quam Deo suo, dominoque terreno non servavit, eam nequaquam repperit in subiectis. Eadem namque mensura remensum est ei, qua ipse alii præmensus fuerat: ac si omnes apud Ennium didicissent,

Neque dedi, neque do infideli cuiquam fidem.

Sed cum multa male, pauca bene, illud pessime egit, quod in contemptum Dei, in *Christos eius, manus iniecit, non sine nota perfidiæ & perditionis, quam nefarii operis merito, contraxit apud omnes, ut ad curiam eius exinde nemo secure accederet. Non tamen solos, etsi primos ad perniciem sui cepit episcopos, sed omnibus quos suspectos habuit, proditionis suæ tetendit insidias. At in captione Episcoporum initium malorum fuit, & ab ea die non defuit gladius lateri eius, & facta sunt semper novissima hominis deteriora prioribus. Quid multa? In diebus eis multiplicata sunt mala in terra, ut si quis ea summatim recenseat, historiam Iosephi

* al' Christianos.

phi possint excedere. Veruntamen se illis pueri virtus opposuit, & fere ante ætatem aut munus militare, sic malignantium impetum fregit, ut Theodosio iuniore, quem historiæ conferunt Alexandro * non inveniatur inferior. Nec mora, in primis adolescentiæ annis, impubes adhuc, militiam aggressus est, vultuq; ferociori, & fortiori manu divini auxilii, hostium corda concussit & fregit. Statimque insurrexerunt in eum reges Francorum, & Anglorum, collectis viribus suis, & utroque immanior hostis Eustachius ille, sororius regis Francorum, qui propriam agens causam, non tam patri, quam sibi, paternum diadema conservare nitebatur. Et eos quidem non modo viriliter Neoptolemus noster sustinuit, sed ex maxima parte potenter superavit. Unde tactus dolore cordis intrinsecus Eustachius, quem prædixi, quod in vita optimum fecit, rebus excessit humanis, quem, lætantibus bonis, & publicæ fortunæ congratulantibus, quoniam hic flagellum aliud patriæ imminebat, luxerunt

Ambubaiarum collegia, pharmocopola,
Mendici, mimi, balatrones, hoc genus omne.

Ne tamen obitus eius gloriæ ducis nostri quicquam detraheret, deditionem Craumersiæ, in cuius subsidium cum patre venerat in manu valida, & numero ampliori * vivus armatus, militum instructus copia, sustinuit præsens & vidit. Dux autem consilio unius præmonitus, inter castrum quod rex munierat, & regis copias, suum, sed longe minorem exercitum interiecit. Ne tamen hoc alienigenæ ascribant viribus suis, nostro præcipue milite nitebatur. Ad hoc demum exigentibus culpis perductus est, qui regnum occupaverat, ut cogeretur exheredare filium, & duci cedere regni successionem, & totius regni proceres & militiam fidelitate præstita obligare. Transeo ad obsidionem * Chinonis, quia ibi Anglos & Normannos, quos iam multi-

* al' addūt, quamquam dictum sit non esse, & utinam numquam.

* al' nimis.

* al' Chivonis.

plex confœderatio univit, præcipuos & magis strenuos in captione castri extitisse, nullus ignorat. Nam * si Leo de Nanneco, & toto minoris Britanniæ, quamvis grandis provincia sit, comitatu, qui rebellis esset in hodiernum diem, nisi robur gentis Anglorum esset formidini. Hoc ipsum aut veritus, aut amore & virtute allectus (incertum est enim) illustris Blesensium & Carnotensium comes castra, quæ pupillaris ætatis tempore amissa fuerant, ducatui Normannorum restituit. Longum est si inclyta gesta tanti principis enumerare contendam; quæ sicut omnes admirari necesse est, ita plene describere impossibile. Nec ego viribus meis arrogo, in quo, si iuxta præcedentis gratiæ cursum sibi diu successerint prospera, sudare poterunt Orosius, Egesippus, & Trogus. Cæterum adolescentiæ exitus aliquibus suspectus est, & utinam frustra à bonis timeatur.

* al' fileo de Vanneto.

CAP. XIX.

De honore militibus exhibendo, & modestia indicenda: & qui militia artem tradiderint, & generalia quædam præcepta eorum.

Quid moror in commendatione gentis, quam de natura constat esse laudabilem? Beatus Eugenius eam ad quæcunque vellet applicari, dixit esse idoneam, & præferendam aliis, nisi levitas impediret. Sed sicuti Hannibal negabat posse vinci Romanos nisi in patria sua, ita & hæc, dum peregrinatur, invincibilis est. Nam in sedibus suis facilius expugnatur. Hoc autem forte commune habent cum cæteris gentibus incolæ Britanniarum atque Italiæ. Si vero recte fuerint instituti, & doctrinam exercitatione firmaverint, honorati incedant, habeantur patriæ defensores, niteant cultu, qui tamen viros deceat, nam cultus lascivior nec in muliebri sexu

sexu vitio caret, aut nota. Crebro namque compertum est in bellis, militiæ lascivientem & splendidum apparatum, non tam civibus conferre victoriam, quam hostes invitare ad prædam. Unde & Hannibal, cum apud regem Antiochum moraretur causa profugii, facetissime cavillatus est, rege ostentante exercitum insignibus aureis, & argenteis florentem, inducentem currus cum falcibus, & cum *curribus elephantos, & omnem equitatum, frenis, ephippiis, monilibus, ac phaleris præfulgentem. Cum ergo rex contemplatione tanti ac tam ornati exercitus, gloriabundus Hannibalem aspexisset: Putasne, inquit, satis esse Romanis hæc omnia? Tunc Pœnus, eludens ignaviam, imbelliamque militum eius preciose armatorum: Plane, inquit, satis esse credo, etsi Romani avarissimi sint. Lepide quidem, breviter, & acerbe. Nam rex de numero exercitus, & de æstimanda æquiparatione quæsierat, & illum liquet respondisse de præda. Deniq; si Naso à malitia artis suæ arcet, & iubet esse procul iuvenes ut femina comptos, quis credat eos ad robustam militiam admittendos? Opifices artium singularum id rerum suarum præ cæteris ornant, à quibus se sciunt præ cæteris honorari. Unde liquet milites oportere armis, quam vestibus nitidiores esse. Æneas à digitis gemmas ad ensem, Virro ad pocula legitur transtulisse. Machabæos quoque constat, clypeos inaurasse, & ex fulgore eorum fortitudinem gentium dissipatam. Eos tamen credibile est veste communi fuisse contentos. Nihil est quod minus deceat militem, quam cultus mollior, & delitiæ vestium exquisitæ, nisi forte cum Thrasone ad munitionem Thaidis expugnandam, Veneri devoverit militiam suam, Marte contempto. Sordes quoque vitandæ sunt, & mediocritati, quæ aureo incedit tramite, iugiter insistendum. Hoc autem volo ire persuasum nostratibus, si exerceantur, virtutem non de-

* al' turribus.

esse, quæ tamen frequenter intercidit, si non disciplina firmatur. Artem vero rei militaris, Lacedæmonii tradidisse dicuntur. Unde & Hannibal Italiam petiturus, Lacedæmonium quæsivit ductorem armatorum. Qui desiderat pacem, præparet bellum. Qui victoriam cupit, diligenter imbuat militem. Qui secundos optat eventus, dimicet arte, non casu. Nemo provocare, nemo offendere audeat, quem scit superiorem fore, si pugnet. Athenienses unum præ cæteris mandasse militibus, prisci loquuntur annales: Miles nondum emeritus exercitio & labori iugiter assuescat. Nam hæc solent in castris sanitatem, & in conflictu præstare victoriam. Iidem eam tradiderunt, quia in peditibus robur consistit exercitus, & parumper aptum esse militiæ, qui, nisi eques sit, pugnare non novit. Veruntamen nec exerceri, nec ad pugnam vocatur utiliter, cui stipendia non procedunt. Si enim subtrahas alimenta, tibi miles obsequium negabit, aut fidem. Fames enim, ut dici solet, pugnat interius, & sola hæc, quæ tutissima videntur, expugnat. Nescit plebs ieiuna timere. Si vero alimenta processerint, nunc timore pœnæ, nunc præmiorum spe ad officium incitetur. Sint ubique campiductores, & militarium exercitiorum magistri, & his ipsis æra proveniant, & videbis in brevi gentem in id virtutis esse reductam, quo vigebat quando maximus Imperatorum Iulius Cæsar,

Territa quæsitis ostendit terga Britannis.

Sed & deliberationes castrenses, fictitiæ tamen, frequentius agitentur, ut in his exercitatus miles, cum usus exegerit, quid maxime expediat, sciat eligere. Si vero res fuerit seria, lateat militem, eo quod militare præceptum est: quid fieri debeat tractato cum multis, quid vero facturus sis, cum paucissimis & fidelissimis, vel potius ipse tecum. Raro enim manet absconditum, quod ad notitiam multitudinis

tudinis venit. Militaria quoque præcepta & exempla strenuorum, iunioribus sæpe referenda sunt, ut his ad scientiam instituantur, illis accendantur & animentur ad virtutem. Nec tamen propositum meum est, militarem hic tradere artem, quæ quidem maxima est, & pernecessaria, & sine qua (ut verbis Plutarchi utar) mancus quilibet intelligitur principatus. Quam si quis ediscere voluerit, adeat Catonē * Censorium, legat & illa quæ Cornel. Celsus, quæ Iulius * Hyginus, quæ Vegetius Renatus, cuius, eo quod elegantissime rei militaris artem tradidit, licet exempla præstrinxerit, plura inserui: legat inquam quæ isti posteris præscribenda duxerunt. Hoc tamen in omnium artium utilitate versatur, ut nequaquam præceptis exercitium desit. Nam, sicut ait Cicero, in unamquamque rem dare præcepta facillimum est, sed eam efficaciter exequi laboriosissimum. Quod vero in præceptis eloquentiæ ad Herennium scribens, de arte dicendi asseruit, eam scilicet inefficacem & inutilem esse sine usu & exercitatione dicendi, ad omnes artes arbitror transferendum, quatenus non firmantur usu, nec exercitio roborantur. Adeo quidem ut si artem usumq; dissocies, utilior sit usus expers artis, quam ars quæ sui usum non habet. Nam & David in funda & lapide, quorum peritiam & usum habebat, Allophylum stravit, & in baculo suo aggredi ausus est virum cunctis terribilem, & bellatorem ab adolescentia sua. Reiecitq; loricam regiam & arma, quibus exercitatus non fuerat, ratus esse omnia impedimento militiæ, quorum usus exercitio non firmatur. Cæterum sicut ars sterilis est usus ignara, sic & usus imperfectus est, qui ex arte non provenit. Est ergo singulorum initium à natura, qua reluctante, & (ut dici solet) invita Minerva, nihil recte aggredimur. Progressus ab usu, ab arte perfectio, si tamen iugi exercitatione fuerit solidata. Obtinet hoc in li-

* Censorinum.
* al' Iginius

* al' artibus.

beralibus, * virilibus, & mechanicis, aut si quæ sunt, quarum nondum audierimus mentionem, ut ars infœcunda sit sine usu, & usus temerarius sine arte. Militia ergo sine arte iners est, inofficiosa sine usu. Quocirca qui miles esse voluerit, prædiscat artem, eamque usu & exercitio firmet, ut cum electus fuerit, & militiæ sacramento * ascriptus, reipublicæ, & sibi utiliter vivat, & non sit, prout Plutarchus ait, manus manca. His enim verbis in institutione Traiani novissime usus est, cum à manibus prolapsus est ad pedes. Sequamur ergo eum, & sicut ipse ait, quasi soccos pedibus faciamus, ut non offendantur ad lapidem, obicemve alium, quem multiplex ingerit casus.

* al' astrictus.

CAP. XX.

Qui sint pedes reipubl. & de cura eis impendenda.

PEDES quidem, qui humiliora exercent officia, appellantur, quorum obsequio reipublicæ membra per terram gradiuntur. In his quidem agricolarum ratio vertitur, qui terræ semper adhærent, sive in sationalibus, sive in consitivis, sive in pascuis, sive in floreis agitentur. His etiam aggregantur multæ species lanificii, artesq; mechanicæ, quæ in ligno, ferro, ære, metallisque variis consistunt, serviles quoque obsecundationes, & multiplices victus acquirendi, vitæque sustentandæ, aut rem familiarem amplificandi formæ; quæ nec ad præsidendi pertinent autoritatem, & universitati reipublicæ usquequaque proficiunt. Hæc autem tot sunt, ut respublica non octipedes cancros, sed & centipodes pedum numerositate transcendat. Et quidem præ multitudine numerari non possunt, cum tamen non infinita sint per naturam, sed quia tam variæ figuræ sunt, ut nullus unquam officiorum scriptor, in singulas species, eorum specialia præcepta dederit. Verumtamen quod generale est omnibus & singulis

singulis procuratur, ut legis scilicet limites non excedant, & ad publicam utilitatem omnia referantur. Debent autem obsequium inferiora superioribus, quæ omnia eisdem vicissim debent necessarium subsidium providere. Unde Plutarchus ea dicit in omnibus exequenda, quæ humilioribus, id est multitudini, prosunt. Nam paucitas semper pluribus cedit. Ea ergo causa instituti sunt magistratus, ut à subditis iniuriæ populsentur, ipsaque respublica quasi illorum opificio calcietur. Est enim quasi discalciata, quando iniuriis exponitur, quo nihil potest ignominiosius esse gerentibus magistratum. Afflictus namque populus, quasi principis podagram arguit & convincit. Tunc autem totius reipublicæ salus incolumis præclaraque erit, si superiora membra se impendant inferioribus; & inferiora superioribus pari iure respondeant, ut singula sint quasi aliorum ad invicem membra, & in eo sibi quisque maxime credat esse consultum, in quo aliis utilius noverit esse prospectum.

CAP. XXI.

Rempublicam ad naturæ similitudinem ordinandam, & ordinem de apibus mutuandum.

SCRIPSERUNT de repub. etsi diverso modo, Cicero & Plato, cum alter qualis esse debeat disseruerit, alter qualis fuerit à maioribus instituta. Hanc tamen uterque & institutæ, & instituendæ præscripsit formulam, ut vita civilis naturam imitetur, quam optimam vivendi ducem sæpissime nominamus. Alioquin, non modo incivilis, sed potius bestialis & bruta rite censebitur. Quæ sit autem naturæ institutio, ipsa rationis experientia monstrare sufficit. Poëtarum doctissimus Maro, ad quem Plutarchus suum destinat Traianum, ut civilem vitam ab apibus mutuetur,

Admiranda canit levium spectacula rerum.

Sola

Solæ communes natos, consortia tecta
Urbis habent, magnisq; agitant sub legibus ævum:
Et patriam solæ, & certos novere penates:
Venturæque hyemis memores, æstate laborem
Experiuntur, & in medium quæsita reponunt.
Namque aliæ victu invigilant, & fœdere pacto
Exercentur agris, pars intra septa domorum,
Narcissi lachrymam, & lentum de cortice gluten,
Prima favis ponunt fundamina, deinde tenaces
Suspendunt ceras: aliæ, spem gentis, adultos
Educunt fœtus, aliæ purissima mella
** Stipant, & liquido distendunt nectare cellas.* — * al' Stillant.
Sunt, quibus ad portas cecidit custodia sorti,
Inque vicem speculantur aquas, & nubila cœli:
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto,
Ignavum fucos pecus à præsepibus arcent.
Fervet opus, redolentque thymo fragantia mella.
Ac veluti lentis Cyclopes fulmina massis
Cum properant, alii taurinis follibus auras
Accipiunt, redduntque; alii stridentia tingunt
Aëra lacu, gemit impositis incudibus Aetna.* — * al' antrum.
Illi inter sese magna vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe ferrum.
Non aliter (si parva licet componere magnis)
Cecropias innatus apes amor urget habendi,
Munere quamque suo. grandævis oppida curæ:
Et munire favos, & Dædala fingere tecta.
At fessæ multa referunt se nocte minores,
Crura thymo plenæ: pascuntur & arbuta passim,
Et glaucas salices, casiamque, crocumq; rubentem,
Et pinguem tiliam, & ferrugineos hyacinthos.
Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.
Mane ruunt portis: nusquam mora. rursus, easdem
Vesper ubi è pastu tandem decedere campis
Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant.
Fit sonitus, mussantque oras & limina circum.
Post ubi iam thalamis se composuere, siletur
In noctem,

In noctem, fessosque sopor suus occupat artus.
Nec vero à stabulis pluvia impendente recedunt
Longius, aut credunt cælo adventantibus Euris:
Sed circum tuta sub mœnibus urbis aquantur,
Excursusque breves tentant: & sæpe lapillos,
Vt cymba instabiles fluctu iactante saburram,
Tollunt, his sese per inania nubila librant.
Illum adeo placuisse apibus mirabere morem,
Quod nec concubitu indulgent, nec corpora segnes
In Venerem solvunt, aut fœtus nixibus edunt:
Verum ipsæ foliis natos, & suavibus herbis
Ore legunt: ipsæ regem, parvosque Quirites
Sufficiunt, aulasque & cerea regna refigunt.
Sæpe etiam duris errando in cotibus alas
Attrivêre, ultroque animam sub fasce dederunt:
Tantus amor florum, & generandi gloria mellis.
Ergo ipsas quamvis angusti terminus ævi
Excipiat, (neque enim plus septima ducitur æstas)
At genus immortale manet, multosque per annos
Stat fortuna domus, & avi numerantur avorum.
Præterea regem non sic Aegyptus, & ingens
Lydia: nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes
Observant: regè incolumi mens omnibus una est;
Amisso, rupere fidem, constructaque mella
Diripuêre ipsæ, & crates solvêre favorum.
Ille operum custos, illum admirantur, & omnes
Circumstant fremitu denso, stipantque frequentes,
Et sæpe attollunt humeris, & corpora bello
Obiectant, pulchramque petunt per vulnera mortem.

Reipublicæ omnes autores percurre, rerum publicarum * resolve historias, vita civilis tibi rectius & elegantius nusquam occurret. Essentque proculdubio beatæ civitates, si hanc sibi vivendi præscriberent formam.

* al' revolue.

CAP.

CAP. XXII.

Quod sine prudentia & sollicitudine nullus magistratus subsistit incolumis, nec viget respublica cuius caput infirmatur.

LOCA quoque venerabilia, si apum insistant vestigiis, via compendiosissima, & expedita, proficiscuntur ad vitam. Vide apud Maronem fundamenta Carthaginis, & earum collatione beatæ urbis auspicia poteris admirari. Omnium namque laborem communem agnosces, & neminem otiari, ipsamque reginam, cuius ope civitatis structura consurgit, etsi labori inferiorum manus suas nequaquam immisceat, oculos tamen impendit operi, & totius mentis exercet sollicitudinem. Nam sine prudentia & sollicitudine non modo respublica non procedit, sed nec minima consistit domus. Unde in commendatione Vlyxis Homerus ei comitem docet semper prudentiam affuisse, quam ritu poëtico Minervam nuncupavit. Imitator quoque illius. Maro, virum insignem armis & pietate describens, & quem dignum censuit, ut patrem faceret Romanorum, recte ei in gerendis omnibus Achatem sociavit, eo quod solicitudo prudentiæ, quæ gerenda sunt, rectissime promovet, & viro circumspecto sic negotia sæpe procedunt, ut nullis insidiantium dolis præpediatur, & quasi invisibilis via gerendorum non publicata, ad finem intentionis perveniat destinatum. Eleganter equidem, cum nec res militaris, nec pietatis opus sine sollicitudine & prudentia valeat exerceri. Fidelis utique contractus est, cum sollicitudo prudentiæ sociatur, quia & ingenium perspicax retunditur otio, & sollicitudo non proficit, nisi divitis venæ fundamento nitatur. Alterius sic altera poscit opem res, & coniurat amice. Sed cuiuslibet rei quantumlibet recta initia non procedunt, Minerva recedente. Procedat tibi poëta

ta Mantuanus, qui, sub imagine fabularum, totius philosophiæ exprimit veritatem. Attende ergo novorum civium diligentiam:

Qualis apes æstate nova per florea rura
Exercet sub Sole labor, cum gentis adultos
Educunt fœtus, aut cum liquentia mella
Stipant, & dulci distendunt nectare cellas:
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus à præsepibus arcent.
Fervet opus, redolentque thymo fragratia mella.

Ita variis tenentur occupationibus cives, & dum sic coluntur officia singulorum, ut universitati prospiciatur, dum iustitia colitur, fines omnium mellea dulcedo perfundit. Veruntamen nullius reipublicæ est diutina felicitas, nisi universitati prospiciat caput incolume. Quod si non noveras, vel Didonis docearis exemplo. Quanta enim levitate Aeneas admittitur, quantam cito invenit gratiam homo ignotus, exul, fugitivus, cuius causa ignota est, persona suspecta? Quanta curiositate exceptæ sunt ab auribus principum fabulosæ narrationes hominis, suam evacuantis culpam, propriam quærentis gloriam, & id captantis, unde posset auditorum subvertere mentes? Præcedunt ergo ad introitum hominis sermones blandi, illecebræ laudum conciliant hospitii gratiam, convivium accuratius instruit omnium captata sedulitas, fabulæ sequuntur convivia, venandi, multiplicisque luxuriæ levitas comitatur incestum. Pariunt hæc, incendium, desolationem civium, & perpetuæ hostilitatis prorogant causas. Hic finis fœminei & effœminati regni, quod licet virtutis habuerit fundamentum, succedentibus prosperis minime potuit invenire processum. Leviter admissus est, qui, quamvis ex pietatis officio ut hospes non fuerat excludendus, oportunius tamen fuerat eum ut advenam, non quasi iudicem introire.

CAP.

CAP. XXIII.

Levitatem sicut loquendi, ita & audiendi vitandam: & quod finis voluptatis, pœnitentia est.

OMNIA, inquit, fac cum consilio, & post factum non pœnitebis. Præterea sicut principem levia proferre non decet, sic nec facilem quidem esse ad levia audienda. Ait enim sapientia: Princeps qui libenter audit verba mendacii, omnes ministros habet impios. Confabulationibus & conviviis se totis viribus immiscet Venus, cuius qui prima missilia libenter admittit, quin posterioribus gravius vulneretur, vix evadit.

Visus, & alloquium, contactus, & oscula, factum, sicut se præcedunt ordine, ita & ex necessitate doloris inferunt partum. Voluptatis siquidem finis, pœnitentia est. Si mihi non credis, vel Demostheni crede, qui satis urbane hoc Laidi dicitur respondisse. Hæc autem Lais Corinthia ob elegantiam venustatemque formæ grandem pecuniam demerebat. Conventusque ad eam divorum hominum ex omni Græcia celebris erant, nec admittebat, nisi qui dabat, quæ poscebantur. Poscebat autem illa nimium quantum. Hinc natum est frequens illud proverbium apud Græcos: Frustra quis Corinthum tendit ad Laidem, nisi queat, aut velit dare, quæ poscitur. Ad hanc ille Demosthenes clanculo adit, & ut copiam sui faceret, petit. At Lais hoc quantum poposcit, quod nostratis nummi denarium faciat decies mille, æquaturque medietati talenti maioris, quod nostratis denarii viginti millia claudit. Tali petulantia mulieris atque pecuniæ magnitudine ictus, expavidusque Demosthenes, avertitur, & discedens, Ego inquit pœnitere tanti non emo. Visne proximiora? Nosti quis dixerit, quia habet hoc voluptas omnis:

Stimulis agit furentes,

Apum-

Apumque par volantum,
Vbi grata mella fudit,
Fugit, & nimis tenaci
Ferit icta corda morsu.

Initia namque cupidinis, dulcia sunt super mel & favum; at novissima eius quovis absinthio amariora sunt. Quis est enim finis confabulationis conviviorum, & expletæ libidinis, nisi pyra incensa, & quæ in omnes cives desolationis incendia spergit?

CAP. XXIV.

Vitia potestatum ferenda sunt, eo quod in eis auspicia publicæ salutis constant, & quod dispensatores salutis sunt, sicut stomachus in corpore animalis nutritiva dispertit, & hoc ex sententia domini Adriani Papæ.

VADE, inquit Salomon, ad formicam, ô piger, ut providentia habeatur. At Philosophus virum politicum mittit ad apes, ut ab illis suum discat officium: cui si Tyrii acquievissent, nequaquam luxuriæ indulsissent, & de gentis perpetua incolumitate gauderent. Sed quia vitium in muliere domina radicavit, effeminati cives subduxerunt colla virtuti. Porro etsi in officio virtutum sit remissior principatus, colendus tamen est: & sicut apes in humeris regem suum attollunt, ita subiecti, quos pedes & membra prædiximus esse, dummodo vitiis perniciosus non sit, omnimodum ei exhibeant famulatum. Nam etsi laboret vitiis, ferendus est tanquam in quo salutis auspicia provincialibus extant.

Rege incolumi mens omnibus una;
Amisso, rupere fidem.

Illyrici & Thraces, quotidiano exercitio indurati, gloria bellicæ laudis finitimos Macedones terrebant, qui prælio pulsi, rege suo regis defuncti filio in cunis prolato, & pone aciem posito, acrius certamen repetiere, tanquam ideo victi fuissent, quod

bellantibus defuerant auspicia regis sui. Victores futuri vel propterea, quod ex superstitione vel fide animum vincendi ceperant. Nam & miseratio infantis eos tenebat, quoniam si victi essent, captivum de rege facere videbantur. Conserto itaque prælio, magna cæde Illyricos fuderunt, ostendentes hostibus suis, priore bello regem, non virtutem Macedonibus defuisse. Quanti ergo esse debet iam provectus ætate & dignitate, si tanti habeatur utroque provehendus? Licet autem duriusculę videatur tractare populum, tamen autoritas dignitatis, & officii utilitas debent provincialium animos mitigare. Memini me causa visitandi dominum Adrianum Pontificem quartum, qui me in ulteriorem familiaritatem admiserat, profectum in Apuliam, mansique cum eo Beneventi ferme tres menses. Cum itaque, ut fieri solet, inter amicos, sæpe plurimis conferremus, & ipse quid de se, & ecclesia Romana sentirent homines, à me familiarius, & diligentius quæreret, ego apud eum usus spiritus libertate, mala, quæ in diversis provinciis audieram, patenter exposui. Sicut enim dicebatur à multis, Romana ecclesia, quæ mater omnium ecclesiarum est, se non tam matrem exhibet aliis, quam novercam. Sedent in ea Scribæ & Pharisæi, ponentes onera importabilia in humeris hominum, quæ digito non contingunt. Dominantur in clero, nec forma fiunt gregi, qui recto calle pergit ad vitam, pretiosam supellectilem congerunt, auro & argento onerant mensas, sibi etiam ab avaritia nimis parci. Nam pauper aut nullus, aut rarus admittitur, quem interdum non tam Christus, quam vana gloria introducit. Concutiunt ecclesias, lites excitant, collidunt clerum & populum, laboribus & miseriis afflictorum nequaquam compatiuntur, ecclesiarum lętantur spoliis, & quæstum omnem reputant pietatem. Iustitiam non tam veritati, quam precio

reddunt.

reddunt. Omnia namque cum pretio hodie, sed nec cras aliquid sine pretio obtinebis. Nocent sæpius, & in eo dæmones imitantur, quod tunc prodesse putantur cum nocere desistunt, exceptis paucis, qui nomen & officium pastoris implent. Sed & ipse Romanus Pontifex omnibus gravis, & fere intolerabilis est: præterea omnes arguunt, quod ruentibus & collabentibus ecclesiis, quas patrum construxit devotio, altaribus quoque incultis, palatia extruit, & ipse non modo purpuratus, sed deauratus incedit. Palatia splendent sacerdotum, & in manibus eorum Christi sordidatur ecclesia. Provinciarum deripiunt spolia, ac si thesauros Crœsi studeant reparare. Sed recte cum eis agit altissimus, quoniam & ipsi aliis, & sæpe vilissimis hominibus dati sunt in direptionem. Et ut opinor, dum sic in invio erraverint, nunquam deerit eis flagellum domini. Os siquidem Domini locutum est, quia quo iudicio iudicaverint, iudicabuntur, & sua mensura remetietur eis. Antiquus dierum mentiri non novit. Hæc, inquam, pater loquitur populus, quandoquidem vis ut illius tibi sententias proferam. Et tu, inquit, quid sentis? Angustiæ, inquam, sunt undique. Vereor enim ne mendacii vel adulationis contraham notam, si solus populo contradixero. Sin autem reatum, vereor maiestatis, ne tanquam qui os meum in cœlum posuerim, crucem videar meruisse. Veruntamen quia Guido Clemens Sanctæ Potentianæ Presbyter Cardinalis populo testimonium perhibet, ei usquequaque contradicere non præsumo. Asserit enim in Romana ecclesia quandam duplicitatis esse radicem, & fomentum avaritiæ, quæ caput & radix est omnium malorum. Neque id quidem in angulo, sed considentibus fratribus, sancto Eugenio præsidente, quando adversus innocentiam meam Ferentini gratis excanduerant, hoc publice protestatus est. Unum tamen audacter

conſcientia teſte profiteor, quia nuſquam honeſtiores clericos vidi, quam in eccleſia Romana, aut qui magis avaritiam deteſtentur. Quis Bernardi Redonenſis, ſanctorum Coſmæ & Damiani diaconi Cardinalis continentiam, contemtumque pecuniæ, non miretur? Nondum natus eſt à quo munus acceperit. Quod tamen à communione fratrum ſinceriore iure proveniebat, interdum accipere perſuaſus eſt. Quis non ſtupeat Epiſcopum Præneſtinum, qui ſcrupulum conſcientiæ metuens, & à participatione bonorum communium abſtinebat? Plurium tanta modeſtia, tanta gravitas eſt, ut Fabricio non inveniantur inferiores, quem agnita ſalutis via, modis omnibus antecedunt. Quia ergo inſtas, urges, præcipis, cum certum ſit quod Spiritui ſancto mentiri non licet, fateor, quia quod præcipis, faciendum eſt, etſi non ſitis omnibus operibus imitandi. Nam qui à doctrina veſtra diſſentit, aut hæreticus, aut ſciſmaticus eſt. Sed Deo propitio, ſunt qui non omnium veſtrum opera imitentur. Paucorũ ergo labes ſinceris maculam, & univerſali eccleſiæ infamiam ingerit. Et in ea opinione ideo frequentius moriuntur, ne totam corrumpant eccleſiam. Sed & boni rapiuntur interdum, ne malitia immutẽtur, & quia Roma corrupta apud Deum, his reperitur indigna. Tu ergo, qui id habes officii, quære & inſere humiles, vanæ gloriæ & pecuniæ contemptores. Sed timeo ne dum pergis quærere quæ vis, ab imprudente amico audias quæ non vis. Quid eſt pater quod aliorum diſcutis vitam, & te ipſum minime perſcrutaris? Omnes applaudunt tibi, pater omnium vocaris & dominus, & capiti tuo infunditur omne oleum peccatoris. Si ergo pater es, quare à filiis munera & retributiones expectas? Si dominus, quare Romanis tuis timorem non incutis, & temeritate repreſſa, eos ad fidem non revocas? At urbem vis Eccleſiæ tuis muneribus

bus

bus conservare. Nunquid eam sic Silvester muneribus acquisivit? In invio pater es, & non in via. Eisdem est conservanda muneribus, quibus est acquisita. Quod gratis accepisti, gratis dato. Iustitia regina virtutum est, & erubescit quovis pretio permutari. Si gratiosa futura est, sit gratuita. Nequaquam prostituatur ad pretium, quæ corrumpi non potest. Integra est, & semper incorrupta. Dum premis alios, & tu gravius opprimeris. Risit Pontifex, & tantæ congratulatus est libertati, præcipiens ut quotiens sinistrum aliquid de ipso meis auribus insonaret, hoc ei sine mora nunciarem. Et cum plurima nunc pro se, nunc contra se respondisset, apologum huiusmodi mihi proposuit. Ait ergo: Accidit ut adversus stomachum membra omnia totius corporis conspirarent, tanquam adversus eum qui voracitate sua labores omnium exhauriret. Non satiatur oculus visu, nec auris auditu, laboribus insistunt manus, pedes ab itinere callum induunt, ipsaque lingua utiliter sermonem & silentium moderatur. Omnia denique membra publicis invigilant commodis, & in tanta solicitudine omnium & labore, solus quiescit venter; & cum omnia parata fuerint quæ labor multiplex acquisivit, solus omnia devorat & consumit. Quid multa? Condixerunt ut à laboribus abstinerent, & gravi inedia conficerent illum inertem & publicum hostem. Exacta est sic una dies, secuta est altera tædiosior. Tertia adeo perniciosa fuit, ut fere omnibus defectum indiceret. Urgente itaque necessitate, fratres iterum in unum convenerunt, acturi de salute sua, & hostis publici statu. Cum vero omnes assisterent, oculi languerunt, pes molem corporis non erexit, torpebant brachia, sed & ipsa lingua iners & deficienti palato sociata, causam communem exponere non præsumpsit. Ad cordis ergo consilium omnia redierunt, ibique habita de-

liberatione, ratio patefecit, quoniam hæc mala ingerebat, qui ante denunciatus fuerat publicus hostis. Ex quo enim ei tributa subtracta sunt, & ipse quasi publicus dispensator, omnibus alimenta subduxit. Et quia nemo potest sine stipendiis militare, cum stipendia non procedunt, debilitatur & frangitur miles. Sed nec in dispensatorem poterat culpa refundi, qui quod non acceperat, minime potuerit aliis erogare. Longeque tutius esse, ut ei quod distribuat ministretur, quam illo evacuato omnia membra esuriant. Factumque est ita: suadente ratione impletus est venter, refocillata membra, & pax omnium reformata. Absolutus est itaque stomachus, qui licet vorax sit, & avidus alieni, non sibi tamen petit, sed aliis, quæ eo exinanito nequeunt sustentari. Tale est, inquit, frater, si recte attendas, in corpore reipublicæ, ubi licet plurimum appetat magistratus, non tam sibi quam aliis coacervat. Si enim exinanitus fuerit, nihil est quod membris valeat impartiri. Nam stomachi in corpore, & principis in republica idem officium est, iuxta illud Q. Sereni:

Qui stomachum regem totius corporis esse
Contendunt, vera niti ratione videntur.
Huius enim validus firmat tenor omnia membra.
At contra eiusdem franguntur cuncta dolore.
Quin etiam, nisi cura iuvet, vitiare cerebrum
Fertur, & integros illinc avertere sensus.

Noli ergo neque nostrum, neque secularium principum duritiam metiri, sed omnium utilitatem attende.

CAP.

CAP. XXV.

De coharentia capitis & membrorum reipublica: & quod princeps quadam imago deitatis est, & de crimine maiestatis, & de his qua sunt in fidelitate servanda.

Mihi vero satisfactum est, & persuasus sum devotos humeros supponere potestati, nec modo fero eam, sed grata est, dum Deo subiecta est, & illius ordinem sequitur. Alioquin si divinis reluctetur mandatis, & me theomachiæ suæ velit esse participem, libera voce respondeo: Deum cuivis homini præferendum. Sic ergo cohæreant inferiora superioribus, sic universa membra se subiiciant capiti, ut religio servetur incolumis. Rem politicam legitur Socrates instituisse, & in eam dedisse præcepta, quæ à sinceritate sapientiæ, quasi quodam fonte naturæ manare dicuntur. Hoc autem in summa colligitur, ut quæ in republica humiliora sunt, maiorum officio diligentius conserventur. Institutionem Traiani, cuius mentio superius facta est, diligentius relege, & hæc latius conscripta invenies. Nobis autem hæc de unitate capitis & membrorum ad præsens dixisse sufficiat; hoc adiecto quod premisimus, quod læsio capitis, ut prædiximus, ad omnia membra refertur, & cuiusque membri vulnus iniuste irrogatum, ad capitis spectat iniuriam. Cæterum quod adversus caput aut universitatem membrorum dolo malo malitia præsumit, crimen est gravissimum, & proximum sacrilegio: quia sicut illud Deum attentat, ita & istud principem, quem constat esse in terris quandam imaginem Deitatis. Et ex eo quidem maiestatis dicitur crimen, quod persequitur illius imaginem, qui solus, sicut illustris Comes Legecestriæ Robertus, modeste proconsulatum gerens apud Britannias, dicere consuevit, veræ & ingenuæ maiestatis

retinet veritatem. Puta cum quis adversus principis securitatem, aut populi, quid molitur, sive per se, sive per alium. In huius autem persecutione omnibus æqua conditio est: & plerumq; fit, ut nec mortis beneficio, in his etiam quos nemo convenit in vita, liberentur. Sed convictis mortuis illorum damnatur memoria, & bona successoribus auferuntur. Nam ex quo sceleratissimum quis consilium cepit, exinde quodammodo sua mente punitus est. Ex quo quis tale crimen contraxit, neque alienare, neque manumittere posse constat, nec ei solvere iure debitorem. Famosi quoque, qui alias ius accusandi non habent, sine ulla dubitatione hîc admittuntur; sed & milites, qui alias causas defendere non possunt. Nam qui pro pace excubant, magis magisque ad hanc accusationem admittendi sunt. Servi quoque dominos licenter deferunt, & liberti patronos. Hoc tamen crimen à iudicibus non in occasionem ob principalis maiestatis venerationem habendum est, sed in veritate. Nam & spectanda est persona an potuerit facere, & an fecerit, an cogitaverit, & an antequam hoc præsumpserit, sanæ mentis fuerit. Nec lubricum linguæ ad pœnam facile trahendum est: quamquam enim temerarii pœna sint digni, tamen & illis parcendum est, si non tale sit delictum, quod vel ex scriptura legis descendat, vel quod ad exemplum legis vindicandum est. Audiuntur & mulieres in læsæ maiestatis quæstione. Nam coniurationem Sergii Catilinæ Iulia mulier detexit, & M. Tullium consulem in iudicium eius instruxit. Tormentis quidem subdendi sunt, si hoc ratio necessitatis, aut utilitatis inducat, qui criminis eius rei esse creduntur cum illis, quorum consilio atque instinctu ad accusationem visi sunt accessisse, ut ab omnibus commissis consciis vindicta possit instituta reportari. Sunt autem plurima, quæ maiestatis informant crimen, ut si de

morte

morte principis tractetur, aut magistratuum, aut arma quis contra patriam tulerit, aut relicto principe de publico bello profugerit, aut concitatum in seditionem adversus rempublic. sollicitaverit populum: cuiusve opera, dolove malo, hostes populi, reique publicæ, commeatu, armis, telis, pecunia, quave alia re adiuvantur, vel ex amicis hostes reipublicæ fiunt: cuiusve opera, dolove malo, factum erit, quo magis obsides pecunia dentur adversus rempublic. quo minus etiam gens extraneæ regionis reipublicæ obtemperet, fecerit. Item qui confessum in iudicio reum, & propter hoc in vincula coniectum, emiserit, & in hunc modum plurima, quæ longum, aut impossibile est enarrare. Sed quia formam fidelitatis in eo prę cæteris servari oportet, pauca sunt ex quibus quid non liceat, commodissime colligi potest. Necessarii namque contrarium, impossibile est, & ei quod oportet fieri, sola illicita contradicunt. Exigit autem fidelitatis forma, quæ necessario fidei sunt inserta, incolume, tutum, honestum, utile, facile, possibile. Ne cui fidelitate tenemur astricti, incolumitatem lædamus corporis, aut munitiones quibus tutus est detrahamus, aut præsumamus committere, unde honor aut illius utilitas minuatur: sed neque id quod facile est, difficile fieri licet; aut quod possibile est, impossibile. Præterea qui beneficium ab eo, cuius fidelis est, possidet, gerendis eius auxilium & consilium debet. Unde quantum omnium domino debeatur, sole clarius lucet, si tantum debetur his, quibus sola fidelitate tenemur astricti. Sed & pœna huius criminis est tanta, ut non facile crediderim, nec à dominis insularum, qui frequentius tyrannidem induunt, severius quippiam excogitari posse. Et ne à tyrannorum sævitia pœnæ severitas processisse credatur, ipsius modestissimi viri verba pro parte posuimus. Ait ergo: Quisquis cum mili-

tibus, vel cum privatis, vel barbaris etiam ſceleſtam inierit factionem, aut factionis ipſius ſuſceperit ſacramentum, vel dederit, de nece etiam virorum illuſtrium, qui conſiliis & conſiſtorio noſtro interſunt, Senatorum etiam, nam & ipſi pars corporis noſtri ſunt, vel cuiuſlibet poſtremo qui nobis militat, cogitaverit (eadem enim ſeveritate voluntatem ſceleris, qua effectum puniri iura voluerunt) ipſe quidem ut maieſtatis reus gladio feriatur, omnibus bonis eius fiſco noſtro addictis. Filii vero eius, quibus vitam imperatoria ſpecialiter lenitate concedimus (paterno enim debent perire ſupplicio, in quibus paterni, hoc eſt hereditarii criminis exempla metuuntur) à materna vel avita, omnium etiam proximorum hæreditate ac ſucceſſione habeantur alieni, teſtamentis extraneorum nihil capiant. Sint perpetuo egentes & pauperes, infamia eos ſemper paterna comitetur. Ad nullos unquam honores, ad nulla prorſus ſacramenta perveniant. Sint poſtremo tales, ut his perpetua egeſtate ſordentibus, ſit & mors ſolatium, & vita ſupplicium. Denique iubemus etiam eos notabiles eſſe ſine venia, qui pro talibus unquam apud nos intervenire tentaverint. Ad filias ſane eorum, quotlibet numero fuerint, Falcidiam tantum ex bonis matris * ſive* teſtatæ, ſive inteſtatæ, volumus pervenire; ut habeant potius mediocrem filiæ alimoniam, quam integrum emolumentum & nomen heredis. Mitior enim circa eas debet eſſe ſententia, quas pro infirmitate ſexus, minus auſuras eſſe confidimus. Uxores ſane prædictorum recuperata dote, ſi in ea conditione fuerint, ut quæ à viris titulo donationis acceperunt, filiis debeant reſervare, tempore quo uſusfructus abſumitur, omnia ea fiſco noſtro ſe relicturas eſſe cognoſcant, quæ iuxta legem filiis debeantur. Falcidia etiam ex his rebus filiabus tantum, non etiam filiis deputetur.

* al' teſtata ſine inteſtata defecerit.

Id

Id quod de prædictis, eorumq; filiis cavimus, etiam de satellitibus consciis ac ministris, filiisque eorum simili severitate censemus. Sane si quis ex his in exordio initæ factionis, studio veræ laudis accensus, ipse prodiderit factionem, & præmio à nobis & honore donabitur. Is vero qui usus fuerit factione, si tamen incognita ad hæc consiliorum arcana patefecerit, absolutione tamen & venia dignus habebitur.

CAP. XXVI.

Quod vitia ferenda sunt, aut tollenda, & à flagitiis distant: & generalia quædam præcepta de officio principis; & brevis epilogus quanta sit reverentia ei exhibenda.

Hæc quidem pauca de multis excerpta, de sincera vena iuris, præsenti opusculo curavi inserere, quo & iuris ignari, à maiestatis crimine seipsos longius amoverent his inspectis, & ne quisquam meipsum calumnietur in aliquo adversus autoritatem principis quippiam præsumpsisse. Dici solet, quia sine læsione unguium, non facile removetur robur à subere: sed multo æquius & citius læditur, quisquis obsequium membrorum seiungit à capite. Vigeat semper excellentia capitis, quia in eo totius corporis consistit salus. Varro in Satyra quæ Menippæa inscribitur, & de officio matrimonii instituta est, ait: Vitium coniungis aut tollendum est, aut ferendum. Qui tollit vitium, commodiorem coniugem præstat: qui fert, seipsum efficit meliorem. Sic priincipis & subiectorum vitia, aut ferenda sunt, aut tollenda. Horum quippe confœderatio affectum * coniugis aut æquat, aut præcedit. Sed & ipsa Varronis verba, ferre & tollere, lepide quidem composita sunt. Apparet autem quia tollendi nomen, correctionis est nota. Constat equidem eius esse sententiam, ut feratur, quod tolli non

* al' coniugii.

non potest. Hoc tamen fidelis adiicit interpretatio, ut vitium intelligatur, quod honeste ferri potest, & religione incolumi. Vitia enim flagitiis leviora sunt, & sunt nonnulla quæ non ferri licet, aut quæ fideliter ferri non possunt. Ex causa fornicationis licenter divertit coniunx à coniuge, & plerumque patronus est turpitudinis, qui crimen cælat uxoris. Inde est forte: Qui adulteram retinet, stultus & impius est. Hæc autem in mœchia corporali & spirituali, quoad aliquid, æque obtinent, etsi deterior sit spiritualis, & studiosius declinanda. Similiter & in membrorum compage, ferendi aut tollendi Varronis est regula admittenda. Nam quin membra * curari oporteat, nemo ambigit, sive in fomento olei, sive in austeritate vini, quod Samaritanus infundit vulnerato, procedat cura. Quod autem tollenda sint, ex eo liquet, quod scriptum est: Si manus tua, vel pes tuus scandalizat te, abscinde eum & proiice abs te. Et si oculus tuus scandalizat te, erue eum & proiice abs te. Hoc in membris omnibus principi arbitror observandum, ut non modo eruantur, abscindantur, & procul eiiciantur, si fidei aut publicæ saluti dentur in scandalum, sed ita conterantur, ut in exterminio unius, universorum incolumitas procuretur. Cui, inquam, parcet, qui etiam in oculos suos sævire præcipitur? Utique nec auris, nec lingua, aut si quid aliud in corpore reipublicæ degit, securum est, si insurgat in animam, ob gratiam cuius ipsi oculi effodiuntur. Cum autem Deus offenditur abusu criminum, aut ecclesia conculcatur, totius animæ periclitatur salus. Quod ita alienum est ab officio principis, ut quotiens ista proveniunt in republica, aut omnino non sentire credatur princeps, aut dormire, aut in diversorio esse. Sol eminet universis, ut cuncta videat, & diiudicet universa. Solem alterum, principem esse credo. Recte utique facit, cum

* al. curari.

Igna-

Ignavum fucos pecus à præsepibus arcet,
qui alvearia spoliant, & quicquid dulce est, ebibunt, aut asportant. Recte facit cum ecclesiæ promovet culmen, cum religionis dilatat cultum, cum superbos humiliat, & exaltat humiles, munificus in egenos, in copiosos frugalior; cum virtutes præmio, & vitia æqua pœnarum lance remunerat, cum iustitia usquequaque ambulat ante eum, & ponit in via prudentiæ, aliarumque virtutum, gressus suos. Equidem

Sic petitur cœlum, non ut ferat Ossan Olympus,
Summaque Peliacus sidera tangat apex.

Inquit Sapientia: Ne gloriosus appareas coram rege, & in loco magnorum ne steteris. Eoque spectat sapientis edictum, ut quisquis non humiliatur in facie principis, merita confusione obductus, gloria quam usurpavit, dignus est spoliari. Honorum siquidem distributor est, & dum recte ministrat principatum, penes eum est perpetua dispensatio munerum. Recte quidem ministrat, cum eo præsidente, lætantur populi, & in regno æquitatis totius terræ latitudo exultat. Perpetua, inquam, quia ut scriptum est, rex qui iudicat in veritate pauperes, thronus eius in æternum firmabitur. Quis ergo honorem detrahat ei, quem audit à Domino perpetuo munere honoratum? Plane in insensibilem principis statuam quicquam præsumere, quandoque crimen extitit maiestatis, & morte acerbissima, prout veteribus placuit, puniendum. Quis ergo imaginem Dei, qui est princeps, malitia præsumente impune offendit? Proinde consiliosissimum est illud sapientis: In cogitatione tua, regi non detrahas, & in secreto cubiculi tui ne maledixeris diviti; quia aves cœli portabunt vocem tuam, & qui habent pennas annunciabunt sententiam. Nunquid ergo quicquam licebit in opere, aut verbo, cum

& ipsa

& ipsa cogitatio, cubiculique secretum, & sententia cordis arceatur, ne quid moliatur, aut concipiat adversus principem?

CAP. XXVII.

Quod Gnathonici pervertunt omnia, nec vera fateri patiuntur, & quod eis exemplo Marsiæ corium detrahendum est, si sapiant divites: & quod calumniatores pauperum Deus ipse persequitur.

CÆTERUM si Gnathoni creditur, quisquis non arridet ditibus, etiam cum malefecerint, aut non applaudit in pessimis eorum, videtur aut invidere fortunæ, aut officio non differre. Nam apud Gnathonicos veritatis eloquium, crimen est maiestatis. Impetrata tamen venia, unum pro membris in auditu capitis insero, non tamẽ ego, sed spiritus sapientię, spiritus veritatis, spiritus sanctus: Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, & ipse clamabit, & non exaudietur. Non equidem exaudietur à capite suo, quoniam caput eius Christus est, & in Christo Deus, & Deus Christus, qui liberat pauperem à potente, & confringit omnia intumentia regna terrarum, lapis præcisus de monte sine manibus, eripiens inopem de manu fortiorum eius; egenum, & pauperem à diripientibus eum. Si ergo quisquam, quicunque sit ille, insurgit in eos, quorum patronus, imo pater est Christus, proculdubio in seipsum provocat lapidem, quo irruente comminuta est statua, quam vidit Nabuchodonosor, quæ regnorum varii splendoris & roboris seriem figurabat. Nec proficit in tortura pauperum, multiplicare vota, & quasi Deus muneribus corrumpi queat, cum simulatis potius, quam veris ab impœnitente eleemosynis attentare, cum sapientia potestetur, quia ruina est homini devorare sanctos, & post vota retractare. Et illud: Hostiæ impiorum abominabiles Domino, quia offerun-

ruantur ex scelere: & qui offert sacrificium de rapina pauperis, quasi filium immolat patri. Nec mihi imputetur, si de manu eorum fraternus sanguis exquiritur, aut operum suorum reportant præmia in eadem mensura quam ipsi intulerunt: quoniam non ego, sed altissimus dicit & facit hæc omnia. Ego quidem non tantum bonis & modestis, sed etiam dyscolis arbitror serviendum in omni humilitate & reverentia, fideliter tamen & in cultu potestatis Deum venerandum, à quo est instituta. Unde & Hebræi præcipiuntur orare pro Babyloniis, quia in pace principum, quies est populorum, & Christus ipse Cæsari tributa à fidelibus censuit esse solvenda. Omnia tamen pervertit Gnatho, & eo iudice veri professio, maiestatis crimini coæquatur, dignus plane cui alumnus Apollinis, id est, sapientiæ cultor, pellem detrahat exemplo Marsiæ, qui dum contendit

Phœbum superare canendo,

victus indumento naturæ spoliatur, Eum namque adulatorum factio imitatur, & infælicem Satyrum implet, dum numina sua (fortunatos loquor) vanis laudibus velut instrumentis musicis, non tam superare molitur, quam excæcare. Semper quidem iuvenescit in vitio, quæ nunquam gravitate sensuum maturatur, levis, lasciva, loquax, & quæ ad omnem auram, quavis arundine citius agitatur.

CAP. XXVIII.

Autoritate Socraticorum quando quis de suo commendatur, & quando aliena sit laudatio.

ET licet hi tibicines vanitatis, aliorum supplantationi semper insistant, ut in comendatione illius quod maxime suum cuiusque est, aut rarius occupantur, aut minus. Tunc enim quisque maxime, & de suo commendatur, cum ad sapientiæ laudes lingua prædicantis accedit. Cætera namque omnia

omnia aliena sunt. Suum cuiusque, quod sapit. Suum, inquam, non tamen à se, sed ab eo cuius munus est, quicquid laudem meretur in homine. Et hic quidem non meus est sermo, sed quem omnium sapientum cœtus concelebrat, & quem in libro, qui inscribitur de Deo Socratis, facile est invenire. Cuius verba, propter elegantiam sensuum, & orationis lepidam venustatem, curavi inserere, ut his quæ scribuntur, promptius adhibeatur fides, cum de purissimo fonte maiorum eadem profluxisse constiterit. Ait itaque Apuleius: Nihil æque miror, *al. quam. * quod cum omnes & cupiant optime vivere, & sciant non alia re vivi quam animo, nec fieri posse, quin, ut optime vivas, animus colendus sit, tamen homines animum suum non colant. At, si quis velit acriter cernere, oculi curandi sunt, quibus cernitur. Si velis perniciter currere, pedes curandi sunt, quibus curritur. Itidem si pugillare valide velis, brachia vegetanda sunt, quibus pugillatur. Similiter in omnibus cæteris membris sua cuique cura pro studio est. Quod cum facile omnes perspiciant, nequeo satis mecum reputare, & perinde ut res est, admirari, cur non etiam animum suum ratione excolant. Quæ quidem ratio vivendi, omnibus æque necessaria est, non ratio pingendi, nec ratio psallendi, quas quivis bonus sine ulla animi vituperatione, sine turpitudine, sine labore contempserit. *al. Hismenias. Nescio ut * Sibimenias tibiis canere, sed non pudet me tibicinem non esse. Nescio ut Apelles coloribus pingere, sed non pudet me non esse significum. Et idem in cæteris artibus, si omnes persequar, licet tibi nescire, nec pudet. Enimvero dic sodes, nescio bene vivere ut Socrates, ut Plato, ut Pythagoras vixerunt, nec pudet me nescire bene vivere. Nunquam hoc dicere audebis. Sed inprimis mirandum est, quod ea quæ minime volunt nescire, discere tamen negligunt, & eiusdem artis simul

simul disciplinam & ignorantiam detrectant. Igitur quotidiana eorum æra dispungas; & invenies in rationibus multa prodige profusa, & in semet nihil: in sui dico dæmonis cultum, qui cultus non aliud quam philosophiæ sacramentum est. Plane quidem villas opipare extruunt, & domos ditissime exornant, & familias numerosissime comparant. Sed in istis omnibus, in tanta affluentia rerum, nihil est, preterquam dominus ipse, pudendum. Nec iniuria. Cumulata enim habent, quæ sedulo percolunt. Ipsi autem sordidi, indocti, incultique circumeunt. Igitur illas species, in quas patrimonia sua profuderunt, amœnissimas, & extructissimas, & ornatissimas deprehendas, villas æmulas urbium conditas, domos vice templorum exornatas, familias numerosissimas, & calamistratas, opiparam supellectilem, omnia affluentia, omnia ornata præter ipsum dominum: qui solus, Tantali vice, in suis divitiis inops, egens, pauper, non quidem fluentem illum fugitivum captat, & fallacis undæ sitim, sed veræ beatitudinis, id est secundæ vitæ, & prudentiæ fortunatissimæ, sitit, & esurit. Quippe non intelligit æque divites spectari solere, ut equos mercamur. Neque enim in emendis phaleras consideramus, & balthei polimina inspicimus, & ornatissimæ cervicis divitias contemplamur. Si ex auro, & argento, & gemmis, monilia variæ gazæ dependent, si plena artis ornamenta capiti & collo circumiacent, si frena * cælata, si ephippia fucata, si cingula aurata sunt; sed istis omnibus, exuviis amolitis & amotis, equum ipsum nudum, & solum corpus eius & animum contemplamur; ut sit ad speciem honestus, ad cursuram vegetus, & ad vecturam validus. Iam primum in corpore si sit

Argutumq; caput, brevis alvus, obesaque terga,
Luxuriatque toris animosum pectus honestis.

Præterea si duplex agitur per lumbos spina. Volo

* al' calata.

enimvero non modo perniciter, verum etiam permolliter pervehat. Similiter igitur & in hominibus contemplandis noli illa aliena æstimare, sed ipsum hominem penitus considera: ipsum, ut meum Socratem pauperẽ, * expecta. Aliena autem voco, quæ parentes pepererunt, & quæ fortuna largita est, quorum nihil laudibus Socratis mei admisceo: nullam generositatem, nullam prosapiam, nullos longos natales, nullas invidiosas divitias. Hæc enim cuncta, ut dico, aliena sunt. * Sata Prothaonio gloria est, qui talis fuit, ut eius nepotem non puderet. Ergo omnia similiter aliena numeres licebit. Generosus est? parentes laudas. Dives est? non credo fortunæ. Magis ista dinumero. Validus est? ægritudine fatigabitur. Pernix est? abibit in senectutem. Formosus est? expecta paulisper & non erit. At enim bonis artibus doctus, & apprime est eruditus, & quantum licet homini, sapiens & boni consultus. Tandem aliquando ipsum * virũ laudas. Hoc enim nec à patre hereditarium est, nec casu pendulum, nec à suffragio * adminiculum, nec à corpore caducum, nec ab ætate mutabile. Hæc omnia meus Socrates habuit, & ideo cætera habere contempsit. Quin igitur & te ad studium sapientiæ ingeris, vel propera * salutem, ut nihil alienum audias in laudibus tuis; sed ut, qui te volet nobilitate, æque laudet, ut Accius Vlixem laudat in * Philoteca, primo eiusdem tragœdiæ suæ principio:

** al' specta.*

** al' Sate Prothaonio.*

** al' iure.*

** al' anniculum.*

** al' saltem.*

** al' Philoctetâ.*

*Inclyte, parva prædite * patria;*
Nomine celebri, claroque potens
*Pectore, Achivis classibus * autor,*
Gravis Dardaniis gentibus ultor,
Laërtiade.

** al' forma.*

** al' ductor.*

Novissime patrem memorat. Cæterum omnes laudes eius viri audistis. Nihil inde nec Laërtes sibi, nec * Antidia, nec Acrisius vendicat. Hæc tota, ut vides,

** al' Anticlea.*

vides, laudis huius propria Vlixi possessio est. Nec aliud te in eodem Ulixe Homerus docet, qui semper ei comitem voluit esse prudentiam, quam poëtico ritu Minervam nuncupavit. Igitur hac eadem comitante, omnia horrenda subiit, omnia adversa superavit. Quippe ea adiutrice Cyclopis specus introiit, sed egressus est. Solis boves vidit, sed abstinuit. Ad inferos demeavit, sed ascendit. Eadem sapientia comitante, Scyllam prænavigavit, nec ereptus est, Charybdi conseptus est, nec retentus. Circes poculum bibit, nec mutatus est. Ad Lothophagos accessit, nec remansit. Sirenas adiit, nec accessit.

CAP. XXIX.

Quod pro merito principis formatur populus, & ex merito populi, formatur principatus, Deoque placido creatura qualibet mansuescit, & servit homini.

HÆC Apuleius eleganter quidem & splendide: & utinam audiatur. Si enim in suiipsius cultu, quisque laboret, & quæ exteriora sunt, reputet aliena: profecto optimus erit status singulorum & omnium, vigebitque virtus, & ratio prævalebit, regnante undique mutua charitate, ut sit caro subiecta spiritui, & spiritus plena devotione Domino famuletur. Quæ si processerint, nec tumore capitis onerabuntur membra, nec destitutione membrorum, aut ignavia languebit caput. Ista siquidem à peccati infirmitate proveniunt. Nam & inferiorum delicta, bonum principem demerentur, & peccata superiorum subditis sunt occasio & autoritas delinquendi. Unde illud: Omne caput languidum, & omne cor mœrens, à planta pedis usque ad verticem capitis non est in eo sanitas. Mansuescit itaque princeps ab innocentia populi, & populares motus reprimit innocentia principalis. Placido namque Deo, omnis creatura mitis est, & servit homi-

ni, & eo indignante, omnis creatura armatur in ultionem eius. Corvus Heliam pavit. Ursus famulatum impendit prophetæ. Ut parcat Danieli, ferocitatem naturæ dediscit leo, & collectam nescit esuriem. Unda siccis iustorum calcatur pedibus. Adversus pueros succensus ignis in fornace non proficit. Ad votum fidei, aër imbres, & terra fructum negat, & cœlum ipsum in impios evomit ignes suos.

CAP. XXX.

Brevis epilogus adversus Gnathonicos.

CÆTERUM dum ista prosequimur, nobis insidiantur Gnathonici, ut in invidiam felicium, quæcunque sunt dicta, retorqueant. Ut mendacii, aut temeritatis nos reos faciant, mentiuntur nos legem imposuisse principibus, & colla eorum iugo importabili onerasse. Veritas siquidem inimica est illis, & inimicitias divitum procurant amatoribus veritatis, quorum ut gratiam consequantur, nihil in verbo aut opere erubescunt. Ad singula clamat Gnatho, seu bona, seu mala sint, pulchre, bene, recte.

Pallescit super his, etiam stillabit amicis
Ex oculis rorem, saliet, tundet pede terram.
Vt qui conducti plorant in funere, dicunt,
Et faciunt prope plura dolentibus ex animo, sic
Derisor vero plus laudatore movetur.

Et nescio quomodo omnes ipsos etiam probos expugnant, & qui adulatorum nequitiam detestantur, à quibus etsi non sit laus quæsita, nihilominus oblata delectat. Istis, dum veritati insisto, nequaquam placere possum, sed nec ob eorum gratiam dignor non acquiescere veritati. Non est tamen quod mihi possint opponere, nisi quod mihi & illis non convenit, & quod interdum alicui amicorum, dum in manibus eorum labitur, in aure suggero,

Ne te

Ne te decipiant animi sub vulpe latentes.

Hi quidem imperatores sunt curialium nugatorum, quorum si unum offenderis, omnibus aliis reus eris. Gnathonicorum ergo consilio convenerunt ambitiosi, invidi, superstitiosi, & similes, dicentes sibi bella parari, & me in eos velle (ut dici solet) caninam facundiam exercere, cum tamen id minime proposuerim, nisi aut eorum iniuriis urgear, aut autoritate superioris amici, ad hoc stilum, licet hebetem, impellentis. Est quidem quod magis affectat animus, ut curialibus cedens nugis, illis quibus placent, faciam locum. Nam, ut de aliis taceam, non possum ferre Quirites Gnathones, qui sibi nil actum credunt, dum aliquis restiterit, cuius oculos non obducant ad tenebras, reprobato oleo peccatoris. Quod si quis effugerit, non tam Gnathonis, quam principalium virorum censetur hostis. Valeat ergo curia cum tolerabilibus nugis, dum Gnathonicorum factio abeat semper in malam rem, & fiant semper novissima illius deteriora prioribus. Cæteros dies suus expectat, & ocium, etsi infœcundi pectoris angustia, & oris ariditas infacundi non habeat penes se, quod possit omnibus impartiri. Tu quando ambitiosos, & invidos, cæterosque, domi nostræ latentes, egredi velis, si tamen præmissi libelli placuerint, expectanti denuncia, & in verbo tuo calcaribus urgebuntur, ut in publicum prodeant. Non enim omnes aggrediendi sunt pariter, nec posset consertus eorum cuneus facile expugnari, cum nec ipsæ cohortes leviter in numerum cadant.

Non mihi si centum linguæ sint, oraque centum,
Omnia nugarum percurrere nomina possem.

FINITUR LIBER SEXTUS POLICRATICUS.

Inchoatur
Liber Septimus
POLICRATICI
IOHANNIS SARESBERIENSIS.

Prologus.

GRESSUS aula curialium, declinassem consortia nugatorum, nisi me in ipso limine abeuntem, tuæ præceptionis detinuisset autoritas. Cum enim tibi cordis mei angustias * denunciarem, & de temporis ac vitæ iactura conquererer, omnia me, quoad Deus aliud revelaret, statumque meum reformaret in melius, forti animo perferre præcepisti; suadens ut more laborantium, qui cantilenis & vocum dulcedine, laboris tædia propulsant aut minuunt, rerum temporisque dispendia compensarem. Nam & itinerantibus via facilior videtur & brevior, si iocundæ narrationis sensibus, aut vocis dulcissimæ modulis recreetur. Sic & me lectionis, aut alterius officii studio iubes insistere, &, si aliud non conceditur, de me ipso, & variis fortunæ formis conqueri, saltem mihi & Musis. Grandis enim profectus est ad philosophiam adspiranti, virtutis in se deplorare defectum. Ad hæc quid tibi respondeam, Comicus suggerit, quia

Omnes cum valemus, recta consilia ægrotis damus.

Tu autem si hic sis aliter sentias. Sic, sic à captivatis, quorum organa in salicibus suspensa sunt, quæruntur verba cantionum, quæ cantari omnino nequeunt, aut non solent in terra aliena. Licet enim virtus iniurias captivitatis ignoret, aut suo privari non possit officio, rarus est admodum, qui philoso-

* al' denudarem.

losophicis & curialibus officiis sufficiat, morem gerere, cum hæc sibi plerumque constet plurimum adversari. Unde rem fere impossibilem videris imperare, præsertim cum ego sim homo sub potestate constitutus, & invitus faciam plurima necessitate obsequendi, & in his quæ propriæ voluntatis & sapientiæ instinctu gerenda sunt, mihi vix tempus indulgeatur ad pauca. Dies & nox necessariis & alienis occupationibus transiguntur, ut nec rei familiari curam impendere liceat; & tu hortaris ut scribam? Homo quidem imperitus* sum scientia & sermone, & unum quod non accepi aliis erogabo?

* al' sine.

Navem si poscat sibi peronatus arator,
Luciferi rudis, exclamet Melicerta perisse
Frontem de rebus.

Si itaque vis ut scribam, da, vel potius ab eo qui scientiarum dominus est, scientiam impetra, unde scribam, da tempus expeditum, & necessitatum domesticarum exclude molestias.

Nam si Virgilio puer & tolerabile desit*
Hospitium, caderent omnes à crinibus hydri.

* al' pium.

Præterea vereor ne dum ad obsequium devotus accingor, dispendium pudoris faciens, æmulorum provocem linguas, qui mala aliena facillime carpunt, & bona difficillime imitantur. Quod autem, si aliud non licet, vis ut de fortunæ calculo, mihi & Musis querar, suadente quidem mentis angustia, facillimum est, cum, teste Gregorio Nazianzeno, nihil suavius videatur hominibus quam aliena loqui, vel aliena curare, sed à compositæ mentis arbitrio videatur alienum. Decet enim sapientem mentem componere, ut ad omnem fortunæ impetum, querelis exclusis, scutum rationis quasi volubile prætorium philosophantis opponat. Qui enim cum status sui qualitate rixatur, nisi forte de peccati corruptione languidus ingemiscat, nondum

philosophantis ingressus est viam. De me quidem merito queri possum, qui exigentibus culpis meis, in id miseriæ proiectus sum, ut in flagella paratus videar, & os meum nocte doloribus perforetur, & qui me comedunt, non quiescant. Cum ergo dolor meus in conspectu meo sit semper, putasne possit calami, vel stridentis fistulæ suavitate mulceri? Faciam tamen * utrumque, autore domino, quod hortaris, & inter varias opes & delitias nationum, quibus affluis, ieiuni pectoris, & aridæ linguæ qualiacunque munuscula tuo nomini consecrabo. Non enim de subtilitate sententiarum, aut verborum venustate præsumo, sed de sinceritate devotionis * vitæ, cum quovis oratore contendam: certus quod eam præ auro sapientum, & eloquentium argento acceptabis, discipulus illius, qui duo minuta viduæ, pomposis oblationibus divitum prætulit. Erit etiam favore digna simplicitas, & non quem sensum prima facie verba significent, sed ex quo sensu, vel ad quem sensum fiant, fidelis lector attendes. Sic enim nugis seria immiscentur, & falsa veris, ut ad summæ veritatis cultum, omnia ex proposito referantur. Nec moveat, si qua eorum, quæ hic scribuntur, aliter inveniantur alibi, cum & historiæ in diversis gestorum casibus sibi invicem reperiantur contrariæ, sed ad unum utilitatis & honestatis proficiunt fructum. Nam periculum veri statuendi mihi non facio; sed quæ apud diversos autores legi, ad utilitatem legentium, sine invidia communicare proposui. Nam & Apostolus, non quæcunque scripta sunt, vera sunt, ait, sed quæcunque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, licet universitas eorum, de quibus loquitur, ad illa sola possit * arctari, quæ in lege scripta sunt & prophetis, de quorum veritate nemo ambigit, nisi qui fidei catholicæ non concordat. Quædam vero quæ in libris autorum non reperi, ex usu

* al' utcunque.

* al' in te.

* al' aptari.

usu quotidiano & rerum experientia, quasi de quadam morum historia excerpsi. Si qua vero ad gravioris Philosophiæ exercitationem videntur accedere, academicorum more potius, quam * pervicacia contendendi, sic constet esse proposita, ut in examinatione veri, suum cuique iudicium liberum reservetur, & inutilis scribentium censeatur autoritas, ubi sententia potior refragatur. Propositum tamen est, in his præcipue versari, unde perniciem error non contrahit, & ad illorum definitionem præsumptione temeraria non assurgere, in quibus sine periculo non erratur. Nemo autem in iniuriam suam reputet quippiam dici, cum nulla sit derogatio personarum, sed fugiendorum sola concussio vitiorum. In quo quidem me præstitum ire obsequium, tam malis, quam bonis arbitror, dum in his approbatur quod faciunt, & hi notatis vitiis possint proficere, ut probentur. Sed hæc hactenus. Cur autem academicos præ cæteris placeat imitari, sermo succinctus aperiet.

* al. pertinacia.

CAP. I.

Quod Academici modestiores fuerint aliis Philosophis, quos temeritas excæcavit, ut darentur in reprobum sensum.

ANTIQUOS quidem philosophos floruisse ingeniis, & studio profecisse, iam non celebris opinio est, sed omnibus in commune persuasa sententia. Ad res enim ex natura fere incomprehensibiles, studio & exercitatione viam sibi fecit ingenium, & illorum beneficio plurima publicata sunt posteris, quibus gaudemus & miramur inventis. Mundum dimensi sunt, cœlum suis regulis subiecerunt, naturæ varias scrutati sunt causas, & universitatem opificis, defæcatis quodam modo sunt oculis contemplati. Quasi ergo mole Gigantea subvecti, & iam non humanis viribus roborati, intu-

muerunt, indixeruntque bellum gratiæ Dei, de vigore rationis libero confisi arbitrio, ac si secundum fabulas, essent cœlo captivo virtutum, quibus efferebantur, brachia iniecturi. Deiecti sunt itaque dum allevarentur, & dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt; & obscuratum est insipiens cor eorum, ut qui omnia fere pernoverant, perniciosissime errarent in maximis; & variis distracti opinionibus, etiam * nomina ignorarent. Si cui vero fabularum instrumenta vilescunt (licet & ab hoste doceri sapientis animus non detrectet, cum peculiaris populus Dei auro, argento, vestibus, & toto Ægyptiorum ornatu resplendeat.) Si gentilium, inquam, figmenta vilescunt, sic dum in campo Sennaar fundamenta Babylonis iacit impietas, dum turris elationis, & contradictionis machina in cœlum erigitur, de alto præcipitii à Deo facta est linguarum divisio, subtractoque impiis verbi commercio, ex necessitate secuta est secessio populorum. Sic & Philosophi, dum ingenii sui machinas, suo quodam theomachiæ genere in altum erexerunt, vere eis incommutabilis & indeficientis veritatis subtracta est unitas; & ignorantiæ nebulis obvoluti, eorum quæ ab una & singulari veritate vera sunt, maximam notitiam perdiderunt, uti in sensum reprobum dati esse convincerentur ab operibus suis, & tanquam recedente duce, spiritu scilicet veritatis, dispergerentur in varias sectas erroris, & insanias falsas. Et eo quidem miseriores effecti sunt, quod in his defectum suum minime agnoscebant. Hinc est, quod dum Pronoën suam Stoicus veneratur, omnia necessitatis lege constringit. Epicurus econtra, dum rerum tuetur libertatem, dispositionem evacuat, & omnia casibus fluctuare contendit. E regione consistunt utriusque cultores, & de singulis fere rerum articulis dimicant; & quasi Palladis sacramento adstricti, solas

* al' minima.

para-

paradoxas loquuntur, aut κυρίας δόξας, & eas usquequaq; veras esse confirmant. Academici vero vitantes præcipitium falsitatis, in eo quidem modestiores sunt, quod defectum suum minime diffitentur, & in rerum ignorantia positi, fere de singulis dubitant. Quod quidem longe tutius est, quam incerta temere definire. Academicorum quoque iuvat opinionem, quod non modo Heraclides Ponticus, & Cicero noster, in summa ingeniosorum virorum laude recepti, tandem ad eos transierunt; sed & alii plures, quos percurrere longum est. Nonne ergo præferendi sunt aliis, quos & asserendi modestia, & tantorum virorum * comendat autoritas? *al' comprobavit.

CAP. II.

De errore Academicorum: & quos eorum liceat imitari, & quæ sunt dubitabilia sapienti.

NON tamen omnes, qui Academicorum censentur nomine, hanc dico modestiæ regulam tenuisse; cum & professio scissa sit, & pro parte tam risui pateat, quam errori. Quid enim ineptius, quam fluctuare in singulis, & nullius rei habere certitudinem, & nomen Philosophi profiteri? Nam qui de omnibus dubitant, eo quod nihil habeant certum, tam à fide, quam à scientia alieni sunt. Licet enim fides ad scientiæ bravium non perveniat, dum quasi per speculum veritatem absentium contuetur, habet tamen certitudinem, caligine ambiguitatis exclusa. Porro si de singulis Academicus dubitat, de nullo certus est, nisi forte & hoc ipsum incertum habeat, an contrariis existentibus, in eodem, circa idem, possit & dubius, & certus esse. Sed an dubitat, incertum habet, dum hoc ipsum nescit, an nesciat. Cum vero in eo homo ceteris animalibus præstet, quod ratione viget, & intelligentia (nam in sensibus, qui licet animæ sint, corporis

poris esse dicuntur, facile superatur, neque lynci valeat æquari perspicacia oculorum: sus auditu prævalet, vultur aut canis odoratu, gustu simia, aranea tactu.) Cum, inquam, discernendi & intelligendi viribus homo præcedat, quis præstantiorem bestiis, aut potius quis non inferiorem, & ut ita dicam, quis brutiorem non credat hominem, cui ratio non discernit, intellectus non sapit; cum & bruta ad quandam rationis imaginem quodammodo videantur assurgere? Nam & canis suos discernit affectus, beneficiorum memor est, familiaritatem cum homine ab experientia rerum & usu contrahit, & amicitiæ præ ceteris, quasi fidem familiaribus exhibens, rationis & intellectus quodam nobilitatur ingenio. Sed & iniuriarum memoria camelo tenaciter residet, & Rhinoceros, qui & unicornis est, virginis integritatem sic agnoscit, ut dumtaxat illius fere amplexibus capiatur. Odorem Pantheræ cætera sequuntur animalia; & quod mirabilius est, pisces in gurgitibus ad speciem auri conveniunt: unde & sævientis luxuriæ Imperator Nero, aureis, ut dicitur, retibus piscabatur. Quid multa?

Torva leæna lupum sequitur, lupus ipse capellam,
Florentem cythisum sequitur lasciva capella.

Et in huncmodum voluptate sua trahuntur plurima: quod (ut credo) evenire non posset, si de affectibus suis dubitarent. Qui ergo ad singula nescii sunt, qua temeritate vel impudentia, philosophandi professionem arripiunt? Nam sicut ab eo, quod notum est, notio, sic & ratio ab eo, quod ratum est, id est certum & firmum, grammatice denominatur. Et profecto inanis est ratio hominis, cui nihil persuaderi potest, quin semper & in omnibus opinionum lubrico vacillet. Quid enim ei philosophia confert, qui semper fluctuat opinionibus; & cui, in ostendenda felicitatis via, rationis lumen

extin-

extinguit, & quasi oculum eruit, ut cautius & rectius pergat viator, cui ostensura est viam? Nonne & plurimum obest illi qui excæcatur? Quid potius sequetur, qui tanta contrarietate distrahitur? Sane ad patriam nemo pervenit, nisi qui unam sequitur viam; & qui omni verbo aurem accommodat, nunquam quietus erit. Nonne similior est lethargico, aut insipienti, sive insano, quam Philosopho, qui cum somnii meminerit, an dormierit dubitat, & cum cibo satiatus est, an ieiunus sit, nescit, & nullius eorum quæ egit vel in proximo, scientiam habet? Deinde, quanam via in Philosophiæ investigatione proficiet, cui ratio nihil persuadeat, quod teneat, aut sequatur, sed est ad omnia semper incertus? Talis utique Academicus, cum nec brutis animalibus valeat adæquari, nec dignus est hominis, nedũ philosophi, vel honore, vel nomine. Et quidem adversus istorum ineptias, magnus pariter & fidelis doctor Ecclesiæ Augustinus, sed & Cicero, validis rationibus & sermone elegantissimo copiosius disputant. Veruntamen ad illos, qui de singulis dubitant, quæ sapienti faciunt quæstionem, Cicero, seipso teste, transivit; nec eos noster Augustinus persequitur, cum & ipse in operibus suis, academico temperamento utatur frequentius, & sub ambiguitate proponat multa, quæ alii confidentius, nec magis temerarie disputanti, non viderentur habere quæstionem. Mihi tamen non videtur quisquam eo loqui securius, qui ita circumspectus est in verbo, ne prolabi possit ad falsa. Sunt autem dubitabilia sapienti, quæ nec fidei, nec sensus, aut rationis manifestæ persuadet autoritas, & quæ suis in utramque partem nituntur firmamentis. Talia quidem sunt quæ quæruntur de providentia, de substantia, quantitate, viribus, efficacia, & origine animæ, de fato: de facilitate naturæ, casu, & libero arbitrio: de materia & motu,

& prin-

& principiis corporum, de progressu multitudinis, & magnitudinis sectione, an terminos omnino non habeant, an eos duntaxat ἀλόγως tandem inveniant. De tempore, & loco, de numero, & oratione, de eodem & diverso, in quo plurima attritio est, de dividuo & individuo, de substantia & forma vocis, de statu universalium, de usu, & fine, ortuque virtutum & vitiorum: an omnes virtutes habeat, qui unam habet: an omnia sint peccata æqualia, & æqualiter punienda. Item de causis rerum & adiunctione earum, vel repugnantia, de affluxione & defluxione Oceani, de ortu Nili, de humorum in animalibus corporibus augmento & diminutione ad motum lunæ, de variis latentis naturæ secretis: de officiis & figuris causarum, quæ in contractibus, aut quasi contractibus, maleficiis, aut quasi maleficiis, aut aliis rerum formis varie oriuntur, de natura & operibus eius: de veritate, & primis rerum initiis, in quibus humanum ingenium deficit, an angeli omnino sua non habeant, aut qualia habeant corpora, & quæ pie quæruntur de ipso Deo, qui totius naturæ rationalis excedit investigationem, & super omnia, quæ mente possunt concipi, exaltatur. Possent in hunc modum enarrari quam plurima, quæ sic dubitationem sapientis admittunt, ut tamen dubitatio ipsa vulgum prætereat. In his itaque facile crediderim Academicos tanto modestius dubitasse, quanto eos temeritatis præcipitium diligentius præcavisse reperio. Adeo quidem, ut cum apud scriptores in locis non passim dubiis, verba quodammodo ambigua, qualia sunt hæc, si forte, fortasse, & forsitan, proferuntur, Academico dicantur usi temperamento, eo quod temperatiores aliis Academici fuerint, qui omnem veriti sunt temerariæ definitionis subire notam, & præcipitium falsitatis.

CAP.

CAP XII.

*Unde dicti sint Academici: aut quis timor, aut passio mentis, secundum * A. Gellium & Stoicos, in sapientem cadat.* * al' A-gellium.

ACADEMICI quidem dicti sunt ab Academia, unde Plato extitit oriundus, qui eumdem suæ nativitatis locum, & studendi usu, & discipulorum frequentia, *morumque suorum celebritate fecit insignem. Illum vero locum cæteris prætulit, eo quod ad incutiendum timorem, quo vitia reprimerentur, & agnita conditione sui, modestia fidelius reservaretur, maxime visus est ex frequenti terræmotu, quo sæpe colliditur, esse idoneus. Timor enim sicut modestiæ cognatus est, ita familiaris est sapienti. Non ille tamen qui mentem turbat, & quasi turbine quodam rationis & intelligentiæ præstringit oculum, sed qui componit animum, & quasi humilitatis fomes, hominem reddit ad omnia virtutis officia aptiorem. Unde in libris Noctium Atticarum scribit * Aulus Gellius, vir elegantis eloquii, & multæ scientiæ, se aliquando navigasse cum quodam philosopho, eoque nobili inter Stoicos. Illis autem ex magna parte in sententiam sedit, timori locum non esse in animo sapientis, cum omnia ex necessitate proveniant, stultumque sit timere, quod vitari non potest: & econtra unicum sit remedium, ut vir prudens fortitudinis vires præparet, & robore patientiæ, quasi solidissimo animi invicti clypeo, omnia tela necessitatis excipiat. Cum ergo navigium turbato mari, ventorum vehementia, cœloque minaci periculosissime iactaretur, philosophus vi timoris expalluit. Deinde cum tempestate transacta securitas præbuisset colloquendi, ut fit, & congarriendi locum, sociorum unus dives, luxuriosus, Asiaticus, cœpit compellare Philosophum, & illudere ei, eo quod contra

* al' meritorumque.

* al' Agellius.

contra professionem suam timore palluerat, cum ipse, qui minime philosophabatur, mansisset intrepidus in eo, quod impendebat, exitio. At ille Aristippi Socratici responsum retulit, qui cum in re simili similiter, & à consimili argueretur, respondit: illum pro anima nequissimi nebulonis merito non fuisse solicitum: se autem debuisse timere pro anima Aristippi. Divitis ergo quæstione depulsa, accessit Aulus Gellius, non exagitandi animo, sed discendi, familiariter quærens, quænam esset caussa timoris sui, cum præceptum sit disciplinæ Stoicorum, ne mortis timeatur adventus, quam constat esse indubium terminum vitæ. Ille autem, cum discendi aviditate gnaviter accensum vidisset hominem, librum Epicteti Stoici de mantica protulit, in quo scripta erant ea, quæ congruebant decretis Zenonis & Chrysippi, qui dicuntur fuisse principes Stoicorum. Cum ergo librum in manibus Aulus Gellius tenuisset, invenit Stoicis placuisse, non esse in potestate hominis, ut visa, quæ phantasias appellant, in animum veniant, aut recedant, & cum venerint ex terribilibus rebus, aut contra, necesse asserunt moveri animum etiam sapientis, ut paulisper metu trepidet, tristitia contrahatur, dilatetur lætitia, cupiditatibus moveatur, tamquam his passionibus prævenientibus rationis & mentis officium, nec tamen ideo conscientiam mali in mente versari, nec approbari ista, aut eis aliquem indulgeri consensum. Hoc enim esse volunt in potestate: idque interesse censent inter animum sapientis, & stulti, quod stultus consensu mentis passionibus cedit, sapiens autem, licet eas necessitate patiatur, retinet tamen de rationabiliter appetendis vel fugiendis, veram & firmam inconcussa mente sententiam. Hæc quidem illi autore A. Gellio, & pro parte eleganter & vere. Errant tamen, si istarum passionum, quæ necessariæ sunt, repressionem &

casti-

castigationem citra gratiam viribus suis adscribunt, eo quod solius miserentis Dei est, non utique currentis hominis aut volentis, ut hæc in usum iustitiæ convertantur. Hoc autem sufficiat demonstrare, quod timore modestia dispensatur, & philosophandi prima sternitur & disponitur via. Siquidem scriptum est, quia initium sapientiæ, & finis modestiæ, timor Dei.

CAP. IV.

Unde dicatur philosophia: & de Samio Pythagora, & doctrina eius, qui Italicis philosophandi autor extitit.

IPSUM vero philosophiæ nomen, à Pythagora Italico inventum est, qui tantæ fuit autoritatis apud antiquos, ut præiudiciali opinione, sententias omnium superaret, essetque satis ad quamlibet sententiam roborandam, si hoc ipse dixisse doceretur. Ipsa namque vox pronominis, usurpatione quadam, proprii nominis explebat officium. Fuit autem hic natione Samius, negotiatoris divitis filius, cui nomen Maratus erat: sed parente longe ditior erat, eo quod negotiatio patris tanta nequivit acquirere, quanta filius contemnere maluit, quam habere. Magnis itaque sapientiæ formatus incrementis, Ægyptum primo, mox Babyloniam, ad perdiscendos siderum motus, originemque mundi spectandam, profectus, summam scientiam consecutus erat. Inde regressus Cretam & Lacedæmona, ad cognoscendas Minoïs & Lycurgi inclytas ea tempestate leges, contenderat. Quibus omnibus instructus, ad Crotonicorum urbem applicuit omnino resolutam, & solius virtutis opera indigentem. Fortunæ siquidem indignantes oderant arma, quæ adversus Locrenses infeliciter sumserant, mutassentque vitam luxuria, nisi eis Pythagoras Philosophus obstitisset. Ex quo patet, quan-

tum homo præstet homini, cum unius personæ autoritas, iam lapsum ad frugem melioris vitæ, revocaverit populum. Laudabat ergo virtutem quotidie, & vitia luxuriæ denudabat, & casuum urbium perditarum enunciabat causas. Tantum quoque studii ad frugalitatem multitudinis provocabat, ut aliquos ex his luxuriatos esse incredibile videretur. Matronarum vero separatam à viris doctrinam, & puerorum à parentibus, frequenter habuit. Docebat nunc has pudicitiam & obsequia in viros, nunc illos modestiam & literarum studium. Inter hæc, velut genitricem virtutum, frugalitatem omnibus ingerebat. Consecutusque disputationum assiduitate erat, ut matronæ auratas vestes, cæteraque dignitatis suæ ornamenta, quasi luxuriæ instrumenta, deponerent, eaque omnia delata in Iunonis ædem, ipsi deæ consecrarent, præ se * ferentes, vera ornamenta matronarum, pudicitiam non vestes esse. In iuventute quoque quantum profligatum sit, victi fæminarum contumaces animi manifestant. Sed trecenti ex iuvenibus, cum sodalitii iuris sacramento separatam à cæteris civibus vitam agerent, quasi cœtum clandestinæ coniurationis habentes adversus Pythagoram, civitatem in se converterunt, quæ eos, cum in unam domum convenissent, cremare voluit, in quo tumultu sexaginta ferme periere, cæteri in exilium profecti sunt. Ab hoc itaque philosophorum genus Italicum, nomenque philosophiæ exortum est. Tantus autem extitit in illa parte philosophiæ, quæ speculativa vocatur, ut ei quisquam philosophantium vix potuerit adæquari. Tantus in innocentia, ut ab omnium animantium temperasse credatur edulio. Tantus in cultu iustitiæ, ut populos illius partis Italiæ, quæ antiquitus Magna Græcia dicta est, etiam post mortem nominis eius autoritas rexerit. Cum vero antea sapientes dicerentur, qui videbantur

* al' præferentes. al' præferens.

tur

tur aliis præstantiores esse, interrogatus quid se profiteretur, Philosophum se esse respondit, id est, studiosum, vel sapientiæ amatorem, quoniam sapientem profiteri, arrogantissimũ videbatur. Deniq; cum ad propulsandam labem morum, viginti annos egisset Crotonæ, Metapontum migravit, ibique decessit. Cuius tanta admiratio fuit, ut ex domo eius templum facerent, ipsumque pro Deo colerent, nacti forte occasionem ex verbis eius dicentis * domum philosophantis esse sacrarium sapientiæ, & verissimum Dei templum. Traditur etiam persuasisse hominibus, esse animas immortales, & post dissolutionem corporis, vitæ præcedentis præmia recepturas. Impie tamen fabulam mille annorum primus dicitur induxisse.

* al' mentem.

CAP. V.

De Ionico genere Philosophorum, & autoritate Socratis: & dogmate Platonis, & opinione eius post mortem.

ALTERUM vero philosophorum genus est, quod Ionicum dicitur, & à Græcis ulterioribus traxit originem. Horum princeps fuit Thales Milesius, unus illorum septem, qui dicti sunt sapientes. Iste cum rerum naturam scrutatus, inter cæteros emicuisset, maxime admirabilis extitit, quod astrologiæ numeris comprehensis, solis & lunæ defectus prædicebat. Huic successit Anaximander eius auditor, qui Anaximenem discipulum reliquit & successorem. Diogenes quoque eiusdem auditor extitit, & Anaxagoras, qui omnium rerum quas videmus, effectorem divinum animum docuit. Ei successit auditor eius Archelaus, cuius discipulus Socrates fuisse perhibetur, magister Platonis, qui teste Apuleio, prius Aristoteles dictus est, sed deinde à latitudine pectoris Plato, & in tantam eminentiam Philosophiæ, & vigore ingenii, & stu-

dii exercitio, & omnium morum venustate, eloquii quoque suavitate & copia subvectus est, ut quasi in throno sapientiæ residens, præcepta quadam autoritate visus sit, tam antecessoribus, quam successoribus philosophis, imperare. Et primus quidem Socrates universam philosophiam ad corrigendos componendosque mores flexisse memoratur, cum ante illum omnes physicis, id est rebus naturalibus perscrutandis, maximam operam dederint. Probe quidem & sapienter, cum ad utilitatem suam oporteat omnia retorqueri, parumque prosit novisse opera Dei, quæ sunt omnia valde bona, & creatori suo consequenter similia, nisi quis id præcipue agat, ne ipse sit malus. Præclara igitur vitæ mortisque fama Socratis, philosophiæ suæ reliquit plurimos sectatores, qui partiti sunt verba eius in varias sectas, de quibus in sequentibus pauca dicentur. Porro tantæ multitudinis dissidentiam Plato, qua præeminebat autoritate, cohibuit, & in se attentionem omnium diutius provocavit & tenuit. Sunt qui Platonem credant * non vel Aristonis, vel Aristidis, filium, sed augustiore conceptu natum, eo quod Apollinis figuratio, matri eius Perictioni se miscuerit, quam constat à Solone sapientissimo, fundatore legum Atticarum, traxisse originem. Natus est autem mense qui apud Atticos Targelion dicitur, die qua apud Delon Latona peperisse creditur Apollinem & Dianam; pridie quidem Socratem genitum ferunt. Talis ergo, & de talibus oriundus, non solum Heroum virtutibus præstitit, sed æquiparasse dictus est deorum potestates. Nam Pseusippus domesticis documentis instructus, & pueri eius acre in percipiendo ingenium, & admirandæ verecundiæ indolem laudat, & pubescentes primitias labore atque amore studendi imbutas refert, & in viro harum incrementa virtutum convenisse testatur. Ex eisdem genitoribus

* al' non Aristidis filium.

ribus Glaucus & Adamantus ei fratres fuerunt. Doctores habuit in prima literatura Dionysium, in palæstra Aristonem Argis oriundum. Tantosque progressus ei exercitatio contulit, ut Pythiæ luctando certamina vicerit. Picturæ non aspernatus artem, tragœdiis quoque & * ditriambis se utilem finxit. Iamque carminum confidentia elatus, actorem se profiteri cupiebat, nisi Socrates humilitatem huius cupidinis ab animo eius expulisset, & veræ laudis gloriam ei curasset ingerere. Et antea quidem Heraclidis secta fuerat imbutus, verum cum se Socrati dedisset, non solum ingenio atque doctrina cæteros Socraticos vicit, sed etiam labore & elegantia sapientiam illustravit, eique recta assertione sensuum & maiestate verborum, plurimum adhibuit dignitatis. Socrati siquidem excedente, se ad Pythagoræ contulit disciplinam, quam etsi ratione diligenti & magnifica videbat instructam, rerum tamen continentiam & castitatem magis cupiebat imitari. Deinde Theodorum * Ciranensem adiit, ut Geometriam disceret. Inde Ægyptum petiit, ut Astrologiæ vacaret, ibique à plerisque creditus est didicisse oracula Prophetarum. Unde rursus in Italiam rediit, & Pythagoreum Tarentinum Architam secutus est; atque ad Indos, Medos, Magos animum intendisset, nisi eum procedere vetuissent bella Caletica. Quapropter inventa Parmenidæ & Zenonis diligentius executus, quæ apud magnos philosophos admirationi fuerant singula, in libris suis collegit universa, docens primus studia Philosophiæ non modo non esse contrária, sed invicem necessaria sibi, eo quod mutuis auxiliis universa consistunt. Multi auditorum eius utriusq; sexus in Philosophia floruerunt. Patrimonium in hortulo, qui Academiæ iunctus erat, in duobus ministris, & patera qua diis supplicabat, reliquit. Auri tantum habuit, quantum puer auricula gestaverat, in nobili-

* al' Dithyrambis.

* al' Cyrinensem.

tatis insigne. Tres adventus eius ad Siciliam, mali diversis opinionibus carpunt. Sed primo ut historiam naturæ cerneret in Ætna, & incendiorum intelligeret rationem, illuc profectus est. Secundo petitu Dionysii, ut Syracusanis adsisteret, & ut municipales provinciæ illius disceret leges. Tertio ut fugientem Dionem restitueret patriæ suæ, venia à Dionysio impetrata. Sed in his omnibus adeo diligens extitit, ut à studiis aut officiis philosophiæ, nullo unquam tempore suspenderetur. Itaque cum studium philosophiæ partim in actione, partim in contemplatione versetur, Socrates activam exercuit, mores instituens, quibus fideliter ad beatitudinem vita transfigitur. Pythagoras contemplativæ institit, per quam ingenium exercetur, & propagatur scientia. Proinde Plato utramque iungendo alteri, Philosophiam perfecisse laudatur, quam in tres partes distribuit, Ethicam, Physicam, & Logicam, id est, moralem, naturalem, & rationalem, qua verum disterminatur à falso, & sine qua differi nequeunt, quæ vel in actione, vel in contemplatione versantur. Putatur à nonnullis, quod in peregrinatione sua Hieremiam Prophetam viderit, audieritque in Ægypto, & legerit scripturas propheticas. Sed supputata ratio temporum, quæ in Chronicis continentur historiis, docet eos nequaquam contemporaneos extitisse, cum ortus Platonis vix ætatem illam apprehenderit, & interlabentibus centum septem annis tempus, quo prophetavit Hieremias, adtigerit. Et scripturæ propheticæ, post mortem Platonis, annis ferme sexaginta, regnante Ptolemæo, qui literarum studiosus, à Hierosolymis septuaginta adscivit interpretes, Ægyptum intraverint. Opinio tamen illa convaluit, quia in libris Platonis inveniuntur multa dictis consona prophetarum. Nam in Timæo, dum causas mundi subtilius investigat, manifeste, videtur

videtur exprimere trinitatem, quæ Deus est, efficientem causam constituens in potentia Dei, in sapientia formalem, finalem in bonitate, quæ sola induxit eum, ut omnem creaturam bonitatis suæ participem faceret, prout natura cuiusque capax beatitudinis esse potest. Unam tamen in his visus est intellexisse & docuisse substantiam, dum opificem universitatis & formatorem Deum unum esse asseruit, quem ob insigne bonitatis, & dulcis affectus, dixit omnium genitorem, quem propter infinitatem maiestatis, potentiæ, & sapientiæ, & bonitatis suæ, tam est invenire difficile, quam inventum digne profari impossibile. Eundem quoque remuneratorem sperantium in se esse, & colentium se, videtur adstruere, dicens sapientem esse cultorem Dei philosophum, qui animo & voto accedit ad sapientiam, & eum esse amatorem Dei; qui sicut constitutæ universitatis causa est admirabilis, ita bibendæ felicitatis, idem est fons indeficiens & singularis. Moyses autor est, quia in principio creavit Deus cœlum & terram, & in medio earum aquam collocavit & aërem. Plato quod ab initio, ut mundus qui solidus & visibilis futurus erat, videri posset & tangi, Deus iecit duo prima mundani corporis fundamenta, ignem & terram, & eis concordi proportione media sociata insolubili vinculo interiecit, nisi tamen voluntas conditoris, quæ sola tantæ firmitudinis nexus fidelissimus est, ut dissolvantur, admittat. Omne siquidem quod vinctum est, natura dissolubile est: sed ut bonę conciliationis fœdus pereat, non est voluntas Dei, volentis bona duntaxat. Ait Moyses: Qui est, misit me ad vos, & illum singulari verbo, & prærogativa significatione censuit esse, qui semper idem est, ut ei nec præteritum transeat, nec futurum immineat, sitque immunis omnium motuum. Nam illa subsistendi dedignatus est verbo, quæ cum tempore fe-

ſtinant ad non eſſe, & ſingulis momentis per varios motus ſui proficiſcuntur in mortem. Et de homine quidem planum eſt, quia vita eius non ſtatus eſt, qui verbo ſubſtantivo debeat exprimi, ſed tranſitus de utero ad tumulum, aut quaſi fuga aut umbra exiſtendi. Plato quidem id quoque ſolum proprium dicit eſſe, quod ſemper eſt idem, nec motibus variatur. Quæ vero ſunt obnoxia motui, non quidem ſunt, ſed videntur eſſe, & nequaquam manent, ſed iugiter evaneſcunt & fugiunt, nec expectant * appellationem. Sunt præterea Platonicis & noſtris multa communia, ut ſint omnino inexcuſabiles, dum veritatem Dei in mendacio detinent. Magnus pater Auguſtinus autor eſt, (ſi tamen quæ ſub nomine eius concepta legi, recolo fideliter) quod in libris Platonicorum inventum ſit, quod beatus Euangeliſta Iohannes altius cœlo intonuit, & ultra quam humana mens percipere queat, licet auris utcunque poſſit audire. Inventum eſt, inquam, quod ait ab initio Euangelii: In principio erat verbum, &c. uſque ad locum quo ait: Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt. Ego quidem, niſi in patrum ſcriptis legeretur, nequaquam alicui infidelium conceſſum crederem, ut os in tantæ lucis oraculum aperiret, quam oculus mundanus non ſufficit intueri. Apoſtolorum tamen & familiaritatis intimæ privilegium adſtruit, quod verbum fidei boni operis perſeverantia illuſtravit, cum philoſophi evanuerint, non modo in cogitationibus, ſed operibus ſuis. Scripſit libros plurimos, & politici hominis merita * contemplationum repreſſit, & contemplationis acumen actionis neceſſitas non extinxit. * Si liber, qui de dogmate eius eſt, contemnitur, in laudem eius Origines, Hieronymus, Auguſtinus omnium philoſophorum adteſtationibus freti ſufficiunt. De morte eius diverſi diverſa

* al' Apellinem.

* al' contemplationon.

* al' Sed

diversa scripserunt; sed probabilius est eum, qui innocenter vixerat, & philosophiæ præcepta pro viribus fuerat insecutus, vitam risui non cessisse. Nam quod de eo nonnulli tradunt, quia verecundia motus emisit spiritum, eo quod nautarum propositam non potuit solvere quæstionem, constat nominis errore compositum. Quicquid enim de eo Græcorum loquuntur fabulæ, hoc de Homero, non Platone Maximus Valerius refert. Ex eo tamen & hoc vulgatum est, quia fuerunt qui Homerum æquivocum Platonis dicerent, propter excellentiam sapientię, sermonis elegantiam, & latitudinem pectoris. Nam viros nobiles certum est polyonymos extitisse. Decessit autem octoginta annis & uno expletis, in tanta reverentia omnium, & integritate autoritatis, ut diu dubitatum fuerit, diis an semideis esset potius aggregandus. Sed & cum ætate illa deficiente, merita veriturum eius, tanquam incredibilia, quodammodo ad antiquitatis fabulas vergerent, ipsum inter semideos venerandum Labeo scribit, ut quiddam maius homine, minus Deo fuisse doceatur.

CAP. VI.

De Aristotele, & opinione eius, & studiis: & quod variis disputationibus dubitationem Academicorum movit: & de regula eorum.

SOL è cœlo visus est cecidisse, qua die philosophorum princeps Plato rebus excessit humanis, & quasi lucernam mundi extinctam defleverunt, qui ad thronum sapientiæ, cui ille diu præsederat, sua arbitrabantur studia * præferenda. *al' referenda.
Sed cum ei Aristoteles discipulus, vir excellentis ingenii, & Platoni impar eloquio, sed multos facile superans, in docendi officium successisset, quasi matutinum sidus effulsit hominibus, & quibusdam multiplicis philosophiæ præceptis, velut variis sa-

pientiæ radiis illustravit orbem, & tanquam oculorum detersa caligine, ad contuendam veritatis speciem, mentes hominum reparavit. Sectam hic Peripateticam condidit, sic utique dictam, quod deambulans disputare consueverat, plurimosque discipulos præclara fama excellens & arte suadendi, vivo adhuc præceptore in suam hæresin congregavit. Tractavit quidem omnes philosophiæ partes, & præcepta dedit in singulas, sed præ cæteris sic rationalem redegit in ius suum, ut à possessione illius videatur omnes alios exclusisse. Ita tamen in aliis viguit, ut commune nomen omnium philosophorum, antonomasice, id est, excellenter sibi proprium esse meruerit. Sicut enim urbs Romam, Maronem Poëta exprimit, sic & Philosophi nomen circa Aristotelem utentium placito contractum est. Fuit autem facundus eloquio, sed uberior sensibus, & doctus omnium sententiis obviare. Hic est qui primus studiorum genera, in acroaticum & exotericum dicitur distinxisse. Nam & familiares & quasi domestici admittebantur in acroatica. Exoterica vero non modo extraneis, sed hospitibus, patebant, & peregrinis. Fuerunt qui eum Incubi dæmonis filium crederent, propter agilitatem corporis, perspicaciam ingenii, & gloriæ appetitum, quam multiplici industria omnibus præripere consueverat. Testatur de eo Valerius Maximus, quia supremæ vitæ reliquias senilibus ac rugosis membris in summo literarum ocio vix custodiens, adeo valenter pro salute patriæ incubuit, ut eam ab hostilibus armis solo æquatam, in lectulo Atheniensi iacens, Macedonum de manibus, quibus obiecta erat,* eriperet. Ita urbe strata atq; eversa, Alexandrique familiaritate qua restituta est, Aristotelis notum est opus. Licet autem nominum & verborum turbator habeatur, non modo subtilitate, qua cunctis celebris est, sed & mira suavitate dicendi

*al' excipere.

cendi

cendi evaluit, adeo quidem, ut Platoni merito proximus fuisse videatur. Eum laudis fuisse avidissimum, vel ex eo constat, quod cum Theodocti discipulo libros artis oratoriæ ut eos ederet concessisset, moleste ferens postea, tantum laudis & gloriæ titulum se alii cessisse, proprio volumine quibusdam rebus insistens, planius sibi de his in Theodoctis libris dictum adiecit Unde Valerius Maximus: Nisi me tam latæ & tam patentis scientiæ verecundia teneret, dicerem dignum Philosophum, cuius stabiliendi mores altioris animi philosopho traderentur. Cæterum gloria ne ab his quidem, qui cõtemptum eius introducere conantur, negligitur. Nam & voluminibus nomina sua diligenter adiiciunt, ut quod professione levant, usurpatione memoriæ assequantur. Hic est cuius disputationibus effectum est, ut Academia moveatur magis rationum, quam collisione ventorum. Licet enim Peripateticus non Academicus censeatur, eo tamen solicitante, de singulis maxime cœperunt Platonici, qui relicti erant, fere de omnibus dubitare. Siquidem post mortem Platonis Eusippus sororis eius filius, & Xenocrates dilectus eius discipulus, in scholam, quæ Academia vocabatur, eidem successerunt, & ob hoc ipsi & successores eorum Academici vocabantur à loco, sicut Platonici à magistro. Ex quibus valde nobilitati sunt Græci, Plotinus, Iamblicus, & Porphyrius catholicæ veritatis, ut dicitur, pessimus impugnator. In utraque vero lingua, Græca scilicet & Latina, nobilis extitit Apuleius Afer, vir magnus inprimis, & qui venustate morum, & dicendi copia, Socraticum fontem, & torrentem Platonicum, facile redoleat, vel tenuiter sapienti. Ab his fluxerunt & alii multi, qui dubitabilia discutere sic, ut nulli præiudicaretur, maluerunt, quam ausu temerario definire, maxime cum occultam crederent veritatem eorum, de qui-

de quibus in utramque partem probabiliter disputatur. Unde & Academicorum antiquissima regula est, ut quisque quod sibi occurrit probabile, suo iure defendat.

CAP. VII.

Quod alia sensus, alia rationis, alia religionis autoritate probantur: & quod fides in omni doctrina aliquod stabile initium vendicat, quod probari non debet; & quod alia per se doctioribus innotescunt, alia rudibus: & quatenus dubitandum sit: & quod pertinacia, veritatis inquisitionem plurimum impedit.

SUNT enim nonnulla, quæ sensus rationis, aut religionis persuadet autoritas. Horum dubitatio infirmitatis, erroris notam habet, aut criminis. Quærere enim an sol splendeat, albeat nix, ignis caleat, hominis est sensus indigentis. At vero an ternarius binario maior sit, ipsumque totum & medietatem eius contineat, quærere: & an quaternarius sit duplus binario, indiscreti est, & cui ratio otiosa, aut deest omnino. Qui vero an Deus sit deducit in quæstionem, & an idem potens, sapiens sit, an bonus, non modo irreligiosus, sed perfidus est, & pœna docente dignus est instrui. Sunt enim in omnibus * philosophicis disciplinis quædam prima, & ut ita dicatur, Cratini verbo, primitiva principia, de quibus, eodem autore, dubitare non licet, nisi his quorum labor in eo versatur, ne quid sciant. Nam sicut quædam se corporeis sensibus ingerunt, ut apud sensatos latere non possint: Quædam subtiliora sunt, ut nisi familiarius adhibita, & prospecta diligentius, & pertractata sint, non sentiantur: Sic sunt aliqua tanta sui luce perspicua, ut latere non possint rationis aspectum, sed communiter videantur ab omnibus; magis tamen & minus, pro capacitate, & viribus singulorum. Alia quædam sunt, quæ quasi quodam scrutinio indigent, & quia

*al' physicis.

quia istorum consecutiva sunt, diligentius perscrutantem latere non possunt. Et his tamen, & illis, quædam videntur anteriora esse., quæ ratio philosophiæ quasi in fidei fundamento constituit, petens, ut in spe proficiendi ea sibi gratuito concedantur. Sic & Geometræ primo petitiones quasdam, quasi totius artis iaciunt fundamenta, deinde communes animi conceptiones adiiciunt: & sic quasi acie ordinata, ad ea quæ sibi sunt demonstranda procedunt. Sed & petitiones ipsæ adeo consentiunt rationi, ut proteruire videatur, quisquis eas vel hosti non concedit. Hic tamen nequaquam agitur de his, quæ ad cultum religionis pertinent, quoniam & ibi nonnulla quodammodo petuntur, quæ, ut fides amplius mereatur, experientiam rationis excedunt: sed hæc ipsa, etsi ratio non urgeat, debentur pietati. Ut enim sacramentis, ubi ratio deficit, adhibeatur fides, multis beneficiis, magnisque miraculis promeruit Christus, cui non credi impium est, sicut à probabilibus dissentire pertinaciter, protervum est. Quis enim, nisi insanus, aut protervus, negaverit, quin ab omni puncto, ad omne punctum oppositum possit linea recta protendi? Nam sicut in ædificiis necesse est aliquid fixum esse & stabile, cui erigenda structura possit inniti: sic in omni doctrina aliquod stabile initium procedendi, necessitas consultissimæ rationis exposcit. Alioquin quicquid opifex adiicit, nutat, ac si in lubrico arenæ, aut bituminis quis ædificet, aut scribat in fluminis lapsu. Nam incertis certiora faciunt fidem. Si ergo nihil sequitur, nisi aliud antecedat, si motus omnis à quiete procedit, quis potest ei probationis esse processus, qui nusquam quiescit, aut nulli acquiescit? Ei namque, cui omnia probabilia sunt, nihil probari potest. Sed eorum quæ perspicua sunt, alia sunt omnibus nota, alia doctioribus

tantum,

tantum, unicuique secundum propriam facultatem. Nam numerum omnem parem esse, vel imparem, ita publice notum est, ut nec pueros lateat, quibus licentia ætatis indulget

Ludere par impar, equitare in arundine longa,
Ædificare casas, plostello adiungere mures.

Hoc autem quod omnis multiplex quoto loco distat ab unitate, tot superparticulares sui generis antecedit, his duntaxat innotuit, qui numeris operam impenderunt. Mathematicus autem consultior novit, quia diversa sunt id quod est, & esse rei. Et sic in singulis disciplinis, quædam suis opificibus innotescunt, quæ non modo vulgo, sed aliis philosophis occultantur. Habet & religio quælibet principia sua, quæ aut ratio communis, aut pietas persuasit, quibus proficit in cultu Dei, & morum exercitio, ad beatitudinem obtinendam. Est autem unum omnium religionum principium, quod pietas gratis & sine ulla probatione concedit, Deum scilicet potentem, sapientem, bonum, venerabilem, & amabilem esse. Nam Epicureorum Deum esse negantium, & casui subiicientium omnia, iam pridem autore Deo homine, explosa sententia est. Obviare ergo principiis, aut rebus per se notis, sive de his ambigere, insensati est, aut vecordis, sive quod deterius est, criminosi. Sed nec de his dubitare licet, quæ ex principiis consequuntur, dum ea tamen sequi planum sit. Interim namque sunt quæstionibus agitanda, dum illorum ad principia vel consecutiva eorum, cohærentia * pateat. Nam de singulis istorum dubitare non est inutile. Et quidem in talibus, donec apprehenderent veritatem, Academicorum probabilium disceptatio vertebatur. Quid enim refert, aut quorum interest, si qui semper & omnia quærebant, discentes, & nunquam ad scientiam veritatis pervenientes, quia nihil certum habere noverant? Hanc ergo

* al. præcipua.

* al. non.

legem

legem Academicorum præſcribit Cicero, ut cui philoſophandi propoſitum eſt, dum res obſcura eſt, quærat; dum probabiliter eluceſcit veritas, acquieſcat. Ait enim: Nos qui ſequimur probabilia, nec ultra id quod probabile occurrit, progredi poſſumus, & refellere ſine iracundia, & refelli ſine pertinacia parati ſumus. Hæc enim duo inventioni veritatis plurimum adverſantur, ſi aut vera dicenti quis ſuccenſeat, aut pertinaciter in falſitatis defenſione laboret. Nam ut ait Ethicus,

Impedit ira animum, ne poſſit cernere verum.

Et veritas ipſa incarnata receſſit ab eis, qui in Corazaim & Bethſaida ſpiritui ſancto pertinacius reſtiterunt. Sed & Iudæos pertinacia excæcavit, ut adhuc oculos eorum velum templi teneat, quod domino patiente ſciſſum eſt à ſummo uſq; ad deorſum.

CAP. VIII.

Quod virtus unica via eſt philoſophandi, & eundi ad beatitudinem: & de tribus gradibus accedentium, & de tribus ſectis philoſophorum.

VERUNTAMEN, quia non omnes omnia poſſunt, & ſpiritus ubi vult ſpirat, & frequens eſt, ut eorum quæ à doctoribus proferuntur, multitudinis ſit multiplex intellectus, ex verbis Socratis & Platonis, ſectæ multæ profluxerunt, omnes tamen ad unum, ſed quaſi per varias ſemitas properantes. Illud autem quo omnium rationabilium vergit intentio, vera beatitudo eſt. Nemo etenim eſt, qui non velit eſſe beatus; ſed ad hoc quod deſiderant, non una via omnes incedunt. Una tamen eſt omnibus via propoſita, ſed quaſi ſtrata regia, ſcinditur in ſemitas multas. Hæc autem virtus eſt. Nam niſi per virtutem, nemo ad beatitudinem pergit. Citra virtutis opera forte quis, & proculdubio ſine operibus ad beatitudinem trahitur, ſed eo nullus, niſi virtutis paſſibus pergit. Virtus ergo felici-

felicitatis meritum est, felicitas virtutis præmium. Et hæc quidem bona sunt summa, alterum viæ, alterum patriæ. Nihil enim virtute præstantius, dum exul peregrinatur à domino, nihil felicitate melius, dum civis regnat & gaudet cum domino. Sunt autem hæc omnibus aliis præstantiora, quia virtus omnia agenda, felicitas omnia optanda complectitur. Felicitas tamen virtuti præstat, quia in omnibus præstantius est, propter quod aliquid, quam quod propter aliquid. Non enim felix est quis ut recte agat; sed recte agit, ut feliciter vivat. Unde & Socraticum illud in Saturnaliorum libro laudatur: Multos homines propterea velle vivere, ut ederent & biberent; se bibere atque esse, ut viveret. Unum igitur & singulare summum omnium bonorum beatitudo est, sed ab eo est aliud quodammodo quorundam * collatione summum, & eo ipso superius aliis, quod ad * aliud, quod vere singulariter & unice summum est, familiarius accedit. Cæterum ad neutrius apprehensionem, nisi philosophia duce, humana infirmitas convalescit. Quisquis enim sine ea ad beatitudinis viam tendit, quasi cæcus in lubrico tendens, ad alta præsumptuosus cadit. Unde eam divinarum & humanarum rerum compotem esse, Chrysippus asseruit, nec unquam satis posse laudari, quæ vitia expellit, virtutes ostendit & confert, & in humana infirmitate divinam quodammodo reparat integritatem. Et ut sensum suum expressius proferat, omnes qui non ab illa, vel ad illam vigilant, quod tamen ab illa est, brutis animalibus dicit esse conformes, imo & stupendum contra naturam miraculum, in corporibus humanis brutos homines esse. Tria vero genera hominum, qui homines sunt: alios enim brutos esse asseruit. Alii enim iam iocunditate sapientiæ perfruuntur, & hi sapientes sunt; alii accedunt ut fruantur, & hi sunt philosophi;

* al' collectione.
* al' illud.

alij

alii adſpirant ad accedendum, ſcilicet qui nondum ſunt, & eſſe philoſophi concupiſcunt. Conſtat enim eſſe quàm plurimos, qui nondum philoſophantur, & vitam philoſophorum ſi non opere, ſaltem deſiderio æmulantur. Ego ſententiam eius tanto ſecurius approbo, quanto eam mihi videre videor ſancti ſpiritus autoritate ſubnixam, dicente Propheta: Concupivit anima mea deſiderare iuſtifitiones tuas in omni tempore. In quo mihi tres præmiſſos ordines manifeſte videtur expreſſiſſe. Cum enim Plato ſapientem dicat eſſe cultorem Dei, quis alius habendus eſt ſapiens, quam ille, qui moratur in iuſtificationibus domini, & mulcente ſe conſcientia bonorum operum, veræ felicitatis ſaporem, tota mentis auiditate iam præguſtat & ſentit? Proculdubio nequaquam illius expers eſt, cui agnita beatitudo dulceſcit; & ei expetibilium cumulus adeſt, qui in vita guſtat & videt quam ſuavis eſt dominus. Philoſophus autem, cuius intentio dirigitur illuc, ut ſapiat, eodem autore amator Dei eſt, & vitia ſubigens, rebus agnoſcendis applicat animum, ut his agnitis ad veram beatitudinem poſſit accedere. Hæc enim hominem beatum faciunt, ſi & vitiorum ſolvantur vincula, & quaſi quibuſdam gradibus contemplationis, lucidum & indeficientem fontem boni detur inviſere. Nam

Felix qui potuit rerum cognoſcere cauſas.

Et, ut ait Poëta, (nobis enim undecunque proveniant, placent incitamenta virtutum)

Felices animæ, quibus has cognoſcere primum,
Inque domos ſuperas ſcandere cura fuit.
Credibile eſt illos pariter vitiiſque iociſque
Altius humanis exeruiſſe caput.
Non Venus & vinum ſublimia pectora fregit,
Officiumque fori, militiave labor.
Non levis ambitio, perfuſaque gloria fuco,
Magnarumque fames ſollicitavit opum.

Admovere oculis distantia sydera nostris,
Aetheraque ingenio supposuere suo.
Sic petitur cœlum, non ut ferat Ossan Olympus,
Summaque Peliacus sydera tangat apex.

Nullum tamen officium est militiæ aut domi, quod non Philosophia pertractet, quippe quæ sola excludit vitia, & sine qua nil recte inter homines geri potest. Sicut autem morari in iustificationibus, id est in expletione mandatorum Dei, sapientem facit, (nam & propheta dicit: A mandatis tuis intellexi) sic animum explendis aptare, ea demum philosophia verissima est. Sed sunt qui nondum explent, aut aptantur explendis, approbant tamen, quod suspiciunt in aliis, & illis, autore Deo, desiderant conformari. Est ergo gradus eminentissimus eorum, qui in iustificationibus occupantur; medius, quorum animus expeditus est à vitiis, ut ex amore occupetur in illis; infimus, qui desiderant expediri, ut hoc ipsum concupiscere possint. Qui etsi non sint, desiderant tamen esse philosophi. Horum personam induerat propheta, dicens: Concupivit anima mea desiderare iustificationes tuas in omni tempore. Eius namque tanta est pulchritudo, quod si, ut ait Plato, videri posset oculis corporis, amore sapientiæ mirabiliter homines inflammaret, adeo quidem, ut primo aspectu necesse esset omnes in amorem incidere. Hanc amat & exquirit à iuventute sua fidelis anima, cuius senectus constat in gravitate morum; & puerilis ætas, in ignorantia, & lubrico vitiorum. Super salutem, inquit, & omnem pulchritudinem dilexi sapientiam, & proposui pro luce habere illam: venerunt mihi omnia bona pariter cum illa. Si ergo bona omnia sapientiæ accessoria sunt, & philosophia studium sapientiæ, profecto philosophandi contemptus bonorum omnium exclusio est. Unde colligitur, quod quanto quis philosophiæ diligentius insistit, eo fidelius & re-

ctius

ctius ad beatitudinem pergit. Nam virtutes, quibus itur in singulis officiis, illa dispensat. Sed quia veteres, licet ex parte animas crederent immortales, vitæ æternæ, quæ post istam futura est, nondum instructionem acceperant: summum bonum in virtute constituerunt, quo plane nihil melius est, nisi frui eo, qui summe bonus, & summum bonum est. Usus enim virtutis optimus est, & utendi Deus ipse est fructus. Cum vero virtus sola beatum faciat, ad thronum eius sumta occasione, ex traditionibus doctiorum per varios calles ascendere conati sunt. Stoicus enim ut rerum contemtum doceat, in mortis meditatione versatur. Peripateticus in inquisitione veri volutatur. In voluptatibus Epicurus. Et licet ad unum tendant, varias sententias, quasi vias beatitudinis auditoribus suis aperiunt. De quibus dubitare & quærere liberum est, donec ex* collatione propositorum, quasi ex quadam rationum collisione, veritas illucescat. Sed de his latius in sequentibus dicetur. Nunc sufficiat ostendisse, in quibus Academicos vacillantes liceat imitari.

* al. collatione.

CAP. IX.

De arrogantia multitudinis imperitæ: & qualiter legenda sunt ea, quæ prodesse poterunt, & obesse: & quod ingenio vel exercitio sine gratia sapientia non contingit.

PAUCI tamen sunt qui Academicorum imitatores esse dignentur, cum unusquisque pro libitu potius, quam ratione, eligat quod sequatur. Alii namque propriis, alii doctorum opinionibus, alii multitudinis consortio distrahuntur. Quid enim dubitat, qui iuratus in verba magistri, non quid, sed à quo quid dicatur attendit? Quidvis enim elatrat acriter, & quo imbuta est puerilis ætas, de intimis philosophiæ abditis erutum putat. Paratus & de lana

de lana caprina contendere, credens inopinabile, si quid ignotum auribus eius insonuit, nec rationibus acquiescit; quem doctoris captivavit opinio. Quicquid ille protulit, authenticum & sacrosanctum est. Ille tamen contradicit citius, & pertinacius reluctatur, qui in paucitate rerum addiscenda, consumsit ætatem, & tanta verborum angustia premitur, ut si verbum unum aut duo subduxeris, elinguis fiat, & quavis statua taciturnior. Marmoreum putes, & in auditorio Pythagoræ, aut monachorum claustro, non tam usum, quam necessitatem silentii didicisse. Si quis istorum in manus tuas forte erudiendus inciderit, merito facies quod Timotheum, qui in arte tibiarum excellebat, fecisse refert Quintilianus in libro de institutione Oratoris. Hic quidem duplas mercedes exigebat, & accipiebat ab his, qui fuerant male præinstituti, quam si omnino rudes accederent. Error enim duplicem laborem exigit, cum & delenda sunt perversæ institutionis semina, & bonæ fidelius sint inserenda. Suspice ad moderatores philosophorum temporis nostri, illos qui altius præconantur, quos auditorum multitudo circumstrepit, diligenter adtende, eos in regula una, aut duobus aut pauculis verbis invenies occupatos, aut ut multum pauculas quæstiones aptas iurgiis elegerunt, in quibus ingenium suum exerceant, & consumant ætatem. Eas tamen non sufficiunt enodare, sed nodum, & totam ambiguitatem cum intricatione sua per auditores suos transmittunt posteris dissolvendum. Eo loci ut congrediaris invitant, instant, postulantque conflictum; si differs manum confere, si paululum moraris, insiliunt. Si accedis, si tanden invitus congrederis, si premis, latebras quærunt, variant faciem, verba distorquent, præstigiis conformant, lubricum & volubilem Protea mirraberis rediisse, nisi quod teneri facilius potest, si in eo perstiteris, ut quocunque

que verba defluant & volvantur, quid velint intelligas, & quid sentiant in tanta varietate verborum, & tandem vincientur sensu suo, & capientur in verbo oris sui, si substantiam eorum, quæ dicunt, attigeris, firmiterque tenueris. Ea tamen, de quibus maxime disceptatur, inutiliora, & aliis viliora sunt, cum patuerint. Si progrederis, si pudet, & piget in nugis diutius occupari, ad diverticula propositæ quæstionis relabitur, & quasi ad sinum matris recurrens, more Antei, ab eo, in quo genitus & nutritus est, vires reparare contendit. Sic circumit, tot facit amfractus, ut ad usitata recurrat, ac si labyrinthum oporteat circumiri.

Serpente ciconia pullos
Nutrit, & invento per devia rura lacerto,
Illi eadem sumtis quærunt animalia pennis.
Vultur iumento & canibus crucibusque relictis,
Ad fœtus properat, partemque cadaveris adfert.
Hic est ergo cibus magni quoque vulturis, & se
Pascentis, propria cum iam facit arbore nidos.
Sed leporem aut capream famula Iovis, & generosa
In saltu venantur aves. tunc præda cubili
Ponitur: inde autem cum se matura levabit
Progenies, stimulante fame festinat ad illam,
Quam primam rupto prædam gustaverat ovo.

Si ergo eos à verbis suis suspenderis, fere in omni facultate, inopiæ eorum poteris misereri. Sunt enim qui præstare videantur in singulis; sunt qui partes philosophiæ vendicent universas: nec minus tamen sunt in singulis philosophiæ copia destituti. Sunt qui ab una perfectionem sperent, sunt qui universis invigilent, inopes singularum. Non facile tamen dixerim, quos magis credam esse erroneos, cum nec ab una perfectio constet, & nemo fideliter queat omnibus inservire. Qui tamen ab una petit omnes, ineptior est. Arrogantior qui omnes profitetur. * Imo ad omnia occupari desidis est; sed fastidien- * al' in uno.

fastidientis, & non proficientis, omnia circumire. Cæterum, qui multa percurrit, ut eligat cui sit potius insistendum, circumspectus est, & aliis examinatis, prælectioni suæ fidelius servit. Eo forte spectat præceptum Ethici; legere libros præcipientis. In libello quoque quo parvuli initiantur, ut virtutis instructio, & usus teneris ebibitus animis, facile nequeat aboleri (quoniam & testa diutius servat odorem eius,

Quo semel est imbuta recens,)

Ait vel Cato, vel alius (nam autor incertus est)

Multa legas facito, perlectis perlege multa.

Quo quidem aliquid esse utilius ad scientiam aspiranti, facile non crediderim, præter observantiam mandatorum Dei, in qua singularis & unicus indubitanter est philosophandi profectus. Sic tamen omnia legenda sunt, ut eorum aliqua cum lecta fuerint, negligantur, reprobentur nonnulla, aliqua videantur in transitu, ne sint omnino incognita: sed præ omnibus maiori diligentia insistendum est, quæ aut politicam vitam, sive in iure civili, sive in aliis Ethicæ præceptis instituunt, aut procurant corporis, aut animæ sanitatem. Cum enim illa quæ præcipua est inter liberales disciplinas, sine qua nemo recte docere vel doceri potest, sit in transitu, & quasi à limine salutanda, quis in aliis censeat immorandum, quæ aut intellectu difficiles, aut effectu inutiles, & perniciosæ, non faciunt hominem meliorem? Nam & ea ipsa, quorum usus necessarius est, si hominem immoderatius occupaverint, perniciosissima sunt. Poëtas, historicos, oratores, mathematicos probabilis mathematicæ, quis ambigit esse legendos, maxime cum sine his viri esse nequeant, vel non soleant literati? Qui enim istorum ignari sunt, illiterati dicuntur, etsi literas noverint. Cum tamen quasi in ius suum vendicant animum, etsi polliceantur notitiam rerum, virtutis tamen

men dedocent & submovent cultum. Unde Cicero cum de poëtis ageret, ut diligentius audiatur, exclamat: Clamor & adprobatio populi, quasi magni cuiusdam & sapientis magistri, & qui ad commendationem sufficiat plausu suo, quos vult facit authenticos. At illi, qui tantis laudibus efferuntur, quantas obducunt tenebras! Quos invehunt * metus! Quas inflammant cupiditates! Hi stupra, adulteriaque conciliant, varias doli reparant artes, furta, rapinas, incendia docent, quæ sunt, aut fuerunt, imo quæ fingi possunt, malorum exempla proponunt oculis multitudinis imperitæ. Quæ incendia cœli succensi, aut maris inundatio, aut terræ hiatus, tantas fecit populorum strages, quantas isti faciunt morum? Comicus qui præ cæteris placet, in Eunucho refert adolescentis libidinem inflammatam, cum tabulam pictam videret continentem, quo pacto Deus, qui cœli templa sonitu concutit, per impluvium auro misso, inclusam turre, & septam custodibus, corruperit Danaën. Similes in singulis picturas videt, miratur, & laudat multitudo. Nam quæ virtutis incitamenta sunt, rarus spectator adtendit.

* al' motus

** Ea res quæ in se neque consilium, neque modum*
*Habet ullum, eam consilio regere non * potest.*
In amore hæc omnia insunt vitia: iniuriæ,
Suspiciones, inimicitiæ, induciæ,
Bellum, pax rursum. Incerta hæc si postules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,
Quam si des operam, ut cum ratione insanias.
Et quod nunc tute tecum iratus cogitas,
Egone illam? Quæ illum? Quæ me? quæ non? Sine modo;
Mori me malim, sentiet qui vir siem.
Hæc verba una mehercle falsa lachrymula,
Quam oculos terendo misere vix vi expressit,
Restinguet: & te ultro accusabis, & ei dabis
Vltro supplicium.

* al' Here.
* al' potes.

 Ad

Ad depellendum meretricum contumelias ratio evidens est, quam servus inducit: sed quicquid in hanc partem loquuntur, ita accipitur, ac si insanum amatorem revocet servus. Eos tamen alibi commendat plurimum idem Cicero, dicens: Poëtas & varios scriptores artium, aut rerum gestarum, solus ille contemtibiles facit, qui non veretur contemni. Nam & virtutis habent usum, & philosophandi materiam præbent. Notant enim, non docent vitia, & aut utilitatis causa grata sunt, aut voluptatis. Sic autem per morum discrimina transeunt, ut virtuti faciant locum. Nam per tela, per ignes, per maris varias procellas, per tot motus, seditiones, & insidias populorum, Scyllam pertransiit & Charybdim, ut ad patriam suam saltem in senectute Vlysses repedaret. Socios variis exilii amisit casibus, sed eos aut fortunæ violentia, aut naturæ infirmitas, aut animi voluptas absumsit. Horum tamen omnium, iocunda relatio est. Nam vel amici prævisus casus, etsi amarus sit, proficit ad cautelam. Et quo familiorior fuit cum labente societas, eo casus quemque magis absterret. Siquidem exemplis sæpe magis proficitur, quam præceptis. Mala enim vitantur facilius, quo fidelius præcognita fuerint. Vix, & quodammodo solus, evasit Vlysses, sed ad Philosophiæ iocunditatem, & quasi proprias voluptates, pauciores evadunt. Consonat ei, si Lyricum conticente lyra dignaris audire, Flaccus, aut si mavis Horatius, qui plus honestatis & utilitatis se apud Mæonidem invenisse gratulatur, quam plurium Stoicorum sit præceptis expressum. Ait enim:

Troiani belli scriptorem, Maxime Lolli,
Dum tu declamas Romæ, Præneste relegi:
Qui quid sit pulchrum, quid turpe, quid utile, quid non,
Pulchrius & melius Chrysippo & Crantore dicit.
al' deest. *[Cur ita crediderim, nisi quid te detinet, audi.]*

Fabula

Fabula, qua Paridis propter narratur amorem
Græcia barbariæ lento collisa duello,
Stultorum regum & populorum continet æstus.
Antenor belli censet præcidere causas.
Quid Paris? ut salvus regnet, vivatque beatus,
Cogi posse negat.
Seditione, dolis, scelere, atque libidine, & ira,
Iliacos intra muros peccatur & extra.
Quicquid delirant reges, plectuntur Achivi.

Ego autem in illorum sententiam facillime cedo, qui non credunt sine lectione autorum, posse fieri hominem litteratum. Litterarum tamen copia nequaquam philosophum facit. Gratia siquidem est, quæ ad sapientiam sola perducit. In summa siquidem copia litterarum, aut ignorantia interdum, aut neglientia veritatis est, sive quia impossibile est quemquam fieri sapientem. Unde & doctor ille Ecclesiæ, cuius nemo satis memor esse potest, Augustinus, Varronem arguit, quem tamen ut literatissimum fuisse doceat, ait post cætera, quibus singulari præconio commendatur: Denique & ipse Tullius, huic tale testimonium perhibet, ut in libris Academicis dicat, eam quæ ibi versatur disputationem, se habuisse cum M. Varrone, homine, inquit, omnium facile acutissimo, & sine dubitatione doctissimo. Non ait eloquentissimo vel facundissimo, quoniam revera in hac facultate multum impar est, sed omnium facile acutissimo, & indubitanter doctissimo. In primo autem libro, cum eiusdem Varronis literaria opera prædicaret, nos, inquit, in nostra urbe peregrinantes, errantesque tanquam hospites, tui libri quasi domum reduxerunt, ut possemus aliquando qui, & ubi essemus, agnoscere. Tu ætatem patriæ, tu descriptiones temporum, tu sacrorum iura, tu sacerdotum; tu domesticam, tu publicam disciplinam, tu sedium, regionum, locorum, tu omnium divinarum, humanarumque re-

rum nomina, genera, officia, & causas aperuisti. Iste igitur vir tam insignis excellentisque peritiæ, qui tam multa legit, ut ei aliquid scribere vacasse miremur, tam multa scripsit, quam multa vix quenquam legere credamus. Iste inquam vir tantus ingenio, tatusque doctrina, si rerum velut divinarum, de quibus scribit, oppugnator esset atque destructor, easque non ad religionem, sed ad superstitionem diceret pertinere, nescio utrum tam multa in eis ridenda, contemnenda, & detestanda conscriberet. Cum ergo viri acutissimi, & sine ulla dubitatione, Cicerone teste, doctissimi, superstitio scriptis propriis eam convincentibus arguatur, constetque superstitionem falsitatis vitio, virtuti, quæ in sola veritate consistit, esse oppositam, & sapientiam sine virtute esse non posse, quis ex sola lectione, nisi adsit gratia illustratrix, creatrix, vivificatrix virtutum, credat posse fieri hominem sapientem?

CAP. X.

Omnes scripturas esse legendas: & de benedictione qua primigenis data est, & filiis Noë: & quod rationi autoritas nullius gentilium præiudicet.

OMNES tamen scripturas legendas probabile est, nisi sint reprobatæ lectionis, cum omnia non modo quæ scripta, sed etiam quæ facta sunt, ad utilitatem hominis, licet eis abutatur interdum, instituta credantur. Nam & angeli quodammodo propter animam, & mundus corporeus, secundum assertionem patrum, ad corporis usum institutus est. Ab initio benedixit Deus homini, dicens: Crescite & multiplicamini, & replete terram, & subiicite eam, & dominamini piscibus maris, & volatilibus cœli, & universis animantibus quæ moventur super terram. Et adiiciens omnem herbam afferentem semen, & universa ligna in usu suo (nam à carnis edulio, ante diluvium creduntur abstinuisse) con-

se) concessit eis in cibum. Illis quoque quos à peste diluvii arca, præfiguratrix Ecclesiæ, liberaverat, benedixit, & legem dedit, dicens: Crescite & multiplicamini, & replete terram, & terror vester ac tremor sit super cuncta animalia terræ, & super omnes volucres cœli, cum universis quæ moventur in terra: omnes pisces maris manui vestræ traditi sunt, & omne quod movetur & vivit, erit vobis in cibum. Quasi olera virentia tradidi vobis omnia, excepto quod carnem cum sanguine non comederis. Ecce quia primigenis, & filiis Noë, eadem benedictionis collata est gratia, eadem autoritas dignitatis, eadem & ciborum fere concessa est indulgentia. Augmentum namque, & multiplicatio, gratiæ * delationem exprimit: dominium terræ, & bestiarum terror, privilegium potestatis, victualium universitas, est indicium libertatis. Omnia siquidem munda mundis. Nec recolo huius benedictionis privilegium alio indultum tempore, quam quo innocentia per creationem data est, aut per medicinam sacraměti vel pœnitentiæ reparata. Nam & his statim post diluvium, & illis ante peccatum, ideo forte dictum est, crescite & multiplicamini, ut illius dumtaxat augmentum, & multiplicatio acquiratur, quod Deus homini contulit per naturam, aut reformavit per gratiam. * Hoc autem & crescere iubetur in se, & quodammodo multiplicari in sobole. In se quidem ad meriti profectum, in sobole, numerosa quadam propagatione virtutum. Cum vero natura sit vitiata per culpam, ut crescere aut multiplicari iubeatur, non memini. Licet autem quæ præmissa sunt, stare queant ad literam, cum omnia in usum vitæ hominis cedant, & eaipsa, quæ videntur esse mortifera etiam visu, odoratu, auditu, nedum tactu vel gustu, qualia sunt nocentius venenosa, cibus sint hominis, aut eius vertantur in cibum: poterit tamen & alium sensum

* al' dilatationem.

* al' Hic

sensum scrutator mysticus invenire. Sensum tamen historicum roborat, quod pisces sanissimos, & feras, quarum carnes utilissimæ sunt, videmus crebro venenatissima reptilia devorare, & ipsa venena inferuntur medicamentis, quibus non modo natura sustentatur humana, sed etiam infirmitas convalescit. Cum vero primum sit excutiendus sensus historicus, quicunque animum vel ad fidem, vel ad opera fidei, quæ sunt boni mores, magis informat, laudabilior & plane utilior est. Hoc enim lectione semper quærendum est, ut homo seipso melior iugiter fiat. Verum cum litera præcedens, utiliter ad multa possit referri, & ad hoc posse aptari consentio, ut per gratiam ex benedictione Dei collatam, ad virtutis incrementum & multiplicationem, liberum excitetur arbitrium, & virtutibus multiplicatis per gratiam, adiiciatur subiectio terræ, quam cum in seipso homo subiecerit, dominium sui, aliorumque consequitur, ut cunctis animantibus prælatus, timorem & tremorem incutiat omnibus, quæ moventur in terra. Sunt ergo ei cuncta in cibum, quia in omnibus creaturis, ei verba salutis suæ loquitur dominus. Plane cibatur in cunctis, quibus ad vitam vel mores componendos, vita hominis proficit. Constat enim quod omnis ædificatio morum à domino est, & cum quis ad virtutem, aut ab opere, aut à verbo, aut quocunque modo instruitur, concessis sibi à domino utiliter cibatur. Omnis enim instructio salutis, quodammodo verbum Dei est; & à quocunque veritas doctrinæ proferatur, acceptanda est, eo quod veritas incorrupta semper & incorruptibilis est. Ante diluvium & post, dum sanguine, in quo sedes est animæ, abstineatur, concessus est omnium usus; & ante baptismum & post, dummodo peccatum vitet, nemo undecunque instrui prohibetur. Si apostolus est aliquibus odor mortis in mortem, quid prohi-

prohibet, & vasa mortis alicui prodesse ad vitam? Cum ergo dicitur quicquid vis, præter sanguinem, comede, perinde est ac si quadam imagine dicatur, dummodo vitia fugias, quod volueris lege. Sicut in escis carnalibus quædam sunt quæ digeruntur utiliter, quædam vertuntur in crudos humores, alia per vim expulsivam eiiciuntur omnino, quædam sunt, quæ sanis, si tamen modeste sumantur, conferunt; & obsunt ægrotativis: quædam debilioribus faciunt, minus tamen conducunt sanis & sanativis. Nam hæc ipsa non adeo naturam corroborant: delicatiora siquidem minus nutriunt, magis communia, & alimenti, ut ita dixerim, pinguioris. Sic & in libris sunt quæ omnibus prosunt, dum tamen legantur modestia dispensante, ut quæ nihil continent nisi ædificationem fidei & morum. Sunt quæ solidioribus animis faciant, habenda quidem procul à lectione simplicium; sunt quæ natura bonæ mentis omnino eiiciant: sunt quæ digerant in usum morum, aut eloquentiæ: sunt quæ indurent animam, & in fide & bonis operibus solam faciant cruditatem. Vix autem invenietur scriptum, in quo si non in sensu vel in verbis, non reperiatur aliquid, quod prudens lector emittit. Cæterum libri catholici tutius leguntur & cautius; & gentiles simplicioribus periculosius patent: sed in utrisque exerceri fidelioribus ingeniis utilissimum est. Nam exquisita lectio singulorum, doctissimum; cauta electio meliorum, optimum facit. Ut enim in libro Saturnaliorum, & in epistolis Senecæ ad Lucillium legitur, apes quodammodo debemus imitari, quæ vagantur, & flores carpunt, deinde quicquid adtulere, disponunt, & per favos dividunt, & succum varium in unum saporem, mixtura quadam & proprietate spiritus sui, mutant. Nos quoq; quicquid diversa lectione quæsivimus, convertamus in usum virtutis, ut omnia in ordinem gerendorum, rationis iudicio di-

cio digerente, coalescant. Nam & in animo melius distincta servantur, & ipsa distinctio, non sine quodam fermento, quo conditur universitas, in unius saporis usum varia libamenta confudit, ut etiamsi apparuerit unde sumtum sit, aliud tamen esse, quam unde sumtum noscetur, appareat, quod in corpore nostro facere videmus, sine omni opera nostra, naturam. Alimenta quæ accipimus, quamdiu in sua qualitate perseverant, & solida innatant, malo stomacho oneri sunt. At cum ex eo quod erant, mutata sunt, tum demum in vires transeunt. Sanguis enim ex divino mandato diducitur, dum vitia declinantur. Pastor Ecclesiæ reptilia & immunda mactare præcipitur, & comedere: quod licet ad vocationem gentium proprie referatur, vel exempli conformitate docere potest, ut iugulatis erroribus, gentilium dogmata nequaquam horreamus. Dum innocentiam, frugalitatem, contemptum mundi docent Pythagorici, audiantur; dum animas, quas in cœlum evexerunt, retrudunt in corpora bestiarum, iuguletur vel Plato. Nam in eo Pythagoram nimis secutus est, quod sicut mortuos ex vivis, ita ex mortuis reciproce vivos fieri docuit, & per varia corpora pro morum qualitate migrare. Unde illud:

*Ipse ego * non memini Troiani tempore belli,*
Panthoides Euphorbus eram, cui pectore lævo
Hæsit ab diverso gravis hasta minoris Atridæ.

* al' iam.

Sic ergo legantur, ut autoritas non præiudicet rationi, nam & urtica dum legitur rosa, quandoque manum tangentis urit. Sapientia siquidem fons quidam est, de quo egrediuntur flumina, quæ irrigant omnem terram, & non modo hortum delitiarum divinæ paginæ replent, sed etiam ad gentes pertranseunt, ut nec etiam Aethiopibus omnino desint. Inde sunt floridi, redolentes, & fructiferi gentium horti, quos si forte simplex lector ingreditur, semper poëtici illius meminerit,

Qui

Qui legitis flores, & humi nascentia fraga,
Frigidus, ô pueri, fugite hinc, latet anguis in herba.

Nam & poma Hesperidum, quæ Draco privigil servat, nullus asportat ignavus, aut qui scripturas non quasi vigilans legerit, sed quasi dormitans somniaverit, acsi ad finem legendorum, utens calcaribus, properet. Certum est quia fidelis lector, & prudens, & qui literis ex amore invigilat, vitia semper excludit, & in omnibus accedit ad vitam. Hinc est illud doctoris doctorum Hieronymi : Ama scientiam scripturarum, & carnis vitia non amabis.

CAP. XI.

Quid sit vere philosophari: & ad quem finem scripturarum vergat intentio.

Hoc autem revera philosophari est, & hic est multæ lectionis iucundissimus & saluberrimus fructus. Ipsa siquidem rerum omnium continet disciplinam, & omnium moderatrix, universis humanæ vitæ actibus, & verbis, & cogitationibus modum, & terminos ipsa constituit. Est tamen cui nec ipsa novit terminum præfinire. Est cui in eo præscribit modum, ut non habeat modum. Quicquid agit aut loquitur, illuc tendit, quod apud recte philosophantes non habet terminum. Nam & eius substantia in eo consistit, ut illud nequaquam terminetur. Si enim secundum Platonem, Philosophus Dei amator est, quid aliud est philosophia, nisi divinitatis amor? Hoc est utique quod terminari non vult, ne & ipsa, quod non expedit, finiatur. Quod enim finitur, esse definit: & si amor Dei extinguitur, philosophiæ nomen evanescit. Sic & incarnata sapientia Dei, cum multis præscribat modum, Deum sine modo præcipit diligendum : nisi quia charitati modus ille præscribitur, ut Deus sine termino amoris diligatur.

Qui

Qui enim ait: Diliges proximum tuum sicut te ipsum, idem præmisit: Diliges dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, ex tota anima tua, ex tota mente tua, & ex omnibus viribus tuis. Idem quoque adiecit: In his duobus mandatis, universa lex pendet & prophetæ. Si ergo omnia quæ scripta sunt prophetis, famulantur & legi, id est, si omnis doctrina illuc tendit, ut homo subiectus sit legi Dei, quis ambigit ad regnum charitatis universa referri? Qui vero philosophando charitatem adquirit, aut dilatat, summum philosophantis assecutus est finem, Hæc est itaque vera & immutabilis philosophantium regula, ut sic in omnibus legendis aut discendis, agendis, aut omittendis, quisque versetur; ut proficiat veritati & charitati. Ipsa vero nunquam inanis aut sola est, sed honestatem, modestiam, cum sobrietate pudicitiam, & aliarum venerabilium virtutum cœtum in ipsum hominem, quem pietati consecrat, quasi in templũ domini introducit. Quicquid * aliorsum vergit in artibus, sive quibuscunque scripturis, non philosophiæ dogmata, sed inanes fabulæ sunt, & figmenta eorum, super quorum impietatem ira Dei de cœlo revelatur. Quicquid illi garriant, recte philosophanti ineptum videtur, insipidum, & insulsum. Audi, non me, sed prophetam dicentem de talibus: Narraverunt mihi iniqui fabulationes, sed non ut lex tua. Loqui ergo vera & iusta, philosophantibus & non philosophantibus commune est. Vera & falsa loqui, bona & mala docere, non philosophantium est. Sed & recta interdum docet vanus philosophi imitator; sed qui recta quæ docet sequitur, vere philosophus est.

* al' aliorum.

CAP. XII.

De ineptiis nugatorum, qui sapientiam verba putant: & quod aliter legendi sunt libri divini, aliter gentiles.

ERRANT utique, & impudenter errant, qui philoſophiam in ſolis verbis conſiſtere opinantur. Errant qui virtutem verba putant, ut lucum ligna. Nam virtutis commendatio conſiſtit ab opere, & ſapientiam virtus inſeparabiliter comitatur. Unde conſtat, quia illi qui verbis inhærent, malunt videri quam eſſe ſapientes. Plateas circumeunt, terunt limina doctiorum, quæſtiunculas movent, intricant verba, ut ſuum & alienum obducant ſenſum, paratiores ventilare, quam examinare ſi quid difficultatis emerſit. Verentur tamen prodere imperitiam ſuam iactatores ſapientiæ, non amatores, & id quod neſciunt, pravo pudore neſcire, quam quærere & diſcere malunt, præſertim ſi adſunt alii, quibus notum [arbitrentur quod ipſi neſciunt; faſtum tamen] eorum ferre non poteris: *al' de-ſunt.* de omni materia loquuntur ſubito, diiudicant omnes, culpant alios, ſeipſos prædicant, iactant ſe inveniſſe de novo, quod tritum eſt ab antiquis, & teſtimonio librorum per ætates multas ad tempora noſtra perductum. Verba multiplicant, ut ſæpe minus intellecti ſint onere, & multitudine verborum, quam rerum difficultate. Cum enim ne intelligeretur effecit, arbitratur ſe meruiſſe, ut præ cæteris philoſophus videatur. Et ſæpe qui pauciſſima novit, proponit plurima, quæ nec ipſe Pythagoras ſufficeret explanare. Interdum eadem replicat & revolvit. Et quia non habet, quo divertat, laborat miſere, idem terit, & eaſdem circinat auras; dum enim procul audias, tertium Catonem è cœlo miraberis cecidiſſe: Quemlibet enim hominem, adtuliſſe videbitur. Si profeſſionem quæras, & artem, eſt

Grammaticus, Rhetor, geometres, pictor, aliptes,
Augur, schœnobates, medicus, magus: omnia novit,

& esuriente Græculo longe præstantior. Nam & si iusseris, ibit in cœlum, & Dædalo doctior, teipsum quo volueris incolumem per * inane traiiciet. Accede ut doceâris, quid in scriptis suis autores senserint diligenter inquire, excute literam; statim increpabit duritiam tuam, & asino Arcadiæ te dicet tardiorem. Plumbo hebetior es, dum quid in litera latet interrogas. Litera inutilis est, nec curandum est, quid loquatur. Si instas, moneberis fugere, quoniam perniciosa est, & occidit. Cave ne serpens sis, qui terram comedit omnibus diebus vitæ suæ. Aut ludendum, aut fabulandum; aut discceptandum est tibi. Nam qui verbosior est, videtur doctior. Nec curandum est, unde, aut quid, de quo sentiat, aut proferat aliquis, dum loquatur. Nec refert qua quisque ratione nitatur, dum non instantiam, sed umbram eius quisque dare sufficiat. Quid verum aut falsum, quid probabile aut quid non probabile sit, frustra quæritur, cum omnibus imago probabilium præferatur. Statue quod volueris, statim illud aliqua similitudo evacuat. Nam quod obtinet in uno simili, velis nolis in alio obtinebit. Constat tamen quod vero simile est, non statim esse verum, & quod falsum videtur, non falsum esse semper. Si propositorum similium dissimilitudinem niteris aperire, rem inanem aggrederis. Aut enim te vel clamore præpediet, aut superfluam operam deridebit; cum omnium similium aliquam dissimilitudinem esse oporteat. Alioquin non tam similia, quam eadem merito esse dicentur. Docere cur ita non sit, non modo frivolum, sed irrisione dignissimum iudicatur. Statim quæritur an velis concionari. Dicunt se ut Peripateticum, non * Hermogaram audiant, convenisse; cum tamen deambulatione & circumitione viarum, potius, quam

* al' mare.

* al' Emargorum.

quam diligenti investigatione rerum, Peripateticos mitentur. Si tamen hæc ad copiam eloquentiæ comparandam exerceatur disceptatio, & similia & dissimilia conquirantur, exercitium quidem laudabile est, & quo aliud esse conducibilius iuventuti, non facile dixerim, dummodo fallaciarum nube multiplici, sibi nequaquam perstringi oculos patiantur. Nihil enim utilius, nihil ad gloriam aut res aquirendas commodius iuventuti, quam eloquentia, quæ ex eo plurimum comparatur, si rerum in mente, & in ore copia sit verborum. Verba namque proferre rebus incognitis, desipientis potius quàm docentis est, aut discentis. Multos videbis huiusmodi, qui totum longo detinent sermone diem, & nihil omnino dicunt, aut minimum. Tu defessus es audiendo, & is nisi verbosior esset, loquendo perfatigari potuerat; quo tamen tendat, aut quid velit, nondum intelligis. Tu finem exspectas, ille nondum initium fecit. Perfer tamen, ut videas qua exiturus sit; recollige tandem, quæ contexuit, & occurrent tibi velut ægri somnia, vanas fingentis species, ut nec pes, nec caput, uni reddatur formæ. Turbati cerebri hominem credas, & qui ex defectu rationis linguam continere non possit. Putes eum noctes continuare insomnes, & sopita ratione, melancholiam solam in eo excitatam. Si forte miseratione ductus, eimo destiam persuaseris, succendetur, & quælibet inquemvis finget opprobria, compatientibus & deridentibus æque convitiabitur; nec amicus nec hostis ab eo, nisi consputus abscedet. Si cœpisti, perferas necesse est, aut procacis linguæ sustinebis iniurias. Desiste ergo, nisi sordida lingua malueris inquinari. Nam & immunda quo magis moventur, eo amplius fœtent. Viri prudentis dictum agnosces, quia

Vesanum tetigisse timent, fugiuntque poëtam,
Qui sapiunt, agitant pueri, incautique sequuntur.

 Licet

Licet autem apud privatos, aut serio viventes, homo huiusmodi rectissime videatur inutilis, commodus tamen est in cœtu multitudinis, quæ hilaritatis & iocularis lætitiæ materia gaudet. Optimum enim instrumentum est ad risus conciliandos, & efficacior quovis mimo. Ut venenum eius effugias, patientiam indicas auribus, morem geras insano, qui nulli parcit, & si eum forte vis reprimere, benignissime obsecra, ut in docendo aut disputando sententiæ plus apponat, & eam verborum deductione compenset. Nam qui verba rebus, & res temporis oportunitati contemperat, modestissimam totius elequentiæ regulam tenet. Illa vero copia laudem parit, cui veritas virtuti, & omnibus officiis amica consentit. Multa siquidem & fallaciter loqui, nugigeruli est, & famam omnino negligentis, & in se virorum gravium provocantis odium & contemptum. Nam & spiritus sapientiæ autor est, quia qui sophistice loquitur odibilis est. Non mediocris tamen utilitas est, in deprehendendis importunitatibus sophisticis, sine quarum notitia quisquis ad examinationem veri & rerum ventilationem progreditur, quasi miles inutilis est, qui adversus exercitatum, & instructum hostem, procedit exarmatus. Licet ergo ad exercitium colloquentem vicissim fallere, & quasi in campidoctorum schola, inter cives iocularem militiam exercere: sed ubi se colloquentium intentio, ad philosophiæ sobrietatem exigit, importunitates sophisticæ delitescunt. Et si forte ab alterutra parte emerserint, sic à sapientibus corripiuntur, sicut in republica inter contrahentes, dolus malignantium coercetur. Cæterum verba rebus, res temporibus contemperare, & intervenientes fallacias prudenter arguere, non paucorum dierum est, aut levis opera. Unde plurimi accedentes, retrorsum abeunt, & aliquam vestium philosophiæ portiunculam

lam præferentes, gloriantur apud indoctos, ac si in iurisdictionem eorum tota concesserit. Ut enim ait quidam, (verbis namque manentibus nomen excidit)

Gartio quisque duas postquam scit iungere partes,
Sic stat, sic loquitur velut omnes noverit artes.

De generibus & speciebus novam adfert sententiam, quæ Boëtium latuit, quam doctus Plato nescivit, & quam iste felici sorte in secretis Aristotelis nuper invenit. Veterem paratus est solvere quæstionem, in qua laborans mundus iam senuit, in qua plus temporis consumptum est, quam in acquirendo & regendo orbis imperio consumserit Cæsarea domus; plus effusum pecuniæ, quam in omnibus divitiis suis possederit Crœsus. Hæc enim tamdiu multos tenuit, ut cum hoc unum tota vita quærerent, tandem nec istud nec aliud invenirent. Et forte ideo, quia curiositati non sufficiebat in eis, quod solum potuit inveniri. Nam sicut in umbra cuiuslibet corporis, frustra soliditatis substantia quæritur; sic in his quæ intelligibilia sunt, duntaxat & universaliter concipi, nec tamen universaliter esse queunt, solidioris existentiæ substantia nequaquam invenitur. In his ætatem terere, nihil agentis, & frustra laborantis est. Nebulæ siquidem sunt rerum fugacium, & cum quæruntur avidius, citius evanescunt. Expediunt hanc autores multis modis, variisque sermonibus; & dum indifferenter verbis usi sunt, varias opiniones inveniri * visi sunt, & litigiosis hominibus multam contendendi materiam reliquerunt. Inde est quod sensibilibus, aliisque singularibus apprehensis, quoniam hæc sola veraciter esse dicuntur, ea in diversos status subvehit, pro quorum ratione in ipsis singularibus specialissima generalissimaque constituit. Sunt qui more mathematicorum, formas abstrahunt, & ad illas quicquid de universalibus dicitur, referunt.

* al' nisi.

 Alii

Alii discutiunt intellectus, & eos universalium nominibus censeri confirmant. Fuerunt & qui voces ipsas genera dicerent & species: sed eorum iam explosa sententia est, & facile cum autore suo evanuit. Sunt tamen adhuc qui deprehenduntur in vestigiis eorum, licet erubescant autorem vel sententiam profiteri, solis nominibus inhærentes, quod rebus & intellectibus subtrahunt, sermonibus adscribunt.

Magno se iudice quisque tuetur,

& ex verbis autorum, qui indifferenter nomina pro rebus, vel res pro nominibus posuerunt, suam adstruit sententiam vel errorem. Oriuntur hinc magna seminaria iurgiorum, & colligit quisque quo suam possit hæresin confirmare. A generibus & speciebus nequaquam receditur, sed eo applicabit, undecunque institutus sit sermo. Poëticum illum te subito miraberis invenisse pictorem, qui ad omnia, quæ necessitas exigit, scit fortasse simulare cupressum. Desipit ita Rufus in Nævia, à qua eum, teste Coquo, nullus casus avertit. Nam

Quicquid agit Rufus, nihil est nisi Nævia Rufo;
Si gaudet, si flet, si tacet, hanc loquitur.
Cœnat, propinat, poscit, negat, innuit, una est
Nævia: si non sit Nævia, mutus erit.

Res illa ad philosophandum videtur aptior, in qua liberior est licentia fingendi quod volueris, & minor ex rei difficultate, aut disceptantium imperitia, certitudo. Sæpe sicut ad hostem impediendum, facilius salebras & angustias transeundi miles cautus observat: sic difficiles quis aut à scripturis, aut à rationibus excitat quæstiones, aut si aliud propositum est, ex industria in eas, quasi ex incidenti prolabitur. Et si satisfacere non sufficis, quia nemo est, qui omnia, quæ etiam ab imperitis quæruntur, sufficiat explanare, statim annuit oculis, distorquet vultum, brachium iactat, clamat, salit, & transfiguratur

guratur gestibus, qui in quovis histrione vel mimo videantur inepti. Non utique satisfacies, nisi ei respondeas verbis suis, & id tantum dicas, quod consuevit audire. Ipse tamen licet scrupulosior sit, totius est solutionis ignarus. In uno tamen fortasse sibi prospexit cautius, quod in marsupio omnia quibus inflatur, ingessit. Facile tamen, & quasi acu vesicam hanc perforando, quicquid loquacitatis in follibus imperiti gutturis resonabat, interdum uno sapientis verbulo acquiescit. Nec illos ad philosophandum crediderim aptiores, qui omni verbulo longam orationem subiiciunt, ac si ad omnia quæ quæruntur, sermo sit ad populum faciendus. Regulariter siquidem proditum est, quod qui plus vel minus respondet quam quæritur ab eo, lineam recte disputandi ignorat. Cæterum cum quis docendus est, illa sunt discenda duntaxat, quæ solutionis propositorum adminiculum præstant. Unde illos, qui in singulis legunt omnia, & dum unum quæritur, nituntur omnia expedire, planum est recte docentium formulam non tenere. Aut enim nesciunt quis sit recte docendi modus, aut dissimulatione officii venditant forte ingenia sua. Et ut ait Cicero, non quid proposita disciplina, sed quid ipsi possunt, ostentant. Qui ergo * Porphyriolum omnibus philosophiæ partibus replent, introducendorum obtundunt ingenia, memoriam turbant. Et qui instituendus erat, tanta gravitate concutiunt, ut onus reputet importabile, quod suscepit. Divinæ paginæ libros, quorum singuli apices divinis pleni sunt sacramentis, tanta gravitate legendos forte concesserim, eo quod thesaurus spiritus sancti, cuius digito scripti sunt, omnino nequeat exhauriri. Licet enim ad unum tantummodo sensum accommodata sit superficies literæ, multiplicitas mysteriorum intrinsecus latet. Et ab eadem re sæpe allegoria fidem, tropologia mores variis

* al. Porphyrium.

modis ædificat. Anagoge quoque multipliciter sursum ducit, ut literam non modo verbis, sed rebus ipsis instituat. At in liberalibus disciplinis, ubi non res, sed duntaxat verba significant, quisquis pro * sensu litteræ contentus non est, aberrare videtur mihi, aut ab intelligentia veritatis, quo diutius teneantur, se velle suos abducere auditores. Plane, Porphyriolum ineptum credo si ita scripsit, ut sensus intelligi nequeat, nisi Aristotele, Platone, & Plotino perlectis. Valeat quicunque me in aliquam disciplinam disponit introducere compendio tali. Ego siquidem illum sequar, qui literam aperit, & quasi superficie patefacta, sensum, ut ita dicam, historicum docet.

* al. primo.

CAP. XIII.

Quæ sint necessaria & quasi claves philosophandi, & quod simplicitas amica est veritati: & quid sit luctari cum angelo, vel cibare eum. & quid sit aut prosit ad vocationem sapientiæ, relinquere patriam.

QUÆ vero sint discendi claves, quæ philosophantibus ad intuendam speciem veritatis, viam eo tendentis expediunt, senex Carnotensis paucis expressit. Et licet metri eius suavitate non capiar, sensum approbo, & philosophantium mentibus credo fideliter ingerendum. Ait ergo:

Mens humilis, studium quærendi, vita quieta,
Scrutinium tacitum, paupertas, terra aliena,
Hæc reserare solent multis obscura legendo.

Humilibus namque dat gratiam dominus, & illis veritatis intelligentiam confert, qui timore initiati, ei in dilectione Dei, & executione mandatorum suorum fideliter adhærent. Nam ex testimonio sapientis, qui confidunt in domino, intelligent veritatem; superbis autem resistit Deus. Quis eo invito philosophabitur? aut eo renitente in aliquo obtinebit? Humilitas est, ut nec personam do-

centis

centis contemnat quis, aut quamcunque scientiam, nisi forte quam religio reprobavit. Si ut dici solet, invita Minerva nihil recte aggredimur, quis ad scientiam sine eo perveniet, qui scientiarum dominus est, & in quo sunt omnes sapientiæ thesauri absconditi? Hoc itaque moliri arduum nimis est, & difficilius, & longe maius, quam, ut fabularum utamur verbis, clavam eripere de manu Herculis. Imo certe longe minus est, quoniam nihil est; si tamen quod omnino nihil est, aliquo maius aut minus est. Quisquis ergo viam philosophandi ingreditur, ad ostium gratiæ eius humiliter pulset, in cuius manu liber omnium sciendorum est, quem solus aperit agnus, qui occisus est, ut ad viam sapientiæ & veræ felicitatis servum reduceret aberrantem. Frustra quis sibi de capacitate ingenii, de memoriæ tenacitate, de assiduitate studii, de linguæ volubilitate blanditur. Quia si hæc in invio fuerint, quo efficaciora videntur, eo longius aberrabunt. Nam & equus quo velocius aberrat, eo tardius domum, quisquis insidet, redit. Est autem humilitati coniuncta simplicitas, qua discentium intelligentia plurimum adiuvatur. Humilitas enim his, quæ scribuntur à doctoribus, acquiescit, & simplicitas, si qua secus ac oportuit dicta videntur, in partem meliorem, fidei interpretatione retorquet. Ineptus enim est, qui scripturis, à quibus instruendus est, appetit dominari, & captivo sensu earum, ad intellectum suum eas nititur trahere repugnantes. Nam in his quærere, quod non habent, proprium sensum obstruere est, non addiscere alienum. Nonne & discipulorum oculi * tenebrantur, ne sapientiam, quæ eos comitabatur ex ardore agnoscerent? Quia tardi erant ad intelligendum quæ prophetæ loquebantur, quærentes quod aberat à mentibus prophetarum, & non adtendentes Christum qui latebat in litera? Sed quia charitatis ardenti

* al' tenebantur.

ſtudio quærebant, quod latebat, ſapientia quæ quęrebatur adfuit, & aperuit oculos eorum, ut intelligerent ſcripturas, & ſuam, viſo domino, arguerent tarditatem. Sic enim prodeſt quærendi ſtudium, ſi aviditas ipſa ſciendi referatur ad Chriſtum. Sed nec ipſe, niſi in fractione panis agnoſcitur, quia mens ſcripturarum, niſi refectio fidei aut morum detur animæ, omnino non videtur. Quiſquis enim ad voluptatem ſuam ingenii aut ſtudii viribus, ſcripturarum integritatem adtentat, quaſi à ſacrario philoſophiæ excluſus, ab intelligentia veri alienus extat. Nam & Sodomitæ, dum angelos correptores malitiæ, & viri iuſti hoſpites corrumpere voluerunt, cæcitate percuſſi ſunt: & circa parietem aberrantes, palpando in meridie craſſis tenebris obvoluti, iuſto Dei iudicio ſubmerſi ſunt. Sic dum elati & maligni oberrant ad parietem ſcripturarum, ſenſum fidelem, qui in domo ſimplicis, cum quo eſt ſermocinatio Dei, & qui correptorem malitiæ videt angelum, non adtingunt. Angelus ſiquidem ſcriptura eſt, quam Deo mittente conſtat ad * interpretandam malitiam hominum, in mundi Sodomam deſcendiſſe. Audite, inquit, verbum domini, principes Sodomorum, auribus percipe verba mea populus Gomorrææ. Serviendum eſt ergo ſcripturis, non dominandum. Niſi forte quis ſe ipſum dignum credat, ut angelis debeat dominari. Utique viri iuſti eos adoraſſe & cibum miniſtraſſe leguntur: & eis humana temeritas vult præferri? Cibantur autem fidei & bonorum operum cibis. Nam & magni conſilii angelum ad puteum ſic cibavit mulier Samaritana. Et forte eos adoraſſe non proderit, ſi ſubtrahatur cibus. Nonne quærendi ſtudio viguiſſe ſcribitur Patriarcha, qui ſcalam videns, cuius ſummitas cœlos tangebat, angelos adſcendentes & deſcendentes vidit, & ipſum dominum innixum ſcalæ, & cum angelo donec aurora illuceſceret, lucta-

* al' increpandam.

luctaminis certamen exercuit: nec ante, ab angelo fatigatus, acquievit ut cederet, quam femore altero debilitatus, benedictionis gratiam voti compos accedente angelo reportaret. Hæc ei in spiritu; aut in figura contigerunt: sed nobis, Apostolo teste, figuralia serviunt. In via ergo peregrinationis nostræ, apprehendamus angelos scripturarum, & infatigabili certamine luctantes cum eis, non cedamus, donec nos veritatis aurora illustret. Nec solam nosse sufficiat veritatem, nisi femore amoris temporalium marcescente, eo veræ virtutis aditum de benedictione angelica facilius consequamur, quo magis æternorum amore excitato, in appetitu temporalium claudicamus. Eo enim lucta ista perducit, ut triumphantis hominis testimonio, Deus ipse, qui summa veritas est, facie ad faciem videatur. Quicquid enim boni in fide, aut operibus apparet, imago quædam visionis divinæ est. Et recte aurora sine benedictione non expedit angelum, quia notitia veritatis sine gratia bonæ operationis, sanæ conscientiæ non habet fructum. Porro ad studium quærendi, non modo domesticis, sed etiam extraneis animamur exemplis. Nam Solon, qui summo sapientiæ fervore semper flagraverat, supremo die, assidentibus amicis & conferentibus, iam fere mersum fatis caput erexit, interrogatusque cur hoc fecisset, respondit, ut cum istud quicquid est, de quo disputatis, percepero, moriar. Migrasset profecto ex hominibus inertia, si eo animo vitam ingrederentur, quo eam Solon egressus est, Carneades laboriosus & diuturnus sapientiæ miles, in studio xc explevit annos: ei siquidem idem vivendi & philosophandi finis fuit. Cato octogesimum & sextum agens annum; animo tamen iuvenili, virili robore, gravitate senili, in republica agens, ut nec memoriam tardiorem, aut laterum infirmitatem, aut quassatam carnem, membra torpentia,

pentia, aut linguam impeditam quisquam animadverteret. Græcis etiam literis appetiit erudiri, qui sero, & fere senex, Latinas didicit. Cum vero sibi eloquentiæ gloriam comparasset, id egit, ut iuris quoque civilis peritissimus haberetur. Eius vero proles mirifici, & patre Catone digna, adeo doctrinæ cupiditate flagravit, ut ne in curia quidem, qua senatus cogebatur, temperaret sibi, quo minus Græcos libros lectitaret. Qua quidem industria ostendit aliis tempora deesse, alios superesse temporibus. Vitam quietam necessariam esse, vel Ethicus docet, qui studentis inane exercitium reputat, si ad ostium eius prementium se tumultuum turba pulsat. Ait enim:

Quis locus ingenio, nisi cum se carmine solo
Vexant, & dominis Cyrrha, Nysaque feruntur
Pectora nostra, duas non admittentia curas?
Magna mentis opus, nec de lodice paranda,
Attonita, currus & equos, faciesque deorum
Adspicere, & qualis Rutilum confundat Erinnys.

Nam quod turba veritatis lumen impediat, cæcus Euangelicus docet, quem turbæ præcedentes & sequentes increpabant pariter, ut taceret. Siquidem dicente domino, qui versatur in turbis, turbatur erga plurima, quo nihil studiis aut bonis moribus exercendis est perniciosius. Si enim studium, ut Ciceroni placet, est vehemens applicatio animi, ad aliquid agendum magna cum voluntate; profecto mens quæ turbata ad plura distrahitur, nequaquam in uno virtutis opere, fideliter occupatur. Sed studii tunc exercitatio plurimum proficit, cum virtus in singulis, quæ legit aut audit homo, tacito apud se veri iudicii scrutinio convalescit. Ibi namque ratio cuncta examinat, & fructum omnium appendit in statera. Cæterum vita quieta esse non potest, si naturæ necessaria subtrahuntur; & econtra si luxuriat animus in delitiis, rerum affluentia lumen orationis

nis extinguit. Vnde fœcunda virorum paupertas, & veræ humilitatis custos, & socia virtutis, præmissis adhibetur, ut luxuriam moderatrix ista compescat, & stimulis suis hominem sui memorem, officio virtutis iugiter instare compellat. Honesta quidem res est, ut ait sapiens, læta paupertas, nec tamen est paupertas si læta, sed Crœsi divitiis potior. Unde Democritus, cum divitiis censeri posset, quæ tantæ fuerunt, ut pater eius exercitui Xerxis epulum dare ex facili potuerit, quo magis vacuo animo studiis literarum esset paratus, parva admodum summa retenta, patrimonium suum patriæ donavit. Athenis autem compluribus annis moratus, omnia temporum momenta, ad percipiendam & exercendam doctrinam conferens, ignotus illi urbi vixit, quod ipse quodam volumine testatus est. Crates quoque ille Thebanus, proiecto in mare non parvo auri pondere: Abite, inquit, pessum malæ cupiditates, ego vos mergam, ne ipse mergar à vobis. Sed & Anaxagoras, cum à diutina peregrinatione, patriam repetisset, possessionesque desertas vidisset: Non essem, inquit, ego salvus, nisi istæ perissent. Socraticum fertur oraculum, neminem locupletem fieri ut doceat, nisi se ad discendum pauperem & egenum credat; semper enim discentibus plura deerunt, quæ scitu iocunda aut necessaria sunt. Terram alienam philosophia exigit, & suam interdum alienam facit, imo alienam facit suam, & nullo unquam gravatur exilio. Hoc est quod domesticas, & quæ carnis sunt, abigit solicitudines, ut homo totus quodammodo versus in spiritum, omne quod sapientiæ profectum impedit, reputet alienum. Ubique tamen domi, & ubique in patria, quia ubique locorum apud se, & ubique apud sapientiam commoratur. Et forte huc * patriam invitat dominus, dum eum exire de terra, & de cognatione sua præcipit, ut in peregrinatio-

* *ad Patriarcham.*

natione proficiens, multiplicetur in gentem magnam, ipsamque terram acquirat feliciter quam relinquit, dum ad vocationem sapientiæ, omnia quæ sunt mundana contemnit. Siquidem virtus modestæ paupertatis exercitio crescit, & fortitudo facilius divitiis, quam laboribus expugnatur. Qui vero in cognatione temporalium, quibus quodammodo ingenitus est, pedem sui figit affectus, servit & minoratur, & iure dominii feliciter acquiruntur omnia, quæ mundi cordis affectione, quasi mentis pede calcantur. Sed quis èst, qui hanc arduam viam vel intrare disponat? Angelum forte quis aggreditur, aut quis, si aggreditur, perseverat? Nec tamen sine discrimine colluctandi, videtur facies veritatis, & nisi pauperis exilii amaritudo præcedat. Rachelis & Liæ coniugatio non dulcescit, nec succrescit soboles numerosa, nisi in virtutis baculo Iordanem labentium solitudo transierit, & in duabus turmis spiritualium & corporalium bonorum in patriam dives regreditur, qui etiam inter cognatos exul, in puræ contemplationis & rectæ operationis labore diutius sudavit. Qui vero alia via philosophari nituntur, errant, & urgente fame primogenita distrahent, si tamen invenerint germanum, qui vel lenticulam sapientiæ, precii nomine largiatur. Est enim, ut fertur dixisse Aristippus, indulgere vitiis, à legendi studio temperare.

CAP. XIV.

De septima clave discentium.

In libro Quintiliani de institutione oratoris, septima discentium clavis ponitur, amor docentium, quo præceptores ut parentes amandi sunt & colendi. Sicut enim illi corporum, ita & isti quidem sunt genitores animorum, non quidem de se *propagando substantiam, sed quasi sapientiam in auditorum mentibus gignunt, in melius reformando

*al. ipsis.

mando naturam. Et hæc quidem pietas, studio plurimum confert. Nam & libenter audiunt, quos amant, & dictis credunt, & eis esse similes concupiscunt, & pio faciente affectu, in ipsos cœtus scholarium læti alacresque conveniunt. Emendati non irascuntur, laudati non erubescunt, ut sint & ipsi charissimi studio merebuntur. Nam ut doctorum officium est docere, sic auditorum se præbere dociles. Alioquin neutrum sine altero sufficit. Nam sicut hominis ortus ex utroque gignentium est confectus, & frustra sparseris semina, nisi ea præmollitus foverit sulcus: ita eloquentia coalescere nequit, nisi sociata tradentis accipientisque concordia. Hæc quidem Quintilianus in præceptis eloquentiæ, sed nihilominus sunt ad institutionem sapientiæ applicanda. Profecto nec eloquentia, nisi præceptis sapientiæ comparatur. Et in forum illorum, qui aures audiendi habent, non modo ridiculosus, sed quodammodo vesanus, irrumpit, * quodcunque philosophia, ut loquere- *al' quamcunque. tur diligentius non instruxit. Septem alias claves, quas ad intelligentiam scripturarum, Ticonius posuit, in lucem profert liber, qui de doctrina Christiana inscribitur, sed nequaquam istis obviant, omnes potius versantur in una istarum. Eas namque studium quærendi complectitur. Cæterum de traditione gentilium, sermo fuerat institutus, ita tamẽ ut ad institutionem fidelium ex proposito referatur. Una tamen est & singularis, & quasi clavium clavis, clavis illa quæ aperit, & nemo claudit, claudit & nemo aperit, & sine qua ad intelligentiam veri nullus accedit, quam quisquis aut non apprehendit, aut non tenet, potius eum insanire crediderim quam philosophari.

CAP.

CAP XV.

In quo Epicurus, & sui, summum bonum constituant: & quod per multos labores itur ad voluptates.

MULTA quidem sunt, & difficilia, quibus philosophantium probatur virtus, quia ad summum non est iter nisi per ardua. In spe tamen proficiendi omnia mansuescunt, & dum laboris pensatur utilitas, mens ad omnia roboratur. Et quidem ad summum tendunt omnes, sed via dispari. Nemo tamen, ut opinor, illuc sine labore pertingit, aut tendit. Cum enim sint tres philosophantium sectæ, quæ & ipsæ scinduntur in semitas multas, omnes, etsi dissimiliter, laborant tamen assequendo finem quem statuunt. Siquidem Epicurus & totus grex sodalium eius, vitam beatam asserit, quæ tanta semper iocunditate lætatur, ut tristitiæ & perturbationis non interveniat vel tenuis motus. Vera quidem definitio est, & qua nihil potest esse rotundius. Ab ea tamen plebs, quæ eum sequitur, deflexit in voluptates, reputans se earum usu beatissimam esse futuram. Mihi tamen persuaderi nequit hoc aliquem hausisse de fonte Socratico, qui tantam morum docuit puritatem, ut à posteris creditus sit, non humanum modo, sed divinum spiritum habuisse. Sed quia facile est aure vel ore insipientium, dicta optima depravari, ad compendium immunditiæ tracta sunt, quæ virtutis esse debuerant instrumentum. Caro siquidem opinata est, (nam hoc utique cordatus homo non sentit) quod amore iocisque nil est iocundius, nil suavius parasitica vita, aut eorum qui épulantur quotidie splendide, qui vino æstuant, splendidis utuntur vestibus: denique omnia quæ mens, lingua, manus appetit, cogitare, loqui, & facere, & in nullo contraire sibi, aut motum reprimere propriæ voluntatis, vitam esse hominis vera & summa felici-

tate gaudentis. Sed nunquid huc ſine labore venitur? Quot obices, ne ſic vivatur, varietas humanæ ſortis interiacit? Ut rebus namque utaris ad libitum, opulentia neceſſaria eſt. His enim egenus ita non utitur, quia deſunt, aut parcit ſæpe, ne deſint. Sed ponantur adeſſe. Inter multos competitores, & tanta currentes aviditate, eos fortior aſportabit. Viribus itaque opus eſt, ut ſerventur. Exigitur ergo & potentia. Nunquid hæc gratis, id eſt, ſine labore, & ſolicitudine acquiruntur? Sed in his contemni durum quidem eſt & intolerabile, eo quod amor commodi innatus eſt homini, ut etiam qui non agit ut bonus ſit, bonus videri velit, & in æſtimatione ſui aliorum credit errare iudicia. Nam ut bonus ſit, non commodi quidem, ſed iuſti amor efficiet. Quæritur ergo reverentia * conviventium, ſed hęc ipſa niſi famę beneficio protendatur, leviter evaneſcit. At illa quæ gloriam parit & prorogat, ex multis ſurgit articulis, ſed maxime à virtutum exercitio convaleſcit. Patet ergo quam laborioſus ſit tranſitus ad beatitudinem per voluptates. Qui ſufficientiæ cauſa divitias congerunt, ut potentia nitantur, * amplitudines quærunt, dignitates ad reverentiam & fugam contemtus, & conciliandæ celebritatis gratia, adſpirant ad gloriam. His tamen omnibus non ea vita, quam Epicurus deſcribit, acquiritur, & quæ triſtitiæ ſit & totius perturbationis ignara. Aut enim hæc in unum quemlibet non concurrunt, aut non conferunt, quos pollicentur effectus. Imo & ſępiſſime, tanquam è regione conſiſtant, quærentium votis contraria operantur. Si mihi non credis, liber de Conſolatione Philoſophię revolvatur adtentius, & planum erit hæc in contrarium cedere. Et licet liber ille verbum non exprimat incarnatum, tamen apud eos qui ratione nituntur, non mediocris autoritatis eſt, cum ad reprimendum quemlibet exulceratæ mentis dolorem,

* *al' convenientium.*

* *al' ita habent: fugiant contemptus, ampliores quærunt dignitates & concil. &c.*

 congrua

congrua cuique medicamenta conficiat. Nec Iudæus quidem, nec Græcus sub prætextu religionis, medicinę declinet usum, cum sapientibus in fide, & in perfidia desipientibus, sic * invidiæ rationis confectio artificiosa proficiat, ut nulla religio quod miscet abominari audeat, nisi qui rationis expers est. Sine difficultate profundus in sententiis, in verbis sine levitate conspicuus, orator vehemens, efficax demonstrator: ad id quod sequendum est, nunc * probabiliter suadens, nunc quasi stimulo necessitatis impellens. Si huic, ut necesse est, acquieveris, videbis ista laboriose nimis quæri ob aliud, & id cuius quęruntur gratia, ex eis minime provenire. Illud tamen cuius quæruntur gratia, verius & compendiosius poterat inveniri, si non aliunde quam à se quæreretur. Sed iam fere malitia invalescente non quæritur, sed neglectui ducitur præ istis, etiam si occurrat. Nam cum omnia bona sapientiæ accessoria sint, ipsamque constet super salutem & omnem pulchritudinem appetendam, ipsa cæterorum collatione vilescit, & sola sunt accessoria eius in precio. Quis enim philosophatur ut sapiat? Nam ut rebus abundent, aut temporaliter floreant, videbis multos, etsi non philosophantur, tamen philosophos imitari. Cæterum facilius est ut divitiæ philosophantem impediant, quam ut philosophiæ quippiam conferant. Deo enim & Mammonæ fideliter non servitur. Ne verearis ut quis patriam deserat, ut paupertatem spontaneam amplectatur, ut studio vacet: nam philosophia ipsa labor videtur inutilis, nisi fructus opulentiæ consequatur. Alios ut sciant, curiositas excitat. Alios ut scire videantur, elationis stimulo vanitas urget. Alios ad quæstum pestifera cupiditas inflammat. Rarus est qui charitatis aut humilitatis pede sapientiæ vias scrutetur, ut doceatur aut doceat. Nam ad immundæ voluptatis, aut vanæ utilitatis ineptias, omnia

* al. vivida.

* al. probabitur.

omnia referuntur. In his enim finis est animæ aberrantis. Philosophia interim viaticum est, paucorum tamen, qua alia via longe videtur esse compendiosior. Nam ut dici solet, amor ingenii nunquam hominem divitem facit.

CAP. XVI.

De amore divitiarum, & quod in eis anima non quiescit.

QUI solas divitias congerere curant, nihil in vita potius credi volunt via, quam cæteris prętulerunt. Ut eis indigentia expleatur, diversa probantur à diversis. Nullum grave periculum est, si spes dolosi nummi refulgeat. Ipsam fere naturam vincit amor pecuniæ, & res pene impossibiles ad possibilem redigit facultatem. Avaro nihil vile videtur, aut sordidum, & sibilante populo, seipsum consolatur, imo & sibi applaudit, simul ac nummos contemplatur in arca. Petronianum illud ingestum omnibus credas:

Quisquis habet nummos, secura naviget aura,
Fortunamque suo temperet arbitrio
Vxorem ducat Danaën, ipsumque licebit
Acrisium iubeat credere quod Danaën.
Carmina componat, declamet, concrepet omnes
Et peragat causas, sitque Catone prior.
Iurisconsultus PARET, NON PARET, *habeto*
Atque esto quicquid Servius & Labeo.
Multa loquor, quidvis nummis præsentibus opta,
Et veniet; clausum possidet arca Iovem.

Dum itaque quæstum faciat, nulla pars mundi videtur inaccessibilis, & ipsius torridæ æstum, maior avaritiæ ignis exuperat. Inde est quod hic mutat merces, surgente à sole, ad eum quo vespertina tepet regio. Hic toto impetu fertur in hostem,

---concurritur, hora
Momento, cita mors venit, aut victoria læta.

Alius superbis gaudet assidere liminibus, ut ex familiaritate maiorum facilius ad opes, quæ desiderantur, accedat. Si potest versatur in aliquo ministerio; sin autem, sufficit vel in matricula curialium esse conscriptum. Sola siquidem conscriptio quæstuosa est. Ut minimum, locum parsimoniæ facit, qua nullum vectigal utilius. Suis enim commodissime parcit, quem loculi exhibent alieni. Militatur in curia usque ad canos, imo & illos consumit curia. Vix est, ut quem curia perduxit ad canos, domum redeat vel exclusus. Si migraverint, fame pereunt, quia ut ait Sidonius, eos non tam bonus pascit, quam panis alienus. Suavior enim est, & quiddam ab alieno innatæ dulcedinis habet. Nescit uti suo, qui semper abusus est alieno. Si honesta finiuntur officia, parasiti partes non erubescit explere, & mimi. Quævis indigna patietur antequam exeat. Apud * Virronem Crebrium cogites discumbentem. Nam & huic idem propositum, & semper eadem mens est,

* al' Mivonem Trebium.

Vt bona summa putet, aliena vivere quadra,

& ea patienti perferre animo,

--- qua nec Sarmentus, iniquas
Cæsaris ad mensas, nec vilis Galba tulisset.

Innumerabiles viæ sunt, quibus palam aut clanculo properatur ad quæstum: & quem non subigit amor pecuniæ, interdum superat cupiditas specierum. Equos, vestes, aves armatas, venaticos canes, * numerosos greges armentorum, & pecorum, & variam mundi supellectilem (quoniam per singula currere vires humanas excedit) plerique pecuniæ præferunt, & totius hominis vires exhauriunt, in acquirendis his aut tenendis. Nam in his duobus articulis, furor totius avaritię constat, quod immoderatius appetit aliena, aut sua tenacius servat. Et quidem immoderatius appetit, quisquis quod deest, legem necessitatis excedens, & usus, exposcit.

* al' innumerosos.

poſcit. Tenentur quoque avidius quæ uſui ſubtrahuntur. Ea vero quæ ſine uſu poſſeſſoribus elabuntur, inutilia ſibi eſſe quis dubitat? Avaritiam vel ex eo non modo fugiendam, ſed deteſtandam conſtat, quod à cœleſtibus procul ſectatores ſuos, à conſortio divinitatis, & uſu cœleſtis beatitudinis removet, & elongat. Omnia ſiquidem quæ cœlo-leſtibus viciniora ſunt, minus cupiunt, & congregant pauciora. Volatilia cœli neque ſerunt, neque metunt, neque nent, neque congregant in horreis, nec penum conſtruunt, ſed omnem excludunt ſollicitudinem craſtini. Econtra mures & reptilia congerunt in futurum. Et generationes perhibentur eſſe, quibus terra eſt in cibum, & eædem parce vivunt, timentes ne quando eis terra deficiat, in quam tamen ipſæ proculdubio reſolventur. Sentiat unuſquiſque quod vult, ego avarum poſſe fieri compotem voti non credo, niſi forte & Epicurus famelicum, & ſiti aridum, & languentem, plenæ voluptatis iocunditate frui conſentiat. Siquidem uterque famelicus eſt; ſed pernicioſius eſurit avarus, qui ſemper indiget, & ſatiari non poteſt. Maior enim eſt hiatus mentis, quam corporis: & niſi ſeipſum Deus infundat, omnino nequit impleri. Nam cum natura ſpiritualis virtute propria ſic corporalia comprehendat, ut nulla quantitate diſtendatur, nec res una loco præoccupato, alterius impedimento ſit, quo minus illa comprehendatur, & quo plura concipiuntur, eo pluribus locus eſt, luce clarius eſt, quod res corporalis animam, quæ ſpiritus eſt, implere non poteſt. Totus mundus anguſtus eſt ad animæ quantitatem. Ex quo patet, quod in eo tota anima non quieſcit, niſi forte in anguſto clauſum ergaſtulo, ſpinis ſuppoſitis incubantem, Epicurus quieſcere molliter opinatur.

CAP. XVII.

De ambitione, & quod cupiditas stultitiam comitetur: & quis sit ortus tyrannidis: & de diversis vitiis ambitiosorum.

DECLINARE nituntur aliqui, etsi non maculam, odibilem tamen avaritiæ notam. Nam & ab alienis videntur abstinere, & suis, cum res exposcit, libere uti parati sunt. Eis tamen de fonte malorum oritur alicuius vitii vena, quæ semitas eorum à tramite veræ felicitatis deflectat. Sicut enim in horto delitiarum, de uno fonte oriuntur flumina, quæ fæcundant suavissimi odoris agrum, cui dominus benedixit: Sic in loco horroris & vastæ solitudinis, in terra scilicet oblivionis, quam illi inhabitant, qui sui obliviscuntur in mundo, velut stupidus ludorum vanitate captus in theatro, quasi de fonte uno, omnium capita pullulant vitiorum. Hic autem puteus cupiditatis est. Eam vero sic patrum diffinit autoritas, ut dicatur cupiditas esse amor eorum, quæ quis amittere potest invitus. Sociatur enim ei stultitia comes, suadens id amari & quæri, quod teneri non potest. Et est stultitia eorum quæ scienda sunt, vitiosa ignorantia. Sic eam liber magni Augustini de libero arbitrio pingit. Si enim nesciatur quod sciri non potest, in nomen stultitiæ minime cadit. At cum sui ignorantia quis tenetur, transit ad stultos. Si in bonis, quæ minora patenter sunt, maioribus præfert, stulte iudicat. Si vitia sequens, partem suam deteriorem faciat, stultitiæ maledictione damnatur. Si ergo error fuerit cupiditate succensus, præcipitii multiplex via patet, cum ab errore sit, ut homo, quid sit sequendum ignoret, & ipsum in invio abeuntem, fornax cupiditatis inflammet. Et quidem adhuc prævalent verba iniquorum, dum homo propriæ cognitionis ignarus, & debitæ subiectionis detrectans

ctans iugum, fictitiam quandam affectat libertatem, ut possit vivere sine metu, & impune quod voluerit facere, & quodammodo iam esse sicut Deus. Non tamen quod divinam velit imitari bonitatem, sed Deum, dando impunitatem malis, ad suam vult malitiam inclinari. De radice ergo superbiæ surrepit ambitio, potentiæ scilicet cupiditas & honoris, ut hinc vires habeat ne prematur: hinc proveniat reverentia, ne vilescat. Nemo enim est qui non gaudeat libertate, & qui vires, quibus eam tueatur, non optet. Nihil est quod non in permutationem eius veniat, si locus adsit: Servitus enim quædam mago mortis est, & libertas securitas vitæ. Inde est, quod ad concilandam potentiam effunduntur opes; & quanto quis potentiæ cupidior est, tanto eas facilius expendit. Cum vero potentiam nactus est, erigitur in tyrannidem, & æquitate contemta, naturæ & conditionis consortes, inspiciente Deo, deprimere non veretur. Et licet omnes occupare non possint principatus & regna, à tyrannide tamen omnino immunis est aut nullus, aut rarus. Dicitur autem quia tyrannus est, qui violenta dominatione populum premit: sed tamen non in populo tantum, sed in quantavis paucitate, potest quisque suam tyrannidem exercere. Nam etsi non populo, tamen quatenus quisque potest, dominatur. Non enim de his institutus est sermo, qui sunt omnino animi defæcati, & subiectione continua gaudentes, alicui in vita præesse refugiunt. Vita potius politicorum excutienda est. Quem mihi dabis inter illos, qui non velit vel unum potentia anteire? Quis est qui nolit sibi ius esse in aliquem? Quis est qui sic subditum tractet, sicut se vellet tractari, si subderetur? Dum ergo ambitio invalescit, calcata æquitate, procedit iniustitia, & tyrannidis procurans ortum, omnia quibus illa crescit, exequitur. Qui ergo suis non præ-

valet viribus, nititur alienis. Est videre quamplurimos aucupes potestatum, honorum procos, adhærere potentibus, & se Reipublicæ muniis immiscere, tentantes viam qua se possint è latere, vel ex adverso in altum tollere, quo præ aliis possint, aut saltem posse ratione consortii videantur. Effundunt patrimonia, labores immensos aggrediuntur, & perferunt, instare obsequiis, & blanditiis sollicitare, quos captant, non verentur. Nullum ergo officium gratuitum est, non dux aut iudex, centurio aut decanus, sed nec præco, nec caupo, nisi ad precium fiet. At hæc in profanis tolerabilia, dum quæ publica sunt, ambitio non corrumpat. Nam quæcunque publica sunt, pietati debent & fidei consecrari. Cæterum hæc ambitiosiora sunt, & vix, aut nunquam gratis in aliquem cadunt. Sed poterunt de his, quæ sunt ab institutione Traiani superius dicta, sufficere. Domesticas calamitates, & thalamum sapientiæ expositum fornicatoribus, & sanctuarii interioris recessum, in prostibulum permutatum, sine gemitu & lachrymis nequeo deplorare. Domus namque orationis, negotiationis, domino prohibente, facta est domus; & templum fundatum in lapide adiutorii, in latronum speluncam versum est. Siquidem Ecclesia data est in direptionem, aliis palam, aliis clam occupantibns eam. Nam & ipsa occupanti conceditur, eo forte quod in nullius bonis est. Non est enim inventus, nisi perrarus, qui accingatur gladio super femur suum, ad præsumtionem ambitionis reprimendam. Illa namque machinas multiplices erigit, ut eam expugnet nemine defendente. Alius enim de nobilitate confisus, aut viribus potestatum, violenter in sancta irruit, & si forte pulsat ad ostium, parietem aut limina suffodere non veretur. Nam & seditionem concitabit in Moysen, & alienum ignem in templum inferet, & vasa sanctuarii contaminabit.

Alius

Alius sperans in multitudine divitiarum, Simone ducente ingreditur, non inveniens ibi, qui eum & pecuniam suam iubeat ire in perditionem. Alius in muneribus ad Petrum reformidat accedere, clanculo tamen per impluvium auri, ac si per tegulas Iupiter elabatur in gremium Danaës, sic in sinum Ecclesiæ procus descendit incestus. Alius obsequio quasi muneris ignarus, adest: ac si obsequia non cedant in muneris rationem. Profecto nullum maius est munus, quam cum homo seipsum hominis devovet servituti. Alium * collusione quadam vocantis liberalitas prævenit; sed postmodum collatam gratiam suo Giezi plenius compensabit. Alius agit ne ipsum pulsare oporteat, sed ad ingrediendum compellatur invitus, & quasi obnubilans lucernam Dei, ut eum impune irrideat fraudulentus. Diu siquidem alius simulavit. Ambitionem namque multis indiciis prodidit, & se divitem, potentem, insignem velle fieri confessus est, sed alia via, sed in alio statu, sed in minori periculo, maiore libertate. Voluit esse nobilis inter Laicos, aut certe magnus in clero. Ob hoc * principum virorum quęsivit gratiam, familiaritatem iniit, ab eis quascunque suscepit functiones. Scriniis forte prælatus est, aut consignandi suscepit officium, aut cimelii custodiam, aut publici claves ærarii, aut ratiocinii varias cautiones, aut si quid aliud nequit, ut * corbibus præficeretur obtinuit. Non tamen quod ad eum pertineat de egenis, aut de pauperibus curam gerat, sed quia fur est, & loculos habet, quos avaritia solvit ad tempus, ut sub imagine pietatis, eos sacrilegus farciat, & de mendicitate, & de morte egentium privatas sibi divitias paret. Si enim veræ compassionis moveretur affectu, sua fidelius & utilius pauperibus erogaret, quam ad dispensationem alieni mercator impurus accederet. Iam palam emuntur omnia, nisi modestia venditoris impediat.

* al' allusione.

* al' principium.

* al' corbilius.

Adeo enim sacris altaribus avaritiæ profanus imminet ardor, ut hæc omnia quasi quædam parodica præemantur, & quia per se non veniunt in commercium, licite & iuste creduntur acquiri si præempta fuerint, aut coëmpta. Quid enim? Nunquid in forum approbante prætore non veniunt, quæ iure antiquo sic possidentur à laicis, ut transeant ad hæredes, & titulo donationis, aut permutationis, alienentur ab eis? Ius ergo advocationis, aut patronatus Ecclesiæ, quid prohibet distrahi? Nam quod beatus Ambrosius hæresim simoniacam committi dicit in talibus, provinciale decretum interpretantur esse, & quod in sola Italia, & inter Lombardos debeat obtinere. At constitutio Apostolica, inhibens ne illi, qui, dum Ecclesias ambiunt, quo facilius subintrent, ius advocationis quærunt, admittantur in Ecclesias, quarum advocatio fraude quæsita est, ad timorem dictum referunt, & nequaquam esse perpetuum, sed pro loco & tempore dispensandum. Ut enim ait Beatus Cyrillus in epistola Ephesinæ Synodi, dispensationis modus nulli unquam displicuit sapientum. Si dispensationis modum quęris, probabilis est quidem, si erga divites, erga nobiles, erga potentes, & regales aut curiales, rigor canonum temperatur. Nam de moribus ultima fiet
* al. lex. mentio, & istis canonum * rigiditas nequaquam posita est. Iustitię quidem liberi sunt, & eo ducuntur spiritu, ut necesse non habeant esse sub lege. Statuat ergo lex quod placuit latori: nam isti privilegii principalis gaudentes beneficio, quicquid ambiunt sibi competere opinantur. Episcopos ad prima beneficia obligant, & de futura successione pacisci non verentur. Restat ergo ut tristi pactio repleatur eventu, & illius quisque animetur & armetur in necem, cuius ambit successionem. Si enim cedere moretur, adversantur, vexant, & multipliciter concutiunt possessorem. Possessio namque parit

parit adversario actionem in rem. Si vero quispiam prælatorum suæ conditionis memor, eis pro voto non obaudierit, amaras ilico audit historias, eo quod indignum, & contumeliosum omnino reputant, si turpis & inhonesta petitio repulsam alicubi patiatur. Interim ergo alarum suarum feruntur remigio, nidificant in provinciis singulis, vix quot nidos habent, vel ipsi sciunt, diurna ad peragendas alicui orbis plagas eis præparantur hospitia, & in tanto numero, vix hospitiolo uno donatur horridulus comes. Nam si quis hoc fecerit, probatæ liberalitatis est. Utique & insignis prudentiæ, si quis tot quocunque modo conquirit altaria, ut quasi ritu Memphitico, quotidianas hostias novis possit altaribus immolare. Nolunt tamen sacerdotio onerari, aut servire altario, qui de altario vivunt, ne, ut populus arguit, dicam luxuriantur, sed personatos quosdam introduxerunt, quorum iure ad alium onera, ad alium referuntur emolumenta. Et cum Apostolus dicat, qui non laborat, non manducet, qui minimum meretur, plus percipit, & in labores alienos ociosus aut flagitiosus ingreditur. Quis ergo dicat in hac emenda licentia, cum non res sacra sit, sed profana, simoniam posse committi? Huc enim, ut vulgo dici solet, per argenteum pontem transitur à sordibus, quæ transeuntem vel ponte aureo persequuntur.

CAP. XVIII.

Quod ambitiosi dissimulant se velle quod maxime appetunt: & quibus excusationibus propositum tegant.

SED ecce ad aliquem istorum promovendum, aut cogitur, aut circumvenitur Ecclesia, ut dicat hosti domestico, amice ascende superius. Stupidi itaque obstupescunt, nomen dignitatis abhorrent, refugiunt onus, & ut avidius impellantur, more

(ut

(ut dicitur) arietis, ut fortius feriat recedentis, cum suspiriis, gemitibus, & singultibus interrumpentibus simulatas lachrymas, retrocedunt. Notum siquidem est, quia sedes hæc trahit & impellit invitos, & quos notat ambitio repellit. Nituntur ergo rationibus & autoritatibus docere, quare eos Episcopari non deceat. Non sum, inquit, medicus, & in domo mea non est panis, nec penes me thesauri sunt, unde in necessitatis articulo, nova & vetera, indigentibus proferam. Possum itaque uti excusatione prophetica, quoniam loqui nescio, & quia puer ego sum, etsi non ætate, revera scientia & levitate morum. Sordidis vestibus ab initio indutus sum, & eas nunquam sanguine agni, aut vestibus studui dealbare. Quomodo ergo sancta tractabo pollutus, aut, quod sacerdotem oportet, polluta mundabo? Nam legem indesinenter contemsi, & Sanctum Dei, increpante Ezechiele, polluere non cessavi. Mea ergo promotio, populi deiectio est. Ruina siquidem populi, sacerdotes mali. Facti sunt enim in laqueum populi, existentes in specula, & sicut rete extensum ad involvendas animas. Terret me Aggeus, parabola mystica sacerdotii periculum exprimens, & manifeste docens, quia populus à sacerdotum moribus facilius vitia contrahit, quam virtutes. Interroga, inquit, sacerdotes legem, & dic eis: Si * sacrosancta vel vas sanctum contigerit alicuius vestimentum, si sanctificant eum ex eo quod contingit? Et cum dixissent sacerdotes quia non sanctificat, dixit ad eos rursum: Si immunditia contigerit vestimentum mundi, utrum polluat eum? Et dixerunt, quia polluit. Tolerabilius ergo est me unum propriis consumi vitiis, quam in multos vitiorum diffundi pestem. Ad hæc si persona esset usquequaque laudabilis, si non essem curiæ nexibus illigatus, me Micheas durissime repellit ab aditu, non ferens Syon ædificari in san-

* al. caro sancta.

in ſanguinibus, & Hieruſalem in iniquitate principum ſuorum. Hic aut nulla eſt, aut compulſa, aut ſimulata electio. Hanc quoq; partem protenſa diſputatione proſequitur. Poſtremo ſe promoveri non poſſe ſine ſuſpicione ſimoniacę pravitatis, cū ob hoc ius, & autoritatē ſigilli, aut cimelii, aut ſcrinii, emiſſe videatur, licet alia mente ad obſequium poteſtatis, ſicut præſens teſtatur dies, qua delatum honorem reſpuit, teſte conſcientia acceſſerit, affectans ut per hoc ſine onere ſortiretur honorem. Apoſtolicas quoque ſanctiones replicat & revolvit, quibus pridem ſtatutum eſt, ut à ſacris ordinibus & omni promotionis ſpe arceantur, qui cuiuſlibet ſecularis curiæ emunt officia, aut qui viles, aut ſerviles obſecundationes principibus præſtant, aut quorum electio non eſt à clero in Eccleſia, & ſine prænominatione cuiuſque mundanæ poteſtatis canonica celebrata: quod ſi aliter electi fuerint, ſub periculo anathematis univerſalis eccleſia prohibet conſecrari. Unus principum noſtrorum, nominis ſiquidem immemor ſum, in cauſa ſimili egregium facinus egiſſe memoratur. Henricus fuit an Robertus, non multum refert. Cum ambitioſus quidam monachus ad abbatiam, quam præemerat, vocaretur, & ille modeſtiam ſimulans, ut avidius peteretur, onus refugeret, recuſaret honorem, & ſe palam tantæ rei fateretur indignum: Plane, inquit princeps, indignus es, quia eam clam, data mihi tanta pecunia (ſummamque expreſſit) emiſti. Sed quandoquidem per me non ſtat, quo minus pactio impleatur, liberum me haberi iuſtum eſt, & tu domum redeas; & qui dignus eſt, deſtitutæ præficiatur eccleſiæ. Sed nunc longe aliter ſuccedit excuſatori ambitioſo. Hæc enim, & alia quam plurima, multiplicat, ut credatur nolle quod appetit, & tandem gratis accipere, quod præemit. Unde tanquam vir modeſtiæ ſingularis capitur, trahitur, & ad cathe-

dram

dram conclamantibus turbis, concinentibus choris, multitudine pressus deducitur. Nec prodest ignobilitatem prætendisse carnis, aut sanguinis, eo quod imperatori non quæritur successor, sed piscatori; fabri filio, non Augusto. Scientiam accurata excusatio prodit, & religiosus esse convincitur ex eo, quod invitatus ascendere diutius recusavit; visus est enim noluisse, qui distulit. Qui vero de canonibus sibi opposuit, habita ratione loci, temporis, & personæ, simili via tendentium ad honores socia multitudo dispensat. Si de præsentibus niti nequeunt, aut præteritis, futurum vaticinantur profectum. Sic callidus mango, dum qui durius provehit equum, aut pullum probitatis incognitæ gradarium promittit in futurum, & fractis gressibus mollius incedentem propensiori laude in stabulum incauti mercatoris extrudit.

CAP. XIX.

De his qui impudentius irruunt, sine dissimulatione ambitionis, quos neque ratio, nec autoritas reprimere potest.

CONSISTUNT è regione quam plurimi, nequaquam dissimulantes propositum, sed ambitionis quasi (ut dici solet) insignia præconantes, prædictorum derident ignaviam, velut militum, qui militiæ suæ titulos non audeant profiteri. Hi licet impuri sint, & nec vitam suam velint erigere, nec sciant instruere alienam, immundis, ut dicitur, pedibus, certatim irrumpunt in sancta sanctorum, panes dominicæ propositionis, & carnes agni immaculati assas igne passionis in cruce, non modo illotis, sed pollutis (si liceat) manibus tractaturi. Hi sunt qui licet primo aditu, ac ianuis habeantur indigni, continuo tamen tendunt ad sacerdotium, festinant ad tribunal, & repulsis ceteris, sic sacris altaribus incubant, ut iam non ad formam, & exemplum

emplum præbendum plebi, ordo ille videatur institutus, sed esse occasio quædam in abundantia & securitate vivendi. Nec putatur officium districto Dei iudicio obnoxium, sed secura quædam, & nusquam discutienda administratio. Credas illud poëticum voce præconis omnibus sonuisse:

Occupet extremum scabies.

Inde est quod omnes, quasi in stadii agone, contendunt, anhelantibus singulis, ne Episcopatum accipiat alter. Votis ergo, etsi non re, plures numero sunt rectores, quam illi quos regunt. Nam qui regi velint perpauci sunt, cum quisque ut emancipetur à iugo rectoris proprii, totis viribus quærat. Privilegio siquidem Apostolico, aut regio præcepto, plurimi tuti sunt, ne iudicibus suis obtemperent, ne iustitiam faciant, ne legi Dei subiecti sint. Non reprehendo clementiam Apostolicæ sedis, sed hanc indulgentiam eius, Ecclesiæ Dei non arbitror expedire. Nihil tale in illa gloriosa familia Christi legimus, licet & in illis contentio facta sit, quis eorum videretur esse maior. Nullam emancipationem huiusmodi ab Apostolis factam meminimus, licet Paulum & Barnabam audierimus ab invicem discessisse. Nullam in illa superna civitate, quæ sursum est mater nostra, contradictionis materiam credimus, sed nec hic esse debere, nisi urgentissima ratio flagitet. De his enim (ut pace multitudinis, & eorum qui illius fovent iniquitatem, loquar) dicam quod sentio, ne quid subtraham veritati, aut probabilitati. Dico ergo quod indubitanter credo, quod hi, qui efferente superbia, huiusmodi emancipationes quęrunt, à cervice sua iugum Christi, & patris eius, si fieri posset, excuterent. Plus dico, imo & quantum est in ipsis excutiunt, & divinæ ordinationi fallaciter contradicunt. Nusquam ergo illud Apostoli: non omnes prophetæ, non omnes magistri sunt. Omnes enim prophetæ

& ma-

& magiſtri ſunt. Ita ut ſecundum antiquum proverbium merito dicatur, quod & Saul inter prophetas. Et revera, ſicut ait Gregorius Nazianzenus, nulla hiſtoria tradidit, vel tantum in Eccleſia fuiſſe numerum miniſtrorum, vel tam utiliter congregatum. Unde religioni & doctrinæ Chriſtianæ, grave opprobrium naſcitur, quod ſacerdotia vel miniſteria ambitione potius, & ad gratiam, quam meritorum iudicio deferuntur. Omnes itaque currunt, ſed cum eo ventum eſt, unus accepit bravium. Ille qui in curſu ambitionis aliis velocior extitit, & qui præcucurrit citius Petro, & quovis diſcipulorum Chriſti. Aſcendit enim illico, & omnem celeritatem feſtinatæ vocationis prævenit. Hi ſunt qui crebris muneribus viſitant poteſtates, laterales & familiares eorum ſollicitant, Eccleſiarum primis ſe commendant, applaudunt omnibus, & etiam magnarum domuum non modo officiales, ſed cinifloнes rogant, ut cum locum viderint, meminerint ſui. Hi ſunt amici omnium, & qui non ſe, ſed amicos in ſe deſiderant promoveri. Hi ſunt qui vitam ſcrutantur alienam, negligunt ſuam, infulatorum annos dinumerant, canis lætantur, phyſicos & Genethliacos de fatis præſidentium conſulunt, librant humores, & quaſi in ſtatera appendunt elementa viventium; & quos diutius ſupereſſe conſpexerint, ætatem Neſtoris * dicunt excedere, & * cervi aut cornicis iam implere menſuram. Debiles ætate vel morbo concutiunt, etiam ſinceros criminibus incruſtant ſimulatis, & quaſi hæredipetæ vacillantium cathedris inſidiantur, turpique interveniente commercio occupatarum ſedium ſæpe illicitas impetrant ſeſſiones. Hi ſunt qui de ſe coadiuvandis & promovendis, nefarias obligationes interponunt; & tandem cum ad rem ventum eſt, immemores fidei contra fidem datæ, ſe ipſos ambitionis & invidiæ ſtimulis impediunt & repellunt. Si ergo ple-

* al' debent.
* al' corvi.

rumque

rumque dum competitorum rixa crudescit, sapientia Dei, per occultam & rectam dispositionis suæ viam, fidelem incognitum introducit, de quo nequaquam præcesserat sermo vel cogitatio. Illi tamen ex contingentibus nihil omittunt, nisi forte in eo contingentia prætermittant, quod ambiendo modum excedunt, si tamen in eo aliquis est modi excessus, ubi nullus est omnino modus. Pulsant itaque & præcipitant potestates, si obsequia non sufficiunt, si intercessiones non prosunt, vires suas ambitio exerit, suæ & alienæ facultatis divitias ostendit, iam palam loquitur, & in montem elationis ascendit & clamat: Hæc omnia tibi dabo, si à fundamento fidei cadens, promoveris me. Hoc siquidem cadere est, cum certum sit ex autoritate sanctorum patrum, quod per hæresim simoniacam, à sinceritate fidei corruit, quisquis in spiritualibus, id est, rebus sacris & Ecclesiasticis, mercimonium avaritiæ committit. Nec refert quod pecunia intercedat, in contractu, vel ante, vel post, cum omni tempore negotiantes in talibus damnatio simoniacæ pravitatis involvat. Cum enim perpetuo prohibitum sit, ob hoc accipere vel dare quippiam, nunquam dare vel accipere erit licitum, quod est usquequaque prohibitum. Ut enim ait Tharrasius Patriarcha, dare est quemcunque dare, & accipere quemcunque accipere. Egregium quiddam in libus accidit in Apulia temporibus meis. Regnante Rogero Siculo, contigit vacare Ecclesiam Avellanam Campaniæ, Apuliæ, & Calabriæ. Robertus iam dicti regis Cancellarius præsidebat, vir quidem in rebus gerendis strenuus, & sine magna literarum copia acutissimus, In primis provincialium facundissimus, eorum non impar eloquio, verendus omnibus privilegio potestatis, & morum elegantia venerabilis, eoque mirabilior in partibus illis, quod * inter * Longobardos, quos parcissimos, ne avaros * al. Lombardos.

dicam, esse constat, faciebat sumtus immensos, & gentis suæ magnificentiam exhibebat: erat enim Anglicus natione. Ad eum itaque viri tres accesserunt, Abbas quidam, alter Archidiaconus, tertius laicus quidam præpositus regis, fratris sui clerici causam agens, singuli clam pro iam dicto Episcopatu grandem pecuniam offerentes. Quid multa? Adhibitis familiaribus seorsum cum unoquoque eorum convenit de precio. Emptio ergo & venditio undique perfecta est, de solutione implenda sufficientissime cautum, pignoribus & fideiussoribus datis, diesque præfixus est electioni solemniter celebrandæ. Cum itaque ad diem Archiepiscopi, Episcopi, & multæ venerabiles personæ convenissent, præfatus Cancellarius competitorum causas, & quid cum unoquoque eorum egisset, exposuit, dicens, se exinde ex Episcoporum sententia processurum. Damnatis ergo competitoribus simoniacis, pauper monachus, & totius rei ignarus, canonice electus, approbatus, & introductus est. Illi tamen coacti sunt solvere id, in quo se obligaverant, usque ad novissimum quadrantem. Utinam ita agatur cum * procis nostris, qui omnes sedes olfaciunt, adtentius quidem & curiosius, quam odora vis aut sagacitas canum, formellas leporum, aut ferarum latebras deprehendat. Si mihi crederetur, sic excluderentur & illi, qui dissimulata ambitione cedunt, ut validius irrumpant in sedem, à qua, sicut ipsi fatentur, fuerant repellendi. Siquidem iustum erat, ut de se sibi contra se crederetur. Quid enim in eis lateat, nemo fidelius novit. Plures tamen incontinenter ambiunt, & impudenter. Frustra enim, ut quemque eorum excipias, aliquem oppones titulum, quia clamore conductitio prævalente delebitur, concurrentibus exemplis & sanctionibus patrum. Ignobilis est: sed nec Petrus patricius extitit, aut alicubi de claritate sanguinis gloriatur.

* al. procerib.

riatur. * Minor est: Hieremiam & præcursorem domini habet autores. Puer est: & monstrat seniores à Daniele puero condemnatos. Illiteratus est: nec scholas frequentasse leguntur Apostoli. Coniugatus est: & Apostolus unius uxoris virum præcipit eligendum. In iniuriam matrimonii sui suam reliquit uxorem: & Ioannes à nuptiis ad Euangelium traditur revocatus. Opicus, aut potius elinguis est: sed Aaron vices Moysi, qui erat impeditioris linguæ, etiam sacerdotium legitur ministrasse. Si moderniora desiderantur exempla; Valerius Vincentio fidei & morum doctor extitit, & exemplar martyrii. Scorta sectatus est: sed Osee, mandante Domino, amplexibus meretricis adhæsit. Insipiens est: sed per insipientiam mundi decrevit Deus salvare credentes. Percussor est: sed Petrus gladium exerens, servi principis sacerdotũ, auriculam amputavit. Meticulosus est: Sed Ionas ad Ninivitas veritus est accedere, Thomas ad Indos. Tenetur functionibus publicis alligatus: sed Matthæus de teloneo assumptus est. Vinolentus est, & deditus gulæ: sed Dominus ipse dictus est potator vini, vorator carnium. Non acquiescit maioribus: sed & Paulus in faciem restitit Petro. Contentiosus est: & inter discipulos Iesu facta contentio memoratur. Garrulus est & linguosus: facundus habeatur, quoniam & Apostolus sic dictus est semini-verbius. Militiam exercuit: sed Martinus Iuliano legitur militasse. Vir sanguinum est: sed Moyses Ægyptium interfecit, & abscondit in sabulo. Manifestum est homicidium: & Samuel præsente populo regem pinguissimum interfecit. Perfidus est & periurus: sed & Petrus perfidiam periurio cumulavit. Mutus est: sed hoc Zachariam à sacerdotio non exclusit. Cæcus est: sed & Paulus videre non poterat, quando eum Ananias domino consecravit. Exigentibus culpis depositus est: sed multi tales restituti sunt, & postmodum Ec-

* al. iunior.

clesiæ Dei plurimum profuerunt. Surdus est: sed hoc præconari legem Dei non prohibet. Prædicator enim quæritur, non auditor. Leprosus est: sed de pastore pastorum Ecclesia recolit. Quia nec speciem, nec decorem habens apparuit, qui excludendus videretur tanquam leprosus, & nec humano dignus aspectu. Persona despicabilis est: sed in simili repulsæ titulo, adversus Martinum non audivit Ecclesia defensorem. Errat in fide: hoc fecisse dicitur Cyprianus. Valetudinarius est: sed Gregorius in summo languore Romanam optime gubernavit Ecclesiam. Superbus & vanus est: sed talis fuit Brictius Turonensis. Corpore & membris debilitatus est: sed hoc egregio confessori Pannucio legitur accidisse. Condemnationem ambitus tulit: sed & filiorum Zebedei petentium primatum, est petitio reprobata. Hæresim quandoque docuit: sed Augustinus se Manicheum fuisse fatetur. Coluit idola: sed & Marcellinus martyr insignis in papatu, thurificare compulsus est. Forte nondum est Christianus: sed dum catechumenus esset, beati Ambrosii fuit (ut traditur) electio celebrata. Persecutus est Ecclesiam Dei: sed & Paulus ex persecutore factus est prædicator. Electio deest: sed & Apostoli non petentibus populis missi sunt. Non vacat sedes in quam posset intrudi: accedat præcedenti. Nam & Augustinus Valerio Hiponensi non tam successisse, quam accessisse describitur. Avarus est: dispersa poterit congregare: & inutiliter non distrahet congregata. Ut paucis universa complectar, ad omnia ineptus est: sed Samson mandibula asini Philistiim expugnavit. Potens est & nunc Deus de lapidibus suscitare filios Abrahæ. Adhæc dubium esse non debet quod cathedra Episcopalis sanctos recipit, aut sanctos facit. Nam & cum Saul inunctus esset in regem, insiliit in eum spiritus domini, prophetavitque, & mutatus est in virum alium. Caiphas quoque

que licet sacrilegus, & qui cum Iudæis conspiraverat in necem salvatoris, cum esset pontifex anni illius, prophetavit, ut constet ipsum ab officio prophetiæ, gratiam, quam demeruerat, accepisse. Cum ergo sedes suavis, & dulce lignum, gratis & sine labore omnia desiderabilia conferant, nonne superflua sollicitudo est, dies laboriosos, & noctes insomnes ducere, ut ad sacrarium philosophiæ accedant?

Dulcius est iacuisse toro, tenuisse puellam,
Threïciam digitis increpuisse lyram.

Aut si hoc nimis videtur esse arduum, quoniam tactus, lyræ sonum eliciens, suum laborem habet, & industriam exigit, tutius est exultare quiescentem ad sonum lyræ, & vocem organi, & portas omnium sensuum voluptatibus aperire. Interim philosophantium studia deridentur: si quid auditur incognitum, quasi prophanum sit, condemnatur; aut si minoris est, contemnitur. Nam ut ratione & autoritate reprobetur, frustra expectas. Si ratione vel autoritate niteris, consuetudinem qua abutuntur, & quam fecerunt, obiicient. Dicitque * procerum alter ad alterum: * *al protervius.*

Hoc est cur pallet, cur quis non prandeat hoc est;
Doctoresque tuos curto centuisse licetur.

Et psallunt in sobrios hi qui bibunt vinum. Nec tamen ambitione tanta Episcopalis dignitas duntaxat oppugnatur, eo quod iam summis & minimis eadem est dominandi præsidendique libido. Qui enim aspirare non audet ad cathedram, pari aviditate & eisdem machinis præfecturas, archidiaconatus, & alias aggreditur dignitates. Indulge ei modicum, audebit ampliora, procedet paulatim, reminiscens, quod

Audentes fortuna iuvat,

& timor animos convincit esse degeneres. Nemo repente turpissimus fuit. Si paululum successerit eis,

 nihil

nihil est quod se fieri posse non sperent. Tandẽ itaq; quod petitur, obtinetur, sed ut dici solet, Deo irato.

Tunc crassos transisse dies, lucemque palustrem,
Et sibi iam miseri vitam gemuere relictam.

Novam ergo concipiunt sollicitudinẽ, & seram, eo quod temporis iactura reparari non potest. Quod in claustralium pluteis continetur, excutiunt, literatorum expilant scrinia, corrogant scedulas, verborum flosculos legunt, oratiunculas conquirunt, & modis omnibus elaborant, ut videantur scire quod nesciunt. Nam ut sciant, aut in virtute proficiant, nondum solliciti sunt. Umbram duntaxat virtutis affectant, quam semper virtuti prætulerunt. Utique nihil miserius est, quam in alieno fulgore gloriari: & eo constat esse inopem debitorem, qui solutionem celebrare non potest, nisi novi gratia creditoris. Veruntamen sic tempus redimere gestiunt, ut tibi satyricus recte videatur illis occurrere, cum improperio ingerens,

Vdum & molle lutum es, iam nunc properandus, & acri
*Fingendus sine fine rota. tibi luditur, * effluis amens.*
Contemnere, sonat vitium percussa, maligne
Respondet, viridi non cocta fidelia limo.

* al. & fluis.

Hæc enim non modo adversus prælatos Ecclesiæ, sed omnes qui ante docẽdi officium præsumserunt, quam discipuli formam impleverint, ad pigritiam excitandam, quasi stimulum libertas veritatis educit. Unde ergo nova & vetera proferent, qui semper æque nova & vetera contempserunt? Nec est quod error concurrentium sub pretextu multitudinis excusetur, quia vivendi forma à conviventium similitudine nequaquam trahitur, sed à verbo Dei, in cuius via beati ambulant, & recto calle ad veræ felicitatis patriam pergunt. Neque enim quod à multis peccatur, peccatũ non est; sed ideo gravius, quia mul-

multum. Nec delinquētis culpam socia minuit multitudo, sed prægravat, eo quod viribus suis, ne corrigatur, obstat. Ne tamen adversus iustitiam Dei, ambitiosorum multitudo prævaleat, non modo divina, sed humana iura armantur. Lex & prophetæ, Euangelium, & omnes regulæ patrum, illorum detestantur audaciam. Nihilominus tamen adversus dominum eriguntur. Erubesce Sidon, ait mare: & tu clerice quid sentis, cum laicus legis fere ignarus, ambitionem tuam arguit & compescit? Obstupesce propheta, cum asina te sessorem suum revocat, & tuos convincit errores. Brutū animal, homo stupidus, angelum videt tenentem gladium, id est spiritum, qui latet in litera, & tu cæcus in tanto lumine scripturarum insanus ruis in mortem? Erubesce ergo, obstupesce, subsiste, & à maledictione, ad quam avaritia stimulante festinas, recede, & qui contemnis Moysen & prophetas, vel asinam quā ambitionis tuæ calcaribus urges, audi. Miraculo siquidē opus est. Balaam etenim non corripitur, nisi asina loquatur. Nonne erubescis, quod te sic excæcavit, sic pessundedit suiipsius ignara ambitio, ut propheticis & divinis oraculis ruditū asinæ pręferas? Terreris forte, & contremiscis in vocem asinæ, sed nequaquam compungeris. Hoc enim divini verbi munus est, & donum illius, qui solus in mentibus electorum, ignem charitatis accendit. Vnde liquet, quia inutiliter asinam audit, quicunque verbi Dei contemnit vocem. Audi tamen & asinam utilia suadentē, quia & in ea ad eruditionem tuam spiritus loquitur. Prędidet angelum cohibentem illicitos gressus tuos, & eum ostendit tibi. Qua via ad honores Ecclesiasticos adscendendum sit, quæ via sit fugienda, canones docent. Contemnis tamen, quia in via mandatorum Dei, non vides angelum tenentem gladium, ut occidat te. Eadē incedit asina, homo tui collatione stolidus & tardus, & qui verbi & exempli tui

calcaribus urgendus est, ut faciat legem, videt angelum, timet, subsistit, & consilium Dei tibi enunciat. Loquitur in casu isto. Tu miraculum venerare, & singula verba eius repone, & exculpe in tabulis cordis tui.

CAP. XX.

De legibus secularium principum, quibus curiales & officiales arcentur ab honoribus ecclesiasticis: & quibus exemplis Dathanitæ & Abironitæ nitantur obtinere.

AIT ergo Imperator Iustinianus: Maxima sunt in omnibus dona Dei de superna collata clementia, sacerdotium & imperium: illud quidem divinis ministrans, hoc autem humanis præsidens, ac diligentiam exhibens: ex uno eodemque principio utraque procedentia, humanam exornant vitam. Ideoque nihil sic erit studiosum imperatoribus, sicut sacerdotum honestas, cum utique pro illis ipsi semper Deo supplicent. Nam si hoc quidem inculpabile sit, undique & apud Deum fiducia erit plenum. Imperium autem recte & competenter exornet traditam sibi rempublicam, erit consonantia quædam bona, omne quicquid utile est, humano conferens generi. Nos igitur maximam habemus solicitudinem circa vera Dei dogmata, & circa sacerdotum honestatem, quam illis obtinentibus credimus, quia per ea maxima nobis dona dabuntur à Deo, & ea quæ sunt, firma habebimus, & quæ nondum venerunt, acquiremus. Bene autem universa geruntur & competenter, si rei principium fiat decens, & amabile Deo. Hoc autem futurum esse credimus, si sacrarum regularum observatio custodiatur, quam iusti, laudati, adorandi inspectores, & ministri verbi Dei tradiderunt Apostoli, & sancti patres custodierunt, & explanaverunt. Sancimus igitur, sanctas per omnia sequentes regulas, dum quispiam sequenti

quenti omni tempore, ad ordinationem Episcopatus perducitur, considerari prius eius vitam secundum sacrum Apostolum, si honesta, si inculpabilis, & undiq; irreprehensibilis sit, & in bonis testimonium habeat, & sacerdotem decens, & neq; ex officiali, aut ex curiali veniat fortuna. Neque ex idiota mox clericus, deinde parvum aliquid præteriens, Episcopus appareat, sed aut in virginitate degens à principio, aut uxorem siquidem habens, ex virginitate ad eum venientem, neque filios odibiles. Alioquin qui præter hæc aliquid agit, & ipse cadat sacerdotio, & qui eum ordinat extra Episcopatum sectabitur hanc legem offendens. Sed neq; ineruditus existens sacrorum dogmatum, ad Episcopatum accedat. Prius autem aut monasticam vitam professus, aut in clero constitutus, non minus mensibus sex, uxori tamen non cohærens. De cætero autem nulli permittimus à positione legis uxorem habenti, talem imponi ordinationem. Sicut bonam gratiam, vel gloriam in eo, qui ordinandus est, quærimus; ita etiam in eo calumniam, qui frustra accusavit, punimus. Si autem aliquis dicat conscium se esse alicuius illicitorum ei, non prius mereatur Episcopi ordinationem, quam querelæ examinatio fiat, & undique innoxius appareat. Quod si post huiusmodi contradictionem, non passus is qui ordinem facit, legitimam examinationem imponi causæ, currat ad ordinationem, sciat quod ab eo fit, pro nihilo esse, sed is qui contra legem fit cadat sacerdotio, & qui sine probatione ordinationem imponit, & ipse similiter cadat sede sacerdotali. Item Leo: Si quemquam ad Episcopatus gradum provehi Deo autore contigerit, puris hominum mentibus, nuda electionis scientia, sincero omnium iudicio proferatur. Nemo gradum sacerdotii precii venalitate mercetur. Qualiter quisque mereatur, non quantum quisque dare sufficiat, æstimetur. Profecto enim quis

locus tutus,& quæ causa poterit esse excusata, si veneranda Dei templa pecuniis expugnentur? Quem murum integritati, aut vallum fidei providebimus, si auri sacra fames, veneranda penetralia proserpit? Quid deniq; cautum esse poterit, aut securũ, si sanctitas incorrupta, corrumpitur? Cesset altaribus imminere profanus ardor avaritiæ, & à sacris adytis repellatur piaculare flagitium. Itaq; castus & humilis eligatur nostris temporibus episcopus, ut locorum quocunq; pervenerit, omnia vitę proprię integritate purificet. Non precio, sed precibus ordinetur antistes, tantum ab ambitu debet esse sepositus, ut quæratur cogendus, rogatus recedat, invitatus effugiat. Sola illi suffragetur necessitas excusandi. Profecto enim indignus est sacerdotio, nisi fuerit ordinatus invitus. Cum sane quisquis hanc sanctam & venerabilem antistitis sedẽ pecuniæ interventu subiisse, aut si quis ut alterum ordinaret vel eligeret, aliquid accepisse detegitur, adinstar publici criminis, & læsæ maiestatis accusatione proposita, à gradu sacerdotii retrahatur. Nec solum deinceps honore privati, sed perpetuæ quoque infamiæ damnare decrevimus, ut eos, quos facinus par coinquinat, & æquat, utrosque similis pœna comitetur. Item Iustinianus Novella: Præ omnibus istud observari sancimus, ut nullus per suffragium alicuius muneris, Episcopus ordinetur. Si quid autem tale committatur, ipsi dantes & accipientes, & eorum mediatores damnationi subiiciantur. Et præterea qui dat, & qui accipit, & mediator, sacerdotii aut cleri honore removeatur. Quod autem pro hac causa datum est, Ecclesiæ illi vendicetur, cuius voluit sacerdotium comparare. Si forte laicus mediator pro hac causa aliquid acceperit, in duplum id Ecclesiæ restituat. Idem: Sed neque quemlibet venerabilis domus gubernatorem, aut aliam quamcunque solicitudinem Ecclesiasticam agentem, dare aliquid illi à quo constituitur, aut nul-

aut nulli personę liceat, pro commissa sibi gubernatione. Qui vero dat aut accipit, aut mediatór fit, clero nudabitur, acceptis vendicandis venerabili loco. Si autem sæcularis sit qui accipit, aut mediator est, quod datum est, duplum eidem venerabili loco ab ipso præbeatur. Idem: Sancimus cùm opus fuerit Episcopum ordinare, clericos mox in tribus decreta facere personis * propositis sacrosanctis Euangeliis, dicentes in ipsis decretis, quia neque propter aliquam donationem, aut promissionem, aut amicitiam hos elegerunt. Sed & scientes eos rectæ fidei, & honestæ vitæ esse, & literas nosse; & quia, neque uxorem, neque concubinam, neque filios habent, neq; hos curiales aut officiales esse. Idem: Sed neq; curialem aut officialem clericum fieri permittimus: unde ex hoc venerabili clero iniuria fiat, nisi forte monasticam vitam aliquis eorum non minus xxv. annis impleverit. Tales enim ordinari præcipimus, quarta propriæ substantiæ sibi retenta, reliquis partibus curiæ & fisco vendicandis, si in clero constituti, monacho condecentem vitam impleverint. Idem: Ab Episcopis Deo amabilibus secundum divinas regulas religiosos clericos cum multa fieri inquisitione, & boni testimonii viros ordinari sancimus, literas omnimodo scientes, eruditos, sed nullos magis in sacris ordinationibus diligimus, quam cum castitate viventes, aut cum uxoribus non cohabitantes. Hæc quidem sæculi principes. Nam licet Ecclesię doctores hæc latius prosequantur; quoniam nimis videntur ardua, quæ dicuntur ab ipsis, vilescunt. Utique qui vel istos non audit, cæcior est Hypsea, & Dulichio remige surdior, & qui merito præcipitandus est, prostratus ab angelo, quem contemnit, in infernum inferiorem. Nadab & Abiu igne suo succensos, & extra tabernaculũ elatos domino mandante audieras: sed hi templum domini & sancta sanctorum, Moyse repugnante, id est, lege domini

* al. tacta.

mini

mini prohibente, nituntur irrumpere. Successit eis soboles numerosa, replet atrium domus domini, alienum ignem accendunt. Adolere thura nituntur prohibiti, & Dathanitarum & Abironitarum societate contracta, irruunt in Moysen, scindentes Ecclesiam, sacerdotium perturbantes, seditionem facientes in populo, nisi ad sacerdotium permittantur accedere. Cum enim sibi conciliaverint gratiam potestatum, de iure patere sibi asserunt universa; eo quod princeps, ut dicunt, legibus non subiicitur, & quod principi placet legis habet vigorem. Cum ergo populus ei, & in eum omnem autoritatem suam contulerit, ei obviare crimen maiestatis est, & manifesta subversio principatus. Siquidem sacrilegii instar est, dubitare an is dignus sit, quem princeps elegerit. Nec temeritatis effugit notam, & bene cum eo agitur, si vel pœnam, quisquis ex quacunque causa voluntatẽ principis evacuare parat. Nullas leges credunt civilibus præferendas. Has Anacharsis Scytha telis araneæ comparavit, quæ muscas & culices detinent, sed volatilia transmittunt grandiora. Sic & iura civilia, humiliorum reprimunt voluntates; sed profecto potentioribus cedunt. Nam ex transgressione vel contemtu, legitimam eis non irrogant pœnam, sed nec interpellatos quidem cauta dissimulatione prætereunt. Ad hæc conquæsita tyrannorum exempla proponunt, quibus persuadeant potestatibus, universa licere. Maxime tamen sicubi locorum fuerint, ubi inveterata consuetudo obtineat, etiamsi rationi adversetur & legi. Narrant quis tyrannus domesticum suum, aut familiarem, in quam Ecclesiam sine electione intruserit, quis clerum, ut ignotum & indignum eligeret, terroribus & damnis impulerit, quis Ecclesiam Dei vendiderit palam, quis metripolitanum compulerit reprobabilem consecrare, quis Episcopos religiosos in exilium egerit, aut actos ab aliis, coëgerit exulare,

quis

quis Ecclesiam & res sacras oneraverit muneribus sordidis, quis indignis suppliciis torserit religiosos, quis vilipenderit & pessundederit clerum, quis in provincias induxerit ferale iudicium, quis leges & canones exterminaverit à finibus suis; quis indixerit silentium Episcopis, ut quęvis flagitia impune & sine ulla reprehensione committeret, quis adversus Ecclesiam Romanam diutius & perniciosius intumuerit, quis omnia non tam sua, quam perversa lege tractaverit, quis tandem consueverit libito licitum coæquare. Si quis autem in his commemorandis copiosior est, & in explenda malitia nequior, sincerioris est fidei, & efficacioris industriæ. Qui vero pro veritate fidei, aut sinceritate morum de iure divino aliquid loquitur, aut superstitiosus est, aut invidus, aut (quod capitale est) principis inimicus. Si dicas quia ignis per septuaginta annos Babylonicæ captivitatis sub aqua vixerat, demum extinctus est, Antiocho vendente Iasoni sacerdotium, aut quod Beatus Gregorius testatur, quia pestilentię, & fames, concussiones gentium, collisiones regnorum, & quamplurima adversa terris proveniunt, ex eo quod honores Ecclesiastici ad precium, vel humanam gratiam conferuntur personis non meritis. Si dicas Ozam percussum à domino, eo quod arcam nutantem præsumebat erigere. Si regnante Ozia rege leproso, siluisse dixeris Esaiam, & eo mortuo vidisse dominum sedentem super solium excelsum. Si dixeris onera tabernaculi humeris & plaustris Levitarum duntaxat imminere, & si qua sunt in lege Dei similia, bene agetur tecum, si non mutilatus retrudaris in carcerem, aut in exilium propellaris. Undique conclamaberis, & tam ambitiosi, quam fautores eorum extremæ damnationis * vitæ non verebuntur ferre sententiam. Unum tamen remedium tibi dominus procurabit, quod cuiusq; sapientis & timētis Deum conscientia consonat verbis tuis. Inde est

* al' inte.

est quod sententia eorum de te, domino autore, non semper obtinet. Si enim ipsis creditũ fuerit, tu quasi læsæ maiestatis reus, hostis publicus iudicaberis. Diceris utiq; publica evacuare iudicia, & dum professionis propriæ zelator, Ecclesiasticam erigis libertatem, sapientiam subvertis principum, & eos quasi stultos & contemtibiles reddere machinaris. Satius erit ut diadema detraheretur principis capiti, quam principalis & egregiæ partis reipublicæ dispositio, quæ in religione versatur, illius subtrahatur arbitrio.

Non privata cupit, Romana quisquis in urbe
Pompeium transire parat.

& forte arrogantius privatorum vota transgreditur, qui sub imagine libertatis principibus appetit dominari. Nam si quis principum superstitioni huiusmodi acquiescat, insipiens est, & ab illustrium regum virtute degenerat. David tamen, sicut Regum narrat historia, & omnis Israel ludebant coram Domino in omnibus lignis fabrefactis, & citharis, & tympanis, & lyris, & sistris, & cymbalis; licet ei non defuerit eiusmodi increpator. Historia namque memorata prosequitur: Et egressa Michol filia Saul in occursum David, ait: Quam gloriosus fuit hodie rex Israel, discooperiens se ante ancillas servorum suorum, & nudatus est quasi nudetur unus de scurris. Dixitq; David ad Michol: Vivit dominus, quia ludam ante dominũ, qui elegit me, potius quam patrem tuum, & quam omnem domum eius; & præcepit mihi ut essem dux super populum domini in Israel, & ludam, & vilior fiam plus quam factus sum, & ero humilis in oculis meis, & cum ancillis de quibus locuta es, gloriosior apparebo. Igitur Michol filiæ Saul non est natus filius usque ad diem mortis suæ. David vero sedit Rex in domo sua, & dedit ei dominus requiem undiq; ab universis inimicis suis. Vides-ne quam diligẽter puniri docet historia hinc con-

contemptum religionis, cum arrogantia tumoris, inde devotionem fidei, & humilitatis cultum remunerat? Nam & David quietem regni assequitur, & Michol pravæ increpationis merito sterilis obit, & nullum inclyti generis, & felicis matrimonii reliquit fructum. Recte quidem, cum & Michol omnis aqua, vel ex omnibus interpretetur. Siquidem multitudinis imperitæ consilium, & quæ populare iudicium sequitur, fructus boni nec iucunditatem, nec memoriam habet. Veruntamen cum istos consiliarios magnatorum audieris, nequaquã suspicaberis Michol sine sobole decessisse. Omnes enim filios Michol esse miraberis, & si non carnem, spiritũ ex traduce illius putabis processisse. Et quo istud facilius tibi persuadeas, hi qui divinã evacuare nituntur, ut suam statuant autoritatem, sine liberis moriuntur, aut eos relinquunt degeneres & ignavos. Proculdubio quisquis Ecclesiasticam deprimit libertatem, aut punitur in se, aut punitur in sobole. Amittunt ergo filii etiam propria, cum his quæ favore eorum, paterna impietas occupavit.

CAP. XXI.

De hypocritis, qui ambitionis labem, falsa religionis imagine, nituntur occultare.

LICET autem populi temeritas, aut licentia potestatum, præceptis legitimis, & divina institutione reprimi possit, ambitio tamen dominari non potest. Si enim in manifesto non audet, clanculo serpit, & fraudulenter ingreditur. Si fores Ecclesiæ muneribus non aperiat, si nec sua, nec aliena violentia reserantur, confugit ad artes fallaciæ suæ, omnia quæ libertatem impugnant, quæ * doctorum statuta convellunt, & quæ religioni contraria sunt, tota libertate spiritus detestatur. * Sinonem, ut simplices & credulos circumveniat, miraberis rediisse. Simulat & dissimulat, &

* al' decretorum.

* al' Simonem.

astutam

astutam gerit sub pectore vulpem;
Stoico quovis liberior est, Catone rigidior. Est quoque interdum simplicior, Paulo doctore gētium sollicitior, ferventior Petro; & ei vivere Christus est, & mori lucrum: nec gloriatur in aliquo, nisi in cruce Christi, quam iugiter portat in corpore, ut spiritus salvus sit, dissolvi duntaxat cupiens, & esse cum Christo. Mortificat ergo carnem cum vitiis, & concupiscentiis; & non sicut cæteri hominum, cum hominibus degens, vitam agit Angelicam, & in cœlestibus conversatur. Ieiunant hi continue, sine intermissione orant, clare tamen, & ut audiat hospes, asperis & sordidis vestibus induuntur, & populum increpant. Arguunt clerum, de moribus corrigendis sollicitant principatus & potestates, testimonium sibi acquirentes iustitiæ, si vitæ detrahant alienæ. Ut vero fraus sub honestatis specie convalescat, laudabilium virorum collegia expetunt, arduas subeunt professiones, ostentant difficilia, & familiarius sibi propitii, possibilia & quę humaniora sunt, exequuntur. Sic ergo Basilii, Benedicti, Augustini, aut si hoc parum est, Apostolorum & Prophetarum fatentur successores; vestes Carthusiensium, Cisterciensium, Cluniacensium, induunt, & qui dignantur esse canonici, gloriantur in laneis tunicis & pellibus agninis. Veniunt enim in vestimentis ovium, intrisecus autem sunt lupi rapaces: sed, ut ait Dominus, evidentissime cognoscuntur à fructibus suis. Non tamen à fraude istorum, religionis veræ diminuitur gloria. Nam indubitanter omnibus constat, quia nomina quæ profitentur, & quorum pollicentur officia, honestissima & fidelissima sunt. Nam religio in his adeo vera, adeo probata consistit, ut nullius reprehensionis aculeos reformidet. Siquidem Carthusienses, quasi avaritiæ triumphatores, præcipui ubique clarescunt. Cistercienses B. Bendicti, quem omnium iustorum spiritu plenum fuisse

fuisse constat, præcepta & vestigia sequuntur ad unguem. Cluniacenses, religionis formam multis * providentiis tradiderunt. Et Canonicis sufficere debet ad plenissimam laudem, quod regulam eorum oportet omnes clericos imitari. Eremitæ quoque baptistam salvatoris, & filios prophetarum, institutionis suæ habent autores. Fratres templi Machabæorum exemplo, ponunt animas suas pro fratribus suis. Xenodochi, sive hospitalium procuratores, Apostolorum sequuntur vestigia, & ad perfectionis cumulum aspirantes, in eo fidelissime audiunt Christum, quod vivunt innocenter, & omnia quæ habent, pauperibus erogant. In his tamen omnibus fideles inveniuntur, & reprobi, nec ob id religionis aut professionis veritas deformatur. Quæ enim professio est, aut quæ legitur unquam fuisse societas, in quam macula non irrepserit? Angelum Apostatam legimus: in primis fratribus parricidium, prophetam reprobum, Apostolum proditorem, discipulos Christi perfidos, nec tamen corrumpitur puritas persistentium Angelorum, aut minus sancta est societas invicem diligentium fratrum, aut prophetiæ gratia est in electis culpabilis, aut Apostolatus in fidelibus contemptibilis, aut disciplina Christi per varios errores aberrantium est infamis. Sicut ergo Angelus Sathanæ transfigurat se in Angelum lucis, & Apostoli pseudo ad autoritatem Apostolicam aspirabant potius, quam ad vitam: Sic & Hypocritæ ad supercilium Pharisæorum confugiunt, dilatantes phylacteria, & magnificantes fimbrias; & quæ in lege Dei scripta sunt, nolunt contingere digito, nisi ut videantur ab hominibus, à quibus honoris aut alterius remunerationis mercedem exspectant. Inde est, quod facie pallorem ostentant, profunda ab usu trahunt suspiria, artificiosis & obsequentibus lachrymis subito inundantur, obstipo capite, luminibus interclusis,

* al' provinciis.

coma brevi, capite fere raso, voce demissa, labiis ab oratione mobilibus, incessu tranquillo, & quasi gressu quadam proportione composito, pannosi, obsiti, sordes vestium, & affectatam vendicant vilitatem, ut eo facilius ascendant, quo se studiosius videntur in locum novissimum deiecisse, & qui sponte sua decrescunt, crescere compellantur inviti. Hi sunt qui, si quid maculæ inhæsit Ecclesiæ dum peregrinatur, publicis aspectibus detegunt, ut ipsi ab omni macula videantur immunes. Hi sunt qui beneficia, quæ necdum sanctis collata sunt, prædicant auferenda. Hi sunt qui potestatibus persuadent, ut propter vitia personarum, iure suo priventur Ecclesiæ. Decimationes & primitias Ecclesiis subtrahunt, & Ecclesias ipsas accipiunt de manu Laicorum, Episcopis inconsultis. Hi sunt qui prædia avita subtrahentes indigenis, vicos & pagos redigunt in solitudinem, & in suos usus vicina quæque convertunt, Ecclesias diruunt, aut in usus revocant seculares. Quæ domus orationis fuerat, aut efficitur stabulum pecoris, aut opilionis, aut lanificii officina. Et quidem maiora impune faciunt, & quasi cornibus geminæ potestatis, Ecclesiam, in cuius sinu quiescunt, & proteguntur umbra, ventilare non cessant. Ad Ecclesiam namque Romanam confugiunt, quæ mater pietatis, religioni consuevit providere quietem. Implorant opem eius, protectionis impetrant clypeum, ne cuiusquam possint malignitate vexari, & ut se possint plenius exhibere, & charitatis implere munus, ne decimas dent, Apostolico privilegio miniuntur. Procedunt ulterius, & quo sibi plura impune liceant, à iurisdictione omnium Ecclesiarum seipsos eximunt, & efficiuntur Romanæ Ecclesiæ filii spirituales. Ita tamen, ut pro foro rei ubique conveniant; sed tamen conveniri non possunt, nisi Romæ vel Hierosolymis.

Deinde

Deinde sæcularium potestatum implorant auxilium, & eis divinam gratiam pollicentur. Fiuntque mediatores Dei & hominum, & eos qui venia indigent, suis aggregant societatibus, confessiones excipiunt, & claves Ecclesiæ usurpantes, aut surripientes Petro, ligare præsumunt & solvere, & domino prohibente falcem mittunt in messem alienam. Potentiores tamen & ditiores, favore vel mercede recepta, facilius exonerant, & peccatis alienis humeros supponentes, iubent abire in tunicas & vestes pullas, quicquid illi se commisisse deplorant. Amplificant misericordiam domini, qui neminem vult perire, quam sicut apertam & patentem pœnitentibus, sic solis desperantibus præclusam esse, pronuciant. Indulgent interim his, qui criminibus ardentius & tenacius involvuntur, peccare in spe, dum tamen sibi in redemptionem eorum, aliquid prærogent; & audacter promittunt veniam, eo quod sicut aqua ignem, ita eleemosyna peccatum extinguit. Pœnitentia quoque nunquam sera est, si tamen vera. Consentiunt ergo moribus iniquis, & popularem provocantes affectionem, assentationibus obturant aures hominum, ne increpationes audiant prælatorum. Ad hæc rumusculos inquirunt, tumultibus gaudent, dissidentium secreta explorant, & eadem nunc ad amicos perferunt, nunc ad hostes, utrisque grati, utrisque perfidi, magis tamen ad ista videntur idonei, quia ab imagine religionis minus habentur suspecti. Quid in palatio, quid in foro, quid in agris expediat, quid in castris, soli creduntur nosse, quia universa hæc præ cæteris videntur curare, qui istis iugiter immiscentur. Si conveniant patres in curia, cives in foro, milites in expeditione, si denique concilium, aut synodus convocetur, præcipuam sedium partem præoccupabit umbratilis ista religio. Claustrorum fracta credas repagula, exhausta prochia,

vel xenodochia, & à locis venerabilibus examina conviventium evolasse. Adeo quidem se religionis species turbis, & publicis aspectibus ingerit. Primas cathedras, recubitus primos, primas salutationes usurpant, & si eas * differas, vehementissime indignantur. Si eis obloqueris, religionis inimicus & veritatis diceris impugnator. Feras itaque patienter, si iniurias & damna intulerint, qui licentiam omnium, Apostolica & regia autoritate obtinuisse videntur. Nam & hoc meritis eorum deberi creditur. Sane qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Nec ego Apostolicæ maiestati, & regiæ arbitror reluctandum. Miror tamen, ut fidelium pace loquar, quidnam sit, quod decimas, & iura aliena usurpare non erubescunt? Inquient forte, religiosi sumus. Plane decimas soluere religionis pars est, & eas * à Deo populus duntaxat religionis * exigitur. At qui eas exigunt, irreligiosi sunt. Vos autem quis constituit iudices super * eos? Aut qui estis ut exerceatis iudicium in servos alienos? Unusquisque suo domino stat, aut cadit. Stabunt autem. Sumus, inquiunt, tuti Apostolico privilegio, cuius beneficio de nutrimentis animalium & laboribus nostris decimas retinemus. Nempe Apostolis omnia licent; sed omnia ab Apostolicis fieri nequaquam expedit. Esto quod illi vobis hoc licenter concesserint; vos an recte petieritis, videatis. Nempe qui petit, ut quod debet, non faciat, iustitiæ spontaneus non obedit. Numquid de nutrimentis Abel * dominum non respexit? Cain fruges obtulit; recte quidem, quia domino debebantur, sed in partitione iniqua, dum divisioni aliquid substrahit, peccatum committit. Acceptantur præ illo munera eius, qui fœtus animalium cum domino partitur. Et forte de animalibus redduntur rectius, quia sine cultura & cura nostra proveniunt. Plus enim laboris est in frugibus serendis & metendis.

* al' non deferas.

* al' adeo.

* al' exigit.

* al' nos.

* al' dominus.

dis. Non coguntur dare de ſuis. Quis enim de laboribus alienis redditurus eſt rationem? Quid multa? Multis, & longis allegationibus, videntur adſtruere, quoniam alios decimas dare non prohibent, dum ipſi ab eis dandis immunes ſint, quia adeo religioſi ſunt, quod in ea parte derogare poſſunt conſtitutioni divinæ, & in eo licenter minus grati ſunt gratiæ Dei, quo eam amplioribus beneficiis experiuntur. Quæ enim ex ſola gratia proveniunt, ut ſunt fœna, & ſponte naſcentia, non cenſentur obnoxia religioni. Primo quidem dum religio paupertate gaudebat, & in aliorum neceſſitates aut uſus effundebat viſcera inopiæ ſuæ, indulta ſunt privilegia profeſſionibus, quæ neceſſitate ceſſante, & frigeſcente charitate, potius avaritiæ, quam religionis inſtrumenta creduntur. Ecce enim quia omnes hi privilegiati, quæ ſua ſunt quærunt, & Ieſus, qui prædicatur in publico, aut omnino abeſt, aut in abditis latet. Inde eſt, quod cum ad iniquum compendium avaritiæ privilegia trahi conſpiceret B. Adrianus, volens ea omnino revocare, licentiam eorum hac moderatione compeſcuit, ut quæ de laboribus uſurpant, circa novalia duntaxat interpretetur. Sic enim gaudere poterunt privilegiis, ſine gravi diſpendio iuris alieni. Unum tamen eſt quod tantus pater utcunque ſuſtinuit: & quia patrum canonibus refragatur, mirabile eſt in oculis noſtris. Milites namque templi, ſui favore eccleſiarum diſpoſitionem vendicant, occupant perſonatus, & quodammodo ſanguinem Chriſti fidelibus miniſtrare præſumunt, quorum fere profeſſio eſt humanum ſanguinem fundere. Non equidem quod eos viros ſanguinum dicam, qui pene ſoli inter homines legitima gerunt bella, cum & David non propter bella, quæ legitime exercebat, vir ſanguinum dictus ſit, ſed propter Uriam, cuius ſanguinem innocenter effudit. Ut enim in Canonibus cautum

est, Laicis quamvis religiosis, nulla de rebus Ecclesiasticis legitur adtributa facultas. Esset utique veræ religionis indicium, si ab illius rei dispositione temperarent, quam sibi, domino prohibente, tractare non licet. Sed nec de rapinis, non dico Ecclesiarum, sed nec quorumcunque fidelium, munus hospitalitatis implendum arbitror, quia panem sacrilegum odit dominus, & aspernatur oblationes quæ offeruntur ex sanguine: & quotiens invocatur à talibus, claudit aures suas, ut non pateant ad preces eorum. De his quæ in fraudem iustitiæ Dei committuntur à talibus, ad præsens nequaquam sermo est institutus: licet omnino iniquum sit, quod amore pecuniæ illecti, Ecclesias, quas Episcopi clauserunt, aperiunt. Divina suspensis celebrant, sepeliunt mortuos, quos reiicit Ecclesia, & semel in anno faciunt, ut toto anno erroneus populus ad vocem Ecclesiæ obsurdescat, & quia coërceri non potest, emendari contemnit. Circumeunt ergo Ecclesias, collegiorum suorum merita præconantur, abolitiones criminum portant, & interdum prædicant Euangelium novum, adulterantes verbum Dei, quod annunciant non ad gratiam, sed ad precium, viventes ad voluptatem, non ad veritatem: & tandem cum in latibulis sero conveniunt, die de virtute locuti, clunem agitant errore & labore nocturno. Si sic itur ad Christum, fallax & vana est doctrina patrum, quæ arctam & arduam monstravit viam, homini tendenti ad vitam. Cum vero istis Ecclesia indignetur, nulli omnino æquius commoventur, quam viri vere religiosi, in quorum iniuriam hæc omnia refunduntur. Succenset populus: sed religiosæ professiones adversus hanc hypocrisis labem iustius amaricantur. Non enim hoc fecisse dicuntur hypocritæ, sed Cistercienses, aut Cluniacenses, aut alii, quorum hi ventiloqui, aut ventriloqui habitum induunt, & vitam mentiuntur.

tiuntur. Nam claustrales, qui plane vere religiosi sunt, dum professionibus serviunt, ab hac malitia immunes sunt. Nulla vita fidelior, nulla simplicior, nulla felicior, quam eorum, qui in claustris fideliter degunt, & humiliter abiectione sua gaudentes, obedientes prælatis suis in omni subiectione & reverentia, nec appetentes sub obedientiæ nomine dominatum, aut fraudandi, aut vagandi, aut ociandi licentiam, vasa sua possidentes in sanctificatione, & honore, præstolantes in silentio & patientia salutare Dei, à detractione & murmure alieni, excipientes ab ore Domini in quiete verbum, quod salvare potest animas suas, grata miscentes cum Deo colloquia, & quasi terrestres angeli, sunt totius mundanæ perturbationis ignari. Si quid autem est, quod eos contristare videatur, ad charitatem fraternam referendum est, quia & in cœlis angeli nostris quodammodo lapsibus compatiuntur, & super uno peccatore, pœnitentiam agente, congaudent. Cum vero philosophos imitari nostro tempore, quo virtus exinanita est, & Astream relictis hominibus ad cœlos constet rediisse, sit arduum, vita claustralium virtutem philosophorum incomparabiliter antecedit, aut quod melius crediderim, rectissime & tutissime philosophantur. Qui vero ad explendas necessitates eorum egrediuntur humiliter, & in eis fideliter versantur, etsi non securiorem, plane utiliorem exercent; & vitam, maxima laude digni & reverentia, nequaquam ad Epicureorum & Hypocritarum factionem accedunt. Nam hypocritas Epicureis rectissime aggregabis, qui philosophiam profitentur, & propriæ serviunt * voluntati. Cum lites foveant, privilegiis abutantur, serviant cupiditati, charitatis officia nequaquam exerceant, propriam quærant gloriam, nonne secundum carnem ambulant, licet se spirituales mentiantur; merito expectantes interitum

al' voluptati.

carnis, participes futuri gehennæ illius, cuius & nequam spiritus est, & quia inani gloria intumescens, altissimo conformari voluit aut præferri, deiectus & præcipitatus est in lacum damnationis æternæ? Sane insani sunt, qui hac * vita incedunt, & miserabiliores omnibus gentibus, qui & præsentis vitæ bonis privantur, & æternæ, maxime cum ille, qui pro peccatoribus peccatum sustinuit fieri, & familiarem se exhibuit publicanis, & meretricibus, cum hypocritis pacem habere nequiverit, qui non indigebant iustitia eius. quod planum est his, qui altercationes, quas cum Pharisæis exercuit, diligenter adtendunt. Nituntur tamen Pharisæorum exemplo locum tenere primum.

* al' via.

CAP. XXII.

De eisdem: & Ezechia, qui thesauros, quos ostentavit, amisit.

DIFFICILLIMUM, aut impossibile asserunt sapientes, in præsenti gaudere cum mundo, & in æternum exultare cum Christo: & plane miserrimum est, torqueri cum mundo, & in æternum cum Diabolo flagellari. Si ergo & in hac vita tantum sperantes sunt hypocritæ tristes, qui exterminant facies suas ut probi hominibus appareant, & quasi præcinentibus tubis, iustitiæ suæ opera præconantur, à domino frustra retributionẽ exspectant, quoniam in præsenti receperunt mercedem suam. De his enim qui verbo & habitu tenus honorant dominum, ex sententia eius constat, quoniam ipse elongatur ab eis, eo quod cor eorum ab eo elongatum est: Sed & ipsa opera eorum dispendium salutis afferunt, & Babyloniorum principi Sathanæ famulantur. Omnia enim quæ ostentationis gratia fiunt, proficiscuntur in mortem. Regum narrat historia, quod cum Ezechias rex Hierusalem per manum Esaiæ filii Amos signum incolumitatis & sa-

& ſalutis à domino accepiſſet, umbra horologii retrorſum cedente decem gradibus, quod naturæ videtur adverſum, cum umbra procedere ſoleat, non redire; miſit Barodach * Balandam filius Balandam rex Babyloniorum litteras & munera ad Ezechiam audierat enim quod ægrotaſſet Ezechias. Lætatus eſt autem in adventu eorum Ezechias, & oſtendit eis domum aromatum, & aurum, & argentum, & pigmenta varia: unguenta quoque, & domum vaſorum ſuorum, & omnia quæ habere poterat in theſauris ſuis. Non fuit quicquam quod non monſtraret eis Ezechias in domo ſua, & in omni poteſtate ſua. Venit autem Eſaias propheta ad regem, & dixit ei: Quid dixerunt viri iſti, aut unde venerunt ad te? Cui ait rex: De terra longinqua venerunt, de Babylone. At ille reſpondit. Quid viderunt in domo tua? Ait Ezechias: Omnia quæ ſunt in domo mea, viderunt. Nihil eſt quod non monſtravarim eis in theſauris meis. Dixitq; Eſaias Ezechiæ: Audi ſermonem domini. Ecce dies venient, & auferentur omnia quæ ſunt in domo tua, & quæ condiderunt patres tui, uſq; in diem hanc, in Babylonem. Non remanebit quicquam, ait dominus. Sed de filiis tuis qui egredientur de te, quos generabis, tollentur, & erunt Eunuchi in palatio regis Babylonis. In ſuperficie quidem hiſtoriæ ſecundum Hebræos, autore Hieronymo, veritas liquet, cum Ananias, Azarias, Miſaël, cum Daniele captivati ſunt in Babylonem, ibique caſtrati, ut in regis palatio, ſecundum morem gentium miniſtrarent: niſi forte repugnet, quod pueri ſine macula à rege iubentur introduci, ut linguam Chaldæorum diſcerent, & conſtet quod non modo theſauri regis * Iudæ in Babyloniam tranſlati ſunt, ſed magna pars vaſorum templi domini in Hieruſalem aſportata legatur, & profanata. Eleganter tamen cum dominus regi miraculum indulſiſſet, Babyloniorum dicuntur nuncii

* Baladam

* al' inde.

cum muneribus accessisse. Quia tunc præcipue quis sollicitatur à nunciis confusionis, quando per admirabilem clementiam Dei, virtus eius clarius innotescit. Sed tunc imprudentis est exsultare, quia hi non modo suspecti habendi sunt, sed quasi hostes perniciosissimi studiosius devitandi, quia timendi sunt etiam cum dona ferunt. Qui ergo aromata bonorum operum, virtutis aurum, argentum eloquentiæ, cogitationum pigmenta, unguenta misericordiæ, & utensilium suorum aptitudinem ostentat & decorem, & si qua in thesauris bonæ conscientiæ cautius & utilius reponuntur, audiat verbum domini, sciatq; pro certo, quia omnia quæ militare videbantur ad gloriam, confusionis stipendium, & mortis acceptura sunt. Ipsaq; etiam filiorum successio, Babyloniorum castratur principi, quia ea quæ alias meritum virtutis habent & fructum, dum inanis gloriæ causa fiunt, inutilia sunt autori. Iustus enim renumerator, hypocritas spernit, & solius veritatis in bono cultum acceptat, cuius oculi nullo fuco, nulla malitia perstringi possunt, quia videt in abditis, & cordium profunda scrutatur. Species discernit à rebus,

Nequa sub ærato mendosum tinniat auro.

Unde & Hypocrisis nomen accepit, quæ quidem Epicureorum indubitata species est.

CAP. XXIII.

Quod Carthusienses, dum moderationis habenis, avaritiam cohibent, & magni montis nova religio, dum omnia mundana contemnens, & de crastino non cogitans repellit omnia, avaritiam excludit, ab Hypocritarum nota & nomine longius absunt:

* al' deest. ** & qui sunt seculares aut religiosi: & quæ regalia activorum, & quæ ociosorum: & quis sit finis Hypocriseos.*

HYPOCRITARUM autem nomen & notam cautissime & fidelissime declinant Carthusienses,

sienses, & magni montis nova professio, in antiquæ virtutis culmine, salvatore prævio, solidata. Siquidem Carthusienses, cupiditati suæ, imo necessitati, limites præfixerunt, & moderationis habenis omnem avaritiam cohibent, & interdum ipsi necessitati aliquid subtrahunt, ne sub obtentu illius, quippiam avaritia moliatur. Magni proculdubio viri, & inter præcipuos numerandi, cum non modo professiones, sed iam senescente mundo, in tanta multitudine labentium seculorum, pauci processerint homines, qui satietatis sibi aliquos præscripserint terminos. Necesse est semper deesse aliquid curtæ rei, & ipse hiatus desiderii aliquid ulterius iugiter affectantis, imperfectionis signum est. Signum dico, defectum potius dixerim conscientiæ manifestum. Quodam igitur modo, eoque glorioso, perfectus est, qui prævidet unde valeat satiari: quod etsi neminem vel admodum paucos gentilium assecutos credam, huic tamen nonnullos institisse proposito, certum habeo, cum & Ethicus dicat: Certum voto pete finem, sine quo in infinitum animi humani conatus protenditur, & in id quod omnino nequeat apprehendi. Porro magni montis incolæ vitam perarduam elegerunt, & non modo avaritiæ, sed ipsius naturæ quodammodo domitores, omnia necessitatis imperia excluserunt, abiecerunt sollicitudinem crastini, omnia mundi oblectamenta contemnere parum est, apud eos, quacunque ad portas eorum quis pulset imagine, excluditur & confusus abscedit: in eas quippe solus Christus ingreditur, cuius innituntur gratiæ. Iactantes cogitatum suum in eum, qui parvulos enutrit, dat iumentis escam, pullisque corvorum. Lilia vestit agri, & omnibus sperantibus in se, aut constitutionis suæ obtemperantibus legi, necessaria præstat, ut nihil desit his, qui se eius non subtraxerunt voluntati. Totam ergo sollicitudinem suam, & omnem

omnem in eum proiiciunt, cui de fidelibus cura est, adeoque providentiæ devitant angustias, ut vita eorum tota nonnullis tentatio videatur. Sancti siquidem patres genus tentationis diffiniunt, cum quis agendorum habenas divino duntaxat committit miraculo, humano nondum auxilio destitutus. Cæterum ego vitam placentem Deo arbitror cupiditatis ignaram, insistentem innocentiæ, & pervigilem in opere charitatis. Quid ergo in his, aut in illis, sibi palliata hypocrisis vendicabit cupiditate deducta? Regula namque verissima est, quod de radice charitatis non oriuntur mala, & de cupiditatis planta nequaquam bona provenient. Nec est quod displiceat Deo, ubi sinceræ voluntatis victima immolatur: aut quod eum non offendat, si in qualibet pingui oblatione, propriam ei quis subtraxerit voluntatem. Ergo qui suam voluntatem facere disponit, irritat dominum, & qui sua postposita, illius se subiicit voluntati, altissimum placat. In eo siquidem solo veræ iustitiæ summa consistit. Unde illud in Euangelio: Iudicium meum, inquit dominus, iustum est, quia non facio voluntatem meam, sed eius voluntatem, qui misit me. Moyses quoque in Levitico: Omnis oblatio, quæ offertur domino, absque fermento fiet, nec quicquam fermenti ac mellis adolebitur in sacrificio domini. Superbiæ namque fermentum offertur & mellis, cum quis neglecta humilitate, & amaritudine mandatorum, quippiam offert ad nutum propriæ voluntatis. Qui vero mandatis legitimis propriam subiicit voluntatem, quicquid offerat, * tumorem fermenti & mellis, à sacrificio prohibitam scilicet excludit dulcedinem. Isti itaque propriæ voluntatis immemores, quærentes iugiter quomodo placeant ei, cui se probaverunt, laudem, quæ ab hominibus est, cotemnentes; nec habentes, nec volentes habere divitias, quam dicendi sunt habere cum Hypocritis

* al' deest.

pocritis portionem? Quod tamen miraberis, iam ad Carthusienses divertisse dictus est aliquis, ut à sanctorum consortio evocatus ascenderet, & postea conversus retrorsum, quid quæsierit operum testimonio declarasse. At ille iudicem suum habet, nec tamen unquam committere potuit, ut sanctissimæ professionis gloriam denigraret. De magno monte neminem adhuc assumptum audivi, sed utinam aut nunquam assumatur, aut talis, qui nullo decoloret actu hominum singularis eminentiæ venustatem. Alii Basilium, alii Benedictum, hi Augustinum, at isti singularem magistrum habent, dominum Iesum Christum. Licet autem istas duas professiones, minus tamen quam meruerint, commendaverim, nihil, Deo teste, in sugillationem aliorum, in professionibus suis recte incedentium, protuli. Sancti sunt utique Cistercienses, Cluniacenses sancti; sancti monachi & canonici regulares, & in his, sicut stella à stella differt in claritate, sunt alii aliis sanctiores, & quamvis professionem professio antecedat, in quavis earum forte reperientur, qui possint sanctis superioribus adæquari. Plane virginum primus gradus & singularis gloriæ titulus est: in continentibus tamen, & coniugatis, forte sunt aliqui multis virginibus præferendi. Confessoribus martyres præferendos catholica confitetur Ecclesia, & tamen nonnullos confessores, aliquibus martyribus forte quo ad aliquid, non verebitur coæquare. Nec est quod se aliquis sæcularium, mei scilicet similium, iam dictis professionibus conferat, quia vix est ut quispiam talis vel ignavo cœnobitæ possit æquari. Si quis enim in nobis, à Septembris Idibus usque ad Pascha, ieiunet omni die, nocturnis adsit vigiliis, iugiter abstineat ab usu carnium, omnem Veneris immundaciam nesciat, horis competentibus nunquam desit, aut raro, & hoc ex iusta causa; sobrietatis limites non excedat, cautam ponat silentii custo-

custodiam ori suo, & diurnos excessus deleat satisfactione quotidiana, & quod præcipitur incunctanter, & sine mora expleat, & non modo verborum, sed & verberum acrimoniam sufferat patienter, ut coram tondente se, obmutescat; quis non eum quasi virtutis egregiæ, & singularis meriti hominem admiretur, & cum reverentia præconetur, tanquam revera Apostolicum virum, & expressum Christi imitatorem? Hæc autem etiam ignavi, ex necessitate tamen, faciunt cœnobitæ. Nam in eo à studiosis differunt, quod illi ex delectione exercent ea, ad quæ isti stimulo necessitatis urgentur, & sæpe inuiti. Sunt tamen in habitu communi, quos seculares non audeo nominare, cum nihil seculare sit dicendum in talibus, nisi quod seculo nequam amoris fœderantur affectu. Sicut enim præputium nihil est, & circumcisio nihil, sed observatio mandatorum Dei: sic, ut religiosorum pace dicam, monachatus nihil est, & canonicatus nihil, mandatorum observatione deducta. Hæc igitur tandem prosunt, si quis legem observet. Si vero sine his quispiam observat legem, eum nequaquam dixerim secularem. Veruntamen geramus morem religiosis, sint seculares interim, quos vestis pulla ab aliis non discernit. Nulla enim iactura nominis, nisi sæcularis sit & vita. Indignantur aliqui quod de religiosis ego habitu secularis, & conversatione peccator, ista pronuncio, & dum commendo cœnobitas, me aliis detrahere criminantur. Adversus hos non Cæsarem, sed Benedictum appello, qui sicut Gyrovagos & Sarabaitas arguit, sic manifeste commendat Cœnobitas. Autor mihi Hieronymus est, licet eum nonnulli monachorum minus benigne audiant, eo quod clericos ad aliquid visus est prætulisse. Autor est, inquam, quod vestis nequaquam religionis differentiam faciat, sed in omni habitu qui timet Deum, & operatur iustitiam, acceptus est illi. Idem quoque

quae ait: Vestes pullas aeque vita ut candidas. Ornatus ut sordes pari modo fugienda, quia alterum delitias, alterum gloriam redolet. Nam absque lineo amictu incedere, sed precium linearum vestium non habere, laudabile est. Et manifeste videtur exprimere sectam temporis nostri, hominum scilicet, qui irregularem quãdam regulam profitentur, quos an ex verbis eius possis agnoscere, audi quid in continenti subiungat. Alioquin, inquit, ridiculum & plenum dedecoris est, referto marsupio quod sudarium & orarium non habeas gloriari. Sunt qui pauperibus parum tribuunt, ut amplius accipiant, & sub praetextu eleemòsynae quaerunt divitias; quae magis venatio appellanda est, quam eleemosyna. Sic bestiae, sic aves, sic capiuntur & pisces. Modica esca in hamo ponitur, ut in eo matronarum sacculi protrahantur. Est utique melius non habere quod tribuas, quam ut tribuas petere * impudenter. Non habent fratres hospitales, vel alii quod hic de me querantur. Qui enim haec loquitur, doctor Ecclesiae est, & forte ad eos Hieronymus non respexit. Ipsi, licet ego noverim, noverunt regulam suam. Novi tamen regulam veritatis, qua mihi constat, quia religio munda & immaculata apud Deum & patrem, haec est, visitare pupillos & viduas in tribulatione eorum, & immaculatum se custodire ab hoc seculo. Haec autem politicorum omnium est: & bene cum istis agitur, si eam fideliter servant. Porro in sacro ocio Dei degentium, regulam in se propheta exprimit, dicens: Providebam dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi ne commovear; propter hoc laetatum est cor meum. Et Maria exempta à turbis, & in Euangelio, sedens secus pedes domini ut audiret verbum eius. At ut de Hypocritis sermo claudatur, quid beatus Iob de his pronunciet proferatur in medium. Hoc, inquit, scio à principio, ex quo positus est homo super

* al' imprudenter.

super terram, quod laus impiorum brevis sit, & gaudium hypocritæ adinstar puncti. Si ascenderit usque in cœlum superbia eius, & caput eius nubes tetigerit, quasi sterquilinium in fine perdetur.

CAP. XXIV.

De invidis, & detractoribus.

ECCE quam miser est finis hypocritarum, qui sacro testante eloquio, perdentur ut sterquilinium, quo nihil immundius est. Frustra ergo affectaverunt umbram bonorum operum: nam si bona essent, revera nequaquam perderentur. Ut desideria carnis implerent, quæ adversus spiritum concupiscit, multa sustinuerunt in fame & siti; in frigore & nuditate, & similibus, quibus Christi preciosum emi poterat margaritum. Non enim in sola immunditia, vel gula consistunt opera carnis, cum Apostolus ad Galatas loquens, ea in multis vitiis manifesta esse convincat, ut sunt fornicatio, immunditia, avaritia, impudicitia, luxuria, idolorum servitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, hæreses, sectæ, invidiæ, homicidia, ebrietas, commessationes, & similia. Quæ qui committunt, regnum Dei non possidebunt. Sive ergo ad finem immunditiæ & luxuriæ, sive ad inanis gloriæ vel avaritiæ exitum, opera referantur, quia privantur fine suo, mortem incurrunt. Unde idem Apostolus: Non efficiamini, inquit, inanis-gloriæ cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes. Sane vitia quibus falsa iustitia innotescit, prudenter & eleganter expressit, cum arrogantiæ tumor facile provocet, unde sibi victoriam opinatur, & livor illis invideat, quos superiores putat esse, vel pares. Quo quidem nihil crediderim esse miserius, licet nulla miseria minus moveat misericordiam (& hoc recte) quam calamitas eorum, qui sponte beatitudinem abiecerunt.

Quis

Quis enim compatiatur eis, qui à felle malitiæ malunt esse miseri, quam beati? Patribus siquidem pridem placuit beatitudinem consistere in virtute, & nullam sine charitate posse esse virtutem. Cuius utique fructus iocundissimus est, Apostolo testante, qui operibus carnis hæc opera spiritus, quæ ad vitam proficiunt, evidenter opponit; quæ sunt, charitas, pax patientia, longanimitas, bonitas, gaudium, mansuetudo, continentia, castitas. Qui ergo hos virtutis ramos à terra cordis sui succidunt, & radicem charitatis, de qua oriuntur, exterminant, quanam via ad beatitudinem pergunt? Plane nihil est, quod magis charitatem impugnet, quam venenum invidiæ. Est autem invidia, ut philosophis placuit, tristitiæ ex apparenti prosperitate alicuius initium. Si enim de tyranni, vel perversi civis, apparenti quis prosperitate tristatur, nequaquã deturpatur invidiæ macula. Nam & bonis displicet, cum in perniciem multorum bene succedit his, qui ad mala creduntur proniores. Si ergo livor bonis affligitur alienis, planum est quod à charitate plurimum distat, quæ sua non quærit, sed quæ proximorum. Charitas in bonis nihil suum, in malis reputat nihil alienum: malis compatitur alienis, bona sua diffundit in proximos. Nam & animos unit, ut idem velint, idemque nolint. Ait magnus pater Augustinus: Tolle invidiam: meum tuum est, & tuum meum. Et forte non erit aliquid meum, vel tuum, sed omnia nostra erunt. Ipsa enim est quæ, quod sibi vult abesse, idem proximo abesse desiderat, & si non absit, infeliciter cruciatur, & sæpe in eo quod non desiderat, dum illud proximo videt abesse, torquetur. Recte quidem, cum & Ethicus dicat, quia

Iustius invidia nihil est, quæ protinus ipsum
Autorem rodit, excrucians animum.

Nec leve tormentum credas, quo nullum gravius potuerunt Siculi excogitare tyranni. Pestem hanc,

 licet

licet poëtici nube figmenti, Naso depinxit eleganter quidem & vere:

Pallor in ore sedet, macies in corpore toto:
Nusquam recta acies, livent rubigine dentes,
Pectora felle virent, suffusa est lingua veneno.
Risus abest, nisi quem visi fecere dolores,
Vixq; tenet lachrymas, quia nil lachrymabile cernit.
Nec fruitur somno, vigulantibus excita curis.
Sed videt ingratos, intabescitque videndo
Successus hominum, carpitque, & carpitur una,
Suppliciumque suum est.

Non est autem minus vera descriptio, licet rei incorporali corporis compositionem autor adscribat, cum in eo figuræ, quæ sarcophegia, vel sarcographia dicitur, vis consistat, quod rebus incorporalibus corporis lineamenta licenter adtribuit. Hoc quidem potius adtendendum, quod nulla vis beneficii aut naturæ, flammam restinguit invidiæ. Nam & Palladis viribus & forma, motam describit invidiam, & sororis felices thalamos, soror stimulata ferre non potuit, & ut promissam numini vel germanæ fidem servaret, nullo precio potuit inclinari.

Sæpe mori voluit, ne quicquam tale videret.

Ad parricidii facinus, in fratrem, patriarchas excitavit invidia, ut nec impune revelare licuerit gratiam, quam spiritus innocenti monstrabat in somnis. Ergo servitute damnatur innocens frater, pater orbitate, & ut dispositionem gratiæ Dei evacuet, in se famem, servitutis iugum, calamitatem exilii, calumnias Ægyptiorum, sævitiam Pharaonis à iusto iudice iniquitas impetravit. Manus Ioseph in laboribus servierunt, successio eorum in luto & latere, ipsisque paleis reputatur indigna. Videas multos eiusdem livoris stimulis urgeri, ut quos possunt obices opponant gratię, & dispositionem altissimi nitantur impedire. Si forte quasi somniando con-

coniiciunt alicuius provectum, obstant, reluctantur, ut quasi fratrem Hismahelitis exponant; si non occidant, incrustant ipsam sinceritatem, & ut proprium prætexant scelus, innocentis tunicam ostendunt cruentatam. Hanc enim in multis video descriptionem, qui ad omnia felicioris auræ momenta uruntur, sibique vellent adversari fortunam, dum alii gravius læderentur. Et ut Æsopo, vel Avieno credas, videbis qui sibi oculum alterum erui gaudeat, dum utroque privetur proximus. Nec est qua via declines invidiam, nisi miserrimus fias. Celebre namque est ab antiquo proverbium: quia sola miseria nescit invidiam. Fortunaque hominis miserrima est, cui non invidetur. Fertur Plato cum ei condiscipuli inviderent, Socratem interrogasse, qua ratione posset hominum declinare invidiam. Cui Socrates: Esto, inquit, ut Thersites. Dum ergo torquentur invidi, alios miseriæ suæ volunt esse participes, undique quærentes ut noceant, & ipsam innocentiam, quandam putant esse mortis imaginem. Unde Maro, ut ab uno discas omnes, notans invidum ait:

Et si non aliqua nocuisses, mortuus esses.

Quo nihil minus decet Philosophum, aut virum autoritate vel moribus gravem. Unde Socrates, non ille antiquus, sed quem autorem gestorum Cassiodorus in tripartita laudat historia: Quod, inquit, Iulianus tonsores & coquos palatio expulit, non modo Imperatoris, sed & philosophi opus egit. Ut autem detraheret, atque dilaceraret, neque philosophi, neque principis fuit. Cum enim ex quacunque causa cessant opera, decurritur ad malitiam detrahendi. Hæc est utique indubitata proles invidiæ, & charitatem abesse manifesto indicio protestatur. Et nunc quidem bona aliena pervertit, nunc minuit: mala autem fingit quæ non sunt; aut magnificat & extollit, si qua sunt. Charitas non

agit perperam, at hæc sola perversitate lætatur. Cum Apostolus vitia gentium multa enumeret, novissime, & quasi in culmine malorum, sive profundo rectius dixerim, posuit detractores, eosque, tanquam singulari nota, divinæ bonitatis hostes exprimens, quasi solos Deo odibiles esse, pronunciat. Veruntamen illos Deo odibiliores inter cæteros esse crediderim, qui latenti odio, ut magis noceant, eisque credatur fidelius, laudes prædicant alienas, amicitiam simulant, subiicientes tamen in calce sermonis vel modicum, quod præcedentibus titulis adversetur:

Felix & nato, felix & coniuge Proteus:
Et cui, si demas iugulati crimina Phoci,
Omnia contigerant.

Numquid tanti parricidii labes, omnes non modo fortunæ dotes, sed quamvis magnificos virtutis titulos grandes non oblitterat? Tale est illud Oratoris: Iulium Fortunatum fateor virum fortem, & quem constat strenue egisse quamplurima: quo tamen pacto iudicium repetundarum apud iudices iustos evaserit, mirarer quidem, si vis eloquii eius mihi esset incognita. Hoc nonne venenum est, & quodammodo * spem boni operis, & ut ita dicam, virtutis vitam extinguit? Et quidẽ de Gnathonicis, id est, adulatoribus, multa superius dicta sunt: sed quos deteriores dixerim, Gnatonicos, an detractores? non satis liquet. Utrumque tamen vitium apud antiquos invenio morte mulctatum. Nam & Athenienses Timagoram inter officia salutationis, Dario Regi, more gentis illius adulantem, capitali supplicio affecerunt; & Lacedæmoniorum senatus, Caristolum interimi iussit, eo quod magnorum virorum carpere facta maluit, quam palam constantia virili arguere. Hoc enim apud bene compositos semper licuit, ut quisque suo iudicio uteretur, palamque reprehenderet, quod nequaquam recte factum

al. speciem.

factum videretur. Siquidem hanc reprehendendi licentiam, charitate subnixam, libertas approbat, & tyrannica duntaxat rabies perhorrescit, & impedit. Cęterum detractores & invidos sic in curia videbis abundare, ac si in eam, quasi totius orbis sentinam, confluxerint. Non est cœtus conviventium, nisi religiosissimus sit, quem livoris stimulus non adtingat. Ubique tamen qui illustrioribus clarescunt meritis, acrius invidiæ toxicato dente roduntur.

Urit enim fulgore suo qui prægravat artes
Infra se positas, extinctus amabitur idem.

Sed præ cæteris servi dominos, prælatos subditi insequuntur. Nam sicut servorum, ita & subditorum genus plerumque querulum est, & aut se iniuste premi, aut indigne remunerari studia, aut officia male administrari causatur. Raroque invenies, qui in aliquo non detrahat præsidenti, etsi interdum omnia recte gerantur. Comicos relege, revolve tragicos, familiam fere semper patrifamilias videbis ingratam. At non modo in curia, sed in schola, sed in claustro, sed in * Capitolio morem hunc, si tamen domestica vitia sunt moribus aggreganda; miraberis obtinere. Venerabilis pater Gilbertus Herefordensis Episcopus, mihi referre consuevit claustralium morem, quem in se ipso se fatebatur expertum. Cum enim monasterium ingressus esset, fervens adhuc igne, quem de novo conceperat, magistratuum suorum ignaviam arguebat. Nec mora, promotus in modico, miseratione complicium motus est. Nondum tamen pepercit maioribus. Paulo post ad priores ascendit: prioribusq; compatiens, carpere non cessavit Abbates. Factus est & ipse Abbas, & propitius in coabbates, Episcoporum cœpit vitia intueri. Tandem & ipse Episcopus, coëpiscopis parcit. Nec tamen ipsum invidiæ vitio arbitror laborasse: sed vir prudens, quod homini-

* *al' capitulo.*

bus quodammodo ingenitum est, eleganter expressit. Et forte hoc sibi præfatus pater imposuit, ut sic laborantium turbæ sponte consertus, benignius audiretur. Sane Iulius Cæsar, audita Catonis morte, tandem compassus est laboribus & ærumnis extincti, & egregium civem rebus humanis deflevit exemptum. Publice tamen confessus est, quod & Cato virtuti eius inviderat, & quod ipse Catonis gloriæ invidebat. Quæ vero ad gratiam sine invidia via expeditissima sit, senex docet in Andria, dum filium omnibus obsequi, neminem lædere refert. Ait quoque sequendæ beatitudinis pater Augustinus, quia dentem caninum vel evitabit cautissima humilitas, vel retundet solidissima veritas. Alia siquidem virtute, nemo detractionis declinat aculeos, liberæ tamen reprehensionis medelam, sana mens minime aspernatur. Licet iure convitia puniantur, famosique libelli. Nam

Si mala condiderit in quem quis carmina, ius est
Iudiciumque:

& adversus convitiatores iam pridem lex est accepta, chorusque de inepta licentia præsumentium, & abutentium,

Turpiter obticuit, sublato iure nocendi.

CAP. XXV.

De libertatis amore & favore: & de his, quæ libere dicta, patienti animo maiores tulerint: & de differentia lœdoriæ & scommatis.

LIBERTAS quoque de singulis pro arbitrio iudicat, & quæ sanis videt moribus obviare, reprehendere non veretur. Nihil autem gloriosius libertate, præter virtutem, si tamen libertas recte à virtute seiungitur. Omnibus enim recte sapientibus liquet, quia libertas vera aliunde non provenit. Unde quia summum bonum in vita constat esse virtutem, & quæ sola grave, & odiosum servitutis excutit

cutit iugum, pro virtute, quæ singularis vivendi causa est, moriendum, si ingruit necessitas, philosophi censuerunt. At hæc perfecte sine libertate non provenit, libertatisque dispendium, perfectam convincit non adesse virtutem. Ergo & pro virtutum habitu quilibet & liber est, & quatenus est liber, eatenus virtutibus pollet. Econtra vitia sola servitutem inducunt, hominemque personis & rebus indebito famulatu subiiciunt: & licet servitus personæ quandoq; miserabilior appareat, vitiorum servitus longe semper miserior est. Quid est itaque amabilius libertate? Quid favorabilius ei, qui virtutis aliquam reverentiam habet? Eam promovisse omnes egregios principes legimus; nec unquàm calcasse libertatem, nisi manifestos virtutis hostes. Quæ favore libertatis sunt introducta, noverunt iurisperiti, & quæ ob illius amorem magnifice gesta sunt, historicorum testimonio percelebre est. Cato venenum bibit, ascivit gladium: & ne qua mora protenderet vitam ignobilem, iniecta manu dilatavit vulnus, sanguinem generosum effudit, ne regnantem videret Cæsarem. Brutus arma movit civilia, ut urbem eximeret servituti. Ipsaque sedes imperii, miserabili maluit bello semper affligi, quam dominum, licet mitissimum, sustinere. Transeo ad infirmiorem sexum. Coniuges Teutonorum, ob amorem pudicitiæ rogantes victorem Marium, ut dono mitterentur Vestæ virginibus, se quoque promittentes concubitus futuras expertes; cum minime audirentur, proxima nocte laqueis sibi spiritum eripuerunt eliso gutture, ne servirent, aut pudicitiæ dispendium paterentur. Si singula huiusmodi referre voluero, tempus, antequam exempla, deficiet. Libertatis itaque usus eximius est, eique soli displicet, qui moribus servilibus vivit. Quæ libere dicuntur aut fiunt, sicut timoris, ita & temeritatis expertia sunt, & dum recta via inceditur, laudem

merentur & gratiam. At cum sub imagine libertatis, temeritas spiritus sui * profudit vehementiam, reprehensionem incurrit; vulgi quidem auribus gratior, quam sapientissimi cuiusque animo probabilior, utpote frequentius tuta venia aliena, quam providentia sua. Viri tamen optimi, & sapientissimi est, habenas laxare libertati, & quælibet dicta eius patienter excipere. Sed nec operibus se opponit, dum virtutis iacturam * non incurrat. Cum enim per se ipsam virtus quæque resplendeat, patientiæ titulus gloriosiori fulgore clarescit. Privernatium quidam, cum interrogaretur, qualem pacem habituri essent captivi Privernates, sibi impunitate donata, respondit consuli Romanorum, si bonam dederitis, perpetuam: si malam, non diuturnam. Qua voce libertatis, non modo veniam rebellionis obtinuerunt Privernates, sed etiam beneficium civitatis Romanæ, quia sic in senatú loqui Privernas ausus est. Philippus quidam adversus ordinem Senatorum libertatem exercuit, segnitiemque pro rostris exprobrans, alio sibi senatu opus esse dixit: nec tamen senatoria gravitas moveri potuit, sicut nec prudentia Philippi consulis, cum ei à reo diceretur, cui lictoris præceperat inijci manum: Non es, inquit, Philippe mihi consul, quia nec ego tibi senator sum. Magni Pompeii inter cæteros in hac parte virtus enituit. Cum enim Cneius Piso, Mallium Crispum reum ageret, eumque evidenter nocentem, Pompeii gratia eripi videret, iuvenili impetu ac studio ad accusationem provectus, multa & gravia crimina præpotenti defensori obiecit. Interrogatus deinde ab eo cur se * præses quoque non accusaret: da, inquit, & tu * præses Reipublicæ te, si postulatus fueris, civile bellum non * excitaturum, & ego etiam de tuo, priusquam de Mallii capite, in consilium iudices mittam. Ita eodem iudicio duos sustinuit reos, accusatione

* al' profluit.

* al' deest non.

* al' prædes.

* prædes.

* al' exercitaturum

cusatione Mallium, libertate Pompeium, & eorum alterū lege peregit, alterum professione, qua solum poterat. Cn. Lentulus Marcellinus consul, cum in *contentione de Magni Pompeii nimia potentia quereretur, assensusque ei clara voce populus esset: Acclamate, inquit, Quirites, acclamate, dum licet, iam enim vobis intumescente Pompeio id facere non licebit: impune tamen tam eximii civis pulsata potentia est, hinc invidiosa querela, hinc lamentatione miserabili. Eidem candida fascia crus alligatum habenti; Favonius, non refert, inquit, qua in parte corporis sit diadema. Res eius regias exprobrans cavillatione panni exigui. Sed is neutra in parte mutato vultu, utrumque cavit, ne aut hilari fronte libenter agnoscere potentiam, aut tristi iram profiteri videretur. Idem cum *Helvio Formiano libertini filio improperans, quod redierat ab inferis, ut Lucium Libonem, amicum Pompeii, accusaret: Ab inferis, inquit, *Helvius in Libonem venio accusator; sed dum illic moratus sum, vidi quamplurimos in diversa ætate, & sexu innocentes, ibidem de te gravissime conquerentes, quos ipsos per hanc importabilē bonis potentiam tuam nequiter condemnaveris; & omnia Pompeii perversa & reprehendenda, audientibus cunctis exposuit. Itaque eodem tempore & fortissimum erat Pompeio maledicere, & tutissimum. Unde & *Deiphilus. Tragœdus inter agendum populo, directa in Pompeium manu, *Miseria,* inquit, **vestra Magnus* *est.* Item C. Carbone consule iubente obsides dari à Placentinis, Marcus *Castutius libertate inflammatus, nec minis, nec viribus cessit, imo consuli dicenti se habere gladios, respondit, & ego *annos. Servius Galba pro Pompeio obligatus, cum in foro conveniretur: C. inquit, Cæsar, pro Pompeio genero quondam tuo, tertio eius consulatu pecuniam spospondi, quo nomine nunc

*al' concione.
*al' Helvino.
*al' Helvinus.
*al' Delphilus.
* nostra.
* es.
*al' Crastitius.
*al' animos.

appellor. Quid agam? An dependam? Palam atque aperte ei bonorum Pompeii venditionem exprobrando, ut à tribunali summoveretur meruerat, sed illud ipsa mansuetudine mitius pectus, æs alienum Pompeii, ex suo fisco solvi iussit. Pisistratus Atheniensium tyrannus, cum eum uxor hortaretur, ut capitale supplicium sumeret de adolescente, qui filiæ eius amore succensus, eam in via publica obviam fuerat osculatus, respondit: Si eos qui nos amant interficimus, quid faciemus his, quibus odio sumus? Vox quidem, cive dignior, quam tyranno, quæ & filiæ laudabiliter tulit iniuriam, & laudabilius suam. Idem à Thrasippo amico conviciis in cœna sine fine laceratus, & animum & vocem ab ira cohibuit: & licet eum Thrasippus impetu temulentiæ sputo in os eius iniecto resperserit, filios & familiam ab ultione retraxit, posteroque die supplicē, & voluntariam de se mortem exigentem, data fide, in pristinę gradum amicitiæ recepit. Nobilissimis civibus, fortunæ tamen disparis, à senatu Hispania provincia delegabatur, audiente Servio Sulpitio humili viro, sed liberrimi spiritus. Cum ergo senatui etiam populus præstitisset assensum, neutrum mitti mihi placet, inquit Sulpitius, quoniam alter nihil habet, alteri nihil est satis; ęque malam licentis imperii magistram iudicans inopiam atque avaritiam. Romanum quoque consulem, Brutum, Lusitaniæ imperatorem, legatus Cinniorum, adversus Romanum imperium arma tractantium, verbi gravitate movisse potuerat, nisi Romanus esset, quoniam huic populo præ cæteris moderatio semper amica fuit. Cum enim Cinnii ad redemptionem libertatis invitarentur, legatus ferrum sibi à maioribus, quo urbem tuerentur, relictum esse respondit, non aurum, quo ab imperatore avaro emerent libertatem. Paschelius Iunius, vir summa libertate, multaque scientia, & domi forisque

forisque clarus, sed in solo philosophandi studio, interrogatus quid sibi tantam daret, quæ vellet dicendi licentiam: duo respondit, quæ homines horrent: senectutem & orbitatem. Quid enim timebit senex orbus? Pyrrhus percunctatus est eos, qui in convivio Tarentinorum parum honoratum sermonem de se habuerant, an, quæ audierat, vera essent. Tum ex his unus: nisi, inquit, vinum nobis defecisset, ista quæ tibi relata sunt, præ his quæ dicturi eramus, ludus ac iocus fuissent. Tam urbana crapulæ excusatio, tamque simplex confessio veritatis, iram tyranni convertit in risum. Inserit se viris, liberi spiritus mulier, barbari sanguinis, quæ à Philippo rege temulento damnata, tumultui mœrens, provocarem, inquit, ad Philippum, sed sobrium. Sic ergo excussit crapulam oscitanti, & præsentis animi ebrium resipiscere, causaque diligentius inspecta, coëgit iustiorem ferre sententiam. Syracusana quædam sola, quotidie tempore matutino, votis expetentibus, à diis salutem gravissimi & importabilis tyranni Dionysii devotissime exorabat. Quod ut is cognovit, non debitam sibi admiratus benivolentiam, ad se vocatam, cur, aut quo suo merito hoc faceret, interrogavit. Tum illa: Certa est ratio, inquit, propositi mei. Puella enim cum gravem tyrannum haberemus, carere eo cupiebam. Quo interfecto, aliquanto tetrior arcem occupavit: eius quoque finiri dominationem, magni æstimabam. Tertium te, superioribus importuniorem, cœpimus habere rectorem. Timens itaque ne si & tu absumtus fueris, etiam tibi succedat deterior, caput meum pro salute tua devoveo. Tam facetam audaciam Dionysius, etsi teterrimus, tamen punire erubuit. Quid enim securum erit, si etiam virtutes, inter quas præcipuum fere locum libertas obtinet, puniuntur? Romani ergo, sicut aliis præstantiores, ita & repræhensionis patientiores

res

res extiterunt; adeo quidem, ut dummodo in conviviis & locis minus sobriis caveatur, quisquis eam iustam tamen horret ac refugit, sobrietatis videatur ignarus. Nam etsi contumeliam habeat evidentem, vel absconditam, patientia reprehensionis apud sapientes longe gloriosior est, quam pœna. Inde lœdoriarum & scommatum, etiam adversus viros summa potestate præditos, exercitium, licentiosum magis quam licitum est. Est autem, ut in libro Saturnaliorum Eustachius docet, lœdoria, quæ exprobrationem & directam cotumeliam continet. Scomma quidem morsus est figuratus, quia sæpe vel fraude, vel urbanitate tegitur, ut aliud sonet, aliud intelligas; nec tamen semper ad amaritudinem pergit, sed nonnunquam his, in quos iacitur, & dulce est. Quod genus maxime vel sapiens, vel alius urbanus exercet, præcipue inter mensas & pocula, ubi facilis est ad iracundiam provocatio. Nam sicut in præcipiti stantem, vel levis tactus impellit; ita vino vel infusum, vel aspersum, parvus quoque dolor incitat in furorem. Ergo cautius in convivio abstinendum scommate, quod tectam intra se habet iniuriam. Tanto enim pressius hærent dicta talia, quam directæ lœdoriæ; ut hami angulosi, quam directi mucrones, tenacius infiguntur. Maxime quia dicta huiusmodi risum præsentibus movent, quo velut assensus genere, confirmantur iniuriæ. Est autem lœdoria huiusmodi: Oblitus-ne es, quia salsamenta vendebas? Scomma autem, quod dictum est, contumeliam esse * relatam, tale est: Meminimus, quando brachio te emungebas. Nam cum res eadem utrobique dicta sit, illud tamen lœdoria est: quod aperte obiectum exprobratumque est: Hoc scomma, quod figurate. Sunt scommata minus aspera, quæ quasi edentatæ beluæ sunt morsus. Ut Tullius in consulem, qui uno tantum die consulatum peregit: Solent, inquit, esse flam-

* al' celatam.

flammes diales, modo consules diales habemus. Et in eundem: Vigilantissimus est consul noster * Camus, qui in consulatu suo somnum non vidit. Eidemque exprobranti sibi quod ad eum consulem non venisset; veniebam, inquit, sed nox me comprehendit. At de usu lœdoriæ, vel scommatis, & civilitate, dicetur in sequentibus, nunc ostendisse sufficiat, quia arguere licitum est, quod æquum est esse correctum. Unum tantum de scommatibus Alexandri, quasi in calce libelli huius, superioribus annectam. Cum enim Rex Darius uno & altero prælio virtutem eius expertus, partem regni, Tauro monte tenus, & filiam in matrimonium, cum decies centum millibus talentum polliceretur, eique Parmenion, vir magnus inter Alexandrinos, dixisset, se, si Alexander esset, usurum hac conditione, respondit: Et ego si Parmenion essem, eadem uterer: tacite quidem consiliarii timiditatẽ arguens, voce duabus victoriis respondente, dignaque cui tertia, sicut evenit, tribueretur. Liberum ergo fuit, & semper licitum libertati, parcendo personis, dicere de vitiis; quoniam & ius est, quo licet veras expromere voces, & quod etiam servis adversus dominos, dum vera loquuntur, Decembrem indulget libertatem. Tunc ergo non impetrata venia, quæ ipso iure competit, liguas acuunt, & quicquid eos toto anno urit, impune redarguunt, palam detegentes, & crimina, dum tamen expletis Saturnalibus, citra veniam nequaquam ad accusationem dominorum patronorumve prosiliant. Utor ergo libertate Decembris, & iussis tuis obtemperans, quod me & te urit, beneficio iuris communi fidenter arguo, non necesse ratus, veniam impetrare, in his, quæ publicæ serviunt utilitati, & tuæ sunt placita voluntati.

* al. Caninus.

Inchoa-

Inchoatur
LIBER OCTAVUS
POLICRATICI
IOHANNIS SARES-BERIENSIS.

Prologus.

SOLENT qui mare enavigant, illis habere gratiam & referre, quorum beneficio pericula evaſerunt. Accenduntur ignes, clamores excitantur, eriguntur & ſigna, quibus Scyllæa vorago, turbo Charybdis, ſaxa latentia, tractus & tenacitas Syrtium, à navigantibus queant ſalubriter declinari. Sic & his, qui ea imminere denunciant, quibus ſalus periclitatur humana, rectiſſime gratia debetur ex merito: & qui eam merentibus non rependit, ingratus beneficii, dignus eſt ſalutis diſpendium ſuſtinere. Nemo autem eſt, qui ſalutem vitiis neſciat impediri, eaque ex amore proximorum notari ad fugam, publice intereſt. Vita ſiquidem humana, quodvis freto procelloſior eſt, nec poſſunt vitari diſcrimina, niſi ſuis denuncientur indiciis. Ad hanc vero operam, publicæ utilitatis, & tuæ iuſſionis ſtimulis urgeor, licet in me nihil agnoſcam, quod attentionem provocet auditorum. Homo undique immunitus & imminutus, cui nec vita ad conſcientiam, nec ad doctrinam ſcientia, nec opera ſuppetunt ad exemplum. Unde in me à pluribus conclamatur ut taceam, dicentibus quod nec etiam virtutis ſpecioſa laus eſt in ore peccatoris. Hoc hi ſoli faciunt, quibus vitia placent, currentes in mortem, nemine revocante, aut qui ſalvantur

tur inviti. Nam quibus bona placent, non à quo, sed quid dicatur attendunt, & ex causis, dicentis dicta pensantes, gratum habent quicquid undecunque elicitum proficit ad virtutum. Non ergo quis, sed quid, quave de causa scribam, diligens lector attendat, & ubi male dicta invenerit, sincerus iudex, & nec invidiæ, nec odii, nec alterius affectionis motu concussus, testimonium de malo perhibeat, & ubi bene dixero, non me cædat. Mihi tamen pro minimo est, si innocentiæ meæ gratis detrahitur à perversis, quos emendari vellem, si me tamen benignitatis tuæ favor exceperit. Quicquid autem à præsentibus patiar, spero autore Deo, & charitate, qua urgeor ad scribendum, mihi præstante fiduciam, quod labori meo gratia non deerit posterorum. Odio siquidem, vel amore, in partem alterutram præsentium plerumque iudicia prolabuntur. Nihil équidem præsenti operi ex proposito inseretur, quod non sit ratione, vel præcedentium scriptorum autoritate subnixum. In quibus tamen quid sequendum sit, lectoris relinquetur arbitrio, ut procul à nomine meo faciam vitium, & notam mentiendi. Sed hæc hactenus. Nunc transeamus in Epicureorum castra, & quod ibi pro certo fuerit exploratum, in medium proferatur. Nam ad eorum sectam indubitantur pertinere noscuntur, qui in omnibus propriæ serviunt * voluntati.

* al. voluptati.

CAP. I.

Quod Gnathonica subest Thrasoniana: & de septem principalibus vitiis, & sequela eorum, secundum beatum Gregorium: & quod inanis gloria nobilem habet ortum.

In tota ergo Epicureorum familia insignis est Thraso; & licet non exierit primus, aut omnium primus habendus est, aut non minimus inter primos. Ei namque, licet ineptus sit, tota Gnathoni-

corum

eorum factio famulatur. Et forte Comicus ideo Gnathonem introduxit servum militis gloriosi, ut eleganter innueret, quoniam & in vita hominum & in assertione morum subest Gnathonica Thrasonianæ. Altera tamen pendet ex altera, adeo quidem, ut invicem sine se esse non possint. Nam & Gnathonis opera inutilis est, si non sit miles gloriosus, & forte Thrasonis arrogantia conquiescet, si non eam fallacia Gnathonis exceperit. Comici forte contemnis Eunuchum, sed in Eunucho fere omnium vitam expressit. Et eo quidem liberius & elegantius omnes arguit, quo cautius fictitio argumento, sine læsione personarum, vitia denudavit. Si nobiliorem quæris autorem, multi procedunt cenodoxiæ repressores. Est autem cenodoxia, ut patribus placuit, inanis gloria, quæ mentem inflat & aures, & nihil aliud emolumenti de soliditate virtutis mortalibus affert. Cum autem superbia sit totius peccati initium, hanc de se primam sobolem gignit. Ab hac enim virulenta radice superbiæ, septem principalia vitia oriuntur, quæ quidem principalia dicuntur respectu minorum, quæ ex his, velut hydræ capitibus, multipliciter pullulant. Quorum ut nomina & figuræ fidelius teneantur, qualiter hanc pestiferam arborem beatissimus Papa Gregorius depingit in moralibus, si vacat, paulisper attende. Primos ergo ramos huius plantæ sic distinguit, ut sit primus, inanis gloria, secundus invidia, tertius ira, quartus tristitia, quintus avaritia, sextus ventris ingluvies, luxuria septimus. Unde & salvator, quia nos superbiæ vitiis captivos doluit, ad spirituale liberationis prælium septiformis gratiæ spiritu plenus venit. Cum vero vitiorum quinque spiritualia sint, duo carnalia, unumquodq; eorum tanta sibi cognatione iungitur, ut non nisi alterum de altero generetur. Habentq; rami singuli ramusculos de se procedentes, tanta quidem amplitudine

tudine dilatatos, ut mundũ fere totum, in maligno positum, pene operiant. Nam de inani gloria, inobedientia, iactantia, hypocrisis, contentiones, pertinaciæ, discordiæ, & novitatum præsumptiones oriuntur. De invidia, odium, susurratio, detractio, exultatio in adversis proximi, afflictio autem in prosperis nascitur. De ira, rixæ, tumor mentis, contumeliæ, clamor, indignatio, blasphemiæ proferuntur. De tristitia, malitia, rancor, pusillanimitas, desperatio, torpor circa præcepta, vagatio mentis circa illicita prodeunt. De avaritia, proditio, fraus, fallacia, penuria, inquietudo, violentiæ, & contra misericordiam obdurationes cordis egrediuntur. De ventris ingluvie, inepta lætitia, scurrilitas, immunditia, multiloquia, hebetudo sensus, circa intelligentiam propagantur. De luxuria, cæcitas mentis, inconsideratio, inconstantia, præcipitatio, amor sui, odium Dei, affectus præsentis seculi, horror autem vel desperatio futuri generatur. Sed quomodo ab invicem principalia prodeant, idem doctor exponit. Prima namque superbię soboles, dum oppressam mentem corruperit, mox invidiam gignit, quia nimirum dum vani nominis potentiam appetit, ne quis alius hanc adipisci valeat, intabescit. Invidia quoque iram generat, quia quanto interno livoris vulnere animus sauciatur, tanto etiam mansuetudo tranquillitatis amittitur. Et quia quasi dolens membrum tangitur, idcirco oppositæ actionis manus, velut gravius pressa sentitur. Ex ira quoque tristitia oritur, quia turbata mens quo inordinate se concutit, eo ad dicendum mala confugit. Et cum dulcedinem tranquillitatis amiserit, nihil hanc nisi ex perturbatione subsequens mœror pascit. Tristitia quoque ad avaritiam derivatur, quia dum confusum cor bonum lætitiæ in semetipso intus amiserit, unde consolari debeat foris quærit. Et tanto

magis exteriora bona adipisci desiderat, quanto gaudium non habet, ad quod intrinsecus recurrat. Et quidem singula eorum suæ perniciei afferunt fructum, cum inanis gloria Deum, invidia proximum, ira auferat & seipsum: tristitia solatii fit ignara, avaritia dum per exteriora vagatur, edacitatis suæ maceratur ieiunio. Ut vero maciei suæ indigentiam expleat, prolabitur ad duo carnis vitia quæ sequuntur. In quibus liquet quod de ventris ingluvie luxuria nascitur, dum in ipsa distributione membrorum, ventri genitalia videantur esse *subnexa. Unde dum unum inordinate reficitur, aliud proculdubio ad contumelias excitatur. *Hæc* quidem Gregorius, imo per Gregorium Spiritus sanctus. Ex quo constat ei qui ad salutem tendit, primam superbiæ sobolem extinguendam. Quæ si paulisper succreverit, omnium vitiorum frutices de se, ut prædictum est, gignit. Nam etsi sit apud aliquem quandoque præcipua, nequaquam possibile est, ut sit sola. Si enim quempiam inanis gloria stimulat, necesse est, ut per abrupta vitiorum præceps ruat. Hoc est autem quod nobile censetur vitium, adeoque humanæ fragilitatis demulcet ingenium, ut vix sit vel à præclaris mentibus alienum. Nam & ortum nobilem habet, suique dispendii processum nescit, antequam à fastigio corruat, quod optavit. Nam & de se invicem vitia oriuntur, at inanis gloria etiam in virtute originis suæ figit radicem. In quo enim quisque præ cæteris pollet, in eo nisi adsit moderatrix gratia, facilius intumescit.

* al' subnixa.

CAP.

CAP. II.

Quod rarus est contemptor gloriæ: & de tribus locis à quibus laudis materia trahitur: & quæ sit laus vera, quæ perfecta, quæ neutra; & de moderatione largitionum.

Vix tamen est, qui vanæ gloriæ non insistat, & eam quæ ab hominibus est, non concupiscat laudem. Ad hanc alii virtute, alii virtutis imagine, alii naturæ, aut fortunæ beneficio proficiscuntur. Ex his enim tribus locis, placuit oratoribus laudis esse materiam. Nam ab animo, aut corpore, aut ab extrapositis peti debet. Porro animi bona, aut corporis, aut naturaliter insita sunt, aut studio comparata, aut causaliter & casualiter accesserunt. At in his certi sunt gradus pro dignitate eorum in quibus consistunt, & quibus petuntur. Primus siquidem commendationis gradus est, qui ab animi dote provenit. Secundus & medius, qui corporis valetudinem approbat & venustatem. Tertius, idemque novissimus, qui exteriorum continet laudem. Quod & Apuleium docuisse, superius retuli. Et laus quidem animi vera est, sæpeque perfecta, si tamen ei tenaciter bona, quæ in ipso commendantur, inhæserint, adeo quidem, ut sint inseparabilia. Certum est enim quia invito auferri non possunt. Alias quidem vera fortasse, sed perfecta esse non potest. Corporis autem verisimilis est commendatio, sed perfecta nunquam. Nam bona eius queunt semper auferri invito. Natura enim eius, & debilitari potest iugiter, & corrumpi. Adventitiorum vero perfunctoria gratia est, & nec veram nec perfectam habent laudem, imo nec verisimilem. Sufficiat eis si vel probabilem imitentur. Siquidem in utramque partem flectuntur facile. Et nisi possidentium iuventur usu, non tam ad laudem sunt, quam ad vituperium proniora. Nam

*al' vi- divitiæ, & potentiæ, & gratia, cum plurimum * vi-
rium. tium dent, in utramque partem certissimum faciunt experimentum morum, fitque possessor morum ab eis quandoque melior, interdum peior. Cæterum opera ipsa mentis aut corporis, etsi simpliciter bona, vel absolute mala sint, vituperationem interdum, aut laudem contrahunt, pro arbitrio iudicantis. Unde & interesse plurimum putat Aristoteles, ubi, quidque laudetur, aut vituperetur. Nam plurimum refert, qui sint audientium mores, quæ publice recepta persuasio, docetque in Rhetoricis, ut illa maxime quæ probent esse in eo qui laudabitur publice, credant; aut in eo contra quem dicitur, ea quæ omnes oderunt, eritque quotiens quid fieri poterit, singulorum docenda utilitas. Quod enim expedit, omnes approbant, etsi honestum aliud aliis videatur. Studia literarum minus honoris merentur Lacedæmone quam Athenis: forte plus patientia, fortitudo. His rapto vivere honestum est, aliis cura legum, frugalitas apud Sybaritas fortassis odio foret. Veteribus Romanis summum luxuria crimen. Eius quoque, qui laudatur, habenda est ratio, cum operibus necessariis gratuita recte facta laudem præripiant, & pro ratione personarum, res plerumque habeatur vel honesta, vel turpis. Si ergo recta via, id est, virtute, sibi quis laudem conciliat, suo laudis innititur fundamento. Si vero aliunde gloriam quærat, plane desipit, nec ad eam, quam videtur affectare, pertinget. At inter ipsa virtutis opera censentur gloriæ amplioris, quæ de liberalitatis, aut magnanimitatis fonte proveniunt. Ea enim favore populari, clarius efferuntur, & videntur esse præcipua, quæ magis ardua sunt, vel quæ pluribus prosunt. In his tamen longe liberalitas antecellit, quæ & animi indignationem mitigat, detrahentium linguas obtundit, cohibet etiam manus hostiles, &

à fa-

à facie hominum operit multitudinem peccatorum. Qui ergo linguas hominum aut captant, aut metuunt, effundunt patrimonia sua, mittunt in vulgus missilia, convivia extruunt, pusillis & maioribus adulantur, & plerique porcum potius agentes, quam hominem, comessationibus & ebrietatibus insistunt, mimos & histriones fovent, nequissimas artes remunerant, admittunt nebulones, maledicorum excitant linguas ad implendam procacitatis suæ malitiam, dum silentium eorum, aut virulenta dicacitas, male merito donatur præmio. Sunt qui in his maximum, & vere solum divitiarum reputant usum, si multiplicent ollas carnium, conviscerationes exerceant quotidianas, si nec modum convivii, nec numerum noverint convivarum, nec aliquam habeant regendæ familiæ rationem. Quam si forte videris convenisse, forum convocatum credas, non prandentium aut cœnantium turbam. Hoc tamen apud ditissimos, licet & manus inferior, in eo pro modulo suo præpotentium vestigia imitetur. Quisquis enim famæ petitor est, vires suas excedit, & non quid possit, sed quid aliis placeat, attendit, & illud festinat implere. Sed esto, ut ad famam potius, quam ad conscientiam quis liberalitatem exerceat, quia nulli virtuti præcludenda est via, mimos tamen, & professiones obscænas fovere beneficiis, illicitum est, & infame. Refert Valerius quod civitas Massiliensium tantæ gravitatis custos extiterit, ut nullum aditum mimis daret in cœna, quorum argumenta maiore ex parte stuprorum continerent actus, ne talia spectandi consuetudo, etiam imitandi licentiam faceret. Nunquid ergo honestum est illos à Christianis, imo & clericis audiri in cœna, qui nec à gentilibus audiebantur in scæna? Lacedæmonii libros Archilochi è civitatate sua exportari iusserunt, quod eorum

parum verecundam ac pudicam lectionem arbitrabantur. Noluerunt enim ea libertorum suorum animos imbui, ne plus moribus noceret, quam ingeniis prodesset. Itaque maximum Poëtam, aut certe summo proximum, quia domum sibi invisam obscœnis maledictis laceraverat carminum, exilio mulctarunt. Simili fere sententia, condemnata est lascivia carminum in Nasone. Nunquid licitum est audiri in poculis, quod ieiuna sobrietas non audebat audire? Eadem civitas omnibus, qui per aliquam religionis simulationem alimenta inertiæ quærebant, clausas habebat portas, mendacem & fucosam superstitionem summovendam esse existimans. Hi tamen qui superstitionis sibi conscii sunt, præcipuam partem vendicant apud eos, qui laudis amore macerantur. Porro sicut avarum à largo, ita & prodigum quadam contrarietate differre censuerunt, qui duo unius opinati sunt esse contraria, quantitate alterum, alterum qualitate. Siquidem magnanimitati timiditas adversatur qualitate mali, dum audenda metuit; & audacia quantitate, dum plus quam audenda præsumit. Prodigalitas itaque eroganda, & non eroganda profundit in eas res, quæ nullam sunt omnino, aut brevem habituriæ memoriam. Hanc autem effusionem, Cicerone autore, commendasse dictus est Theophrastus in libro, quem de divitiis scripsit. In quo multa præclare, illud absurde, quod multum in laudanda magnificentia, & apparatione popularium munerum, taliumque sumptuum facultatem, fructum divitiarum putat. Quanto Aristoteles gravius & verius has pecuniarum reprehendit effusiones, præsertim cum neque necessitati subveniant, nec augeant dignitatem, ipsaque illa delectatio delinitæ multitudiuis, ad breve exiguumque tempus sit, eaque à levissimo quoque. In quo tamen

ipso

ipſo una cum ſatietate, memoria quoque moritur voluptatis. Bene etiam colligit hæc pueris, & mulierculis, & ſervis, & ſervorum ſimillimis liberis grata eſſe, gravi vero homini, & ea quæ fiunt certo iudicio ponderanti, nullo modo poſſe probari. Valerius Maximus, ſed & Cicero refert, quod in Alexandro, qui largitione benivolentiam Macedonum ſectabatur, hanc profuſionem pecuniæ Philippus arguerit, & epiſtolæ quidem verba ſunt hæc: Quod te, malum, rationis in iſtam ſpem induxit, ut eos tibi fideles putes, quos pecunia corrupiſſes? An tu ideo agis ut Macedones non te regem ſuum, ſed miniſtrum & præbitorem putent? Quod quidem regi ſordidum eſſe non ambigis, & corruptelam, quam largitionem potius dici. Fit enim deterior qui accipit, atque ad idem ſemper expectandum paratior. Quid autem eſt ſtultius, quam quod facies, libenter curare, ut id diutius facere non poſſis? Largitiones immoderatas rapinæ ſequentur: cum enim dando egere cœperis, bonis alienis manus cogeris inferre. Itaque cum benivolentiæ comparandæ cauſa ſis prodigus, non tanta ſtudia aſſequeris eorum quibus dederis, quanta eorum odia quibus ademeris. Quamobrem nec ita claudenda eſt res familiaris, ut eam benignitas aperire non poſſit; nec ita reſeranda, ut omnibus pateat: ſed utrimque modus adhibeatur, iſque referatur ad facultates. Et quidem eleganter ſive * Philoſophus, ſive alius popularis huius profuſionis immoderationem cohibuit, quæ quidem gloriam videtur afferre, ſed more meretricio cum res defecerint, evaneſcit. Nam gratiæ, quam non virtus, ſed fortuna conciliat, amor meretricius rectiſſime comparatur.

* al. Philippus.

CAP. III.

Quod omnis professio suos Thrasones habet: & de personis, quæ ad similitudinem Eunuchi Terentiani sint apud inaniter gloriantes: & quod vana gloria meretricis more loculos sequitur.

Est, ut diximus, in quavis professione invenire militem gloriosum, qui obsequiis & muneribus suam Thaidem, id est, nomen celebre, & quasi famæ gratiam captat. Sed ei nec Gnatho, ut decipiat, nec Phædria, qui laudem præripiat, nec qui dona corrumpat adolescens, aut servus Parmeno, qui desipientem irrideat, deest. Apud Eunuchum Comici audi Gnathonem, & an ipsum in familia gloriantium videas, diligenter attende.

Est, inquit, *genus hominum, qui esse primos se omnium rerum volunt,*
Nec sunt: hos consector: hisce ego non paro me ut rideant:
Sed his ultro arrideo, & eorum ingenia admiror simul.
Quicquid dicunt, laudo; id rursum si negant, laudo id quoque.
Negat quis, nego: ait, aio: postremo imperavi egomet mihi
Omnia assentari, is quæstus nunc est multo uberrimus.

Talem-ne vidisti alicubi? Imo nec quempiam illorum qui felices esse videntur, sine huiusmodi mancipio agnovisti, adeoque scitum hominem ubique reperies, *qui homines ex stultis*, ut ait Parmeno, *prorsus insanos faciet*. Vide & quid de se sentiat Thraso.

Istud, inquit, *est datum*
Profecto, ut grata mihi sint quæ facio omnia:
Vel rex semper maximas mihi agebat gratias, quicquid feceram. Aliis non item.

Me

Me semper habebat in oculis, omnem credebat exercitum,
Consilia, & ubi eum satietas
Hominum, aut negotii si quando odium ceperat,
Requiescere ubi volebat, ubi illam expueret miseriam ex animo,
** Tum me convivam solum abducebat sibi.* * al' tamen.
Invidere omnes mihi:
Mordere clanculum, ego flocci pendere.
Illi invidere misere.

ego alios palam reprehendebam, alios mordaciter irridebam, ut

risu emererentur omnes qui aderant.
Denique metuebant omnes iam me.

Profecto magnus hic est in oculis suis, & non est ei similis in tota Comœdia. Dignus est ergo qui intromittatur ad Thaidem, excluso Phædria, qui in ea non minus insanit. Dolet exclusus, à servo docetur sobrio, ut recedat à meretrice, bonoque sit animo, quia si ad ignem accesserit, calescet plus satis, nec patiatur contumelias meretricum, quæ una falsa lachrimula, quam oculos misere terendo, vix vi expresserint, restringent amantis bilem, & ultro accusantes id agent, ut ultroneum supplicium præstent. Nam sapienter amare nemo facilius potest, quam ratione insanire. Huius ergo Phædrię & Thaidis ea conditione interest verbis, ut quod verum audierit, taceat, & contineat optime; sin falsum aut vanum, aut fictum, continuo palam effundit:

Plenus rimarum est, hac atque illac effluit.

Utrumque arguit, irridet utrumque, quando alterum fallere, alterum videt irrevocabiliter insanire. Ait ergo exclusus & gemens præ dolore:

O Thais utinam esset
Pars æqua amoris tecum, ac pariter fieret, ut
Aut hoc tibi doleret, aut ego istud abs te factum nihili penderem!

Ad hæc Thais:

Ne crucia te obsecro anime mi Phædria,
Non pol quo quemquã plus amem, aut plus diligam,
Eo feci, sed ita erat res, faciendum fuit.

Plane *credo*, inquit Parmeno, *misera præ amore exclusit hunc foras.*

Quid multa? Id agit fallacia meretricis, ut unus amantium alteri priores partes cedat per aliquot dies, dum deterius rebus amissis emungatur admissus. Mos est enim gerendus Thaidi, quæ profusiores & perditiores admittit. Interim quid donare queant, aut mittere, exclusi deliberant. Nam potissimus est apud eam, qui novissima mittit. Ubi vero priorem emunxerit, redit alter, exclusoque priore, delegat ei mœstam doloris sui provinciam. Insanit ergo miles, & in impetu doloris potius vel moriendum esse decernit, quam in se contumeliam tam insignem accipiat. Familiam convocat, disponit bellum, & prostibulum collectis viribus expugnare decernit. Progreditur, mente & ore revolvit iniuriam. Loquitur grandia, & minis fervet: sed cum ad conflictum accedit, memor amoris pristini, præceptum recolit militare, quo ex autoritate Scipionis liquet, quia omnia prius consilio experiri, quam armis sapientem decet. Thaidem ergo suam ex pacto sic convenit, iure non viribus agens. Primum

Thais hoc mihi responde, cum tibi do istam virginem, dixtin hos dies mihi soli dare te?

Thais: *Quid tum postea?*

Concedere videtur, quæ non negat.

Thraso: *At mihi ante oculos coram amatorem adduxisti tuum.*

Et illa: *Quid cum eo litigas?*

Ecce quia amicæ patrocinio, nec verba miscere cum rivali licitum est:

Cum eo, inquit, *te mihi clam subduxisti.*

Et

Et illa:

Libuit, inquit. *Pamphilam ergo redde huc, nisi eam mavis eripi.*

Æquum & iustum videtur petere, cum repeti possit, quod ob causam datum est, si ea secuta non fuerit. Quid multa? Ad clamorem meretricis contribules, convicaneique conveniunt, turba fit, convitiatur miles, petenti viribus & iure resistitur, denunciaturque furcifero omnium ineptissimo, ut linguam manusque contineat, quia si quippiam turbæ fecerit, aut moliminis, sibi loci, diei, tortorisque memoria inustione signorum, promittitur, in * eum protendenda. Interrogantem se Thais quærere iubet qui respondeat sibi. Miles opera & re perdita, cogitur redire inglorius. Et hunc fructum reportant miseri amatores; eo tamen addito, quod alius rebus, quas illi perdiderunt, abutitur. Et quo magis doleant, qui eas meretrici surripuit, sibi successisse non putat, nisi stultitiam & infortunia amantium, suosque successus in auditu omnium præconetur & publicet. Audi Chæream occultum dare Pamphilæ corruptorem. Quid meretrice decepta, loquatur egrediens. *al. avum.

Num quis hic est? Nemo est. Num quis hic me sequitur? nemo homo est.
Iam-ne erumpere hoc licet mihi gaudium? Proh Iupiter,
Nunc est profecto, interfici cum me possum perpeti:
Ne hoc gaudium cõtaminet vita ægritudine aliqua,
Sed neminem hic curiosum intervenire nunc mihi
Qui me sequatur, quique iam rogando, obtundat, cruciet, enecet,
Quid gestiam? aut quid latus sim? quo pergam? unde emergam? ubi siem
Vestitum hunc nactus? quid mihi quæram? sanus sim, an insaniam?

Interrogatus hæc omnia, imo ego inquit te obsecro

cro Antipho, ut audias omnia, audias diem festum, iocundum eventum, suavem fortunam, in ævum omnibus historiam memorandam. Et sui quoque furoris subtexuit dolos. In summa totius argumenti eo ad præsens universa hæc arbitror posse referri, ut constet pro certo, quia amicitiæ prostitutæ fides haberi non debet. Nam quæ venit à sinceritate animi, fidelis, certa, & fixa est; quæ ab arca vel loculis, fluida, incerta, erronea, & deficiente viatico emarcescit.

Cum fortuna manet vultum servatis amici,
Cum cecidit, turpi vertitis ora fuga.

Omnis enim res quæ in commercium venit, ab uno transit ad alium, & ditiorem & avidiorem comitatur emptorem. At foro isto nihil iniquius est, quo rem semel emisse non proderit, nisi semper ematur, & ubi quisque rem ab alio venditam vendicat, nisi & ipsi de precio satisfiat. Quis enim popularem favorem vendiderit? Si publice habendus est, ematur ab universis. Singulis enim non licet publica bona distrahere. In proverbii quoque consuetudinem venit: quia incauta largitio non habet fundum. Præterea quem popularis favor ad munera extulit, si forte Thrasonis more emptam celebritatem exigit, contumeliis affectum, honore spoliatum, Thais altera fama, & quavis Thaide minus fida, à præempto honoris gradu arcet, deprimit, & repellit. Insultat rivalis, sobrius * correptor exultat, Gnatho vix submurmurat, dum tamen spes est, aut silet omnino si desperat, & ad alios transit, quia ei consilium est, semper felicioribus adhærere.

* al. corruptor.

CAP.

CAP. IV.

Quod nullum vitium peius avaritia, nec amari posse qui suspectus est avaritia: & de duplici fonte liberalitatis: & uter sit potior: & de Considio & Gillia.

NEC tamen, etsi prodigalitas videatur in culpa, locum arbitror avaritiæ relinquendum. Nullum enim vitium deterius est, nullum detestabilius, præsertim in his, qui principatum, aut magistratum aliquem in republica gerunt. Non enim res ipsa, sed etiam opinio eius vitanda est; & omnino impossibile est, ut fidelis videatur alicui, aut amore dignus, qui ex merito apud graves & circumspectos viros avaritiæ suspitionem incurrit. Cum vero laus & favor humanus, quasi à duplici fonte proveniant, operæ scilicet & pecuniæ, facilior est hæc, præsertim locupleti. Sed illa * lautior & splendidior & dignior viro forti & claro. Nam qui virtutis opera & industria liberales erunt, quo pluribus profuerint, eo plures ad benefaciendum habebunt adiutores. Deinde benefaciendi consuetudine paratiores erunt, & tanquam exercitatiores ad bene de multis promerendum. Si tamen arca suppeteret, nihil gloriosius est ea liberalitate, quæ consistit in donis: maxime cum & Socrates, ut dicitur, interrogatus quænam esset substantia beatitudinis, dignis donare respondit. Ego quidem Socraticam diffinitionem sic interpretandam arbitror, ut dignitas in accipientium necessitate credatur esse, vel meritis. Illis enim qui promeruerunt, donare iustum est; & eis qui indigent, subvenire pium: ita tamen ut id respiciatur in singulis, quod in facie sapientis sine rubore & nota valeat denudari. Siquidem imitari debemus eum, qui solem suum facit oriri super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Si enim pauperem histrionem

*al. laudatior.

nem

nem videamus, aut mimum, non debemus utique fovere malitiam, sed correptam, & si fieri potest emendatam, fraternæ charitatis iure oportet sustentari naturam. Expedit quidem omni petenti tribuere, vel affectum mentis vel solatium charitatis. Interdum tamen increpare pigrum, meretricem, vel histrionem confundere salubrius est, quam quod exigunt elargiri. Quid moror? Quicquid charitas erogat, remuneratur à Domino. Quod dispensat vanitas, evanescit. In Quinto Considio saluberrimi exempli, nec sine parvo ipsius fructu, liberalitas, referente Valerio, annotata est: qui, Catilinæ furore ita consternata republica, ut ne à locupletibus quidem debitæ pecuniæ, propter tumultũ, pretiis possessionum diminutis, solvi creditoribus possent: cũ centies atq; quinquagies sestertii summam in fœnore haberet, neque de sorte quemquam debitorum suorum, neque de usura à suis passus est conveniri, quantumque in ipso fuit, amaritudinem publicæ confusionis, privata tranquillitate mitigavit. Oportune, mirificeque testatus, se nummorum suorum, non civilis sanguinis esse fœneratorem. Nam qui nunc præcipue * nundinatione delectantur, cum pecuniam domum cruentam retulerunt, quam improbando exultent gaudio, cognoscent, si diligenter Senatusconsultum, quo Considio gratiæ actæ sunt, legere non fastidierint. Subnectit huic Agrigentinum Gilliam, quem propemodum ipsius liberalitatis præcordia constat habuisse. Erat opibus excellens, sed multo etiam animo, quam divitiis, locupletior. Semperque in eroganda potius, quam in corripienda pecunia occupatus, adeo ut domus eius quasi quædam munificentiæ officina crederetur. Illinc enim publicis usibus apta monumenta extruebantur, illinc grata publicis oculis spectacula edebantur, illinc epularum magnifici apparatus,

* al' fœneratione.

ratus, labentique annonæ subsidia oriebantur. Et cum hæc universis; privatim alimenta inopia laborantibus, dotes virginibus, paupertate pressis subsidia, detrimentorum incursu quassatis solatia erogabantur. Hospites quoque tum urbanis penatibus, tum etiam rusticis tectis benignissime excepti, variis muneribus ornati dimittebantur. Quodam vero tempore, quingentos simul Gelensium equites, vi tempestatis in possessiones suas compulsos, aluit ac vestivit. Quid multa? Non mortalem aliquem, sed propitiæ fortunæ benignum esse diceres sinum. Ergo quod Gillias possidebat, omnium quasi commune patrimonium erat, pro cuius salute & incrementis, tum Agrigentina civitas, tum etiam vicinæ regiones votis excubabant. Colloca ex contraria parte, arcas inexorabilibus claustris obseratas, nonne præstantiores aliquanto existimes illam impensam, quam hanc custodiam? Denique quicquid sapientia disponit, approbatur; quod temeritas præsumit, veræ laudis fructum nequaquam assequitur.

CAP. V.

De duobus naturalibus affectibus, scilicet amore iusti, & amore commodi: & de sequela eorum, amore scilicet libertatis, & amore dominandi: & de comparatione Cæsaris & Catonis: de Alexandro, Aristotele, Augusto & Platone: & de his qui via devia ad gloriam pergunt.

Quos quidem affectus in homine ab initio extitisse sacræ scripturæ designat autoritas, appetitum scilicet iusti, & commodi appetitum. Quorum alter in voluntate, alter in necessitate consistit, & quanto appetitus iusti qui in voluntate est, amplius crescit, tanto melior est, & dignus ampliori beatitudine. Nam nimis velle quod iustum est, nemo potest, nisi forte quis queat esse iustus nimium

mium, aut beatus. Porro si appetitus commodi mensuram necessitatis excedat, vergit ad culpam, & cupiditatis conscius; sibi vitiorum parit originem. Alter ergo istorum, quoniam militat charitati, quærit quæ Dei sunt: alter in propria utilitate versatur, postponens quæ Dei sunt, aut proximorum. Ab hoc duplici fonte mores oriuntur. Recti quidem, si faciat quis alii, quod sibi vult fieri, & ab eo abstineat alii inferendo, quod sibi nollet ab eo irrogari. Distorti vero, si quis alium lædat, vel non prosit, cum possit, quæ quidem utrimque multipliciter fiunt. A priore quidem amor libertatis, amor patriæ, & tandem extraneorum amor. Nam libertatem non amare non potest, qui se ipsum & patriam amat: & in gradu suo extraneum, quicunque sincera charitate diligit proximum. Siquidem in eo consistit charitas ordinata. Ab altero vero cupiditas dominationis procedit, & laudis & gloriæ, & adeo invalescit, ut ex opinione multorum, res tamen parum consideratæ examinantium virtutibus connumeretur. Nam qui rectum sapiunt, hoc vitiis maioribus aggregant, licet ab imperitis, qui tamen sapientum censentur nomine, virtutes subesse videantur. Unde & veteres primique Romani, prout eorum docet & commendat historia, laudis avidi, pecuniæ liberales erant. Ingentem gloriam appetebant divitiis spretis, & honestatem utilitati quantælibet præferebant. Hanc quidem gloriam ardentissime dilexerunt, eo totam referentes vitam & mortem. Cæteras cupiditates huius unius vigente cupiditate presserunt. Ipsam denique patriam suam, quoniam servire videbatur inglorium, dominari vero atque imperare gloriosum, prius omni studio liberam, deinde dominā esse concupierunt. Prius enim pro libertate, deinde pro dominio certatum est. Fuerunt tamen quibus iustitia, quantum gentili dabatur, sufficiebat, cupiditate deducta.

deducta. Aliis nihil satis erat, sed sub imagine magnanimitatis vel impossibilia præsumentes, laudem maximam consequebantur, & gloriam. Longe igitur virtus Catonis videtur veritati propinquior fuisse, quam Cæsaris. Quod ex ipsa sententia eius facile liquebit. Nolite, inquit, existimare maiores nostros armis rempublicam ex parva magnam fecisse. Si ita esset, multo pulcherrimam eam nos haberemus nunc. Quippe sociorum atque civium; præterea armorum & equorum maior copia nobis, quam illis, est. Sed alia fuere quæ illos viros magnos fecerunt, quæ nobis nulla sunt: Domi industria, foris iustum imperium, animus in consulendo liber, neque delicto, nequi libidini obnoxius. Pro his nos habemus luxuriam atque avaritiam, publice egestatem, privatim opulentiam. Laudamus divitias, sequimur inertiam. Inter bonos & malos, discrimen nullum. Omnia virtutis præmia ambitio possidet. Neque mirum, ubi vos separatim sibi quisque consilia capitis, ubi domi voluptatibus, * hinc pecuniæ aut gratiæ servitis. Eo fit ut impetus fiat in vacuam rempublicam. Paucorum igitur virtus ad gloriam, honorem, imperium, vera via, id est ipsa virtute nitentium, à Catone laudata est. Hæc erat domi industria, quam Cato commemorat, ut ærarium esset opulentum, tenues res privatæ. Unde corruptis moribus vitium econtrario posuit, publice egestatem, privatim opulentiam. Ipse Tullius hoc dissimulare non potuit in eisdem libris, quos de republica scripsit, ubi loquitur de instituendo principe civitatis, quem dicit alendum esse gloria, & consequenter commemorat maiores suos multa mira atque præclara gloriæ cupiditate fecisse. Huic ergo vitio non solum non resistebant, verum etiam id excitandum & accendendum esse censebant, putantes hoc reipublicæ expedire. In libris quoque Philosophiæ idem Tullius hanc in-

* al' his.

tulit universalem generalemque sententiam: Honos alit artes, & gloria accenduntur omnes ad studia, iacentque ea semper, quæ apud quosque improbantur. Huic ergo cupiditati melius est resistere sine dubitatione, quam cedere. Ut enim ait beatus Augustinus in libro de civitate Dei, tanto quisque est Deo similior, quanto & ab hac immunditia mundior. Quæ in hac vita, etsi non funditus eradicatur ex corde, quia beatos & proficientes animos tentare non cessat, saltem cupiditas gloriæ superetur dilectione iustitiæ. Nam sanius videt, qui & amorem laudis vitium esse cognoscit. Nec solius Augustini, sed etiam gentilium sententia est, gloriam hanc nihil aliud esse, quam ventosi quodammodo spiritus tumorem, fumo simillimum. Nam & fumus oculorum obtundit aciem, & quo magis asscendit, citius deficit; & quo magis deiicitur, amplius solidatur. Cum enim ad excelsa pervenerit, evanescit. Recte quidem, eo quod à principe totius vanitatis traxit originem. Nimio sui capiuntur amore, qui dum nubes & inania captant, & nescio quid in manu solidum apprehendere moliuntur, obliviscuntur sui, cum tamen nihil aliud, quam se oculis contueantur iniquis. Nolunt enim apprehendere quod sunt, & illud ad emendationem vero iudicio intueri; sed phantasticas duntaxat vanæ opinionis sequuntur umbras. Siquidem alios spernunt præ se, & aspirant ad impossibilia, de fallaci rerum præsumentes imagine. Sic Narcissus in fabulis dum vana sui imagine capitur, abit in florem, & dum seipsum imprudenter aspicit, flos sine fructu pueriliter evanescit. Multorum quoque fuit opinio, & eorum qui in veteri Philosophia præ cæteris floruerunt, Alexandrum, & Aristotelem, à numinibus esse progenitos, eo quod in omnibus propriam quærebant gloriam. Platonem quoque propter divinam quodammodo, qua * eminuit sapien-

* al' emicuit.

pientiam, & Augustum propter potentiam fortunamque tranquillam, à Diis traxisse originem tradiderunt. Et quidem in contrarium rectius collegissent, eos aut divini non esse generis, aut Deorum filios esse degeneres, nisi quia dii gentium dæmonia sunt, & incubi dæmones vanitatis & malitiæ suæ certa indicia, si quem tamen gignunt, relinquunt in sobole. Nam & verus Dei filius Deus homo, propriam non quærit gloriam in omnibus quæ gloriose fiunt ab eo, sed patris, eoque illustratur gratia ampliori, quod ad eum, ex quo sunt omnia, bonorum operum gloriam refert. Sic & vere sapiens omnis, vere potens, & vere bonus, ad unicum omnium bonorum fontem, sua omnia laudabilia refert, summam scilicet creatricem, & individuam trinitatem. Alexandri pectus laudis insatiabile, qui Anacharsi comiti suo, ex autoritate Democriti præceptoris, innumerabiles mundos esse referenti: Heu me, inquit, miserum, quod nec uno quidem adhuc potitus sum! Plane miser, dignusque miseria, cuius virtutes omnes absorbuerat laudis insatiata & insatiabilis fames una. Insultant ei tragœdiæ antiquorum, eo quod angusta homini possessio fuit, quæ Deorum omnium domicilio sufficit. Sed tamen licet appetitus gloriæ semper videatur in culpa, error eorum perniciosior est, qui vel sceleribus innotescere magni duxerunt. Pausanias cum Hermoclea percunctatus esset, quonam modo subito clarus posset evadere, atque is respondisset, si occidisset aliquem virum illustrem, futurum ut in gloriam eius idipsum redundaret, continuo Philippum interemit, & quidem quod petierat assecutus est. Nam & se parricidio notum posteris reddidit, & celebri supplicio patibuli, cui affixus est, corona aurea, quam Myrtalis, quæ & Olympias dicta est, capiti eius pendentis imposuit, nullum dante solatium. In vindictam tamen pudicitiæ per

iniuriam prostitutæ Philippo non puniente, sed deridente iniuriam, potest, autore Trogo, aliquatenus crimen sacrilegii excusari. Inventus est qui Dianæ Ephesinæ templum vellet incendere, ut pulcherrimo opere consumpto, nomen eius per totum terrarum orbem diffunderetur, furoremque suum detexit impositus eculeo: & nisi Theopompi magnæ facundiæ ingenium eum suis comprehendisset historiis, bene consuluerant Ephesii, decreto communi statuentes, ut teterrimi hominis memoria aboleretur silentio. Simili quidem videntur gloriam affectare, imo maiori insania, qui non Ephesinæ Dianæ templum religiosis moribus excidendum, sed templum Spiritus sancti, homines totos, animas scilicet & corpora, ut per hoc hominibus innotescant, luxuriæ vastant incendiis. Nam ab eo laudem appetunt, & plerumque assequuntur honorem, unde æquius fuerat ignominiam sustinere & pœnam.

CAP. VI.

De luxuria & libidine, & quinquepartito mortis introitu: & quorum sensuum sit voluptas perniciosior: & triplici genere convivarum secundum Portunianum, & pernicie gulæ: & de convivio Didonis & Euandri, apud Virgilium.

EATENUS iam sermo processit, ut aut virtutem aut, publicam fere opinionem oporteat impugnari. Imminet enim iam colluctatio adversus carnem & sanguinem, & fores videmur liberalitati præcludere, & iocunditatem auferre de vita, cum geminæ vias luxuriæ, Epicureis reclamantibus, coarctamus. Est enim blandum, ut ait Valerius, luxuria malum, quam accusare aliquanto facilius est, quam vitare. Nam & volumen quod Propheta vorare præcipitur, in ore quidem dulcescit ut mel, sed amaricatur venter cum ipsa dulcedo verbo-

verborum digerenda est in usum operum. Est autem libido cognata & coniuncta luxuriæ, cuius sequela immunditia, finis indubitatus confusio est. Præcedat ergo sermone, quæ origine & causa prior est. Licet autem per quinque sensuum portas lenocinia luxus æq; introeant, voluptas aurium ad *invidiam magis videtur accedere, & quæ ex gustu, vel tactu provenit, sordidior est, & olfaciendi & videndi delectatio medium locum tenet. Nam neque satis interdum habet munditiæ, nec ad sordes perniciosissimas usque prolabitur. Siquidem mors per oculorum fenestras ingreditur, cum quispiam delectatur circensibus, certamine athletarum, histrionum mobilitate, mulierum formis, splendore gemmarum, vestium, metallorum, aliorumque quibus libertas animæ captivatur. Rursus si auditus vario organorum cantu, vocumque flexionibus mulceatur ad carmina poëtarum, Comœdiarum & Tragœdiarum actus, mimorum urbanitates, & strophas, & quicquid huiusmodi per aurem incedit, virilitatem mentis effœminat. Odoris autem suavitas, & diversa thymiamata, & amomum, & muscus, peregrini muris pellicula, quod dissolutos moribus faciant, nemo nisi dissolutus negat. Nam peregrinos odores non nisi dissolutis & amatoribus convenire, comicus & Coquus docent. Porro ciborum aviditas avaritiæ mater est, & animum quasi quibusdam compedibus degravatum tenet in terra. Ergo propter brevem gulæ voluptatem, terræ lustrantur, & maria, & ut mulsum, vinum, preciosusq; cibus fauces pertranseat, totius vitæ opere desudatur. Ipsi quoque muri Hierusalem, etsi videantur in petra solidati, tandem ruunt & complanantur æquati solo, Nabuzardan coquorum principe imperante. Tactus autem alienorum corporum, & feminarum ardentior appetitus, vicinus insaniæ est. Quicquid sensus quilibet moliatur, ludus

* al' immundiciam.

ac iocus est, præ his quæ affert, ut verbis Comici utar, huius rabies. Hinc enim cupimus, irascimur, gestimus, æmulamur, solliciti sumus, & expleta voluptate, per quandam pœnitudinem rursus accendimur, quærimusque facere, quod cum fecerimus, iterum pœniteamus. Ergo cum per has portas, quasi quidam cunei perturbationum, ad arcem nostræ mentis intraverint, ut ait Beatus Hieronymus, ubi erit libertas, ubi fortitudo eius, ubi de Deo cogitatio, maxime cum recordatio tactus depingat sibi etiam præteritas voluptates, & rememoratione vitiorum cogat animam pati, & quodammodo exercere quod non agit? Forte hinc est, quod cum Apostolus vitiis omnibus censuerit reluctandum, adversus fornicationem non congressum, sed fugam indicens, fugite, inquit, fornicationem. Nam hæc fere, dum exercetur, Domini immemor est, & præterita, dum ad memoriam redit, pestiferas excitat voluptates. Ut de cæteris taceam, quos simplicitas egit in culpam, philosophus acutissimus, & literatissimus Christianus, & ferventissimus in fide Origenes, sicut Ecclesiastica refert historia, seipsum castravit, fornicationem efficacissime fugiens, imo & omnem, quæ fingi posset, præcavens suspicionem, ut exinde sine nota cum virginibus habitaret. Quod autem mirabilius est, leguntur quidam Philosophorum sibi etiam oculos effodisse, ne exteriorum illecebris caperentur. Utique admirando boni & honesti fervebant zelo, etsi recti scientiam non haberent. Scitum est, & scitu dignum Aristotelis dictum, quo voluptatum initia oblivioni mandanda asseruit, & solos exitus recordandos. Fessas enim, pœnitentiæque plenas, quo minus avide * repetantur, subiicit animis, & quod in eis iocundum est, ne redeant, iubet abscondi. Dicat Apostolus quod voluerit, quia fornicatio-

* al' repu-
tantur.

nicationem fugere, & gulæ servire, aut omnino impossibile, aut difficillimum est. Nam & illa pars gulæ, quæ corpori vires adimit, nequaquam mœchiæ expers est. Venerem Bacchus plerumq; expugnat, & tamen in sacello voluptatis * nomine reclamante conveniunt. Si Bacchus obtinuerit, Venerem, non voluptatem extinguit. Aut nulla ebrietas, aut tanta sit, ut tibi vires eripiat, si qua est inter utramque, nocet. Utrobique à Deo receditur, sed qua magis aberretur, non facile dixerim. Sed iam alterum erroris nomine non censetur, quia avaritiæ * propellit notam, & ingenuæ liberalitatis habere videtur imaginem. Cum autem liberalitatis effectus nunc à loco, nunc à tempore, nunc à quantitate, nunc à personis, nunc ab usu, & assiduitate exercendi, laudetur: Illa præcipue commendabilis creditur, quæ in alimentis, & his quibus natura indiget, aut vita civilis ornatur, clarius elucescit. Ergo qui omnes admittit ad mensam, exactissimæ liberalitatis est. Plane quidem, eoque liberalior, quo plures admittit. Sed hoc calculo paucissimi colliguntur. Proximus est, qui etsi non omnes admittat, eos quos introducit sic cibat, sic potat, sic in tricliniis fulcit, & locat discumbentes in sedilibus, ut nihil vel excogitari lautius possit. Multiplicantur fercula, cibi alii aliis farciuntur, condiuntur hæc illis, & in iniuriam naturæ, innatum relinquere, & alienum coguntur afferre saporem. Conficiuntur & salsamenta. Garo nihil vilius est, nisi complurium polliceatur effectus, & indicia specierum. Egregium tamen est in huiusmodi, quod mimis, & histrionibus, & rumigerulis placet. Hæc enim non ad veritatem, sed ad opinionem omnia fiunt. Coquorum solicitudo fervet arte multiplici, eliciuntur iura, quid quo die geri oporteat, & quotidianis ministrari conviviis domesticus dictator nocte dieque deliberat. Undecunque conquirit irritamenta gulæ,

* al' nemine.

* al' percellit.

& unde palati vires excitet hebetati, nihil arbitrans expeditum, nisi cum intemperantiæ fuerit satisfactum. Sunt & qui poculis fercula subruant, & quasi Homerici autoritate decreti incentivum ingenii, & fomitem virtutis, & quendam hilaritatis fontem opinantur, si se omnino mero sicerave proluerint. Phæacum ergo more consurgunt, & qui in exhauriendis poculis perditior est, potior iudicatur. Dici solet, quia aleator quanto in arte doctior, tanto nequior; & plane qui bibacior est, alios malitia & iniquitate transcendit. Immolavit Israël apostatans à salutari suo, filios & filias suas dæmoniis, & isti dum ingurgitatione vini aut siceræ spiritum deprimunt, extinguunt scintillulam rationis, se totos immunditiæ prostituunt, & bacchantium spiritui devovent, quidnam possunt familiarius immolare? Cæterum sunt qui ista contemnant. Quoniam hæc vulgarium, & (ut ita dicam) plebeiorum conviviorum videtur esse professio. Siquidem alia prophetica, alia civilia, alia dicuntur esse plebeia, In his laudi plerumque ducitur, si sic tua prodigas semel, ut trimenstruo toto esuriens conviva impudens, mensas circumeas alienas. Hoc quidem sæpe prodigalitatis, interdum & avaritiæ nota est. Nam ut dici solet, avarus cum incipit, modum excedit. Poteris videre quamplurimos, qui fere anno toto parsimoniæ student, & ad purgandam avaritiæ labem, epulones convocant, & parasitos, & collegium nugatorum, qui alienæ nidore culinæ capiuntur, & quos magis honorare voluerint, maioribus oneratos minoribus poculis ingurgitant & distendunt, & donec rabidam orexin excutiant, aliquid amicitiæ, aut festivitati credunt esse subtractum. At hoc ab omni urbanitate adeo procul est, ut barbariei vitiis familiarius sit, quam vitæ civili. Siquidem conviviorum civilium ratio media est, ut etiam sobrietatem exhilaret, & in satie-

in satietate opulentia crapulam vitet. Nam & abundantiam cibi & potus habet, & quasi copiæ cornu dispensans omnia, sic parcit ut effundat, sic effundit ut parcat, & quam habet penes se rationem non negligit quidem, sed, ut ait Portunianus, fides rationem non ostentat impensæ. Nihil enim molestius est, quam si triclinii præsul in convivio sedere videatur ad calculum. Unde non satis mihi videntur esse civiles quidam de liberalitate inepta gloriantes, qui singulis noctibus cum servis suis calculum ponunt, & quod effuderunt usu vel abusu diurno, quasi nocturnis lachrimis deflent. Suboriuntur lites, accedunt minæ, arguuntur aut furti, aut insipientiæ servi, & quasi re male administrata, eiiciuntur & torquentur interdum, quandoque quod effundere iussi sunt, refundere compelluntur; & conscii turbantur omnes, dum dominus pecuniam quæ evasit, suspiriis & dolore prosequitur. Sæpe etiam evenit, ut qui ad requisita naturæ ingressus est, ibidem quo verecundia fugit humanum aspectum, cum ministris exactissimam sumptuum habent rationem. Recte quidem, quia nullus locus tractandis sordibus eis magis videtur accommodus. Sane non quod sordidum dixerim, si diligens paterfamilias id agit, ut ei ratio constet impensæ: si tamen hoc gradus aut dignitas personæ non adimit. Sed in eo vitam terere, & tota mente versari, & sic quidem ut alius sit, & alius videatur, nequaquam arbitror à sordibus alienum. Et quidem conviviorum civilium, teste Portuniano, regula est, ut his plurimum pro more condegentium liceat, sobrietate hilari non soluta. Nam conviventibus sic morem geri oportet, ut licentia lætior nequaquam in turpidinem luxuriæ proruat. Illa siquidem quasi omnium gentium hostis teterrima & acerbissima, vitanda est. Diogenes tyrannos & subversores urbium, bellaque vel hostilia, vel civilia non

pro ſimplici victu olerum pomorumque, ſed pro carnibus & epularum delitiis aſſerit excitari. Rectius quidem bellorum hoſtilium, vel civilium matrem & altricem luxuriam, quæ non in ſola gula placanda conſiſtit, poſuiſſet, ſed totum intellexit in parte, dum illam quæ in cibo, & potu, & Venere, & cultu ſplendido conſtat, ad gulæ ſpeciem coarctavit. Nam in his præcipue luxuria eminet, & perniciosius nocet, quorum meditatio, & iuge exercitium eſt, ut epulentur quotidie ſplendide. Hæc enim intemperantia bonos mores ſubvertit, & totius hominis ſaluti præiudicat, & niſi coerceatur, prorſus humani corporis fabricam ſolvit. Autor eſt Hippocrates, craſſa & obeſa corpora cum creſcendi modum impleverint, neceſſariam eſſe ſanguinis demptionem, ut habeant in quæ rurſus creſcere poſſint. Alioquin plenitudinis diſtentæ ſatietas in paralyſin, & peſſima genera morborum erumpit. Impoſſibile eſt enim in uno ſtatu corporum permanere naturam, ſed motu ſuo creſcere vel decreſcere neceſſe eſt: & niſi creſcendi capax ſit animal, omnino ſubſiſtere nequit. Ferunt & Galenum ſemper decimæ diei abſtinentiam, loco efficaciſſimæ & ſaluberrimæ medicinalis curæ indixiſſe; nec facile poſſe, niſi corruptioris naturæ fuerit, morbis gravioribus ſubiacere, qui decima quaque die ab omni cibo abſtinet, aut ſimpliciſſima diæta tranſigit vitam. Sunt adhuc qui ſextam feriam in ieiunio ſine cibo tranſigant, vel eo utantur minimo: quod quidem religioni & incolumitati, ſicut experti loquuntur, certiſſime ſervit. Refert Pompeius Trogus quod teterrimus Siciliæ tyrannus Dionyſius, dum gulæ & edacitati deditus erat, oculorum lumen amiſerit: Nihil enim eſt quod certiorem aut citiorem inducat caliginem iugi ingluvie: quia, ut ait Portunianus, edacitas cibos terit, ſed oculos vorat. Galenus, autore Hieronymo, & doctiſſimus

mus interpres Hippocratis, dicit in exhortatione medicinæ, athletas, quorum vita & ars sagina est, nec vivere posse, nec diu esse sanos, animasque eorum ita nimio sanguine & adipibus, quasi luto, involutas, nihil tenue, nihil cœleste, sed semper de carnibus & ructu cogitare, & ventris ingluvie. Legimus etiam quosdam morbo articulari, & podagræ humoribus laborantes, proscriptione bonorum ad simplicem mensam, & pauperes cibos redactos, convaluisse. Caruerant enim sollicitudine dispensandæ domus, & epularum largitate, quæ & corpus frangunt, & animam. Irridet Horatius appetitum ciborum, qui consumpti relinquunt pœnitentiam.

Sperne voluptates: nocet empta dolore voluptas.

Et cum in amœnissimo agro, in morsum voluptuosorum hominum, se crassum pinguemque describeret, lusit his versibus:

Me pinguem, & nitidum bene curata cute vises,
Cum ridere voles Epicuri de grege porcum.

Sed & ex vilissimis cibis vitanda satietas est. Nihil enim ita obruit animum, ut plenus venter, & exæstuans, & huc illucq; se vertens, & in ructus, vel in crepitus ventorum efflatione respirans. Quale illud ieiunium, aut qualis refectio post ieiunium, cum pridianis epulis distendimur, & guttur nostrum mediatorium efficitur latrinarum. Dumque volumus prolixioris inediæ famem quærere, tantum voramus, quantum vix alterius diei nox digerat. Itaque non tam ieiunium appellandum est, quam crapula, ac fœtens & molesta digestio. Hæc quidem Hieronymus. Et licet ieiunii faciat mentionem, etiam religione deducta, frugalitatis maximas & saluberrimas commendat utilitates. Hoc autem eleganter & vere ait Portunianus, neminem civiliter convivari, nisi qui in cibo sibi & potu, frugalitatis & modestiæ præscribit formam. Immoderatio

deratio cibi & potus, dispensatricem omnium officiorum temperantiam abigit. Ea impellente fit homo ad audiendum tardus, velox ad loquendum, & velox ad iram. Fit ad libidinem pronus, & ad quævis flagitia præceps. Qui modestiam deserit, ad plebeiam convivandi consuetudinem facile prolabitur à civili. Innuit hoc Maro Homericæ * perfunctionis fidelissimus imitator, qui dum à rege Phæacum Vlyxem exceptum recolit, Aeneam naufragum in convivium Didonis introducit, & Phæacum & Afrorum luxuriam, in uno convivio eleganter expressit:

* *al' perfectionis.*

Postquam prima quies epulis, mensaque remota,
Crateras magnos statuunt, & vina coronant.
Fit strepitus tectis, vocemque per ampla volutant
Atria, dependent lychni laquearibus aureis
Incensi, & noctem flammis funalia vincunt.
Hic regina gravem gemmis auroque poposcit,
Implevitque mero pateram, quam Belus & omnes
A Belo soliti: tum facta silentia tectis.
Iupiter (hospitibus nam te dare iura loquuntur)
Hunc lætum Tyriisque diem, Troiaque profectis,
Esse velis, nostrosque huius meminisse minores.
Adsit lætitiæ Bacchus dator, & bona Iuno.
Et vos ô cœtum Tyrii celebrate faventes.
Dixit, & in mensa laticum libavit honorem,
Primaque libato summo tenus attigit ore.
Tum Bitiæ dedit increpitans: ille impiger hausit
Spumantem pateram, & pleno se proluit auro.
Post alii proceres: cithara crinitus Iopas
Personat aurata, docuit quæ maximus Atlas.
Hic canit errantem Lunam, Solisque labores:
Vnde hominum genus, & pecudes, unde imber, & ignis:
Arcturum, Pleiadasq;, Hyadas, geminosq; triones.
Quid tantum Oceano properent se tingere Soles
Hiberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.

Ingemi-

Ingeminant plausu Tyrii, Troësque sequuntur.
Nec non & vario noctem sermone trahebat
Infœlix Dido, longumque bibebat amorem.

Vides-ne delicati instituta convivii, processum, & exitum? Superflua siquidem præcessisse, & luxum epularum gravem fuisse indicat, quod præmisit:

Postquam prima quies epulis.

Qui alibi parcioris mensæ sobrietatem notans, & quæ solis necessariis gaudet, ait:

Postquam exempta fames epulis.

Verum quia cibus homines tacitos efficit, potus loquaces, strepitum, & cætera luxus insignia, quæ de licentia bibendi proveniunt, prudenter adiunxit. In ipsa quoque agapetarum consuetudine planum est invenire superstitionem, qua numinis solicitatur gratia, & quasi religiosis precibus * invitatur, qui luxu & immunditia, piis mentibus inimica, procul abigitur. Siquidem aut Deus sobrius non est, aut ei ebrietates displicent. Sine mensura bibitur ad mensuram, & is cæteris prævalet, qui aut gula, aut dolo stravit, aut vicit compotatores. (* al' imitatur.)

Invenies illic qui Nestoris ebibat annos.
** Quem sit per calices facta Sibylla * suos.* (* al' Quot. al' Quam. * al' senex.)

Potus quidem animum à curis redimit, solvit mentem, conceptam lætitiam dissimulare non potest. Prorumpit in cantica, & ab eis ad libidinem vergit. Cithara crinitus Iopas, non stultissima vel bucolica personat amatorum, sed ea quæ civilis conventus venustatem deceant, & philosophici maiestatem. Utinam in Christianis cœtibus rememorentur illa, quæ in luxurioso Didonis convivio crinitus & incompositus Iopas personuit. Utinam bucolica vel stulticinia amatorum conquiescant in domo sapientis, & in ea auditu omnium resonent, quæ aut prosint, aut sine turpitudine & corruptione demulceant. Et quidem eleganter innuit in cantico citharœdi poëta doctissimus veterum gravitatem: qui

qui in cœtu civili nihil admittebant, nisi quod naturæ aut morum instructione polleret. Plausum convivii varius sermo prosequitur, eoq; Veneris munia procurante, mens ebria longum, insolubilem, & pestiferum bibit amorem; quem diffinivit Philosophus esse concupiscentiam coëundi. Campanam luxuriam urbi fuisse perutilem, historicorum testimonio celebre est. Invictum enim armis Hannibalem, illecebris suis complexa, Romano militi vincendum tradidit. Illa vigilantissimum ducem, illa exercitum acerrimum, dapibus largis, abundanti vino, unguentorum fragantia, Veneris usu lasciviore ad somnum & delitias evocavit. Ac tum demum fracta & contusa Punica feritas est, cum Seplasia, * & Albania * casta esse cœperunt. Quid his ergo vitiis fœdius & damnosius, quibus virtus atteritur, victoriæ relanguescunt, sopita gloria in infamiam vertitur, animi & corporis vires adeo expugnantur, ut nescias ab hostibusne, an ab illis capi perniciosius habendum sit. Urbs Volumniensium opulenta divitiis, ornata moribus, & legibus ordinata, caput curiæ habebatur. Sed postquam luxuria prolapsa est, in profundum iniuriarum & turpitudinis decidit, ut servorum se insolentissimæ dominationi subiiceret, qui primi admodum pauci senatorum ordinem intrare ausi, mox universam rempublicam occupaverunt, testamenta ad arbitrium suum scribi iubebant, convivia cœtusque ingenuorum fieri vetabant, ducebant filias dominorum. Postremo lege sanxerunt, ut stupra sua in viduis aut in nuptis impunita essent; ac ne qua virgo ingenuo nuberet, cuius castitatem non ante aliquis ex numero impiorum delibasset. Aesopus Tragœdus furiosæ luxuriæ depingit iuvenem, quem constat aceto liquefactos grandis summæ uniones potionibus aspergere solitum, ut amplissimum patrimonium posset una sorbitiuncula deglutire.

* al' campana.
* al' castra

glutire. Metellus Pius ab his, qui res memorabiles scribunt, arguitur, quod se aris & thure patiebatur ab hostibus excipi, lætoque intuebatur animo Attalicis aulæis in adventu suo contectos parietes, & immanibus epulis ludos apparatissimos sinebat interponi, & in veste palmata convivia celebrabat, dimissasque lacunaribus, velut cœlesti capite recipiebat coronas. Et ubi ista? Non in Græcia, neque in Asia, quarum luxuria vel ipsam severitatem corrumpere solet, sed in horrida & bellicosa provincia, & quæ Romanorum exercituum oculos Lusitanis telis præstringere consuevit. Xerxes opum regiarum ostentatione eximia, eousque luxuria gaudebat, ut edicto præmium ei proponeret, qui novum voluptatis genus reperisset, qua & delitiis dum nimis capitur, cum amplissima ruina imperii apud Salaminam vix una nave evasit. Sed quia luxuriosum muliebris intemperantiæ convivium apud Maronem accepisti, frugalioris mensæ sobrietatem, & continentiorem cœtum, Aenea apud Euandrum officio humanitatis excepto, invenies. Siquidem confœderantur viri, rex pacis dexteram dat, humanitatis verba officiosissimus hospes præloquitur.

Hæc ubi dicta, dapes iubet & sublata reponi
Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili.
Præcipuumque toro, & villosi pelle leonis
Accipit Aeneam, solioque invitat acerno.
Tum lecti iuvenes certatim, araque sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorum, onerantq; canistris
Dona laborata Cereris, Bacchumque ministrant.
Vescitur Aeneas, simul & Troiana iuventus,
Perpetui tergo bovis, & lustralibus extis.

Ibi cuncta sunt aurea, & universa suo nitore præfulgent. Hic sedile gramineum, acernum solium, & quæ virum fortem deceat, spoliati leonis pellis villosa. Hic lecti iuvenes necessaria: ibi famulæ superflua

perflua & perniciosa ministrant. Ibi vix tandem ab epulis quies indulgetur : hic eximitur fames, & edendi epulis frugalibus comprimitur ardor. Ibi crinitus Iopas luxuriantium lætificat cœtum: hic aræ sacerdos refectionem sobriam consecrat religioni. Hic post mensam seria tractantur, & ad erigendam rempublicam exigitur virile robur : ibi ut luxuriæ faveant, fusis precibus invitantur & numina. Latæ sunt ergo, sicut in Saturnaliorum libro legitur, ad luxuriam reprimendam leges plurimæ, quarum perfunctoriam mentionem in calce civilis convivii, nec tædiosum erit ponere, nec omnino inutile.

CAP. VII.

De cibariis & sumptuariis legibus veterum, ad intemperantiam coërcendam : & differentia earum secundum Portunianum : & de intemperantia Antonii, & frugalitate Iulii Cæsaris: de Augusto, & Nerone, & C. Caligula, & Vitellio, & Metello.

PRIMA ergo omnium ad populum lex Orchia pervenit, præscribens summam, & numerum convivarum. Uerumtamen immoderationem sumptuum nequaquam cohibuit, quin unicuique liceret pro arbitrio bona sua inter paucos consumere. Secuta est ergo lex * Turannia, quæ in sumptibus modum fecit, scriptaque est in omnes, ut non solum cives urbani, sed omnes ubique Italiæ lege sumptuaria tenerentur. Nam in eo Didiæ legis vis consistit. At istis adiecta est & Licinia, quæ numero convivarum, & quantitati sumptuum, & cautioni locorum, dierum & temporum, præscripsit regulam : ne quotidianis liceret exultare conviviis, dies certos præfiniens, quibus permissum est convivari. Ergo etiam sobrietate seculi, præscriptione legum coërcetur impensa cœnarum. Siquidem ab initio cœpit radix luxuriæ pullulare. Unde & vetus

* al' Faviana.

& vetus verbum est: Leges bonæ ex malis moribus procreantur. Lex quoque Cornelia sumptuaria, est adiecta prioribus: in qua non conviviorum magnificentia prohibita est, nec gulæ modus factus, sed minora pretia rebus imposita. Sed quibus rebus? Quam exquisitis & pene incognitis generibus delitiarum? Quos illic pisces, quasque illic offulas nominat, & tamen pretia illis minora constituit. Ausim dicere, ut vilitas edulium animos hominum ad parandas obsoniorum copias incitaret, & gulæ servire, etiam qui parvis essent facultatibus, possent. Ergo apprime luxuriosus & prodigus videri potest, cui hæc tanta in epulis vel gratuita ponantur. Præterea Lucius Sylla, Lepidus Consul, Anius Restio, leges traduntur tulisse cibarias. Sic enim sumptuarias leges Cato appellat. Differunt tamen, quod cibariæ gulam iugulant, sumptuariæ * alcrimodam, ut ait Portunianus, luxuriam cohibent. Hoc autem magnæ libertatis laudibus effert, quod cum multæ leges de cœnis & sumptibus ferrentur ad populum, castigatissime illius vigor diu obtinuit, quæ nil obscœnum habet, quæ nil probat occultum. Præcepit enim ut patentibus ianuis pransitaretur, & cænitaretur, ut sic oculis civium testibus factis, luxuriæ modus fieret. Hoc autem ideo tuto probat Portunianus, quia apud populum castigatum, & posterioris respectu aureum, laudi erat frugalitas, & paupertas non poterat esse contemptui vel rubori. Nec verecundum erat ut ad cœnam alienam quisquam invitatus impudenter irrueret. Supervenire enim fabulis non evocatos, haud equidem turpe existimatur. Verum sponte irruere in convivium aliis præparatum, nec Homero sine nota, vel in fratre memoratum est. Cæterum leges illæ valvipatæ, seu valvifragæ, licet Portuniani iudicio optimę fuerint, obstinatione tamen luxuriæ, & vitiorum invicta concordia, nullo

* al' alcimodam.

abrogante irritæ factæ sunt. Antonius etsi nulli sumptuariæ legi paruerit, legem tamen de cohibendis sumptibus tulit. Homo quidem temerarius, sed manu invalidus, & luxuriæ deditus usquequaque, sumptuumque merito, Magno Pompeio successit ex decreto C. Cæsaris: de quo triumphatore orbis, vilis adulator, & homo vitiis sordidus triumphavit. Captus est tamen Cæsar virtutis imagine, eo quod profusione pecuniæ, & conviscerationibus, & latronum, & histrionum stipatu, magnificus vulgariter videbatur. Ergo bene agitur cum principibus popularibus, qui ex necessitate coguntur, ad custodiam famæ, vilissimis nebulonibus adulari. Nam in republica nemo tyrannorum, Cæsare magis accessit ad principem. Licet enim rempubl. oppressisset, populus tamen Romanus omnia quæ ipse decreverat, approbavit, forte veritus seditionem, & civilis belli recidivam passionem. Opinio tamen prævaluit, ut quia summa virtute, id est, clementia præditus fuerat, statuta eius quasi ex magna parte benigniora populus approbaret. Unde in laudem eius Cicero ait: Nulla de virtutibus tuis nec admirabilior, nec * gravior misericordia est. Pium ergo animum egregiæ virtutis imagine facile supplantavit Antonius. Hic enim, cum quicquid mari, aut terra, aut etiam cœlo gigneretur, ad satiandam ingluviem suam natum existimans, faucibus ac dentibus suis subderet, eaque re captus de Romano imperio facere vellet Ægyptium regnum: Cleopatra uxor, quæ vinci à Romanis nec luxuria dignaretur, sponsione provocavit insumere se posse in unam cœnam sestertium centies. Id mirum Antonio visum. Nec moratus sponsione contendit. Dignus culina * Numacius Plancus, qui tam honesti certaminis arbiter electus est. Altera die Cleopatra pertentans Antonium, pollucibilem sane paravit cœnam, sed quam non

* al' gratior.

* al' Minatius.

non miraretur Antonius: quippe qui omnia, quæ apponebantur, ex quotidianis opibus agnosceret. Tunc regina arridens phialam poposcit, cui nonnihil aceti acris infudit, dimisitque festinabunda illuc unionem ex altera aure demptum, & eundem mature dissolutum, uti natura est eius lapidis, absorbuit. Et quamvis eo facto sponsione vicisset, quippe cum ipsa margarita centies sestertium, sine contentione evaluisset, manum tamen ad alterius auris unionem similiter admovit, nisi * Numatius Plancus, iudex severissimus, superatum Antonium mature pronunciasset. Ipse autem unio cuius fuerit magnitudinis, inde colligi poterat, quod qui superfuit, postea victa regina, & capta Ægypto, Romam delatus dissectusque est, & factæ ex una margarita duæ, impositæque simulachro Veneris, ut monstruosæ magnitudinis, in templo, quod Pantheon appellatur. Sed his, & similibus, demeruit intemperantissimus & flagitiosissimus non populi Romani, sed virtututum publicus hostis, ne edictum quod triumviratus tempore de sumptibus posuit, legis nomen habeat, aut vigorem. Locum autem, imo & necessitatem legibus fuisse cibariis, vel ex eo constat, quod cibariorum delegendorum regulam luxuria adinvenit. Testatur hoc M. Varro, qui enumeratis, quæ in quibus Italiæ partibus optuma ad victum gignantur, pisci Tyberino his verbis tribuit palmam, in libro undecimo rerum humanarum: Ad victum * optimum fert, ager Campanus frumentum, Falernus vinum, Cassinus oleum, Tusculanus ficum, mel Tarentinus, piscem Tyberis. Hæc Varro. Sed inter eos præcipuum locum lupus tenuit, & quidem is qui inter duos pontes captus esset. Id ostendunt cum multi alii, tum etiam C. Titius, vir ætatis Lucinianæ, in oratione, qua legem Fanniam suasit: cuius verba ideo ponenda sunt, quia non solum de lupo inter duos pontes

* al' Munatius.

* al' optuma.

capto erunt testimonio, sed etiam mores, quibus tunc plerique vivebant, facile publicabunt. Describens enim homines prodigos, in forum ad iudicandum ebrios commeantes, * quæque soleant inter se sermocinari, sic ait: Ludunt alea studiose, delibuti unguentis, scortis stipati. Ubi horæ decem sunt, iubent puerum vocari, ut comitium eat percunctatum, quid in foro gestum sit, qui suaserint, qui dissuaserint, quot tribus iusserint, quot * venerint. Inde ad comitium vadunt, ne litem suam faciant: dum eunt, nulla est in angiportu amphora, quam non impleant, quippe qui vesicam plenam vini habent. Veniunt in comitium tristes, iubent dicere quorum negotium est. Narrant: Iudex testes poscit,* ipsus it mictum. Ubi redit: ait se omnia audivisse. tabulas poscit, litteras inspicit, vix præ vino sustinet palpebras. Eunti in concilium, ibi hæc oratio: Quid mihi negotii est, cum istis nugatoribus? Potius quam potemus mulsum mixtum cum vino Græco. Edimus turdum pinguem, bonumque piscem, lupum germanum, qui inter pontes captus fuit. Hæc Titius. Sed & Plinius sui temporis eleganter tetigit gulam. Cum enim scriberet de pisce acipensere, qui licet rarus esset, pretium eius viluerat, post præmissa subiecit: Nullo in honore nunc est, quod equidem miror, cum sit rarus inventu. Sed non diu stetit hæc parsimonia. Nam temporibus Severi principis, Sammonicus Serenus vir seculo suo doctus, subiiciens verba Plinii, non est dubium ait, piscem hunc nullo in honore Traiani Temporibus extitisse: verum ab eo dici apud antiquos fuisse in pretio. Ego autem testimoniis palam facio, vel eo magis quod gratiam eius video ad epulas quasi postliminio rediisse. Quippe qui dignatione vestra, cum intersim convivio sacro, animadvertam hunc piscem à coronatis ministris cum tibicine introferri. Longum erit si omnia quæ

leges

* al' quique.

* al' veturint.

* al' ipsius aduntum.

leges cibarias induxerunt, vel à cibariis legibus nata sunt, voluero enarrare; cum nec luxus morum sermone valeat comprehendi, & sint plurima sæculo nostro incognita, quæ illi vel verbis exprimere, vel exercere moribus potuerunt. Sicut enim Gręcia capta ferum victorem cępit, & artes intulit agresti Latio, sic omnium gentium mores boni & mali Romanum victorem persecuti sunt. Siquidem numina, imo dæmonia gentium, superstitiosius quam religiosius advocabant, magnamque sibi visi sunt assequi religionem, quia nullam respuerant falsitatem. Deos tutelares non tam pio, quam impio cultu, omnibus subtrahebant, ut omnes in una urbe collecti, in illius custodia iugiter vigilarent. Sic & quæ ubique locorum placuisse audierant, in urbem traiecerunt, ut esset unde possent gratiam omnium in se, & gloriam provocare. Simile aliquid fecisse visus est rex Anglorum Guilhelmus primus, cuius virtuti Normannia Cenomannis, & tandem maior Britannia cessit. Assumpto namque regni diademate, & pace composita, legatos misit ad exteras nationes, ut à præclaris omnium domibus quicquid eis magnificum aut mirificum videretur, * afferrent. Defluxit ergo in insulam opulentam, & quæ fere sola bonis suis est in orbe contenta, quicquid magnificentiæ, imo luxuriæ potuit inveniri. Laudabile quidem fuit magni viri propositum, qui virtutes omnium, orbi suo volebat infundere. Sed in eo arbitratu laudabilius extitisset, si in gentem, quam armis vicerat, & quam luxuriæ prævicerat magnitudo, legem temperantiæ promulgasset. Sane * virtuosius esset, eam roborare verbo & opere, quam lasciviendi ab autoritate multorum magnorumque propagare audaciam. Secus egisse C. Cæsarem pace urbi reformata, refert Portunianus; qui sumptuariæ legis insistens vestigio, domum civilem potius, quam imperatoriam, in mensa prima, tribus

*al' auferrent.

*al' fructuosius.

 bus

bus solennibus pulmentis, sive ferculis, statuit esse contentam, dum tamen bellaria parenthetica, pro necessitate aut dignitate personarum, aut exercenda liberalitate, aut solennitate diei, primis mensis licuerit immiscere. Solennia quidem pulmenta sunt, quæ in omnes pertranseunt, & à Græcis Catholica, hoc est, universalia nominantur. Parenthetica vero, quæ ex causa necessitatis, aut urbanitatis, in præceptam aliqua ratione veniunt partem: sic dicta, eo quod solennibus, id est, universalibus particulariter soleant interponi. Nec enim pulmenta in olere aut legumine duntaxat constare certum est, tum ex multis, tum ex eo, quod Patriarcha Isaac de venatione filii sui sibi pulmentum fieri imperavit. Significant autem bellaria omne genus mensæ secundæ, quoniam ibi solent apponi quæ pulchriora sunt & delicatiora. Utitur autem hoc nomine M. Varro: Bellaria, inquit, ea maxime mellita sunt, quæ mellita non sunt. Quod forte eo referri potest, quod utenti gratiora sunt ea, quæ necessitas appetit, quam quæ irritatio gulæ invenit. Sed forte pusilli videtur animi, qui ad hunc modum primæ mensæ luxuriam cohibet, aut qui facit in talibus legis sumptuariæ mentionem. Nec tamen Cæsare maior est, aut * magnificentior quispiam eorum, qui morum rerumque iactura exercent gulam. Luxuriæ obsequuntur, serviunt vanitati, & nequitiam aut negligentiam suam nituntur liberalitatis imagine consolari. Quis Cæsare Augusto frugalior, qui in summo fastigii culmine secundario pane, & pisciculis, quos vulgo * asparagos, vel spinaticos, vel ripileones, vocant, contentus erat, & non nisi necessitate urgente comedebat, vel amico? Quis Nerone gulosior aut sumptuosior? Et tamen hic nunquam magnus, aut laudatus erit alicui sapienti, non magis quam C. Caligula, aut Vitellius, sed etiam * minus. Nam & hic prandia, & cœnas

* al' munificentior.

* al' deest.

* al' nimis.

cœnas, & comessationes immodice frequentabat. Famosissima super cæteras fuit cœna, in qua invitatus à fratre fuit, habens duo millia lectissimorum piscium, septem millia avium. Hanc quoque exuperavit ipse in dedicatione * patriæ; quam ob immensam magnitudinem, clypeum Minervæ appellavit. In hac phasianorum & pavonum cerebella, linguas phœnicopterum, murenarum lactes * ex certis maris partibus petitarum commiscuit. Nunquid Iulio vel Augusto maior est Metellus Pontifex luxuriosus, cuius cœnam facilius est referre, quam intelligere? Nam & ipse famosam, imo infamem fecit cœnam, & anticœnium, vel, ut ait Portunianus, paracœnium, tanta instruxit luxuria, ut non modo splendorem cœnæ civilis, sed etiam Ægyptium luxum excederet. Quis tunc luxuriam accusaret aliorum, quando tot rebus facta fuit cœna Pontificum? Nam & ipsa eduliorum genera vel dictu turpia sunt, & nostratibus, licet nimis in luxus splendore glorientur, pro parte inaudita. Si quis ea nosse desiderat, recenseat Saturnalia, percurrat Portuniani civilia instituta. Ne tamen vitiorum longe petantur exempla, maiorum erroribus suos nostra ætas adiecit. Memini meipsum in Apulia divitis cuiusdam interfuisse cœnæ, quæ ab hora diei nona fere, usque ad duodecimam noctis, & hoc quidem tempore æquediali, protracta est. In hanc itaque Canusinus hospes, Constantinopolitanas, Babylonicas, Alexandrinas, Palæstinas, Tripolitanas, Barbarorum, Syrias, Phœniciasque congessit delitias; ac si Sicilia, Calabria, Apulia, Campaniaque non sufficiant convivium instruere delicatum. Copiam rerum, ministerii disciplinam, sedulitatem obsequii, urbanitatem hospitis plenius & melius referet vir singularis eloquii, & qui omnibus, quos viderim, trium linguarum gratia præstat. Is quidem est Iohannes thesaurarius Eboraci. Nam & ipse in-

* al' patera.
al' patina.
* al' excerptis.

terfuit. Sed quod sine rubore fidelium dici vel audiri non potest, infidelibus, teste Macrobio, plura turpia & luxuriosa videbantur, quæ seculo nostro placent, & obtinente luxu, magnifica appellantur. Nam Titius in suasione legis Fanniæ obiicit seculo suo, quod porcum Troianum mensis inferant; quem illi ideo sic vocabant, quasi aliis inclusis animalibus gravidum, sicut Troianus ille equus gravidus armatis fuit. Cœnam Trimalchionis apud Petronium si potes, ingredere, & porcum sic gravidari posse miraberis, nisi forte admirationem multiplex, ignota, & inaudita luxuria tollat. Et multa quidem, quæ nos usu vel abusu edocti non miramur, visa sunt admiranda, imo & stupenda maioribus. Nam & porcum non iam Troianum, sed domesticum dicimus, & in hunc modum * faciendo quamplurima facimus esse Troiana. Unde M. Varro in libro tertio de agricultura: Hoc quoque nuper institutum est, saginari & lepores, cum exceptos è leporario concludant in caveis, & loco clauso faciant pingues. Sed & cochleas luxus effecit saginatas. Hæc Varro. Nihil autem istorum luxus iam habet notam, sed est civilitatis insigne, quicquid incentivum est gulæ.

* al' farciendo.

CAP. VIII.

De convivio philosophico, & quod ei civile connexum est: & de sumptuariis legibus eius.

A CIVILI ad philosophicum transeamus. Licet his qui rerum substantiam perspicacius intuentur, philosophicis civilia videantur esse connexa. Siquidem philosophia rerum omnium moderatrix, à conviviis non potest abesse civilibus, cum nihil omnino officiosum sit, aut civile, quod non illa pertractet. Ipsa est quæ universis præscribit modum, & dum disponit officia, etiam plebeis, & vulgaribus interesse dignatur. Alioquin nihil aliud

aliud recte procedit, nisi & ipsa rebus asserat, quod verbis docet. Quid enim prodest verbis inanibus ventilare in scholis virtutis officia, si non actibus & vita solidentur? Dicuntur tamen esse plebeia, quæ ad modestiam minus accedunt, & quasi philosophiæ soluta legibus ab indisciplinatione, aut esuriem invehunt à parcitate, aut à luxu & aviditate furorem. Si apud *Nasidianum convivæ conveniant, sordidus displicet apparatus, domus incomposita susurriis incrustatur, & avaritia illius qui tricliniis præest, convivarum irrisoriam provocat gulam, ut cum *Aliphanis vinaria tota inverterint, submurmurent invicem illud Horatii,

* al' Nasidienum.

* al' limphanis.

Nos, nisi damnose bibimus, moriemur inulti.

Hoc enim modis omnibus agitur, ut paterfamilias, cui impensa perit & opera, damnificetur. Si autem apud Cepheum discumbatur, opulentia & defectus rationis ad insaniam vergit, & facillime fit à Baccho concursus ad Martem. Hoc enim in fabubulis exprimunt illa convivia Centaurorum, ubi Bacchi non cessant munera, donec eliciant sanguinem. Hæc quidem sunt vulgarium conviviorum commercia, & quæ philosophiæ non temperantur arbitrio. Quos si videris citra modestiam convenire, non fabulosos Centauros crede, sed veros. Semiferi enim sunt, & aura spiritus sui, aut spiritus Bacchi, inaniter intumescunt. Nam quæ à plebeis, id est, tenuioribus celebrantur, interdum civilia, interdum philosophica sunt, nisi forte Socratis, Alcibiadis, Epicteti, aliorumque philosophorum convivia incivilia opineris. Civilia tamen sunt, ut morem sequamur nostrum, qui pinguiori Minerva utimur, non quidem dissoluta, sed liberioris licentiæ, & opulenta magis, & quæ ad communem lætitiam, salva tamen modestia, magis quam ad philosophicum rigorem accedunt. Ab his ergo Nasidianitæ arceantur, & quicunque supercilii gra-

vitate, & inamœno vultu admissorum hilaritatem offendit. Quicquid enim in olla ferveat, aut in * culina paretur, aut congestum sit in promptuario, aut in mensa resplendeat, insipidum est, & insulsum, si non hilaris vultus indicio saporem ingerat charitatis. Nam & Iupiter, ut in fabulis est, pauperis hospitii acceptavit convivium, & magnas reputavit delitias, quod devota Philemonis angustia ministravit. Et quidem de illo dictum est, sed obtinet apud omnes, quia

* al' coquina;

super omnia vultus
Accessere boni, nec iners pauperque voluntas.

Est ergo civiliter convivari, hilari vultu, larga manu, diligenti officio amœnare convivium, & quod in usum suppetit, habita ratione personarum, loci, & temporis, singulis dispensare, non quidem ex tristitia vel ex necessitate, cum hilarem datorem & Deus diligat. In usus istorum licet & * Catio

* al' Tatio.

Ponere signa novis præceptis, qualis vincant
Pythagoran, Anytique reum, doctumque Platona.

Porro convivia philosophica omnino castigata, & suis regulis limitata sunt, ut qui versantur in his, possint nulla cibi & potus impediente molestia, suis officiis inseruire. Sobria enim sunt, & omni luxuria castigata, non impediunt Socratem ne positivam iustitiam exequatur: à naturali inquisitione Platonem non revocant, memoriam rerum gestarum non excutiunt * Critiæ. Timæus non prohibetur causas rerum omnium aperire, nec aliquis à quocunque virtutis officio retardatur. Hic nec tristitiam, nec vultum nubilum contingit in bonis ducere, nec Crassum illum, quem Cicero autore Lucilio, semel in vita risisse scribit, magnopere admirari. Adsunt utique voluptates, sed quæ lascivia careant. Adest gravitas, sed quæ lætitiam non excludat. Habent autem & hæc convivia suas sumptuarias vel cibarias leges: non tamen ut rebus, sed ut per-

* al' Curio.

ut personis parcant. Res enim quatenus utilitas, aut honestas exposcit, effundere non verentur. Siquidem in eis nil sapienti charum est, præter usum. Videtur autem beatus Hieronymus ad custodiam sobrietatis, cuius iocundissima & utilissima voluptas est, egregiam statuisse cibariam legem. Ait ergo: Adesse debet ratio, ut tales & tantas sumamus escas, quibus non oneretur corpus, nec libertas animæ prægravetur: quia & comedendum est, & deambulandum, & dormiendum, & digerendum, & postea inflatis venis incentiva libidinis sustinenda. Luxuriosa res est vinum, & contumeliosa ebrietas. Omnis autem qui cum his miscetur, non erit sapiens. Nec tales accipiamus cibos, quos aut difficulter digerere, aut comesos magno partos & perditos labore doleamus. Olerum, & pomorum, ac leguminum, & facilior apparatus est, & arte impendiisque coquorum non indiget, & sine cura sustentat humanum genus. Moderateque sumptus, quia nec avide devoratur, quod irritamenta gulæ non habet, leviori digestione concoquitur. Nemo enim uno & duobus cibis, hisque vilibus, usque ad inflationem ventris oneratur. Quæ diversitate carnium, & saporis delectatione concipitur, cum variis nidoribus fumant patinæ, & ad esum sui expleta esurie quasi captivos trahunt. Unde & morbi ex saturitate nimia concitantur, multique impatientiam gulæ, vomitu remediantur, & quod turpiter ingesserunt, turpius egerunt. Sed forte nimis austerus videtur esse Hieronymus, & cuius edicto difficillimum sit parere. Esto, liceat contemni Hieronymum, Stoicorum vilescat autoritas, excludantur Peripatetici, dum vel Epicurus voluptatis assertor audiatur. Testantur enim, ut de nostris taceam, Seneca, & multi alii clari inter philosophos, quod ille omnes libros suos repleret oleribus, & pomis, & vilibus cibis, dicens esse eis vivendum, quia carnes & exquisi-

quisitæ epulæ, ingenti cura & miseria præparentur, maioremque pœnam habeant in quærendo, quam voluptatem in abutendo. Corpora autem nostra, cibo tantum & potu indigere. Ubi aqua & panis sit, & cætera his similia, ibi naturæ satisfactum. Quicquid supra fuerit, non ad vitæ necessitatem spectare, sed ad vitium voluptatis. Bibere & comedere, non delitiarum ardorem, sed sitim famemque restringere. Qui carnibus viscuntur, indigere etiam his, quæ non sunt carnium. Qui autem simplici victu utuntur, eos carnes non requirere. Sapientiæ quoque operam dare non possumus, si mensæ abundantiam cogitemus, quæ labore nimio & cura indiget. Cito expletur naturæ necessitas: frigus & fames simplici vestitu, & cibo expelli potest. Hoc quidem Epicurus, licet à turpi sequacium grege contraxerit infamiæ notam. Porro Aristoteles docet à quibus sit voluptatibus præcipue abstinendum. Cum * enim de quinquepartito sensuum fonte voluptas oriatur, illam quæ est gustus & tactus, id est, cibi & * ventris, solam hominibus communem dicit esse cum beluis, & idcirco in pecudum ferorumque animalium numero habetur, quisquis hac voluptate ferarum occupatur. Cęterę ex tribus aliis sensibus proficiscentes, hominum tantum propriæ sunt. Quis ergo habens aliquid humani pudoris, voluptatibus istis duabus, coëundi atque comedendi, quæ homini cum sue atque asino communes sunt, gratuletur? Hoc Aristoteles. Socrates autem dicebat multos homines propterea velle vivere, ut ederent & biberent; se bibere atque esse, ut viveret. Unde Satyricus:

* al' ergo.

* al' Veneris.

Summum crede nefas animam præferre pudori,
Et propter vitam vivendi perdere causas.

Refert Valerius vini usum olim Romanis fœminis fuisse ignotum, ne scilicet in aliquod dedecus prolaberentur, quia proximus à Libero patrę intemperantiæ

rantiæ gradus ad * inconcessam Venerem esse consuevit. Convivium etiam solenne maiores constituerunt, idque charistia appellatum est, cui præter cognatos & affines nemo interponebatur: ut si qua inter necessarias personas querela esset orta, apud sacra mensæ, & inter hilaritatem animorum, & fautoribus concordiæ adhibitis, tolleretur. Senectuti iuventus ita cumulatum & circumspectum honorem reddebat, tanquam maiores natu adolescentium communes patres essent. Quocirca iuvenes ita senectutem die, ut aliquem ex patribus conscriptis, aut propinquum, aut paternum amicum, ad curiam deducebant, affixique valvis expectabant, donec reducendi officio fungerentur. Qua quidem voluntaria statione, & corpora & animos ad publica officia impigre sustinenda roborabant. Brevique processu in lucem virtutum suarum verecunda laboris meditatione ipsi doctiores erant. Invitati ad cœnam, diligenter quærebant, quinam ei convivio interessent, ne senioris adventum discubitu præcurrerent. Sublataque mensa, priores consurgere & abire patiebantur. Ex quibus apparet cœnæ quoque tempore, quam parco, & quam modesto sermone, his præsentibus, soliti sunt uti maiores natu in conviviis. Ad tibias egregia * superorum opera carmine comprehensa pangebant, quo ad ea imitanda virtutem alacriorem redderent. Quid hoc splendidius, quid etiam utilius certamine? Pubertas suum canis decus reddebat, defuncta viri cursu ætas, ingredientes actuosam vitam favoris nutrimentis prosequebatur. Quas Athenas, quam scholam, quæ alienigena studia, huic domesticæ disciplinæ prætulerim? Inde oriebantur Camilli, Scipiones, Fabricii, Fabii, & Marcelli. At, ne singula Romani imperii lumina percurrendo, sim longior, * inde superioris cœli clarissima pars divi Cæsares effulserunt. Hæc Valerius. Sed & ipse Plato, cum esset

* al. incestam.

* al. superortum.

* al. veri.

esset dives, pro tempore tamen & conditione, & toros eius Diogenes lutatis pedibus conculcaret, ut posset vacare philosophiæ, elegit academiam, villam ab urbe procul, non solum desertam, sed etiam pestilentem, ut cura & assiduitate morborum, libidinis impetus frangeretur: Discipulique sui nullam aliam sentirent voluptatem, nisi earum rerum, quas discerent. Est autem via omnibus præclusa disciplinis, si comes sapientiæ sobrietas amovetur. Quam utique tenere non possunt, qui clamitant apud insulsos omnia siccis dura esse proposita. Ego quidem novi hominem longe inferiorem Platone, nisi quia Christianus est, nec licitum arbitror Christiano præferre vel Platonem. Novi, inquam, hominem ægrotativum, morborum incursu assiduo, dum tamen non excrescant super id quod ferre potest, gaudentem, ut carnis lascivia conteratur, & spiritus erigatur, & roboretur in agnitione Dei, contemptum mundi, & exercitium virtutis, & id solum desiderantem, dum sensus animæ & corporis serventur incolumes, & ipse violentia ægritudinis à gerendis non revocetur, aliquod flagellum, leve tamen, & infirmo tolerabile, de manu Domini expectantem, & amplectentem. Platonici ergo, & Stoici in templorum lucis & porticibus versabantur, ut admoniti augustioris habitaculi sanctitate, nihil aliud, quam de virtutibus cogitarent. Hanc autem meditationem non habent illi, quorum Deus venter est, & expectatio in confusione; quorum gloria stercus, & ignis, & vermis. Videtur & Apostolus his, quos ad veram erudit philosophiam, sumptuariam præscribere legem, dicens: Habentes victum & vestitum, his contenti simus. Cæterum ut cum mei similibus, pinguiori Minerva utens, mitius agam, omnia quæ usus necessitatis, aut veræ honestatis alicuius in se, aut in suis, adhibita ratione, & deducta abutendi licentia exigit,
in ali-

in alimentorum & indumentorum rationem cadant. Nam & hoc philosophia clientibus suis indulget, & solius immoderationis cohibet intemperantiam.

CAP. IX.

Quod etiam in sacra scriptura sunt optima civilitatis regulæ: & quod nihil virtute civilius: & quæ sunt regulæ civilitatis in conviviis observandæ: & de verecundia.

DICTUM est philosophiam totius civilitatis, & omnium agendorum esse magistram, & eorum quæ in conviviis exercenda sunt, officia dispensare. Cum sint ergo plura civilitatis præcepta, illius qui omnibus philosophis & sapientibus antecellit, & qui quovis philosopho civilior est, civilis regula videtur merito anteponenda posterioribus. Ait ergo: Cum invitatus fueris ad nuptias, noli locum præoccupare primum, ne forte honoratior te sit invitatus, & dicat tibi, qui te invitavit, da huic locum, & tunc incipias cum rubore novissimum locum tenere. Sed recumbe in novissimo loco, ut cum te viderit, qui te invitavit, dicat tibi: Amice ascende superius, & erit tibi gloria coram simul discumbentibus. Deinde hunc articulum, quasi generali loco confirmans ait: Omnis enim qui se exaltat humiliabitur, & qui se humiliat exaltabitur. Et licet religionis potius, quam civilitatis videatur edictum, ego religionis formam à civilitate non divido, cum nihil civilius sit, quam cultui virtutis insistere. Cæterum nec valvifragam admittit legem, nec lætitiam excludit, nec lautiorem refugit apparatum, gulæ tamen irritamenta non quærit. Ait enim: Tauri mei & altilia occisa sunt. Et ubi redeunti prodigo pater pius iucundum instruxit convivium, ad conciliandam lætitiam, symphoniam admisit & chorum. Occisus est vitulus saginatus,

natus, & ne vestis abiecta convivium devenustet; anulus & stola ministrorum officio in usum nudi & ornatum promitur de conclavi. Sicut autem dignis liberalitatis ostia patent, ita sunt turpibus præcludenda. Nam & fatuæ virgines, licet pulsent ad ianuam, ob stultitiæ notam repulsam patiuntur, ne forte eiiciantur admissæ. Constat enim quod

Turpius eiicitur, quam non admittitur hospes,

& tamen sine nota eiicitur, si sua turpitudine deformet convivium. Siquidem & ille eiectus est, qui vestem non habuit nuptialem. Hæc autem licet mysticum habeant intellectum, nihilominus in ipsa superficie civilitatis præferunt rudimenta. Nam & illud quidem fideliter sonat ad literam, quod Apostolus præcipit: Si quis frater nominatur fornicator, aut avarus, aut idolis serviens, cum huiusmodi nec cibum sumere. Ad hoc ergo est liberali domui ianua, ut lascivos, criminosos, & infames excludat. Ad hoc ianitorem habet, aut ostiarium, ne quis insulsus irruat, & ut sit qui dignos, & admittendos, reverenter excipiat, honeste alloquatur, * sola cietur ignotis, instruat novitatis ignaros, & cum opportunitas fuerit, ad dominum introducat. Est & rerum copia sine luxu: iocunditas sine lascivia: & usus rerum licentiosus, imo liber, sed virtute incolumi. Nam convivium Herodis, aut Pharaonis, dum immoderatam ad gestus saltatricis, aut fervorem vini, lætitiam concipit, fine tragico exit, & homicidio maculatur. Hoc etiam nec gentilium gravitas approbat. Valerius autor est, quod Porcius Cato Lucium Flaminium sustulit à numero senatorum, quia aliquem damnatum impie securi percusserat, tempore tamen * supplicii, sed ad arbitrium & spectaculum convivantis mulierculæ, cuius amore tenebatur * allectus. Sed & Lucius Flaccus, & collega eius Censores, * Duronium senatu moverunt, quod legem de coërcendis convi-

* al' solatietur.

* al' Sulpitii.

* al' & lecto.

* al. Durionium.

conviviorum sumptibus latam, tribunus plebis abrogaverat, mirifica notæ causa. Quam enim impudenter * Duronius rostra conscendit, illa dicturus? Freni sunt iniecti vobis, Quirites, nullo modo perpetiendi. Alligati & constricti estis amaro vinculo servitutis. Lex enim data est, quæ nos frugi esse iubet. Abrogemus ergo illud horridæ vetustatis rubigine obsitum imperium. Etenim quid opus est libertate si, volentibus luxu perire, non licet? Est & alia in sacris literis civilitatis nota, ut ab initio gratiarum precedant actiones. Nam. & illud constat, quod liberalissimus, & civilissimus, aut facetissimus paterfamilias, qui de quinque panibus satiavit quinque millia * convivarum, panem antequam frangeret, benedicere consuevit. Sed & illud celebre est sapientis, quod philosophia, quæ unicum munus est deorum, & disciplina disciplinarum, honoranda est antiloquio. Civile quoque est, & sacris literis consentaneum, aut omnino silere in mensa, ut audias ad profectum, aut unde proficiant alii, aut sine culpa lætentur, doctum proferre sermonem. Siquidem & inter comedendum Dominus parabolas, aut verba vitæ frequenter auditoribus miscet. Sunt autem nimis tristia, & fere civilitatis ignara, ubi citra voluptatem audiendi, solus venter impletur, aut ubi clamore anserino, & ineptis fabulis, convivia perstrepunt. Nec est qui Musicam arceat, cum ars innocens sit, adeo quidem, ut eam Socrates discere in senectute curaverit.

* *Duris- nius.*

* *al hominum.*

Cantabunt mihi Damœtas, & Licius Ægon,
civile est:

Saltantes Satyros imitabitur Alphisibæus,
ad plebeia transit. Illa ergo quæ aptiora sunt, & vitiis magis adversa, proferenda sunt verba, & quæ luxuriam iugulant, amota tamen vel tenui suspicione avaritiæ. Licet enim intemperantibus sit sopita vena ingenii, non omnino extinctam

O o esse

esse, correctus Polemio testis est. Hic autem perditæ luxuriæ adolescens Athenis fuit, neque illecebris eius tantummodo, sed & ipsa infamia gaudens. Cum è convivio, non post occasum Solis, sed post ortum surrexisset, domumque rediens, Xenocratis philosophi patentem ianuam vidisset, vino gravis, unguentis delibutus, serris capite redimito, perlucida veste amictus, refertam turba doctorum hominum scholam eius intravit: nec contentus tam deformi introitu, consedit; & ut clarissimum eloquium, & prudentissima præcepta temulentiæ * lascivius elevaret. Orta deinde, ut par erat, omnium indignatione, Xenocrates vultum in eodem habitu continuit, omissaque re, quam disserebat, de modestia ac temperantia loqui cœpit. Cuius gravitate sermonis resipiscere coactus Polemio, primum coronam capiti detractam proiecit: paulo post brachium intra pallium reduxit. Procedente tempore oris convivalis hilaritatem deposuit. Ad ultimum totam luxuriam exuit, uniusque orationis saluberrima medicina sanatus, ex infami ganeone maximus philosophus evasit. Peregrinatus est itaque huius animus in nequitia, nec habitavit; divertit paululum, sed nequaquam domicilium fixit. Postremo unum est ad quod totius philosophici cœtus tendit intentio, scilicet finis honestus, lætus exitus, & iocundus, qui plane evenire non poterit, nisi philosophia omnibus officinis, & omnium ministris officiorum custodem adhibeat verecundiam, quæ parens est, ut ait Cassianus, omnis honesti consilii, solennium officiorum tutela, magistra innocentiæ, chara proximis, accepta alienis, privatas negligens facultates, ut communes amplificet, omni loco, omni tempore præ se favorabilem gerens vultum. Adeo quidem, ut etiam inverecundis feratur accepta. Athenis quidam ultimæ senectutis, cum spectatum ludos in thea-

* al. lachrymis.

theatrum venisset, eumque nemo è civibus sessum reciperet, ad Lacedæmoniorum legatos forte pervenit, qui hominis ætatem, canos eius & annos, assurgendi officio venerati sunt, sedemque ei inter ipsos honoratissimo loco dederunt. Quod ubi fieri populus aspexit, maximo plausu alienæ urbis verecundiam comprobavit. Ferunt tunc unum è Lacedæmoniis dixisse: Ergo Athenienses quid sit rectum sciunt, sed id facere negligunt.

CAP. X.

Regula convivandi, sensu, & fere verbis Macrobii, sumpta de libro Saturnaliorum: & de scommatibus: & de cavenda ebrietate: & de observantia convivantium: & de C. Claudio Cæsare dicente, quod sicut nautæ scopulum fugiunt, sic fugiendum est infrequens & insolens verbum.* * al' desunt.

VIDENTUR autem forte parum civilia, & superstitiosa nimis, quę de sacris apicibus proferuntur. Cæterum ut mitius agamus nobiscum, gentilium philosophorum convivandi regula in medium proferatur. Et quidem plures in hanc partem officiorum præcepta dederunt, sed ad præsens pauci sufficiunt. Inter alios Saturnaliorum liber primus occurrit, talis, si inspiciatur recte, & tantus, ut nihil aliunde oporteat mutuari. Eum ergo in præsenti capitulo non tam vestigiis, quam passibus decrevimus imitari, & ex opulentia promptuarii sui, cellulæ nostræ supplere angustias. Siquidem conspicuus est in sententiis, in verbis floridus, & tanta morum venustate redundans, ut in institutione convivii & dispensatione, Socraticam videatur dulcedinem propinare. Ait ergo: Scio philosophiam, quæ rerum omnium moderatrix est, hoc primum observaturam, ut secum æstimet præsentium ingenia convivarum, & si plures peritos, vel saltem amatores sui in convivii societate repererit,

 sermo-

sermonem de se patietur agitari. Quia velut paucæ literæ mutæ, dispersæ inter multas vocales, in societatem vocis facile mansuescunt, ita rariores imperiti, gaudentes consortio peritorum, aut consonant si qua possunt, aut rerum talium capiuntur auditu. Si vero plures ab institutione disciplinæ eius alieni sunt, prudentibus qui pauciores intererunt, sauciet dissimulatione sui, & patietur loquacitatem maiori parti amicitiorem sanare, ne

*al' rara. * rata nobilitas à plebe tumultuosiore turbetur. Et hæc est una de philosophiæ virtutibus. Quia cum orator non aliter nisi orando probetur, philosophus non minus tacendo pro tempore, quam loquendo, philosophatur. Sic ergo pauci qui aderunt doctiores, in consensum rudis consortii, salva & inter se quæstione migrabunt, ut omnis discordiæ suspicio facessat. Nec mirum, si doctus faciet, quod fecit quondam Pisistratus Athenarum Tyrannus. Qui cum filiis suis rectum dando consilium non obtinuisset assensum, & ideo esset in simultate cum liberis: ubi hoc æmulis causam fuisse gaudii comperit, ex illa discordia sperantibus in domo regnantis nasci posse novitatem, universitate civium convocata, ait, succensuisse quidem se filiis, non acquiescentibus patriæ voluntati, sed hoc postea sibi visum esse paternæ aptius pietati, ut in sententiam liberorum ipse concederet. Sciret igitur civitas, sobolem regis cum patre concordem. Hoc commento spem detraxit insidiantibus regnantium quieti. Ita in omni genere vitæ, præcipueque in lætia convivali, omne quod videtur absonum, in unam concordiam soni, salva innocentia, redigendum est. Sic Agathonis convivium, quia Socratas, Phædros, Pausanias & * Herisimacos habuit, verbum nullum nisi philosophicum sensit. At vero Alcinoi, vel Didonis mensa, quasi solis apta delitiis, habuit hic Iopam, illa Polyphemum cithara canentes. Nec

*al' Helsimacos.

deerant

deerant apud Alcinoum saltatores viri, & apud Didonem * Bitias sic hauriens merum, ut se totum superflua eius infusione proluerct. Nonne siquis aut inter Phæacas, aut apud Pœnos, sermones de sapientia erutos, convivalibus fabulis miscuisset, & gratiam illis cœtibus amicam perderet, & in se risum plane iustum moveret? Ergo prima eius observatio erit æstimare convivas. Deinde ubi sibi patere locum viderit, non de ipsis profunditatis suæ inter pocula secretis loquetur, nec nodosas & anxias, sed utiles quidem, faciles tamen, movebit quæstiones. Nam sicut inter illos, qui hoc exercitii genus habent in mediis saltare conviviis, si quis ut se amplius exerceat, sodales vel ad cursum, vel ad pugillatum lacessiverit, quasi ineptus relegabitur ab alacritate convivii: sic apud mensam quandoque philosophandum est, ut crateri liquoris ad lætitiam nati adhibeatur non modo Nympharum, sed Musarum quoque admixtione temperies. Nam si, ut fateri necesse est, in omni conventu aut tacendum est, aut loquendum; quæramus silentium, ne conviviis, * an oportunus sermo conveniat. Si enim, ut apud Athenas Atticas Ariopagitę tacentes iudicant, ita inter epulas oportet sileri; non est ultra quærendum inter mensas philosophandum sit, nec ne. Si vero non erunt muta convivia, cur ubi sermo permittitur, honestus sermo prohibetur? Maxime cum non minus, quam dulcedo vini, hilarent verba convivium. Quid hoc, inquis, ad philosophiam? Imo nihil tam cognatum sapientiæ, quam locis & temporibus aptare sermones, personarum quæ aderunt, æstimatione in medium vota. Alios enim relata incitarunt exempla virtutum, alios beneficiorum, nonnullos modestiæ, ut & qui aliter agebant, sæpe auditis talibus, ad emendationem venirent. Sic autem vitiis irretitos, si & hoc in conviviis exegerit loquendi ordo, feriet philoso-

* al' Bri-chias.

* al' im-portunus.

 phia

* al. ferit. phia non ſentientes, ut Liber pater thyrſo* fecit, per obliquationem circumfuſæ hederæ latente mucrone, quia non ita profitebitur in convivio cenſorem, ut palam vitia caſtiget. Cæterum his obnoxii repugnabunt: & talis erit convivii tumultus, ut ſub huiuſmodi invitati videantur edicto:

Quod ſupereſt, læti bene geſtis corpora rebus
Procurate viri, & pugnam ſperate parati.

Ergo ſi oportunitas neceſſarię reprehenſionis emerſerit, ſic a philoſopho proficiſcetur, ut & tecta & efficax ſit. Quid mirum ſi feriat ſapiens, ut dico, non ſentientes, cum interdum ſic reprehendat, ut reprehenſus hilaretur? Nec tamen fabulis ſuis, ſed interrogationibus quoque vim philoſophiæ nihil ineptum loquentis oſtendet. Hanc ergo nullus honeſtus actus, locus-ve, cœtus nullus excludat, quæ ita ſe aptat, ut ubique ſic appareat neceſſaria, tanquam abeſſe illam nefas fuerit. Et poſt pauca, lœdoriæ & ſcommatis differentiam facit, quæ ſic interdum proferuntur à ſapiente, ut non modo amaritudine careant, ſed afferant tempeſtivam dulcedinem. Deinde interrogandi civilitatem, vel facetiam docet. Qui vult ergo amœnus eſſe conſultor, ea interroget, quæ ſunt interrogato facilia reſponſu, & quæ ſcit illum ſedula exercitatione didiciſſe. Gaudet enim quiſque provocatus ad doctrinam ſuam in medium proferendam, quia non vult latere, quod didicit, maxime ſi ſcientia, quam labore quæſivit, cum paucis illi familiaris, & plurimis ſit incognita, ut de aſtronomia, vel dialectica, cæteriſque ſimilibus. Tunc enim videntur conſequi fructum laboris, cum adipiſcuntur occaſionem publicandi quæ didicerant ſine oſtentationis nota; qua caret, qui non ingerit, ſed invitatur ut proferat. Contra magnæ amaritudinis eſt, ſi coram multis aliquem interroges, quod non * opima ſcientia quæſivit. Cogitur enim aut negare ſe ſcire, quod extre-

* al. optima.

extremum verecnediç damnum putant, aut respondens temere se eventui veri falsive committere. Unde sæpe nascitur inscitiæ proditio, & hoc omne infortunium pudoris sui imputat consulenti. Nec non & qui * obierunt maria & terras, gaudent cum de ignoto multis, vel terrarum situ, vel sinu maris interrogantur, libenterque respondent, & loca describunt, modo verbis, modo radio; gloriosum putantes quæ ipsi viderant, aliorum oculis obiicere. Quid duces, vel milites, quam fortiter à se facta semper dicturiunt, & tamen tacent arrogantiæ metu. Nonne hi si ut hæc referant invitentur, mercedem sibi laboris ęstimant persolutam, remunerationem putantes inter volentes narrare quæ fecerant? Adeo autem id genus narrationis habet quendam gloriæ saporem, ut si invidi vel æmuli forte præsentes sint, tales interrogationes obstrependo discutiant, & alias inserendo fabulas, prohibent illa narrari, quæ solent laudem creare narranti. Pericula quoque præterita, vel ærumnas penitus absolutas qui evasit, ut referat gratissime provocatur. Nam qui adhuc in ipsis vel paululum detinetur, horret admonitionem, & formidat relatum, ut Virgilius

* al' ambierunt.

Forsan & hæc olim meminisse iuvabit.

Iuvat si quem dicere iusseris amici sui repentinam felicitatem, quam sponte non audebat dicere, vel tacere, modo iactantiæ, modo malitiæ metu. Qui venatibus gaudet, interrogatus de silvæ ambitu, de ambage lustrorum, de venationis eventu. Religiosus si adest, da illi referendi copiam, quibus observationibus meruit auxilia Deorum, quantus illic ceremoniarum fructus: quia & hoc genus religionis existimant, numinum beneficia non tacere. Adde quod volunt se amicos numinibus æstimari. Si vero & senex præsens est, habes occasionem qua plurimum illi contulisse videaris, si eum interroges, vel quæ ad illum omnino non pertinent. Est

enim huic ætati loquacitas familiaris. Ut vero ad ſcommata redeamus, illa quæ plus urbanitatis, & minus amaritudinis habent, ſunt interiacienda conviviis: ut ſunt illa quæ de nonnullis corporum vitiis, aut parum, aut nihil gignentia doloris, ut ſi in calvitium cuiuſquam dicas, aut naſum, vel curvam erectionem, ſeu Socraticam depreſſionem. Hæc enim quanto minoris infortunii ſunt, tanto ſuavius lædunt. Contra oculorum orbitas, non ſine excitatione commotionis obiicitur. Quippe Antigonus rex Theocritum Chium, de quo iuraverat quod ei parſurus eſſet, occidit propter ſcomma ab eodem de ſe dictum. Cum enim quaſi puniendus ad Antigonum raperetur, ſolantibus eum amicis ac ſpem pollicentibus, quod * omnimodo clementiam regis experturus eſſet, cum ad oculos eius veniſſet, reſpondit: Ergo impoſſibilem mihi dicitis ſpem ſalutis. Erat autem Antigonus uno orbatus oculo, & importuna urbanitas maledicacem luce privavit. Nec negaverim philoſophos quoque incurriſſe per indignationem hoc genus ſcommatis. Nā cum regis libertus, ad novas divitias nuper erectus, philoſophos ad convivium congregaſſet, & irridendo eorum minutulas quæſtiones, ſcire ſe velle dixiſſet, cur & ex nigra, & ex alba faba, pulmentum unius coloris edat: Aridices philoſophus indigne ferens: tu nobis, inquit, abſolve, cur & de albis, & de nigris loris, ſimiles maculæ gignantur. Commendat ſcomma & conditio dicentis, ſi in eadem cauſa ſit, ut ſi alium de paupertate pauper irrideat, ſi obſcure natum, natus obſcure. Nam Tarſeus Amphias cum ex hortulano dives eſſet, & in amicum quaſi degenerem nonnulla dixiſſet, mox ſubiecit: ſed & nos de eiſdem ſeminibus ſumus, & omnes pariter lætos fecit. Illa vero ſcommata directa lætitia eum, in quem dicuntur, infundunt, ut ſi virum fortem vituperes quaſi ſalutis ſuæ prodigum, & pro

* al. omnino.

& pro aliis mori volentem. Aut si obieceris liberali, quod res suas profundat, minus sibi quam aliis consulendo. Sic & Diogenes Antisthenem Cynicum magistrum suum solebat, velut vituperando, laudare. Ipse me, aiebat, mendicum fecit ex divite, & pro domo ampla, fecit habitare in dolio. Melius autem ista dicebat, quam si diceret: Gratus illi sum, quia me philosophum, & consummatæ virtutis virum fecit. Ergo cum unum nomen scommatis sit, diversi in eo continentur effectus. Ideo apud Lacedæmonios inter cætera exactæ vitæ instituta, hoc quoque exercitii genus à Lycurgo institutum est, ut adolescentes & scommata sine morsu dicerent, & ab aliis in se dicta, perpeti discerent. At si quis eorum in indignationem ob tale dictum prolapsus fuisset, ulterius ei in alterum dicere non licebat. Verum quia lætitiæ in conviviis frequenter insidiatur ira, ab huiusmodi dictis temperandum est, & quæstiones convivales in omnes proponendæ sunt, aut solvendæ. Quod genus veteres ita ludicrum non putarunt, ut & Aristoteles de ipsis aliqua conscripserit, & Plutarchus, & Apuleius cum Frontone. Nec contemnendum sit, quod tot philosophantium meruit curam. At in exercitio rhetorum, oratorum-ve foro, longe commodiorem habent scommata locum. Quippe ubi motus adversarii sæpe proficit ad triumphum. Unde & hoc Ciceroni persamiliare fuisse traditur. Ipsis quoque lœdoriis crebro in * concionibus fori locus est, dum tamen ad probra non perveniant: quæ etsi non quiescant favore litigantis, cessare tamen debent ob reverentiam iudicis, & auditorum. Offenditur enim

al' contentionibus.

--- Quibus est equus, & pater, & res,

si quis, nisi evidentissima ratione, ad probra prosiliat. Sed & qui ea sustinet patienter, favorem omnium *ac temperantiam visus est meruisse. Con-

al'à temperantia.

vivia ergo lœdorias excludunt, ne felle earum tota convivalis dulcedo amarescat. Ad id quod hilaritatem conciliat, modestiæ consciam, undique conquirendum. Iocus enim comis, & venustus conviviantium risus, omnibus parentheticis iocundior est. Siquidem eleganter, licet in persona derisoris, Ethicus ait: Sed convivatoris, uti ducis ingenium, res adversæ nudare solent, cælare secundæ. Sed & vini indulgentia, licet dici soleat, quia siccis Deus omnia dura proposuit, modum habet, etsi fuerint qui Platonis autoritate ea passim crediderint haurienda.

Laudibus arguitur vini vinosus Homerus.

Et Plato ab eisdem vinosus convincitur extitisse. Certum est utrumque eorum vini laudasse usum, quod & naturam roborat, & acuit ingenium, & ad res gerendas animum remissum accendit. At Platonem inter minuta & modesta pocula, iocundiorem liberalioremque invitationem probasse fidelius traditur, quæ fieret sub quibusdam quasi arbitris, sobriisque magistris conviviorum. Et hoc est quod in primo, & secundo de legibus, non inutile viris esse decernit. Nam & modicis honestisque inter bibendum remissionibus, refici integrarique animos ad instauranda sobrietatis officia existimavit, redditosque sensim lætiores, ad intentiones rursus capessendas fieri habiliores, & simul si qui penitus in his affectionum cupiditatumq; errores inessent, quos celaret alios pudor reverens, ea omnia sine gravi periculo libertate per vinum data detegi, & ad corrigendum medendumque fieri opportuniora. Atque hoc Plato ibidem dicit: Non diffugiendas esse huiuscemodi exercitationes adversus vini violentiam propulsandam. Neque ullum unquam continentem prorsus, aut temperantem satis fideliter visum esse, cui vita non inter ipsa errorum pericula, & in mediis voluptatum illecebris explo-

explorata sit. Nam cui licentia, gratiæque omnes conviviorum incognitę sunt, quique illarum omnino expers sit, si eum forte ad participandas huiusmodi voluptates aut voluntas tulerit, aut casus induxerit, aut necessitas impulerit, mox deliniri, & capi, neque mentem eius animumque consistere. Congrediendum igitur, & tanquam in acie quadam cum voluptariis rebus, cumque ista vini licentia cominus decernendum, ut adversus eos non fuga, nec absentia simus tuti, sed vigore animi & constanti præsentia, moderatoque usu temperantiam continentiamque tueamur, & calefacto simul * refectoque animo, si quid in eo vel frigidæ tristitiæ, vel torpentis verecundiæ fuerit, abluamus. Poterit autoritas Platonis movere complures, sed mihi nimis arduus, & temerarius infirmioribus animis videtur, cum Baccho, imo & cum quavis voluptate congressus. Si Loth vir iustus, & dignus qui de Sodomorum eriperetur incendio, impellente vini stimulo corruit in incestum: Si Noe femora denudavit, fide & perseverantia boni subtractus diluvio, alter humani generis pater & salutis opifex, quis tuto congreditur, nisi forte seipsum tantis ducat patribus præferendum? Ut tamen Platonis non reluctemur edicto, congredi cum voluptate sit fortius, dum tamen tutius sit fugere, & illius declinare conflictum. Nec memini quenquam me invenisse de provocatoribus voluptatum, quem non legerim cecidisse. Eo forte spectant figmenta poëtica, quæ orgia sine furore transacta non recolunt, nec erubescunt sacra Bacchi cruore, parricidiis, & multiplicibus flagitiis maculare. Est præterea in conviviis observandum, ut instruendæ familiæ, & domus regendæ cura, & servilis obsequii moderatio, uni alicui demandetur, ne quid ineptum & imparatum appareat, ne quid stupendum, aut erubescendum emergat, ne dominum oporteat ad se gere-

* al. refotoque.

rendorum revocare solicitudinem, & ut dici solet, quasi in humeris portare convivas. Vitet etiam, qui conviva * comis esse voluerit, consiliandi consuetudinem, verbique secreti faciendi morem, eo quod in conviviis, id est, in iocundo amicorum convivantium cœtu, debent omnia esse nuda, & in amore & fide nihil debet esset absconditum, sed si fieri posset, oculos in pectora sua invicem mutuo transferre conspectu. Nullus enim locus, actitandis consiliis, aut vix ullus ineptior est. Siquidem verba secreta solent assidentibus exclusis esse molesta. Nam ipsa exclusio habet imaginem diffidentiæ. Sed & in his, quę palam dicuntur, fideliter exequendum erit, quod in primo libro de analogia scripsit C. Claudius Cæsar, vir excellentis ingenii, magnæque prudentiæ. Ait enim: Tanquam scopulum nautæ fugiunt, sic fugiendum est infrequens atque insolens verbum. Et quidem numerum convivarum expresserunt antiqui, ut nec pauciores essent, quam gratiæ, quæ clauduntur ternario, nec plures quam Musæ, id est, novem, aut in summa, Gratiarum & Musarum explerent numerum, ad duodenarium ascendentes. Obtinuit tamen apud eos qui rectius intuentur, ut in his officium patrisfamilias latissime pateat.

* al. cautus.

CAP. XI.

De molestiis & oneribus Coniugiorum, secundum Hieronymum & alios Philosophos: & de pernicie libidinis: de mulieris Ephesinæ, & similium, fide.

SICUT ergo sobrietas in conviviis necessaria est, ita rebus omnibus necesse est adesse modestiam. Siquidem de saturitate libido, de libidine immunditia, & multiplex pernicies generatur. At ex his nihil nisi dolor pœnitudinis sequitur: & bene agitur cum mœrentibus, si fructuosa sit pœnitudo. Unde hebetati cordis videtur opinio, quæ sine expletione

tione libidinis, diffinit perfectam non esse voluptatem. Traditur hoc sensisse Epicurum. Sed quicquid gregis illius grunniant * sues, & tam immundam, & tam funestam vocem, nulli Philosophorum arbitror placuisse, nedum Epicuro; qui tantus fuit, ut inter Philosophos propriam fecerit sectam. Sunt eius, autore Seneca, egregia multa, quæ passim possunt apud philosophos inveniri, & pro parte expressa sunt, & congesta in libro, qui de vestigiis, sive de dogmate philosophorum inscribitur. Sileni senis inveterati videtur amentia, potius quam sententia philosophi, & est certe asello cui insidebat brutior, cui hoc nequitia potuit suadere. Idipsum forte innuunt figmenta gentilium, quæ delirum senem vino æstuantem, aliis naturæ obtemperantibus, & quiete fessa recreantibus corpora, Lotide præ cæteris captum referunt, & tandem cum omnium irrisione, quem nec ætas, nec verecundia refrenabat, asini sui * ruditu revocatum. Omnis ergo voluptas libidinis turpis est, ea excepta, quæ excusatur fœdere coniugali, & indultæ licentiæ beneficio, quicquid erubescentiæ poterat inesse, abscondit. Unde & nuptiæ à nubendo dici maiores tradiderunt, quia pudenda humanæ infirmitatis nubit, id est abscondit, ut ait Nonius Marcellus, indulgentia legis. Inolevit etiam consuetudo, ut quos in commercium carnis, ecclesiæ iungit autoritas, pallio velentut altaris, aut alio ab ecclesia constituto, ut torus qui Christo conciliante * construitur, sit in fide castitatis, fragilitatis suæ maculas contegat, ut totius sit probri, aut confusionis ignarus. Præferuntur & faces, lampades, & luminaria accenduntur, quia geminum torum, qui palam, & non sua urgente libidine, sed honesta consentientium voluntate sternitur, decus boni coniugalis illustrat. Nam Hymenæus lucem amat, & alacer pharetra puer Cupido, furtivam succendens

* al. grues.
* al. rugitu.
* al. consternitur.

cendens flammam, latebras & angulos quærit. Licet autem honesta sit, & utilis copula maritalis, angustiæ quam lætitiæ fœcundior est: Parit enim in dolore vel filios: nec aliquem producit fructum, quem non amaritudo præcedat, aut sequatur. Unde, referente Valerio, Socrates humanæ sapientiæ quasi quoddam terrestre oraculum, ab adolescentulo quodam consultus, utrum uxorem duceret, an se omni matrimonio abstineret, respondit, eum utrum eorum fecisset, acturum pœnitentiam. Hic te, inquit, * solitudo, hic orbitas, hic generis interitus, hic heres alienus excipiet. Illic perpetua solicitudo, contextus querelarum, dotis exprobratio, affinium grave supercilium, garrula socrus, lingua * subcesoria alieni matrimonii, incertus liberorum eventus. Non passus est iuvenem in contextu rerum asperarum, quasi lætæ materiæ facere delectum. Concinit in hunc modum totus recte philosophantium chorus: ut si qui Christianæ religionis abhorrent rigorem, discant vel ab ethnicis castitatem. Non tamen quod coniugali [illegible] castitati, sed centesimum, aut sexagesimum fructum, licet de radice tricesimi oriantur, minime arbitror tricesimo componendum. Zeno, Epictetus, Aristoteles, Critolaus, & Epicureorum quamplurimi traduntur posteris hanc publicasse sententiam. Fertur, autore Hieronymo, aureolus Theophrasti liber de nuptiis: in quo quærit, an vir sapiens ducat uxorem. Et cum diffinisset, si pulchra esset, si bene morata, si honestis parentibus orta; si ipse sanus & dives, sic sapientem aliquando inire matrimonium, statim intulit: Hæc autem raro in nuptiis universa concordant. Non est igitur uxor ducenda sapienti. Primum enim impediri studia philosophiæ, nec posse quenquam libris & uxori pariter inservire. Multa esse quæ matronarum usibus necessaria sint. Pretiosæ vestes, aurum, gemmæ,

* al' solicitudo.

* al' subcensoria.

mæ, sumptus, ancillæ, supellex varia, lecticæ, & exedra deaurata. Deinde per totas noctes garrulæ conquestiones. Illa ornatior procedit in publicum, hæc honoratur ab omnibus, ego in in conventu feminarum misella despicior. Cur aspiciebas vicinam? Quid cum ancillula loquebaris? De foro veniens quid attulisti? Non amicum habere possumus, non sodalem. Alterius amorem, suum odium suspicatur. Si doctissimus præceptor in qualibet urbium fuerit, nec uxorem relinquere, nec cum sarcina ire possumus. Pauperem alere difficile est; divitem ferre, tormentum. Adde, quod nulla est uxoris electio, sed qualiscunque obvenerit habenda, si iracunda, si fatua, si deformis, si superba, si fœtida, quodcunque vitii est, post nuptias discimus. Equus, asinus, bos, canis, & vilissima mancipia, vestes quoque & lebetes, sedile ligneum, calix & urceolus fictilis probantur prius, & sic emuntur. Sola uxor non ostenditur, ne ante displiceat, quam ducatur. Attendenda est semper eius facies, & pulchritudo laudanda, ne, si alteram aspexeris, se æstimet displicere. Vocanda domina, celebrandus natalis eius, iurandum per salutem illius, ut sit superstes optandum, honoranda nutrix eius & gerula. Servus paternus & alumnus, & formosus assecla, & procurator calamistratus, & in longam securamque libidinem exectus spado, sub quibus nominibus adulteri delitescunt. Quoscunque illa dilexerit, ingrati etiam amandi. Si totam ei domum regendam commiseris, serviendum est. Si aliquid tuo arbitrio reservaveris, fidem sibi haberi non putabit, & in odium vertetur ac iurgia, & nisi cito consulueris, parabit venena. Anus, & aurifices, & ariolos, & institores gemmarum, sericarumque vestium, si intromiseris, periculum pudicitiæ est; si prohibueris, suspicionis iniuria. Verum quid prodest etiam diligens custodia, cum uxor servari impudica non

possit;

possit: pudica, non debeat? Infida enim custos est castitatis necessitas, & illa vera pudica dicenda est, cui licuit peccare, sed noluit. Pulchra cito adamatur, fœda facillime concupiscit. Difficile custoditur quod plures amant. Molestum est possidere, quod nemo habere dignetur. Minore tamen miseria deformis habetur, quam formosa servatur. Nihil tutum est, in quo totius populi vota suspirant, alius forma, alius facetiis, alius ingenio, alius liberalitate sollicitat. Aliquo modo expugnatur, quod undecunque incessitur. Quod si propter dispensationem domus, & languoris solatia, & fugam solitudinis ducuntur uxores, multo melius dispensat servus fidelis obediens autoritati domini, & dispensationi eius obtemperans, quam uxor, quæ in eo se æstimat dominam, si adversus viri fecerit voluntatem, id est, quod placet, non quod iubetur. Assidere autem ægrotanti magis possunt amici, & vernulæ beneficiis obligati, quam illa, quæ nobis imputet lachrymas suas, & hereditatis suæ spe vendat illuviem, & solicitudinem iactans, languentis animum desperatione conturbet. Quod si langueerit, coægrotandum est, & nunquam ab eius lectulo recedendum, Aut si bona fuerit, & suavis uxor, quæ tamen rara avis est, cum parturiente gemimus, cum periclitante torquemur, Sapiens autem nunquam solus esse potest. Habet secum omnes qui sunt, quique unquam fuerunt boni, & animum liberum quocunque vult transfert. Quod corpore non potest, cogitatione complectitur. Et si hominum inopia fuerit, loquetur cum Deo. Nunquam minus solus erit, quam cum solus fuerit. Porro liberorum causa uxorem ducere, ut vel nomen nostrum non intereat, vel habeamus præsidia senectutis, & certis utamur heredibus, stolidissimum est. Quid enim ad nos pertinet recedentes è mundo, si nomine nostro alius non vocetur, cum & filius non

statim

statim patris vocabulum referat, & innumerabiles sint, qui appellentur eodem nomine? Aut quæ senectutis auxilia nutrire domi, qui aut prior te forte moriatur, aut perversissimis moribus sit, aut certe cum ad maturam ætatem pervenerit, tarde ei videaris mori? Heredes autem & meliores, & certiores; sunt amici, & propinqui, quos iudicio eligas, quam quos, velis nolis, habere cogaris. Licet certa hereditas sit, dumad vivis, bene uti substantia tua, quam tuo labore quæsita, in incertos usus relinquere. Hæc & huiusmodi Theophrastus; quæ vel sola matrimoniorum angustias, & calamitates exquisitæ dulcedinis sufficiunt explanare. Scite fertur dixisse P. Clodius: quia improbe Neptunum accusat, qui iterum naufragium fecit. At non illud inelegantius diceretur: quia improbe Venerem *accusat adversam, qui secundam ducit uxorem. Quis enim ei compatietur, qui semel *solutus à vinculis, revolvat ad catenas. Plane indignus est libertatis honore, & quiete, qui ad excussum servitutis recurrit iugum. Unde monstris simile est, quod hi qui non modo philosophiæ, sed & religionis sibi vendicant nomen, arceri nequeunt ab amplexibus mulierum. Sæpe enim qui antequam nomen profiteretur alterutrum, si tamen hæc, religio scilicet & philosophia, numerum faciunt, cum sine religione nemo recte valeat philosophari, continentissime vixit: cum in aliquem gradum promotus est, nactusque quietem, primæ & summæ deliberationis acumen exercet in eligenda uxore vel ducenda. Aut quod nequius est, vicinorum matrimonia solicitare, & corrumpere non veretur. Erumpit interdum inverecunda intemperies mulierum: quia, ut scribit Herodotus, mulier cum veste deponit & verecundiam. Erumpit, inquam, impudens, & in facie erubescentium populorum, genialis tori revelat & denudat arcana, & de mariti frigiditate

*al. causatur.
*al. exutus.

conqueritur, allegans hanc sufficientem & evidentem repudii vel divortii causam, quod semivir est, & inutilis matrimonio, qui non est promptus ad coitum. Eleganter quidem Gaufridus de Heroum villa, familiaris meus, unius talium in causa huiusmodi confudit audaciam. Cum enim ei patronus datus esset à iudice, celebraturo, ut putabatur, divortium, & mulier generosa audientibus amicis & suffragatoribus, advocato, ut fit, diligentius merita causæ suæ exponeret, scrutatus est ab ea vir prudens; an alium maritum quandoque habuerit. Quod cum illa negasset, quæsivit iterum an adhuc virgo esset, dicens: Hoc sibi inquisitu, & scitu pernecessarium, ne à discreto iudice caperetur occasione aliqua in sermone. Illa vero hoc, verecunde tamen, eo quod sibi non bene credebatur, asseruit. Et ille: An simul de noctu dormire consueverint, & se invicem osculari & amplexari maritus & ipsa, inquisivit. Quæ omnia cum illa fateretur: Unde ergo, inquit, patronus, nosti virgo pudicissima, prudentissima, pudoratissima, quod efficacem tecum virum non impleverit, & totius matronii iura persolverit? Quis te docuit, quid sit coitus, ut eum tecum coiisse neges, inter tot oscula, tot amplexus, qui te pro libitu quotiens voluit pertractavit licentia maritali? Nam & quædam animantia certum est se invicem osculando misceri. Alia se tenuiter tangendo concipiunt. Et sunt qui suo gravidante calore, ab aëre temperato imprægnantur, & pariunt. * Hic illa tandem erubuit, hoc solum dicens, se quid ad huiusmodi captiones * hisceret, non habere. Sed bene cum philosophantibus, id est, cum clericis agitur, quod nemo eorum frigidus est, aut in iudicio perfusus huiusmodi macula. Cicero rogatus ut post repudium Terentiæ, sororem Hirtii duceret, omnino facere supersedit, dicens se non posse & uxori, & philosophiæ pariter operam dare.

*al' Hæc audiens illa.
*al' responderet.

Phi-

Philippum regem Macedonum, contra quem Demosthenis Philippicæ tonant, introeuntem ex more cubiculum, uxor exclusit irata. Qui exclusus tacuit, & iniuriam suam versu tragico consolatus est. Gorgias Rhetor librum pulchertimum de concordia, * Græcis tunc inter se dissidentibus, recitavit Olympiæ. Cui Melantius inimicus eius: Hic nobis, inquit, de concordia præcipit, qui se, uxorem, & ancillulam, tres in una domo, concordare non potuit. Æmulabatur quippe uxor eius ancillulæ pulchritudini, & castissimum virum * quotidianis iurgiis exagitabat. Unde ut cesset invidia, & quies * matrimoniis reformetur, ditioribus in consuetudinem versum est, ne quam habeant in domo pulchriorem. Socrates cum duarum uxorum iurgia vellet reprimere, in eum novissime verterunt impetum, & male mulctatum, fugientemque diu persecutæ sunt, & * in solio in quo morabantur, postmodum lotio perfuderunt. In muliebrem levitatem ab autoribus passim multa scribuntur. Forrasse falso interdum finguntur plurima, nihil tamen impedit ridentem dicere verum, & fabulosis narrationibus, quos philosophia non reiicit, exprimere quid obesse possit * minoribus. Ex his enim liquet, quam facile ament, quanta oderint levitate, quam cito obliviscantur affectuum, & naturæ immemores, interdum in filios armentur, interdum in viscera sua. Sunt aliquæ pudicissimæ, licet Satyricus dicat, quoniam

Rara avis in terris, nigroque simillima cygno,

mulier exactæ castitatis. Et tragicus, nullam esse feminam tam pudicam, quæ non peregrina libidine usque ad furorem incendatur. Matrona quædam, referente Petronio, Ephesi tam notæ erat pudicitiæ, ut vicinarum quoque gentium feminas ad spectaculum sui evocaret. Hæc ergo cum virum extulisset, non contenta vulgari more funus prose-

* al' gravis.

* al' quotidie.

* al' matrimonii.

* al' à.

* al' in moribus.

qui, crinibus sparsis & turbatis, aut nudatum pectus in conspectu frequentiæ plangere, in conditorium etiam prosecuta est defunctum, positumque in * hypogato, Græco more, corpus custodire ac flere totis noctibus diebusque cœpit. Sic affligantem se, ac mortem inedia persequentem, non parentes potuerunt abducere, non propinqui. Magistratus ultimo repulsi, abierunt. Complorataque singularis exempli femina ab omnibus, quintum iam diem sine alimento trahebat: assidebat ægræ fidissima ancilla, simulque & lachrymas commendabat lugenti, & quotiescunque defecerat positum in monumento lumen, * revocabat. Una igitur in tota civitate fabula erat, solum illud affulsisse verum pudicitiæ amorisque exemplum, omnis ordinis homines confitebantur. Tum interim imperator provinciæ latrones crucibus iussit affigi, secundum illam casulam, in qua recens cadaver matrona deflebat. Proxima ergo nocte cum miles, qui cruces servabat, ne quis ad sepulturam corpus detraheret, notasset sibi & lumen inter monumenta clarius fulgens, & gemitum lugentis audisset, vitio gentis humanæ, concupiit scire quis, aut quid faceret. Descendit itaque in conditorium, visaque pulcherrima muliere, primo quasi quodam monstro, infernisque imaginibus turbatus * subsistit. Deinde ubi corpus iacentis aspexit, & lachrymas consideravit, faciemque unguibus sectam, ratus scilicet id quod erat, desiderium extincti feminam pati non posse, attulit in monumentum cœnulam suam, cœpitque hortari lugentem, ne perseveraret in dolore supervacuo, ac nihil profuturo gemitu pectus diduceret. Omnium eadem esse, scilicet idem domicilium, & cætera, quibus exulceratæ mentes ad sanitatem revocantur. At illa ignota consolatione percussa, laceravit vehementius pectus, raptosque crines, super pectus iacentis imposuit.

Non

* al' hypogeo.

* al' renovabat.

* al' substitit.

Non recessit tamen miles, sed eadem exhortatione tentavit dare mulierculæ cibum, donec ancilla * humi (certum habeo) odore corrupta, primum ipsa porrexit ad humanitatem invitantis victam manum. Deinde refecta potione & cibo, expugnare dominæ pertinaciam cœpit: & quid proderit, inquit, tibi hoc, si soluta inedia fueris, si te vivam sepelieris, si, antequam fata poscant, indemnatum effuderis spiritum?

* al' incertum habeo, an vini odore.

Id cinerem, aut manes credis curare sepultos?

Vis tu reviviscere, reluctantibus fatis, extinctum? Vis discusso muliebri errore, quam diu licuerit lucis commodis frui? Ipsum te iacentis corpus admonere debet ut vivas. Nemo invitus audit, cum vivere cogitur, aut sumere cibum. Itaque mulier aliquot dierum abstinentia sicca, passa est frangi pertinaciam suam. Nec minus avide replevit se cibo, quam ancilla quæ prior victa est. Cæterum scitis quid plerumque tentare soleat humanam satietatem. Quibus blanditiis impetraverat miles ut matrona vivere vellet, eisdem etiam pudicitiam eius aggressus est. Nec deformis, aut infacundus iuvenis castæ videbatur, ancilla gratiam conciliante, ac subinde dicente,

--- Placitone etiam pugnabis amori?
Nec venit in mentem quorum consederis arvis?

Quid diutius moror? Ne hanc quidem partem corporis mulier abstinuit, victorque miles utrumque persuasit. Iacuerunt ergo una, non tantum illa nocte, qua nuptias fecerunt, sed postera etiam, ac tertia die, præclusis videlicet conditorii foribus, ut quisque ex notis ignotisque ad monumentum veniens, putasset expirasse super corpus viri pudicissimam uxorem, Cæterum delectatus miles & forma mulieris, & secreto, quicquid boni per facultates poterat, coëmebat, & prima statim nocte ferebat in monumentum. Itaque unius cruciati pa-

rentes, ut viderunt laxatam custodiam, detraxerunt nocte pendentem, & supremo mandaverunt officio. At miles * circumscriptus dum desidet, ut postero die vidit unam sine cadavere crucem, veritus supplicium, mulieri quid accidisset exponit. Nec se expectaturum sententiam iudicis, sed gladio ius dicturum ignaviæ suæ, commendans modo perituro locum provideret, & fatale conditorium familiari ac viro faceret. Mulier non minus misericors, quam pudica: Nec istud, inquit, dii sinant, ut eodem tempore duorum mihi charissimorum hominum duo funera spectem. Malo mortuum impendere, quam vivum occidere. Secundum hanc * rationem iubet ex * area corpus mariti sui tolli, atque illi, quæ vacabat, cruci affigi. Usus est miles ingenio prudentissimæ feminæ. Posteroque die populus miratus est, qua ratione mortuus isset in crucem. Tu historiam, aut fabulam, quod his verbis refert Petronius, pro libitu appellabis. Ita tamen ex facto accedisse Ephesi, & Flavianus autor est. Mulieremque tradit impietatis suæ, & sceleris parricidalis, & adulterii pœnas luisse. Non quidem solus est in mulierum ineptiis ridendis, aut exprimendis Petronius. Scribit beatus Hieronymus, quia totæ Euripidis tragœdiæ in mulieres maledicta sunt, & quod Epicurus, quanquam Metrodorus discipulus eius Leontion habuerit uxorem, raro dicit sapienti ineunda coniugia, quia multa incommoda admixta sunt nuptiis. Et quomodo divitiæ & honores, & corporum sanitates, & cætera quæ indifferentia nominamus, nec bona, nec mala sunt, sed velut in meditullio posita, usu & eventu vel bona, vel mala fiunt: Ita & uxores sitas in bonorum malorum-ve confinio. Grave vero esse viro sapienti venire in dubium, utrum bonam an malam ducturus sit. Si ergo tanta est molestia nuptiarum, quæ proculdubio bonæ sunt, & à domino in-

* al. circumspectus.
* al. orationem.
* al. arca.

no institutæ, ut eas sapiens reformidet, quis nisi demens eam approbet voluptatem, quæ illicita est, & tota versatur in sordibus, quam homines culpant, & Deus proculdubio condemnabit? Nam cum hæ duæ voluptates, scilicet gulæ, & Veneris, quodammodo brutorum sint, altera porci immunditiam, altera & hirci videtur habere fœtorem. Ut enim pudicitia inter virtutes eminet, sic petulantia in vitiis abiectissima est: & cum illa utrumque deceat sexum, muliebrem tamen magis exornat. Siquidem doctissimi viri vox est, pudicitiam imprimis esse retinendam, qua amissa omnis virtus ruit. In hac muliebrium virtutum principatus est. Hæc pauperem commendat, divitem extollit, deformem redimit, exornat pulchram. Bene meretur de maioribus, quorum sanguinem sobole furtiva non vitiat. Bene de liberis, quibus nec de matre erubescendum est, nec de patre dubitandum est. Bene imprimis de se, quam à contumelia alieni corporis vendicat. Captivitatis nulla maior calamitas est, quam ad alienam libidinem trahi. Viros * consulares illustrat eloquentia, in nomen æternum transfert gloria militaris, triumphosque novæ gentis consecrat. Multa sunt, quæ per se clara ingenia nobilitant, mulierum propriæ virtus, pudicitia est. Hieronymus testis est, quod antequam religio Christiana fulgeret in mundo, unicubas semper habuisse inter matronas decus: per illas Fortunæ muliebri sacra fieri solitum: nullum sacerdotem bigamum, nullum flaminem bimaritum. Hierophantas quoque Atheniensium diutissime cicutæ sorbitione castrari, & postquam in pontificatum fuerint allecti, viros esse desinere. In immensum pagina protendetur, si ea perstrinxero, quæ in hac parte tragici, oratores, comici, satyrici, poëtæ, ut de philosophis, ethicis, & theologis taceam, prodiderunt. Sed tamen nec

* al. consulatos.

omnes istos arbitror suffecisse ad hanc, non dico malitiam delendam, aut reprimendam, sed nec ad exponendam. Si dixero quod multi sunt experti, quia

Nec melior, pedibus silicem qua concutit atrum,
Quam qua servorum vehitur cervice suorum*

* al' Syrorum.

hoc in iniuriam mulierum dictum, malitia calumniabitur. Nihil enim melius, nihil utilius muliere pudica, nihil eorum quæ possunt excogitari iocundius his, qui continere non possunt, aut nolunt. Sed desipientis est ab his laudem * spectare, quæ veniam rectius merentur, quam gloriam, si tamen moderationis bono fuerint temperata. Alioquin non venia, sed pœna, sed ignominia utriusque libidinis maculam prosequetur: nisi forte decorus habendus sit, qui in hircum transformatur aut suem.

* al' sperare.

CAP. XII.

Quod brutis & insensibilibus quidam appetunt conformari: & quanta humanitate cum servis vivendum sit: & de trium reliquorum sensuum voluptate.

Nulli utique animantium generi rectius conformantur, qui summum bonum vitæ, in gustandi & tangendi voluptate, ne dicam luxuria, posuerunt. Cæterum hoc aliorum sensuum luxuriam non excusat, cum manifesta sit humanæ dignitatis abiectio, si non hirco aut sui, sed leoni & pardo, sed pantheræ aut Satyro, sed pavoni, philomenæ, aut psittaco, sed cuicunque brutorum aut insensibilium studeat coæquari. Siquidem ad angelicam puritatem rectius aspirabit, qui in ea creatus est dignitate originis, ut in cumulo veræ & æternæ beatitudinis, perfectioni angelicæ possit esse conformis. Nam & patrum inconcussa sanxit autoritas, quia natura humanæ mentis solus dominus dignior est, & quod omnia hæc, quæ humanus miratur error, ut homini serviant, ab eo fa-

eo facta sunt, qui hominem fecit, ut æternitatis & beatitudinis suæ participem faceret. Quis ergo præsidentis domini non vilipendat arbitrium, si servilem & abiectam affectat conditionem? Non tamen quod servos dicam habendos esse contemptui, nisi servilibus vitiis vivant. Sicut enim vera & unica libertas est, servire virtuti, & ipsius exercere officia; ita unica & singularis servitus est, vitiis subiugari. Errat plane quisquis aliunde conditionem alterutram opinatur accidere. Siquidem omne hominum genus in terris simili ab ortu surgit, eisdem constat & alitur elementis, eundemque spiritum ab eodem principio carpit, eodemque fruitur cœlo, æque moritur, æque vivit. Unde & Prætextatus in Saturnalibus Euangelum reprimens, his utitur argumentis. Servi, inquit, sunt, imo homines. Servi sunt, imo conservi. Si cogitaveris, tantundem in utrosque licere Fortunæ, tam tu illum videre liberum potes, quam ille te servum. Nescis qua ætate Hecuba servire cœperit, qua Crœsus, qua Darii mater, qua Diogenes, qua Plato ipse? Postremo quid ita nomen servitutis horremus? Servus est quidem, sed necessitate, sed fortasse libero animo servus est. Hoc illi nocebit, si ostenderis quis non sit. Alius libidini servit, alius avaritiæ, alius ambitioni, omnes spei, omnes timori. Et certe nulla servitus turpior, quam voluntaria. At nos iugo à fortuna imposito subiacentem, tanquam miserum, vilemque calcamus. Quod vero nos nostris cervicibus inferimus, non patimur reprehendi. Invenies inter servos aliquem pecunia fortiorem: invenies dominum, spe lucri oscula aliorum servorum manibus infigentem. Non ergo fortuna homines æstimabo, sed moribus. Sibi quisque dat mores, conditionem casus assignat. Quemadmodum stultus est, qui empturus equum, non ipsum conspicit, sed statum

eius ac frenos: Sic ſtultiſſimus eſt, qui hominem aut ex conditione, aut ex veſte æſtimandum putat. Non eſt, mi Euangele, quod amicū tantum in foro, & in curia quæras, ſi diligenter attenderis, invenies & domi. Tu modo vive cum ſervo clementer, comiter quoque, & in ſermonem illum, & in neceſſarium nonnunquam admitte conſilium. Nam & maiores noſtri, omnem dominis invidiam, omnem ſervis contumeliam detrahentes, dominum patrem familias, ſervos familiares appellaverunt. Colant ergo te potius ſervi tui, mihi crede, quam timeant, nec tibi parum videatur eſſe quod diis ſatis eſt. Nam qui colitur, etiam amatur. Nec poteſt amor cum timore miſceri. Unde enim putas arrogantiſſimum illud manaſſe proverbium, quo iactatur, totidem nobis hoſtes eſſe, quot ſervos? Non habemus hoſtes illos, ſed facimus, cum in illos ſuperbiſſimi, contumelioſiſſimi, & crudeliſſimi ſumus, & ad rabiem nos cogunt venire delitiæ, ut quicquid non ex voluntate reſponderit, iram furoremque provocet. Domi enim nobis animos induimus tyrannorum, & non quantum decet, ſed quantum licet, exercere volumus in ſervos. Nam ut cætera crudelitatis genera prætercam, ſunt qui dum ſe menſæ copiis, & aviditate diſtendunt, circumſtantes ſervos movere labra, nec in hoc quidem, ut loquantur, permittunt. Virga omne murmur compeſcitur, & ne fortuita quidem verberibus excepta ſunt. Tuſſis, ſternutamentum, ſingultus, magno malo luitur. Sic fit, ut iſti de domino loquantur, quibus coram domino loqui non licet. At illi quibus non tantum præſentibus dominis, ſed cum ipſis erat ſermo, quorum os non conſuebatur, parati erant pro domino porrigere cervicem, & periculum imminens in caput ſuum vertere. In conviviis loquebantur, ſed in tormentis tacebant. Hæc Prætexatus: & de fide ſervorum

mul-

multa & præclara ſubiungit, & quæ eſſent in quantavis nobilitate ſanguinis glorioſa, & cuivis imitanda. Nihil enim decorum eſt, quod non à virtute profluxerit, & ſe invicem turpitudo & vitium infauſto ambitu circumſcribunt. In hoc autem ſolo vitiorum impulſu quiſque * prolabitur, ut eorum ſe deiiciat & devoveat ſervituti, quibus natus eſt imperare. Qui ad ſpectacula confluunt, aut evocant ad ſe ſpectacula inhoneſta, aut ſe ipſos affectatis nugis volunt eſſe ſpectaculo inſipientium, quoniam hæc lenocinia vanitatis recte ſapienti placere non poſſunt, oculorum capiuntur illecebris, & licet mitius elidantur, corruunt tamen à dignitate conditionis ſuæ, & ad eam, quam diffitentur, ſervilem relabuntur. Quid ergo aliud faciunt mimi, hiſtriones, paraſiti, & huiuſmodi monſtra hominum, niſi quod ineptam convincunt felicium ſervitutem? Sed & illi qui * voculis capiuntur, licet aurium ſenſus puriſſimus & defæcatiſſimus ſit, ſerviunt quidem, iugo tamen premuntur mitiori, ſi alias non prævaleant vitia. Nam ab olfactu vix aliquis omnino capitur, niſi forte Lotophagum vivat. Non aliquid adverſus cantores, aut muſicos ſtruo, cum teſte Quintiliano, Valerio, Flaviano, & aliis multis, Socrates etiam in ſenectute didicerit muſicam, credens ſi muſica deforet, ſibi cumulum ſapientiæ defuturum. In ea tamen nimium occupari, citra philoſophicam gravitatem eſt. Nunquid enim virum decebit ſapientē, præſertim quod etiam in ſexu muliebri turpitudinis non effugit notam? Nam & Saluſtius Semproniam reprehendit, non quidem quod ſaltare, & pſallere, ſed quod optime ſcierit. Ait enim, pſallere & ſaltare elegātius quam neceſſe eſt probę. Optime tamen cantare, ſi citra levitatem poſſet haberi, plane deſiderabile eſt. In omnibus enim quæ ſimpliciter expetibilia ſunt, quo intenſiora ſunt in qualitate boni, eo expetibiliora ſunt. Sed ex adiunctis

* al. probabitur.

* al. oculis.

iunctis possunt nonnulla esse suspecta. Lucius Sylla vir tanti nominis, optime cantasse traditur: sed dotem, libidinis & crudelitatis nota perstrinxit. Catoni quoque visum est bene cantare, non serii hominis esse. Unde nimirum Marcum senatorem non ignobilem, Cecilium spaciatorem, & fescenninum vocat, eumque staticulos dare his verbis ait: Descendit de cantherio, inde staticulos dare, ridicularia fundere. Et alibi: Praeterea cantat ubi collibuit, interdum Graecos versus agit, iocos dicit, voces * denuctat, staticulos dat. Porro illa voluptas aurium grata est honestati, quae virtutis est amica, aut non est conscia turpitudinis. Oculorum vero voluptas histriones introduxit, & mimos: quod & Scipio Africanus Æmilianus, in oratione contra legem iudiciariam Tiberii Gracchi, non mediocriter reprehendit. Docentur praestigias inhonestas, cum cinaedulis, & sambuca, psalterioque eunt in ludum histrionum, discunt cantare, quae maiores nostri ingenuis probro ducier voluerunt: eunt, inquam, in ludum saltatorium inter cinaedos virgines, puerique ingenui. Haec cum mihi quisquam narrabat, non poteram animum inducere, ea liberos suos homines nobiles docere. Sed cum ductus sum in ludum saltatorium, plus mediusfidius in eo ludo vidi pueris virginibusque ducentis. In his, quod me reipublicae maxime misertum est, vidi unum filium petitioris, puerum bullatum, non minorem annis duodecim, cum crotalis saltare. Croton Graece pulsus dicitur, & inde cymbala sic dicuntur; vel musicum notat instrumentum, quod in sono vocem ciconiae imitatur: nam ipsa apud Ægyptios crotalus appellatur. Crotala quoque dicuntur sonorae sphaerulae, quae quibusdam granis interpositis, pro quantitate sui, & speciemetalli, varios sonos edunt. Quam saltationem impudicus servulus honeste saltare non posset.

Patet

*al' demutat.

Patet ergo quanto affectu ingemuerit Africanus, quod vidisset cum crotalis saltare filium petitoris, id est, candidati, quem ne * cum quidem spes & ratio adipiscendi magistratus, quo tempore se, suosque, ab omni probro debuit vindicare, potuerit coercere, quo minus faceret, quod scilicet turpe non habebatur. Nam & ab eo tempore quo optimis moribus in urbe vivebatur, scilicet inter duo bella Punica, ingenui filii Senatorum in ludum saltatorium commeabant, & illic crotala gestantes saltare discebant. Adeo quidem, ut ab heroicis conviviis nequaquam arceretur ludus saltatorius. Nam & Socraticum symposium ab autoritate philosophorum, qui illic convenerant, celebre est, & tamen non defuit qui sub illorum supercilio peteret psaltriam intromitti, ut puella, supra naturam mollior, canora dulcedine, & saltationis lubrico, exerceret illecebris philosophantes. Cæterum histriones non inter turpes habitos, Cicero autor est, qui sicut Furius Albinus refert, Roscio & Æsopo familiariter usus est, adeo quidem, ut res rationesque eorum sua solertia tueretur. Quod cum ex aliis multis, tum ex epistolis eius declaratur. Nam illa oratio celebritate sui innotuit, in qua populum Romanum obiurgat, quod Roscio agente tumultuarit. Et quidem constat cum ipso histrione contendere solitum, utrum ille sæpius eandem sententiam variis gestibus efficeret, an ipse per eloquentiæ copiam, sermone diverso pronunciaret. Quæ res ad hanc artis suæ fiduciam Roscium abstraxit, ut librum conscriberet, quo eloquentiam cum histrionia compararet. Is est Roscius, qui etiam Syllæ charissimus fuit, & annulo aureo ab * eodem dictatore donatus est. Tanta autem fuit gratia & gloria, ut mercedem diurnam de publico mille denarios sine gregalibus solus acciperet. Æsopum quoque ex pari arte ducenties se-

* al. tamen.

* al. eiusdem.

ster-

* al. utinam. stertium reliquisse constat. Sed* uter si histriones videntur ob autoritatem Ciceronis, & prædictorum heroum, in cœtum sapientium admittendi, eligantur Roscio similes, & Æsopo, qui etsi non facere, quod tamen illi noverant, vel intelligere libros sciant, & amatores sint potius, quam impugnatores literarum, quas nemo unquam sapiens, aut bonus odio habuit. Ciceronem refert Valerius literas contempsisse, & in contemptu ipso fuisse fontem abundantissimum litterarum, ob hoc forte quod studium negotiis * præponebat. Nam institit eis etiam, dum contempsit. Ipseque contemptus Ciceronis, multorum studio studiosior est. Non facile tamen crediderim, ad hoc quenquam impelli posse litteratum, ut * histrionem profiteatur, licet facile inveniantur quamplurimi, quos non pudet agere, & implere sordidum histrionem. Gestus siquidem exprimunt, rerum utilitate deducta. Fertur Beatus Hieronymus tres à mensa clericos exclusisse, quia ipsos incompositos vidit, turpe ducens honesto & gravi viro, in eius consortio aliquem incompositum inveniri. Et quidem hoc laude maiori dignum est, quam si, ut ab eis laudaretur, admitteret. Licet autem aliqua sit voluptas oculorum in talibus, vix sine turpitudine exerceri poterit, vel admitti. Est & illa voluptas in viro gravi notabilis ex causa luxuriæ, quæ ornatum suum in pretio vestium, aut colore, aut forma, aut usus novitate consistere opinatur. Ut enim ait Ethicus,

* al postponebat.

* al histrioniam.

Maltinus tunicis demissis ambulat: est qui
Inguen ad obscœnum demissis usque facetus.

Alter solis lineis brumæ horrores excludit, & dum omnia gelu constricta rigent, tenui sudat in cyclade, & illius delitias, etiam bombicinus urit pannus, aut premit. Hic cæpa tunicatior, densatis pellibus & epitogiis, chlamydi penulam superducit, &

quasi

quasi conglobatus in orbem rotulari, quam incedere, magis idoneus est. Ille nunc utitur penula, nunc campestri: id solum agens, ut aliis dissimilis habeatur. Ille tantas exquisiti ornatus affectat munditias, ut nimio splendore cultus operosi, ad sordes videatur accedere. Quicquid enim dedecet, & quodammodo polluit, aut potius expellit honestatem, sordidum est, & habendum in sordibus. Non tamen arguitur quod necessitas introducit, quia non omnes omnia possunt, & est cuius natura exigit, unde alius oneratur, aut quod omnino ferre non potest. Hoc autem philosophia præcipit observari, ut quisque in omnibus fugiat notam, indicens actioni rectitudinem, ne sit reprehensibilis; sermoni cautelam, ne sit contemptibilis; habitui modestiam, ne sit notabilis. Intemperantiam namque nota convincit. In hodiernum diem arguitur intemperies Hortensii, à quo isti dealbati adhuc dicuntur Hortensiani, non quod primus, sed quod præcipuus talium fuerit, adeo ut suffecerit ad notam * seculi sui. Vir utique alloquio ex professo mollis, & in præcinctu ponens omnem decorem suum. Fuit enim vestitu ad munditiem curiosius, & ut bene amictus iret, faciem quærebat in speculo. Ubi se intuens, togam corpori sic applicabat, ut rugas non forte, sed industria locatas, artifex nodus astringeret, & sinus ex composito defluens, modum lateris ambiret. Is quondam cum incederet elaboratus ad speciem, collegæ de iniuriis diem dixit, quod sibi in angustiis obvius offensu fortuito, structuram togæ destruxerat, & capitale putavit, quod in humero suo, locum ruga mutasset. Nihil tale sapientem decet, aut virum probum: imo & matronæ honestæ, & virgines nupturæ, facilius & felicius ob dotes formæ, tantam cultus sui solicitudinem erubescunt. Mirum itaque est, quia impudentia ætatis nostræ,

* al. filii.

Cultus

Cultus gestare decoros,
Vix nuribus rapuere mares.

Quid ergo quod milites? Quid quod clerici? Siquidem hæc omnia fallacem meretricis fucum, & malitiam imitantur. Quid ergo viro cum speculo, nisi in eo casu, quo illud Platonem gestasse testis est Flavianus, ut videret in eo quantum peregrinatio, studii fervor, acumen temporis, processus ætatis, de naturali statu mutasset, faciei indicio, quæ bona, & mala, fidelissime protestatur? Hoc quidem egit, ut servaret, aut relevaret naturam, ne labore, & diæta insueta corrumperetur. Ut autem ad alia transeamus, quis istorum, qui dotes brutorum affectant, brutus esse dignetur? Aut cui non pręponderare videbitur, si collatam sibi pręillis conferat rationem? Nunquid virium amator, leo vellet esse, aut pardus? Dicunt * Physiologi, quod lyncis aut pantheræ odorem, animalia cętera sequuntur: istos tamen qui musco, & speciebus exoticis placant olfactum, & provocant, velle, si possent, non arbitror in panterã aut lyncem transformari. Non utique credam, quod qui Satyrum induit, Satyrus esse velit: sed nec illi qui seipsos poliunt, pavonis in se poterunt transformare colores. Concinant hi, & totius musicæ melos pro viribus expleant, nemo eorum philomenam æquabit, aut psittacum. Nonne ergo indecens & probrosum est humanæ celsitudini, si postposita dote sua, in qua prævalet, ad alienas, in quibus superatur, adspirat? Verum si moderatio adhibeatur, in his interdum sensuum voluptatẽ versari, sapienti non arbitror indecorum: ut sæpenumero dictum est, nihil decorum est sine modo. Nam & ociari ininterdum sapienti familiare est, non tamen ut virtutis exercitium evanescat, sed quo magis vigeat, & quodammodo recreetur. Siquidẽ Lælius & Scipio, illud par amoris insigne, simul lectitabant, & si-

* al' philosophi.

& sicut remissionis eorum certissimus testis Scævola autor est, civilibus fatigati negotiis, pila ludebant. Idem quoque Scævola aleæ & calculis interdum vacasse traditur, cum bene ac diu iura civium, ceremoniasque Deorum ordinasset. Ut enim in rebus seriis Scævolam, ita in lusibus hominem agebat, quem rerum natura continui laboris patientem esse non sinit. Idque vidit Socrates, qui nullam sapientiæ partem dicitur habuisse ignotam; ideoque non erubuit tunc, cum interposita arundine cruribus suis, cum parvulis filiolis ludens, ab Alcibiade risus est. Homerus quoque, cœlestis vates ingenii, non aliud sentit, vehementissime Achillis manibus * canoras fides aptando, nisi ut earum militare robur, levi pacis studio, relaxaret. In summa, histrioniam, saltatoriam, & huiusmodi lenocinia exercere, levitatis aut turpitudinis est. Sed delectari in eis, nunc ad ocia, nunc ad flagitia accedit. Si enim modeste fiat ad recreationem, sub ociandi licentia excusatur: si ad lascivientis animi voluptatem, cadit in crimen. Hæc autem facillime distinguit, loci, temporis, modi, personæ, & causæ superius memorata * discretio, quam forte nimis revolvere posset lingua verbosior, sed eam mens cauta revolvere nimis, aut continere non potest. Hæc est enim fons & origo totius modestiæ, sine qua nihil recte in officiis exercetur. Ab hac alios alia decere vel dedecere certum est.

* al' coronas, fides

* al' descriptio.

Nam quod turpe bonis Seio, Titioque, decebit
Crispinum.

Perspicui ergo erroris est, ad fundamentum famæ & gloriæ, consumere vitam in talibus, quæ aut ociosæ occupationes sunt, aut flagitiosa negotia. Profecto sic delinquentium particeps est, qui eorum lasciviam exhibet, & autor videtur esse luxuriæ alienæ, qui eam mavult sumptibus prosequi, vel favore, quam persequi increpatione adhibita,

& sumptibus denegatis. Siquidem Ambrosius auctor est: quia qui talibus donat, peccatum grande committit. Hoc enim fovet in eis, in quo nequissimi sunt.

CAP. XIII.

De frugalitatis commendatione, & nota Quintiliani in Senecam: & quomodo frugaliter possit avaritiæ suspicio devitari.

LUXURIAM persequi videor ad laudem frugalitatis, mihique ab insulsis, inepte viventibus, & indiscrete loquentibus, illud Publ. Clodii subsannando ingeritur, quia frugalitas boni rumoris * insertа est. Hi sunt, qui dum luxuriam vitare nolunt, vel nequeunt, quicquid pro virtute dicitur, avaritiæ patrocinium putant. Secus quidem est. Luxuriam per se turpem nemo ambigit, & licet frugalitas sit tanquam virtutum, bonorumque operum origo laudabilis, non tamen omnibus placet, nec credunt avaritiam malitiæ fomitem posse vitari, nisi & frugalitas fugiatur. Nempe indoctorum hæc opinio est. Ut enim ait Ethicus,

* al' miseria.

Dum vitant, stulti vitia in contraria currunt, recedentes à medio vitiorum, quæ regia virtutis est. Sunt tamen quibus frugulitas est inhibenda, ut quorum natura proclivior est ad avaritiam. Sunt tamen quibus est indicenda calcatius, * ut qui sua prodigunt, & ratione contempta effundunt, non discernentes quid usus sit vel abusus. Quo quidem temperamento usum esse servium Opidium Canusinum in ultimo elogio, cum filios peste contraria videret occupatos, refert Horatius. Simpliciter tamen constat frugalitatem in bonis numerandam, utpote illam, quæ Saturno regnante regna aurea temperavit, & eorundem omnia dispensavit officia. Hæc est quæ Astream, & pudicitiam in terris diutius tenuit, donec eas, invalescente luxu, regnante

* al' non.

gnante Iove, ad superos contigit evolasse. Nos hæc fabula respicit; ut sciamus sine frugalitate non posse iustitiam, aut pudicitiam conservari. Siquidem necessitas exercendi luxus excludit iustitiam, & exercitii voluptas pudicitiam propellit. Ait enim: qui festinat ditari, non erit innocens. Illud tamen Clodii nequaquam denigrat frugalitatis honorem, sed videtur potius commendare decorem. Constat enim nequaquam malum esse, quod in patrocinium, & excusationem sinistri * rumoris assumitur. Sic fuscus color nigrum extenuat; & quod turgidum est, nomine plenitudinis honoratur. Est autem frugalitas virtus moderatrix utendi, & abutendi ignara. Nihil gelide ministrat aut timide, sed ei tamen ratio constat impensæ. Rebus quidem, sed sibi magis parcit. Nihil autem minimum subtrahit usui, sed luxuriæ nihil omnino indulget. Siquidem diligentissima est. Possunt ad commendationem eius sufficere quæ Zeno, quæ Socrates, quæ Plato, quæ Aristoteles, quæ omnium philosophorum chorus de frugalitate servanda tradiderunt. Sed quia hæc pervetusta sunt nomina, aut eorum non sunt præcepta celebria, vel Seneca noster audiatur, qui eam tantis laudibus effert, ut quisquis aliquid omnino adiicere tentaverit, ociari quam aliquid agere rectius videatur. Sunt tamen qui eum contemnere audeant, Quintiliani autoritate freti, suum ex eo nobilitantes iudicium, si ei detrahant, qui pluribus placet, ut apud indoctos eorum gloriam videantur præcedere, quorum virtutem nequeunt imitari. Mihi tamen desipere videntur, qui quemcunque secuti, non venerantur eum, quem & Apostoli familiaritatem meruisse constat, & à doctissimo patre Hieronymo in sanctorum catalogo positum. Ut tamen & de Quintiliani possis iudicare iudicio, verba ipsius, quæ scriptoribus enumeratis, in sugillationem Senecæ posuit, hæc sunt:

* al. tumoris.

Ex industria Senecam in omni genere eloquentiæ versatũ distuli, propter vulgatam falso de me opinionẽ, qua damnare eum, & invisum quoq; habere, creditus sum. Quod accidit mihi dum corruptũ, & omnibus vitiis fractum dicendi genus, revocare ad severiora iudicia contendo, cum iam solus hic fere in manibus adolescentum fuerit. Quem non equidem conabar omnino excutere, sed potioribus præferri non sinebam, quos ille non destiterat incessere, cum diversi sibi conscius generis, placere se in dicendo posse, in quibus illi placerent, diffideret. Amabant eum magis, quam imitabantur; tantumque ab illo defluebant, quantum ille ab antiquis descenderat. Foret enim optandum, pares ac saltem proximos illi viro fieri. Sed placebat propter sola vitia, & ad ea se quisque dirigebat effingenda, quæ poterat. Deinde cum se iactaret eodem modo dicere, Senecam infamabat. Cuius & multæ alioquin, & magnæ virtutes fuerunt, ingenium facile & copiosum, plurimum studii, multa rerum cognitio, in qua tamen aliquando ab iis, in quibus inquirenda quædam mandabat, deceptus est. Tractavit etiam omnem fere omnium studiorum materiam. Nam & orationes eius, & poëmata, & epistolæ, & dialogi feruntur. In philosophia parum diligens, egregius vitiorum insectator fuit. Multæ in eo, claræque sententiæ, multa etiam morum genera legenda, sed in eloquendo corrupta pleraque, atque eo perniciosissima, quod abundabant dulcibus vitiis. Velles enim eum suo ingenio, dixisse alieno iudicio. Nam si nil æqualium contempsisset, si * non concupisset, si non omnia sua amasset, si rerum pondera minutissimis sententiis non fregisset, consensu potius eruditorum, quam puerorum amore comprobaretur. Verum sic quoque iam robustis, & severiore genere satis firmatis, legendus vel ideo, quod exercere potest utrumque iudi-

* al' parum non

iudicium. Multa enim, ut dixi, probanda in eo, multa etiam admiranda sunt. Eligere vero curæ sit, quod utinam ipse fecisset. Digna enim fuit illa natura, quæ meliora vellet; quod voluit, effecit. Hæc in Senecam Quintilianus. Sed an recte senserit, sapientiorum iudicio derelinquo. Hoc tamen quod ei adscribit, multam morum scilicet elegantiam, etsi in eloquendo corruptam, nequaquam arbitror detrahendum. Moralia ergo eius præcepta admittantur, & eo genere loquatur quisque, quod cæteris præfert, & planum erit virtutum rivulos de purissimo fonte frugalitatis oriri. Legantur epistolæ eius, libri de beneficiis, aut clementia, illi quoque quos decem oratorum sententiis sub imagine declamationum scholarium illustravit, & hi quos de naturalibus quæstionibus edidit, & quos de philosophia parum diligentes arguit Quintilianus; ubique fidelis custos virtutis, ubique vitiorum hostis occurrit, tantus utique, ut eum Fronto, secundum quosdam nepos Plutarchi, cuius meminit in primo Iuvenalis sic,

Frontonis platani, convulsaque marmora clamant:

Semper eum, inquam, sic afferat universos exterminare errores, ut aurea videatur secula reformare, & deos ab humano genere exulantes, eius opera revocatos, hominibus contracta societate miscere. Consentiam facile litteratiorem extitisse Quintilianum, & acumine, & gravitate dicendi præcedere. At ille diligentior est, & quantum in rhetoricis vincitur, tantum vincit in ethica. Ipse quoque Quintilianus in magnis & præcipuis bonis frugalitatem ducit, & in commendatione eius tantus est, ut vel solus possit sufficere. Quis tamen est qui non laudet? Quis non eam necessariam credit? Ne tamen à luxuriosis arguar avarus frugalitatis laudator, eam liberalitati credo & fateor cohærere. Ci-

 cero

cero mihi testis est, & Iulius Cæsar, & alii, quos nemo tenacitatis insimulare præsumet. Adversus hanc multa superius dicta sunt, & liberalitatis officia ex libris officiorum facile innotescent. Ut tamen liberalitatis ingenuæ facies denudetur, modus ille largiendi nobilior & laudabilior est, & absque omnium contradictione optimus, qui spem remunerationis excludit. Siquidem ad retributionem dare, à liberalitate alienum est, & consentaneum avaritiæ. Nam fœnerator ut plus recipiat, interdum aliquid prælargitur. Unde * Coquus:

* al' M. Coquus.

Munera quod senibus, viduisq;, ingentia mittis,
Vis te munificum Gargiliane vocem.
Sordidius nihil est, nihil est te spurcius uno,
Qui potes insidias dona vocare tuas.
Sic avidis fallax indulget piscibus hamus,
Callida sic stultas decipit esca feras.
Quid sit largiri, quid sit donare docebo,
Si nescis, dona Gargiliane mihi.

Vis hominem videre liberalem? Vis veram & fructuosam largitatem audire? Deflecte oculos ad eum qui vermibus scatens, iacet in sterquilinio, & testa fluentem de corpore saniem radit. Audi quid loquatur vir iustus, timens Deum, & recedens à malo: Non utique dicit cithara, & lyra, & psalterium, & sambuca, & omne genus musicorum in conviviis meis. Non dicit, epulabar quotidie splendide, gustus per omnia *elementa quærens, sollicitudine multa contrahens, unde conficerentur stercora, aut venter distentus facile in libidinem dispumaret. Non dicit, induebar pupura & bysso, opereve plumario, affectans quod in * locis acus complexum pectine serum, falsis inanis vitæ obduxit imaginibus, & vestibus fulgebam deauratis, circumdatus varietate. Non dixit, ad me confluebant undique

* al' culta.

* al' & in lacis.

Mendici, mimi, balatrones, hoc genus omne,

vena-

venatores clamosi, dulcorarii mendaces, histriones vani, & parasiti edaces, meretrices dolosæ, rumigeruli, falsiloqui, & relatores, aut concentores inanium fabularum. Non dicit, leones, ursos alebam & simias, & huiusmodi monstra, ad probra naturæ. Quid ergo? Nonne hæc sunt, quibus nostræ ætatis liberalitas illustratur? Nunquid fere sine his largitas esse potest? Humerus, inquit, meus à iunctura sua cadat, & brachium meum cum ossibus conteratur, si negavi, quod volebant, pauperibus. Si oculos viduæ expectare feci, si comedi buccellam meam solus, & non comedit pupillus ex ea. Si foris mansit peregrinus, & ostium meum non patuit viatori. Si despexi prætereuntem, eo quod non habuerit indumentum, & absque operimento pauperem. Si non benedixerunt mihi latera eius, & de velleribus ovium mearum calefactus est. Uter tibi videtur liberalior, hic, an Antonius, qui liberalitati satisfieri non posse credidit, nisi gulam, & totius luxuriæ vitia procuraret? Vides-ne quia multiplici potest via avaritiæ suspicio frugaliter declinari? Hospitalitatis bonum commendat Apostolus, per quod Deo adeo officiosi hospites placuerunt, ut etiam angelos hospitio recipere mererentur. Abraham descendentibus in via viris occurrit, & exercendæ liberalitatis optans gratiam, angelos in hospitium, humilitate victos & precibus, introducit. Eis tamen incentiva gulæ nequaquam apponit, nec vitulum quem de armento tollit, impendiis rerum, & coquorum arte fecit esse Troianum. Loth quoque luxuriæ punitores angelos, devotione urgente, in domum suam egit, & licet eis ad gulam, aliamve luxuriam non serviret, nihil tamen defuit charitati adeo quidem, ut & Sodomitarum furori virgines filias, quam hospites mallet exponere. Cum in domo Tobiæ dies festus ageretur: Vade, inquit, & adduc aliquos de tribu nostra, timentes Deum: neque enim

enim diem festum agi posse putabat, nisi aliquem ad domesticum cœtum charitas adiecisset. Sed in omnibus his est eadem ordinatæ * dispensatio charitatis. Quos enim per viam descendentes aspexit Abraam, illis potiorem præstant autoritatem, qui in via morum, lege scilicet Domini gradiuntur. Et recte descendentes scribuntur, quos ad visitationem, & præbendam materiam promerendi, ad conspectum fidelis patrisfamilias gratia destinavit. Sic & iste primo tribum suam agnoscit, quæ dominum specialiter agnoscebat, & in ea ipsa illos cæteris præfert, non quos sanguis, aut lenocinia mundi exinaniti commendant, sed quos divinus timor illustrat. Non utique ventriloquos, & vaniloquos vir sanctus ascivit, sed eos qui Dei, quem colebat, imaginem præferebant. Sed numquid diei festivitas, fratrum cœtus, aut opulentia eduliorum, à gerendis pro more sanctum hominem retardavit? Utique in ipsa lætitia convivantium increpatus à fratribus, Hebræum, quem ab impiis perculsum audierat, post Solis occubitum, quia ante non licuit, profectus est sepelire. Nec veritus est offensam principis, dum expleret officium charitatis; illi plane consimilis, qui in se, & sobole, quam in hospitibus, recipere maluit à concivibus luxuriosis insignem iniuriam. Discipuli quoque persuasionibus usi sunt, ut Dominum volentem ire longius, hospitio detinerent, & nobis hospitalitatis formam præscribentes exemplo, coëgerunt eum, visique sunt ei locum cessisse primum, quem postmodum agnoverunt Dominum in fractione panis. Alias namque delitias, nisi quas forte necessitas exigebat, ei non legimus fuisse appositas. Britannia quoque nostra produxit Albanum, ab officio hospitalitatis insignem, qui seipsum maluit tyrannorum exponere telis, quam hospitem, quem susceperat, Christianum. Quid de fidelibus loquor? cum & infideles consueverint,

* al. dispositio.

verint, etiam adversus hostes, & proprio periculo patrocinari, quos infra quatriduum hospitio suscepissent. Criminis enim contrahebat notam, quisquis ante quintum diem hosti, id est, peregrino humanitatis patrocinium denegabat. Autore siquidem Cicerone, ob æquitatem hospitibus exhibendam, hostis dicebatur antiquitus, quem modo dicimus peregrinum. Cui quisquis fuerit inhumanus, de iure antiquo iniquus est. Declarant hoc legum tabulæ, & titulus iuris, Qui est statutus dies cum hoste. Qui vero humanitatem exhibet hospiti, & charitatem implet, nihil eorum subtrahit, quæ ratio permittit exponi. Effundit quidem in hospites viscera sua, sed memor officii, si discretus est, ad turpia non impellit, nec urget quempiam in id, in quod se nollet urgeri. Est itaque in hospitem peregrinum omnis humanitas, & sobria liberalitas exercenda, & indigenæ hospiti gratiam pleniorem referre debet, tenaci beneficiorum memoria peregrinus, Hanc quoque gratiam nec adversæ religionis, nec præcedentis inimicitiæ titulus perimit. Nam & beatus Gregorius * Gneocæsariensis episcopus, cum urgente temporis & procellæ angustia, in alpibus interceptus, in fanum Apollinis, qui ibi ab indigenis colebatur, divertisset, & à sacerdote loci, licet profano, officiosissime exceptus esset hospitio, memor officii & hospitii, Apollinem quem suspenderat à responsis, & ludificationibus animarum, sacerdotis precibus relaxavit. Siquidem apud Eusebium Cæsariensem in Ecclesiastica historia poterunt hæc plenius inveniri. Eoque referente constat, quod sacerdos querulus beatum Gregorium prosecutus, & agens adversus eum ingratitudinis, & exprobrans humanitati suæ iniquo pondere esse repensum, hanc à sancto viro, ad Apollinem suum, epistolam reportavit. Gregorius Apollini: Permitto te redire ad locum tuum, & agere quæ

* al' Neocæsariensis.

consuevisti. Cum ergo idolo sacerdos epistolam reddidisset, solutus dæmon responsis more solito ludificare cœpit. Unde sacerdos admiratus illius maiestatem, cuius servi humiles possunt sic etiam diis gentium imperare, & verbo suspendere, & torquere, contempto Apolline suo, sequensque Gregorium adhæsit ei; factusque est discipulus Christi, qui sacerdos Apollinis fuerat: ita in fide & religione profecit, ut beato Gregorio credatur in regimine * Gneocæsariensis ecclesiæ successisse. Et sic quidem sedulitas hospitis humane prius, deinde salubriter remunerata est. Postremo etsi urbanitatis in hospites exercendæ apud Ethicos nulla regula esset, beatus Benedictus in capitulo de hospitibus, frugalem humanitatem non modo religiose, sed etiam comiter & urbane videtur exprimere. Hoc tamen quod in libro consuetudinum Cisterciensium apud plerosque legitur & tenetur, quod ad duos articulos spectat hospitalitatis instituendæ, ab omni civilitate, ne dicam humanitate, alienum est. Si tamen verum est, hoc in tantæ perfectionis consuetudinibus inveniri, ut nec carnes apponantur hospitibus, nec propter eos aliquid ematur, cum & ipsa ieiunia propter hospitem perfectio solvat, & in multis de rigore suo plurimum indulgeat charitati. Ethnicus quoque in eo fidelius & familiarius videtur insistere virtuti, quod statuit, ut ea quæ intus sunt, hospitibus hilari modestia apponantur,

* al' Neocæsariensis.

Quodque domi non est, & habet vicinus, ematur. Crediderim satius esse & perfectius, ut se ipsam paululum virtus solvat, modesteque desipiat. Nam & in loco desipere, ut ait ethicus, interdum dulce est, & tam virtuti consentaneum, quam humanitati. Augustinus quoque, & Hieronymus ad hanc rem pertinentia multa proponunt. Sed & beatus Gregorius electionem cuiusdam, quasi avari reprobat, eo quod audierat eum ad charitatem domi suæ exercen-

exercendam, neminem invitasse. Nec tamen crediderim quod tantus pater luxuriosum convivium vellet instrui invitatis. Quis ergo ambigit avaritiam posse frugaliter declinari? Aut quis audebit Abraham, Loth, Tobiam, & Iob avaritiæ nota respergere? Beati Iob descriptionem audisti. Nunc si vis, audi quomodo M. Cœlius describit Antonium: Ingredientes, inquit, ipsum offendunt temulento sopore profligatum, totis præcordiis stertentem, ructuosos spiritus geminare, præclarasque contubernales ab omnibus spondis transversas incubare, & reliquas circumiacere passim, quæ tamen exanimatæ terrore ab hostium adventu percepto, excitare Antonium conabantur: nomen inclamabant, frustra cervicibus tollebant, blandius aliæ ad aurem, aliæ vehementius invocabant, nonnullæ etiam feriebant. Quarum cum omnium vocem tactumque nosceret, proximæ cuiusque collum amplexu petebat, neque dormire excitatus, neque vigilare ebrius poterat, sed semisomno sopore, inter manus centurionum concubinarumque iactabatur. Hæc quidem aut vera fuerunt, aut verisimilia. Nihil enim his neque credibilius fingi, neque vehementius exprobari, neque manifestius ostendi potuit. In summa ergo aut virtuti insistendum est, aut de gloria desperandum. Gloria siquidem aliunde non provenit.

CAP. XIV.

Quod nihil ad gloriam fructuosius est laude & favore bonorum, & maxime scriptorum: & quod turpium familiaritas non tam prodest quam obest: & quod uno benefacto vel dicto gloria propagatur.

INTEREST sane inter cupiditatem gloriæ humanæ, & cupiditatis ardorem. Nam licet proclives sint, ut qui humana gloria nimium delectantur, etiam damnari ardenter affectent: tamen qui veram

veram, licet humanarum laudum, gloriam concupiscunt, dant operam bene iudicantibus non displicere. Refert enim plurimum quis, cui, & unde placeas. Nec est ab eo laudari gloriosum, cuius familiaritas ignominiam redolet. Laus unius studiosi multis profecit, & suffecit ad gloriam: & multorum sæpe commendatio, infamiam peperit. In rhetoricis locus est celebris à convictu, morumque similitudinem indicat: & ab ea amicitiæ & commendationis manare originem, sæpe traditum est. Nolo, inquit sapiens, ab his laudari, quorum laus vituperium est, nec ab his culpari vereor, quorum criminatio laus est. Cum ergo histriones, mimi, parasiti, & huiusmodi ineptiæ hominum nihil, indice vita, laudabilium probent, nonne perspicuæ desipientiæ est, illorum, ut quis fulgeat, aucupari favorem, qui sordibus obsiti sunt, & quorum gratia nisi per turpia acquiri non potest? Huiusmodi monstris hominum amplissimum patrimonium Pompeii, & fere totius orbis opes contulit M. Antonius; & tamen eorum præconiis non clarescit, sed eo sordidior occurrit posteritati. Si unius sapientis, si scriptoris egregii gratiam meruisset, aliquid celebre illius manasset ad posteros. Virgilius Marcelli, citra magna virtutum merita, perpetuavit gloriam, & poëtica licentia fidem pervertens historiæ, Didonem, licet pudicissima fuerit, hospitis, quem ex ratione temporum videre non potuit, incesto amore posteris persuasit fuisse * correptam. Nisus & Eurialus nostram non attigissent ætatem, nisi eos oblivioni divina Maronis carmina subduxissent. Implet adhuc promissi fidem, & nomina eorum situ non patitur aboleri.

* al' corruptam.

Vivite felices, si quid mea carmina possunt,
Nulla dies unquam memori vos eximet ævo.

Quid est ergo, quod qui scurrarum, viliumque mancipiorum ignominiæ tanto sumptu conducunt

gratiam,

gratiam, honestis viris, peritisque, & maxime scriptoribus, placere non appetunt? Nunquid suas ineptias transmitti * nolunt ad posteros? Ignotus esset Lucilius, nisi eum epistolæ Senecæ illustrarent. Laudibus Cæsareis plus Virgilius, & Varus, Lucanusque adiecerunt, quam immensum illud ærarium, quo urbem & orbem spoliavit. Nemo prudentiam Ithaci, aut Pelidæ vires agnosceret, nisi eas Homerus divino publicasset ingenio. Unde nihil mihi videtur consultius viro, ad gloriam properanti, fidelium favore scriptorum. Nihil stultius, quam captare Tigellium, qui nec suam potis est redimere famam. Sunt autem multa in moribus bona, de quibus multi bene iudicant, quamvis ea multi non habeant, & quo rariora, eo præclariora sunt. Per ea ergo nituntur quidam ad gloriam, ad imperium, ad dominationem. Quisquis autem sine cupiditate gloriæ, qua veretur homo bene iudicantibus displicere, dominari atque imperare desiderat, etiam per * apertissima scelera quærit plerumque obtinere quod diligit. Proinde qui gloriam concupiscit, aut vera via nititur, aut certe dolis & fallaciis contendit, volens videri bonus esse, quod non est. Et ideo virtutes habenti, magna virtus est contemnere gloriam, quia contemptus eius in conspectu Dei est, iudicio autem non aperitur humano. In laudatoribus autem suis quamvis parvipendat quod eum laudant, non tamen parvipendit quod amant. Nec eos vult fallere laudantes, ne decipiat diligentes. Ideoque instat ardenter ut potius ille laudetur, à quo habet homo, quicquid in eo iure laudatur. Qui autem gloriæ contemptor, dominationis est avidus, bestias superat sive crudelitatis vitiis, sive luxuriæ. Tales quidem, teste magno patre Augustino, Romani fuerunt. Nam cum eorum vitia percurruntur, gens nulla deterior; cum virtutes, nulla potior invenitur. Alias tamen gentes non crudeli dominio.

* al' volunt.

* al' aptissima.

dominio, sed mansueto subiugaverunt imperio. Et quod moderatio acquisivit, aut crudelitas, aut luxuria perdidit. Non enim existimationis amissa, dominationis cupiditate caruerunt. Sed huius vitii summitatem, & quasi arcem quandam, Nero Cæsar primus obtinuit: cuius tanta fuit luxuries, ut nihil ab eo putaretur virile metuendum: tanta crudelitas, ut nihil molle habere crederetur, si esset ignotus. Nemo eo gulosior, nemo cantorum, & histrionum, similiumque magis gaudebat consortio, nemo luxuriosior. Siquidem ut se vendicaret à cultu & liberalitatis imagine, nullam vestem bis induit. Quis tamen adeo perditus est, ut ipsum laudet? Demosthenes antequam virtus eloquii eius innotuisset, cultus operosioris dicitur appetisse nitorem; sciens quia purpura causidicum vendit. At postquam notitiam & famam assecutus est eloquentiæ, toga contentus est, dicens se velle sibi à se potius, quam à nitore vestium, aut cultu exquisito constare gloriam.

Omnis Aristippum decuit color, & status, & res,
Quolibet indutus celeberrima per loca vadit.

Quem enim proprius attollit honos, vilitas aliena non deprimit. Emendicatum laudis videtur esse suffragium, quod ab extrinsecis pendet. Profecto unius egregiæ virtutis titulo quisque magis clarescit, quam splendidissimo luxuriæ instrumento, & omni lenocinio vanitatis. Cum ergo virtus omnis à se polleat, iustitia clarius enitescit. Huius rei Themistocles testimonio est, & exemplo. Qui cum saluberrimo consilio Athenienses in classem migrare coëgisset, Xerxeque rege, & copiis eius Græcia pulsis, ruinas patriæ in statum pristinum reformaret, & opes clandestinis molitionibus ad principatum Græciæ capessendum nutriret, dixit in concione se habere rem deliberatione sua provisam, quæ si sortiretur effectum, nihil maius aut

*potius

*potius populo Atheniensi futurum asseruit, sed eam vulgari non oportere, postulans aliquem dari, cui tacite exponeretur. Ei ergo datus est Aristides, vel, ut aliis placet, Aristoteles, etsi supputata ratio temporis indicet Themistoclem, & Aristotelem coævos non fuisse. Is autem postquam cognovit eum velle incendere classem Lacedæmoniorum, quæ subducta erat apud Gytheum, ut ea consumpta dominatio maris ipsis cederet, processit ad cives, & retulit Themistoclem ut utile consilium, ita minime iustum animo volvere. Evestigio universa concio clamat, id quod iustum non est, minime expedire, eumque iussit desistere ab incepto. Sic ergo edicto civium antelata est iustitia prudentiæ, imo & non esse prudentiam, sed potius calliditatem, cui iustitia adversatur. Zaleucus, urbe Locrensium à se saluberrimis atque utilissimis legibus munita, cum filius eius adulterii crimine damnatus, secundum ius ab eo constitutum, utroque oculo privari debuerit, ac tota civitas in honorem patris necessitatem pœnæ adolescentulo remitteret, aliquamdiu repugnavit. Ad ultimum populi precibus evictus, prius suo eruto, deinde filii oculo, usum videndi utrique reliquit. Ita debitum supplicii modum legi reddidit, æquitatis admirabili temperamento, se inter misericordem patrem, & iustum legislatorem partitus. Nonne memoria talium fidelius inhæret mentibus auditorum, quam si nebulonum aluissent exercitum, aut mutatoria vestium imperitæ multitudinis aspectibus ingessissent? Age quid Solonis prudentia meruit? felicitatis, inquit, iudex, dies ultimus est, & appellationis honorem sapienti confirmat rogus. Siquidem rerum initia debentur fortunæ, philosophiam solus consecrat finis. Idem, nihil homini metuendum, nisi ne philosophiam finis excludat. Unde cum ex amicis quendam graviter mœrentem videret, perduxit in arcem,

*al. potentiam.

cem, hortatusque est, ut per omnes subiectorum ædificiorum partes oculos circumferret. Deinde cogita nunc tecum, inquit, quam multi luctus sub his tectis, & olim fuerint, & modo versentur, & in sequentibus sæculis sint futuri, & mitte mortalium incommoda tanquam propria deflere. Quia si recte intendas, urbes nihil aliud sunt, quam humanarum cladium miseranda consepta. Rex etiam ille subtilis iudicii, quem ferunt, autore Valerio, traditum sibi diadema priusquam capiti imponeret, recentem pannum diu considerasse atque dixisse: O nobilem magis, quam felicem pannum, quem si quis penitus cognoscat, quam multis solicitudinibus, & periculis, & miseriis sit refertus, ne humi quidem iacentem tolleret. Aristophanes quoque non oportere inquit in urbe nutrire leonem; sin autem alitus sit, obsequi ei convenire. Monet enim ut præcipuæ nobilitatis, & concitati ingenii iuvenes, refrenentur: nimio vero favore, ac profusa indulgentia parci, quo minus potentiam obtineant, ne impediantur quidem, quod stultum & inutile sit eas obtrectare vires, quas ipse foveris. Aristoteles quoque Calisthenem auditorem suum ad Alexandrum mittens, hortatus est, ut cum eo nunquam, aut iocundissime loqueretur, quo scilicet apud regias aures vel silentio tutior, vel sermone esset acceptior. At ille dum Alexandrum Persica salutatione exultantem obiurgat, & mores eius studet componere, vita privatus est. Idem Aristoteles de semetipso in neutram partem loquendum esse dicebat, quoniam laudare se vani, & vituperare se, stulti est. Agesilaus cum adversus rempublicam Lacedæmoniorum ortam seditionem de nocte comperisset, leges Lycurgi continuo abrogavit, quæ de indemnatis supplicium sumi vetabant. Comprehensis autem & interfectis sontibus, è vestigio easdem restituit, simul utrumq; providens, ne salutaris animadversio vel iniusta
esset,

esset, vel iure impediretur. Hannibal navali prælio victus, timens amissæ classis pœnas dare, offensam avertit astutia. Nam ex illa infelici pugna, priusquam nuncius mali domum veniret, unum ex amicis misit Carthaginem. Qui curiam ingressus, statim quæsivit: an cum Romanorum copiis, quæ supervenerunt, oporteret dimicari. Senatu vero acclamante, oportet: dimicavit, inquit nuncius, & superatus est, non relinquens eis liberum, ut damnarent factum, quod ipsi iudicaverant faciendum. Gorgias * Leontinus Isocratis, & complurium magni ingenii virorum præceptor, ea innocentia vixit, ut centesimo & septimo anno interrogatus, quare tamdiu in vita vellet manere: quia nihil, inquit, habeo quod senectutum meam accuset. Hoc credo accidisse ex gratia, & multa peritia literarum, quibus ætate sua præstabat, adeo ut primus in conventu poscere ausus sit, qua de re quisque audire vellet: unde & ei in templo Delphici Apollinis universa Græcia, statuam ex solido auro posuit, cum cæterorum ad id tempus auratas collocasset. Occurrent multa huiusmodi, quæ laudis veræ poterunt præstare materiam, si quis antiquorum vafre dicta vel facta strategemata, & strategematica quoque recenseat. Cæterum quia sæpe strategematum mentio facta est, & res nominis non usquequaque cunctis innotuit: Valerius Maximus strategemata sic diffinit, ut dicat quia est pars calliditatis egregia, & ab omni reprehensione procul remota, cuius opera, quia appellatione vix apte exprimi possunt, Græca pronunciatione strategemata appellantur. Proprie tamen strategemata sunt, quæ ad rem pertinent militarem. Nam & ab eo dicuntur stratilates. Quæ vero contra propriæ appellationis notam ad res alias pertinent, Iulio Frontino teste, strategematica appellantur. Distat enim strategematicum à strategemate, quomodo genus à specie differt.

* al Leontinus.

differt. Redit iterum Publ. Clodius, ut ipsius pauca subiiciam, quorum vel minimum dixisse, maius est, & fructuosius ad gloriam, quam fecisse quod faciunt, qui seipsos eviscerant ob inanem laudis amorem. Ait ergo:

Beneficium accepit dando, qui digno dedit.
Feras non culpes, quod mutari non potest.
Cui plus licet, quam par est, plus vult quam licet.
Comes facundus in via pro vehiculo est.
*Frugalitas est * inserta rumoris boni.* (* al' miseria.)
Heredis fletus sub persona risus est.
*Furor fit sæpius * læsa patientia.* (* al' læsa.)
Improbe Neptunum accusat, qui iterum naufragium fecit.
Nimium altercando veritas amittitur.
Pars beneficii est, quod petitur si cito neges.
Ita amicum habeas, ut posse inimicum fieri putes.
Veterem ferendo iniuriam, invitas novam.
Nunquam periculum sine periculo vincitur.
Necesse est ut multos timeat, quem multi timent.

Postremo vel tenui virtutis indicio, sive in verbo, sive in opere, fama protenditur, & virtute relicta, quantuslibet sumptus non tam gloriam, quam ignominiam parit.

CAP. XV.

Honestatem aut solam, aut præ cæteris expetendam, & in ea tota liberalitati locum esse præcipuum, & è contra avaritiam gloriæ plurimum adversari.

SICUT autem gloria, quæ est, ut Ciceroni placuit, frequens fama cum laude, à radice virtutis oritur, & ipsius lumine duntaxat illustratur, ita ignominia, confusio, & si quid aliud dedecet, à vitio trahit originem, & provectum. Sive enim aut sola honestas bonum sit, ut Stoicis quibusdam placet, sive præcipuum, & præ cæteris expetendum, sicut asserunt Peripatetici, hoc usquequaque indubium

est,

est, quia nihil expetendorum adversatur honesto. Laudantur cætera, & non insipienter optantur, ut bona valitudo, clarus sanguis, rerum copia, sed nihil istorum turpem aut inhonestum hominem facit esse laudabilem. Siquidem de valetudine bona vires, de viribus temeritas, de temeritate violentia, de violentia stimulus ultionis, quasi odii & bellorum fax accensa inflammatur, sequiturque iustitiæ contemptus, legum prævaricatio, & concussio inquieta publici status. Clarus sanguis elationem parit, potentiam affectat, conculcat inferiores, pares contemnit, superiores habere dedignatur, loquitur grandia, totus tumet * alto magnoque sanguine, tanquam fecerit ipse aliquid propter quod nobilis esse debeat, sui immemor, eorum quæ retro esse videntur obliviscitur, & se in anteriora sine cultu virtutis, ridiculus Thrasonis imitator extendit. Inquit Ethicus: *al' altu maiorum.*

Malo pater tibi sit Thersites, dummodo tu sis
Aeacidæ similis, Vulcaniaque arma capessas;
Quam te Thersitæ similem producat Achilles.

Nolo tamen ut in iniuriam suam dictum noster Simonides opinetur, atavis quidem editus regibus, & Capitolinis generosior, & Marcellis, & omnibus ad podium spectantibus: & quasi à purioribus & felicioribus ovis exclusus eruperit, germanis & uterinis, ut ei attestantur, longe nobilior est. Crediderim facile quicquid sincerum, & defæcatioris naturæ in massa generis eius ab initio extitit, in ipsum, ut quasi gentis suæ stella præfulgeat, confluxisse, quod vero * fæculentius & obscurius, resedisse in germanis & uterinis. Lætantur tamen sicut in claritate illius, sic in propria abiectione, ne nobilitate generis, cum res exegerit, ex causa cognationis prohibeantur cum finimitis matrimonio copulari. Cesserunt ergo Simonidæ reges, & præsides, principes, * tribuni, centuriones, & * primi provinciarum *al' fætulentius.* *al' tribunos.* *al' primos.*

ciarum sua mediocritate contenti, nituntur virtute sua, nihil in officiis legitimis vile ducunt, aut ignominiosum; & culinæ, si res exegerit, non dedignantur habere memoriam, aut peritiam exercere. Recolunt quia animalia muta non generosa putat quis, nisi fortia,

------- nempe volucrem
Sic laudamus equum, facili cui plurima palma
Fervet, & exultat rauco victoria Circo.
Nobilis hic quocunque venit de gramine, cuius
Clara fuga ante alios, & primus in æquore pulvis.
Sed venale pecus Corythæ posteritas, &
Hirpini, si rara iugo victoria sedit,
------- Dominos pretiis mutare iubentur
Exiguis, tritoque trahunt epiredia collo.

Siquidem

Nobilitas sola est, atque unica virtus.

Ergo generositas, & clari sanguinis lumen, etsi ea magnum quid esse per se Simonides glorietur, nihil aliud sunt quam morum manifestatio: gloriosa quidem, si boni fuerint, ignominiosa si mali. Hoc tamen unum meo iudicio, quicquid ille sentiat, bonum habet generositas, quod necessitatem indicit probitatis. At rerum copia nunc avaritiam accendit, nunc in exitium & exterminium sui luxuriam instruit. Huius

------ Ingeniosa gula est:

Hæc *Ad prædam strepitumque lucri suffragia vertit,*
ut sit *Venalis populus, venalis curia patrum.*
Hæc vires solvit, & utrumque sexum frangit in Venerem, legis & naturæ imperio reluctatur. Hanc abrogat, extinguit, & sepelit. Hanc infatuat, enervat, & subvertit. Lex ergo ipsi non est, & ei natura fere ociosa & ebria est,

Quærit se natura, nec invenit. Omnibus ergo
Scorta placent, fractique enervi corpore gressus,
Et laxi

Et laxi cives, & tot nova nomina vestis,*
Quaque virum quarit.

Sed utinam in hac dominatione luxuriæ inveniantur viri, vel mulieribus similes, naturæ tamen aut legi obtemperantibus. Ex his patet, quia nec valetudinis, nec generositatis, nec copiæ est laus prima, sed virtutis, cuius hæc instrumenta sunt, & * ideo appetenda. Siquidem non decet naturam, quæ virtutem aut solam, aut fecit præ cæteris expetendam, ei non expetenda fecisse instrumenta. In eoque rectius videntur sentire Peripatetici, quod cum virtutem suis fateantur ad exercitium gerendorum * exercere instrumentis, ipsa quoque instrumenta, etsi propter aliud, fatentur expetenda: Stoicis tamen placet sibi virtutem sufficere ad beatitudinem: nec ego eos erroris arguo, sed expeditiorem dico per instrumenta virtutem. Cæterum ut alias dixisse me memini, cum omnis virtus gratiosa sit, liberalitas gratissima est, eo quod plurimis prodest; & certe ubi facultas deest, effundit viscera, id est, proprium largitur affectum. Alioquin quomodo, iuxta Apostolum, in eo charitas manet, qui pulsante necessitate proximi, mentis viscera claudit? E contra ingratissimum & odiosissimum vitium, quod nec effectu prodest aliis, nec affectu. Hæc est avaritia latentium indagatrix lucrorum, manifestæ prædæ auidissima vorago, neque habendi fructu felix, & cupiditate quærendi miserrima.

* al' crines

* al' omnino.

* al' egere.

Quid non mortalia pectora cogit,
Auri sacra fames?

Heriphile viri vitam auro distraxit. Suam Philippo vendidit Græcia libertatem. Et in ipsam Valerius Maximus his exemplis invehitur. Cum admodum locupleti L. Munitio Basilio falsum testamentum quidam in Græcia subiecisset, eiusdemque confirmandi gratia, potentissimos civitatis nostræ viros

M. Crassum & Q. Hortensium, quibus Munitius ignotus fuerat, tabulis heredis inseruisset, quamquam evidens fraus erat, tamen uterque pecuniæ cupidus, facinoris alieni munus non repudiavit. Quantam culpam, quam leviter retuli! Lumina curiæ, ornamenta fori, quod scelus vindicare debuerant, inhonesti lucri captura invitati, autoritatibus suis texerunt. Verum aliquanto maiores vires in Q. Cassio exhibuit; qui in Hispania Sillium & Albinum * Purnium occidendi sui gratia, cum pugionibus deprehensos, quinquagies sestertium ab illo, ab hoc sexagies pactus dimisit. Anne dubites si alterum tantum daretur, iugulum quoque suum æquo animo illis fuisse præbiturum? Cæterum avaritia ante omnes Vitii * Septimuli præcordia possedit: qui cum C. Gracchi familiaris fuisset, caput eius abscindere, & per urbem pilo fixum, ferre sustinuit, quia * Opimius Consul auro ipsi rependsurum edixerat. Sunt qui tradant liquato plumbo eum cavatam partem capitis, quo ponderosius esset, explesse. Fuerit ille seditiosus, bono perierit exemplo, clientis tamen scelesta fames, in has usque iacentis iniurias, esurire non debuit. Odiis merita * Septimuli avaritia: Ptolemæi autem regis Cyprorum risu prosequenda. Nam cum anxiis sordibus magnas opes * corrupisset, propterque eas periturum se videret, & ideo omni pecunia imposita navibus in altum processisset, ut classe perforata, suo arbitrio perirent, & hostes præda carerent, non sustinuit mergere aurum & argentum, sed futurum necis suæ præmium, domum revexit. Proculdubio hic non possedit divitias, sed à divitiis possessus est: titulo rex insulæ, animo pecuniæ miserabile mancipium. Hæc Valerius. Sed possunt etiam nequiora avaritiæ inveniri exempla. Siquidem Prophetæ oculos cupiditas excæcavit, & pecunia corruptus Apostolus, Dominum innocentem

* al' Purinum.

* al' Septimuleii.

* al' Apimius.

* al' Septimuleii.

* al' corripuisset.

tem crucifigendum tradidit manibus impiorum. Potest quidem deturpari verbis, sed non satis, quia deformior est & turpior, quam ut ore humano possit exponi. Ideoque autem est avaritia studiosius declinanda, quia tenacius inhæret ab imagine utilitatis, & perniciosius nocet ab exterminio charitatis. Inde est quod ridiculam & miserandam cum senibus contraxit familiaritatem, ut quo minus egent, avidius concupiscant, & quo rebus sunt citius cárituri, eas parcius ministrent utilitati. Nam & manus in iuventute porrecta ad dandum, in senectute contrahitur, & quæ in iuventute contracta est, aut nunquam, aut raro in senibus dilatatur. Cum vero eis beneficio naturæ libertas vicina immineat, seipsos vano timore miserrimæ subiiciunt servituti. Siquidem Diogenes ait, indigentia naturæ, fortunam non timet. Beatus quoque Hieronymus, grandis, inquit, exultatio est animæ, cum parvo contentus fueris, mundum habere sub pedibus, & omnem eius potentiam, epulas libidinosas, & ea propter quæ divitiæ comparantur, vilibus mutare cibis, & grossiori tunica compensare. Hæc quidem laudabilia sunt, si non fiant ad famam, sed ad conscientiam, quæ omnia æquanimiter portat. Ut enim ait Xenophon, conscientia iusti, scit maledicta comtemnere. Usus ergo rerum laudabilis aut culpabilis est, rerum duntaxat differentia est. Unde Diaspenis, pecunia profuso decus, avaro supplicium est. Fugienda sunt, inquit Macrobius, omnibus modis, & abscindenda igne & ferro, totoque artificio separanda languor à corpore, imperitia ab animo, luxuria à ventre, à civitate seditio, à domo discordia, & in commune à cunctis rebus intemperantia.

CAP. XVI.

De quatuor fluminibus, quæ de fonte libidinis oriuntur Epicureis, faciuntq; diluvium, quo fere mundus mergatur: & de aquis contrariis, & vestibus Esau.

Eo quidem hæc universa concurrunt, ut ostendatur quietum statum in rebuspubl. aut privatis, nisi à fonte sapientiæ, quicquid sentiat Epicurus, provenire non posse. Hanc enim esse hortum delitiarum uberrimum, superius dictum est, de quo quatuor virtutum flumina oriuntur. E diverso & Epicureorum hortus fontem suum habet libidinem, qui & ipse *parturit flumina, quæ irrigant universam hanc vallem lachrymarum & miseriæ, in quam eiectus est exul, qui quod libuit, * & quod licuit, facere prælegit. Et quidem quasi unus rivus est amor habendi, quo ad sufficientiam rerum copia quæritur, in quo avaritia laborat præter licitum possidere, vel scire. Alter vero luxuriæ lenocinia diffundit, & defluit in varias voluptates, dum ad tranquillitatis, & lætitiæ gaudia tendens aspirat. Tertius vires colligit, quibus tueatur naturæ libertatem, & cuiusvis molestiæ propulsare possit iniurias: & cum viribus abundaverit, prosilit in odibilem tyrannidis venam. Quartus ab appetitu celebritatis, & reverentiæ, dum eminentiam quærit, fallaciter intumescit. Hæc sunt quatuor flumina, quæ infundunt & circumeunt orbem, & de fonte perversæ voluntatis scaturiunt, qui sedem habent in imo, & originem contrahunt à luto vanitatis. Cum autem excreverint, diversos ex se pariunt rivos, & quasi intumescentibus aquis diluvii, mundum obruunt, animantia perimunt, & sic omnia delent, ut terra videri possit in solitudinem redigenda, nisi quia paucas, id est, octo animas, resurrectionis scilicet filios, domus domini arca conservat. Hi sunt utique, quos ex omni carne Dominus prælegit. Verum-

* al' partitur in quatuor flumina.
* al' quam quod.

Verumtamen qui sunt in diluvio aquarum multarum, ad eum non approximabunt. Et quidem amor commodi, de quo prædictum est, has quasi in mare altum fundit aquas, & invalescente malitia, velut cataractis cœli apertis, varias pluit Dominus, in augmentum diluvii, delinquendi occasiones; permittens ut subtracta gratia, qui in sordibus est, sordescat amplius, & quem proprio committit arbitrio, quasi ulciscens ferit. Non quod appetitum commodi si temperatus sit, dicam esse culpabilem, aut copiam rerum sufficientem, aut lætitiam mentis, aut naturalem libertatis amorem, aut eminendi meritum ducam in crimine: sed nihil istorum quod pollicetur affert; eo quidem modo quo quæritur, contrarium potius operatur effectum. Hæc autem omnia bona sunt, si eis, docente gratia, recte filius adversus carnem luctans & sanguinem, & à patre gaudii & exultationis benedicendus, utatur, & eisdem quasi florido, frugifero, & iocundo induitur vestimento. Si vero sanguineus, fraterque carnalis, contemnens matris gratia familiaritatem, hæc omnia morum indumenta usurpet, nec fragrant, nec decent, nec * parcendo reficiunt. Et hoc est forte quod vestes Esau placuisse scribuntur in Iacob, & eis * aut non usus, aut odorem suavitatis dedisse patri non scribitur Esau. Nam dum bonis abutitur sensibus, integris gratus esse non potest. Ergo vana bonorum species nec satiat, nec lætificat, nec liberat, nec exaltat. Porro adversus luxuriam, avaritiam, cenodoxiam, quædam superius dicta sunt: virium affectatio quodammodo hactenus mansit intacta, quæ etsi libertatis & celsitudinis videatur afferre suffragium, à veritate utriusq; perniciosius abducit errantem. Hæc est enim quæ perniciosissimam inducit pestem, & tyrannidis procurans ortum, compagem quietis & pacis, qua nihil salubrius est, molitur extinguere. Siquidem hæc flumina charitatem extin-

* al' pascen.
* al' ante.

guunt his, quibus vita negatur. In his Tantalus laborat in fabulis citra satietatem, & sermo propheticus degentium in his aquis increpat sitim. Sitientes ergo ad aquas invitat appositas, quæ à spiritu profluunt absque commutatione, gratis accepturos à gratia vinum & lac. Quare, inquit, appenditis argentum non in panibus; & laborem vestrum non in saturitate? Audite audientes me, & comedite bonum, & delectabitur in crassitudine anima vestra. Non utique in illa, in qua delectationem non habet anima, sed caro; in illa in qua recalcitravit dilectus, incrassatus, impinguatus, dilatatus, sed in qua benedicitur filius, ut in rore supervenientis gratiæ, & pinguedine liberi arbitrii voluntatem Dei prudenter intelligat, potenter impleat, toleret patienter. Hæ itaq; impinguantes & dulces aquæ sunt, & quæ alias omnes temperant, quia his salsuginem earum absorbuit lignum crucis, & dulcoravit eas, & sapientiæ cœlestis infusio, easdem in salutem animarum & satietatem fecit esse potabiles. Hæ quoq; liberant, totius tyranidis incursum impediunt, aut premunt, aut puniunt. Non ergo vanæ vires, sed veritas liberat in æquitate consistens, & licet vanitas promittat liberationem, vere liberi nequaquam sunt, nisi quos filius liberaverit. Tu naturæ, gratiæ, & gloriæ distingue libertatem, & invenies nullã earum de vanitate contingere, nec tibi conditio magis servilis occurret, quam tyranni. Si enim ubi spiritus Domimini, ibi libertas, miserrima profecto servitute deprimitur, quem spiritus nequam exagitat.

CAP. XVII.

In quo tyrannus à principe differat, & de tyrannide sacerdotum: & in quo pastor, fur, & mercenarius ab invicem differunt.

In quo princeps differat à tyranno, dum revolveretur autore Plutarcho institutio Traiani, superius

perius dictum est, & quæ principis sint officia, aut reipublicæ membra, diligenter expositum. Unde facilius & paucioribus poterunt innotescere, quæ è regione dicenda sunt de tyranno. Est ergo Tyrannus, ut eum philosophi depinxerunt, qui violenta dominatione populum premit, sicut qui legibus regit princeps est. Porro lex donum Dei est, æquitatis forma, norma iustitiæ, divinæ voluntatis imago, salutis custodia, unio & consolidatio populorum, regula officiorum, exclusio & exterminatio vitiorum, violentiæ & totius iniuriæ pœna. Hæc autem aut violentia, aut dolo impugnatur, & quasi aut leonis immanitate vastatur, aut draconis supplantatur insidiis. Quocunque autem modo id fiat, planum est gratiam oppugnari, & Deum quodammodo provocari ad prælium. Princeps pugnat pro legibus & populi libertate: tyrannus nihil actum putat, nisi leges evacuet, & populum devocet in servitutem. Imago quædam divinitatis est princeps, & tyrannus est adversariæ fortitudinis, & Luciferianæ pravitatis imago. Siquidem illum imitatur, qui affectavit sedem ponere ad aquilonem, & similis esse altissimo, bonitate tamen deducta. Si enim bonitati studeret esse conformis, nequaquam potentiæ aut sapientiæ gloriam præripere moliretur. Remunerandi tamen autoritate aspiravit fortasse coæquari. Imago deitatis princeps, amandus, venerandus est & colendus: tyrannus pravitatis imago, plerumque etiam occidendus. Origo tyranni iniquitas est, & de radice toxicata mala & pestifera germinat, & pullulat arbor, securi qualibet succidenda. Nisi enim iniquitas, & iniustitia charitatis exterminatrix tyrannidem procurasset, pax secura, & quies perpetua, in ævuum populos possedisset, nemoque cogitaret de finibus producendis. Essent etiam, sicut magnus pater testis est Augustinus, ita regna quieta, & amica pace gaudentia, sicut in composita

posita civitate diversæ familiæ, aut in eadem familia diversæ personæ. Aut forte, quod credibilius est, omnino regna non essent, quæ, sicut ab antiquis liquet historiis, iniquitas per se aut præsumpsit, aut extorsit à domino. Et quidem non soli reges tyrannidem exercent, privatorum plurimi tyranni sunt, dum id virium quod habent, in vetitum efferunt. Nec moveat quod reges tyrannis visus sum sociasse, quia licet rex dicatur à recto, quod principem decet, tamen appellatio eius abusu cadit in tyrannum. Inde est illud,

Quo potuit populus quemquam perducere liber,
Ascendi, supraque nihil nisi regna reliqui.

Et illud, *Spes mihi pacis erit, dextram tetigisse tyranni.*

Et si officium contra officium, & recte vivendi regulam dici licet, sententia unius omnium * aperit officia, imo vitia tyrannorum. Photinus is est (à quo & ipsi possunt non immerito appellari Photiniani) primus in monstris pelleæ domus, id est, inter alia portenta Aegypti, immunditia & crudelitate insignis, qui Pompeium letho damnare ausus, aut potius mores tyrannorum sueta præsumptione exprimens, ait,

* al. operit.

Ius, & fas multos faciunt Ptolemae nocenteis.
Dat pœnas laudata fides, cum sustinet, inquit,
Quos fortuna premit: fatis accede, deisque,
Et cole felices, miseros fuge: sidera terra
Vt distant, ut flamma mari, sic utile recto.
Sceptrorum vis tota perit, si pendere iusta
Incipit: evertitque * *acies respectus honesti.*
Libertas scelerum est, qua regna invisa tuetur,
Sublatusque modus gladii. facere omnia sæve
Non impune licet, nisi cum facis. exeat aula
Qui volet esse pius: virtus & summa potestas
Non coëunt, semper metuet, quem sæva pudebunt.

* al. arces.

Ergo respectus honesti & iusti, minimus, aut nullus est; in

est, in facie tyrannorum. & sive ecclesiastici, sive mundani sint, omnia posse volunt, contemnentes quid potentiam antecedat aut sequatur. Utrisque tamen hoc persuaderi vellem, divinum nondum expirasse iudicium, quod primigenis, & semini eorum inflictum est: quod, quia noluerunt cum possent, inflictum est, ne possint etiam iustitiæ obtemperare cum volunt. Nam & proverbio dici solet: Quia qui non vult cum potest, non utique poterit cum volet. Huius etiam verbi magnus Basilius autor est. Rogatus enim à muliercula, ut pro ea principi intercederet, chartam eius accipiens sic scripsit principi: Paupercula hæc accessit ad me, dicens, posse me apud te. Si ergo possum, ostende. Et dedit mulieri chartam, Quæ abiens dedit epistolam principi. Legensque eam princeps, rescipsit hæc: Propter vos, ô pater sancte, volui misereri mulierculæ, sed non potui, pro eo quod tributis subiacet. Sanctus vero rescripsit ei: Siquidem volens non potuisti, bene utcunq; se res habet: Si autem potens noluisti, ducet te Christus ad indigentium chorum, ut quando voles, non possis. Sed organo suo quo semper electis adest veritas, nequaquam defuit. Nam in brevi princeps idem, imperiali indignatione tentatus, ductus est vinctus inter captivos, vel pœna sua satisfaciens iniuste oppressis. Oratione tamen Basilii, post sextum diem de abductione liberatus est, descendente signo imperiali, sicut vir sanctus optaverat. Itaque & tyranni nomine rex, & è converso interdum principis nomine tyrannus appellatur; iuxta illud: Principes tui infideles, socii furum. Et alibi: Principes sacerdotum, & seniores populi concilium fecerunt in unum, ut Iesum dolo tenerent, & occiderent, qui utiq; iusto legis iudicio debuerat liberari. Nam & in sacerdotio inveniuntur complures, id tota agentes ambitione, & omnibus artibus eius, ut sub prætextu officii, suam possint.

sint tyrannidem exercere. Habet enim & respublica impiorum caput & membra sua, & quasi civilibus institutis, legitimæ reipublicæ nititur esse conformis. Caput ergo eius tyrannus est, imago diaboli: anima hæretici, schismatici, sacrilegi sacerdotes, & ut verbo Plutarchi utar, præfecti * regionum impugnantes legem Domini. Cor, consiliarii impii, quasi senatus iniquitatis. Oculi, aures, lingua, manus inermis, iudices & leges, officiales iniusti. Manus armata, milites violenti, quos Cicero latrones appellat. Pedes, qui in ipsis humilioribus negotiis præceptis domini, & legitimis institutis adversantur. Hæc omnia possunt à superioribus facillime comprehendi. Mihi vero indignari non debent sacerdotes, si & in eis fatear inveniri posse tyrannos. Alioquin quorsum est illud propheticum: Fili hominis prophetiza, de pastoribus Israël, prophetiza, & dices ad eos: Hæc dicit dominus Deus: Væ pastoribus Israël, qui pascebant semetipsos. Nonne greges pascuntur à pastoribus? Lac comedebatis, lanis operiebamini, & quod crassum erat occidebatis, gregem autem meum non pascebatis. Quod infirmum fuit non consolidastis, & quod ægrotum, non sanastis, quod fractum est, non alligastis, quod abiectum, non reduxistis, quod perierat, non requisistis, sed cum austeritate imperabatis eis, & cum potentia; & dispersæ sunt oves meæ, eo quod non esset pastor, & factæ sunt in devorationem omnium bestiarum agri, & dispersæ sunt. Quid sibi aliud adesse docet, Ezechielis hæc & imprecatio, & increpatio, nisi pastoribus abesse quæ adesse debuerant, & adesse quæ abesse oportuit? Propterea hæc dicit Dominus: Ecce ego ipse super pastores, & requiram gregem meum de manu eorum, & cessare eos faciam, ut ultrà non pascant gregem meum, nec pascant amplius pastores semetipsos: & liberabo gregem meum de ore eorum, & non

* al. religionum.

& non erit ultra in escam eis. Nonne tyrannidem sacerdotii videtur exprimere manifestam, & vitam illorum depingere, qui in omnibus quæ sua sunt, quærunt, & quæ Iesu Christi sunt, post tergum faciunt? Siquidem non meum, sed alienum est, & profecto intemeratæ veritatis oraculum, quo apud familiarem altissimi inter mercenarium pastorem, & furem, differentia manifesta præscribitur. Bonus enim pastor animam suam ponit pro ovibus suis. Cuius si quæris officium, apud iam dictum prophetam invenies: Ecce ego ipse requiram oves meas, & visitabo eas, sicut visitat pastor gregem suum, in die quando fuerit in medio ovium suarum dissipatarum. Educam eas de nube, & congregabo de caligine, inducam eas in terram suam, & pascam eas in montibus Israël, in rivis, & in cunctis sedibus terræ, in pascuis uberrimis, in montibus excelsis erunt pascua earum, requiescent in herbis virentibus, & in pascuis pinguibus pascentur super montes Israël. Pascam eas, & accubare faciam, quod perierat requiram, quod abiectum erat reducam, quod confractum fuerat, alligabo, & quod infirmum erat, consolidabo, & quod pingue & forte, custodiam. Hæc est enim diligentia, qua gregibus debent invigilare pastores. Quod autem subiungit, & pascam illas in iudicio & iustitia, ei utique respondet quod præmisit, sed cum austeritate imperabatis eis & cum potentia. Scriptum est enim, quia pondus & pondus, mensura & mensura, utrumque abominabile est apud Deum. Apud homines tamen qui negotiationem exercent, grandis videtur esse prudentiæ, sed tamen illicitæ, quæ calliditas & dolus est, si alio pondere vel mensura sua distrahant, & aliis comparent aliena. At in prælato ratio exigit æquitatis, ut quod aliis imponit onus, ipse præferat, & quod docere voluerit, opere studeat adimplere. Hoc est enim in iudicio & iusti-

& iustitia pascere, & non in austeritate & potentia imperare. Quod utique faciunt, qui humeris hominum alligant onera gravia & importabilia, & digito suo ea contingere recusant. Unde sequitur: Et cum purissimam aquam biberetis, reliquam pedibus vestris turbabatis, & oves meæ his, quæ conculcata pedibus vestris fuerant, pascebantur, & quæ pedes vestri turbaverant, hæc bibebant. Propterea ecce ego ipse iudico inter pecus pingue, & macilentum, pro eo quod lateribus & humeris impingebatis, & cornibus vestris ventilabatis omnia infirma pecora, donec dispergerentur foras. Mercenarius autem oves quidem vel specie pascit, sed quia omnia facit ad pretium, si lupum videat irruentem, dimittit oves & fugit, quia non pastor, sed mercenarius est, nec quidem ovium, sed lucri curam habet. Canis utique mutus latrare non valens, ut vel clamore & tumultu lupum absterreat venientem. Siquidem eum timet, qui temporalium diripit facultatem, & eum non attendit, qui animum cruciaturus est in gehenna. Cæcus siquidem est ad grandia, & quæ nullius sunt perhorrescit. De his inquit: Væ prophetis insipientibus qui sequuntur spiritum suum, & nihil vident. Quasi vulpes in desertis, prophetæ tui Israël erunt. Non ascendistis ex adverso, neque opposuistis murum pro domo Israel, ut staretis in prælio in die domini. Nihil enim in eis libertatis est, ut mundi potestatibus obloquantur, nihil virtutis, ut veritatem in periculo tueantur: in omnibus lucrum, in nullis, aut paucis quærunt salutem animarũ. Dum in suis obtineant, dum ad ambitionis aut avaritiæ succedat votum, eorum quæ Christi sunt, iactura contemnitur. Fiat pax in diebus eorum, sint fœtosæ oves, boves crassæ, promptuaria plena, cibis & vasis onusta mensa in admirationem intuentium splendeat, variæ & pretiosæ supellectilis operosus cultus abundet, hono-

honorentur & colantur à turbis, ditentur, visitentur à subditis in muneribus, sit denique liberum, impune, & sine nota facere quicquid libido dictaverit: ad singula dicant, euge, euge, ut, iuxta increpationem propheticam, luto absque paleis livisse peccati indurati parietem videantur, qui, præcipiente domino, fuerat fodiendus ut rueret, & abominationes pessimæ à domo domini disperirent. Hi sunt qui consuunt pulvillos sub capite universæ ætatis, cervicalia supponentes ut capiant animas, & lac comedant, lanis operiantur ovium, quas quasi in somnum negligentiæ vel audaciæ induxerunt. Fur autem convincitur ab operibus suis, quia non venit nisi ut furetur, & occidat, & mactet, & perdat. Inimicus utique perniciosus & apertus, qui nec rem pastoris habet, nec speciem, & nec ad lucrum pascit, sed suum lucrum reputat, etiam cum occidit. Pastori itaque debetur amor, quia diligit. Mercenario patientia, quia videtur amantem imitari. Furi vero non debet ecclesia, nisi pœnam. Si sciret paterfamilias, qua hora fur veniret, vigilaret utique, & non fineret perfodi domum suam. Vocem pastoris audiunt oves, & sequuntur. Vocem mercenarii interdum audiunt: sed eum, quia non vadit ad vitam, sequi contemnunt. Vocem furis aspernantur, horrent, & fugiunt, quia in manu eius vident, & in ore audiunt opera mortis. Siquidem non modo fur est & latro, sed lupus rapax, sequipeda leonis, qui rugiens circumit, quærens quem devoret. Quis ergo illum non repellat, aut saltem fugiat, qui ad hoc ovile ingreditur, ut mactet, & occidat? Si quis, Apostolus inquit, episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Sed nescio quo pacto res in contrarium versa est, ut cum omnes fere desiderent episcopari, cum quod appetunt adepti fuerint, ocio marcent: aut quod turpius est, in vanitatis operibus occupantur. Quanta curratur

ambitione, volui quidem superius, sed ut se res habet, plene non potui explanare: & profecto quam inutiliter multi versentur in gradu optato, referre difficilius potero. Unum tamen scio, quia non ea aviditate currunt, ut pro aliis animas ponant, qui fortunæ munuscula, vel quod rectius dixerim, gratiæ Dei temporalia dona, in hunc tamen concessa usum, ut promereantur æterna, recusant in necessitate fratribus erogare. Hanc tamen esse pastoralis officii formam, præmonstravit tam exemplo, quam verbo pastorum princeps. Ergo tanto currentes ambitu, mercenarii properant, aut fures fieri. Bene tamen agitur cum ovibus, quæ illius custodiæ demandantur, qui eas vel ad pretium pascat. Nam & in ipsis mercenariis, gradus & differentiæ sunt. Laxant quidem omnes retia in capturam: sed hi in capturam animarum & rerum, illi res piscantur duntaxat, contempto periculo animarum. Et sæpe turbant omnia, quo piscandi ad votum uberior succedat occasio. Miraberis variam supellectilem, & Crœsi, ut dicitur, facultates apud eos, qui prædicant pauperem Christum, & quia suis non coguntur stipendiis militare, euangelizant, ut comedant, & euangelistarum stipendiis abutantur. Calicem quidem in quo Ioseph augurari consueverat, in sacci sui ore revolvunt, sed non descendit in manus. Lingua siquidem sacerdotis, calix est eius, qui in veritate est, & præfiguratione nominis interpretatur salvator mundi, institutus ut vaticinetur abscondita, & fidelium mentes potet eo spiritu, quo repleti discipuli, verbum fidei & salutis eructantes, in Iudæa ebrii reputati sunt, dispensantes granum frumenti, quod in terram cordis eorum ceciderat, & iam in castitate eloquii eorum, fructum plurimum domino germinabat. Alii quidem sine euangelio de euangelio vivunt, & bene si vivunt tantum, ut non etiam luxurientur.

Hos

Hos vx mercenarios dixerim, qui non laborant ut manducent, sed sine labore non manducare, quod necessitatis est, sed ociari & luxuriari desiderant. Omnibus quidem qui pastoris exercent officium, gratia debetur & reverentia, & qui Christum quacunque ratione annunciant, & lucrum faciunt, cum sua tamen, & pro sua utilitate, animarum pastoribus, & salutis dispensatoribus aggregentur, sintque amici, sint & venerabiles, & patrum lætentur honore; & si mercenarii sunt, mercede sua me nunquam privabuntur autore. Utinam sit in istis, qui verbum Dei loquatur, qui ædificet ecclesiam Dei, vel ad lucrum. Non invideo lucro, si opera antecedant. Qui sic vero inhiant lucris, ut quæ Christi sunt, universa contemnant, & si nec hæresin doceant, nec contentionibus ecclesiam scindant, nec pastoris nec mercenarii digni sunt nec honore, nec nomine. Non loquor de legatis. Ecclesiam Romanam, quæ parens (autore Deo) & nutricula fidei, & morum est, & non potest ab homine iudicari, & argui, cælesti privilegio munita, relinquo intactam: nec enim credibile est, quod ea committere præsumant, vel dignentur, quæ de iure gentilium in præsidibus provinciarum, & proconsulibus, id est, legatis Cæsaris constat esse illicita. Qua vero impudentia hoc attentare audeat discipulus crucifixi, vicarius Petri, pastor animarum, quod vigente infidelium disciplina, vicarius imperatoris sub officio consulis rector corporum præsumere non audebat? Pœna repetundarum ex superioribus liquet, & tam instutis legum, quam historiarum exemplis sæculo nostro innotuit, & quod nisi in causa esculenti & poculenti iudici à provincialibus accipere non licebat, ita tamen ut accepta nequaquam cederent in muneris rationem. Quis ergo credet, quod patres ecclesiæ, iudices orbis, &, ut ita dicam, clarissima lumina mundi, diligant

munera, sequantur retributiones, provincias concutiant, ut excutiant loculos, exinaniant alienos, ut solident suos, verbis prædicent paupertatem, & criminibus ad divitias properent, bonorum spiritualium damnent commercia, ut cum eis duntaxat in talibus contrahere liceat, id agentes ut omnibus sint terrori, amentur à nullo, quietem doceant, ut faciant rixas, humilitatem indicant, & simulent, ut vendicent fastum, alienam pulsantes, & suam foventes avaritiam, dictantes largitatem, tenacitati insistentes: & ut paucis loci huius anfractus & volumina spaciosa complectar, cum sceleratis & flagitiosis omnibus ponentes portionem, aut flagitia vendicantes in solidum, ut videantur concilium vanitatis, iniqua* gerentium in synagoga, ecclesia malignantium, in quorum manibus iniquitates sunt, & dextera eorum repleta est muneribus? Absit ut hoc quisquam audeat suspicari: ne cadat in quenquam tantum scelus, ut os suum ponat in cœlum, & patrum quæ non sunt pudenda denudet. Omnia eorum alba sunt & decora, nihil in eis est, quod canino morsui pateat, aut sannam, ut Satyricus ait, posticam vereatur. Si tamen quispiam hoc præsumpserit, ei uno validissimo respondebitur argumento, cui resistere, & contradicere non audebunt omnes adversarii nostri. Quo? inquis. Opera, inquam, quæ ipsi faciunt, testimonium perhibent de eis. Si locum quæris? effectum quo de causæ sinceritate constet, attende: cuius enim opus bonum est, ipsum quoque bonum est. Si autorem? eum qui ait: A fructibus eorum cognoscetis eos. Non enim potest arbor mala fructus bonos facere; aut conversim, arbor bona fructus malos. Possent pro eis, si quis tamen est, qui eis* censeat detrahendum, plura proponi: sed in defensione eorum hoc unum sufficiat. Constat enim quia Apostolorum oportet adorare vestigia; & illos esse

* al' gentium synagoga.

* al' consentiat.

ut pa-

ut patres honorandos, colendos ut dominos, qui eorum possident sedem, & imitantur vitam. Illos potius hæc pagina respicit, qui plumis * vehuntur pensilibus, in saturitate disputant de ieiuniis, & quod verbis astruunt, operibus destruunt: in curru eunuchi reginæ Æthiopum clausis oculis Scripturas loquuntur, & lectitant, & eum qui sicut ovis ad occisionem ductus est, & os suum coram se tondente non aperuit, respicere dedignantur, aut nequeunt, nec discipulum veritatis interpretem, donec descendant ad aquas, quibus mundentur ab operibus mortuis, * dignantur colligere. Utique licet scripturarum insideant rotis, & pennatorum animalium impetu perferantur, lingua eorum cum de superioribus disputaverit, terram lingit: nec scripturas intelligunt, quia cor eorum non aperit scientiarum dominus, qui aperuit, sicut in actibus Apostolorum scriptum est, cor Lydiæ purpurariæ, ut audiret ea, quæ dicebantur à Paulo, quæ fidelius humili obedientia mandatorum, quam disputatione verbosa Deum timentibus innotescunt. Fur autem quis sit, duplici ratione colligitur. Nam ille qui de conversatione terrena, per superbiæ scalam, ambitionis & vitiorum gradibus innitentem, in ovile ascendit, Christo contempto, id est, neglecta recta via & plana, sinuosis anfractibus liminaria suffodit, aut parietum iuncturas irrumpit, aut per tegulas infusus illabitur, profecto fur est & latro. Qui vero Christo aperiente ostium, id est, ecclesia vocante ingreditur, & postmodum sub umbra pastoris efficitur persecutor, id est, spoliat, mactat, occidit, & perdit, fur indubitatus est. Tu vide in quo gradu ponendi videantur, quibus non sufficit divini iuris licentia tondere & devorare pecus, nisi secularium legum implorent auxilia, & officiales principum facti, ea committere non verentur, quæ facile alius quilibet publicanus erubescat. Interim

* al' vestiuntur.

* al' dedignantur.

voluptati servient, aut avaritiæ: & qui eos elegerunt, vel admiserunt in custodiam sui, depopulantur & premunt, mortemque eorum desiderant, quos foveri oportebat in carne & spiritu. Tenent profecto memoriter illud propheticum: Ecce constitui te super gentes, & super regna, ut evellas, & destruas, & disperdas, & dissipes, & ædifices, & plantes. Quæ vero plantata invenerunt, nituntur avellere, ut ædificent sibi domum domini in muneribus manus, aut linguæ, aut obsequii, aut eos substituant explantatis, quos elegit affectio carnis, id est, aut genitos à se, aut sibi ab aliis carnaliter genitos. Immensum hic aperitur opus, & via calamo dilatatur; sed subsisto parcens articulis, qui publicis aspectibus ingeruntur. Si quis autem hic quippiam dici durius calumniatur, si ea quæ patribus dicta sunt, legerit, mihi facile veniam indulgebit. Si enim tyrannus secularis, iure divino & humano perimitur, quis tyrannum in sacerdotio diligendum censeat, aut colendum? Quod si istud videtur acerbum, illum qui non nisi vera loquebatur & dulcia, in patrocinium advoco beatum Gregorium, qui acerbius ista persequitur. Et ut cætera taceam, hoc ipsis omnibus notum est: quia scire prælati debent, quod cum ipsi delinquunt, tot mortibus digni sunt, quot ad subditos, perditionis exempla transmittunt.

CAP. XVIII.

Ministros Dei esse tyrannos: & quid tyrannus; & de moribus C. Caligulæ, & Neronis nepotis eius, & exitu utriusque.

MINISTROS Dei tamen tyrannos esse non abnego, qui in utroque primatu, scilicet animarum & corporum, iusto suo iudicio esse * voluit, per quos punirentur mali, & corrigerentur, & * exercerentur boni. Nam & peccata populi fa-

* al' nolint.
* al' exercitarentur.

li faciunt regnare hypocritam, & sicut Regum testatur historia, defectus sacerdotum, in populo Dei, tyrannos induxit. Siquidem primi patres & patriarchæ, vivendi ducem optimam naturam secuti sunt. Successerunt duces à Moyse sequentes legem, & iudices qui legis autoritate regebant populum, & eosdem fuisse legimus sacerdotes. Tandem in furore Domini dati sunt reges, alii quidem boni, alii vero mali. Senuerat enim Samuel, & cum filii eius non ambularent in viis suis, sed avaritiam & immunditias sectarentur, populus, qui fortasse & ipse meruerat ut ei tales præessent sacerdotes, à Deo quem contempserat, sibi regem extorsit. Electus est ergo Saul, regis tamen iure * prædicto, id est, qui filios eorum tolleret, ut faceret aurigas, & filias ut panificæ fierent, & focariæ, agros & prædia, ut ea pro libito distribueret servis suis, populumque totum servitutis premeret iugo. Idem tamen Christus domini dictus est, & tyrannidem exercens, regium non amisit honorem. Incussit enim Deus timorem omnibus, ut eum quasi ministrum domini, cuius quodammodo gestabat imaginem, venerarentur. Amplius quidem adiiciam, etiam tyranni gentium reprobati ab æterno ad mortem, ministri Dei sunt, & Christi domini appellantur. Unde propheta: Ingrediantur portas Babylonis duces, videlicet, Cyrus & Darius. Ego enim mandavi sanctificatis meis, & vocavi fortes meos in ira mea, & exultantes in gloria mea. Ecce quia sanctificatos vocat Medos & Persas, non quod sancti essent, sed domini adversus Babylonem implebant voluntatem. Alias quoque: Ecce ego adducam, inquit, Nabuchodonosor, servum meum, & quia bene mihi servivit apud Tyrum, dabo ei Ægyptum. Omnis autem potestas bona, quoniam ab eo est, à quo solo, omnia, & sola sunt bona. Utenti tamen interdum bona non est, aut patienti, sed mala, li-

* al' prædito.

cet quoad universitatem sit bona, illo faciente qui bene utitur malis nostris. Sicut enim in pictura *fulvus aut niger color, aut aliquis alius per se consideratus, indecens est, & tamen in tota pictura decet: sic per se quædam inspecta, indecora, & mala; relata ad universitatem, bona apparent & pulchra, eo omnia sibi adaptante, cuius omnia opera valde sunt bona. Ergo & tyranni potestas bona quidem est, tyrannide tamen nihil est peius. Est enim tyrannis, à Deo concessæ homini potestatis abusus. In hoc tamen malo, multus, & magnus est bonorum usus. Patet ergo non in solis principibus esse tyrannidem, sed omnes esse tyrannos, qui concessa desuper potestate in subditis abutuntur. Porro si potestas accedat sapienti, qui rerum omnium novit & habet usum, omnibus bonis grata est, & omnibus utilis. Si vero cadat in insipientem, etsi bonis, quibus omnia cooperantur in bonum, mala esse non possit, molesta tamen ad modicum temporis est. Nam eam utrisque contingere manifestum est, licet exigente malitia temporis nostri, qui in nos flagellum domini iugiter provocamus, malis, id est, insipientibus sæpius concedatur. Quid enim in rebus humanis, Romano imperio potentius, potest ulla memoria recordari? Si temporum series ab urbe condita revolvatur, illud inveniuntur mali gessisse frequentius. Quis enim C. Caligula, Augusti tertio successore, terrior, aut immanior, præter Neronem, qui antecessores & successores omnes turpitudine vitæ & inauditis flagitiis superavit? Hic autem Caligula, omnium flagitiosissimus, * tamen rexit, aut potius torsit imperium, ea quidem crudelitate, ut propriæ invidens felicitati, de conditione suorum temporum quereretur, eo quod nullis insignirentur calamitatibus publicis. Ille siquidem ortu suo pacaverat secula, qui delere venerat * condictionis & mortis imperium. Licet enim hæc immen-

*al' fuscus.

*al' tantum.

*al' condictionis.

immensitas pacis asscriberetur Augusto, Christo tamen potius asscribenda est, qui civis Romanus indictione census asscriptus est, regnante Augusto. Siquidem euangeliorum & historiarum veridica relatione constat, quia sub eo natus est autor unicus pacis, Deus homo, virginis filius Christus. cuius æterna dispositio ad veram pacem, & felicissimi regni beatitudinem conscripsit electos, cuius adventus multis prænunciatus est, & patefactus indiciis. Nam ut Orosius refert, cum Cæsar, Iulio interfecto, ex Apollonia rediens urbem ingrederetur, hora circiter tertia repente, liquido ac puro sereno, circulus ad speciem cęlestis arcus orbem solis ambiit: & hoc octavo Idus Ianuarii die, qui dicitur Epiphaniorum, creditur accidisse, quo Cæsar primum Iani portas, sopitis finitisque bellis civilibus, clausit, & Augusti adeptus est nomen, apicem declarans imperii, ut penes unum doceretur summa rerum & potestatum esse, quam monarchiam nominant Græci. Refert idem historicus, quod, cum à Sicilia rediens, receptis legionibus à Pompeio & Lepido, triginta millia servorum dominis restituisset, & omnia superiora populi debita donanda, litterarum etiam monumentis * abolitis, censuisset, in diebus ipsis fons olei largissimus, de taberna meritoria per totum diem defluxit, illum utique manifeste adesse imperio nuncians, qui servos diaboli peccatores, iusto Dei dominio subdere venerat, & pauperum misereri. Cum ergo à facie Christi silerent omnia, & tantas miserationes altissimi obstupesceret mundus, summa rerum & potestatum in tertium ab Augusto Caligulam cecidit. Cuius ferocia, ut brevibus liqueat, exclamasse fertur: Utinam populus Romanus unam tantum cervicem haberet! Et quia hostis deerat, magno & incredibili apparatu profectus est hostem quærere. Ociosisque viribus Germaniam, Galliamque per-

* al. adhibitis.

currens, in ora Oceani circa prospectum Britanniæ subsistit, Romamque reversus est belli deficiente materia, & nullo expleto negotio, nisi quod Belinum Britannorum regis filium, quem pater expulerat, cum paucis in deditionem accepit. Infestissimus quidem Iudæis extitit, & sacra Hierosolymorum loca profanari, & statuis repleri iussit, & se coli ut Deum. Pilatum Iudææ præsidem tantis coarctavit angoribus, ut sua se transverberans manu, malorum compendium, mortis celeritate quæsierit. Sorores quas Caligula primum stupro polluerat, damnavit exilio, & post, omnes simul exules iussit occidi. Ipse autem à suis protectoribus occisus est. In secreto eius inventi sunt duo libelli, continentes lectissimorum nomina civium, quos morti destinaverat: eratque alterius inscriptio, gladius, alterius pugio. Arca quoque ingens multiplicium venenorum inventa est, quibus, Claudio Cæsare iubente, demersis, maria ipsa, magno piscium exitio protestante, traduntur infecta. Successit avunculo Caligulæ, Claudio tamen interposito, Nero Cæsar, rerum vitiorumque successor, imo transgressor, petulantiam, libidinem, luxuriam, avaritiam, crudelitatemque scelere quovis exercuit. Teste namque Orosio, percitus petulantia, omnia pæne Italiæ & Græciæ theatra perlustrans, assumpto etiam varii vestitus dedecore, Cerycas, id est, cornicines, citharistas, tragœdos, & aurigas, sæpe visus est superasse. Libidinibus quoque tantis exagitatus est, ut ne à matre quidem, vel sorore, ullave consanguinitatis reverentia abstinuisse referatur; virum in uxorem duxerit, ipse à viro ut uxor acceptus sit. Luxuriæ tam effrenatæ fuit, ut retibus aureis piscaretur, quæ purpureis funibus extrahebantur; frigidis & calidis lavaret unguentis: nullam vestem bis induit, nec unquam minus mille carrucis confecisse traditur iter. Denique urbis

Romæ incendium voluptatis suæ spectaculum fecit, per sex dies septemque noctes ardens civitas regios pavit aspectus. Horrea quadro structa lapide, magnæque illæ veterum insulæ, quas discurrens flamma adire non poterat, magnis machinis quondam ad externa bella præparatis, labefactæ atque inflammatæ sunt, ad * adytorum mansiones, bustorumque diversoria, infelici plebe compulsa. Quod ipse ex altissima Mæcenatiana turre prospectans, lætusque flammæ, ut aiebat, pulchritudine, tragico habitu * heliofeles odam sonat sacerdotales hymnos civitatis, in qua Solis splendor colitur, decantabat. Avaritiæ autem tam præruptæ extitit, ut post hoc incendium urbis, quam se Augustus ex lateritia marmoream reddidisse iactaverat, neminem ad reliquias rerum suarum adire permiserit. Cuncta quæ flammæ quoquo modo superfuerant, ipse abstulit, centies centena millia sestertium annua à senatu conferri sibi imperavit. Plurimos Senatorum, nulla extante causa, bonis privavit, negotiatorum omnium sub una die, tormentis quoque adhibitis, omnem penitus censum abstorsit. Crudelitatis autem rabie ita * effrenatus est, ut plurimam Senatus partem interficeret, equestrem ordinem pene destitueret. Sed ne parricidiis quidem abstinuit, matrem, fratrem, sororem, uxorem, cæterosque omnes cognatos, & propinquos, sine hæsitatione prostravit. Auxit hanc molem facinoris eius, temeritas impietatis in Deum. Nam primus Romæ Christianos suppliciis & mortibus affecit: ac per omnes provincias pari persecutione excruciari imparavit. Ipsumque nomen extirpare conatus, beatissimos Christi Apostolos Petrum cruce, Paulum gladio interfecit. Mox acerbissime miseram civitatem obortæ undique oppressere clades. Nam subsequente autumno tanta urbi pestilentia incubuit, ut triginta millia funerum in rationem * Libitinæ

*al' abditorum. al' monumentorum.

* al' heloifeles, al' Iliadem decantabat.

* al' effeeratus.

* al' libitiniare.

bitinæ venirent. Britannica deinde clades è vestigio accidit, qua duo præcipua oppida, magna civium sociorumque clade & cæde, direpta sunt. Præterea in oriente magnis Armeniæ provinciis amissis, Romanæ legiones sub iugum Parthicum missæ, ægreque Syria retenta est. In Asia tres urbes, hoc est Leodicea, Hierapolis, Colossæ, terræ motu conciderunt. Hæc Orosius fere; cuius verbis & sensu eo libentius utor, quod scio Christianum, & magni discipulum Augustini, propter religionem fidei nostræ, veritati diligentius institisse. Hæc quidem possunt & apud alios historicos inveniri diffusius, qui tyrannorum atrocitates, & exitus miseros plenius scribunt. Quæ si quis diligentius recenseri voluerit, legat ea quæ Trogus Pompeius, Iosephus, Egesippus, Suetonius, Q. Curtius, Corn. Tacitus, T. Livius, Serenus, & Tranquillus, & alii historici, quos enumerare longum est, suis comprehenderunt historiis. Ex quibus facile liquebit, quia semper tyranno licuit adulari, licuit eum decipere, & honestum fuit occidere, si tamen aliter coërceri non poterat. Non enim de privatis tyrannis agitur, sed de his qui rempublicam premunt. Nam privati legibus publicis, quæ constringunt hominum vitas, facile coërcentur. In sacerdotem tamen, etsi tyrannum induat, propter reverentiam sacramenti, gladium materialem exercere non licet, nisi forte cum exauroratus fuerit, in ecclesiam Dei cruentam manum extendat, eo quidem perpetuo obtinente, ut ob eandem causam non consurgat in eum duplex tribulatio. Præter rem tamen non videtur, si hæc quæ dicta sunt, aliquibus astruamus exemplis.

CAP.

CAP. XIX.

De morte Iulii Cæsaris, & aliorum gentilium tyrannorum.

OCCURRIT ergo imprimis domus Cæsarea, qua nihil potentius aut gloriosius, ulla ætate recolit mundus. Siquidem Iulius Cæsar primus orbem, prudentiæ & rei militaris viribus, acquisivit. Homo perpaucorum, & cui nullum expresse similem, adhuc edidit natura mortalium. Licet enim Cicero eum alicubi criminetur, quod citra omnem utilitatis aut honestatis speciem, delectabatur iniuriis, adeo ut eum ipsum peccare iuvaret: idem tamen tantis laudibus eundem effert, ut deorum censeat munus ex virtutibus temperatum, Romano indultum imperio, utpote qui nec prosperis extolli, nec adversis frangi noverit, magnificus sine crudelitate, sine temeritate magnanimus. Quamvis enim si alius esset, posset temerarius videri; Cæsar tamen audax videri non debet, cuius voluntas Deorum aspirante favore, semper infra potestatem fuit. * Nemo ferum expertus est Cæsarem, nisi superbia rebellaret. Provocatus iniuriis, pronus fuit ad veniam. Quos vicit viribus, prudentia antecessit. Excessus eius videbantur sperare, & ad iustitiam aspirare. Quod ex eo coniici potest, quod nullum tempus sibi voluit esse philosophiæ expers. His videtur Orosius pro parte consentire. Cum enim in Ægypto magna pars militum eius *cecidisset, & ipse, sicut Lucanus meminit, cogeretur respicere Scevam, qui singulari virtute eminens inter Cæsarianos, obsedit,

al' Nemo ferrum expertus est Cæsaris.

al' cessisset.

Muris calcantem mœnia Magnum,

insistentium Ægyptiorum vi pressus Cæsar, scapham ascendit, qua mox pondere sequentium gravata & mersa, per ducentos passus ad navem una manu elata, qua chartas tenebat, natando pervenit. Hic tamen

tamen, quia rempublicam armis occupaverat, tyrannus reputatus est, & magna parte Senatus consentiente, strictis pugionibus occisus in Capitolio. Sed & ibi honestatis memor extitit. Ut enim animadverrit se strictis pugionibus peti, toga caput obvolvit, simul sinistra manu sinum ad ima deduxit, quo honestius caderet. Successor eius Augustus felicissimus omnium, se sub interminatione pœnæ dominum prohibitus est appellare, & civem gerens, tyrannidis rem declinavit, & notam. Tiberius autem à Iulio tertius, veneno obiit, cuius morte ita lætatus est populus, ut terram matrem, & deos manes orarent, ne mortuo sedem ullam darent nisi inter impios. Et licet veneficium detestabile semper fuerit, venenum quo ille extinctus est, orbis censuit esse vitale. Signum veneni certum habitum est, quod cor inter ossa cremati inventum est incorruptum. Ea enim rerum æstimatur natura, ut tinctum veneno, igne confici nequeat. Tertius tyrannus C. Caligula, occisus est à domesticis suis. Tiberius Claudius, quintus à Iulio, etsi tyrannidem vitaverit, manifestis, ut alter Tiberius, veneni signis extinctus est. At Nero sextus, à Iulio, omnium immanissimus & vilissimus, hunc exitum habuit. Postquam enim deformitate veterum officiorum, & angustiis flexurisque viarum offensus, ut prædictum est, urbem incendit, ab omni populo, sicut Suetónius refert, desertus est: & cum ingressus in cubiculum quæreret percussorem, & non inveniret, omnes quippe discesserant: Ergo ego, inquit, nec amicum, nec inimicum habeo? Idem paulo antequam se confoderet, scrobem coram se fieri præcepit ad corporis sui modulum, componique in ea si qua invenirentur marmoris frustra, & aquam simul & ligna conferri ad curandum cadaver, flens ad singula, atque identidem dictitans: Qualis artifex pereo? Cum autem audiret se à Senatu adiudica-

dica-

dicatum supplicio, quale id esset interrogavit. Et cum comperisset debere nudi hominis * cervici furcam inseri, corpus vero virgis ad necem cædi, conterritus duos pugiones, quos secum extulerat, arripuit, tentataque utriusque acie, rursus condidit, causatus nondum esse fatalem horam. Ac modo Sporum hortabatur ut lamentari inciperet, modo orabat, ut se aliquis ad mortem coexemplo animaret. Interdum segnitiem suam his versibus increpabat:

* al. cervicem furcæ.

Vivo deformiter, turpius pereo.

Iamque equites appropinquabant, quibus præceptum erat, ut vivum extraherent. Quod ut sensit, ferrum adegit iugulo, in eoque consumpta est omnis familia Cæsarum. Et ne in sola illa familia adversus tyrannidem tantum licere legibus quispiam suspicetur, Vitellius nonus à Iulio, Galba & Othone, inter Neronem & Vitellium intersertis, turpissime protractus est à cellula, in quam se contruserat, nudusque deductus per viam sacram, passim fimum in os eius coniectantibus aliis, & à populo Romano apud Gemonias scalas minutissimis ictibus excarnificatus, unco tractus est in Tiberim. Duodecimus Domitianus, Vespasiano & Tito interpositis, post multam & cruentam tyrannidem à suis crudeliter interfectus est. Ex qua causa tamen in Christianos mitius egerit, autore Eusebio Cæsariensi, paucis aperiam, cuius verba sunt hæc libro tertio, capite decimo octavo. Apud ipsum vero Domitianum cum iussisset omnes perimi, qui de genere David, & regia stirpe descenderant, sicut vetus habet traditio, delati sunt quidam quasi essent de posteritate Iudæ, quem fratrem fuisse Salvatoris secundum carnem tradunt. Duplicique urgebantur invidia, veluti qui ex genere David, & ex ipsius Christi propinquitate descenderant. Quæ Egesippus per ordinem his verbis refert. Adhuc au-

tem

tem vivebant quidam de carnali domini nostri genere, nepotes eius Iudæ, qui secundum carnem frater Domini dicitur, quos quidem detulerunt, tanquam ex David stirpe venientes. Hos quidam, Revocatus nomine, qui in hoc missus fuerat, perducit ad Domitianum Cæsarem. Nam & ipse formidabat de adventu Christi, sicut & in initio Herodes. Interrogati ergo à Domitiano si essent ex familia David, confessi sunt. Tunc quæsivit quantis possessionibus, vel quantis facultatibus essent præditi. At illi responderunt, quod utrisque non amplius esset in bonis novem millibus denariorum, ex quibus, singulis media pars pro portione deberetur. Neque hæc sibi in pecunia subsistere, sed in æstimatione terræ quæ eis esset, in quadraginta minus uno iugere constituta, per quam suis eam manibus excolentes, vel ipsi alerentur, vel tributa * expenderent. Simul & testes ruralis & diurni operis, manus labore rigidas, & callo obduratas, proferebant. Interrogati vero de Christo quale sit regnum eius, vel quis ipse, aut unde, aut quando venturus: responderunt, quod non huius mundi regnum, neque huius terræ ei designetur imperium, sed cœleste ei, per angelorum ministeria, præparetur. Quando scilicet adventurus in gloria, de vivis ac mortuis iudicabit, & restituet unicuique pro factis & meritis suis. Ad hæc Domitianus, cum in eis nihil criminis inveniret, & vilitatem eorum quam maxime contemneret, abire eos liberos iussit. Hæc illi. Ex quibus patet, quod non ex mansuetudine, quæ decet principem, sed fastu impio à nonnullis fidelium crudelitatis suæ cohibuit rabiem. Si ergo ad tantam paucitatem, & paupertatem genus regale deductum est, ut regnante Domitiano de stirpe David vix duo potuerint inveniri, quis sibi in carne & sanguine propagatis perpetuitatem esse confidit? Et quia Ecclesiam Dei, imo & totum imperium lacera-

* al' dependerent.

laceravit Domitianus, eodem in se Dei usus iudicio, & ipse laceratus est. Cuius cadaver populari sandapila per vespillones exportatum, atque ignominiosissime sepultum est. Successor eius Nerva, omnia acta eius revocavit in irritum, & ascriptus principibus, non tyrannis, morbo confectus diem obiit, Traiano adoptato in regnum. Qui tanta moderatione successit, ut sicut Augustus felicissimus, ita & iste imperator optimus diutissime habitus sit, &, ut ferunt, apud Seleuciam urbem Isauriæ profluvio ventris extinctus est. Ei successit Helius Adrianus pater patriæ, qui rempublicam iustissimis legibus ordinavit, & Iudæos scelerum suorum perturbatione exagitatos, ut in Palæstinam irruerent, ultima cæde perdomuit, ultusque est Christianos, quos illi excruciabant, præcepitque ne cui Iudæo introeundi Hierosolymam esset licentia, Christianis tantum civitate permissa, quam in optimum statum murorum instructione reparavit, præcepitque vocari Heliam de prænomine suo. Antoninus cognomento Pius, tranquille & sancte gubernavit imperium, succedens Adriano cum liberis suis, & merito pius, & pater patriæ nominatus est, & intercedente Iustino philosopho, se Christianis benignum exhibuit. M. Antoninus Verus successor Pii cum Aurelio Commodo fratre suscepit imperium. Aurelius autem casu morbi, quem Græci apoplexian vocant, suffocatus interiit. Eoque defuncto, frater solus reipublicæ præfuit, vir quem admirari quam laudare, si Eutropio creditur, facilius est. A principio vitæ tranquillus & constans, adeo ut ab infantia vultum nec gaudio, nec mœrore mutaverit, philosophiam edoctus Stoicæ, eiq; deditus, vita pariter & eruditione philosophus. Institutus est ad philosophiam per Apollonium Chalcedonium, ad scientiam literarum Græcarum per Cheronensem Plutarchi nepotem. Latinas autem eum Fronto

 nobi-

nobilissimus orator docuit, & pro quorundam opinione, Plutarchi nepos. Inter cætera bellum gessit, quod præ magnitudine Punicis conferri potest. Et licet orationibus militum Christianorum, sicut idem Imperator literis [illegible]s dicitur attestatus, magna bella confecerit, gravis eorum exarsit persecutio, multiq; Sanctorum * martyrum coronati sunt. Postremo Lucio Commodo filio suo in regnum assumpto, in Pannonia constitutus, repentino morbo interiit. Lucius Antoninus Commodus quintusdecimus ab Augusto, per omnia crudelitatis, luxuriæ, & obscœnitatis dedecora depravatus, gladiatoriis quoque armis sæpissime depugnavit, & in amphitheatro feris sese frequenter obiecit. Interfecit etiam plurimos Senatores, maxime quos advertit nobilitate industriaque excellere. Flagitia regis pœna urbis insequitur: nam fulmine Capitolium ictum, ex quo facta flammatio, bibliothecam illam maiorum cura studioque compositam, ædesque alias iuxta sitas, rapaci turbine concremavit. Fertur tamen beatus Gregorius bibliothecam combussisse gentilem, quo divinæ paginæ gratior esset locus, & maior autoritas, & diligentia studiosior. Sed hæc sibi nequaquam obviant, cum diversis temporibus potuerint accidisse. Commodus autem cunctis incommodus, in domo Vestiliani strangulatus est, vivus autem hostis humani generis iudicatus. Et hæc quidem est descriptio tyranni, qua explicatur res quæ latet in nomine. Sicut ergo damnatum hostem licet occidere, sic tyrannum. * Hæc tamen non impediat * supputatio veritatem historiæ, quoniam hic Galbæ, Othonis, & similium ratio neglecta est. Nec quis quotus sit imperatorum attenditur, sed quomodo omnium domuerit tyrannidem, aut represserit clementia Dei, qui pro decreto iustitiæ quando vult, flagellum inducit in delinquentium pœnam, & quando vult quos fecit pœ-

* al' martyrio.

* al' Hoc.

* al' supputare.

tit pœnitentes, admittit ad veniam. Decreveră hic subsistere, & ad alias à Romanis transire historias: sed quia in catalogum imperatorū ille, à quo genti meæ nomen est, Severus occurrit, qui adversus Christi nomen tyrannidem gravem exercuit, illum adhuc solum adiiciam, ne Severiæ vel Saresberiæ nostræ parcere videar. Sed profecto hanc profanam in Christianos & ecclesiam persecutionem, cœlestis ultio è vestigio prosecuta est. Emerserunt enim continuo bella civilia, quibus Romani sanguinis plurimum effusum est. Hic quidem Afer genere, Tripolitanus ab oppido Lepti, natura sævus, multis sæpe bellis lacessitus, fortissime quidem rempublicam, sed laboriosissime rexit. Congressus est cum multis gentibus, ut de multis triumpharet. Pescenninum Nigrum, ad tyrannidem aspirantem, vicit & interfecit: Iudæos & Samaritas rebellantes ferro coërcuit. Parthos, Arabas, Adiabenosque superavit. Hic est Severus gentium victor, qui in Britannias, defectu pene omnium sociorum tractus, magnis ibi gravibusque præliis sæpe gestis, receptam partem insulæ à cæteris indomitis gentibus vallo distinguendam putavit. Itaque maximam fossam, firmissimumque vallum, crebris insuper turribus communitum, per centum * viginti duo millia passuum à mari ad mare duxit. Ibique, sicut Orosius & alii historici referunt, apud oppidum Eboraeum morbo obiit. Siquidem Britannia venena semper exhorruit, & in principes non novit, sed pro suis principibus invictos gladios exercere. Præfatum vero oppidum, in id virium & temeritatis, temporis processu excrevit, ut urbibus antiquis audeat se conferre. Hoc ei forte tanti Imperatoris contulit sepultura. Ipsum tamen gentilium ritu, & infidelium pravitate, tyrannidem in Christianos exercuisse, & pœnas sceleris luisse, certum est. Nemo enim à sæculo, se apostatæ angeli egit imagi-

* al. xxiv.

 nem,

nem, qui damnationis eius & confusionis non fuerit particeps.

CAP. XX.

*Quod autoritate divinæ paginæ licitum & gloriosum sit, publicos tyrannos occidere, si tamen fidelitate non sit tyranno obnoxius interfector, aut alias iustitiam, aut honestatem non * amittat.*

*al' admittat.

LONGUM est si gentilium tyrannorum ad tempora nostra seriem voluero trahere: sed unius hoc ætatis non memorabitur homo. Hoc enim mentem effugit, & linguam vincit. Libellus tamen qui de exitu tyrannorum inscriptus est, quid de tyrannis sentiam plenius poterit aperire, diligenti tamen compendio, ut nec de prolixitate tædium, nec de brevitate obscuritas generetur. Sed ne Romanæ historiæ vilescat autoritas, quæ plerumque ab infidelibus, & de infidelibus scripta est, hoc divinæ & fidelis historiæ comprobetur exemplis. Undique enim apparet, quia ut ait Valerius, ea demum tuta est potentia, quæ viribus suis modum imponit. Et sane nihil tam præclarum est, aut tam magnificum, quod non moderatione desideret temperari. Primum ergo tyrannum nobis obiicit divina pagina Nemroth robustum contra Dominum venatorem, quem & Ninum dici nonnullæ testantur historiæ, etsi ratio temporis non acquiescat, eumque fuisse reprobum superius dictum est. Regnare siquidem voluit, & non à Domino, & sub eo turrim in cœlum erigere conata est cæca, dispergenda, & confundenda mortalitas. Progrediamur ad eum, quem populo divina præfecit electio, datumque in reprobam dominandi, non regnandi voluntatem deseruit, adeoque afflixit, ut urgente doloris angustia, mortem sibi cogeretur inferre. Nihil enim aut minimum prodest sana assumptio, si consequens vita dissentit, nec initia rerum apud iudicem obtinent,

nent, cuius sententia pendet ex fine. Regum, & libri dierum celebris historia est, in qua, autore Hieronymo, Israël edocetur sub tyrannis ab initio laborasse. Et Iuda, præter David, Iosiam, & Ezechiam, reges omnes reprobos habuisse monstratur. Salomonem tamen, & forte aliquos aliorum in Iuda convaluisse facile crediderim, Domino revocante. Mihique facile persuadebitur populum duræ cervicis, & corde indomabili, & qui semper restitit spiritui sancto, & non modo Moysen famulum legis, sed Deum dominum legis abominationibus gentium ad iracundiam provocavit, pro principibus meruisse tyrannos. Nam tyrannos, quos peccata impetrant, inducunt, & erigunt, pœnitentia delet, excludit, & perimit. Et quidem ante reges suos, sicut Iudicum narrat historia, servierunt sæpenumero filii Israël sub tyrannis, multis & variis, pro dispensatione divina, afflicti temporibus, sæpeque sunt clamantes ad Dominum liberati. Licebatque finito tempore dispensationis, nece tyrannorum excutere iugum de cervicibus suis, nec quisquam eorum, quorum virtute pœnitens & humiliatus populus liberabatur, arguitur, sed iocunda posterorum memoria, quasi minister domini * memoratur. Quod suppositis liquet exemplis. Servierunt ergo filii Israël Eglon regi Moab decem & octo annis: & postea clamaverunt ad dominum, qui suscitavit eis salvatorem vocabulo * Aioth, inclytum filium Gera, filii Gemini, qui utraque manu utebatur pro dextra. Miseruntque filii Israël per illum munera Eglon regi Moab: qui fecit sibi gladium ancipitem, habentem in medio capulum longitudinis palmæ manus, & accinctus est eo subter sagum in dextro femore, obtulitque munera Eglon regi Moab. Erat autem Eglon crassus nimis. Cumque obtulisset ei munera, prosecutus est socios qui cum eo venerant. Et reversus est de Galgalis ubi

* *al' honoratur.*

* *Aoth.*

erant idola, dixitque ad regem: Verbum secretum habeo ad te ô rex. Et ille imperavit silentium. Egressisque omnibus qui circa eum erant, ingressus est * Aioth ad eum. Sedebat autem in æstivo cœnaculo solus. Dixitque ei: Verbum Dei habeo ad te. Qui statim surrexit de throno. Extendit

* Aoth.

* Aioth manum sinistram, & tulit sicam de dextero femore suo, infixitque eam in ventrem eius tam valide, ut capulus ferrum sequeretur in vulnere, ac pinguissimo adipe stringeretur. Nec eduxit gladium, sed ita ut percusserat, reliquit in corpore. Statimque per secreta naturæ alvi stercora proruperunt. * Aioth autem clausis diligentissime ostiis cœnaculi, & offirmatis sera, per posticam egressus est. Et alibi. Sisara fugiens pervenit ad tentorium Iahel uxoris * Aber Cynei. Erat enim pax inter Iabin regem Asor, & domum * Aber Cynei. Egressa igitur Iahel in occursum Sisaræ, dixit ad eum: Intra ad me domine mi, intra, ne timeas. Qui ingressus tabernaculum eius, & opertus est ab ea pallio, dixitque ad eam: Da mihi obsecro paululum aquæ, quia valde sitio. Quæ aperuit utrem lactis, & dedit ei bibere, & operuit illum. Dixitque Sisara ad eam: Sta ante ostium tabernaculi, & cum venerit aliquis interrogans te, & dicens: nunquid hic est aliquis? Respondebis, nullus est. Tulit itaque Iahel uxor * Aber clavum tabernaculi, assumens pariter & malleum. Et ingressa est abscondite & cum silentio, posuitque supra tempus capitis eius clavum, percussumque malleo defixit in cerebum usque ad terram. Qui soporem morti socians, defecit & mortuus est. Laudem-ne ergo, aut vituperium consecuta est posterorum? Benedicta, inquit, scriptura, inter mulieres Iahel, uxor * Aber Cinei, & benedicatur in tabernaculo suo. Aquam petenti lac dedit, & in phiala principum obtulit butyrum. Sinistram manum

* Aoth.

* al' Abner.

* al' Abner.

* al' Abner.

* Abner Cynei.

num misit ad clavum, & dexteram ad fabrorum malleos. Percussitque Sisaram, quærens in capite vulneri locum, & tempus valide perforans. Ut autem & ab alia constet historia, iustum esse publicos occidi tyrannos, & populum ad Dei obsequium liberari, ipsi quoque sacerdotes domini, necem eorum reputant pietatem, & si quid doli videatur habere imaginem, religione mysterii dicunt domino consecratum. Sic Holofernes non virtute hostili, sed suis vitiis gladio mulieris occubuit, & qui viris formidabilis fuerat, luxuria & ebrietate victus, à femina interfectus est. Nec feminæ ad tyrannum patuisset accessus, nisi hostilem animum pia simulatione texisset. Non est enim dolus qui servit fidei, & militat charitati. Siquidem fidei est, quod increpat sacerdotes, qui divinæ miserationi præscripserant tempus, ex pacto hostibus se dedituri, & urbem, nisi infra quinque dies eis Dominus subveniret. Charitatis autem quod nulla formidabat pericula, dum fratres & populum Domini ab hostibus liberaret. Nam & hoc egredientis in salutem indicant verba: Fac, inquit, domine ut gladio proprio eius superbia amputetur, & capiatur laqueo oculorum suorum in me, & percuties eum ex labiis charitatis meæ. Da mihi in animo constantiam, ut contemnam illum, & virtutem, ut evertam eum. Erit enim memoriale nominis tui, cum manus feminæ deiecerit eum. Vocavit ergo Abram suam, & descendens in domum suam, abstulit à se cilicium, & exuit se vestibus viduitatis, & lavit corpus suum, & unxit se myrrha optima, & discriminavit crinem capitis sui, & imposuit mitram super caput suum, & induit se vestibus iocunditatis suæ, cingens sandalibus pedes suos, assumsitque dextralia, & * lilia, & inaures, & anulos, & omnibus ornamentis suis ornavit se. Contulitque ei splendorem Dominus, quoniam omnis ista compositio non ex libi-

* al' viriola.

libidine, sed ex virtute pendebat. Et ideo Dominus hanc in illa pulchritudinem ampliavit, ut incomparabili decore oculis omnium appareret. Illuc ergo perveniens, & publicum captans hostem, dixit Iudith Holoferni: Sume verba ancillæ tuæ, quoniam si ea secutus fueris, perfectam rem faciet Deus tecum. Vivit enim Nabuchodonosor rex terræ, & vivit virtus tua, quæ est in te ad correptionem omnium animarum errantium, quoniam non solum homines, sed & bestiæ agri serviunt *illi* per te, & obtemperant ei. Nunciatur enim virtus & industria animi tui universis gentibus, & indicatum est omni seculo, quia solus potens es & bonus in omni regno eius, & disciplina tua omnibus gentibus prædicatur. Et adiiciens ait: Veniens nunciabo tibi omnia, ita ut adducam te per mediam Hierusalem, & habebis omnem populum Israël sicut oves, quibus non est pastor, & non latrabit vel unus canis contra te, quoniam hæc mihi dicta sunt per providentiam Dei. Quid quæso insidiosius excogitari, quid captiosius dici potest, hac mystici dispensatione consilii? Dixit itaque Holofernes: Non est talis mulier super terram in aspectu, & pulchritudine, & sensu verborum. Cor enim eius concussum ardebat in concupiscentia eius. Dixitque bibe nunc, & accumbe in iocunditate, quoniam invenisti gratiam coram me. Ipsa vero quæ luxuriari non venerat, fidei & fortitudinis suæ instrumento, usa est luxuria aliena. Et crudelitatem quam semel sopivit blauditiis, in populi liberatione charitatis armis occidit. Percussit ergo Holofernem in cervicem, & abscidit caput eius, & tradidit illud ancillæ suæ, ut poneretur in peram reportandum in urbem, quæ salutem fuerat consecuta in manu feminæ. Hoc tamen cavendum docent historiæ, ne quis illius moliatur interitum, cui fidei aut sacramenti religione tenetur astrictus. Nam & Sedechias,

chias, ob neglectam fidei religionem, legitur captivatus, & quod in alio regum Iudæ non memini, eruti sunt oculi eius, quia Deum, cui iuratur, etiam cum ex iusta causa cavetur tyranno, lapsus in perfidiam, non proposuit ante conspectum suum. Sed nec veneni, licet videam ab infidelibus aliquando usurpatam, ullo unquam iure indultam lego licentiam. Non quod tyrannos de medio tollendos non esse credam, sed sine religionis honestatisque dispendio. Nam & David regum, quos legerim optimus, & qui excepto sermone Uriæ Ethei, in omnibus inculpatus incessit, licet tyrannum gravissimum sustineret, & eum perdendi sæpe nactus fuerit occasionem, ei tamen maluit parcere, confisus de misericordia Dei, qui eum sine peccato poterat liberare. Decrevit ergo expectare patienter, ut ille visitaretur à Domino reddita charitate, aut in prælio caderet, aut alias iusto Dei iudicio moreretur. Siquidem vel ex eo potest insigniri patientia eius, quod cum oram chlamydis Saul præscidisset in spelunca, & alibi de noctu castra ingressus, custodum negligentiam increpasset, ipsum regem coëgit profiteri, quia David causam agebat iustiorem. Et hic quidem modus delendi tyrannos, utilissimus est, & tutissimus, si qui premuntur, ad patrocinium clementiæ Dei humiliati confugiant, & puras manus levantes ad dominum, devotis precibus flagellum, quo affliguntur, avertant. Peccata etenim delinquentium, vires sunt tyrannorum. Unde Achior dux omnium filiorum Amon, saluberrimum hoc consilium dedit Holoferni. Perquire, inquit, nunc domine mi, si est aliqua iniquitas populi in conspectu Dei eorum, & ascendamus ad illos, quoniam tradens tradet illos Deus eorum tibi, & subiugati erunt sub iugo potentiæ tuæ. Si autem non est offensio populi huius coram Deo suo, non poterimus resistere, quoniam Deus

eorum defendet illos, & erimus in opprobrium universæ terræ.

CAP. XXI.

Omnium tyrannorum finem esse miseriam: & quod in eos Deus vindictam exercet, si manus cesset humana, ac hoc in Iuliano apostata, & multis sacra scriptura patet exemplis.

FINIS enim tyrannorum confusio est, ad interitúm quidem, si in malitia perseverant; si revocantur, ad veniam. Nam & ipsi flagello paratur incendium, cum in correctionem filiorum eo fuerit usus pater. Et, inquit, Achab reveritus est faciem meam, non inducam malum hoc in diebus eius. At Iezabel in sævitia perseverans, condigno crudelitatis exitu sanguinem suum canibus lingengendum præbuit, in loco ubi sanguinem innocentis Naboth linxerant canes. Quod si ita Nabuthæ innocentis sanguis exquiritur, nunquid tot innocentium sanguis irrequisitus erit? Vineam iusti concupivit impietas, & in permutationem eius totius regni iura amisit. Punitur autem malitia semper à domino, sed interdum suo, interdum quasi hominis utitur telo, in pœnam impiorum. Afflixit Pharao populum Dei, & ab eodem gravissimis, sicut in Exodo legitur, flagellatus est plagis. Quas breviter, ut fidelius teneantur, metro comprehensas curavi inserere.

Prima rubens unda, rana, tabesque secunda,
Inde culex tristis, post musca nocivior istis.
Quinta pecus stravit, vesicam sexta creavit.
Pone subit grando, post bruchus dente nefando.
Nona tegit solem, primam necat ultima prolem.

Nec curo quis versus fecerit, hoc solum attendens, quia plagas Ægypti sub Pharaone, satis compendiose comprehendit. In his tamen omnibus non est aversus furor eius à populo Dei, sed egredientem perse-

persequens cum curribus & equitibus suis, in mari submersus est. Aquis ergo pro muro, ad populi defensionem, & pro telo adversus subversionem tyranni usus est Dominus. Salmanasar, quoque regnante Ezechia, premebat populum Domini, conversusque rex in preces adversus minas tyranni, clypeum divinæ protectionis opposuit. Unde & eum per prophetam confortavit Dominus, dicens: Non ingredietur urbem hanc, nec mittet in eam sagittam, nec occupabit eam clypeus, nec circumdabit eam munitio. Per viam qua venit revertetur, & civitatem hanc non ingredietur, dicit Dominus. Protegamque urbem hanc, & salvabo eam propter me, & propter David servum meum. Factum est ergo in nocte illa; venit angelus domini, & percussit castra Assyriorum centum octoginta quinque millia. Cumq; diluculo surrexisset, vidit omnia corpora mortuorum, & recedens abiit. Et reversus est Sennacherib rex Assyriorum, & mansit in Ninive. Cumq; adoraret in templo Nesrach Deum suum, Adramalech & Sarasar filii eius percusserunt eum gladio, fugeruntque in terram Armeniorum, & regnavit * Asaraddon filius eius pro eo. Nec moveat si alio & alio nomine censeatur in diversis historiis, quia pro traditione Hebræorum, sicut Hieronymus autor est, idem pentonymus extitit. Dictus est enim Salmanasar, & Sennacherib, & Phul, & Teglad * Phalasar, & Sargon. Nisi enim polyonymus habeatur, historicorum quadam contrarietate dissidentium quandoque vacillabit autoritas. Hic ergo angelico gladio primum adversus exercitum usus est dominus, deinde adversus impium manibus filiorum. Ipsa quoque natura vindictas stupet interdum altissimi, & hominum provocante malitia, creatoris sui legibus mirabiliter acquiescit. Hinc est quod adversus dominum Nabuchodonosor intumescens, exacto septennio bestiam egit, & pœnitens

* *Esetradon.*

* *Phalasar.*

nitens

nitens est denuo reversus in hominem, rebus restitutus & regno, licet eo postmodum meruerit misero exitu spoliari. Ad tempora transeo Christiana, quoniam in omni gente & populo manifesta est nequitia tyrannorum, & evidens pœna. Iulianus vilis apostata, & sordidus imperator; dolo potius quam viribus persecutus est Christum, nec tamen viribus temperavit. Nam sub eo gravissima Christianorum exorta est persecutio, dum Galilæi, quem dicebat conatu impio, nomen moliebatur extinguere. Verum dum adversus Parthos infaustam expeditionem ageret, & idolis, in reditu suo, pro sacrificio, cædem devoveret Christianorum, Magni Basilii, aliorumque sanctorum precibus misertus est Deus, Mercuriumque martyrem destinavit, qui tyrannum in castris, mandato beatæ virginis, lancea perforavit, morientemque coëgit impium confiteri Galilæum, Christum scilicet, quem prosequebatur, esse victorem, & de se triumphasse. Cum enim præfatus Episcopus, fideles Cæsareæ in ecclesia perpetuæ virginis genitricis Dei, pernoctantes in orationibus collegisset, ipsa nocte beatam virginem in visione sanctus agnovit, & huiusmodi consolationem accepit: Vocate, inquit, illa, mihi Mercurium, & abibit interficere Iulianum, in filium meum, & Deum tumide blasphemantem. Sanctus autem cum armatura sua adveniens, velociter abiit, & advocans, quæ apparuerat, Magnum Basilium, dedit ei librum habentem in historia omnem mundi facturam, dextrorsum vero hominem à Deo plasmatum. In principio autem libri superscriptio erat,
* al. dic. * dic. In fine homine iam plasmato, Parce. Suscipiens itaque librum legit ab initio usque ad Parce. Similem quoque visionem vidit eadem nocte quæstor Iuliani in expeditione Libanius. Rediens Basilius ad martyrium sancti Mercurii nocte ipsa, Mercurii arma non reperit; sed die sequenti inve-

nit

nit * eadem, & lanceam recenti sanguine cruentatam. Orosius tamen de Mercurio martyre non facit mentionem, sed in expeditione Parthica, tyrannum refert obvii militis telo esse peremptum. Eutropius quoque, qui Romanam eleganti compendio describit historiam, peremptum fatetur in castris, sed nullum exprimit cædis autorem: persecutionem tamen quam, eodem autore, in Christianos supra modum exercuit, ei constat plurimum nocuisse. At historia tripartita diligentius persequitur flagitia Iuliani, & quanta immanitate persecutus sit Christum, quem Galilæum nominabat, toto sexto volumine comprehendit. Ex quibus ad laudem Galilæi nonnulla inserui, compendiose decerpta ab his, quæ de eo Socrates, Theodoricus, & Sozomenus, teste Cassiodoro, tradiderunt. Iulianus ergo & regio sanguine oriundus, & ex Constantio nepos Constantini Magni, qui Byzantium à suo nomine Constantinopolim appellavit, ab initio extitit Christianus, crescensque in auditoriis Constantinopolitanæ urbis, exercebatur in basilica, ubi doctores erant, habitu privato procedens. Pædagogum habebat nomine * Marconium, Grammaticum, * Nidoclem Laconiensem. Rhetoricam vero legebat apud Eubolium Sophistam, iam opera & diligentia Magni Basilii Christianum. Providebat enim Imperator ne apud Paganum Sophistam legens, ad impietatis dogmata declinaret. Profecit ergo, ut ei fama deferret vires imperii gubernandi. Unde in suspitionem ductus imperatori, ab urbe regia iussus est abstinere, missusque Nicomediam, prohibitus est convenire apud Libanium Sophistam Syrum paganumque, qui ibi à pædagogis Constantinopolitanis expulsus morabatur. Utebatur tamen lectione librorum eius, & in rhetorica proficiens, Maximo philosopho Ephesio, quem postea, quasi artes magicas exercentem, Valentinianus

* al' eadem nocte.

* al' Mardonium.

* al' Melodem Laconensem.

nianus Imperator fecit occidi, familiaris effectus est. Cumque ab eo verba philosophica prægustasset, cœpit eius imitari religionem, magis & magis cupidine succensus imperii. Imperatorem vero timens, suspicionemque cavens, tonsus * monachicam simulabat vitam, agens proditorem in habitu Christiano, & in ecclesia Nicomediæ lector ordinatus, sic furorem declinavit Imperatoris. In manifesto autem sacros Christianorum legebat libros, & latenter exercebatur in philosophia, invalescente semper ambitione imperii. Unde & amicis dicebat felicia fore tempora, quibus ipse rerum potiretur imperio. Et quidem manus non evasisset imperatoris, nisi Imperatrix Eusebia inveniens latitantem, & pro eo intercedens obtinuisset, ut ad philosophandum mitteretur Athenas. Refert Theodoricus quod exinde discurrens omnem Helladam, vates quærebat, consulens, an ad imperium perveniret. Inventoque viro qui se potentissimum in magica fateretur, introductus est ab eo in locum idolorum, ut in abdito evocatos à mago dæmones præsens consuleret. Quibus solemniter apparentibus, compulsus est Iulianus frontem suam crucis munire signaculo. Quo facto, repente dæmones disparuerunt. Magus itaque cœpit culpare Iulianum. At ille prætendens metum, crucis se dixit obstupuisse virtutem, eo quod signum hoc dæmones fugerint. Non suspiceris hoc, bone vir, inquit magus, quia timuerint sicut ais, sed abominati hoc signum potius abscesserunt. Et ita capiens miserum, odio Christiani signaculi replevit Iulianum. Post hæc, sicut Socrates autor est, imperator evocans Iulianum, eum constituit Cæsarem, & data sorore Constantia in uxorem, ipsum contra Barbaros destinavit ad Gallias. Successit ergo ei, fecitque sibi initium vincendi barbaros, quod amorem suum apud milites collocavit. Fertur etiam quod dum in aliquam

* al' monasticam.

aliquam civitatem fuisset ingressus, corona laurea, quibus solent ornari civitates, inter columnas pendens, rupto fune super caput eius decidit, eumque aptissime coronavit. Quo facto, cuncti clamaverunt, quia ei signum foret imperii. Congrediens deinde cum hostibus, tanta felicitate provectus est, ut à militibus appellaretur Augustus. Cumque corona deesset imperialis, unus signa portantium, torquem quem habebat, capiti eius circumposuit, & hoc modo factus est imperator Iulianus. Quæ vero postea gesserit ille philosophus, iudicent audientes. Nam in ipso principio omnia pro libito disponebat, figmentumque Christianæ religionis abiecit, & singularum urbium templa aperiens, idolis offerebat, dicens seipsum esse Pontificem paganorum. Intestino quoque bello lacerasset imperium, nisi ei degenti in Thracia, fuisset mors Imperatoris Constantii nunciata. Ut vero favorem multitudinis sibi conciliaret, ius sibi præferendæ religionis omnibus indulgebat. Studebat ob hoc omnibus omnia fieri. Hinc vanæ gloriæ causa largus, hinc affectata simulatione philosophi parcus, hinc à civilitate fictitia, comis; hinc gravis à mole imperii, & quod maxime erat, ne crudelis haberetur, mansuetudinem mentiebatur. Cæterum qualis esset, religione monstrabat. Episcopos ergo in exilium deportatos, iussit evocari, & confiscatas eorum sibi reddi substantias. Templa quoque paganorum velociter suis necessariis præcepit aperire, & quæ iis ablata fuerant, incunctanter restituere sancivit. Palatio expulit eunuchos, tonsores, & coquos. Eunuchos quidem, eo quod uxor eius obierat, post quam non duxit aliam. Coquos autem, quia more philosophi cibis simplicibus utebatur. Tonsores, quoniam, ut ipse ait, unus sufficit multis. Scriptores plurimum venerabatur, cultoresque disciplinarum, sed maxime philoso-

phan-

phantes. Unde & fama viros huiusmodi undique congregabat circa palatia, qui circumamicti palliis, magis habitu, quam magisterio pandebantur. Erantque graves universis Christianis seductores viri, & Imperatoris semper religioni faventes. Noctibus vigilans conscribebat libros, quos in Senatu publice recitabat. Solus enim Imperator à Iulio Cæsare in curia recitavit orationes. Publicum cursum mularum, & caballorum inhibuit, iubens eos utilitatibus publicis ministrari. Hæc eius opera laudant pauci, plurimique vituperant, quia remoto fastu palatii, contemptibile videatur imperium. Apud Sozomenum fertur, quia mox in ipso principio sic aperte & impudenter negavit Christianam fidem, ut quibusdam sacrificiis & invocationibus, quas expeditiones pagani vocant, & sanguine immolatitio nostrum baptisma studeret ablui, & abrenunciare ecclesiasticæ confessioni. Ex illo enim tempore, tam * secretim quam publice, & in templis pagani licenter sacrificia celebrabant. Fertur autem quia dum aliquando sacrificaret, ostensum sit ei in visceribus hostiæ signum crucis corona circumdatum. Quo viso, alii quidem perterriti, veræ religionis virtutem, & Christiani dogmatis æternitatem intellexerunt, eo quod corona victoriæ indicium est, & ambitus circularis, in se rediens est finis ignarus. Princeps autem confortans eos, sibi prospera monstrari asseruit, & quia signum dogmatis Christiani coërceretur, ne ei dilatari liceret, * circuli termino esse conseptum. Cum autem adhuc pueri Gallus & Iulianus ad sepulturam Mammæ * matris, opere inter se diviso certatim basilicam fabricarent, res dictu mirabilis, & forsitan incredibilis accidisse narratur. Galli namque pars augebatur, utiliterque crescebat: Iuliani vero labores alii quidem fodiebantur, alii, terra ipsa evomente, ruderibus implebantur: aliquotiens terræ depo-

* al' secrete.

* al' circulari.

* al' martyris

deposita fundamenta copulari non poterant, ac si quædam violenta virtus, ab inferiore loco ea repercutiendo, depelleret. Res prodigiosa visa est omnibus, existimantibus, quia non esset vir ille in Christiana religione salubris. Nec falso: quod patuit ex post facto. Nam ecclesias & ministros, possessionibus & privilegiis spoliavit, & quod nimis grave, & plane iniuriosum est, clericos iussit militibus aggregari, duci provinciæ servituros, plurimosque eorum curiæ tradidit. Populum vero Christianum cum uxoribus & filiis inscribi præcepit, & tanquam vicaneos tributa persolvere, & Galilæos omnes censuit infelici diminutioni capitis subiacere. In initio autem Christianis parcens, mitior visus est, sciens priores persecutores nihil profecisse pœna Christianorum, qui magis inde creverunt, & facti sunt gloriosi, pro vero dogmate morientes. Invidens ergo eorum gloriæ, abstinuit à tormentis, iudicans esse necessarium, ut sermone potius & ammonitione, ad paganitatem colendam, populum suaderet, sperans etiam hinc se monstrare clementem. Dicitur enim, quia dum Constantinopoli apud Fortunam sacrificaret urbis, accessit ad eum Maris, Episcopus Chalcedoniæ, & publice impium & sine Deo apostatam vocitavit. At ille solam ei improperans cæcitatem, eo quod senex cæcus manu alterius agebatur, adiecit: Neque Galilæus Deus tuus curare te potest. Respondit Maris: Gratias ago Deo qui hæc egit, ne te viderem pietate nudatum. Imperator autem silens abscessit, philosophum simulans, ut ostentatione patientiæ paganitatem roboraret. Lege autem inhibuit, ne Galilæorum filii, Poëtarum, Rhetorum, & Philosophorum legerent disciplinas. Propriis, inquit, telis, secundum proverbium, vulneramur. Ex nostris enim armati, ex nostris conscriptoribus contra nos bella suscipiunt. Posuit & aliam legem, præcipiens Galilæos expelli
 militiis.

militiis. Adjecit & aliam, ut Galilæis bona auferrentur, quoniam Christus eorum eos pauperes esse præceperat. Scripsit Apollinaris, vir doctus & ingeniosus, heroicis versibus pro Homeri poëmate Hebraicam antiquitatem, & in alio opere imitatus est comœdias Menandri, fabulositate deducta. Euripidis quoque tragœdias, & lyram Pindari secutus est, & absolute dicendum, quia ex divinis scripturis argumenta sumens, omnes * endeticas lectiones tempore parvo composuit, numero, virtute, moribus, conscriptione, charactere, & dispositione Græcorum valde pares. Fecit & librum nobilem, ad ipsum Imperatorem, sive contra philosophos, in quo tacitis sacræ scripturæ testimoniis, illos irrefragabili ratione desipere probavit, & se vera sentire de Deo. Quæ legens Imperator, claris tunc scripsit Episcopis: Legi, & reprehendi. Cui Episcopi rescripserunt: Etsi legisti, non agnovisti. Si enim agnovisses, nequaquam reprehendisses. Basilii autem Cappadoceni creditur hæc fuisse Epistola. Veniens Imperator Antiochiam, eo quod ei esset barba valde prolixa, derisus est, dicentibus Antiochenis: Tondeatur, ut ad funes barba eius proficiat. Et quia taurum consueverat immolare, taurum & aram suo formari præcepit in solio. * Lacerantes ergo dicebant, iste taurus evertit mundum: & nisi eum Libanius revocasset, graviter afflixisset Antiochenos, adversus quos * tum librum satis urbanum scripsit. Ut autem etiam Iudæos denuo animaret & armaret in Christum, templum Hierosolymis eos instaurare præcepit. Concurrentibusque quos de toto orbe convocaverat, plurima ministravit, misitque præsidem, impiorum executorem dignissimum præceptorum. Aiunt enim quoniam ad *repugium faciendum, argenteos hamos, & cophinos, & scaphas habuerint. Cumque fodere iam cœpissent, statuta quidem die hæc multitudo plurima facie-

* al' encyclias.

* al' Lachrymantes.

* al' tamen.

* al' repurgium.

faciebat. Nocte vero spontanea terra de valle crescebat. Solutis itaque prioris fundamenti reliquiis, nova omnia præparabant. Cumque gypsi & calcis multa modiorum millia congregassent, vis magna ventorum repente respirans, tempestates atque procellæ subito factæ, quicquid congregatum fuerat, disperserunt. Adhuc autem vesanientibus eis, & nequaquam divina longanimitate correptis, maximus primo terræ motus factus est, & quisquis non fuerat divinis mysteriis imbutus, vehementer attritus est. Cum vero neque hoc terrerentur indicio, ignis ex fundamentis, quæ suffodiebantur, egrediens, plurimos fodientium concremavit, aliorum membra dissolvit. Nocte plurimis in vicina porticu dormientibus, cadens subito cum tecto ipsa porticus, dormientes oppressit. Alia vero die, in cœlo signum splendens crucis salutaris apparuit: sed etiam Iudæorum vestes crucis signaculo sunt impletæ, non signatæ tamen splendenti colore, sed nigro. Hæc itaque Dei rebelles considerantes, & divina contremiscentes flagella, ad propria sunt reversi, confitentes esse Deum, qui ab eorum progenitoribus ligno probatur appensus. In his tamen omnibus non est aversus furor impii, sed indurato corde præcepit, ut quicunque sacrificare nollent, palatium non intrarent, & neque collegio, neque foro, neque arbitrio, neque dignitate, neque qualibet administratione participarentur. Cum vero torquebantur Christiani, aut spoliabantur, eis patientiam indicebat, quoniam hanc Galilæus eorum, expresso verbo legis, & testimonio operis, suos docuerat sectatores. Unde & multi Christianorum retrorsum abierunt, aut strati metu, aut capiti dolo: & invalescebat sævitia paganorum. Ut autem ad idololatriam milites facilius assuescerent, studuit ad priscum schema reformare illud signum sublimius Romanorum, quod Constantinus in for-

mam crucis mutaverat. Verum in publicis imaginibus Iovem, quasi de cœlo sibi coronam deferentem, & purpuram: Mercurium quoque & Martem in se respicientes, velut pro testimonio sapientis & fortis, depingebat, hoc agens in imaginibus, ut sub occasione imperii latenter adorarentur Dii, & hoc modo subiecti clanculo fallerentur, exinde sic capti facilius impleturi quod vellet. Si vero detrectarent, torquerentur tanquam imperii contemptores. Approbabat autem studia Christianorum, licet persequeretur fidem & exercitia virtutum: quo paganorum roboraret errorem, apud Galilæos non vera mentiebatur esse, sed ficta. Decrevit ergo eis virtutes præripi, & paganos Christianis absque fide, moribus, institutis, philosophiæ voluit esse cultores, sicut Arsatio pontifici Galatiæ, scripta ab eo in hunc modum docet Epistola. Paganorum ritus nondum agitur secundum intentionem nostram, propter cultores eius in negligentia positos. Nam deorum claritas, magnitudo, atque sublimitas omni oratione, omnique spe maior est. Sed propitii sint nobis dii propter * negligentiam quam habemus, cum illorum providentia in parvo tempore, tanta mutatio facta sit, quantam neque orare primitus aliquis præsumpserat. Cum ergo credimus hoc posse sufficere, nequaquam respicimus quemadmodum superstitionem Christianorum auxit cura peregrinorum, & circa sepulturas & mortuos, multa solatia honestæque conversationis studia non vera, sed ficta. Quas res arbitror apud nos debere sub veritate geri. Non itaque sat est te talem esse, sed omnes absolute circa Galatiam sacerdotes. Quos aut deprecare, aut ratione flecte, aut certe festinanter à sacerdotali ministerio remove, nisi diis cum coniugibus, & filiis, atque servis, colla submiserint, non ferentes ulterius eorum servos, aut filios hoc facere contemnentes, aut Galilæos impie

* al' clementiam.

impie contra Deos agentes, & impietates pietatibus præponentes. Deinde cunctos admone, ut sacerdos neque ad spectacula procedat, neque in tabernis bibat, aut cuilibet arti, operibusque turpibus, aut impudentibus præsit. Qui obediunt, honorentur, inobedientes expelle. Xenodochia constitue per singulas civitates, ut nostra peregrini clementia fruantur. Non tantum nostri, sed etiam extranei pecunia indigentes. Ut habeas unde fiat, interim decrevi singulis annis triginta millia tritici modios per universam dari Galatiam, & sexaginta millia vini sextarios. Horum quinta pars pauperibus, templa observantibus, debet expendi, reliqua peregrinis, indigentibusque distribui. Turpe namque est, ut Iudæos non abiiciant, sed potius nutriant impii Galilæi; & suos pariter, nec non etiam nostros, nostri vero, nostrorum solatio deserantur. Quapropter doce etiam collationes facere paganos ad talia ministeria, paganorumque vicos offerre primitias frugum. Eosque huiusmodi benefactis institue, docens eos hoc opus olim fuisse nostrorum. Homerus enim hoc probat, introducens Emenium talia facientem. Nos ergo neque * bona nostrorum imitamur, sed aliis* remittimur, negligentia non confusi, magis autem deorum reverentiam * respuentes. Si igitur hæc te facientem cognovero, lætitia plenus ero. Præsides provinciarum rarius domi suscipe, frequenter eis scripta transmitte. Ingredientibus eis civitatem, sacerdotum nullus occurrat. Cumque ad templa venerint deorum, intra ianuas eos nemo præcedat militum forte, aut præcedentium officiorum, sed qui voluerit, subsequatur. Cum ad ipsum limen templi pervenerit, privatus existat. Tu enim, sicut nosti, intus es iudex. Hoc enim etiam sacra sanctio videtur exigere. Obedientes igitur pro veritate pii sunt, reluctantes vanæ gloriæ comprobantur. Quid enim

*al' bonis nostrorum mutamur.

*al' remittimus.

*al' respicientes.

patiantur, aut quod mereantur auxilium, qui matrem deorum propitiam habere noluerint? Qui ergo eam neglexerint, non ſolum ſine querela non erunt, ſed etiam noſtræ indignationis impetum ſuſtinebunt. Neque enim fas eſt ut illi parcatur, qui Deos habuerit inimicos. Suade ſiquidem eis, ut ſi mea volunt frui tuitione, omnes matri deorum ſtudeant offerre culturam. Hæc quidem ſcripſit, & ad ſimilitudinem eccleſiæ, dæmonum templa conſtituit, & inſtituit miniſtros in diverſis gradibus ad inſtar clericorum, ut eſſent qui cæteros docerent cultum perfidiæ, & pœnitentes poſt culpam, ſecundum traditionem Chriſtianorum, correctione mediocri reformarent. Nihil autem quod à paganis committeretur in Chriſtum, enorme videbatur. Adeo quidem, ut nec ſævire in mortuos inhumanum aut crudele paganis videretur. Unde in civitate * Sebaſta Iohannis Baptiſtæ ſepulchrum aperuerunt, ignique tradiderunt, oſſa vero ac pulverem diſperſerunt. Si vel capita flagitiorum eius, vel ſummatim quæ per ipſum in orbe adverſus eccleſiam geſta ſunt, voluero enarrare, multis magniſque voluminibus tanta egebit materia. Sed progrediamur ad finem, quem pius Galilæus, intemeratæ virginis filius, impio perſecutori ſuo, ad conſolationem eccleſiæ ſuæ, & ad gloriam maieſtatis, qua patri coæqualis & conſubſtantialis eſt, potenter inflixit. Procingens ergo ſe ad Perſicam expeditionem, pro more miſit Delphos, & Delum, atque Dodonem, conſulens an expediret ad bella procedere. Vates itaque univerſi victoriam promittebant, uno inter cætera animati reſponſo, quod pro exemplo mendacii ac ſeductionis inſerere non pigebit. Eſt autem autem huiuſmodi. *Nunc omnes aggredimur Dei victoria trophea referentes circa fluvium Thirem. Horum ego dux ero, belligerator Mars.* Quiſquis ergo Pythium Muſarum principem, & dominum

* al. Sebaſtea.

minum rationis credit, vim & mentem carminis huius interpretetur. Quo miser animatus, omnimodam sibi victoriam somnians, etiam Galilæos delere præparabat. A plurimis tamen, ut oportuit, vilis apostata contemptus est. In Antiochia namque vir quidam optimus, pædagogus adolescentium, habitabat, eratque illic famosissimus sophista Libanius, expectans victoriam Iuliani, habensque præ oculis minas eius. Ait ergo, veram deridendo religionem: Nunc fabri filius quid putas agit? At pædagogus completus gratia dixit: O sophista, creator omnium, quem tu fabri filium nominasti, locellum sepulturæ Iuliano componit. Post paucos dies mors nunciatur Iuliani. Et in locello advectus est, minarumque timor evacuatus. Eodem quoque tempore, vir religiosissimus Iulianus, cognomento Saba, subitæ hilaritatis causam à ministris interrogatus, respondit: Ferus sacræ vineæ devastator, pœnas exactus est vastationis suæ: iacetque mortuus, terroribus minisque frustratus. Sed exprimendus est ordo, quo decessit impius persecutor. Cum ergo tam cives, quam hostes, bello Persico laboribus & fame multipliciter afflixisset, veniens Thesiphontē civitatem, in tantum obsedit regem, ut crebris legationibus ei offerret partem regni, dum solutus bello discederet: quod imperator contempsit elatus, nec attendens quia vincere quidem bonum est, supervincere nimis invidiosum. Confidebat enim magicis artibus, & arbitratus secundum Pythagoream opinionem, animas diversa corpora peragrare, se credebat possidere animam Alexandri, aut quod potius in altero corpore esset alius Alexander. Querebantur ergo Romani de principe, qui bellum finire nolebat, resistebant tamen *insistentibus Persis, ita ut frequenter nunc hi, nunc illi verterentur in fugam. Porro Iulianus in equo residens, exercitum confortabat, inermis quidem

* al' instantibus.

spe felicitatis suæ præsumens, contra quem iaculum repente delatum, discurrens per brachium eius, in latus immersum est. Ex hoc vulnere suscepit terminum vitæ. Qui vero iustissimum intulit vulnus, hactenus ignoratur. Sed alii quendam invisibilium hoc intulisse ferunt, alii unum pastorum Hismaëlitarum, alii militem, fame & itinere fatigatum. Sed sive homo, sive angelus fuerit, patet quia divinis iussionibus * ministravit. Aiunt enim quia cum fuisset vulneratus, mox manum complevit sanguine suo, & in aërem proiecit dicens: Vicisti Galilææ, vicisti, & in eo ipso confessus victoriam est, etsi blasphemus. Defunctus est autem tertio anno imperii sui, vitæ tricesimo primo, nimium tamen vixisse visus est bonis, qui non modo in ecclesiis, sed etiam in theatris prædicabant victoriam Galilæi. Omnes enim clamabant? Maxime fatue, ubi sunt vaticinia tua? Vicit Deus & Christus eius. Defuncto impio, inventa sunt in templis simulachra stupenda principis, & mira insignia sapientiæ conclamatæ, & famosissimæ pietatis. Nam in Carris aperto templo, quod usque ad reditum suum clausum esse præceperat, inventa est mulier à capillis appensa, manus extensas habens, aperto utero, in cuius iecore eventum belli Persici fuerat speculatus. In Antiochia quoque arcas in palatio plurimas, humanis capitibus plenas invenerunt, & demersa puteis innumera corpora mortuorum. Prodigiosa & scelesta illius, quæ nec Imperatorem, nec philosophum decuerunt, sed impium, & magnum Dei hostem & hominum, tripartita latius pandit historia. In gente quoque Britanniarum, sicut quædam nostratum testatur historia, ad compescendam & puniendam tyrannidis rabiem, gloriosissimi martyris regis Eadmundi manum exercuit. Cum enim * Suanus Britanniæ insulam, quam ex magna parte occupaverat, vastaret, spoliaret, & membra Christi persecutioni-

* al' obtemperavit.

* Suenus.

tionibus multis affligeret, indictione censsus, quem lingua Anglorum Danageldum nominant, provinciam oneravit, præcepitque possessiones memorati martyris conferre in censum. Supplicatumque est ei: contempsit preces. Missus à martyre religiosus frater, sub interminatione inhibuit, ne ecclesiam Christi, domum martyris, & liberam familiam eius, tyrannus indebita premeret servitute. Sed impietas ad preces obsurduit, intumuit ad prohibitionem, ad minas induruit, & convitiis & iniuriis afficiens humilem nuncium, Dei ultricem acceleravit manum, flagellum provocavit, & patientia Dei contempta, temeritate cæcus incurrit in mortèm. Nec mora. Nam tyrannus è vestigio expiravit. Inter milites enim agens in castris, solus, sicut ipse confessus est, cum telo vidit adesse beatum Eadmundum, increpantem eum durissime, & cædentem ad mortem. Et ab ea quidem die, licet insula graves tyrannos habuerit, ecclesia beati Eadmundi à præfata indictione fisci mansit immunis. Nemo enim eorum, martyrem ausus est provocare, aut in opprimenda ecclesia eius, periculum facere sui. Nostris tamen temporibus Eustachius filius Stephani, qui in ecclesiam Dei sævire decreverat, cum omnia pro viribus depopulatus esset, & terram beati Eadmundi, cui omnes prædones detulerant, videret opulentam, sibique non esset, consumptis opibus regni, unde semel & secundo militibus æra procederent, iam enim defecerant donativa, * præsidia iam dictæ ecclesiæ depopulatus est. Nondum tamen digesserat cibum, quem de facultatibus loci acceperat, ipsaque die, antequam se domi suæ reciperet, quæ nimis vicina erat, tactus est martyris manu, & lethali percussus morbo, die circiter octava rebus cessit & vita. Quid moror in paucis? Ubi sunt, ut, de domesticis loquar, Gaufridus, Milo, Ranulphus, Alanus, Simon, Gillebertus, non tam co-

* al. prædia.

* al' Villanus. * al' Maurinio. mites regni, quam hostes publici? Ubi * Guillelmus Saresberiensis? Ubi * Marimo, qui impellente beata virgine, incidit in foveam quam parabat? Ubi alii, quorum vel nomina conficerent librum? Horum utique malitia insignis est, infamia celebris, infelix exitus, & quem præsens ætas ignorare non potest. Si ergo quis antiquas nescit historias, si ignorat quomodo * Cyrus, cui reges terga præbebant, à regina Scytharum Tamiri prostratus est, si casus, & præcipitia præcedentium non recolit tyrannorum, vel ea quæ oculis ingeruntur invitis attendat, & luce clarius intuebitur, omnes tyrannos miseros esse.

* al' Tiram.

CAP. XXII.

De Gedeone, qui forma præsidentium est, & Antiocho,

QUID itaque sibi velint, qui rempublicam, id est populum Dei indebito servitutis iugo nituntur opprimere, non video, nisi forte ea de causa potentiam appetant, ut tormenta miseriæ potenter ferant. Si enim regere tantum appeterent, non dominari, onus officii metientes, nequaquam tanta currerent aviditate. Voluntas enim regentis de lege Dei pendet, & non præiudicat libertati. At tyranni voluntas concupiscentiæ servit, & legi reluctans, quæ libertatem fovet, conservis iugum servitutis conatur imponere. Docet hæc scriptura, cui contraire non licet. Dixerunt omnes viri Israelis ad Gedeon: Dominare nostri tu, & filius tuus, & filius filii tui, quia liberasti nos de manu Madian. Quibus ille ait: Non dominabor vestri, nec dominabitur in vos filius meus, sed dominabitur Domiminus. Dixitque ad eos: Unam petitionem postulo à vobis, date mihi inaures de præda vestra. Videor mihi in huius literæ facie, quod dixeram, intueri. Nam Gedeon qui interpretatur circumiens inuti-

inutile, vel tentatio iniquitatis eorum, nomine & verbis videtur principis officium indicare. Eius enim est circumire inutilia, & ea vel delere, vel revocare ad frugem, & quod iniquum deprehendit, excludere à finibus suis, ut sibi adversus hostes procedat victoria. Defertur honor dominii, & recusat: legi tamen subiicit, quos à iugo servitutis absolvit. Patri filiorum * successurus defertur honor: at ille Deum maluit honorari. Quis eorum recte huic assimilabitur, qui fas nefasque confundunt, & versantur in laboribus, & ærumnis, ut filios possint non tam honoris, quam rapinæ & iniquitatis habere heredes? Quis est enim qui legem Dei, & iustitiam eius, quæ in sola charitate consistit, filiis anteponat? Qui amat, inquit, patrem aut matrem, aut filios plus quam me, non est me dignus. Et profecto qui transitoria Christo præponunt, ipsis transitoriis citius transeunt: nec eorum perpetuatur gloria, apud quos, postpositis aliis, Christus manet inglorius Ergo casum timeat princeps, qui liberorum aut carnis motus affectu, honorem divinum minuit immemor charitatis. Sed nemo est qui in Deum se fateatur insurgere, insurgunt tamen plurimi, & iam ista palam fiunt. Intravit Antiochus in sanctificationem cum superbia, & hoc quidem faciunt multi. Ozias, quem literæ irrefragabiles iustum in multis fuisse commemorant, mortuo Zacharia sacerdote, cui cognomen fuit Intelligens, ordinem sacerdotalem non tam pie, quam audacter invasit, & reclamantibus Levitis, nonne tu es Ozias rex, & non sacerdos? audire contempsit. Statimque lepra partem illam corporis eius invasit, quam sacerdos, ex lege, auri tegebat lamina, ut iuxta * imprecationem propheticam, facies eius ignominia repleretur. Rex quidem notus est, & ex coævis regibus, & ex eo maxime, quod anno mortis eius natus est Romulus, à quo genus est Romanorum.

Imi-

* al' successivus.

* al' interpretationem.

Imitantur plurimi Oziam, sacerdotalia præsumentes, sed lepram eius paucissimi erubescunt. Plures tamen sequuntur Antiochum, qui non cum devotione, ut offerat vice sacerdotis, sancta ingreditur, sed ut deleat si quid est in templo domini sanctum. Cum enim Antiochus desolationis & abominationis idolum fabricasset, libros legis Dei combussit igni, & scidit eos, & apud quemcumque inveniebantur libri testamenti domini, & quicunque observabant le gemDei, secundum edictum regis Antiochi trucidabant eum. Vidi temporibus meis nonnullos sacerdotali se immiscentes officio, & humeros temerarie supponentes, ut arcam præriperent ab humeris Levitarum, loci immemores, qui in præsentem diem dicitur* oræ percussio. Alios vidi, qui libros legis deputant igni, nec scindere verentur, si in manus eorum iura pervenirent, aut canones. Tempore regis Stephani à regno iussæ sunt leges Romanæ, quas in Britanniam domus venerabilis patris Theobaldi, Britanniarum primatis, asciverat. Ne quis etiam libros retineret, edicto regio prohibitum est, & * Vacario nostro indictum silentium: sed Deo faciente, eo magis virtus legis invaluit, quo eam amplius nitebatur impietas infirmare. Quis autem in tot millibus, regnare affectantium, esse vult similis Gedeoni? Aut quis legem sibi vult dominari, & populo? Omnibus tamen unum illud deberet sufficere, quod Gedeon à subditis petit, id est, si solas ex præda sibi consequatur inaures. Si enim quæ lex loquitur, indicare curaverit, & ei obediens populus acquiescat, ut non sit iniquitas & contradictio in civitate, & populo cui præest, debet profecto sufficere præsedenti.

* al' Ozæ.

* al' Vicario.

CAP.

CAP. XXIIII.

Consilio Bruti utendum esse adversus eos, qui pro summo pontificatu non modo certant, sed scismatice dimicant: & quod tyrannis nihil quietum.

SED esto ut his liceat, qui carnales sunt, contendere de primatu, viris ecclesiasticis hoc usquequaque arbitror esse illicitum. Carnalium tamen exemplo, sub imagine religionis obrepit impietas, & iam non modo contenditur pro sacerdotio, sed pugnatur. Antiqui quondam trahebantur inviti, & proni ad martyrium, primas cathedras, carcere peius & cruce, fugiebant. Contra iam palam loquuntur sacerdotes, & proverbium nullum dicunt. Nolumus, inquiunt, martyres esse, sed sedium nostrarum gloriam non damus alteri. Misera quidem & miserabilis vox in ore sacerdotis, qui Christum sic agnoscit, ut se nolle eum sequi palam confiteatur. Dubitari poterit an verus moriatur confessor, qui persecutorem, si opus fuerit, non expectat? Ait enim Cyprianus: Episcopus si timet, actum est de eo. Sed liceat timere; non stare in necessitate, illicitum est. Fugitivus inutilis, infamis est. Est tamen in quo videntur imitari constantiam martyrum, si pro cathedra scilicet fuerit decertandum. Fertur à quibusdam, & verum est, quod super Romano pontificatu ab ambitiosis quandoque, imo sæpe litigatum, & non sine sanguine fraterno sancta sanctorum ingressus sit pontifex. Concitata sunt iterum bella, plusquam civilia, inter Cæsarem & Pompeium, & quicquid Philippis, Leucade, Mutinæ, in Ægypto, Hispaniave presumptum est, quicquid impie gestum, pugna sacerdotalis absolvit. Nunquid Christiani sanguinis procurant effusionem, ut eis præ cæteris liceat pro grege, quod pastoris est, animas ponere? Nunquid ecclesiam diruunt, profanant sancta, ut sit quod ædificari & sancti-

sanctificari oporteat? Concutiunt populos, regna sollicitant, ecclesiarum deripiunt facultates, forte ut sibi faciant materiam promerendi, ut componant omnia, ut pauperibus miserendi, & providendi, aliis concurrentibus necessitatem præripiant. Si enim ut plura sibi impune liceant, si ut pecuniam congregent, si ut carnem & sanguinem foveant, dilatent, & corrumpant, si ut familam nobilitent, si deniq; ut gloriam suam quęrant in clero dominantes non forma facti gregis ex animo, licet labiis & simulatione officii pastorem induant, tyrannis quam principibus facilius accedunt. Dicunt philosophi, & verum arbitror, nihil in rebus humanis utilius homine, & in ipsis hominibus, principe ecclesiastico, vel mundano, nemo utilior. E diverso nihil homini perniciosius homine, & in eis tyrannus secularis, aut ecclesiasticus, perniciosior est. Sed profecto in utroque genere, secularem ecclesiasticus antecedit. Sal enim infatuatum ad nihil omnino valet, nisi ut proiiciatur foras, & conculcetur ab hominibus. Porro

Vsque adeo solus ferrum mortemque timere
Auri nescit amor, pereunt discrimine nullo,
Amissæ leges. Sed pars vilissima rerum
Certamen movistis opes.

Ergo dividatur unitas, integritas scindatur, sinceritas corrumpatur, maculetur & sanctitas, mundi novum iudicium celebretur, & princeps eius, qui passione Christi eiectus est, rediens scandala spargat, ut beatus sit, qui non capitur tendiculis eius:

-- Tantone novorum
Proventu scelerum quærunt uter imperet orbi?
Vix tanti fuerat civilia bella movere,
Vt neuter.

Rectissimam eminendi viam docuit Christus, qui discipulos suos regibus gentium noluit conformari, ut dominentur in subditis, & qui potestatem exercent,

creent, benefici dicantur, sed qui maior est, sponte minoretur, & solum præ cæteris, * iure, quiete, viribus, & contentione remota, sibi vindicet officium ministrandi. At isti aliam prætulerunt, ascendentes ex adverso fratrum, & ministrandi humilitate reiecta, appetunt prę regibus gentium dominari. Nec dubium quin refrigescente, imo extincta charitate, sedem suam & ipsi po nant ad aquilonem. Siquidem productos odere pares. Utinam secuti essent, qui ea viderunt tempora, consilium Bruti, à quo eum, imminente bello civili, Catonis avertit autoritas. Decreverat enim manus suas ab armis continere civilibus, quibus quanto quisque libentius & fortius immiscetur, tanto iniquior & immanior est. Ait ergo: * al' vita quiete.

Nunc neque Pompeii Brutum, nec Cæsaris hostem,
Sed bellum victoris habes.

Si ergo sapiant hi, pro quorum dominio scismatici litigant, eos solos concurrere patiantur, alterutri metuant opem ferre, incerti quis victor futurus sit, certique quanta, quam gravis ruina victis immineat.

*Nulla manus, belli * mutuato iudice, pura est.* * al' mutato.

Nam &

Victrix causa Deo placuit, sed victa Catoni.

Gaudeat plane mundus, cum alter solus vicerit, sed propensiori lætetur gaudio, si vicerit uterque, vel neuter. Conveniant ergo, si placet, in insula Lycaonia, aut alio, si quis tamen locus bellis, sive duellis est aptior: nam antiqui, teste Quintiliano, bellos dicebant, quos modo duellos appellamus, & sine orbis & urbis periculo vincat alteruter duellorum, quem Deus scilicet approbaverit, aut victorem esse permiserit. Victus quoque, si id victori placeat, demergatur in Tyberim, aut si cum eo mitius agendum videtur, retrudatur in caveam. Cui cum abbas loci claustrum, imo carcerem aperuerit, protestetur se non

se non illud ei, qui damnatur, præparasse, sed victo. Siquidem

Nulla fides unquam miseros elegit amicos.

Qui vero vicerit, id est, qui violentior fuerit, in Liparem, aliam-ve insulam exul perpetuus deportetur ad marmora secanda, aut ad metalla damnetur. Facinus enim scismatis quos inquinat, æquat; nisi quia plerumque qui fortior, imo ferocior, idem & iniquior est. Quid pernitiosius, aut odibilius bello civili? Nihil plane præter rabiem scismaticorum, aut hæreticam pestem. Quorum utrum perniciosius sit, non facile dixerim, si tamen in his numerus est, ut unum segregetur ab altero. Cessabunt plane bella civilia, si præsumptioni desit temeritatis adiutor. Nec est qui concives possit urgere ad furorem, nisi eos aliquatenus ipsa delectet insania. Utique necessitas confurendi, aut nulla omnino, aut ut multum, imaginaria est. Hæc quoque permultis maximisque periculis patet, quorum nemo satis declinat eventum, nisi præcaveat facultatem. Innuit hoc Poëta gravissimus, aut si, iuxta Quintilianum, rectius dicere malueris oratorem, non repugno, dum constet præcavenda esse etiam quæ possunt evenire pericula, & universitatem ab uno quolibet cogi non posse, ut sceleri obsequatur invita. Ait enim,

Et quamvis nullo maculatus sanguine miles,
Quæ potuit fecisse, timet. Quid pectora pulsas?
Quid vesane gemis? quid fletus fundis inanes?
Nec te sponte tua sceleri parere fateris?
Usque adeo ne times, quem tu facis ipse timendum?
Classica det bello; diros tu neglige cantus:
Signa ferat; cessa: iam iam civilis Erynnis
Concidet, & Cæsar generum privatus amabit.

Sic sic, si ecclesia Dei erigatur in spiritus libertatem. Si ministerium sceleris subire detrectet, aut omnino scismata sopientur, aut manente compage unitatis,

tatis, soli inter se schismatici dimicabunt. Interim contineat ecclesia manus suas, quoniam gladius Petri, qui sanguinem carnali sitiebat affectu, mandato domini ad præsens tegitur in vagina, & discipuli eradicare zizania properantes, præcipiuntur messores angelos expectare. Oret unitatis integritas, ut in se colligat dissidentes lapis incisus, in quo fundatur ecclesia, quem schismatici reprobant, qui fecit utraque unum, & vestem suam in sortem fidelium integram cedere maluit, quam secari. Oret, inquam, ne deficiat fides, & expetens in cribro Sathanas non disperdat, conculcet & triticum. Oret pacem, quærat pacem, & persequatur etiam fugientem. Meminerit eius, qui cum posset producere plus quam duodecim legiones angelorum, exaltatus in crucem omnia acquisivit. Ipsa enim exinanitio adeo meruit exaltari, ut ad gloriam eius flectatur omne genu. Schismaticos nocentes accipiunt, sed consentientes iustos, nocentes faciunt bella sacerdotalia. Quiescant ergo stantes à longe cum Petro, ut videant finem. Recolant illud ethnicum:

--- Si cælicolis furor arma dedisset,
Aut si terrigenæ tentarent astra Gigantes,
Non tamen auderet pietas humana, vel armis,
Vel votis prodesse Iovi.

Hoc quidem videtur esse servandum in his: ubi quis iustius induit arma, scire nefas. Nam si hæreticus, schismaticusve catholicum impugnat, assistere veritati pium est, & Romano Pontifici devotissime famulari. Hoc quidem cum innotuerit: nam schismaticus se catholicum esse sæpe mentitur. Quis enim præsumet summum iudicare pontificem, cuius causa Dei solius reservatur examini? Utique quisquis hoc attentaverit, laborare quidem, sed proficere nequaquam potest. Nec ad unguem nomen Pontificis arto; habeatur hic pontifex, cuiuscunque ca-

nonica præcessit electio. Ionas ut naufragium tolleret, naufragium fecit, maluitque perire solus, quam alios involvere periculis suis: nec tamen regendæ navis curam susceperat. Salomon ab eo maternum convincit affectum, quod integrum meretricis calumniæ filium cedere maluit, quam partiri. At isti periclitari malunt ecclesiam, & scindi, quam honorem non usurpare, & innocenti matri ecclesiæ non inferre calumniam. Hæc est, inquit, mater eius, quoniam ex dilectione refugit sectionem. Econtra hic privignus est, qui

Ferro rimatur viscera matris.

Quot, & quantos tumultus, & strages dedit illa collisio, quando filius Petri Leonis adversus Innocentium bonæ memoriæ Quintum, domini Adriani præcessorem, cuius vitam & felicitatem in se in ævum protendat dominus, conatus est ab aquilone ascendere? Nonne & stellarum partem secum traxit ruina eius? Quis nescit Egidium Tusculanum? Quis Petrum Pisanum, cui nullus, aut vix similis alter erat in curia? Quis recenseat Episcopos, qui in tota fere Italia corruerunt? Profecto dum ruinæ illius extabat ætate nostra memoria, incredibile est quempiam adeo misere ambitiosum esse, ut ecclesiam scindere non formidet. Neminem ita *stupidum esse credo, qui non malit se deleri, quam ut pro eo tanta fiat turbatio. Si delictis nostris exigentibus, carnificum istorum quisquam ascenderit sedem Petri, & ad gubernaculum navis eius, domino indignante, accesserit, plane naufragium non immerito faciet, cum & Petrus vocatus à domino, ad validiorem territus auram cœperit mergi, & navis, quæ dominum habebat vectorem, de salute desperet, donec Christus dormiens precibus excitetur. Utique qui misere ascendit, rotatur miserius, & miserrime deiicietur: nec lætos habent exitus, quæ malo sunt inchoata principio.

* al' cupidum.

pio. Discordia certissimum iniquitatis, & defectus indicium est. Siquidem

--- Minimas rerum discordia turbat,
Pacem summa tenent.

Phaëton in fabulis, dum paternos currus affectat, incendit orbem, & tandem miseratione Dei, & ipse succensus corruit præceps, curru disiecto. Tunc

--- Ipse diem sine sole ferunt:

& dum flagrat ecclesia succensa scismate, Christus videtur abesse. Icarus quoque, dum elatus iuvenili levitate fertur in cœlum, marinis fluctibus mergitur. Deiectus enim est dum allevaretur. Subvectio siquidem impiorum, gravioris ruinæ præparatio est. Quis autem eo * iniquior, qui ministerium pacis, * al' nequior. sacrificandi officium in rixas mittit, & carnificium? Quorsum quæso tanta immanitas? Nunquid ad vitam? Sed eorum finis interitus. An ad gloriam? Sed gloria eorum in confusione est. An ad voluptatem? Ergo & eorum Deus venter est. An ut nobilitentur in carne & sanguine? Sed caro & sanguis regnum Dei non possidebunt. Nam adversus carnales non ego, sed hæc, & graviora his, apostolica intonat tuba: Quorum, inquit, finis interitus, quorum Deus venter, & gloria in confusione, quia terrena sapiunt. Si ut suam expleant voluntatem, aliis dominantes quod tyrannicum est, eis nihil minus proveniet. Tyranno siquidem nihil tutum est, aut quietum. Interroga Damoclem, & se hoc à tyranno Siciliæ didicisse fatebitur, cum ei undique in ardentes prunas ruina immineret, ad primum nutum & quasi texentis licio dependens gladius, inter regales delitias cervici illius, similis ferienti, irrueret. Hoc quidem apud Claudianum astruit Theodosius. Ait enim,

Qui terret plus ipse timet, sors ista tyrannis
Convenit, invideant claris, fortesque trucident.
Muniti gladiis vivant, septique venenis,

Ancipites habeant artes, trepidique minentur.
Tu civem, patremque geras, tu consule cunctis.
Nec tua te moveant, sed publica vota.---

Erubesce Sydon ait mare, quia iam carnalis loquitur, quæ vir spiritualis audire non potest. Si enim audirent sacerdotes vocem hanc, nequaquam per tela, per hostes currerent, ut primas cathedras occuparent. Sed licet omnes summi pontificatus apicem deferant, quantum salva religione licet, fugiendum, quam suscipiendum arbitror sapienti. Ut enim ex conscientia verum loquar, illius laboriosissima, & quantum ad statum præsentis seculi pertinet, miserrima videtur esse conditio. Si enim avaritiæ servit, mors ei est. Sin autem, non effugiet manus & linguas Romanorum. Nisi enim habeat unde obstruat ora eorum, manusque cohibeat, ad convitia, ad flagitia, & sacrilegia perferenda, aures, oculos, duret & animum. Tria quidem sunt, quæ præ cæteris, etiam prudentum omne iudicium subvertunt, amor munerum, acceptio personarum, facilitas credendi. Nam ad ista moveri, & iustitiam dispensare, nullus omnino potest. Ergo & ab his immunem Romanum necesse est esse Pontificem, qui omnium coërcere debet excessus. Si odit munera, quis beneficia conferet in invitum? Quid largiturus est, qui non accipit? Aut quomodo, si non largitur, placabit Romanos? Si personas eorum non accipit, quomodo subsistet ante faciem eorum? Vix enim in conclavi causam poterit pensare sacerdotalem, quin eos in consiliis omnibus admittere compellatur. Quid quod cogitur damnare Simoniam, munera, & retributiones? Si ea sequitur, nonne seipsum propria voce condemnat? Si in summa potentia minima licentia est, profecto qui legibus præest, nulli subiicitur, sed ab illicitis arctius coarctatur. Ergo & Romano Pontifici minimum, eo ipso quo plurimum licet. Quid ponderosius est solliciti-

licitudine omnium ecclesiarum? Apostolicum privilegium transit ad successores, & plane pars privilegii est, quam Apostolus ad Corinthios loquitur. Quis, inquit, infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non uror? Si totum non vultis revolvere, vel istud vendicet, qui de primatu contendit, &, ut puto, cito faciet locum. Præterea qui Romanus pontifex est, eundem pro conditione ecclesiæ quæ nunc est, esse servum servorum necesse est. Non equidem nuncupative ad gloriam, ut quidam opinantur, sed substantive, utpote qui servis Dei serviet vel invitus. Omnis enim persona Dei servit, & dispensatrix est clementiæ vel iustitiæ suæ. Servit angelus, servit homo, serviunt boni, serviunt mali; & ipse princeps mundi diabolus servit. Ergo & Romani serviunt Deo, & tyranni, quibus Romanum necesse est servire pontificem. Adeo quidem, ut nisi servierit, aut expontificem, aut exromanum esse necesse sit. Quis eum ergo servum servorum esse ambigit? Dominum Adrianum, cuius tempora felicia faciat Deus, huius rei testem invoco, quia Romano Pontifice nemo miserabilior est, conditione eius nulla miserior. Et licet nihil aliud lædat, necesse est ut citissime vel solo labore deficiat. Fatetur enim in ea sede se tantas miserias invenisse, ut facta collatione præsentium, tota præcedens amaritudo, iocunditas, & vita felicissima fuerit. Spinosam dicit cathedram Romani pontificis, in tantum acutissimis usquequaque consertam aculeis, tantæque molis, ut robustissimos premat, terat, & comminuat humeros. Coronam & phrygium clara merito videri, quoniam ignea sunt. Se nunquam à natali solo Angliæ malle exisse, aut in claustro beati Rufi, perpetuo latuisse dicit, quam tantas, nisi quia divinæ dispensationi reluctari non audet, intrasse angustias. Dum superest, ipsum interroga, & crede experto. Hoc etiam mihi sæpissime

ſime adiecit, quod cum de gradu in gradum à clauſtrali clerico per omnia officia in pontificem ſummum aſcenderit, nihil unquam felicitatis, aut tranquillæ quietis, vitæ priori adiectum eſt ab aſcenſu. Et ut verbis eius utar, nihil enim cum præſens ſum, ſui gratia vult apud ſe abſconditum eſſe ab oculis meis. In incude, inquit, & malleo ſemper dilatavit me dominus, ſed nunc oneri, quod infirmitati meæ impoſuit, ſi placet, ſupponat dexteram, quoniam mihi importabile eſt. Nonne ergo miſeria digniſſimus eſt, qui pro tanta pugnat miſeria? Sit ſane ditiſſimus qui eligitur, ſequenti die pauper erit, & infinitis fere creditoribus, tenebitur obligatus. Quid ergo erit ei, quem nulla vocat electio, ſed repugnante in membris Chriſto, ambitio cæca & cruenta non ſine ſanguine fraterno * intrudit? Hoc quidem eſt Romulo ſuccedere in parricidiis, non Petro in commiſſi diſpenſatione ovilis.

* al' intruditur.

CAP. XXIV.

Epicureos nunquam aſſequi finem ſuum.

Nisi diſſimulet contentioſus, quæ tamen diſſimulari ratio non permittit, ex ſuperioribus luce clarius liquet, Epicureos nunquam aſſequi finem ſuum. Cum enim ad tranquillam aſpirent vitam; & ad libidinem explendam ſe retrahant & philoſophentur, imo deſipiant (nemo enim quod male libet, poteſt ſapienter explere) hoc per iſta Babylonis fluenta nullus aſſequitur. Illos quoque Epicureorum nomine cenſendos arbitror, qui ſuam volunt in omnibus implere voluntatem. Nam cum res libidini ſerviunt, in voluptatem tranſit affectus. Si affectus affectui non pareat, quo magis vis, torqueris magis, ſi tamen ſit libido in voluntate. Alioquin interdum velle quod non potes, iocundum eſt & fructuoſum, ſi forte eſurias & ſitias iuſtitiam, laborioſum tamen. Mundus itaque Epicureis plenus

eſt,

est, eo quod in tanta multitudine hominum, pauci sunt, qui non famulentur libidini, id est, corruptæ voluptati, sed laboriosæ voluntatis nexibus non impliciti, aut nulli, aut pauciores sunt. De loco voluptatis exclusus est homo, ex quo libido prævaluit, eo quod vita iocunda & tranquilla frui non potest, cui cœperit libido dominari. Maluit facere quod libuit, quam quod iussus est, & proiectus in locum miseriæ, in terram laboris missus est, ut ei, & semini suo, terra spinas & tribulos germinet, & in sudore vultus sui comedat panem suum, qui in rectitudine voluntatis obediens, sine difficultate & labore plenam poterat habere voluptatem. Siquidem ad necessitatem & voluptatem, parata invenerat omnia. Vultus autem, sicut his placet, qui curiosius scrutantur verborum originem, dicitur à volendo; & sudor eius, laborem, & angustias indicat corruptæ voluptatis. Si ergo sudatur in eo, quod confirmat cor hominis, & etiam in sumendo quod lætificat, quid est, quod sine labore sibi natura mortalis credat indultum? Anima sibi dictum recolit, quod matri omnium nostrum peccatrici sententia creatoris intorsit. Parit ergo in dolore filios virtutum, quæ sine labore parit sobolem vitiorum. Natura namque peccatrix ad malum prona est, & corrupta ab adolescentia sua, quæ ætas origini vicinatur, ut sine labore & difficultate possit labi, & non possit erigi ad bona sine labore, & erecta, sine difficultate & gratia stare non possit. Parit itaque vitia, filias utique non filios sine dolore, sed proculdubio ad dolorem, sed in dolore filios, sed plane ad gaudium, non dolorem. Ergo Epicurus versatur in dolore, cuius vita filios parit, aut filias, & semper præsentes, aut futuras ingemiscit angustias. Nam ut cætera taceam, præsentibus non lætatur, aut si cæcus non est, dum rerum metitur exitus, ea tanquam abeuntia & fugientia deplorat. Lætis

etenim stare negatum est, nisi quis lætetur in his, quæ beatum faciunt, aut ad perpetuam proficiunt vitam. Præterit namque mundus hic, & omnia desiderabilia eius. Quantumlibet blandiatur incautis, & dulces fallaciæ suæ propinet illecebras, novissima eius quovis absinthio amariora sunt. Et quia ratio præsentem statum eius imperfectum esse, usquequaque convincit, nescio quid solidum semper pollicetur in posterum, ut in omnibus amatoribus & sequacibus suis, nec unum ab initio duxerit ad perfectum, aut voti compotem fecerit. Hinc est quod avarus in mediis opibus esurit, potens & præsidens, in summo fastigio servit in profundo luxu: voluptuosum gaudii defectus angit, & famæ procus & gratiæ, in toto tumore inanis gloriæ vilescit. Cui ista non patent, nimium cæcus est, cum unusquisque eorum qui versantur in his, sibi quod appetit, deesse fateatur. Sunt tamen quorum oculos ita perstrinxit malitia, ut quæ per se lucent, nequeant intueri. Sic oculis capti talpæ, lucis beneficium non agnoscunt, & innatis gaudentes tenebris, oderunt aërem puriorem, nec vivere queunt, si diutius arceantur ab humo & latebris suis. Nonne talparum gerunt imaginem, qui semper in humo versantur, quorum tota conversatio in terra deprimitur, ut nihil altum sapiant vel divinum? Sed nec humanum quidem, cuius est, cum cætera animalia prona ferantur in terram, cœlum, & quæ cœlestia sunt, erecta dignitate corporis & animi contemplari. Hi tamen suo, sed talpæ quodam naturæ vitio, deprimuntur. Profecto deterior est, quem culpa maculat, eo qui naturæ laborat imperio. Nec credas altum sapere, qui naturæ consortes, non tam virtute, quam vitiis vult præire. Sed quid in grege isto talparum arguo cæcitatem, nisi quod aliorum fons esse videtur? Ab eo namque scaturiunt rivuli vitiorum, ut quasi in corpore uno videas
conflu-

confluxisse rapacitatem leonis, sævitiam tigridis, gulam lupi, varietatem pardi, fraudem vulpis, tenacitatem harpyiæ, immunditiam suis, petulantiam hirci, superbiam equi, stoliditatem asini, obstinationem muli, toxicum hydræ, nigredinem corvi, & quicquid aliud perversitatis infundere potuit homini teterrima creatura. Nam ab eo universa hæc incommoda profluxerunt, dum boni & mali scientiam, & similitudinem Dei promittit per rapinam. Exinde inclinata est ad malum natura hominis, cuius quasi quædam infantia præcessit innocens, dum à colloquiis pervertentibus & perversis abstinuit. Siluit homo & mansit innocens, immisso sopore obdormivit innocens, expergefactus & agnoscens auxilium simile, quod ei fabricaverat Deus, innocenter locutus est magnalia Dei. Sed ex quo factus verbosior per ostiũ curiositatis eductus, exercuit cum tẽtatore verbi commercium, quasi ab infantia adolescens, concepto calore intumuit, & prævaricatus mandatum, cuius custodia ad gloriam fuerat profutura, corruptus est, ut ex tunc mirabili & invincibili lege conditionis inflictæ, sibi unio reluctetur carnis & spiritus, ut nulla ratione componi possint, nisi illius gratia intercedat, qui fecit utraque unum, & carnem in electorum fine, faciet à spiritu absorberi. Si verbis gentilium uti licet Christiano, qui solis electis divinum, & Deo placens, per inhabitantem gratiam, esse credit ingenium, etsi nec verba, nec sensus credam gentilium fugiendos, dummodo vitentur errores, hoc ipsum divina prudentia in Æneide sua, sub involucro fictitii commenti, innuisse visus est Maro, dum sex ætatum gradus, sex librorum distinctionibus prudenter expressit. Quibus conditionis humanæ, dum Odysseam imitatur, ortum exprimere visus est & processum, ipsumque quem educit & provehit, producit & deducit ad manes. Nam Æneas, qui

ibi fingitur animus, sic dictus, eo quod est corporis habitator: * ἐνοικος enim, ut Græcis placet, habitator est, δέμας corpus, & ab his componitur Æneas, ut significet animam quasi carnis tugurio habitantem. Sic etiam Neptunum ennosigæum, eo quod Sigæum inhabitet. Primus itaque liber Æneidos, sub imagine naufragii manifestas infantiæ, quæ suis procellis agitatur, exponit tunsiones, & in fine suo, abundantia cibi & potus adulta, prosilit ad lætitiam convivalem. In confinio ergo adolescentiæ prodeunt colloquiorum commercia, & eorum intemperies aut fabulas narrat, aut veris falsa permiscet, eo quod multiloquio peccata deesse non possunt. Porro tertius varios iuventutis, quasi suos canit errores. Eo quod illa ætas solos fere novit errores. Siquidem, ut ait Ethicus,

* al. Ennos.

Imberbis iuvenis tandem, custode remoto,
Gaudet equis, canibusque, & aprici gramine campi.
Cereus in vitium flecti, monitoribus asper,
Vtilium tardus provisor, prodigus æris.

Prima ergo ætas nutricem, secunda custodem habet, tertia quo liberior, eo facilius errat, nondum tamen procedit ad crimina. Quartus illicitos amores conciliat, & ignem imprudenter conceptum in pectore, ad amantis infelicem producit rogum. Neq; enim inconcessis fatalem beatitudinem esse, sub typo Mercurii ratio persuadet, docetque illum, qui dum fuerat parvulus, sapiebat ut parvulus, loquebatur ut parvulus, agebat ut parvulus, fuga irrefragabiliter apprehensa, evacuare quæ erant parvuli. Unde, ut ad memoratum Ethicum redeamus,

Conversis studiis, ætas, animusque virilis
Quærit opes, & amicitias, inservit honori,
Commisisse cavet, quod mox mutare laboret.

Ergo & virilis ætas puerilia, & iuvenilia erubescit, & si à perversa voluptate, & immundo amore, navigii sui solvere non potest anchorã, præscindit & funem.

nem. Sic & Patriarchæ pudicus filius pallium reliquit adulteræ, ne adulterii crimine involveretur. Quintus maturitatem civilem promit, & ætatem depingit vicinam senectuti, imo quæ ipsam iam ingreditur senectutem. Nam & patrum honores recolit, maiorum memoriam veneratur, & quasi ad tumulum Anchisæ solennes celebret ludos, in his ipsis exilii sui miseriam recognoscit. Dum vero hinc egreditur, transit ad sextum, & amissis Palinuro & Miseno, duce scilicet navigii dormitante, & temerarii prælii incentore, cum iam frigescat affectus, viresque deficiant, non tam senectutem sentit quam senium, & velut quendam descensum ad inferos, ubi quasi rebus inutiliter gestis, totius anteactæ vitæ recognoscat errores, & discat alia via incedendum esse his, qui volunt ad dulces Laviniæ complexus, & fatale regnum Italiæ, quasi ad quandam arcem beatitudinis, pervenire. Constat enim apud eos qui mentem diligentius perscrutantur autorum, Maronem geminæ doctrinæ vires declarasse, dum vanitate figmenti poëtici, philosophicæ veritatis involvit arcana. Licet autem de prima corruptione specialiter dictum sit, potest & de singulis manifesta ratione monstrari, quia natura hominis ab adolescentia sua prona est ad malum; ut ex quo libero, licet depresso, cœperit uti arbitrio, per se cadat sponte in culpam, & inde merito suo præceps prolabatur in pœnam: erigi tamen nequaquam potest ad bonum, nisi gratia Dei supponat manum suam. Lata est ergo Epicureorum via, & haud dubiam ducit ad mortem, per * pericula tamen, per errores, per amaritudines, & per omnimodas vanitates, ut lætum & quietum tranquillæ vitæ statum in ea nullus inveniat, vel ad illum tandem, ea ducente, perveniat. Nam ut vera beatitudo possideatur, non vanis, sed veris insistendum est bonis. Vana enim cultorem suum perturbant in tenebras exte-

* al' spicula.

exteriores, ad fletum oculorum, ſtridorem dentium, tinnitum aurium, & varias preſſuras, & pœnas inferorum, apud quos nullus ordo, ſed ſempiternus horror inhabitat.

CAP. XXV.

Qua via fideliſſima ſit, ad aſſequendum, quod Epicurei appetunt, vel pollicentur.

SENTENTIÆ tamen non ſtruo calumniam, quæ beatitudinem eſſe definit, lætum ſemper, & quietum tranquillæ vitæ ſtatum. Sed interpretatione ſiniſtra, & vitioſa executione, arbitror infamatam. Adeo quidem, ut cum Epicurei ſint plurimi, id eſt, vani ſectatores voluptatis, nomen hoc pauci profiteantur. Erubeſcunt enim dici quod ſunt, & propriam turpitudinem occultare nituntur nomine alieno, dum non tam boni eſſe cupiunt, quam videri. Si vero diffinitioni fidelis detur interpres, & ſententiæ commodus executor, qui manum apponat ori, id eſt, qui facit quod loquitur, nihil verius & rectius apud Stoicum, & Peripateticum eſſe convinces, quos ad te, iocundo grandis viæ compendio, cum præceperis, introducam. Ne tamen ullam eo, quo Epicurei diffinitio tendit, viam putes, eam tibi in calce libri, quaſi in fine viæ, conabor aperire. Eſt autem ardua & arcta, plana tamen & recta diligentibus Deum, quo ducente, docente, & ſubvehente, non offendit quis ad lapidem pedem ſuum. Ipſe namque lapis offenſionis, & petra ſcandali, gradientes in ſe quos accipit, erigit, & corroborat, ut humiliati in ſe, in eo gloriantes, audacter & libere præconentur, quia omnia in eo poſſumus, qui nos confortat. Via ſiquidem hæc virtus eſt, duobus interiecta & arctata limitibus, cognitione ſcilicet, & exercitio boni. Noſſe namque bonum, & non facere, meritum damnationis eſt, non via beatitudinis. Unde, inquis, hanc ingre-

gre-

grediar, qui in invio sum, & non in via? In tanta varietate viarum ignotarum, advena & peregrinus, cuius oculi languerunt præ inopia, & fere iam deficiunt, quibus eam discernam indiciis, ut ad id tranquillitatis & gaudii perveniam, quod promittis?

Est, inquam, *via sublimis cœlo manifesta sereno.*
Lactea nomen habet.

Serena tibi cœlum, ne turbetur præ indignatione oculus animæ tuæ, & facile lacteam hanc agnosces viam. Redi ad te, patrum suspice monumenta, & ibi intuere diligenter, ubi à via deflexeris gressum, & ubi cecideris in errorem. Recolo autem nos aberrasse ibi primum, ubi impulsus & eversus est homo, ut caderet prævaricatione mandati, quando ad vetitum scientiæ lignum, suadente diabolo, temerariam & incautam manum extendit. Abinde enim peccatum, accepta occasione per mandatum, seduxit me, & per illud occidit. Ipsum namque mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam, quia semper

Nitimur in vetitum,
--- *Quod non licet, acrius urit.*

Ad arborem scientiæ manum extendit, gulam implevit, & contra promissum fallacis inimici, & secundum interdictum veracis Dei, obtenebratus est homo, & in esuriem prostratus, fœdus feriens cum morte, & pactum faciens cum inferno. Boni tamen, & mali sciens factus est per experientiam, & multiplici miseriæ locum fecit in se. Ergo à ligno scientiæ dum prohibitus illud ascenderet, à veritate, virtute, vita cecidit, & deviavit homo, nec revertetur ad vitam, nisi ad arborem scientiæ redeat, & inde veritatem in cognitione, virtutem in opere, vitam in iocunditate mutuetur. Rationis itaque acumen exerceat, ut discernat inter bonum & malum, & in ipsis bonis aut malis, quid cui præponderet, agnoscat: iugi deinde curet sollicitudine, ne par-

ne partem suam faciat deteriorem, sed toto conatu mentis & corporis, præeligendis inserviat. Ipse quoque labor dulcescat sibi, & totam amaritudinem rerum præsentium (ut ait beatus Gregorius) spe temperet futurorum. Nam & propheta diu noctuque sub expectatione Dei sui cibatur lachrymis: & sic lugentibus veritas ipsa, quæ nec fallit, nec fallitur, veram beatitudinem repromisit. Nec vereatur quis ad arborem scientiæ boni & mali, manum extendere, primæ prohibitionis exemplo, quia exulem & erroneum ad illam invitavit ille, qui docet hominem scientiam, & iuxta promissionem propheticam, ignaro indicat quid sit bonum. In arbore ergo scientiæ quasi quidam virtutis ramus nascitur, ex quo tota vita proficientis hominis consecratur. Neque enim ad genitorem vitæ, Deum scilicet, aliter redit, nisi qui virtutis ramum excisum de ligno scientiæ prætendit. Sed quis cito avellet ramum, cum vel ipsam arborem, id est, quid fieri oporteat, perpauci noverint? Nunquid ramus facile innotescet, ubi præ multitudine desipientium, & male agentium, ipsa arbor occulitur? Hoc ipsum forte sensit & Maro, qui licet veritatis esset ignarus, & in tenebris gentium ambularet, ad elysios campos felicium, & chari genitoris conspectum, Æneam admittendum esse non credidit, nisi docente Sibylla, quæ quasi σιῦ βουλὴ, consilium Iovis, vel sapientia Dei interpretatur. Ramum hunc Proserpinæ, quæ proserpentem & erigentem se à vitiis vitam innuit, consecraret. Ait ergo:

Accipe quæ peragenda prius: latet arbore opaca
Aureus & foliis, & lento vimine ramus,
Iunoni infernæ dictus sacer, hunc tegit omnis
Lucus, & obscuris claudunt convallibus umbræ.
Sed non ante datur telluris operta subire,
Auricomos quam quis decerpit ab arbore fœtus,
Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus,

Insti-

Instituit; primo avulso, non deficit alter
Aureus, & simili frondescit virga metallo.

Plane quid pœnarum lateat in terrenis, vel quid in his possit mereri, solus agnoscit, qui de arbore scientiæ ramum bonæ operationis avellit. Eoque avulso, alter non deficit, quia quo amplius exercentur, eo magis succrescunt & proficiunt scientiæ & virtutes. Non tamen eatenus Maronis, aut gentium insisto vestigiis, ut credam quempiam ad scientiam aut virtutem propriis arbitrii sui viribus pervenire. Fateor gratiam in electis operari, & velle & perficere, ipsam veneror tanquam viam, imo revera viam, quæ sola ducit ad vitam, & quemque boni voti compotem facit. Lactea hæc est, innocentiæ manifesta candore, & alimentorum sedulitate nutricis explet officium, & sola præparat ad * profectum. Nam sine ea proficit nullus. Clamat hæc in voce tubæ prævaricatoribus, ut redeant ad cor, eisque ad ardorem scientiæ, amoto gladio versatili & flammeo, ducatum in patriam promittit & ingressum. Plus dicam: ipsam arborem scientiæ, & lignum vitæ, in quo sunt omnes sapientiæ & scientiæ thesauri absconditi, & in quo habitat plenitudo divinitatis corporaliter, extraxit, inscissa tamẽ substantia, & produxit in terram peregrinationis nostræ, & plantavit in medio ecclesiæ, ut ab eo illustretur per scientiam, roboretur per virtutem, & exultet in misericordia uberi, & gaudium eius plenum sit, gaudium à Deo, & in Deo, gaudium quod nemo tollet ab ipsa. Accedat ergo ad arborem ducente gratia, qui abducente concupiscentia deliquit in arborem, quia salus nostra ab eadem procurata est in ligno, quia mors ante processit à ligno. Accedat, sed contrariis passibus; quoniam contrariis expedit curari contraria. Et quia non fuerat hominem deiecturus tentator, nisi in mentem eius elatio præcessisset, à timore concipiat unde humilietur

* al. perfectum.

lietur sub potenti manu Dei, qui exaltari desiderat in die visitationis. Abstineat à licitis, qui præsumpsit illicita, & incendium concupiscentiæ ordinata mitiget charitate. Delectetur in his, videat & nunc quia lignum pulchrum est visu, & ad vescendum suave, & fructum veræ beatitudinis, & semper lætum tranquillæ vitæ statum dabit in tempore suo. Porro iocundus timor qui in dilectionis reverētiam cadit, non novit ociari, aut præscriptam sibi prævaricari legem, sed timoris foras mittit aculeos, & ex amore facit bona, sponte sua adhærens iustitiæ, & quasi viribus obedientiæ cum gratia quodammodo violenter nititur acquirere vitam, qui per inobedientiam ex levitate arbitrii cucurrit in mortem. Timor innocentiam parit, iustitiam benefaciendi, mandatorum obedientia promovet, rectoque calle ad veram beatitudinem iustus perducitur. Nam & is est quem deduxit dominus per vias rectas, dans ei scientiam sanctorum, honestans eum in laboribus, & in omnibus complens ei beatitudinem, pro qua fideliter & utiliter laboratur. Possem dicere, quia ad hunc tendunt tota lex & prophetæ, omnesque scripturæ canonicæ, quia tendunt ad filium. Neque enim istud ambiguum est, cum & infidelium dogmata nihil utilitatis habeant, nisi aliquid conferant beatitudini. Sed his omissis, aut potius præmissis, dico quia hæc sola sunt,

Quæ sola possunt facere & servare beatum,

cum ab altero iustitiæ ramo proveniat, ne cui noceatur, ab altero, ut sibi quisque & aliis prosit. Vis tibi constare quæ dico? Vis-ne beatus esse? Porro beatus vir qui timet Dominum. Potentiamne desideras? Non modo ipse, sed potens in terra semen erit eius. An favorem sectaris, & laudes hominum? Generatio rectorum benedicetur. An ad celebritatem dilataris, & ad opulentiam sinum expandis?

pandis? Gloria & divitiæ in domo eius. An perpetuitatem quæris operibus? In memoria æterna erit iustus. Vis-ne securus esse? Ab auditione mala non timebit, sed omnes despiciet inimicos. Gratiam-ne linguæ affectas? Labia iustorum distillant gratiam. Item: Memoria iusti cum laudibus, nomen impiorum putrescet. Vis tibi futura innotescere? Expectatio iustorum lætitia. Vis iocunditatem tibi prorogari in sempiternum? Et iusti in perpetuum vivent, & in pace sunt; licet mori insipientibus videantur. Ecce habes viam verissimam & fidelissimam, ad sequendum statum quem desiderat Epicurus. Et si eam tenueris, beatus es, & bene tibi erit. Hæc ad bene beateque vivendum potest sola sufficere; adeo quidem, ut extra posita universa, aut nihil, aut minimum perfectionis adiiciant. Nec inhibeo quin vestibus niteas deauratis circundatus varietate, quin epuleris quotidie splendide, quin primos honores habeas: & ut paucis multa complectar, quin tempori, sed & perversis moribus, rectus tamen, ut * & ipse, in omnibus morem geras, suis lenociniis irridentem irrideas mundum. Maior enim es, quam ut debeas, aut possis (licet iam hic ceperit multos) capitendiculis eius. Rex illustris Anglorum Henricus secundus, maximus regum Britanniæ, si initiis gestorum fuerit exitus concolor, circa * Garumnam, & (ut dicitur) te autore, te duce, fulminat, & Tholosam felici cingens obsidione, non modo provinciales, usque ad Rhodanum & alpes territat, sed munitionibus * diruptis, populisque subactis, quasi universis præsens immineat, timore principes Hispanos concussit, & Gallos. In tantis rerum tumultibus quæso custodi innocentiam, & vide, & dicta, & prædica æquitatem, nec amore, nec odio, timore vel spe declines à via recta. Iusti enim hereditabunt terram, & ut autoritate constat altissimi, semen impiorum peribit. Si hæc quæ tibi

*al' es.

*al' Garonam.

*al' dirutis.

ſincera devotione curavi ſcribere, in tanto tumultu legere non vacat, quia aut inſipida ſunt ſenſibus, verbis inculta non placent: vel ipſa devotio non diſpliceat, quæ honori tuo ſtuduit inſervire. Si probaveris intentionem, patrocinaberis operi. Sin autem, ut volueris, condemnetur. Quid enim ad alios, ut ſervum iudicent alienum? Liber enim hic, ut quilibet ſuo, tibi domino ſtat, aut cadit. Multitudinis imperitæ non formido iudicia, meis tamen rogo parcant opuſculis; & ſi curiales ſunt quidam: quia libris eorum nunquam derogavi in aliquo. Si preces meas audire noluerint, improbitatis iudicio tenebuntur obnoxii: quia, ut ait Martialis, improbe facit, qui in alieno libro ingenioſus eſt. Quæ autem de curialibus nugis dicta ſunt, in nullo eorum, ſed forte in me, aut mei ſimilibus deprehendi; & plane nimis arcta lege conſtringor, ſi meipſum, & amicos caſtigare & emendare non licet. Profecto qui ad hæc rugabit nares, frontem contrahet, aut faciem rubore veſtiet, aut pallore confundet, cuius labia contrahentur, aut ſalient, toxicabitur lingua, genua trement, manus proterviet, ſeipſum nugis noſtris convincet obnoxium. In quibus fuit propoſiti ſemper à nugis ad bona tranſire ſeria, & ad id, quod decet, aut prodeſt, inſtituere vitam. Qui autem iuſtum reprehenſioni locum viderit, ea ex charitate licenter utatur, & emendatione mea acquirat ſibi, & poſſideat præmium vitæ. Scio enim quia in multiloquio peccatum non deeſt, & invito, & in charitate Dei exhortor lectorem, quod mei memor in orationibus ſuis impetret, ut filius Dei vivi, & virginis intemeratæ, Deus homo, manifeſtet ſeipſum, & palam faciat viam, qua nobis incedendum eſt in beneplacito ſuo, & dirigat in eo noſtros greſſus.

INDEX

INDEX AVCTORVM

Quos Auctor in hoc opere nominatim laudat.

INDEX

INDEX
RERUM ET VERBORUM.

B.

D.

Fulguris

Hiero-

Ioseph

Maccha-

M.

Militaris

Nivi-

Digitized by Google

Tra

FINIS.

IOAN. SARESBERIENSIS
METALOGICVS,
E
CODICE *MANV SCRIPTO* ACADEMIÆ CANTABRIGIENSIS.

Editio altera, priore accuratior, & emendatior.

IOAN. BALEUS
CENTVRIA IIII.
DE SCRIPTORIBUS
ANGLIÆ.

IOANNES Sareſberienſis, natus in provincia Wilcheriæ, quæ alio nomine Vilugia dicitur, ex primis unus fuit, qui noſtræ Britanniæ poſt Theodori tempora, Græcam & Latinam linguam, ſuæ puritati ac dignitati reſtituere laboravit. Avidus bonarum literarum explorator, perceptis artium præceptiunculis primis, traiectoque mari, celebriora Gallorum, Italorum, & Apulorum frequentabat ſtudia. Dulce nimirum ſemper habuit, in liberalium Muſarum campis exercere ludum, ingenio ad id dexterrimo præditus. Singulari per hos labores linguæ beneficio atque eruditione præſtans, Eugenio III. & Hadriano IIII. Romanis Pontificibus, ac tandem Cantuariorum-præſuli Theobaldo eximie charus fuit. Telis tamen acerbiſſimis nonnunquam inſectabatur Cleri abuſus, ſcriptor ſuæ ætatis eloquentiſſimus, carmine & proſa excellens. Videor enim (Lelandus inquit) mihi videre in hoc homine, præter raram quandam facundiam, omnis ſcientiæ orbem. Archiepiſcopo Thomæ quandoque

doque

doque familiaris fuit, & in exilio comes: sed non propterea omisit suas illi obiicere pervicaces in regem benignum dementias. Ut demũ veniamus ad libros, insigne congessit opus de Aulicorum nugis per multa Philosophorum exempla, quod vocabat:

Polycraticon lib. 8. Iucundissimus tum in &c.
Mythologicon lib. 4. In humanis rebus nihil.
Eutheticon, de Philo. dogmate. lib. 1. Dogmata discutiens.
In Paulum ad Rom. lib. 1. Principia rerum.
Ad Corinthios, lib. 2. Paulus Apostolus.
Ad Galatas, lib. 1. Hanc Epistolam.
Ad Ephesios lib. 1. Apostolus hanc Epistolam.
Ad Philippenses lib. 1. Paulus & Timotheus.
Ad Colossenses lib. 1. Hanc Epistolam scribit.
Ad Thessalonicenses lib. 2. Paulus & Sylvanus &c.
Ad Timotheum lib. 2. Epistolam hanc scribit.
Ad Titum lib. 1. Paulus servus Dei &.
Ad Philemonem lib. 1. Apostolus hanc Epistolam.
Ad Hebraeos lib. 1. Paulus doctor Egregius.
De statu Romanae Curiae. lib. 1.
Vitam Anselmi Archiepiscopi. lib. 1.
Vitam Thomae Archiepiscop. lib. 2. Sacrosanctam Ecclesiam.
Poenitentiale opus lib. 1. Cum miserationes Domini.

Euthe-

Eutheticon metricum lib. 1. Si mihi credideris linguam.
De membris conspirantibus lib. 1. Concilium celebrant.
Epistolas familiares lib. 1. Venerabili Domino.
De Mathematica duplici lib. 1.
De Musica amoris lib. 1.
Speculum rationis lib. 1.
Super Speculo Nigilli lib. 1.
De malo tyrannorum exitu lib. 1.
Ermoneuticon lib. 1.
Sermones elegantes lib. 1.
Diversi generis carmina lib. 1.

Et alia adhuc plura. Factus demum ob reconditam eruditionem ab Henrico rege Carnotensis Episcopus, in patria Senonensi apud Gallos, ultima doctrinæ suæ monumenta illic reliquit. Obiit celeberrimus vir, anno à salutiferæ divæ Virginis partu 1182. & Episcopatus sui anno 6. sub Henrico Rege prædicto.

INDEX

INDEX CAPITUM.

LIBER PRIMVS

CAPITULUM PRIMUM.

XIX Quod

LIBER SECUNDUS.

CAP. I.

LIBER TERTIUS.

CAP. I.

VIII De

LIBER QUARTUS

CAP. I.

PROLOGUS
IOAN. SARESBERIENSIS IN METALOGICVM.

IN rebus humanis nihil fere sic arbitror elimatũ, ut aliqua ex parte detractioni non pateat; cum mala de merito, bona autem de livore carpantur. Vnde mihimet persuasi detractorum aculeos æquanimius tolerare: præsertim cum ex divina dispositione natura parens nos in ea ætate & regione ediderit, editosque sors in ea conditione, conviventiumque cœtu locaverit, qui malunt aliena carpere, quam sua respicere, componere, vel emendare.

Sic nemo in sese tentat descendere, Nemo,
Sed præcedentis spectatur mantica dorso.

Potueram quidem scholarium, & eorum qui Philosophiæ nomina profitentur, utcumque in silentio cavere morsus, sed omnino non possum concurialium dentes evadere. Omnibus obsequi, neminem lædere, solebat prodesse ad gratiam; ut iuxta Comicum, Sine invidia laudem invenias, & amicos pares: *nunc autem vel sic raro proficitur ad commilitonum invidiam reprimendam. Nam obsequendi mos, nota abiectionis inuritur; innocentia impotentia esse videtur*

detur professio. Taciturnus criminatur indoctus; facundus accedit ad garrulos. Vir gravis sedere dicitur in insidiis, minus gravis à levitate culpatur ineptus. Qui modestiam sequitur sermonis, & operis, censetur factiosus. Postremo, si rixa non est, vix est ut livor non sit in curia. Si tamen in alea, & venatica, cæterisque curialium nugis omnem inter commilitones consumpsissem ætatem, scripta mea nequaquam roderent, sicut nec ego illorum scripta redarguo. Mihi tamen pro minimo est, ut scribens ab illis iudicer, qui magni faciunt mimorum, histrionumque iudicia, & velut servi abiectissimi, expavescunt, ne de iis perperam loquatur, aut sentiat Thais, aut Thraso, Calliroë, aut Batillus. Porro si Philosophiæ professores persequuntur Philosophantium amatorem, plane iniuriosi sunt, & in eam male remunerant caritatem. Eos enim etsi nequeam imitari, certe amare, honorare, & colere propositum est. Scholarium vero debueram meruisse favorem: quos aut quod sunt, aut quod fuerunt, quali possum advocatione defendo. Quod si utiliter gessero, gratia & merces debetur eventui: sin autem minus, voluntati. Hinc est illud:

Egisti nihil, inquis, & à te perdita causa est:
Tanto plus debes Sexte, quod erubui.

Neque enim à patrocinandi *officio excludo potiores, si meæ devotionis protestor affectum.*

Præstantiores supremam manum apponant, & ad sententiam ferendam pro logicis, Iudicis inclinent *officium. Siquidem cum opera logicorum vehementius, tanquam inutilis, rideretur: & me indignantem, & renitentem, æmulus quotidianis fere iurgiis provocaret, tandem litem excepi, & ad eas calumnias, quas procuraverat, sicut* emergebant *studui respondere. Unde factum est, ut illum ordinem sequi oportuerit, quo ille urgebat, & plerunque silere à potioribus, dum diluerentur obiecta. Ipse enim procurabat, super quibus articulis vellet orationem procedere. Placuit itaque sociis, ut hoc ipsum tumultuario sermone dictarem: cum nec ad sententias subtiliter examinandas, nec ad verba expolienda, studium superesset, aut ocium. Necessariis enim occupationibus vix aliquid amplius deducebatur, quam refectionis hora, vel somnii: cum ex mandato Domini mei, cui deesse non possum, sollicitudo totius Britanniæ, quod ad causas Ecclesiasticas, mihi incumbat. Ad hæc, sollicitudo rei familiaris, & curiales nugæ, studium excludebant: amicorum interpellatio me fere totum absorbuerat. Itaque iustum arbitror, ut in his, quæ temere dicta sunt, mihi venia facilius impendatur: si quid vero exierit aptius, ei gratia referatur, sine quo nihil potest humana infirmitas. Nam ingenium hebes est, & memoria infidelior, quam ut antiquorum subtilitates percipere, aut quæ aliquando percepta sunt, diutius valeam retinere. Linguam*

quam vero impolitam esse, stylus ipse convincit. Et quia Logicæ suscepi patrocinium, Metalogicon inscriptus est liber, quem quatuor voluminibus, ad recreationem lectoris, distinguere curavi. More scribentium, res varias complexus sum, quas quisq; probabit suo, aut reprobabit, arbitrio.

Sunt bona, sunt quædam mediocria, sunt mala plura,
Quæ legis hic: aliter non fit Avite liber.

Sic Martialis: sic & ego: malens sic nugari, quam ad formã Ganymedis, lepores agitare, vel,

Nocturno putere mero, putere diurno,

Nec dedignatus sum, modernorum proferre sententias, quos antiquis, in plerisque, præferre non dubito. Spero equidem quod gloriam eorum, qui nunc sunt, posteritas celebrabit: eo quod multorum nobilia mirer ingenia, investigandi subtilitatem, diligentiam studii, fœlicitatem memoriæ, fœcunditatem mentis, & oris facultatem, & copiam verbi. De moribus vero nonnulla scienter inserui: ratus omnia quæ leguntur, aut scribuntur, inutilia esse, nisi quatenus afferunt aliquod adminiculum vitæ. Est enim qualibet professio philosophandi inutilis, & falsa, quæ se ipsam in cultu virtutis, & vitæ exhibitione non aperit. Academicus, in his quæ sunt dubitabilia Sapienti, non iuro verum esse, quod loquor: sed seu verum, seu falsum sit, sola probabilitate contentus sum. Tu, ut libuerit, universa examinabis, & singula, quia te iudicem meis

 opuscu-

opusculis consecravi, dum intelligam quod mihi opera non pereat, & impensa. Quod si (quod absit) contingerit,

Inveniam alium si me hic fastidit Alexis, *philosophanti quemlibet praeferens histrionem. Tria quidem sunt (ut de consilio meo perfectius instruaris,) quae non modo mihi metum, sed plerisque scriptoribus periculum salutis, aut meriti dispendium afferunt: Ignorantia veri, fallax aut proterva assertio falsi, & tumida professio veritatis. Novi enim quis dixerit:* Tutius auditur veritas, quam dicatur. *In audiendo enim custoditur humilitas, sed in dicendo saepissime subrepit elatio. Ego autem in omnibus his agnosco errorem meum, qui & rerum ignorantia laboro, & falsum saepius, & magis quam expediat, tueor, & plerunque tumide, & cum elatione, donec me Deus corripiat, & corrigat, ipsam profero veritatem. Unde lectorem & auditorem, quanta possum supplicatione, convenio, ut in orationibus suis memores mei sint apud Altissimum, impetrantes mihi praecedentium veniam delictorum, cautelam futurorum, notitiam veri, amorem boni, cultum Dei, & ut corde, ore, opere, exerceantur à nobis, quae divinae sunt placita voluntati.*

IOAN-

IOAN. SARESBERIENSIS METALOGICI LIBER QUARTUS.

CAPUT I.

Calumnia quæ ut Cornificio suo responderetur, extorsit.

DVERSUS insigne donum naturæ parentis, & gratiæ, calumniam veterem, & maiorum nostrorum iudicio condemnatam, excitat improbus litigator, & conquirens undique imperitiæ suæ solatia, sibi proficere sperat ad gloriam, si multos similes sui, id est, si eos viderit imperitos: habet enim hoc proprium arrogantiæ tumor, ut se commetiatur aliis, bona sua, siqua sunt, efferens, aliena deprimens; defectumque proximi, suum putat esse profectum. Omnibus autem recte sapientibus indubium est, quod natura, clementissima parens omnium, & dispositissima moderatrix, inter cætera quæ genuit animantia, hominem privilegio rationis extulit, & usu eloquii insignivit: id agens sedulitate officiosa, & lege dispositissima, ut homo, qui gravedine fœculentioris naturæ, & molis corporeæ tarditate premebatur, & trahebatur ad ima, his quasi subvectus alis, ad alta ascendat, & ad obtinendum veræ beatitudinis bravium, omnia alia felici compendio antecedat. Dum itaque naturam fœcundat gratia, ratio rebus perspiciendis, & examinandis invigilat; naturæ sinus excutit, metitur fructus, & efficaciam singulorum: & innatus omnibus amor boni

boni, naturali urgente se appetitu, hoc, aut solum, aut præ cæteris sequitur, quod percipiendæ beatitudini maxime videtur esse accommodum. Cum vero beatitudo communionis ignara, quæ aut qualis extra societatem sit, nec fingi quidem possit; quisquis ea, quæ ad ius humanæ societatis, (quæ quodammodo filiorum naturæ unica & singularis fraternitas est,) conciliandum & fovendum proficiunt, impugnat, viam adipiscendæ fœlicitatis omnibus videtur obstruere: & præcluso pacis aditu, ut in se concurrant ad interitum orbis, naturæ viscera incitare. Hoc quidem est seminare inter fratres discordiam, hoc arma ministrare compositis; hoc denique firmare novum & magnum chaos inter Deum & homines: sic enim ad firmioris nexus compagem, & caritatis custodiam, universitatis partes, creatrix Trinitas, Deus unus & verus, ordinavit, ut alterius ope res altera indigeret, & altera defectum suppleret alterius; dum sunt singula quasi singulorum membra. Semiplena sunt ergo omnia, si ab invicem dissolvantur; sed aliorum fœderatione perfecta: quoniam omnia mutuis constant auxiliis. Quid ad beatitudinem obtinendam virtute fidelius, aut utilius? Quid compendiosius? hæc est enim fere singularis & unica via, quam ad beatitudinem gratia præparavit. Nam qui citra virtutis meritum beati fiunt, non tam eundo illuc perveniunt, quam trahuntur. Miror itaque (non tamen satis, quia non possum,) quid sibi vult, qui eloquentiæ negat esse studendum; ipsamque sicut visum non cœco, auditum non surdo, asserit gratis à natura pervenire ei, qui mutus non est: sed plenius, si naturæ munus, exercitio roboretur, nec tamen beneficium aliquod ab arte præstari: aut id minus, quam labor artis exposcat. Sicut enim eloquentia, non *modo temeraria est*, sed etiam cæca, quam ratio non illu-

illustrat; sic & sapientia, quæ usu verbi non proficit, non modo debilis est, sed quodam modo manca: licet enim quandoque aliquatenus sibi prodesse possit sapientia è linguis ad solatium conscientiæ; raro tamen, & parum confert ad usum societatis humanæ. Nam ratio, scientiæ, virtutumque parens, altrix, & custos, quæ de verbo frequentius concipit, & per verbum numerosius, & fructuosius parit, aut omnino sterilis permaneret; aut quidem infœcunda, si non conceptionis fructum, in lucem ederet eloquio: & invicem, quod sentit, prudens agitatio mentis hominibus publicaret. Hæc autem est illa dulcis & fructuosa coniugatio rationis & verbi, quæ tot egregias genuit urbes, tot conciliavit & fœderavit regna, tot univit populos, & caritate devinxit: ut hostis omnium publicus merito censeatur, quisquis hoc, quod ad utilitatem omnium Deus convinxit, nititur separare. Mercurio Philologiam invidet, & ab amplexu *Philologiæ* Mercurium avellit, qui eloquentiæ præceptionem à studiis Philosophiæ eliminat: & quamvis solam videatur eloquentiam persequi, omnia liberalia studia convellit, omnem totius Philosophiæ impugnat operam, societatis humanæ fœdus distrahit, & nullum charitati, aut vicissitudini officiorum relinquit locum. Brutescent homines, si concessi dote priventur eloquii; ipsæque urbes videbuntur potius pecorum quasi septa, quam cœtus hominum, nexu quodam societatis fœderatus, ut participatione officiorum, & amica invicem vicissitudine eodem iure vivat. Quis enim contractus rite celebrabitur? quæ fidei aut morum disciplina vigebit? quænam erit obsecundatio aut communicatio voluntatum, subtracto verbi commercio? Non ergo unam, non paucos, sed omnes simul urbes, & politicam vitam totam aggreditur Cornificius noster, studio-

studiorum eloquentiæ imperitus, & improbus impugnator.

CAP. II.

Descriptio personæ suppresso nomine.

IPSUM vero vulgato designarem ex nomine, & tumorem ventris, & mentis; oris impudentiam, rapacitatem manuum, gestus levitatem, fœditatem morum (quos tota vicinia despuit,) obscœnitatem libidinis, deformitatem corporis, turpitudinem vitæ, maculam famæ, publicis aspectibus ingerens denudarem; nisi me Christiani nominis reverentia cohiberet. Memor enim professionis meæ, & fraternæ, quæ in domino est, communionis, indulgendum esse personæ credidi, dum tamen non indulgeatur errori. Defero ergo Deo, parcens naturæ, quæ ab ipso est, & impugnans vitium, quod contra ipsum est; dum naturam corrumpit, quam ille generavit. Utique par est sine derogatione personæ, sententiam impugnari; nihilque turpius, quam cum sententia displicet, aut opinio, rodere nomen authoris: longe quidem probabilius est, ut opinioni falsæ, quatenus tamen error tolerabilis est, parcatur interdum propter hominem, quam ut propter opinionem homo carpatur. Singula suis sunt examinanda indiciis, & paria meritis sunt præmia conferenda: ita tamen, ut rigorem mansuetudo clementiæ vincat. Hac itaque contemplatione, suppressi vulgati nominis notam: ne non tam erroris videar procurasse medelam, quam infensam deturpasse personam. Ut autem fatear verum, nihil est minus verum: quia quatenus Christiano licitum est, personam & sententiam æque contemno. Ut libet ergo ille stertat in dies medios, quotidianis convisccrationibus ingurgitetur ad crapulam: & in illis immunditiis volutatus

lutatis incumbat, quæ nec porcum deceant Epicuri. Cæterum *opinioni* reluctor, quæ multos perdidit, eo quod populum, qui sibi credat, habet: & licet antiquo novus Cornificius ineptior sit, ei tamen turba insipientium adquiescit. Illorum tamen maxime, qui, cum inertes sunt & ignavi, videri, quam esse sapientes, appetunt.

CAP. III.

Quando, qualiter, & à quibus fuerit institutus?

EGO quidem omnino non miror, si credulos auditores suos, multa mercede conductus, & multo tempore aërem verberans, docuit nihil scire: cum & ipse sic edoctus sit à magistris. Siquidem non facundus, sed verbosus, & sine fructu sensuum, verborum folia in ventum continue profert. Ea tamen est cautela hominis, cum æque omnium dicta vituperet, ut in astruenda sua, aut aliena sententia destruenda, nunquam manum conserat, ratione nunquam innitatur, nunquam sustineat congredi in campo scripturarum: nescio quid arduum & ignotum omnibus sapientibus, tumenti ventosi pulmonis folle concepit: unde alicui respondere, aut patienter audire quempiam, dedignatur. Si enim quidlibet proposueris, ille conviciabitur, aut ridebit. Si, ut ille propositum probet, exspectas, dilatio necessaria est: ut, cum dies cesserit, tu expectationis fructu fraudaberis, eo quod Margaritas suas, porcis alienis, ut ait, non vult esse communes. Fabellis tamen & nugis, suos pascit interim auditores: quos, sine artis beneficio, si vera sunt quæ promittit, faciet eloquentes, & tramite compendioso sine labore, Philosophos. Nam & ipse accepit à doctoribus, quod nunc discipulis tradit, eosque sic instituit, sicut & ipse institutus est. Discipulos ergo in Philosophia sibi facit coæquales. Quid multa? nonne sic

ſic perfecti erunt, iuxta illud Euangelii, *Diſcipulus omnis perfectus eſt, ſi ſit ſicut magiſter eius?* Eo autem tempore iſta Cornificius didicit, quæ nunc docenda reſervat, audienda quidem fœlicibus, ut dici ſolet, auribus Iovis, quando in liberalibus diſciplinis, litera nihil erat, & ubique ſpiritus quærebatur, qui, ut aiunt, latet in litera. Hylam eſſe ab Hercule, validum ſcilicet argumentum, à forti & robuſto argumentatore poteſtates vocalium, quinque iura regnorum; & in hunc modum docere omnia, ſtudium illius ætatis erat. Inſolubilis in illa Philoſophantium ſchola tunc temporis quæſtio habebatur, an porcus, qui ad Venalitium agitur, ab homine, an à funiculo teneatur. Item, an capucium emerit, qui cappam integram comparavit. Inconveniens prorſus erat oratio, in qua hæc verba, *conveniens*, & *inconveniens* argumentum, & ratio non perſtrepebat multiplicatis particulis negativis, & traiectis per eſſe, & non eſſe, ita ut calculo opus eſſet, quoties fuerat diſputandum. Alioquin vis affirmationis & negationis erat incognita. Nam plerumque affirmationis vim habet geminata negatio: itemque vis negatoria ab impari numero convaleſcit. Siquidem negatio plerumque iterata, ſeipſam perimit; & contradictioni, ſicut regulariter proditum eſt, coæquatur. Ut ergo pari loco, an impari, verſetur, deprehendi queat, ad diſceptationes, collectam fabam & piſam deferre, quæ conveniebatur, conſilio prudenti conſueverat; ita quidem ſi intellectui rerum, quæ videbantur in quæſtione verſari, operam dabat. Sufficiebat ad victoriam verboſus clamor, & qui undecunque aliquid inferebat, ad propoſiti perveniebat metam. Poëtæ, hiſtoriographi, habebantur infames, & ſi quis incumbebat laboribus antiquorum, notabatur, & non modo aſello Ar-

cadiæ

cadiæ tardior, sed obtusior plumbo, vel lapide, omnibus erat in risum. Suis enim, aut magistri sui, quisque incumbebat inventis. Nec hoc tamen diu licitum: cum ipsi auditores in brevi coërrantium impetu urgerentur, ut & ipsi, spretis his, quæ à doctoribus suis audierant, cuderent, & conderent novas sectas. Fiebant ergo summi repente Philosophi: nam qui illiteratus accesserat, fere non morabatur in scholis ulterius, quam eo curriculo temporis, quo avium pulli plumescunt. Itaque recentes magistri è scholis, & pulli volucrum è nidis, sicut pari tempore morabantur, sic pariter avolabant. Sed quid docebant novi doctores, & qui plus somniorum, quam vigiliarum in scrutinio Philophiæ consumpserant, & facilius instituti, quam illi iuxta narrationes fabulosas, qui somniantes in Parnasso, repente vates progrediebantur: aut citius quam ii, qui de Castalio Fonte Musarum, munus hauriebant poëticum: aut quam illi, qui viso Phœbo, Musarum, nedum musicorum, meruerunt ascribi consortio? Numquid rude aliquid, aut incultum, numquid aliquid vetustum aut obsoletum? Ecce nova fiebant omnia: innovabatur grammatica, immutabatur Dialectica, contemnebatur Rhetorica: & novas totius quadrivii vias, evacuatis priorum regulis, de ipsis Philosophiæ adytis proferebant. Solam *convenientiam*, sive *rationem* loquebantur, argumentum sonabat in ore omnium, & asinum nominare, vel hominem, aut aliquid operum naturæ, instar criminis erat, aut ineptum nimis, aut rude, & à Philosopho alienum, impossibile credebatur *convenienter*, & ad rationis normam quicquam dicere, aut facere, nisi *convenientis* & *rationis* mentio, expressim esset inserta. Sed nec argumentum fieri licitum, nisi præmisso nomine argumenti. Ex arte, & de arte agere, idem erat.

Docebunt hi forte, quod poëta versifice nihil dicet, nisi cognominet versum, quod faber lignarius scamnum facere nequeat, nisi scamnum aut lignum volvat in ore. Inde ergo hæc sartago loquendi, in qua senex insulsus exultat, insultans eis, qui artium venerantur auctores, eo quod nihil utilitatis in eis reperit, cum se eis dare operam simularet.

CAP. IV.

Qualiter evaserunt consortes erroris.

CÆTERUM huius sectæ, post damnum temporis, rerumque iacturam, & spes deceptas, & propositi sui solatio destitutas, multiplex usus emersit. Alii namque, monachorum aut clericorum claustrum ingressi sunt, & plerique suum correxerunt errorem: deprehendentes in se, & aliis prædicantes, quia quicquid didicerant, vanitas vanitatum est, & super omnia vanitas. Plerique, inquam, eo quod quidam, in sua perdurantes insania, tumidi vetusta perversitate, malebant desipere, quam ab humilibus, quibus Deus dat gratiam, fideliter erudiri: erubescebant enim formam discipuli, qui magisterii præsumpserant fastum. Si mihi non credis, claustra ingredere: scrutare mores fratrum: & invenies ibi superbiam Moab, & eam intensam valde: ut arrogantia absorbeat fortudinem eius. Miratur Benedictus, & queritur, quod se quodammodo auctore, latet lupus in pellibus agninis. utique tonsuram, & pullam vestem, à supercilio distare causatur. Et ut rectius dixerim supercilium arguit, eo quod tonsuræ, vestibusque non consonet. Ritus observationum contemnitur: & sub imagine Philosophantis, spiritus fallacis elationis obrepit. Nota sunt hæc, in omni veste, ac professione, vulgata. Alii autem, suum in Philosophia intuentes defe-

defectum, Salernum, vel ad Montempessulanum profecti, facti sunt clientuli medicorum, & repente; quales fuerant Philosophi, tales in momento medici eruperunt. Fallacibus enim referti experimentis, in brevi redeunt, sedulo exercentes, quod didicerunt. Hipppocratem ostentant, aut Galenum: verba proferunt inaudita: ad omnia suos loquuntur aphorismos; & mentes humanas, velut afflatas tonitruis, sic percellunt nominibus inauditis. Creduntur omnia posse, quia omnia iactitant, omnia pollicentur. Duo tamen deprehendi eos fideliori tenuisse memoria, & frequentius in eorum operatione versari. Alterum quidem Hippocratis est (sed ibi vergit ad alium intellectum:) *Vbi*, inquit, *indigentia, non oportet laborare:* & revera inopportunum, & inofficiosum opinantes, dare operam indigentibus, & eis qui nolunt, aut nequeunt, vel solis verbis, eorum plene gratiam referre mercedis. Alterum profecto est, non, quod meminerim, Hippocratis, sed diligentium adiecto medicorum; *Dum dolet, accipe.* Occasio siquidem exigendi maxime opportuna est, cum dolor cruciat ægrotantem, sibique cooperantur languentis exulceratio, & avaritia medentis. Si convalescit æger, operam danti medico adscribatur: si deficit, eius invalescat auctoritas, qui hoc antea familiaribus suis revelavit. Siquidem impossibile est non evenire, quod de industria prævaticinatus est, cum huic sospitatem, isti sinistrum exitum pronunciavit ægrotantis. Si evasurus est æger, curatur facile: nisi quatenus incolumitatem eius medicus præpedit imperitus. Sin autem non; ut Sollius Sidonius ait, *occiditur officiosissime.* Quid ni? Numquid enim naturæ secretos latentesque cuniculos, deprehendet homo totius Philosophiæ ignarus? & qui nec recte loqui novit, nec recte intelligere quæ scripta sunt, aut

quæ dicuntur, cum fere quot disciplinæ sunt, tot sint linguæ, & in ipsis plerumque authoribus, non sit maior, in corporali compositione, diversitas facierum, quam in usu varietas linguarum? Homo enim homini assimilatur: sed nec gemelli invicem usque quaque se exprimunt. Vox voci conformatur interdum: sed nec sororum, & si vis, nec Musarum eadem etiam vocis agilitas. Consonant enim voces, sed dispares; ipsaque disparitas, suis coëquata proportionibus, est apta concentui: & quodammodo gratior, quam si identitatem pareret similitudo. Habent itaque linguæ idiomata sua, & singuli suum loquendi modum, quem, qui ignorat, non magis commode Philosophabitur, quam si picam, humana conantem verba, velit homini coæquare. Alii profecto, similes mei, se nugis curialibus mancipaverunt; ut magnorum virorum patrocinio freti, possent ad divitias aspirare: quibus se videbant, & iudicio conscientiæ, quicquid lingua dissimulet, fatebantur indignos. Taceo vias istorum, quoniam eas *Policraticus* noster diligenter exequitur, etsi omnes plene non sufficiat indagare: hoc enim Vires excedit humanas. Alii autē Cornificio similes, ad vulgi professiones, easque prophanas relapsi sunt: parum curantes quid Philosophia doceat; quid appetendum, fugiendum-ve denunciet: dummodo *rem faciant, si possunt, recte, si non, quocunque modo.* Exercent *fenebrem* pecuniam, alternis vicibus inæqualia rotundantes; & adiectione multiplici, quod rotundaverant, abæquantes. Nihil enim sordidum putant, nihil stultum, nisi paupertatis angustias, & solas opes ducunt esse fructum sapientiæ. Siquidem celebre est in corde eorū, quod ait Ethicus, etsi hoc eum, quia contemnitur, dixisse non noverint:

Et genus, & formam, regina pecunia donat,
Et bene numatum decorat Suadela, Venusque:

Hoc

Hoc autem quasi quadrivio, sibi utique necessario, *evadebant illi* repentini Philosophi, & cum Cornificio, non modo trivii nostri, sed totius quadrivii contemptores. Nam, ut dictum est, aut sub prætextu religionis mergebantur in claustris, aut, sub imagine philosophandi, & utilitatis publicæ, confugiebant ad physicam, aut sub honestatis velamine, quo splenderent, & sublimarentur, se præclaris domibus ingerebant; aut sub obtentu necessitatis, exercendique officii, dum lucrum sitiebant, multiplicis avaritiæ voragine absorbebantur. Adeo quidem, ut sic proficientium Philosophorum, aut, ut verius dixerim, deficientium collatione, quivis in turba prophanæ multitudinis, rudis ad *flagitia* videretur.

CAP. V.

Quantis viris, & cur, familia illa detrahere audeat.

SOLEBAT magister Gilbertus (tum quidem Cancellarius Carnotensis, & postmodum venerabilis episcopus Pictavorum) temporis eius, nescio ridens, aut dolens insaniam, cum eos videbat ad studia, quæ prædicta sunt, evolare, eis artem pistoriam polliceri: quoniam illa est, ut aiebat, in gente sua, quæ sola accipere consuevit omnes, aliis operibus, aut *artificio* destitutos. Ars enim facillime exercetur, & subsidiaria est aliarum, præsertim apud eos, qui panem potius, quam artificium quærunt. Sed & alii viri, amatores literarum (utpote magister Theodoricus, artium studiosissimus investigator; itidem Wilielmus de conchis, grammaticus, post Bernardum Carnotensem, opulentissimus, & peripateticus Palatinus, qui logicæ opinionem præripuit omnibus coætaneis suis, adeo ut solus Aristotelis crederetur usus *colloquio*) se omnes opposuerunt errori. Sed nec universi insanientibus resistere po-

tuerunt: insipientes itaque facti sunt, dum insipientiæ resistebant; & erronei diutius habiti, dum obviare nitebantur errori. Verumtamen, fumus ille cito evanuit, & prædictorum opera magistrorum, & diligentia, redierunt artes, & quasi iure post-liminii, honorem pristinum nactæ sunt, & post exilium, gratiam, & gloriam ampliorem. Invidit Cornificius, & turpe reputans, ut senex mitteretur ad scholas, & ut sensu puer appareret, senex ætate, culpare cœpit, quod se posse consequi desperabat. Sententias carpebat omnium, eo quod ei dissimiliter universi sentirent. Sic vulpes à desperatione cerasa culpat, & ut dici solet rustico proverbio, quod negatur, ducit inutile. Inde ergo iræ, hinc lachrymæ, hinc indignatio, quam adversus discipulos memoratorum sapientium concepit Cornificii domus: undiq; in eos exercet dentem, sed in soliditate eorum frangit, ut dicitur, genuinum. Impudenter etiam, (in latebris tamen, quia palam non licet) obfuscare nititur splendidissima lumina Galliarum, Lauduni gloriam, fratres Theologos, Ansellum, & Radulfum: quorum memoria in iucunditate & benedictione est: quos nemo laceravit impune, & qui solis displicuerunt hæreticis, aut flagitiorum turpitudine obvolutis. Nam de Alberico Remensi, & Symone Parisiensi palam loquuntur, & proverbium nullum dicunt, & sequaces eorum, non modo philosophos negant, imo nec clericos patiuntur: vix homines sinunt esse, sed boves Abrahæ, vel Asinos Balaamitos, duntaxat nominant, imo derident, aut si quid scommatice magis, aut lædorice in eos dici potest. Guilelmus de Campellis, errasse convincitur scriptis propriis. Vix parcitur magistro Hugoni de Sancto victore: & hoc quidem magis propter habitum religionis, quam propter reverentiam scientiæ, aut doctrinæ. Deo enim

enim in ipso deferunt, non personæ. Rodbertus Pullus, cuius memoria bonis omnibus iucunda est, diceretur filius subiugalis, nisi sedi Apostolicæ deferretur, quæ ipsum, de doctore scholastico, Cancellarium fecit. Ut autem licentius hæc familia aliis derogaret, religionem extrinsecam induit paterfamilias (de interna enim cognoscet Dominus, & iudicabit) & Cisterciensium, Cluniacensium, Præmonstratensium, aliorumque, quorum fama hilarior est, familiaritatem captat, ut ab eorum authoritate possit esse insignis. Ego autem detractionem eius familiæ æquanimiter porto, & me fateor aliquos præmissorum habuisse doctores, & itidem aliorum audisse discipulos, & ab eis modicum id didicisse, quod novi: neque enim, ut Cornificius, meipsum docui. Nec multum curo, quid ineptum in auribus suorum Cornicetur. Ingratus enim est, & perversi ingenii, qui profectus sui diffitetur authorem. Sed hæc hactenus: nunc prætermissis personæ ineptiis, ipsius sententiæ redarguamus errorem.

CAP. VI.

Quibus rationibus nitatur.

NON est ergo ex eius sententia (si tamen falsa opinio sententia dicenda est,) studendum præceptis eloquentiæ: quoniam eam cunctis natura ministrat, aut negat. Si ultro ministrat, aut sponte; opera superfluit, & diligentia. Si vero negat; inefficax est, & inanis. Nam plerumque ad maximarum propositionum robur accedit: *Tantum quemque posse, quantum natura permiserit.* Adeo quidem, ut apud serietatem fidelium historicorum constet, Dædalum non volasse, quoniam ei natura alas negaverat, sed tyrannicam rabiem, subito evasisse navigio. Præterea ratio præceptorum, quod pollicetur, non efficit: & omnino im-

possibile est, ut quis eloquens sit, etiam diligentissimo studio præceptorum. Sufficit enim usus verbi, loquendique inter cohabitantes commercium: & linguæ cuiusque habet potissimam facultatem, qui officium eius crebro exercet.

Apud Græcos planum est hoc, & Latinos. Idem Galli nobis attestantur, & Britones. Apud Scythas, & Arabes, imo ubique locorum, verum est, quia usus magistrum reddit: labor improbus vincit omnia, & assiduitas operis, in quavis arte, præstantissimum facit opificem. Ad hæc, etsi eloquentiæ præcepta proficerent, plus habent laboris, quam utilitatis; nec dispendium operæ æqua unquam compensabitur retributione mercedis. Græca plebs, & Hebræa, sine præceptorum difficultate, linguæ suæ compendio utitur: & tam Galli, quam Britones, & aliæ itidem gentes, commercium verbi, ante à nutricum sinu, quam à cathedra doctorum excipiunt. Nutricis linguam plerumque redolet ætas virilis: nec potest interdum ab eo, quod tenerior ætas ebiberat, doctorum diligentia erudiri. Quam recte loquuntur, quam expedite, singulæ gentes, in linguis, quas eis decreti divini constitutio assignavit! Nunquid artem orationis expectant, aut præcepta eloquentiæ? Postremo, quid est eloquentiæ cum philosophia? altera enim consistit in verbo, altera sapientiæ vias affectat, investigat, & circuit, & interdum pro studio efficaciter apprehendit. Plane eloquentiæ præcepta, sapientiam non conferunt: sed nec amorem eius: & sæpissime quidem ei obtinendæ non conferunt. Res enim philosophia, aut finis eius, quæ est sapientia, quærit, non verba. Itaque ex his liquet, quia præcepta eloquentiæ ab operis suis philosophia eliminat.

CAP.

CAP. VII.

De commendatione eloquentiæ.

CORNICATUR hæc domus insulsa (suis tamen verbis) & quam constat totius eloquii contempsisse præcepta. Sicut enim de seipsa testatur, gravium temporum casuumque non potest simul curare juncturam, & constructioni sensuum operam dare. Esto, loquatur falso, dum verum sentiat, sed plane non adquiescet: quia homo ore mendax, & spiritu falsum loquitur, & falsum sentit. Ait enim, superflua sunt præcepta eloquentiæ, quoniam ea naturaliter adest, aut abest. Quid, inquam, falsius? Est enim eloquentia, facultas dicendi commode, quod sibi vult animus expediri. Quod enim in abdito cordis est, hoc quodammodo in lucem profert, & producit in publicum. Siquidem non est eloquens, quisquis loquitur, aut quicquid voluerit, utcunque loquitur, sed ille duntaxat, qui animi sui arbitrium commode profert. Ipsaque commoditas, exigit facultatem (*qua à facilitate dicitur*) ut sequamur mores nostros, quibus gratum est, in ea parte, Stoicos imitari, qui ad verborum faciliorem intelligentiam, rerum etiam originem studiosius perscrutantur. Ergo cui facilitas adest commodè exprimendi verbo quidem, quod sentit, eloquens est. Et hoc faciendi facultas, rectissime eloquentia nominatur. Qua quid esse præstantius possit ad usum, compendiosius ad opes, fidelius ad gratiam, commodius ad gloriam, non facile video. Nihil enim dotem istam naturæ & gratiæ antecedit, aut rarum. Siquidem cum virtus & sapientia, quæ forte, sicut Victorino placet, verbis potius quam substantia, differunt, in appetendis locis primum obtineant: secundum sibi eloquentia vendicat; tertius autem cedit locus bonis corporis, eique ad materiam ge-

rendorum, cohabitantium favor, & rerum copia, quarto loco succedunt. Secutus est hunc ordinem Ethicus, votorumque seriem, in ordine expetendorum, eleganter expressit.

Quid voveat dulci nutricula maius alumno,
Quam sapere, & fari possit quæ sentiat, & cui
Gratia, fama, valetudo, contingat abunde,
Et mundus victus, non deficiente crumena.

Si ergo, verbi & rationis usu, aliorum animantium naturam, humana dignitas antecedit, quid conducibilius ad omnia, quid ad claritatem conciliandam potentius, quam in eo naturæ prævenire consortes & generis, in quo solus homo cætera vincit? Hæc autem, cum omnem ætatem doceat, & exornet, clariorem efficit iuventutem: eo quod ætas tenerior gratiæ quodammodo lenocinatur, ut ingenium vendicet. Qui sunt enim, qui florent inter concives? Qui sunt, qui opibus pollent? Qui sunt, qui prævalent viribus, & in omnibus negotium obtinent, nisi eloquentes? Nam ut Cicero est auctor, nihil est tam incredibile, quod non dicendo fiat probabile: nihil tam horrendum, & incultum, quod non splendescat oratione, & quodammodo mansuescat, tamquam si excolatur. Qui ergo tanti boni contemptor est, manifestissime desipit. Qui autem diligit, imo se diligere simulat, & non excolit, nimis negligens est, & desipientiæ proximus.

CAP. VIII.

Quod natura iuvanda est usu, & exercitio,

CÆTERUM hanc aliquando habituris, gratis ipsa natura largitur: & non habituris, eam negat, & perpetuo subtrahit; ut liquido constet, operam ulteriorem, aut inanem esse, aut supervacuam. Quare ergo, doctissimi Cornificiani, peritiam omnium non habetis linguarum; Quare non

non saltem Hebræam nostis? quam, ut aiunt, natura parens primigenis tradidit, & generi conservavit humano, donec unitatem scidit impietas, & confusione linguarum prostrata est elatio, quæ in cœlum conscendere, non virtute, sed viribus moliebatur, turre constructa. Quare non hanc, quæ cæteris naturalior est, ut sic dicatur, natura docente loquuntur? Est autem natura, ut quibusdam placet, (licet eam sit definire difficile,) vis quædam genitiva, rebus omnibus insita, ex qua facere vel pati possunt. Genitiva autem dicitur, eo quod ipsam res quæque contrahat, à causa suæ generationis, & ab eo quod cuique est principium existendi: res enim quælibet à componentibus contrahit, unde ad hoc apta sit, vel ad illud: sive componentia partium nomine censeantur, sive accedant ad originem materiæ & formæ: ut in simplicibus, quæ coacervationem partium non admittunt; sive ratio componendi ad solius divinæ bonitatis decretum accedat. Nam & hæc ipsa prima natura est, authore Platone, qui, sicut Victorinus, & alii multi testantur, & certissimam omnium rerum naturam esse asseruit, divinam voluntatem: siquidem natura creata, ab hoc fonte manat, & quicquid operatur, operis sui Deum habet authorem. ita quidem, nisi sit corruptionis opus, & culpæ, in quo, ab authore suo natura degenerat. Vis itaque originaliter indita cuique, ex qua opus, aut aptitudo procedit, natura quidem est, sed creata. Alias quidem definitiones, quæ sparsim in diversis reperiuntur authoribus, eo plerumque trahendas arbitror, ut natura, quæ creata est, describatur. Nam & ignis artifex, qui per invisibiles vias, procedit ad res visibiles procreandas, creatus quidem est: sed pace Aristotelis, & Calcidii, eum naturam esse aliqui diffitentur. Item principium motus secundum se, à Deo habuisse initium, nec Aristotelem

lem negaturum credo. De Boëthio certus sum: quia id, quod facere vel pati potest, non negabit esse creatum. Sed & unamquamque rem informans specifica differentia, aut ab eo est, per quem facta sunt omnia: aut omnino nihil est. Aliis quoque modis natura describitur: sed quicquid aliud à Platonico ponitur, aut de rerum numero tollendum est, aut divinis operibus ascribendum. Sed utamur ad præsens prima definitione, quæ ad usum præsentis articuli, magis videtur accedere. Esto ergo; sit potens, & efficax vis illa genitiva, indita rebus originaliter: certe, sicut vitio corrumpi, aut impediri, sic variis adminiculis reparari, vel adiuvari potest. Nam & pueri vulgo garriunt, eum gerendi aliquid habere aptitudinem naturalem, cui aptitudinis negatus est usus: quod enim gressibile est, interdum gradi non potest, & qui bipes est natura, actu plerumque caret utroque pede, vel altero. Cura itaque non superfluit, sed naturam iuvat, faciliusque reddit, quod tamen utcunque forte fieri posset. Nam & Socrates, ut traditur, natura petulcus erat, & mulierosus (ut verbo utar historiæ) naturæ tamen intemperantiam, castigatione philosophiæ, & virtutis exercitatione repressit, & domuit. Obtusioris ingenii tradunt fuisse Scaurum Rufum, sed sedulitate exercitii in id virium evasisse, ut Ciceronem ipsum Allobroga nominaret. Si exemplis utendum fuerit, undique fiet conspicuum, quia nec diligentia inanis est, ubi est natura obtusior; & nec abundat cura, utpote superflua, & sic ut fuerit ad aliquid agendum natura benignior. Licet enim plerumque natura dominetur, & sit proclivior in alterutro; tamen, sicut facile corrumpitur à negligentia, sic à cultura, & à cura sæpissime mansuescit.

Natura fieret laudabile carmen, an arte,
Quæsitum est. ego nec studium sine divite vena,

Nec

Nec rude quid possit video ingenium: alterius sic
Altera poscit opem res, & coniurat amice.

Prodest utique natura; sed eatenus aut nunquam, aut raro, ut sine studio culmen obtineat: nihil enim est tam validum, tam robustum, quod diligentia non enervet, nihil tam erectum, quod non deiiciat; sicut è contra quamlibet humilem gradum, cura diligens erigit, & conservat. Ergo si natura propitia est, contemni non debet, sed excoli ut facile prosit: si adversa, eo diligentiorem cultum exigit, ut ope virtutis, felicius & gloriosius invalescat.

CAP. IX.

Quod homines nititur elingues facere, qui logicam impugnat.

QUIS autem ab ope naturæ hunc assecutus est titulum, ut sine studio in omnibus, immo vel in una linguarum, eloquentissimus haberetur? utique si eloquentem esse, bonum est, & eloquentissimum, melius erit. Neque enim hic in contrarium boni, quod proponitur, comparationis gradus excrescunt. Quemadmodum in eo, qui disertus dicitur, aut disertior, cum positivus sapientiæ sensum habeat, & eloquentiæ quantum excrescit comparatio, tantum decrescit sapientia, & eloquii fluvius invalescit. Sic enim nonnullis grammaticis placuit. Sed licet aliquæ artium contingentium, & docentium virtutem, eloquii naturam attingant, illa tamen quæ ad placitum fere est, naturaliter sciri non potest, quia nec naturalis est: non est enim eadem apud omnes. Quocirca id quod est homini præcipue debitum, imprudenter sine hominis beneficio à natura exigitur: at hæc domus, non eloquentiam criminatur, quæ omnibus necessaria est, & commendatur ab omnibus, sed artes eam pollicentium, arguit esse inutiles.

Eo

Eo itaque opinionis vergit intentio, ut non omnes mutos faciat, quod nec fieri potest, nec expedit, sed ut de medio logicam tollat. Est enim fallax, & ut ait professio verbosorum, & quæ multorum consumpsit ingenia, & non modo philosophiæ studiis præclusit viam, sed gerendis omnibus rationem, & exitum interclusit.

CAP. X.

Quid significet nomen logica, & quod omnes artes colendæ, nisi reprobatæ sint.

Ecce propositi planior est intentio, & logicam aggreditur expugnare, quæ omnis philosophiæ semitas pari furore persequitur. Verumtamen ab aliqua fuerat inchoandum. Illam itaque præferri placuit, quæ cæteris notior, & huic hæresi familiarior videbatur. Congrediamur ergo, & quid censeatur nomine logicæ, proferatur in medium. Est itaque logica, (ut nominis significatio latissime pateat) loquendi, vel disserendi ratio. Contrahitur enim interdum, & duntaxat circa disserendi rationes, vis nominis coarctatur. Sive itaque ratiocinandi vias doceat, sive omnium sermonum regulam præbeat, profecto desipiunt, qui eam dicunt esse inutilem: cum utrumque ratione clarissima doceatur esse pernecessarium. Duplicitatem vero huius significationis, nomen à Græca quidem origine contrahit, quoniam ibi λόγος, nunc sermonem, nunc rationem significat. Sed ut quam latissime protendatur significatio, ei, ad præsens, sermonum omnium magisterium tribuatur; ut nusquam convincatur esse inutilis, cum etiam secundum generaliorem modum, tota perutilis esse, & necessaria apparuerit. Si enim, ut sæpe dictum est, necessarius (quod nemo negat) est usus verbi, quanto compendiosius docetur, tanto est doctrina utilior, & certe fidelior. Stultum enim est in eo diutius

diutius cum labore & difficultate versari, quod aliter expediri facile, & cito potest. Solet hoc negligentibus evenire, & qui iacturam temporis, nullius putant esse momenti. Omnium itaque gerendorum artes amplectendæ sunt, & colendæ, eo quidem studiosius, quo ab optima parente natura originem ducunt, & nobilitatem generis, facili & fælici gerendorum protestantur effectu. Gerendorum idcirco dixerim artes colendas, ad discretionem artium, quæ versantur in maleficiis: ut sunt sortilegorum, & cæteræ reprobatæ matheseos. Quæ quoniam ab officiis alienæ sunt, à toto hominum cœtu, recte philosophantium decreto, eliminari debent. Sed de his latius dictum est in Polycratico.

CAP. XI.

Quid ars, & de speciebus ingeniorum: & quod artibus excolenda sunt.

EST autem ars, ratio, quæ compendio sui naturaliter possibilium expedit facultatem. Neque enim impossibilium, ratio præstat, aut pollicetur effectum; sed eorum, quæ fieri possunt, quasi quodam dispendioso naturæ circuitu compendiosum iter præbet, & parit (ut ita dixerim) difficilium facultatem. Unde & Græci eam μέθοδον dicunt, quasi compendiariam rationem, quæ naturæ vitet dispendium, & amfractuosum eius circuitum dirigat, ut quod fieri expedit, rectius & facilius fiat. Natura enim, quamvis vivida, nisi erudiatur, ad artis facilitatem non pervenit, artium tamen omnium parens est, eisque, quo proficiant, & perficiantur, dat nutriculam rationem. Excitat enim primo ingenium ad res aliquas percipiendas: & cum eas perceperit, deponit quasi in custodia & thesauro memoriæ: ratio vero quæ percepta, & commendanda vel commendata sunt, studio diligenti examinat, & ex

natura

natura singulorum, de singulis (nisi forte labatur in aliquo,) verum profert, incorruptumque iudicium. Hæc tria quidem, quasi omnium artium fundamenta, & instrumenta, natura præmittit. Est autem ingenium (ut Isidoro placet) vis quædam animo naturaliter insita, per se valens. Hoc autem exprimere videtur ista descriptio, quod natura animo vim quandam indidit, quæ aut primitivus motus animæ est, aut motum excitat primitivum, quem anima exercet in rerum investigatione. Unde & per se dicitur, *Valens*, eo quod nullius præcedentis opem exspectat, & omnes prævenit, & iuvat subsequentes: præcedit enim investigatio comprehensionem, examinationem, & custodiam omnium sciendorum. Itaque proficiscitur à natura; studio iuvatur, & exercitio: ut quod difficile fuerat in prima agitatione, ab assiduitate usus reddatur facilius; & cum regulas hoc faciendi deprehenderit, fiat, nisi desuetudinis & negligentiæ torpor obsistat, facillimum. Et hæc quidem est omnium origo artium, ut cum natura petiacens, usum & exercitium studii peperit, usus & exercitatio artem; ars autem, eam, de qua nunc agitur, facultatem. Valet itaque per se ingenium, exercitatio, ex usu ab utroque memoria; & ab his etiam ipsa ratio convalescit, artesque producit, & hoc quidem pro capacitate ingeniorum. Horum autem tria sunt genera, sicut Carnotensis senex Bernardus, frequenti colloquio, suis auditoribus tradere consuevit. Aliud enim advolans, aliud infimum, aliud mediocre est. Advolans quidem eadem facilitate, qua percipit, recedit à perceptis, nec in aliqua sede invenit requiem. Infimum autem sublimari non potest, ideoque perfectum nescit: at mediocre, & quia habet in quo sedeat, & quia sublimari potest, nec de profectu desperat, & philosophantis exercitio accommodissimum est. Et in hac quidem specie naturam,

ram, opinor, artium fundamenta iecisse: usus enim huius studio invalescit. Est autem (ut Ciceroni placet) studium, assidua, & vehemens animi applicatio, ad aliquid agendum magna cum voluntate. Memoria vero quasi mentis arca, firmaq; & fidelis custodia perceptorum. Ratio, eorum quæ sensibus, aut animo occurrunt, examinatrix animi vis est, & fidelis arbitra potiorum, quæ rerum similitudines dissimilitudinesque perpendens, tandem artem statuit, quasi quandam infinitorum finitam esse scientiam. Cum enim in a desinant nomina infinita, ea omnia fœminino definiuntur articulo, iis exclusis, quæ certa suæ proprietatis assignatione distinxit. Species infinitę sunt: sed hoc in eis finitum tradidit, ut cuicunque adest species, adsit & genus. Numeri infiniti: omnem tamen parem vel imparem esse definivit: & ut quot dicitur, liquido comprobetur exemplo; disceptationem primam casus intulit: usum disceptandi exercitatio auxit. Disceptandi formam, quæ ars eius operis est, ratio deprehendit; ars culta contulit facultatem: & quia artium natura mater est, merito in iniuriam parentis redundat contemptus earũ. Sedulo igitur ingenium, tam studii quam remissionis moderatione, excolendum est, ut ab altero convalescat, ab altero confortetur. Unde egregie sapiens quidam (cui dicti habeo gratiam) ait: ingenium à natura proficiscitur, iuvatur usu, immoderato labore retunditur, & temperato acuitur exercitio. Si enim compositum fuerit, & legitime exerceatur, non modo ad artium capacitatem sufficiet, sed ad res quodammodo naturaliter inaccessibiles, rectam & expeditam inveniet viam: & ad cito discendum, aut docendum quicquid oportet expedite, fidelissimum erit.

CAP. XII.

Vnde artes dicantur liberales.

SED cum artium multa sint genera, ingenio philosophantis animi primæ omnium liberales occurrunt. Hæ quidem omnes, aut Trivii, aut Quadrivii ratione clauduntur: & tantam dicunt obtinuisse efficaciam apud maiores, qui eis diligenter instituerant, ut omnem aperirent lectionem, ad omnia intellectum erigerent, & omnium quæstionum, quæ probari possunt, difficultatem sufficerent enodare. Neque enim doctore egebant in aperiendis libris, aut quæstionibus dissolvendis hi, quibus aut ratio Trivii omnium sermonum, aut Quadrivii lex, totius naturæ secreta exponebat. Unde sicut artes dictæ sunt, eo quod arctant regulis & præceptis, vel à virtute, quæ græce ἀρετὴ dicitur, & animos roborat ad percipiendas vias sapientiæ, aut à ratione, cui alimenta & incrementa parant, quæ à Græcis arses nominantur: sic & liberales dictæ sunt, vel ex eo, quod antiqui liberos suos iis procurabant institui; vel ab hoc quod quærunt hominis libertatem, ut curis liber sapientiæ vacet, & sæpissime ab iis liberent curis, quarum principium sapientia non admittit. Necessarias quoque sæpe excludunt, ut agitationi mentis ad philosophiam sit expeditior via.

CAP. XIII.

Vnde dicatur Grammatica.

HARUM autem omnium prima est logica; ab ea tamen sui parte, quæ in prima sermonum institutione versatur: ut nomen logices, sicut iam dictum est, quam latissime pateat, & non modo ad disserendi scientiam contrahatur. Est enim Grammatica, scientia recte loquendi, scribendique, & origo omnium liberalium disciplinarum. Eadem quo-

quoque est totius philosophiæ cunabulum, & (ut ita dixerim) totius literatorii studii altrix prima: quæ omnium nascentium de sinu naturæ teneritudinem excipit, nutrit infantiam, cuiusque gradus incrementa in philosophia provehit, & sedulitate materna, omnem philosophantis producit & custodit ætatem: unde à primis, tam scribendi quam loquendi principiis, grammatica appellatur. Grammatica enim, litera vel linea est, & inde literalis, eo quod literas doceat; quo nomine, tam simplicium vocum figuræ, quam elementa, id est, voces figurarum intelliguntur: aut etiam linearis est, eo quod sicut in magnitudinis incremento, dimensio lineæ prima occurrit, & quasi quædam materia est superficiei aut corporis: sic aspirantibus ad profectum sapientiæ, disciplina hæc prima succurrit, quæ linguam erudit; & tam per aures, quam per oculos, ut sic procedat oratio, sapientiam introducit: verba enim per aurem intromissa, pulsant & excitant intellectum, qui (ut ait Augustinus) quædam animæ manus est, rerum capax, & perceptibilis obiectorum. Literæ autem, id est, figuræ, primo vocum indices sunt, deinde rerum, quas animæ per oculorum fenestras opponunt, & frequenter absentium dicta, sine voce loquuntur. Tradit ergo prima elementa sermonis ars ista, oculorum & aurium iudicium instruit, ut non facilius queat aliquis præter eam philosophari, quam inter philosophos eminere, qui semper cæcus & surdus fuit.

CAP. XIV.

Quod ipsa, etsi naturalis non sit, naturam imitatur.

CÆTERUM cum hæc ad placitum sit, non à natura videtur esse profecta; siquidem naturalia eadem sunt apud omnes, hæc autem apud omnes non eadē est. Artium vero matrem superius collectum est, esse naturam: sed licet hæc aliquate-

nus, immo ex maxima parte ab hominum institutione processerit, naturam tamen imitatur, & pro parte ab ipsa originem ducit, eique in omnibus, quantum potest, studet esse conformis: unde & ad eius nutum, vocalium numerum, apud omnes gentes, quantum ad elementa spectat, quinario inclusit: nam apud plerosque, figurarum numerus multiplicior est. *Teuredus* tamen noster, grammaticus scientia quam opinione potentior, etiam in sonis elementariis ampliorem numerum convincebat. Si enim attendantur vocum (ut ait) differentiæ, septem sunt. In ipsis quoque consonantibus, diversas species semivocalium & mutarum, item simplicium dupliciumque, natura formavit: quarum differentiam patenter advertit, si quis attendat ora, mirabili lege naturæ, modulantia voces, & potestatem earum subtili examinatione perpendat. Ipsa quoque nominum impositio, aliarumque dictionum, etsi arbitrio humano processerit, naturæ quodammodo obnoxia est, quam pro modulo suo probabiliter imitatur. Homo enim ad exequendum divinæ dispensationis effectum, & ad instituendum inter homines verbi commercium, rebus eis primo vocabula indidit, quæ præiacebant, naturæ manu formatæ, & quas illa, vel ex quatuor elementis, vel ex materia & forma, compegerat & distinxerat, ut rationalis creaturæ possent sensibus obiici, earumque diversitas, sicut proprietatibus, sic & vocabulis insigniri. Inde ergo (sicut Boëtius auctor est) contigit, ut *hoc vocetur homo, illud lignum, aliud vero lapis:* & sic substantiis omnibus, sua quasi impressa sunt nomina. Sed quoniam ipsarum multæ sunt differentiæ: aliæ quidem à quantitate, aliæ à qualitate, aliæ à variis accidentium formis: item aliæ ab his, quæ familiariora sunt, & adesse conducunt: idcirco quibus hoc designaretur, nomina sunt inventa quæ possent adiici substantivis, &

eorum

eorum vim & naturam quodammodo depingerent, sicut præmissæ substantiarum differentiæ suis proprietatibus exprimentur. Sicut enim accidentia substantiam vestiunt, & informant: sic quadam proportione rationis, ab adiectivis substantiva informantur. Et ut familiarius rationis institutio naturæ cohæreat, sicut substantia cuiusque rei, intentionis & remissionis ignara est: sic substantiva ad comparationis gradus non veniunt, ut nec nomina differentiarum substantialium, licet adiectiva sint, eo quod substantiæ quandam indicent qualitatem. Item nec illa comparantur, quæ adiiciuntur substantiis à quantitate, eo quod ipsa quantitas, non suscipit magis & minus. Et in summa, sicut solum accidens comparabile est, nec id tamen omne: sic sola adiectiva accidentium, nec ea tamen omnia, comparantur. Nec in solis nominibus conspicua est hæc naturæ imitatio, sed in aliis omnibus orationis partibus, si diligentius attendatur. Pro eo quod substantia, quæ sensui aut rationi obiicitur, sine motu, quo agendo vel patiendo aliquid temporaliter movetur, esse non potest, ideo ad designandos motus corporales agentis aut patientis, excogitata sunt verba. Unde quia motus non est sine tempore, nec verbum esse potuit sine temporis consignificatione: & sicut motus is non semper uniformis est, sed, ut sic dicam, multicolor, alio aliter, vel alias agente vel patiente, ad exprimendas differentias eius, ad modum nominum adiectivorũ, adverbia processerunt. Quinetiam quod verba quædam, aliquibus temporibus carent, sicut meditativa, & inchoativa, præterito eo quod gerendorum deliberatio non statim completur, nec initia rerum, ad sui perfectionem accedunt, hoc nonne est expressum naturæ, apud humanam rationem, vestigium?

CAP XV.

Quod adiectiva secundæ impositionis, substantivis primæ non apte copulantur, ut equus patronymicus.

PROCEDAT ratio ad secundæ impositionis originem, ubi, etsi non tam liquido, *dominantis* tamen naturæ claret authoritas. Rebus itaq; ut dictũ est, cum nomina primitus essent imposita, reversus ad se animus imponentis, ipsis nominibus vocabula indidit, per quæ sermonum doctrina procederet; dum eorum adminiculo, alter, in mentem alterius suum traiiceret intellectum. Ergo quod casualiter flectitur, & temporis expers est, dictum est nomen substantivum quidem, si substantiam significat, aut sub stantive. Adiectivum, id quod formaliter, ut sic dici liceat, *inest* substantiæ, vel aliquid ad imaginem eius Quod autem motum eius significat temporalem (ita tamen ut temporaliter) verbum est appellatum. Activum quidem, si eum, ut in agente; passivum, si ut in patiente significat. Ad similitudinem itaque dictionum primæ impositionis, earum, quæ secundario processerunt, facta est institutio: ut quemadmodum in illis, tam substantivis, quam adiectivis, dicuntur quædam propria singulorum, alia plurium sunt sua ratione communia; ita quædam singulariter dicta, quædam accepta communiter inveniantur in istis. Quod enim nomen dicitur, aut enunciatio, ad substantivorum accedit rationem: quod appellativum, aut categorica præmissis adnectuntur, adiectivæ virtutis explet officium, quæ substantivorum determinat qualitatem. Verumtamen, sicut in operibus naturæ subtilior est speculatio eorum quæ insunt, utpote simplicium, quam eorum, quæ compositio sensui ingerit, aut intellectui; sic in adievis secundę impositionis, si non adiiciantur his, quibus naturaliter addicta sunt quid significent, difficilius

cilius est intelligere: solidior est enim natura substantiæ, quam verborum; & accidentia eius, quam eorum, quæ sensui aut intellectui familiarius occurrunt. Adeo quidem, ut qui secundæ impositionis adiectiva, primæ institutionis substantivis applicant, aut nihil omnino dicant, aut nugiloqui sint. Si enim *equus* dicatur *patronymicus*, aut *hypothetici seculares*, iunctura incompetẽs est, præpediente quidem rationem intelligendi principali significatione verborum; non aliqua discohærentia accidentium. Nam quod ad genus, numerum, & casum attinet; substantivo satis cohæret adiectivum. Sed principalia significata coniungere, non modo mentiri, sed etiam nugari est. Reus Acyrologiæ Virgilius criminatur, dicens gramineo in campo, eo quod graminoso in campo dici oportuit: & plane magis reus esset, & proculdubio longe nugacior, si dixisset *in campo categorico*, vel *patronymico*. Dissolvit autem instantiam eorum, qui ex solis nituntur accidentibus, in similitudine cohærentibus sibi, probare quod non omnis consonans, vocali subiuncta, Syllabam facit. Siquidem I & V consonantes subiunctæ, non magis proficiunt ad Syllabam, quam adiectiva secundæ impositionis, primis substantivis apposita, ad rectam & æquimodam locutionem. Constat equidem duo esse peccata loquentium; alterum mentientis; alterum transgredientis positam loquutionem. quod ad minus isti committunt. Primæ & secundæ personæ pronomina, verbis inepte coniunguntur, nisi causa discretionis, aut significantiæ, licet sibi satis congruant accidentia dictionum. Nugatoriæ autem dictionis rationem, non hic ita coarcto, ut idem frequenter dicere, intelligatur: ut si in substantivo, adiectivum, quod in eo intelligitur, quis forte adiiciat, quale est, *homo rationalis ambulat*; sed ad omnem dicendi formam extenditur, ubi

dictionum iunctura inutilis, & quodammodo suæ legis implendæ inefficax est. Sed nec inutilis est iunctura, licet falsi nota sit, & quod nunc explicat, nunc involvit. Lex enim grammatices, mentiri non prohibet, etsi ea socientur, ex quibus nullus, linguæ peritiam habenti, provenit intellectus. Ex eo autem liquidius est, quia primis secundariorum competens non fit adiectio: quod si adiectiva æquipollenter in alia resolvantur (ut si forte reddatur pro nominibus definitio) appositionem æquipollentis termini nequaquam horrebit animus, & ipsius adiectivi secundæ impositionis formidabit auditum. Verbi gratia, *propositio prædicativa est*, hoc æquipollenter videtur asserere, quod simpliciter, id est, sine conditione aliqua enuntiat, aut quod terminum habeat prædicatum. Dicatur ergo, *tunica est categorica*, hærebit intellectus, ob adiectionis incompetentiam, & forte citius de inepta dictionum iunctura causabitur, quam mendacii reum arguat proponentem. Sin autem dicat, *tunica simpliciter*, id est, *sine conditione, aliquid enunciat, aut terminum habet prædicatum*, statim falsum arguet auditor, nec tamen cito prosiliet ad causandas iuncturæ ineptias. Utique cum dicitur propositio categorica, intelligitur habens prædicatum terminum, & subiectum: Cum vero, *syllogismus categoricus*, significatur, quoniam ex categoricis constat. *Equus categoricus* quicquid significet, ignotum habeo: sed interim credo, quod nihil significat. Quod enim non invenitur usquam, esse puto nusquam. Similis quoque abusio est, si quis dicat, *equus desinit in S:* & similia. Item: *Cato sedens inter ianiculam, & Kalendas Martias, vestes populi Romani quaternario, aut senione resarcit*, aut sermo non est, aut quovis sermone nugatorio corruptior. Huiusmodi sermo quidem, *stichiologus* dicitur, id est, *sermo inversus:* eo quod adversus loquen-

loquendi leges coëunt verba. Nam *στίχος versus:* unde *distichum*, duorum versuum carmen. Cum super hoc articulo multos conferentes, & varia sentientes audierim, non pigebit referre, nec forte audire displicebit, quod à Græco interprete, & qui latinam linguam commode noverat, dum in Apulia morarer, accepi: nam & ipsi volo referre gratiam, *& si non utilitatis* (quæ tamen in his aliqua est) saltem bonæ voluntatis, qua auditoribus prodesse cupiebat. Primus ergo huius sententiæ aut opinionis articulus est, quem præmisi: quod adiectivorum secundæ impositionis, & substantivorum primæ coniunctio, etiam secundum grammaticæ rationes, inconsequens est. Habet autem nescio quid latentis *ἀφωνίας*, id est, *inconsonantiæ:* vel (ut Quintiliani verbo utar) cacozugiæ, id est, *malæ coniunctionis*, hæc appositio, quam etsi nequeamus tam facile perspicuis rationibus condemnare, per se tamen displicet Grammatico auditori. Talia quidem multa sunt, quæ statim offendunt, licet eorum improbatio longius absit. Quod forte in his evenit, quorum virtus, aut vitium perspicuum est. Ut multum parcat hic Grammatica, *ἀκυρολογίαν* deprehendit. Illa enim non modo accidentium diffidentiam in dictionum iunctura causatur: sed etiam secundariæ inventionis adiectionem, in substantivis primæ, ducit absurdam. Et quidem ea ratione *absurda est*, quod ad iuncturam huiusmodi *animus obsurdescit*. Sed quis auditus recte examinat ea, ad quæ surdus est? Nonne vox lassa est, quæ in aurem surdam effunditur? Quia ergo intellectus, sicut *anima manus*, ita quodammodo auris est: nihil omnino ad vocem concepit, *cuius rei* intelligentiam absurditas præclusit. Attamen absurdum interdum ducitur, cuius est, *pro tempore*, insolens & infrequens usus, nec tamen usquequaque absurdum est:

 sicut

ſicut *mulier informis* male quidem formata, non tamen omnino carens forma: & ſicut in literis, quædam mutæ, non quod omnino nihil, ſed quod aliarum reſpectu minimum ſonent. Hæc autem adiectio, penitus quidem abſurda eſt, non ſolum falſo, aut male ſonans in aure audientis (falſa enim non omnia abſurda ſunt) etſi ea veri examinator reprobet, & repellat. *Abſurda quoque dicuntur ſingula pro iudicio* facultatum, quæ dictorum factorumve qualitatem examinant. Grammatica enim, abſurdam habet incompetentem iuncturam dictionum: ſed ad examinandi veri iudicium non aſpirat. *Caſar*, in libro de analogia, Grammaticus quidem eſt, & *evitandum eſſe denuntiat, quicquid auditori perito poteſt eſſe abſurdum: ut nauta*, inquit, *ſcopulum fugiunt, ſic fugiendum eſt infrequens atque inſolens verbum.* Dialectica autem, id dumtaxat acceptat, quod verum eſt, aut veriſimile, & quicquid ab his longius diſſidet, ducit abſurdum. Neque enim utilis aut honeſti finem attendit: *civilis autem ſcientia utilia* iſta metitur, verſaturque in fine iuſti, aut honeſti: & quæ à iure bono & æquo longius abſunt (vera aut falſa ſint) æque abhorret. palam erit hoc & in cæteris diſciplinis. Sed nunc græci interpretis noſtri procedat explanatio. *Homo eſt rationalis:* rebus exiſtentibus ut nunc ſunt, hæc quodammodo neceſſaria eſt: *homo eſt riſibilis*, hæc probabilis eſt: *homo eſt albus*, hæc quidem poſſibilis, dubia tamen, eo quod æque vera poteſt eſſe & falſa: *homo eſt rudibilis*, hæc quidem impoſſibilis eſt, ut omnino vera eſſe non poſſit.

Nullam iſtarum grammaticus abhorret: quia ubique invenit legem ſuam. Nihil iſtorum corrigit, nihil immutat: gratanter accipit omnia. Quartam corripit & redarguit logicus: eo quod ſibi veri falſique commiſſa eſt examinatio. Et ob hoc quidem, ei præbere aurem, ducit abſurdum. Modo

præ-

præmissis, quintam adiice, *homo categoricus est*; hanc utique absurditatis damnat grammaticus: qui non modo dubiam, non modo falsam, sed etiam impossibilem admittebat. Quare, inquit? nisi quia non sequitur leges suas: perpetuo enim dicebat inhibitum, hæc adiectiva illis copulari subiectis.

CAP. XVI.

Quod adiectiva primæ impositionis, substantivis primis iunguntur.

NON autem vice versa, adiectiva primæ impositionis, secundæ institutionis nominibus adiici, impossibile, aut inconsequens est. Natura enim copiosa est, & ubertatis suæ gratiam, humanæ indigentiæ facit. Inde ergo est, quod proprietas rerum, redundat in voces, dum ratio affectat sermones rebus, de quibus loquitur, esse cognatos. Dicitur ergo durus sermo aut mollis: verbum asperum, aut leve: nomen dulce, aut amarum: cum hæc tamen proprie corporum sint, non sermonum. Inveniuntur & plurima in hunc modum, quorum nihil absonum est, aut falsi arguitur apud iudicem bonæ fidei, vel auditorem: licet enim fides rationalis creaturæ duntaxat virtus sit, sermo tamen fidelis dicitur, itemque fraudulentus, etsi non in ipso, sed in homine esse fraudulentiam convincatur. Solent enim naturalia, ut sic dixerim, transferri nomina ad explendam indigentiam rationalium, cum è contra, transsumptio rationalium ad naturalia, in tam frequenti usu nequaquam versetur. Sit autem translatio, nunc quidem necessitatis causa, nunc ornatus: sed ut celebre est apud eruditos, *quæ ornatus causa non fit, ab æquivocatione non est aliena.* Quorum ergo necessaria est translatio, multis commode applicantur, & pro modo eorum, quæ dicuntur accidentaliter prædicari, sensum plerumque mutant ad singula: nemo tamen

men coniunctionis incompetētiam reprehendit. Et licet improprius, id est, translationis sensus, suæ dictionis primæ significationi, id est, quam à prima institutione habebat, sic obtinente usu sæpe prævaleat, si forte ad domesticum redeant sensum, utique aut nulla absurditas est; aut non tanta, quantam arguimus, cum adiectiva verborum eo trahuntur, ut rerum significent qualitatem. Ecce convertibile in his ex usu obtinet, quæ se prædicatione mutua circumscribunt: ut in specie, & definitione, aut proprio. Item *finitum* & *infinitum*, ad designandas eorum qualitates, nomini adiiciuntur, & verbo: sed quoniam hæc à rebus sumpta sunt, nequaquam absonum est, si velut à peregrinatione domum redeant, ut res aliqua convertibilis, aut finita dicatur, aut infinita. Similiter *universale* & *particulare*, licet in verbis eorum vigeat appellatio, quam à rebus mutuata sunt (secundæ enim impositionis non sunt) possunt sine absurditate rerum nominibus adiectivis coniungi. Et quidem quæ à rebus sumpta sunt, ad res redire possunt: sed quæ inventa sunt ut verborum indicent qualitatem, non ea commoditate, vel usu, devocantur, ut rerum indicent qualitatem. Videntur enim aliquid habere simile cum his generibus verborum, quæ græce syncategoremata appellantur, eo quod, sicut illorum, ab adiunctis, aut est, aut perpenditur significatio; sic ista, originis suæ sociata sermonibus, suum commode excitant intellectum: alio vero traducta, velut naturali vigore destituta, evanescunt, vel absona sunt. Si enim dicatur *equus patronymicus* illico grammaticus auditor vel dicenti convitiabitur, ut verbi vitium purget, aut ut multum loquenti deferat, servi comici utetur proverbio, *Bona verba quæso.* Hæc itaque supplicatio, nonne vitii quædam exprobratio est? Qui enim pro istis bona quærit, hæc bona esse proculdubio non

con-

consentit. Alioquin elegantius diceret, *meliora verba quaeso.* Profecto si modum, aut tempus quis quærat in nomine, casum, & comparationem in verbo, eum quasi nugacem grammaticus castigabit: unde non opinor quod patientiam accommodet discipulo, *equum patronymicum* appellanti. Adeo autem naturæ suæ limitibus secundæ impositionis adiectiva coartata sunt, ut non modo non queant ad rerum vocabula evagari, sed nec à quibus indita sunt, longe recedere. Siquidem propositio recte dicitur *hypothetica*, nomen *patronymicum.* Si vicissim vertas, ut dicatur *hypotheticum* nomen, *propositio patronymica*, aut nihil utique dices, Grammatico iudice, aut inepte loqueris. Præterea *penes usum est* summa examinandi sermonis authoritas, neque eo non restituente convalescet, quod ipse condemnat: hinc est illud,

Multa renascentur, quæ iam cecidere, cadentque,
Quæ nunc sunt in honore vocabula, si volet usus:
Quem penes arbitrium est & ius, & norma loquendi.

Sicut enim *in iure* dicitur, *quod consuetudo optima legum interpres est:* sic & usus recte loquentium, est potentissimus interpres regularũ. Unde consequẽs arbitror: quia id quod nusquam scriptum legitur, nec alicubi à recte loquentibus auditur; sed nec aliquid generis eius, pridem damnatum esse, aut certe nondum à grammaticis approbatum. Sed nec primę inventionis nomina universa, credo ad omnia commode posse transferri, etsi ad usum transsumptionis sicut generaliora, ita commodiora sint. Sed quia frequens est, aliquid extra regulam inveniri, erit fortasse aliter, quam dictum sit, alicubi inveniri, seu quod propositum est, usus obtinet. Nam & ea vicissitudo, quæ rerum est ad sermones, sermonumque ad res, quæ sibi invicem, quasi collatione mutua, suas proprietates attribuunt, translativis sermonibus,

monibus, quam his, quos institutio secundaria promulgavit, frequentius explicatur. Regulæ enim universitati fortasse casus derogat. Sed nos usum loquimur. Hæc itaque translationis vis, dum sermonibus, quod rerum est, & rebus, quod sermonum est, ascribit, quandam loquendi parit indifferentiam: quæ sicut compendio sui, compositis ingeniis prodest, sic indiscreta confundit, & prosternit, eisque totius veritatis præcludit intelligentiam. Necesse enim est ei, qui ad notitiam veritatis aspirat, ut composito perpendat ingenio, quid velit dicere etiam qui balbutit: nam & is sæpissime verum dicit.

CAP. XVII.

Quod & in poëtica naturam imitatur.

IN aliis quoque naturam grammatica imitatur: præcepta enim poëticæ, naturam morum patenter exprimunt, exiguntque ut artis opifex sequatur naturam. *Format enim natura prius nos intus ad omnem fortunarum habitum; iuvat, aut impellit ad iram, aut in humum mœrore gravi deducit, & angit.* Post effert animi motus interprete lingua. Eo quidem hæc, ut à naturæ vestigiis poëta non recedat, sed habitu, & gestu, item verbo, ei toto nisu studeat cohærere. *Si vis me flere, dolendum est primum ipsi tibi:* Si gaudere, prius gaudendum, alioquin *male si mandata loqueris, aut dormitabo, aut ridebo.* Ad hæc, non modo pedum aut temporum ibi ratio habenda est, sed ætatum, locorum, temporum, aliorumque, quæ sigillatim referre, ad rem præsentem non attinet: cum omnia à naturæ officina proveniant. Adeo quidem assidet poëtica rebus naturalibus, ut eam plerique negaverint grammaticæ speciem esse, asserentes eam esse artem per se, nec magis ad grammaticam, quam ad Rhetoricam pertinere: affinem tamen utrique, eo quod cum his habeat præcepta

com-

communia. Ringantur super hoc qui voluerint (non enim hanc protendo litem) sed omnium pace, opinor ut sit hæc ad grammaticam referenda, tanquam ad matrem, & altricem studii sui. Licet autem neutra illarum omnino naturalis sit, & ex maxima parte substantiæ suæ hominem, qui eas invenit, utraque laudet auctorem, natura tamen aliquid iuris sibi vendicat. In utraque profecto, aut poëticam grammatica obtinebit, aut poëtica à numero liberalium disciplinarum eliminabitur.

CAP. XVIII.

Quid sequi doceat, & quid vitare grammatica.

TRADITUM quidem est, *grammaticam esse recte scribendi, recteq; loquendi scientiam. Recte* quidem dicitur, ut vitium excludat. ut scilicet in scribendo sequatur orthographiam, in loquendo, artis & usus auctoritatem. In eo autem orthographia, id est, recta scriptura consistit, ut quæque litera suo ponatur loco, nec alterius usurpet officium aut deserat. Loqui autem, est articulata & literata voce suum interpretari intellectum. Nam quod dicitur, *nutu signisque loquuntur*, à sermonis proprietate recedit. Recte quidem loqui, est solœcismi & barbarismi vitium in sermone declinare. Est autem *Barbarismus, Corruptio dictionis non barbara, id est, quæ græca sit, aut latina.* Si enim Barbara dictione in nostro utamur eloquio, non barbarismus, sed barbarolexis est. *Solœcismus* autem est, *Corruptio non quidem dictionis*, sed *constructionis:* cum adversus legem construendi, incompetenter verba iungantur. Fit autem dupliciter: aut per partes ipsius orationis, aut per accidentia partium. Per partes quidem, ut si *alteram quis* ponat, pro *altera*, puta, præpositionem pro adverbio; vel è contra: aut si in eadem parte, genus unum verborum quis pro altero ponat. puta, secundæ inventionis, pro eo, quod primæ

mæ esse oportuit. Per accidentia vero, ut per qualitates, genera, casus, numeros, & figuras. Similiter & in metro metaplasmus reperitur, qui fit in uno verbo licentius urgente metri lege, sicut & barbarismus, unius dictionis est in soluto eloquio. Dicitur autem *metaplasmus*, quasi transformatio, vel deformatio, eo quod quasi à iure suo dictionem transformat, aut deformat. Sunt item Schemata, quæ *figuræ* interpretantur, in verbis, aut in sententiis: fiuntque per varias dictionum formas, *ad eloquii venustatem*. Ergo *Barbarismus*, & *Metaplasmus*, in verbis singulis deprehenduntur; solœcismus, & schemata, non in singulis, sed in plurium coniunctione fiunt. Cum autem tria sint, ars, vitium, & figura: notitiam singulorum necesse est habere grammaticum. Alioquin nec arte *muniri*, nec vitium declinare, nec venustates auctorum facile poterit imitari. Quod si eorum ignarus, recte scribit, aut loquitur, peritiæ eius *adscribendum* non est, eo quod casus agit *virtutis* opus. Ars itaque est *quasi strata publica*, qua ire, ambulare, & agere, sine calumnia, & concussione omnibus ius est. Vitium est omnibus devium, ut qui in eo iter, *actumve* exercet, *aut* præcipitium subeat, aut calumniam & concussionem interpellantium patiatur. Figura vero, medium tenet locũ: & dum aliquatenus recedit ab utroque, non cadit in alterutrius rationem. Omnes itaque sequuntur artem, quia præcipitur, declinant vitium, quia prohibetur: sed nonnulli figuris utuntur, quia permittitur. Nam inter vitia, *Barbarismum* scilicet, & *Solœcismum*, & artem, quæ virtus eloquii est & norma, figuræ, & schemata sunt. *Metaplasmus* scilicet, si ratione peccetur in verbo: *schema*, si ex causa probabili delictum sit in contextu verborum. Est enim teste Isidoro, figura *vitium cum ratione*, ideoq; solis auctoribus, auctorumque similibus, viris scilicet eruditissimis, qui dicendorum tacendorumque nove-

noverunt rationes, hæc licentia indulgetur: *magnis*, ut ait Cicero, *& divinis bonis, hanc licentiam assequuti sunt*, & assequuntur. Non est levis auctoritas personarum: omnia dicta, vel facta laudem afferunt, vel crimen auferunt, quam frustra affectat, nisi qui se in magnis bonis imitabilem præbet. Profecto *hæc* aliarum virtutum autoritas meruit, ut hæc vitia maiorum, dulcia sint & grata posteris. Unde *in secundo de ordine Augustinus*: *solœcismos &* „ *Barbarismos*, quos vocant poëtæ, & quos adamaverunt, schemata & metaplasmos, mutatis maluerunt appellare nominibus, quam manifesta vitia declinare. Detrahe tamen ista carminibus, suavissima condimenta desiderabo. *Transfer* in liberam, forensemque dictionem, quis non eam fugere, atque in theatra se condere iubebit? Congere multa in unum locum, totum arte putidum & rancidum fastidibo. Ergo moderator rerum ordo, ea nec ubilibet, nec nusquam esse, patietur; quibus interpositis, alias iacens & *vilis* erigitur & illustratur oratio. *Hæc ille*: ut à præcepta constet autoritate, quam necessaria sit noticia eorum, quæ doctioribus concessa, omnem fere latitudinem occupant scripturarum, ut qui proprie & fugurate dicta itemque vitiosa, non didicerint, raro fidelem, nunquam vero facilem eorum, quæ scripta sunt, intelligentiam assequatur.

CAP. XIX.

Quod figurarum perutilis est cognitio.

DISPONIT & tropos, id est, *modos loquutionum*, ut cum à propria significatione ex causa probabili, sermo ad non propriam trahitur significationem: qualis est *Metaphora*, Metonymia, & Synecdoche, & similes, quas enumerare, longum est. Sed & hi ad modum Schematum privilegiati sunt, & solis eruditissimis patet usus eorum: unde &

lex eorum arctior est, qua non permittuntur longius evagari. Regulariter enim proditum est, quia figuras extendere non licet. Si quis etiam in translationibus & figuris authorum studiosior imitator est, caveat ne sit dura translatione figura inculta. *Virtus enim sermonis optima est perspicuitas, & facilitas intelligendi.* Et Schematum causa est, *necessitas*, aut *ornatus*. Nam sermo institutus est, ut explicet intellectum: & figuræ admissæ, ut quod in eis ab arte dissidet, aliqua commoditate compensent. Horum autem maxime necessaria est cognitio, quia in omnibus quæ præpediunt intellectum, tria solent præ cæteris accusari: hæc autem sunt *schemata* adiunctis tropis oratorum, sophismata quæ fallaciarum nube obducunt animos auditorum, & rationum diversitas, quæ præiacet in animo dicentis, & rectam intelligentiæ cognita parat viam. Siquidem, ut Hilarius ait, *intelligentia sumenda est ex causis dicendi*: alioquin etiam in scripturis canonicis rixabuntur Patres, sibique erunt etiam Euangelistæ contrarii, si iudex insulsus, ad solam dictorum superficiem, & non ad dicentium mentes aspiciat. Hoc itaque perversi ingenii est, & suum aspernantis profectum. Nonne Salomon, non modo in eodem libro, & in eadem pagina, sed etiam continuis versibus, dicit: *Ne respondeas stulto secundum stultitiam suam, ne efficiaris ei similis: & responde stulto secundum stultitiam suam, ne sibi sapiens videatur.* Itaque regulæ sciendæ sunt, ut ad illas constet, quid in sermone rectum sit, quid enorme; quia nisi ad regulam, prava non corriges, nulloque studio ignotum præcipitium declinabis. At in regulis, vix aliquid utilius, aut compendiosius dixerim ea parte artium, quæ dum figuras notat authorum, virtutes & vitia sermonum luculenter ostendit. Unde miror quare tantopere à coëtaneis nostris negligitur, cum utilissima sit, & compendiosissima,

& fere

& fere ab omnibus scriptoribus huius artis diligentissime pertractata. Donatus, Servius, Priscianus, Isidorus, Cassiodorus, Beda noster, & alii quam plures, eam singuli tractant, ut nisi ex negligentia, ignota esse non possit. Quintilianus quoque dum hanc tradit, tantis effert præconiis, *ut sine hac nec nomen professionis dicat constare Grammatico, & frustra ad artis peritiam aspirare*. Verborum autem significatio diligentius excutienda est, & quid sermo quilibet in se, quid ab adiunctis in contextu possit, solertius perscrutandum, ut sophismatum umbras, quæ verum obnubilant, discutere possit. Dicendi autem ratio pensanda est, *ex circumstantia dictorum, ex qualitate personæ, ex qualitate auditorum, ex loco & tempore*, aliisque, vario modo, apud diligentem exploratorem, considerandis. Si quis autem his diligenter institerit, quæ adversus tria intellectus repagula proposita sunt, profectum suum in scriptis & dictis intelligendis, & ipse mirabitur, & aliis venerabilis apparebit.

CAP. XX.

In quibus Grammaticum oporteat occupari.

VERSATUR & circa alia grammaticæ studium, & non modo literarum, syllabarum, dictionumque naturam considerat, & pedes in metris, accentus in syllabis, attendit; sed & figuras accentuum: ut scias cui syllabæ gravis, accutus, aut circumflexus accentus innitatur. Sensus quoque distinguit posituris, id est, figuris indicantibus ubi colon, ubi comma, ubi periodus, id est, ubi subdistinctio, aut media distinctio, aut distinctio facienda sit. Quod quidem significantius interpretari possumus, ut sit *colon membrum, comma articulus, periodus circuitus*, qui sermonis sententiam claudit. Sed quidam, ut patentius sit, dicunt (an recte viderint ipsi,) *colon* esse, ubi vulgariter punctum dicimus,

mus, aut quendã spiritus tractum: *comma*, ubi quasi divisione media partimur versum; periodum, quæ sermonis sensum cum integritate concludit. Sunt & notæ, quæ scripturarum distinguunt modos; ut deprehendatur, quid in eis lucidum, quid obscurum, quid certum, quid dubium: & in hunc modum, *plurima*. Pars hæc tamen artis iam ex maxima parte in desuetudinem abiit: adeo quidem, ut studiosissimi literarum merito querantur, & fere lugeant, rem utilissimam, & tam ad res retinendas, quam intelligendas, efficacissimam, maiorum nostrorum invidia, aut negligentia, artem dico deperisse notariam. Nec miretur quis, tantam vim fuisse in notulis: cum & Musici cantores, paucis characteribus, multas acutarum, & gravium differentias, indicent vocum. Et ob hoc quidem, characteres illos musicæ claves dicunt. Si tamen tanta scientiæ clavis fuit in notulis, mirum est nostros, licet plura scierint, non agnovisse maiores, aut tantæ scientiæ perditas esse claves. Seneca se artem comparandæ memoriæ traditurum facilllime pollicetur: & utinam innotuisset mihi, sed quod eam tradiderit, omnino non recolo. Tullius in Rhetoricis operam dedisse visus est: sed similibus mei multum non prodest. Exstant autem, quæ discere vix sufficimus, sed minus curamus. Proficerent tamen plurimum regulæ analogiarum, etymologiarum, glossematum, differentiarum; & quæ Barbarismi, Solœcismi, aliorumque vitandorum vitia monstrant: metaplasmum, schematumq;, & troporum licentiosas & ornatas edocent rationes, prosas aperiut, metrorum leges educunt, & exponunt causas, & qua ratione uti oporteat in historiis, aut narrationibus fabulosis. Si quis istorum definitiones, fugurasque desiderat, superiorum grammaticorum libros evolvat: quos si universos ad manum habere nonpotest, exploret quid scitu dignum carpat à singulis.

Quia,

Quia, etsi *non omnis ad omnia quaque utilis invenitur*, ad multa Isidorus tamen, & satis communis est, & diligenti brevitate laudabilis, & si totus haberi non potest, ad instructionem legendorum, plurimum confert ipsius memoriter vel hanc tenuisse particulam.

CAP. XXI.

Quantis viris placuerit, & quod sine ea non magis quis philosophari potest, quam si sit surdus, aut mutus,

PATET ex his, non circa unum grammaticam occupari; sed ad omnia, quæ verbo doceri possunt, ut eorum capax sit, animum præformare: unde quantum ei omnes aliæ disciplinæ obnoxiæ sint, quisque consideret. Ad laudem suam referendum puant quidam nostrorum, quod sine grammatica garriunt, eamque credunt inutilem, & palam culpant, gloriantes se ei operam non dedisse. At Marcus Tullius non oderat filium, à quo in epistolis, sicut apparet, grammaticam instantissime exigebat. Caius Cæsar de annalogia libros edidit: sciens sine ea, neque ad philosophiam (in qua peritissimus erat) nec ad eloquentiam (in qua potentissimus,) posse quempiam pervenire. Quintilianus eam commendat adeo, ut dicat: *quia usus grammatices, & amor lectionis, non scholarum temporibus, sed vitæ spatio terminetur.* Nam & intelligere docet, & dicere: accentus regit, & ipsius vocis, qua utimur prout personis & rebus convenit, usquequaque instrumenta componit. Nam & pronuntiationis lex alia metro, alia prosæ præscribitur. Siquidem alia metica, alia metrica, alia significativa est. Sed ad musicam metica pertinet. Unde & Cæsar pretextatus egregio scommate lusit in quẽdam: *Si legis, cantas; si cantas, male cantas.* Eo spectat quod *Martianus* in nuptiis Mercurii & Philologiæ,

Grammaticam ducit cum scalpro, & ferula, & unguentiaria pyxide medicorum. Scalpro siquidem oris vitia purgat, & infantium linguas, qui ad artem philosophiæ, ea prælactante, cibante, & ducente ituri sunt, radit, dum erudit: & ne barbarismo, aut solœcismo balbutiant, in sermone performat: peccantes autem castigat ferula; & unguento honestatis, & utilitatis, quæ ex ea provenit, patientium mitigat pœnam. Manum quoque ad recte scribendum reddit idoneam; acuit & visum, ut ei partes literæ densiores, aut velum multipliciter elaboratum, obstare non possit. Aperit aures, quas tam gravibus, quam acutis, imo & cunctis vocibus, reddit accommodas. Si ergo tantum utilitatis præstat, & clavis est omnium scripturarum, & totius sermonis mater & arbitra, quis eam à Philosophiæ liminibus arcebit, nisi qui intelligentiam eorum quæ dicuntur, aut scripta sunt, ad philosophandum credit esse superfluam. Utique qui eam abiiciunt, aut contemnunt, cæcos & surdos philosophicis studiis faciunt aptiores, quam eos, quibus naturæ gratia, integri sensus vigorem contulit, & conservat.

CAP. XXII.

Quod auctoritate Senecæ suum tueatur errorem.

MAGNO tamen se Cornificius tuetur iudice, & erroris sui *Senecam* laudat auctorem. Qui quidem duabus de caussis, merito à pluribus commendatur. Multus enim est in laude virtutis, morumque doctrina; & commatico genere dicendi utens quod breviter & succincte, sententias colligit, ornatu verborum splendet: ut eis displicere non possit, qui aut virtutem amant, aut eloquentiam. Nam ut pace Quintiliani loquar (qui sic hominis ingenium laudat, ut iudicium culpet, dicitque eum dulcibus vitiis abundasse, & magis placuisse pueris quam eruditis, & summas rerum minutissi-

nutissimis sententiis frangere, unde libri eius ab uno imperatorum appellati sunt, arena sine calce) nullus inter gentiles ethicus invenitur, aut rarus, cuius verbis, aut sententiis, in omni negotio commodius uti possis. Ad omnia enim, suum aliquid confert. Sentit hic, quod disciplinæ liberales, virum bonum non faciunt. Ego ei consentio: & de aliis hoc ipsum arbitror. Scientia enim inflat, sed charitas sola, virum facit bonum. Deprimit artes, sed tamen à philosophia non reiicit: neque enim soli philosophi boni viri sunt. *Grammaticus*, inquit, *circa curam sermonis versatur: ut & longius evagetur, circa historias.* Ut longissime procedat, circa carmina. Hoc autem parum non est, sed plurimum prodest ad informationem virtutis, quæ facit virum bonum. Gloriatur Horatius, se, virtutis causa, relegisse Homerum;

Qui quid sit pulchrum, quid turpe, quid utile, quid non,
Plenius & melius Chrysippo, & Crantore dicit.

Poëtas philosophorum cunas esse, celebre est. Disciplinas liberales tantæ utilitatis esse tradit antiquitas, ut quicumq; eas plene norint, libros omnes, & quæcunq; scripta sunt, possint intelligere, etiam sine doctore. Ut enim ait Quintilianus, *non nocent hæ disciplinæ per illas* euntibus, sed circa illas hærentibus.

CAP. XXIII.

Quæ præcipua sunt ad exercitium philosophiæ, & virtutis: & quod grammatica est eorum fundamentũ.

PRÆCIPUA autem sunt ad totius philosophiæ & virtutis exercitium, lectio, doctrina, meditatio, & assiduitas operis. *Lectio* vero scriptorum præiacentem habet materiam: *doctrina* & scriptis plerumq; incumbit, & interdum ad non scripta progreditur, quæ tamen in arcanis memoriæ recondita sunt, *aut in præsentis* rei intelligentia eminent. At

meditatio etiam ad ignota protenditur, & usque ad incomprehensibilia sæpe seipsam erigit: & tam manifesta rerum, quam abdita, rimatur. Quartum, operis scilicet *assiduitas*, etsi à præexistente cognitione formetur, scientiamque desideret, vias tamen parat intelligentiæ: eo quod intellectus bonus est omnibus facientibus eum. Et præcones veritatis ut scriptum est, *Annunciaverunt opera Dei, & facta eius intellexerunt.* Cæterum operationem cultumque virtutis, scientia naturaliter præcedit: neque enim virtus currit in incertum, aut in pugna, quam exercet cum vitiis, aërem verberat, *sed videt quo tendit, & in quod dirigit arcum: Nec passim corvos sequitur testaque lutoque.* At lectio, doctrina, & meditatio, scientiam pariunt. Unde constat quod Grammatica, quæ istorum fundamentum est & radix, quodammodo sementem iacit quasi in sulcis naturæ, gratia tamen preæunte: quæ, si ei cooperatrix quoque gratia affuerit, in solidæ virtutis robur coalescit, & crescit multipliciter, ut boni operis fructum faciat, unde boni viri & nominantur, & sunt. Sola tamen gratia, quæ & velle bonum, & perficere operatur, virum bonum facit, & præ cæteris omnibus recte scribendi, & recte loquendi, quibus datum est, facultatem impertitur, artesque ministrat varias, & cum se indigentibus benigne offert, contemni non debet. Si enim contemnitur, iuste recedit, nec contemptori relinquitur conquestionis locus.

CAP. XXIV.

De usu legendi, & prælegendi: & consuetudine Bernardi Carnotensis, & sequacium eius.

QUI ergo ad philosophiam aspirat, apprehendat lectionem, doctrinam, & meditationem, cum exercitio boni operis, nequando irascatur dominus, & quod videbatur habere, auferatur ab eo. Sed

Sed quia legendi verbum æquivocum est, tam ad docentis & discentis exercitium, quam ad occupationem per se scrutantis scripturas; alterum, id est, quod inter doctorem & discipulum communicatur (ut verbo utamur Quintiliani,) dicatur prolexio, alterum quod ad scrutinum meditantis accedit, lectio simpliciter appelletur. Ergo ab autoritate eiusdem Quintiliani, in prælegendo, Grammaticus & illa quidem minora præstare debebit, ut partes orationis reddi sibi soluto versu desideret, & pedum proprietates, quæ debent in carminibus notæ esse. Deprehendat quæ barbara, quæ impropria, aut alias contra legem loquendi sunt posita. Non tamen ut poëtas improbet, quibus ob metri necessitatem adeo ignoscitur, ut vitia ipsa in carmine, virtutum nomine censeantur: laudem enim virtutis plerumque occupat necessitatis improbitas, cui sine dispendio negari non potest assensus. Metaplasmum, schematismumque, & oratorios tropos, multiplicitatem dictionum cum affuerint, & diversas sic vel sic dicendi rationes, ostendat, & crebris commonitionibus agat in memoriam auditorum. Auctores excutiat, & sine intuentium risu eos plumis spoliet, quas (ad modum corniculæ) ex variis disciplinis, ut color aptior sit, suis operibus indiderunt. Quantum pluribus disciplinis & abundantius quisque imbutus fuerit, tanto elegantiam auctorum plenius intuebitur, planiusque docebit. Illi enim per diacrisim, quam nos illustrationem, sive picturationem possumus appellare, cum rudem materiam historiæ, aut argumenti, aut fabulæ, aliamve quamlibet suscepissent, eam tanta disciplinarum copia, & tanta compositionis & condimenti gratia excolebant, ut opus consummatum, omnium artium quodammodo videretur imago. Siquidem Grammatica, poëticaque se totas infundunt, & eius, quod exponitur, totam superfi-

ciem occupant. Huic, ut dici solet, *campo, logica*, probandi colores afferens, suas immittit rationes in fulgore auri: & rhetorica in locis persuasionum & nitore eloquii, candorem argenteum æmulatur. Mathematica, quadrivii sui rotis vertitur, aliarumque vestigiis insistens, colores, & venustates suas multiplici varietate contexit. Physica exploratis naturæ consiliis, de promptuario suo affert multiplicem colorum venustatem. Illa autem quæ cæteris philosophiæ partibus præeminet, Ethicam dico, sine qua nec philosophi subsistit nomen, collati decoris gratia omnes alias antecedit. Excute Virgilium, aut Lucanum, & ibi, cuiuscunque philosophiæ professor sis, eiusdem invenies condituram. Ergo pro capacitate discentis, aut docentis industria, & diligentia, constat fructus prælectionis auctorum. Sequebatur hunc morem Bernardus Carnotensis, exundantissimus modernis temporibus fons literarum in Gallia, & in authorum lectione quid simplex esset, & ad imaginem regulæ positum, ostendebat; figuras grammaticæ, colores rhetoricos, cavillationes sophismatum, & qua parte sui propositæ lectionis articulus respiciebat alias disciplinas, proponebat in medio: ita tamen, ut non in singulis universa doceret, sed pro capacitate audientium, dispensaret eis in tempore doctrinæ mensuram. Et quia splendor orationis aut *à proprietate* est, id est, cum adiectivum aut verbum, substantivo eleganter adiungitur, aut *à translatione*, id est, ubi sermo ex causa probabili, ad alienam traducitur significationem, hæc, sumpta occasione, inculcabat mentibus auditorum. Et quoniam memoria exercitio firmatur, ingeniumque acuitur ad imitandum ea, quæ audiebant, alios admonitionibus, alios flagellis & pœnis urgebat. Cogebantur exsolvere singuli die sequenti aliquid eorum, quæ præcedenti audierant; alii plus, alii minus: erat

enim

enim apud eos præcedentis discipulus sequens dies. Vespertinũ exercitium, quod declinatio dicebatur, tanta copiositate grammaticæ refertum erat, ut si quis in eo per annum integrum versaretur, rationem loquendi & scribendi, si non esset hebetior, haberet ad manum, & significationem sermonum, qui in communi usu versantur, ignorare non posset. Sed quia nec scholam, nec diem aliquem decet esse religionis expertem, ea proponebatur materia, quæ fidem ædificaret, & mores, & unde qui convenerant, quasi collatione quadam, animarentur ad bonum. Novissimus autem huius declinationis, immo philosophicæ collationis, articulus, pietatis vestigia præferebat: & animas defunctorum commendabat, devota oblatione psalmi, qui in pœnitentialibus, sextus est, & in oratione Dominica, Redemptori suo. Quibus autem indicebantur præexercitamina puerorum, in prosis, aut poëmatibus imitandis, poëtas, aut oratores proponebat, & eorum iubebat vestigia imitari, ostendens iuncturas dictionum: & elegantes sermonum clausulas. Si quis autem ad splendorem sui operis, alienum pannum assuerat, deprehensum redarguebat furtum: sed pœnam sæpissime non infligebat. Sic vero redargutum, si hoc tamen meruerat inepta positio, ad exprimendam auctorum imaginem, modesta indulgentia conscendere iubebat, faciebatque, ut qui maiores imitabatur, fieret posteris imitandus. Id quoque inter prima rudimenta docebat, & infigebat animis, quæ in œconomia virtus; quæ in decore rerum, quæ in verbis laudanda sunt: ubi tenuitas, & quasi macies sermonis, ubi copia probabilis, ubi excedens, ubi omnium modus. Historias, poëmata, percurrenda monebat diligenter quidem, & qui velut nullis calcaribus urgebantur ad fugam: & ex singulis, aliquid reconditum in memoria, diurnum debitum, diligenti instan-

instantia exigebat. Superflua tamen fugienda dicebat; & ea sufficere, quæ à claris authoribus scripta sunt: siquidem *persequi quid quis unquam contemptissimorum hominum dixerit, aut nimiæ miseria, aut inanis iactantiæ est, & detinet, atq; obruit ingenia, melius aliis vacatura: quod autem melius tollit, eo usque non prodest*; quod nec boni censetur nomine: omnes enim schedas excutere, & volvere scripturas, etiam lectione indignas, non magis ad rem pertinet, quam anilibus fabulis operam dare. Ut enim ait August. in lib. de ordine: *Quis ferat imperitum videri hominem, qui volasse Dedalum non audierit: mendacem illum, qui dixerit, stultum, qui crediderit, impudentem, qui interogaverit, non videri? Aut in quo nostros familiares graviter miserari soleo, qui si non responderint quî vocata sit mater Euryali, accusantur inscitia: cum ipsi eos, à quibus interogantur, vanos, ineptos, & curiosos, non audeant appellare.* Hæc quidem ille, eleganter, & vere. Unde inter virtutes grammatici merito *reputatum est ab antiquis, aliqua ignorare.* Et quia in toto præexercitamine erudiendorum, nihil utilius est, quam ei, quod fieri ex arte oportet, assuescere, prosas, & poëmata quotidie scriptitabant, & se mutuis exercebant collationibus, quo quidem exercitio, nihil utilius ad eloquentiam, nihil expeditius ad scientiam, & plurimum confert ad vitam, si tamen hanc sedulitatem regit caritas, si in profectu literario servetur humilitas. Non *est enim eiusdem hominis, literis & carnalibus vitiis inservire.* Ad huius magistri formam præceptores mei in grammatica, *Gulielmus de Conchis*, & Richardus, cognomento Episcopus, officio nunc Archidiaconus Constantiensis, vita & conversatione vir bonus, suos discipulos aliquandiu informaverunt. Sed postmodum, ex quo opinio veritati præiudicium fecit, & homines videri, quam esse philosophi maluerunt, professoresque

resque artium, se totam philosophiam brevius, quam triennio, aut biennio, transfusuros auditoribus pollicebantur, impetu multitudinis imperitæ victi, cesserunt. Exinde autem, minus temporis, & diligentiæ, in grammaticæ studio impensum est. Ex quo contigit, ut qui omnes artes, tam liberales quam mechanicas, profitentur, nec primam noverint: sine qua, frustra quis progredietur ad reliquas. Licet autem & aliæ disciplinæ, ad literaturam proficiant, hæc tamen privilegio singulari facere dicitur *literatum*. Siquidem Romulus eam literaturam, Varro vero literationem appellat: & professor eius, sive assertor, dicitur literatus. Antiquitus tamen, vocabatur literator iuxta illud Catulli; *Munus dat tibi Sylla* literator. Unde probabile est, quod contemptor grammaticæ, non modo literator non est, sed nec literatus dici debet.

CAP. XXV.

Laus Grammaticæ ex Quintiliano.

SED quia isti hesterni pueri, magistri hodierni, heri vapulantes in ferula, hodie stolati docentes in cathedra, ex ignorantia aliarum, arguunt grammaticam commendari, quid de laude eius inveniatur in libro de institutione oratoris, audiant patienter, & si placet innocentibus grammaticis parcant. Ait ergo: *Ne quis tanquam parva fastidiat grammatices elementa: non quia magna sit opera discernere à vocalibus consonantes, easque ipsas, in semivocalium numerum, mutarumq; partiri, sed quia interiora velut sacri huius adeuntibus, apparebit rerum multa subtilitas, quæ non modo acuere ingenia puerilia sed exercere altissimam quoque eruditionem, ac scientiam, possit. Quo minus ferendi sunt, qui hanc artem, ut tenuem, atque ieiunam, cavillantur. Quæ, nisi oratori futuro fundamenta fideliter iecerit, quicquid superstruxeris, corruet. Hæc est igitur li-*

tur liberalium artium prima, necessaria pueris, iocunda senibus, dulcis secretorum comes; & quæ sola, in omni studiorum genere, plus habeat operis, quam ostentationis.

INCIPIT
LIBER SECVNDVS.

UPERIORIS libri serie, satis arbitror expeditum, grammaticam non esse inutilem: & quod sine illa, non modo eloquentia perfecta non constat, sed nec ad alias philosophiæ professiones, eo tendentibus, aliqua patet via, pro ea quoque mitius interpretandum est: eo quod non modo naturæ obnoxia subiacet, sed voluntati hominum acquiescit. Nam & leges civium, ab humana constitutione plerumque vigorem sumunt: & quod publicæ utilitati creditur expedire, naturali iustitiæ coæquatur. Nondum tamen absoluta est Logica, quam, etsi mutilus sit, & amplius mutilandus, Cornificius parietem solidum cæcati more palpans, impudenter attentat, & impudentius criminatur. Utique veritatis amatori non placent iurgia, & ultro, nedum sponte, se subtrahit contentioni, quisquis amplectitur caritatem. Sit, aut non sit, grammatica pars logices, non contendo: constat enim, quod in sermonibus vertatur, eosque ministret, etsi non omnes sermonum examinet rationes. Tu vero cui de re constat, de nomine iudicabis, eamqúe cunctis applicabis sermonibus: aut circa rationum duntaxat instantiam coarctabis. Non formido iudicium, qui & de æquitate causæ, & iudicis peritia, & sinceritate, confido. Respiciamus ergo an *rationalis*, utilis sit, & vires eius, reluctante æmulo, metiamur. In quo quidem, tanto minus laboris meo incumbit officio, quanto favorem

favorem suum etiam citra persuasionem, facilius impendit auditori. Omnes enim se esse logicos gloriantur, non modo qui scientiam aliquibus *superaverunt* blanditiis, sed & illi, qui eam nondum salutaverunt à lumine.

CAP. I.

Quod logica, eo quod verum quærit, ad totam proficit philosophiam.

Ut itaque nominis significatio contrahatur, logica est ratio differendi, per quam totius prudentiæ agitatio solidatur. Cum enim omnium expetibilium prima sit sapientia, ipsiusque fructus in amore boni & virtutum cultu consistat, mentem necesse est in illius investigatione versari, & res, plena inquisitione, discutere, ut ei de singulis esse possit purum incorruptumque iudicium. Constat ergo exercitatio eius in scrutinio veritatis, quæ, sicut Cic. in lib. de officiis auctor est, materia est virtutis primitivæ, quam prudentiam vocant: reliquis enim tribus utilitates, necessitatesque, subiectæ sunt. Prudentia vero tota consistit in perspicientia veri, & quadam solertia illud examinandi: porro iustitia illud amplectitur: fortitudo tuetur: temperantia, virtutum præcedentium exercitia moderatur. Unde liquet prudentiam, virtutũ omnium esse radicem; quæ si præcidatur, cæteræ, velut rami naturæ beneficio destituti, marcida quadam ariditate evanescunt. Quis enim amplectetur aut colet, quod ignorat? At veritas, materia est prudentiæ, & virtutum fons: quam, qui plene noverit, sapiens est; qui amaverit, bonus, & beatus qui tenuerit eam. Unde nostrorum doctissimus Poëtarum, vitæ beatæ monstrans originem, ait:

Fœlix qui potuit rerum cognoscere causas:
Atque metus omnes, & inexorabile fatum,
Subiecit pedibus, strepitumq; Acherontis avari.

Et

Et alius fide & notitia veritatis præstantior: *Felix qui potuit boni fontem visere lucidum: fœlix qui potuit gravis terræ solvere vincula:* ac si aliis verbis dicant, sed eodem sensu: *fœlix cui rerum collata est intelligentia:* quia quo familiarius fluida, & ad momentum transeuntia, innotescunt, eo amplius, apud mentem sui compotem, peritura vilescunt. Nec iugo premitur vitiorum, quem, de servitute, veritas in libertatem vendicat, & educit. *Impossibile enim est, ut diligat, & colat vanitatem, quisquis ex toto corde quærit, & amplectitur veritatem.*

CAP. II.

De secta peripateticorum, & ortu Logices, & eius auctore.

PERIPATETICORUM hinc orta est secta, quæ in cognitione veri, summum bonum vitæ humanæ esse constituit. Omnium ergo rerum naturas scrutati sunt, ut scirent, quid in omnibus rebus fugiendum, tanquam malum, quid contemnendum, tanquam non bonum, quid petendum, ut simpliciter bonum; quid præferendum, ut magis bonum, quid ex casu boni nomen sortiatur, aut mali. Natæ sunt ergo duæ partes Philosophiæ, naturalis, & moralis, quæ, aliis nominibus, Physica & Ethica appellantur. Sed quia per imperitiam disserendi, multa inconvenientia colligebant, sicuti Epicurus qui ex atomis, & inani, mundum, sine auctore Deo, constituit: & Stoici, qui materiam Deo fingebant coæternam: & omnia peccata æqualia: necesse fuit investigari, & promulgari scientiam, quæ discretionem faceret vocum & intellectuum, & fallaciarum nubeculas dissiparet. Et hic quidem, sicut Boëthius in commento secundo super Porphyrium asserit, est ortus Logicæ disciplinæ. Oportuit enim esse scientiam, quæ verum à falso discerneret, & doceret quæ

ret quæ ratiocinatio veram teneat semitam disputandi, quæ verisimilem; & quæ ficta sit, & quæ debeat esse suspecta: alioquin veritas, per ratiocinantis operam, non poterat inveniri. Et licet Parmenides Ægyptius in rupe vitam egerit, ut rationes Logices inveniret, tot & tantos studii habuit successores, ut ei inventionis suæ, totam fere præripuerint gloriam. Tradunt ergo Apuleius, Augustinus, & Isidorus, quod Plato Philosophiam perfecisse laudatur, Physicæ, quam Pythagoras, & Ethicæ, quam Isocrates plene docuerat, adiiciens Logicam, per quam discussis rerum morumque caussis, vim penderet rationum: non tamen hanc in artis redegit peritiam; præerat tamen usus & exercitatio, quæ, sicut in aliis, ita & hic præcepta antecessit. Deinde Aristoteles artis regulas deprehendit, & tradidit. Hic est Peripateticorum princeps, quem ars ista præcipuum laudat auctorem, & qui alias disciplinas communes habet cum auctoribus suis: sed hanc suo iure vendicans, à possessione illius exclusit cæteros. Et licet alibi de eo plenius scripserim, nequaquam hic silendum credidi, quid de eo dicat Quintilianus: *Quid Aristotelem memorem, quem scientia rarum, dubito, an scriptorum copia, an eloquendi usu, an suavitate eloquii, an inventionum acumine, an varietate operum, clariorem putem?*

CAP. I.

Quod logica philosophantibus prælegenda est, & de differentia demonstrativa, itemque probabilis, Logica, & Sophistica.

VIDENTES itaque peripatetici, *quod opus in usum, usus transire potest* in artem quod vagum fuerat & licentiosum, certis regulis subiecerunt: excludentes mendacia, supplentes imperfecta, resecantes superflua; & in omnibus præcepta congrua præscribentes. Profecta igitur hinc est, & sic

perfecta, scientia differendi; quæ disputandi modos, & rationes probationum aperit, procedentibus viam parat, qua quid in dictis verum, quid falsum, quid necessarium, quid impossibile sit, innotescit: aliis philosophicis disciplinis posterior tempore, sed ordine prima. Inchoantibus enim philosophiam, prælegenda est, eo quod vocum, & intellectuum interpres est, sine quibus nullus philosophiæ articulus recte procedit in lucem. Qui vero sine logica philosophiam doceri putat, idem à sapientiæ cultu, omnium rerum exterminet rationes, quia eis logica præsidet. Ut divertamus ad fabulas, φρόνησιν sororem *alethia*, nec sterilem, reputavit antiquitas, & egregiam eius sobolem, castis Mercurii iunxit amplexibus: est enim soror veritatis prudentia, & amorem rationis, & scientiæ, per eloquentiam, fœcundat, & illustrat. Siquidem hoc est philologiam Mercurio copulari: pro eo namque Logica dicta est, quod rationalis, id est, rationum ministratoria & examinatrix est. Divisit eam Plato in dialecticam, & Rhetoricam: sed qui efficaciam eius altius metiuntur, ei plura attribuunt. Siquidem ei demonstrativa, probabilis, & sophistica subiiciuntur, videlicet demonstrativa à disciplinalibus viget principiis, & ad eorum consequuta progreditur: necessitate gaudet; & quid cui videatur, dum tamen ita esse oporteat, non multum attendit Decet hoc Philosophicam recte docentium maiestatem, quæ suo, citra auditorum assensum, roboratur arbitrio. Probabilis autem versatur in his, quæ videntur omnibus, aut pluribus, aut sapientibus: & his, vel omnibus, vel pluribus, vel maxime notis, & probabilibus, aut consecutivis eorum. Hæc quidem Dialecticam, & Rhetoricam, continet: quoniam dialecticus, & orator, persuadere nitentes; alter adversario, alter iudici, non multum referre arbitrantur, vera, an falsa sint argumenta

eorum,

eorum, dummodo veri similitudinem teneant. At sophistica, quæ apparens, & non assistens sapientia est, probabilitatis, aut necessitatis, affectat imaginem: parum curans quid sit hoc aut illud, dum phantasticis imaginibus, & velut umbris fallacibus, involvat eum, cum quo sermo conseritur. Profecto, quam, præ cæteris, omnes ambiunt, sed pauci, meo iudicio, assequuntur, Dialectica est, quæ nec ad docentium aspirat gravitatem, nec undis civilibus mergitur, nec seducit fallaciis, sed prompta & mediocri probabilitate verum examinat.

CAP. III.

Quid Dialectica, & unde dicatur.

EST autem Dialectica, ut Augustino placet, bene disputandi scientia: quod quidem ita accipiendum est, ut vis habeatur in verbis; ne scilicet dialectici credantur, quos casus iuvat artis beneficio destitutos. Item non bene disputat, qui id, quod intendit, vere, & probabiliter, nequaquam probat. Pace dixerim demonstratoris, & sophistæ, quorum neuter bene procedit ad propositum dialectici, si alter probabilitatem non habet, alter deserit veritatem: uterque tamen, si suum metiatur officium, bene probat, dum non omittit quicquam ex contingentibus suæ facultatis. Est autem *disputare*, aliquid eorum, quæ dubia sunt, aut in contradictione posita, aut quæ sic vel sic proponuntur, ratione supposita, probare, vel improbare; quod quidem quisquis ex arte probabiliter facit, ad dialectici pertingit metam. Hoc autem ei nomen Aristoteles auctor huius, imposuit, eo quod in ipsa, & per ipsam, de dictis disputatur: ut enim Grammatica de dictionibus, teste *Remigio*, sic ista, de dictis, & in dictis est. Illa verba sensuum principaliter; sed hæc examinat sensus verborum: nam λεκτὸν, græco eloquio (sicut ait Isidorus,) dictum appella-

 tur.

tur. Sive autem dicat à græco λέξις, quod locutio interpretatur, ficut Quintiliano in præexercitaminibus placet, five à λεκτὸν, quod dictum nuncupatur, non multum refert: cum examinare locutionis vim, & eius, quod dicitur, veritatem, & fenfum, idem, aut fere idem, fit: vis enim verbi, fenfus eft; quo fi deftituatur, fermo caffus, & inutilis eft, & (ut fic dixerim) mortuus: ut quodammodo, ficut corpus ad vitam vegetatur ab anima, fic ad vitam quandam verbi, fenfus proficiat. Qui enim fine fenfu fermonem profert, utique non loquitur, fed aërem verberat.

CAP. V.

De partibus Dialectica, & fine Logicorum.

VERUM ut à fpecie redeamus ad genus, quoniam quædam adhuc videntur dicenda; communiter *logicam* diviferunt auctores in fcientiam inveniendi, & fcientiam iudicandi; eandemq; totam in divifionibus, definitionibus, collectionibufque verfari docuerunt: fiquidem inveniendi & iudicandi magiftra eft, & dividendi, definiendique, & argumentandi peritum habet, immo facit opificem. Inter cæteras itaque philofophiæ partes, privilegio duplici infignita eft: quia & principalis membri decoratur honore, & in toto philofophiæ corpore, efficacis inftrumenti exercet officium. Phyficus enim, & Ethicus, in fuis affertionibus non procedunt, nifi probationibus à Logico mutuatis. Nemo eorum recte definit, aut dividit, nifi eis artis fuæ Logicus gratiam faciat: alioquin fucceffus eorum, non fcientia, fed cafus promovet. *Rationalis enim* eft; ut conftet ex nomine, quis ei fit in philofophia proceffus, qui rationis expers eft: licet enim quis perfpicacem habeat rationem, animę virtutem dico, in philofophiæ tamen negotiis ad multa fubfiftit offendicula, fi non habeat rationem propofiti

faciendi:

faciendi: quæ quidem est methodus, id est ratio compendiaria, propositi patiens & expediens facultatem. Versantur autem in his & quæ dictæ sunt pertinentes ad Logicam disciplinæ. Nam *demonstrativa, & probabilis, & sophistica*, omnes quidem consistunt in inventione, & iudicio, & itidem dividentes, definientes, & colligentes, domesticis rationibus utuntur: etsi materia, aut fine, aut modo agendi, dissimiles sint. Cum vero ratio multipliciter dicatur, latissime patet hic officium nominis: neque enim coartatur ad id dumtaxat, quod ratio est, sed ad id protenditur etiam, quod videtur. Nam ut alias taceam nominis significationes, dicunt hoc nomen grammatici *absolutum*, quod ad intelligentiam sui, non indiget adiectione, ut *Deus*: nisi forte causa significantiæ, ut cum dicitur Deus omnipotens, ad differentiam idolorum, quæ nihil, aut dæmoniorum, quæ minimum possunt. Sic ratio necessaria, aut vera, ad differentiam eius, quæ casu potest, vel mendacio vitari. Est autem hic, ut opinor, ratio, quicquid adducitur, vel adduci potest, ad statuendam opinionem, vel sententiam roborandam. Opinio enim plerumque labitur; at sententia semper assidet veritati. Ita quidem, si recte sermonibus utimur: usurpatur tamen alterum pro altero. Ergo & Sophistica sic rationalis est: & quamvis fallat, sibi inter partes philosophiæ locum vendicat. Suas enim rationes inducit, & nunc se demonstrativam simulat, nunc Dialecticam mentitur: nec seipsam profitetur alicubi, sed ubique habitum induit alienum. Apparens namque sapientia est, & inducit ad statuendam opinionem plerumque, non quod verum aut verisimile, sed quod alterutrum videatur. Interdum autem utitur & iis: cavillatrix enim est, & sæpe à veris & manifestis per minutas interrogationes, alias-ve doli sui insidias, ad dubia & falsa progreditur. Transfigurat

gurat enim se in ministram lucis, & Neptuni more quem in devia abducit, aut periculis exponit, aut risui. Philosophus autem, demonstrativa utens, negotiatur ad veritatem; Dialecticus ad opinionem: siquidem probabilitate contentus est. Sophistæ autem sufficit, si vel videatur esse probabile. Unde non facile dixerim, eam esse inutilem scitu, quæ non mediocriter exercet ingenia, & ignaris rerum efficacius nocet, si sit ignota. Dolus enim, scienti non infertur: sibique imputet, qui casum declinare noluit, quem prævidit. Qui autem demonstrativam, & probabilem, non amplectitur, utique non diligit veritatem: sed nec probabilium quærit habere notitiam. *Plane nec virtutem quis sine veritate,* assequitur: & qui probabilia contemnit, non probatur.

CAP. VI.

Quod omnes Logicam appetunt, sed non omnes assequuntur.

Ex præmissis itaque magnum aliquid videtur logica polliceri, quæ inventionis & iudicii copiam præstat: dividendi, definiendi, & convincendi, ministrat facultatem; & sic philosophiæ pars insignis est, ut per omnia membra eius quadam spiritus vice discurrat: iners enim est omnis philosophia, quæ ad logicam non disponitur. Merito ergo ad eam tantus undiq; est cursus populorum; ut sola plures teneat occupatos, quam omnes aliæ officinæ illius, quæ actus humanos disponit, & verba, certe & cogitatus si recte processerunt. Philosophiam loquor, sine qua, quicquid est, insulsum & insipidum est, & plane erroneum, & bonis moribus displicens. Clamant omnes ad invicem, *occupet extremum scabies,* & qui non accedit ad logicam, continuis & perennibus versetur in sordibus. Ergo *& mihi turpe relinqui est,* probrosum, & periculosum.

sum. Vellem videre lumen, quod solis istis præconibus revelatum est: accedo, & humili supplicatione deposco, ut me doceant, & si fieri potest, similem sui faciant. Promittunt grandia; sed interim Pythagoreorum silentium mihi indicunt, quod ad arcana Minervæ, quæ sibi credita, esse iactitant. Permittunt tamen, imo & præcipiunt, ut congarriam eis: hoc siquidem talibus est disputare. Tandem, cum ex longa familiaritate benignius audior; diligentius insto, vehementius pulso, affectuosius peto, mihi *ostium* artis aperiri. A definitione ergo incipimus. Docet me paucis, quicquid voluero definire: iubet enim ut eis, de quo agitur, genus præmittam, eique aggregem differentias substantiales, donec ad convertentiam propositi coæquentur. Suprema enim, quia genere; & infima quia differentiis carent, definiri non possunt. Eis tamen descriptio applicatur quæ fit ex proprietatibus, quarum alibi non reperitur collectio. Substantialis enim definitio, sine genere propositi, & aliqua substantialium differentiarum, esse non potest. Ecce sic artem definiendi edoctus sum: iubetque me quodlibet propositorum commode definire, vel saltem describere. Progredimur ad dividendi scientiam, & genus in species, aut per differentias, aut per affirmationem & negationem, sufficienter dividere moneor. Totum integrum in eas partes resolvendum est, ex quibus integraliter constat: universale, in subiecta, & in potentias virtuales. Si vocis est divisio facienda, aut significationes illius enumerentur, aut modi. Accidens in subiecta dividere doceor admonitusque quæ illius susceptibilia sint aperire, subiectum quoque in accidentia, & eorum, quæ ei accidunt diversitatem, contingit assignare: sed & accidentis in coaccidentia; cum pro subiectorum varietate, excedentia esse docentur, & excessa. Compendiose itaque institutus sum, duas

partes exercitii huius. Restat tertia quidem magis necessaria, si haberetur, & longe verbosior, ut doceretur, ars scilicet colligendi: quæ ad adversarium convincendum proficit, vel in philosophia, ad veritatem demonstrandam, quicquid sentient auditores. Eius itaque proponuntur pauca præcepta, & quæ ego, compendii gratia,paucioribus dissseram. Est itaque diligenter observandum, ut ad faciendam fidē eius, de quo agitur, aliquid pręmittamus, ex quo illud probabiliter inferri possit, aut necessario, quale est genus ad positionem speciei: aut uno contrariorum posito, reliquum tolli. Procedo itaque, quoniam homo obtusioris ingenii sum, & cui fides est ex auditu; & qui vix, & raro, intelligere possum audita, vel scripta. Quoniam ergo regulæ innotescunt, sollicito doctores, & qui nihil nescire dignantur, ut deductis exemplis librorum, me illarum doceant usum. Non enim magnum est ei, qui artem definiendi habet, si in definitionibus pridem scriptis, aliena inventa recenseat. Siquidem, si Logica definitiva est, eo quod aliquas habeat definitiones; & multæ disciplinæ, quia pluribus abundant definitionibus, magis definitivæ erunt. Indignantur ergo puri philosophi, & qui omnia, præter Logicam dedignantur, æque grammaticæ, ut Physicæ expertes, & ethicæ, & me improbum, obtusum, & caudicem, aut lapidem criminantur. Sufficere enim debuerat, ad artis triplicem facultatem, quod prædictum est. Urgent etiam ad solutionem promissæ mercedis. Quod si excipio, iuxta illud ethicum, *mercedem appellas, quid enim scio?* Continuo replicant, iuxta eundem, *culpa docentis scilicet arguitur, cum in læva parte mamillæ nil salit Arcadico iuveni.* Sic, sic, inquiunt, *nosse volunt omnes, mercedem solvere nemo*: quia itaque vereor ingratitudinis notam, Doctrinam, pro doctrina, necessariam pro necessaria, eis rependo. Regularum trado compendium,

pendium; indicens eis, ut earum sibi comparent usum: & quia tres artes accepi, easque utiles, tres itidem doceo, sed utiliores. Sit ergo prima militaris, secunda medicinalis, tertia iuris civilis, & decretorum, & totius ethicæ perfectionem absolvat. Quotiens ergo cum hoste congrediendum est, caute provideas ne te hostis lædat in aliquo; & in primo conflictu totus insurgas in eum, & illæsus vulneri vulnus infligas, donec ille aut te fateatur esse victorem, aut exanimis, tibi iudicio publico victoriam cedat. In Physica vero ante omnia caussam ægritudinis prævide; eamque cura, & amove: & exinde tamdiu reparativis, & conservativis ægrum erige, & fove, donec plenissime convalescat. Porro in civilibus, usquequaque iustitiam sequere, te amabilem omnibus facito, & iuxta comicum, sine invidia laudem invenias, & amicos pares. Quid multa? In omnibus indue charitatem: nam & mihi in promptu est usus horum, sicut eis exercitium præmissorum. Eo ergo miserabiliores sunt, quo miseriam suam non agnoscunt; dum seipsos fallunt, id agentes in studio veritatis, ut nihil sciant: neque enim à fideli, nisi humilitatis via, quæritur veritas. Sic Pilatus veritatis audita mentione, quid esset interrogavit: sed infidelitas quærentis egit, ut docentem ante tumidus declinaret auditor, quam sacræ responsionis instrueretur oraculo.

CAP. VII.

Quod nugiloquos ventilatores dedoceri oportet, ut sciant.

NON tamen, ut in Logicam invehar, hæc propono (scientia enim iucunda est, & fructuosa) sed ut illis eam liqueat non adesse, qui clamant in compitis, & in triviis docent, & in ea, quam solam profitentur, non decennium, aut vi-

centium, sed totam consumpserunt ætatem. Nam & cum senectus ingruit, corpus enervat, sensuum retundit acumina, & præcedentes comprimit voluptates, sola hæc in ore volvitur, versatur in manibus, & aliis omnibus studiis præripit locum. Fiunt itaq; in puerilibus Academici Senes, omnem dictorum, aut scriptorum excutiunt syllabam, imo & literam; dubitantes ad omnia, quærentes semper, sed nunquam ad scientiam pervenientes: & tandem convertuntur ad vaniloquium, ac nescientes quid loquantur, aut de quibus asserant, errores condunt novos, & antiquorum aut nesciunt, aut dedignantur sententias imitari. Compilant omnium opiniones, & ea quæ etiam à vilissimis dicta vel scripta sunt, ab inopia iudicii scribunt, & referunt: proponunt enim omnia, quia nesciunt præferre meliora. Tanta est opinionum, oppositionumque congeries, ut vix suo nota esse possit Authori. Accidit hoc *Didymo*, quo nemo plura scripsit, ut cum historiæ cuidam, tanquam vanæ, repugnaret, ipsius proferretur liber, qui eam continebat. Sed nunc multos invenies Didymos, quorum pleni, imo referti sunt commentarii, huiusmodi Logicorum impedimentis. Recte autem dicuntur oppositiones, quia melioribus studiis opponuntur: obstant enim profectui. Sed nec Aristoteles, quem nugidici solum ventilatores isti dignantur agnoscere, auditur, dicens quidem fideliter, eleganter, & vere: quia *quolibet contraria opinionibus proferente, sollicitum esse stultum est.* Refert Quintilianus Timotheum quendam, clarum in arte tibiarum, solitum exigere duplas mercedes ab his, quos alius instituisset, quam si traderētur rudes omnino. Duplex enim labor est, alter in eluenda vitiosa doctrina, quam perceperant; alter ut vera, & recta, fideliter imbuantur. Ad hæc, qui iam artificis nomen vendicat, non potest leviter humiliari, ut ad minora descēdat: sine quibus tamen pro-

proficere nequit. Timotheus utiq; sapiebat, quia

Quo semel est imbuta recens, servabit odorem
Testa diu:

Et quisque sui, iuris effectus,
currit ad illam,
Quam primum rupto predam gustaverat ovo.

CAP. VIII.

Quod eos Aristoteles compescuerat, si audiretur.

Usus tamen aliquis interdum est, in malo isto: scilicet, quod qui talibus assuescunt, si tamen modestia instituantur, verborum copiam præparant, volubilitatem linguæ, capacitatem memoriæ. Ad hoc enim proficit frequens hæc, & de omnibus concertatio; quæ quartum quoque adiicit, subtilitatem ingenii: continuo siquidem proficit exercitio. Si autem moderatio desit, omnia hæc in contrarium cedunt: subtrahitur namque subtilitati utilitas. *Nihil* autem, ut in primo declamationum ait Seneca, *odibilius subtilitate, ubi nihil aliud est, quam subtilitas*: Et ad Lucilium, *nihil est acutius arista. Sed hac, ad quid utilis?* Tale utique est illud ingenium, quod sola subtilitate lasciviens, nulla residet gravitate. Hoc est, quod in libro de institutione oratoris, præcoquum dicitur, *& non temere pervenit ad frugem.* Laudatur in pueris, sed in senibus contemnitur, & culpatur: pueri enim ex hoc facile parva faciunt, & audacia provecti, quicquid possunt, statim ostendunt: possunt autem id demum quod in proximo est. Verba concinnant, & continuant, *hæc vultu interrito*, nulla tardati verecundia proferunt. Non multum præstant, sed cito, non subest vera vis, nec penitus immissis radicibus nititur. Ut quæ solo summo sparsa sunt semina, celerius se effundunt, & imitatæ spicas herbulæ, inanibus aristis ante messem flavescunt: & ingenia, quæ subtilitatem aut copiam affectant, deducta gravitate, placent hæc annis comparata, deinde stat profectus, admiratio decre-

decrescit, sic &, in *visio* Flavo, qui referente Seneca apud *Arelium* declamabat, aliquid extra eloquentiam commendabat, *fit puero scilicet* eloquentiam *lenocinium* erat ingenii ætas. Sed nec verborum copia perpetuo laudem habet: ut enim ait Sidonius, *non est minor gloria dixisse quod noveris, quam siluisse quod nescias*. Sed & Cicero verba redarguit, quæ sine utilitate, aut voluptate tam dicentis, quam audientis inutiliter proferuntur. Obtinet enim illud poëticum:

Aut prodesse volunt, aut delectare poëta,
Aut simul & iucunda, & idonea dicere vita:
Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci.

Et multiloquium peccata comitantur. Linguæ autem volubilitas tunc demum prodest, si ad sapientiam disponatur: in udo enim est, & cito labitur. Licet autem sit membrum modicum, totam humanæ nativitatis succendit, conturbat vitam, & totum hominem, nisi moderationis vinculo refrænetur, agit in præceps. Quid autem prodest illa *in archivis* memoriæ recondisse, quorum nullus est usus? Sicut enim de lana caprina contendere inofficiosum est, sic ea quæ inutiliter proferuntur, commendare memoriæ, ineptum & indiscretum est. Quis unquam inutilia folia, & aristas thesaurisans congessit, ut opibus abundet? Debuerat Aristoteles hanc compescuisse intemperiem eorum, qui indiscretam loquacitatem, dialecticæ exercitium putant. Et sane compescuerat, si audiretur. *Non oportet*, inquit, *omne problema, nec omnem positionem, considerare, sed quam dubitabit aliquis rationis egentium, & pœna, vel sensus. Nam qui dubitant utrum oportet Deos vereri, & parentes honorare, vel non, pœna indigent. Qui vero utrum nix alba est, aut non, sensus. Neque vero quorum propinqua est demonstratio, neque quorum valde longe: nam hæc quidem non habent dubitationem, illa autem magis, quam secundum exercitativam.* Hæc ille.

ille. Sed illi, eo inconsulto, imo & prohibente, semper, ubique, & de omnibus æque disputant: forte quia notitiam omnium æque habent.

CAP. IX.

Quod inefficax est dialectica, si aliarum disciplinarum destituatur subsidio.

ELOQUENTIAM *sine sapientia non prodesse*, celebre est, & verum: unde ipsam, ut prosit, à sapientia *contrahere*, manifestum est. Ergo & pro modulo sapientiæ, quam quisque adeptus est, eloquentia prodest: nocet enim hæc, si dissocietur ab illa. Ex quo liquet dialecticam, *quæ inter ministras eloquentiæ* expeditissima est, & promptissima, unicuique *prodesse* ad mensuram scientiæ suæ. Ei enim prodest plurimum, qui habet notiam plurimorum: & ei, qui pauca novit, minimum prodest. Nam sicut gladius Herculis in manu Pygmæi, aut pumilionis, inefficax est; & idem in manu Achillis, aut Hectoris, ad modum fulminis universa prosternit: sic Dialectica, si aliarum disciplinarum vigore destituatur, quodammodo manca est, & inutilis fere. Si aliarum robore vigeat, potens est omnem destruere falsitatem: &, ut minimum ei adscribam, sufficit de omnibus probabiliter disputare. Neque enim magnum est, si, more nostrorum, iugiter in se rotetur, se circumeat, sua rimetur arcana; & in illis duntaxat versetur, quæ nec domi, nec militiæ, nec in foro, nec in claustro, nec in curia, nec in Ecclesia, imo nusquam, nisi in schola, prosunt: ibi enim teneriori ætati plura indulgentur ad modum & modicum, quæ mox magis serius philosophiæ tractatus eliminat. Siquidem hic, cum ad maturam scientiæ vel vitæ venitur ætatem, non modo verba puerilia, & licentioris indulgentiæ, sed totos plerumque reiicit libros. Hoc est enim quod sub poëtici nube figmenti, in Mercurii & philologiæ docemur,

mur nuptiis, Deorum omnium auspicio contractis, & utiliter hominibus amplectendis. Ibi namque philologia, postquam cœli templa conscenderat, & purioris status nacta est libertatem, librorum copiam, quibus fœcunda erat, evomuisse *describitur*. Est autem cuique opifici facillimum de arte *sua* loqui: sed ex arte, quod artis est, facere, difficillimum est. Quis est enim medicus, qui non de elementis, & humoribus, & complexionibus, & morbis, & cæteris pertinentibus ad physicam, sæpe loquatur, & multum? Sed qui ad hoc convalescit, magis poterat ægrotare. Quis ethicus morum regulis, dum in lingua versatur, non abundat? Sed plane longe difficilius est ut exprimantur in vita. Mechanici opifices, facile singuli loquuntur de artibus suis, sed nemo eorum tam levi opera architectum exercet, aut pugilem. Idem est in reliquis. Sic de definitione, aut argumentis, aut genere, pro similibus loqui, facillimum est: sed eadem, ad artis explendum officium, in singulis facultatibus invenire, longe difficilius. Ergo qui disciplinarum inopia premitur, quam copiam Dialectica pollicetur, & præstat, non habebit.

CAP. X.

Quorum auctoritate præcedentia, & sequentia, constent.

CUM primum, adolescens admodum, studiorum causa migrassem in Gallias, anno altero postquam illustris rex Anglorum Henricus, Leo iustitiæ, rebus excessit humanis, contuli me ad Peripateticum Palatinum, qui tunc in monte sanctæ Genovefæ clarus doctor, & admirabilis omnibus præsidebat. Ibi, ad pedes eius, prima artis huius rudimenta accepi, & pro modulo ingenioli mei, quicquid excidebat ab ore eius, tota mentis aviditate excipiebam. Deinde, post discessum eius, qui

mihi

mihi præproperus visus est, adhæsi magistro *Alberico*, qui inter cæteros *opinatissimus* Dialecticus enitebat, & erat revera *nominalis secta* acerrimus impugnator. Sic ferme toto biennio conversatus in monte, artis huius præceptoribus usus sum Alberico, & magistro Roberto *Meludensi*; ut cognomine designetur, quod meruit in scholarum regimine (natione siquidem Angligena est:) quorum alter ad omnia scrupulosus, locum quæstionis inveniebat ubique: ut quamvis polita planicies, offendiculo non careret, & ut aiunt, scirpus ei non esset *enodis*. Nam & ibi monstrabat, quid oporteat enodari. Alter autem, in responsione promptissimus, subterfugii causa propositum nunquam declinavit articulum, quin alteram contradictionis partem eligeret, aut determinata multiplicitate sermonis, doceret unam non esse responsionem. Ille ergo in quæstionibus subtilis, & multus: iste in responsionibus perspicax, brevis, & commodus. Quæ duo, *pariter eis*, si *alicui* omnium contigissent, parem utique disputatorem nostra ætate non esset invenire. Ambo enim acuti erant ingenii, & studii pervicacis: & ut reor, magni præclarique viri in physicis studiis enituissent, si de magno literarum niterentur fundamento, si tantum institissent vestigiis maiorum, quantum suis applaudebant inventis. Hæc pro tempore, quo illis adhæsi. Nam postea unus eorum profectus Bononiam, dedidicit, quod docuerat: siquidem & reversus dedocuit. An melius, iudicent qui eum ante, & postea audierunt. Porro alter in divinis proficiens literis, etiam eminentioris philosophiæ, & celebrioris nominis assecutus est gloriam. Apud hos, toto biennio, sic locis assignandis assuevi, & regulis, & aliis rudimentorum elementis, quibus pueriles animi imbuuntur, & in quibus præfati doctores potentissimi erant, & expeditissimi, ut hæc omnia mihi viderer nosse

nosse tanquam ungus digitosque meos. Hoc enim plane didiceram, ut iuvenili levitate pluris facerem scientiam meam, quam esset. Videbar mihi sciolus, eo quod in iis quæ audieram, promptus eram. Deinde reversus in me, & metiens vires meas, bona præceptorum meorum gratia, consulto me ad grammaticum *de Conchis* transtuli, ipsumque triennio docentem audivi. Interim legi plura, nec me unquam pœnitebit temporis eius. Postmodum vero Richardum, cognomento Episcopum, hominem fere nullius disciplinæ expertem, & qui plus pectoris habet, quam oris, plus scientiæ, quam facundiæ, veritatis, quam vanitatis, virtutis, quam ostentationis, secutus sum: & quæ ab aliis audieram, ab eo cuncta relegi, & inaudita quædam, ad quadrivium pertinentia, in quo aliquatenus Teutonicum præaudieram Hardeivinum, didici. Relegi quoque Rhetoricam, quam prius cum quibusdam aliis à magistro Theodorico tenuitur auditam, paululum intelligebam. Sed eam postea à Petro Helia plenius accepi. Et quia nobilium liberos, qui mihi, amicorum & cognatorum auxiliis destituto, paupertati meæ solaciante Deo, alimenta præstabant, instruendos susceperam, ex necessitate officii, & instantia iuvenum urgebar quod audieram, ad memoriam crebrius revocare. Unde ad magistrum Adam, accutissimi virum ingenii, & quicquid alii sentiant, multarum literarum, qui Aristoteli præ cæteris incumbebat, familiaritatem contraxi ulteriorem: ut, licet eum doctorem non habuerim, mihi sua benigne communicaret, & se, quod aut nulli faciebat, aut paucis alienis, mihi patentius exponebat. Putabatur enim invidia laborare. Interim Willermum Suessionensem, qui ad expugnandam, ut aiunt sui, logicæ vestutatem, & consequentias inopinabiles construendas, & antiquorum senten-

sententias diruendas, machinam postmodum fecit, prima Logices docui elementa, & tandem iam dicto præceptori apposui. Ibi forte didicit idem esse ex contradictione cum Aristoteles obloquatur; quia idem cum sit, & non sit, non necesse est idem esse. Et item cum aliquid sit, non necesse est idem esse, & non esse. *Nihil* enim ex contradictione evenit, & contradictionem impossibile est ex aliquo evenire. Unde nec amici machina impellente urgeri potui, ut credam ex uno impossibili omnia impossibilia provenire. Extraxerunt me hinc rei familiaris angustia, sociorum petitio, & consilium amicorum, ut officium docentis aggrederer. Parui. Reversus itaque in fine triennii, reperi magistrum Gilbertum, ipsumque audivi in Logicis, & divinis: sed nimis cito subtractus est. Successit Robertus Pullus, quem vita pariter & scientia commendabant. Deinde me excepit *Simon Pexiacensis*, fidus lector, sed obtusior disputator. Sed hos duos in solis Theologicis habui præceptores. Sic fere *duodecennium* mihi elapsum est, diversis studiis occupato. Iucundum itaque visum est, veteres quos reliqueram, & quos adhuc Dialectica detinebat, in monte revisere socios, conferre cum eis super ambiguitatibus pristinis: ut nostrum invicem, ex collatione mutua, commetiremur profectum. Inventi sunt qui fuerant, & ubi: neque enim ad palmam visi sunt processisse ad quæstiones pristinas dirimendas, neque propositiunculam unam adiecerant. Quibus urgebant stimulis, eisdem & ipsi urgebantur, profecerant in uno duntaxat, *dedicerant modum*, *modestiam nesciebant:* adeo quidem ut de reparatione eorum posset desperari. Expertus itaque sum quod liquido colligi potest, quia sicut Dialectica alias expedit disciplinas, sic, si sola fuerit, iacet exsanguis & sterilis, nec ad fructum philosophiæ fœcundat animam, si aliunde non concipit.

CAP. XI.

Quid sola Dialectica possit.

EST tamen quod solitaria pollicetur & præstat, solius grammaticæ subnixa præsidio: propositas enim de se expedit quæstiones, sed ad alia non consurgit: quale est; an affirmare sit enunciare, & an simul exstare possit contradictio. Hoc autem quid ad usum vitæ conferat, si non est adminiculans alii, quisque diiudicet. Cæterum an voluptas bona sit: an præeligenda virtus, an in summo bonæ habitudines, an sit in indigentia laborandum, purus & simplex Dialecticus raro examinat: at in iis vivendi, vel ad beatitudinem, vel ad incolumitatem, versatur utilitas: licet enim logica seipsam expediat, propter alia tamen magis inventa est. Fere ergo, ut spiritus animalium disponit, & vegetat, & humores regit, & fovet ad vitam animalem, ab ipsis tamen humoribus nascitur, & subtilitate sua, & vigore, magnam molem agitat, & ad se disponit, *quantum non noxia tardant corpora:* sic logica ab aliis ducit originem, easque disponit, & movet quantum inertiæ & ignorantiæ nocumento non retardatur. Quod planum est iis, qui & artem disserendi noverunt, & alias disciplinas.

CAP. XII.

In quibus constet exercitium eius, & quo utatur instrumento.

VERSATUR exercitium Dialecticæ in omnibus disciplinis, siquidem quæstionem habet materiam: sed eam, quæ hypothesis dicitur, id est, quæ circumstantiis implicatur, relinquit oratori. Sunt autē circumstantiæ, quas Boëthius in quarto Topicorum enumerat, *quis, quid, ubi quibus adminiculis, cur, quomodo. quando.* Thesim vero vendicat sibi: id est, quæstionem, à prædictarum circumstantia-

stantiarum nexibus absolutam. Communiorem enim speculationem aggreditur, nec iure suo descendit ad singula: quod si quando evenit, hospitis more, bonis fruitur alienis. Porro instrumentum quo alterutra utitur, proposito suo deserviens, oratio est. Illa enim quæ iudicem movet alium à confligentibus, continua utitur oratione, & inductione frequentius; eo quod ad plures est, & plerumque populum captat: hæc autem intercisa oratione, & crebrius utitur syllogismis, quia de adversarii pendet iudicio, & ad unum est, cui si fidem fecerit, finem propositi apprehendit. Neque enim sermonem habet ad populum, nec arbitrium legis expectat. Ipsa quoque ratio, quam oratio vestit, & adminiculo sermonis, ad animam, per aurem, ingrediens, ipsam movet, itidem instrumentum est. Immo hæc est, quæ facit ut oratio sit instrumentum. Virtus enim orationis est mens atque sententia: sine qua nec vigere, nec movere potest oratio. Cum itaque quæstio sit materia, ratio vel oratio instrumentum, artis opera singulariter in eo versatur, ut instrumenti copiam faciat, & doceat usum eius: materiam enim præstant communiter & aliæ disciplinæ: siquidem undique emergunt quæstiones, sed non undique absolvuntur.

CAP. XIII.

Quanta utilitatis sit scientia probabilium, & quæ simpliciter necessaria non facile innotescant.

TRES itaque facultates, naturalis, moralis, & rationalis, materiam præstant: quia singulæ suas exponunt quæstiones. Quærit enim ethica, parentibus magis, an legibus, oporteat obedire, si forte dissentiant. Physica, Mundus æternus sit, aut perpetuus, aut initium habuerit, & sit finem habiturus in tempore, aut sit nihil horum. Logica, an contrariorum sit eadem disciplina, quoniam eorum

rum idem sensus. Quærunt ergo singulæ, & licet suis muniantur principiis, eis tamen Logica methodos suas, compendii scilicet rationes, communiter subministrat, unde non modo ad exercitationem, sed ad obviationes, & ad, secundum philosophiam, disciplinas utilissima est. Nam & de proposito methodum habens, facile argumentatur, & qui multorum opiniones sciens, non ab extraneis, sed à propriis loquitur documentis, commode obviat, immutans quicquid non bene dictum videtur: & qui circumstantes attendit rationes, in singulis verum facilius discernit à falso, & habilior redditur ad intelligendum & docendum, quod philosophantis propositum expetit, & officium exigit. Cum autem dialectica inquisitiva sit, ad omnium methodorum principia viam habet: siquidem ars quælibet suas habet methodos, quas nos figuraliter adviationes vel aditus possumus interpretari, & inquisitioni succedit inventio, nec apprehendit scientiæ fructum, cui quærendi displicet studium. Sed demonstrativa necessarias methodos quærit, & quæ illam rerum inhærentiam docent, quam impossibile est dissolvi: hoc enim duntaxat necessarium est, quod aliter esse impossibile est. Cæterum quia vires naturæ, aut nullus pene scrutatur, aut rarus, & numerum possibilium solus Deus novit, de necessariis plerumq; non modo incertum, sed & temerarium iudicium est. Quis enim novit penitus, quid esse possit, aut non possit? Si peperit, cum aliquo concubuit, & corrupta est, necessarium esse duxerunt secula multa. Sed tandem in fine temporum non necessarium esse, docuit integerrimæ virginis partus. Quod enim simpliciter necesse est, nullo modo aliter esse potest: mutari vero potest, quod à determinatione necesse est. Victorinus in Rhetoricis in explanatione necessarii hoc ipsum docet, & quod ad partum corruptio,

ptio, non quidem necessario, sed probaliter, consequatur. Augustinus quoque rationes, quæ necessariæ sunt, esse asserit sempiternas, & nullo modo evacuari posse. Probabilium vero rationes mutari posse palam est, nisi necessariæ fuerint. Unde constat quam arduum sit demonstratoris propositum, qui semper necessitatem sequitur, & à veritatis, quam profitetur, principiis non recedit. Si enim veritatem deprehendere, quæ (ut aiunt Academici nostri) tanquam in profundo putei latet, magnum est: quantæ vivacitatis est, non modo veritatem, sed ipsius necessitatis penetrare arcana, siquidem existentium, quam possibilium, facilior est assignatio? Vacillat itaque in naturalibus plerumque (corporalibus, & mutabilibus dico) ratio demonstrandi: sed in mathematicis efficacissime convalescit. Quicquid enim in numeris, proportionibus, figuris, similibusque ab ea colligitur, indubitanter verum est, & aliter esse non potest. Itaque ad demonstrandi scientiam non aspiret, cui probabilia nota non fuerint. Demonstrative ergo principia necessaria sunt: dialectice, probabilia. Unde & Dialecticus ab illis abstinebit, quæ nulli videntur, ne habeatur insanus: & à manifestis, ne palpare videatur in tenebris: & iis duntaxat insistet, quæ aut omnibus, aut pluribus, aut præcipuis, in unoquoque generum nota erunt.

CAP. XIV.

Item de eodem.

PRINCIPIA itaque Dialecticæ probabilia sunt; sicut Demonstrativa necessaria. Quod si quid probabile, & necessarium est, ad utraque poterit pertinere: sed aliunde ad alteram. Sola enim probabilitas dialectico sufficit. Unde Cicero in secundo Tusculanarum: *Nos qui sequimur probabilia, nec ultra quam quod verisimile occurrit, progredi pos-*

di possumus, & refellere sine iracundia, & refelli sine pertinacia parati sumus. Idem quoq; alibi: *Hanc nobis dat Academia nostra licentiam, ut quicquid probile occurrit, nostro iure liceat defendere.* Est autem probabile, quod habenti iudicium, etiam à superficie innotescit; sic quidem in omnibus, & semper, aut in paucissimis, & admodùm raro, aliter existens. Quod enim semper sic, aut frequentissime; aut probibile est, aut *videtur* probabile, etsi aliter esse possit. Tanto autem probabilius, quanto habenti iudicium facilius & certius innotescit. Sunt enim quædam tanta probabilitatis luce conspicua, ut etiam necessaria reputentur. Quædam autem, eo quod opinioni minus familiaria sint, vix ascribuntur probabilibus. Siquidem si opinio tenuis; iudicio vacillat incerto: si vehemens, transit in fidem, & ad iudicium certum aspirat. Si autem adhuc eius vehementia invalescat, ut aut non protendi, aut parum possit, licet infra scientiam sit, tamen scientiæ, quod ad certitudinem iudicii, coæquatur. Quod quidem palam est, authore Aristotele, in his, quæ sensu solo cognoscuntur, & aliter esse possunt. Ignotum enim erit, cum occiderit Sol, si adhuc feratur super terram, an in nostrum sit hemisphærium reversurus: eo quod tunc cesset sensus, per quem lationis eius habebatur scientia. Fides tamen lationis & reditus tanta est, ut aliquatenus videatur æquis cum scientia passibus ambulare. Si vero sensus scientiam parit eius, quod aliter esse non potest, ut si quis lineam, visu docente, longam sciat, aut superficiem coloratam, cessante visu non evanescit quidem scientia, eo quod rem ita esse necesse est. Ergo quod divisim im omnibus, vel in pluribus alicuius generis, invenitur, & universaliter in omnibus statuendum est: aut ferenda instantia in quo non sic. Est autem instantia alicuius, talis obvia positio, collectæ universitati præiudi-
cans.

cans. Scientia itaque probabilium copiosa, expeditissimam ad omnia viam parat.

CAP. XV.

Quæ propositio sit dialectica, & quid problema.

EST autem dialectica propositio, contra quam sic in pluribus se habentem, non est instantia: id est, argumentum ad positionem. Qui vero tales propositiones præ mente habet, & si quæ sunt positionum instantiæ, in omni genere controversandi, *ad alteram* quidem copiosus erit, & etiam, si philosohice secum exerceatur, non modice fœlix. Potens enim est de omni problemate, ethico scilicet, physico, & Logico probabiliter disputare. Est autem problema dialecticum, speculatio contendens vel ad electionem & fugam, vel ad veritatem & scientiam, aut ipsum, ut adminiculans ad aliquid aliud huiusmodi; de quo aut neutro modo opinantur, aut contrarie, plurimi sapientibus, aut sapientes plurimis, aut utrique iidem eisdem. Authorem definitionis indicat stylus, & Aristotelem faciunt verba manifestum. Sed & sensus verborum. Neque enim problema dialecticum censuit, quicquid inter affirmationem negationemq; deducitur, nec artis suæ opificem, in illius ventilatione credidit exercendum, quod nec per se, nec per aliud prædictarum disciplinarum alicui prodest. *Nam quod*, ait, *contendens ad electionem vel fugam*, etsi sint qui ad ethicas duntaxat quæstiones referendum putant, ego etiam ad physicas arbitror pertinere. Sed ad Logicas, aut nihil, aut minimum. Siquidem & ibi virtus, & vitium, & similia electioni vel fugæ materiam præstant: hic autem sanitas, ægritudo, causæ, signa, & circumstantiæ singulorum. Porro ad scientiam & veritatem trium disciplinarum quæstiones æque contendunt. Utrum voluptas eligenda sit, vel non, ethica speculatio, propter se utilis. Utrum

mundus æternus, vel non, speculatio quidem Physica est, ad scientiam & veritatem; & forte ad aliud prodest: ut cum creatus innotuerit, tanti operis veneremur authorem, cum transitoriis, vilescat moribus piis, eo quod vanitati subiectus est totus. An contradictoriarum sit semper altera vera, vel non, Logica speculatur, & ad aliud confert veritatis huius habere scientiam. Qui igitur de lana caprina contendunt iugiter, dialectica quidem problemata non exercent, & tam ab artificis materia, quam ab officio remoti sunt: siquidem materia eius thesis, vel positio est. Est autem positio, opinio extranea alicuius notorum secundum philosophiam, ut quoniam omnia moventur, quod Heraclitus, aut unum est Ens, quod Melissus statuit. Nullus enim, qui mentem habeat, deducet in quæstionem, quod nulli videatur, nec quod omnibus manifestum est, aut his, quorum iudicium obtinet. Nam hæc non habent dubitationem: illa autem nemo ponet. Quocirca nullam liberalium disciplinarum utiliorem esse crediderim, quam istam, à qua in omnes philosophiæ partes facilis & felix est processus: ad nullam enim scientiam invenitur infirmus, cui probabilia innotescunt.

CAP. XVI.

Quod omnes alii professores huius Aristoteli cedunt.

UNDE quidem manifestæ videtur insaniæ, illi detrahere disciplinæ, quæ omnes alias instruit, & sine cuius beneficio nullus recte investigationibus physicis procedit. Scripserunt de ea quamplures, & hi quidem sicut acutissimi, ita & diligentissimi philosophorum, quos omnes reprehendi palam est ab his, qui artem hanc criminantur. Studii namque detractio, authoris dubitata criminatio est. Unum scio, quod Cornificium posteritas illis nequaquam præferet: nam Aristoteles, Apuleius,

leius, Cicero, Porphyrius, Boëthius, Augustinus, ut Eudemum, Alexandrum, Theophrastum, & alios expositores taceam (quorum tamen celebris gloria est) omnes artis huius, velut triumphantricis, inter alias grandi præconio erexere vexillum. Sed cum singuli suis meritis splendeant, omnes se Aristotelis adorare vestigia gloriantur: adeo quidem, ut commune omnium philosophorum nomen *praeminentia quadam* sibi proprium fecerit. Nam & antonomatice, id est, excellenter, philosophus appellatur.

Hic ergo probalium rationes redegit in artem, & quasi ab elementis incipiens, usque ad propositi perfectionem evexit. Hoc autem planum est his, qui scrutantur, & discutiunt opera eius: voces enim primo significativas, id est, sermones incomplexos, de grammatici manu accipiens, differentias & vires eorum diligenter exposuit, ut ad complexionem enunciationũ, & inveniendi iudicandiq; scientiam facilius accedant. Sed quia ad hunc elementarem librum, magis elementarem quodam modo scripsit Porphyrius, eum ante Aristotelem esse credidit antiquitas prælegendum. Recte quidem si recte doceatur: id est, ut tenebras non inducat erudiendis, nec consumat ætatem. Indignum enim est si in quinque voculis addiscendis, quis vitam terat, ut ei desit spatium procedendi ad illa, quorum gratia debuerant hæc procedere. Unde quoniam ad alia introductorius est, nomine Isagogarum inscribitur. Itaque inscriptioni derogant, qui sic versantur in hoc, ut locum principalibus non relinquant, quibus ignotis, non est quod introducentis operæ gratia debeatur.

CAP. XVII.

Quam perniciose doceatur, & quæ fuerint de generibus & speciebus opiniones modernorum.

NOSTRI vero ad ostentationem scientiæ suæ, sic suos instituunt auditores, ut non intelligantur ab eis: & apices singulos secretis Minervæ gravidos opinantur. Quicquid unquam ab aliquo dictum aut factum est, excutiunt, & teneris ingerunt autoribus: ut vitio, quod à Cicerone arguitur, *sæpe minus intellecti sint ob rerum multitudinem*, quam ob difficultatem. Utile quidem est & obviantibus, sicut ait Aristoteles, nosse opiniones multorum; ut ex earum conflictu ad invicem, quicquid non bene dictum videtur, refelli valeat, aut mutari: sed nunc non erat his locus, cum oratio simplex, res brevis, & facilis quantum potest, debeatur introducendis. Adeo quidem, ut & multa in rebus difficilibus, facilius quam earum natura exigat, licentius proponantur: eo quod in puerilibus annis addiscuntur multa, quæ serior philosophiæ tractatus eliminat. Naturam tamen universalium hic omnes expediunt, & altissimum negotium, & maioris inquisitionis, contra mentem autoris explicare nituntur. Alius ergo consistit in vocibus (licet hæc opinio cum Rocelino suo fere omnino iam evanuerit:) alius sermones intuetur, & ad illos detorquet, quicquid alicubi de universalibus meminit scriptum. In hac autem opinione deprehensus est Peripateticus Palatinus Abaelardus noster, qui multos reliquit, & adhuc quidem aliquos habet professionis huius sectatores *& testes.* Amici mei sunt: licet ita plerumque captivatam detorqueant literam, ut vel durior animus, miseratione illius moveatur. Rem de re prædicari monstrum ducunt; licet Aristoteles monstruositatis huius auctor sit, & rem de re sæpissime asserat

afferat prædicari: quod palam est, nisi dissimulent, familiaribus eius. Alius versatur in intellectibus, & eos duntaxat genera dicit esse, & species. Sumunt enim occasionem à Cicerone & Boëthio, qui Aristotelem laudant Auctorem, quod hæc credi & dici debeant notiones. Est autem, ut aiunt, notio ex ante percepta forma cuiusque rei cognitio, enodatione indigens. *Et alibi:* Notio est quidam intellectus, & simplex animi conceptio. Eo ergo deflectitur quicquid scriptum est, ut intellectus aut notio, universalium universitatem claudat. Eorum vero, qui rebus inhærent, multæ sunt & diversæ opiniones; siquidem hic, ideo quod omne quod unum est, numero est, aut rem universalem, aut unam numero esse, aut omnino non esse concludit. Sed quia impossibile substantialia non esse, existentibus his quorum sunt substantialia, denuo colligunt, universalia singularibus, quod ad essentiam, unienda. Partiuntur itaque status duce *Gautero de Mauritania*, & Platonem, in eo quod Plato est, dicunt individuum; in eo quod homo, speciem: in eo quod animal, genus; sed subalternum: in eo quod substantia, generalissimum. Habuit hæc opinio aliquos assertores: sed pridem hanc nullus profitetur. Ille idæas ponit, Platonem æmulatus, & imitans Bernardum Carnotensem, & nihil præter eas, genus dicit esse vel speciem. Est autem idæa, sicut Seneca definit, eorum, quæ natura fiunt exemplar æternum. Et quoniam universalia corruptioni non subiacent, nec motibus alterantur, quibus moventur singularia, & quasi ad momentum, aliis succedentibus, alia defluunt, proprie & vere dicuntur esse universalia. Siquidem res singulæ verbi substantivi nuncupatione creduntur indignæ, cum nequaquam stent, & fugiant, nec expectent appellationem: adeo namque variantur qualitatibus, temporibus, locis, & multimodis proprietatibus,

bus, ut totum esse eorum non status stabilis, sed mutabilis quidem transitus videatur. Esse autem, inquit Boëthius, ea dicimus, quæ neque intensione crescunt, neque retractione minuuntur, sed semper suæ naturæ subnixa subsidiis sese custodiunt. Hæc autem sunt quantitates, qualitates, relationes, loca, tempora, habitudines, & quicquid quodammodo adunatum corporibus invenitur. Quæ quidem corporibus adiuncta mutari videntur: sed in natura sui immutabilia permanent. Sic & rerum species transeuntibus individuis permanent eædem; quemadmodum præterfluentibus undis, *motus amnis manet in flumine:* nam & idem dicitur. Unde illud apud Senecam, (alienum tamen) *bis in idem flumen descendimus, & non descendimus.* Hæ autem ideæ, id est, exemplares formæ, rerum primævæ omnium rationes sunt, quæ nec diminutionem suscipiunt nec augmentum; stabiles & perpetuæ: ut etsi mundus totus corporalis pereat, nequeant interire. Rerum omnium corporalium numerus consistit in his: & sicut in libro de libero arbitrio videtur astruere Augustinus, quia hæ semper sunt, etiamsi temporalia perire contingat, rerum numerus nec minuitur nec augetur. Magnum profecto est, & notum philosophis, contemplantibus altiora, quod isti pollicentur: sed, sicut Boëthius, & alii multi testantur auctores, à sententia Aristotelis penitus alienum est. Nam & ipse huic sententiæ, sicut evidens est in libris eius, sæpius adversatur. Egerunt operosius Bernardus Carnotensis, & eius sectatores, ut componerent inter Aristotelem & Platonem, sed eos tarde venisse arbitror, & laborasse in vanum ut reconciliarent mortuos, qui, quandiu in vita licuit, dissenserunt. Porro alius ut Aristotelem exprimat, cum Gilberto Episcopo Pictavensi, universalitatem formis nativis attribuit, & in earum conformitate laborat.

laborat. Est autem forma nativa, originalis exemplum, & quæ non in mente Dei consistit, sed rebus creatis inhæret. Hæc græco eloquio dicitur εἶδος, habens se ad idæam, ut exemplum ad exemplar; sensibilis quidem in re sensibili, sed mente concipitur insensibilis: singularis quoque in singulis, sed in omnibus universalis. Est & alius, qui, cum Gausleno Suessionensi Episcopo, universalitatem rebus in unum collectis attribuit, & singulis eandem demit. Exinde, cum ad interpretandas auctoritates ventum est, laborat præ dolore: quia in locis pluribus *rictum literæ indignantis ferre non sustinet*. Est aliquis qui confugiat ad subsidium novæ linguæ, quia latinæ peritiam non satis habet: nunc enim, cum genus audit, vel species, res quidem dicit intelligendas universales, nunc rerum *materiem* interpretatur. Hoc autem nomen in quo auctorum invenerit, vel hanc distinctionem, incertum habeo: nisi forte in *glossematibus*, aut modernorum linguis doctorum. Sed & ibi quid significet non video, nisi rerum collectionem cum Gausleno, aut rem universalem, quod tamen fugit *materiem* dici; nam ad utrumque potest ab interpretatione nomen referri: eo quod materies, rerum numerus, aut status, dici potest, in quo talis permanet res. Nec deest qui rerum status attendat, & eos genera dicit esse, & species.

CAP. XVIII.

Quod posteriores semper priorum opiniones immutant.

LONGUM erit, & à proposito penitus alienum, si singulorum opiniones posuero, vel errores: cum, ut verbo Comici utar, *fere quot homines, tot sententiæ*. Nam de magistris aut nullus, aut rarus est, qui doctoris sui velit inhærere vesti-

vestigiis. Ut sibi faciat nomen, quisque proprium cudit errorem :- sicque fit, ut dum se doctorem corrigere promittit, seipsum corrigendum, aut reprehendendum, tam discipulis, quam posteris præbeat. Ego ipse mihi legem hanc non ambigo imminere, ut dum ab aliis dissentio, & dissensum scripto profiteor; me obiicio reprehensionibus plurimorum. Qui enim loquitur iudicatur ab uno, vel à paucis: sed qui scribit, omnium sententias excipit, & totius orbis, & omnis ætatis se exponit iudicio. Ut autem cum doctoribus mitius agam, sæpius ad nomen, quam ad rem, videntur plurimi disputare. Nihil tamen est quod artis huius minus deceat professorem, quoniam modus hic viro gravi inconvenientissimus est. Ut enim ait Aristoteles, omnino verendum dialecticis huiusmodi ad nomen disputare, nisi quis aliter non possit de proposito disputare. Sane in articulis, ubi plurimum diffidere videntur, alter alterius interpretationem admittit, etsi eam contendat esse ineptam. Itaque vicissim ducunt in crimine sermonem, non sensum alienum.

CAP. XIX.

In quo non sit parcendum doctoribus huiusmodi.

SIT ergo quod sententiis parcam, in quibus nec ipsi, si interpretationes invicem supponere liceat, diffident: pauca tamen sunt in quibus eis non arbitror ignoscendum. Primum quod onera importabilia teneris auditorum humeris imponunt. Deinde, quod docendi ordine prætermisso, diligentissime cavent, ne singula *quæque locum teneant, sortita decenter:* finem enim artis, ut sic dixerim, legunt in titulo, & non modo Topicorum, sed Analyticorum & Elenchorum vim Porphyrius prædocet. Postremo quod quasi ab adverso petentes, veniunt contra mentem auctoris, & ut Aristo-

Aristoteles planior sit, Platonis sententiam docent, aut erroneam opinionem, quæ & aliquo errore deviat à sententia Aristotelis & Platonis. Siquidem omnes Aristotelem profitentur.

CAP. XX.

Sententia Aristotelis de generibus & speciebus circumvallata rationibus multis, & multarum testimonio scripturarum.

PORRO hic, genera & species non esse, sed intelligi tantum asseruit. Quid ergo ad rem attinet quærere, *quid genus sit*, si illud omnino non esse constiterit? In eo enim, quod non est, inepte quæritur, quid, quantum, aut quale est: si enim substantiam tuleris cuiq;, nihil ei relinquitur aliorum. Ergo si Aristoteles verus est, qui eis esse tollit: inanis est opera præcedentis investigationis, in inquisitione substantiæ, quantitatis, aut qualitatis, aut causæ; cum illius quod non est substantia, aut quantitas, aut qualitas nequeat assignari: aut causa propter quam, quod non est, hoc aut illud sit, aut tantum, aut tale. Quare ab Aristotele recedendum est, concedendo ut universalia sint, aut refragandum opinionibus, quæ eadem *vocibus*, *sermonibus*, *sensibilibus rebus*, *ideis*, *formis*, *nativis*, collectionibus aggregant; cum singula horum esse non dubitantur. Qui autem ea esse statuit, Aristoteli adversatur. Nec verendum ut cassus sit intellectus, qui ea perceperit seorsum à singularibus, cum tamen à singularibus seorsum esse non possint. Intellectus enim quandoque rem simpliciter intuetur: velut si hominem per se intueatur, aut lapidem, & ob hoc simplex est: quandoque gradatim suis incedit passibus, ut si hominem albere, vel equum currere contempletur. Et hic quidem dicitur esse compositus. Porro simplex rem interdum inspicit *ut est*, ut si Platonem attendat: interdum

dum alio modo: nunc enim componendo, quæ non sunt composita, nunc abstrahendo, quæ non possunt esse desiuncta. Qui enim hircocervum cogitat, aut centaurum, ignotam, naturæ hominis ad bestiam, aut bestiæ ad bestiam, compositionem opinatur. At qui lineam, aut superficiem attendit sine corpore, formam utique contemplationis oculo à materia desiungit: cum tamen sine materia forma esse non possit. Non tamen formam sine materia esse abstrahens hic concipit intellectus (compositus enim esset,) sed simpliciter alterum sine altero, cum tamen sine altero esse non possit, intuetur. Nec hoc quidem simplicitati eius præiudicat, sed eo simplicior est, quo simpliciora, sine aliorum admixtione, perspicit singulatim. Hoc autem naturæ rerum non adversatur, quæ ad sui investigationem hanc potestatem contulit intellectui, ut possit coniuncta disiungere, & desiuncta coniungere.

Cæterum componens, qui desiuncta coniungit, inanis est: abstrahens vero fidelis, & quasi quædam officina omnium artium. Et quidem rebus existendi unus est modus, quem scilicet natura contulit, sed easdem intelligendi aut significandi, non unus est modus. Licet enim esse nequeat homo, qui non sit iste, vel alius homo, intelligi tamen potest & significari: ita quod nec intelligatur, nec significetur iste, vel alius. Ergo ad significationem incomplexorum, per abstrahentem intellectum genera concipiantur, & species: quæ tamen, si quis in rerum natura, diligentius à sensibilibus remota, quærat, nihil aget, & frustra laborabit: nihil enim tale natura peperit. Ratio autem ea deprehendit, substantialem similitudinem rerum differentium pertractans apud se, definitque, sicut Boëthius ait, generale conceptum suum, quod de hominum conformitate perpendit, sic: *animal ratio-*

rationale mortale. Quod utique, nisi in singularibus, esse non potest. Sunt itaque genera & species non quidem res à singularibus actu & naturaliter alienæ, sed quædam naturalium & actualium phantasiæ, renitentes intellectui, de similitudine actualium, tanquam in speculo nativæ puritatis ipsius animæ, quas græci *ἐννοίας* sive *εἰκονόφαντας* appellant, hoc est rerum imagines in mente apparentes. Anima enim quasi reverberata acie contemplationis suæ, in seipsa reperit, quod definit: nam & eius exemplar in ipsa est, exemplum vero in actualibus. Sicut enim cum in grammatica dicitur, *nomina quæ sic desinunt, feminina, vel neutra sunt*, generalis quædam præscribitur ratio, quæ quasi multorum declinabilium exemplar est, exempla vero in omnibus terminationis dictionibus manifesta sunt: sic quædam exemplaria concipiuntur in mente, quorum exempla natura formavit, & sensibus obiecit. Illa itaque exemplaria, cogitabilia quidem sunt, & sunt quasi phantasiæ & umbræ existentium, secundum Aristotelem: quas si quis apprehendere nititur per existentiam, quam habent à singularibus separatam, velut somnia elabuntur. Monstra enim sunt, & soli intellectui patent. Quod autem universalia dicuntur esse substantialia singularibus, ad causam cognitionis referendum est, singulariumque naturam: hoc enim in singulis patet, siquidem inferiora, sine superioribus, nec esse, nec intelligi possunt. Homo namque non est, nisi sit animal. Sed nec intelligitur homo, quin cointelligatur animal: quoniam homo est animal tale. Sic in Platone, homo quoniam Plato & est, & intelligitur talis, aut iste homo. Ad hoc autem ut sit homo, exigitur esse animal, nec convertitur, ut animal esse non possit, aut intelligi, si non sit, aut non intelligatur homo: nam in ratione hominis, est *animal*; sed non in animalis ratione est homo. Quia

ergo tale, exigit tale, & non exigitur à tali, tam ad essentiam, quam ad notitiam, ideo hoc illi substantiale dicitur esse. Idem est in individuis; quæ exigunt species, & genera, sed nequaquam exiguntur ab eis. Hoc enim nec substantiam habebit, nec in notitiam veniet, nisi sit species, aut genus, id est, nisi quid sit, aut innotescat tale, vel tale. Universalia tamen & res dicuntur esse, & plerumque simpliciter esse: sed non ob hoc, aut moles corporum, aut subtilitas spirituum, aut singularium discreta essentia in eis attendenda est. Nam & ea, quæ iacent sub affirmatione & negatione, *res* dicuntur, & vera sæpissime dicuntur esse: nec tamen substantiis vel accidentibus aggregantur, aut nomen *suscipiunt* creatoris, aut creaturæ. Siquidem, ut ait *Vlgerius* venerabilis Andegavorum Episcopus *in Venalitio disciplinarum, gratiosum ad invicem debet esse verbi commercium*: nam in philosophantium foro exuberat bonitas, & verba distrahuntur ad gratiam. Itaque detur ut sint universalia, aut etiam ut res sint, si hoc pertinacibus placet; non tamen ob hoc verum erit, rerum numerum augeri vel minui pro eo, quod ista non sunt in numero rerum. Si quis universalia seorsim recenseat, numero quidem inveniet esse subiecta, sed cui singularium numerus non aggregatur. Sicut enim collegiis aut corporibus non connumerantur capita, aut capitibus corpora, sic nec universalia singularibus, nec singularia numeri accessione universalibus accrescunt: numerus enim duntaxat illa complectitur, quæ eiusdem rationis sunt, & quæ in singulis rerum generibus natura discrevit. Nihil autem universale est, nisi quod in singularibus invenitur. Seorsum tamen à multis quæsitum est, sed tandem nihil invenerunt omnes in manibus suis: quoniam seorsum à singularibus, nihil est, nisi forte qualia sunt vera, aut similia complexorum significata

cata

cata sermonum. Nec moveat quod singularia & corporea, exempla sunt universalium, & incorporalium; cum omnis ratio gerendi (ut ait Augustinus) incorporea sit, & insensibilis, illud tamen quod geritur, & actus, quo geritur, plerumque sensibilis sit. Ergo quod mens communiter intelligit, & ad singularia multa æque pertinet: quod vox communiter significat, & æque de multis verum est, indubitanter universale est. Sed & hoc ipsum, scilicet quod intelligitur, quod significatur, benignius interpretandum est, ut nequaquam ad disputandi decurratur angustias, & artis grammaticæ subtilitatem; quæ ex sui natura, nisi venia licentiæ impetrata, demonstrativas dictiones, infinitas esse non patitur: sed nec relativas, vagas esse permittit, quin earum significatio, aut determinatione personæ, aut actus, aut activis alterius coarctetur. Siquidem relativa dictio est, quæ significat rem, ut de qua præcessit sermo, vel cogitatio. Itaque cum dicitur sapiens est, & fœlix, *qui* bona novit, & *ea* fideliter exercet, relativæ dictiones, scilicet *qui* & *ea*, etiamsi personam non exprimant, actus cognoscendi determinatione, à sua quodammodo infinitate arctantur. Necesse tamen est aliquem unum dictionibus subesse, qui & bona noverit, & exerceat, & ex eo fit fœlix.

Nam ut nihil certum & finitum sit, in quod cadat relatio, non contingit, sine vitio aut figura. Unde si equus promittatur in genere, & dicat stipulator, equus qui mihi promissus est, sanus aut æger est, cum omnis equus sit aut sanus aut æger, arguitur nugari, eo quod non est equus, qui sit ei promissus. Non dico, *non est*, eo quod non existat, nam & illud quod non existit, ut partus Arethusæ, in certissimam deducitur obligationem, sed quia species, id est, res discreta, obligationem generis non attingit. Cum enim dico, quod pro-

mittitur, quod significatur, quod intelligitur, & similia, discretum aliquid promissioni, aut significationi subiectum est: si tamen propria est ipsa relatio, fiunt relationes in genere, quæ, salvo intellectu veri, nequeunt revocari ad speciem. Ut cum dicitur, *mulier quæ salvavit, damnavit. Lignum quod mortis, & vitæ causam dedit: & quas boreas aufert, revehit mitis zephyrus frondes.* Sic & in iis, quæ prædixi, relativas dictiones accipiendas arbitror, ut non decurrant ad speciem, id est, ad definitum aliquod, quod discernant, sed subsistant in genere. Puta quod significatur hoc nomine *homo*, species est, quoniam & homo significatur: & homo animalium species est. Quod significatur hoc nomine *animal*, est genus: nam & animal significatur, & animal genus rerum est: est enim significatū vocis, in quod descendit, aut quod animus rationabiliter concipit ex voce audita. Itaque qui audit hanc vocem homo, nec omnes percurrit homines (quoniam hoc infinitum, & vires excedit) nec tenetur in uno, quoniam hoc imperfectum, & ad doctrinam parum. Sic & qui definit animal esse substantiam animatam, atque sensibilem, non aliquid, nec imperfectum, nec omne definit, ne laboret in infinitum. Singulum enim horum non simpliciter quid significat, aut definit, sed potius quale quid, non enim simpliciter hoc, sed potius quid tale. Simile est quod Galenus in τέχνῃ medicinam *dicit scientiam sanorum, ægrorum, & neutrorum.* Non inquit, omnium, quoniam hoc infinitum: non quorundam, quoniam hoc ad artem imperfectum, sed potius *quorum qualium*. Item Aristoteles: Genera, inquit, ad species, circa substantiam, qualitatem determinant: non enim simpliciter *quid*, sed quodam modo *quale quid* determinant. Item in Elenchis: homo & omne commune, non *hoc aliquid, sed quale quid*, vel *ad aliquid aliquo modo*, vel *huiusmodi* quid significat. Et post pauca: manifestum

ποῖον τινῶν.

festum

festum quoniam non dandum *hoc aliquid esse*, quod communiter prædicatur de omnibus, sed aut quale, aut ad aliquid, aut quantum, aut talium quid, significare. Profecto quod non est *hoc aliquid*, significatione expressa non potest explanari quid sit. Existentium enim à natura certus est finis, & singula suis ab invicem proprietatibus discreta sunt, sed eorumdem est plerumque minus finita cognitio, & quodammodo conceptio vaga. Nec istis præiudicat, quod fere in omnium ore celebre est, aliud scilicet essequod appellativa significant, & aliud esse quod nominant. Nominantur singularia, sed universalia significantur. Plane si relationem simplicem, quæ fit in genere, quis attendat, præcedentibus nihil obest: si vero discretionem quærit, forte non palam est, quod discernat. Regulariter proditum est, quia Demonstratio, primam; relatio, secundam facit cognitionem. Porro cognitio, rem, quatenus novit, sibi, quadam mentis capacitate definiens, circumscribit. Ut nec prima, nec secunda possit procedere cognitio, si res usquequaque occurrat animo infinita Omnis enim scientia, sive notitia craturæ, finita est.: solius autem Dei, quoniam infinitus est, scientia infinita: suo tamen fine, scilicet infinito, quamlibet infinita, certissime *definit*, & immensitatis suæ scientia, & sapientia, cuius numerus, aut finis non est, *circumscribit*. Sed nos modulum humanum prosequimur, qui non primam, non secundam, non tertiam, sed nec aliquam rei infinitæ, nisi quatenus ignota, aut infinita est, sibi scientiæ gloriam vendicat. Omnis itaque dictio, quæ demonstrative aut relative significat, aut non satis proprie ponitur, aut certo, & sua ratione definito, innititur subiecto; alioquin suo privabuntur officio: cum ratio cognitionis certitudinis finem quærat, aut teneat. Frequens tamen est usurpatio, & illicitorum ex causa commodita-
 tis,

tis, plerumque multus est usus. Admittitur itaque non modo ad cavillationem eorum, quibus de quavis materia satis est *oggarrire*: sed etiam ad statuendam, in auditoribus bonæ fidei, veri intelligentiam, *quia omnis homo diligit se.* Quod si ex relativæ dictionis proprietate discutias, incongrue dictum forte causaberis, & falsum: siquidem *nec omnis omnem diligit*, nec aliquis est qui diligatur ab omni, ut sive collective, sive distributive accipiatur, quod dictum est, omnis, pronomen relativum, *se*, quod subiungitur, nec alicui omnium, veraciter aptetur. Est itaque licentiosa relatio, & quasi legis suæ venia impetrata, fidem universalis de singularium veritate convincit. Quoniam enim in singulis verum est, quia quisque diligat se, & distributiva ratione quadã, de universis in commune affirmatur, *quod omnis homo diligit se*, benignius quidem accepta relatione intelligitur, *quam ut*, ex angustia Grammaticæ, vel universitatem colligat, vel aliquod singulorum, ab universitate singulatim excerpat. Unde ex sententia eorum, qui angustiis & subtilitatibus semper insistunt, nec bonæ fidei rationem in colloquiis aut lectionibus curant, hæc potius enuntiationis forma est, quam regularis formæ enunciatio. Idem quoque asserunt, quotiens pronominis fit ad nomen appellativum relatio, eo quod pronomen, quod semper demonstrativum, aut relativum est, proprii nominis expleat vicem: si tamen primæ inventionis causæ recte respondeat, nam interdum ex indulgentia satius evagatur. Itaque cum dicitur, si aliquid est homo, illud est animal, non tam hypotheticæ dictionis consequentia est, quam, in hypothetice dicendis, consequentiæ forma. Illud enim quod dicitur, nec refertur ad hominem, ex angustia disputandi, nec *alio* patet certum quid, quo referatur. Unde & importunitates multæ, ab his, qui rerum ignaros, aut benignio-

nigniores ingenii homines vexant, cum ipsi inquieti obiurgatores, & pervicaci instantiæ insistentes, aut ex ignorantia, aut ex protervitate laborent, non aviditate conproficiendi. Ergo sicut cognitio certitudinem quærit, sic *demonstrativa*, & *relativa*, quæ aut primam, aut alteram faciunt cognitionem, certo & definito innituntur subiecto, & illud, si proprie fuerint posita, animo singulariter ostendunt. Sed esto, ut *statum aliquem* generalem, appellativa significent (non enim contentionibus delector, qui me in his, quæ sunt dubitabilia sapienti, academicum esse pridem professus sum,) status ille quid sit, in quo singula uniuntur, & nihil singulorum est, etsi aliquo modo somniare possim; tamen quomodo sententiæ Aristotelis coaptetur, qui universalia non *esse* contendit, non perspicuum habeo. Sed & nomina, quæ præmisi, *incorporeum*, & insensibile, universalibus convenire, privativa in eis duntaxat sunt, nec proprietates aliquas, quibus natura universalium discernatur, illis attribuunt: siquidem nihil incorporeum, aut insensibile, universale est. Nam quicquid incorporeum est, aut Spiritus est, aut proprietas corporis, aut Spiritus. Quod si in rem universalem non cadit, utique non recte *incorporei* suscipit nomen. Quid est autem incorporeum, quod non sit substantia creata *à Deo*, vel ipsi concretum? Ita si universalia incorporea sunt, aut sunt substantiæ, corpora scilicet, aut Spiritus, aut concreta his, & ex causa suæ existentiæ, & quodam substantiæ contactu, sunt obnoxia creatori. Valeant autem, imo dispereant universalia, si ei obnoxia non sunt. Omnia per ipsum facta sunt: *Vtique tam subiecta formarum, quam forma subiectorum:* ut sint, quod à suis qualitatibus, vel à suis afaffectibus dicuntur. Ut substantia ab eo substantia sit, sit quanta, sit qualis, sit ad aliquid,

sit alicubi, sit aliquando, & aliquid habeat, aut faciat, aut patiatur, illo auctore, per quem est omnis substantia, omnis proprietas substantiæ, omnis pars, omnis quoque compago partium. Formæ quoque tam substantiales, quam accidentales, habent ab ipso ut sint, & ut suos in subiectis operentur effectus. Quod itaque ei obnoxium non est, omnino nihil est. Licet enim Stoici Deo ponant materiam coæternam, & formæ dicant nullum extitisse principium, tria ponentes principia, materiam, formam & Deum, non creatorem quidem, sed prædictorum conciliatorem; & alii quidam professione, & affectu philosophi, sed nequaquam ad plenum veri notitiam assequentes, plura mentiantur principia: rerum omnium unum principium est, à quo quicquid vero nomine censetur aliquid. Ut enim ait Augustinus, formatam creavit Deus materiam: siquidem, etsi alicubi dicatur *informis*, nunquam omnino extitit sine formis. Investigationi ergo ratio, non actui servit, quonam ὕλην, quæ informis nec est, nec esse, sed nec plene intelligi potest, deductis quodammodo formarum exuviis, usque ad quandam nuditatem sui, propriumque defectum intellectus prosequitur. Vires enim rationis quodammodo circa rerum principia evanescunt. Inde est, quod Boëthius, in libro contra Nestorium & Eutychem, naturam definiens, ait illam esse earum rerum, quæ cum sint, quoquo modo intellectu capi possunt. Exponens autem vim definitionis, *quoquo modo*, *hoc verbum*, propter Deum & materiam dicit appositum: quia in eorum scrutinio humanus deficit intellectus. Porro materiam Deus fecit ex nihilo; ipsique materiæ concreta est forma, eo quod simul æque de nihilo creata: ita tamen, ut sicut *discretionis* formæ, ita privilegium existendi materiæ

riæ

riæ relinquatur. Quodam enim modo, per materiam existit forma: sicut discernitur materia ipsa, per formam. Nam nec forma, res per se existens est, nec materia sine formæ beneficio, discreta. Chaos erit, aut potius mundus sensibilis nihil erit, nisi rerum effigies, formis adhibitis natura componat. Eo spectat illud Boëthii in primo de Trinitate: *omne esse, ex forma est*, quod & subiectis declarat exemplis. Statua enim, inquit, non habere, quod materiæ eius est statua, dicitur: sed ab Hectorea vel Achillea forma, quæ æri impressæ sunt. Item æs, non à terra, quæ eius materia est, æs dicitur, sed à formis quas à natura accepit. Terra quoque ipsa, non ἀπὸ τῆς ὕλης, quæ materia eius est, dicitur terra, sed à siccitate & gravitate, quæ formæ sunt. Cuilibet ergo, esse quod est, aut quale, aut quantum est, à forma est. Sed sicut materia habet ut possit hoc esse, aut tantum, aut tale: sic & formæ habent à conditore ut possint vel hoc, vel aliquid facere, puta animal, aut lignum, aut tantum, aut tale. Cæterum etsi mathesis,. quæ doctrinaliter in abstractionibus versatur, & subtilitate sua, naturaliter coniuncta, disiungit, hæc vicissim separatimque discutiat, ut natura compositorum fidelius & expressius teneatur: tamen alterum sine altero esse non potest, ut vel materia sit informis, vel forma sine subiecto sit maius. *Alterius sic altera poscit opem res, & coniurat amice.* Unde ab initio creata memorantur cœlum & terra, deinde ornatus tam eorum, quam illorum quæ interiecta sunt media, inter ignem & aquam, quæ quasi prima mundani corporis fundamenta iecit Deus: & in ipsa expressione rerum habita est mentio specierum. Non illarum dico, quas Logici fingunt non obnoxias creatori: sed formarum, in quibus res prodierunt primo in essentiam suam, & in humanum intellectum demum: nam hoc ipsum

quod aliquid cœlum, aut terra dicitur, formæ effectus est. Item produxit, inquit, terra herbam virentem, & lignum tale vel tale: ut materiæ formas doceret esse concretas, & Deum, sicut herbæ, ita & viroris auctorem. Nam sine eo factum est nihil: sed profecto quicquid ab uno principio est, unum numero est, ipsumque bonum, imo & valde bonum, quoniam ab optimo est. Voluit enim Deus cuncta similia sui effici, prout natura cuiusque, ex divinæ dispositionis decreto, capax bonitatis esse poterat: & sic facta sunt, approbante Deo, opifice rerum, cuncta quæ fecerat, valde bona. Ergo si genera & species à Deo non sunt, omnino nihil sunt. Quod si unumquodque eorum ab ipso est, unum plane, & idem bonum est. Si autem quid unum numero est, protinus & singulare est. Nam quod quidam unum aliquid dicunt, non quod in se, sed quod multa vivat expressa plurium conformitate, articulo præsenti non derogant: illud enim nec statim, nec satis unum est, aut utique singulare est. Quantumlibet conformia sint opera Dei, omnia singularia sunt vicissim discreta, *illo sic disponente, qui omnia creavit in numero, ad distinctionem, & pondere, ad generis dignitatem*, & mensura ad modum quantitatis certæ, infinitam sibi reservans in omnibus auctoritatem. Cætera enim omnia finita sunt. Omnis namque substantia, accidentium pluralitate, numero subest. Accidens autem omne, & forma quælibet, itidem numero subiacet: sed non accidentium aut formarum participatione, sed singularitate subiecti. Habet itidem *pondus suum*, vel pro veneratione formæ, si substantia est, vel pro dignitate effectus, si sit forma. Hinc est, quod hominem, in substantiis, ex formæ reverentia, brutis præferimus; quoniam rationalis est: & rationalitatē præponimus colori, eo quod facit rationale. *Mensura* vero in eo consistit,

stit, quod res omnis certa quantitatis lege finitur: ut nec accidens sive forma, rem subiectam; nec res subiecta, accidentis, aut formæ modum excedat. Nam & color in toto diffunditur corpore, eiusque termino limitatur: & corpus ad coloris disponitur quantitatem, nec excedit, nec infra subsistit. Sic & quodlibet accidens, *in toto* sui subiecto est totaliter, *sed totius* partialiter, *si pro parte.* Et quodlibet subiectum accidentis sui limitibus coæquatur. Hoc idem de generibus, & speciebus protestari non vereor. Quin mundo reclamāte dicam, *quoniam à Deo sunt,* aut omnino nihil sunt. Clamat mecum & *Dionysius Areopagita*, & numerum, quo discernuntur, pondus quo statuuntur, mensuram, qua diffiniuntur omnia, Dei dicit imaginem. *Siquidem Deus, sine numero, numerus est, pondus sine pondere, sine quantitate, mensura. In quo* solo creata sunt omnia, quæ facta sunt, *in numero*, pondere & *mensura.* Unde Augustinus: *invisibiles differētias invisibilium, solus ille ponderare potuit, qui omnia in numero, pondere, & mensura disposuit, id est, in seipso, qui est mensura, omni rei modum præfigens: & numerus, omni rei speciem præbens: & pondus, omnem rem ad stabilitatem trahens*, id est, *terminans*, & formans, & ordinans omnia. In operibus sex dierum in genere suo bona singula creata memorantur, nec tamen creationis universalium mentio aliqua facta est: nec oportuit quidem, si essentialiter singularibus unita sunt, aut si Platonicum dogma obtineat. Alioquin unde esse habeant, aut cœperint, nusquam memini me legisse. Ergo duntaxat intelliguntur, *secundum Aristotelem*, universalia: sed in actu rerum nihil est quod sit universale. A modo enim intelligendi figuralia hæc, & licenter quidem, & doctrinaliter, nomina indita sunt. Nam omne quod homo est, *iste vel ille est*, id est, res singularis est: sed quia intelligi potest homo, ita quod nec iste intelligatur,

gatur; nec ille, nec aliquid singularitate essentiæ unum; & secundum intellectum illum deliberari potest de re subiecta, id est, actualiter exemplificari, ob intellectus communitatẽ, & res quæ sic intelligi potest, etsi à nullo intelligatur, dicitur esse communis: res enim sibi conformes sunt, ipsamque conformitatem deducta rerum cogitatione, perpendit intellectus. Siquidem homo homini conformis est, in eo quod uterq; est homo, etsi personalibus proprietatibus differant. Habet autẽ commune cum equo (à quo tota specie, id est, universa naturę suæ forma, &, ut sic dixerim, tota facie dissidet) quod vivunt & sentiunt, scilicet, quod animalia sunt. Illud itaq; in quo conveniunt homines, naturæ forma similes, & solo numero (quod hic scilicet unus, & ille alter) differentes, speciei censetur nomine. Quod autem diversarum formarum quasi communis imago est, generis suscepit nomen. Ergo, ex sententia Aristotelis, genera & species, non omnino *quid sit*, sed *quale quid* quodammodo concipiuntur: & quasi quædam sunt figmenta rationis, seipsam, in rerum inquisitione, & doctrina, subtilius exercentis. Et hoc quidem fideliter, quia quotiens opus est, agitationis suæ manifestum in rebus producit exemplum. Sic & ius civile sua figmenta novit: & disciplina quælibet ea, per quæ ipsius procedat usus, excogitare non erubescit, sed propriis quodammodo figmentis gaudet. Gaudeant, inquit, Aristoteles, species: monstra enim sunt; vel, secundum novam translationem, cicadationes enim sunt; aut si sunt, nihil ad rationem. Quod etsi de Platonicis ideis possit intelligi, habita tamen ratione æquivocationis, qua *ens*, vel esse distinguitur, pro diversitate subiectorum, species & genera utrumque non sine ratione, esse dicuntur. Persuadet enim ratio, ut ea dicantur esse, quorum exempla conspiciuntur in singularibus, quæ nullus ambigit esse. Non autem sic dicun-

dicuntur genera & species exemplaria singularium, ut, iuxta Platonici dogmatis sensum, formæ sint exemplares, quæ in mente divina intelligibiliter constiterint, antequam prodirent in corpora: sed quoniam, si quis eius, quod communiter concipiter, audito hoc nomine, *homo*, aut quod definitur, cum dicitur homo esse animal rationale mortale, quærat exemplum, statim ei Plato aliusve hominum singulorum ostenditur, ut communiter significantis aut definientis ratio solidetur. Possunt & monstra dici, quoniam invicē res singulas monstrant, & monstrantur ab eis: fit enim nunc per priora, nunc per posteriora rerum manifestatio. Quæ autem communiora sunt, & priora quidem simpliciter, nam & in aliis intelliguntur: quæ veró singularia, posteriora. Sed plerumque quæ naturaliter priora sunt, & notitia simpliciter ignotiora sunt nobis. Namque solida, magis familiariora sunt sensibus: quæ vero subtiliora, longius absunt. Ut enim, ait Aristoteles, punctum, prius est linea, & simpliciter evidentius, sic & linea superficie, superficies soliditate, unitas, numero, quoniam eius principium est: littera quoque, quam syllaba, & sic in aliis. Nobis tamen è contrario quandoque accidit: nam hæc quidem, id est, posteriora, magis quolibet: illa autem priora, magis subtili, & abundanti intellectu comprehendere est. Unde licet per priora melius fiat assignatio posteriorum, & disciplinabilius sit hoc ubique tentare; urgente tamen necessitate, ob impotentiam sensuum, priorum sæpe fit per posteriora explanatio: ut cum dicitur punctum lineæ, linea superficiei, superficies soliditatis, terminus esse. Item unitas principium numeri, momentum temporis, orationis, elementum. Sunt itaque genera & species exemplaria singulorum: sed hoc quidem magis ad rationem doctrinæ (si Aristoteles verus est) quam

quam ad causam essentiæ procedit: & hæc monstruosa (ut licentius loquar,) figmentorum speculatio usque ad ventilationem singularium. Et cum qualibet substantiarum ex proprietatibus constet, quarum collectio eadem non reperitur in alio abstrahentis intellectus opere, per se rem quamlibet contemplatur. Cum enim Plato esse non possit informis, & expers loci, aut temporis, eum ratio quasi nudum, deducto respectu quantitatis, & qualitatis, aliorumque accidentium, simpliciter intuetur, & individuum nominat. Sed & hoc utique doctrinalis instantiæ, & subtilioris agitationis figmentum est. Nihil enim tale in rebus occurrit: tale quid tamen fideliter intelligitur. Hinc forte est illud in analyticis: *Aristomenes intelligibilis semper est; Aristomenes autem non semper*, quoniam corruptilis est. Et hoc est quidem singulariter individuum, quod solum quidem aiunt posse de aliquo prædicari. Plato enim Aristidis filius, nec quantitate ut atomus, nec soliditate, ut adamas, sed nec prædicatione, ut dicunt, individuum est. Ego quidem opinionem hanc vehementer nec impugno, nec propugno: nec enim multum referre arbitror, ob hoc, quod illam amplector indifferentiam in vicissitudine sermonum, sine qua non credo quempiam ad mentem auctorum fideliter pervenire. Quid obest si, quemadmodum genus de specie verum est, ita & Plato iste sensibilis de filio Aristidis verus sit, si ei solus Plato est filius? Sicut enim homo animal, & ille est Plato. Hoc enim, ex opinione quorundam, sensisse visus est Aristoteles in analyticis, dicens: *Omnium quæ sunt, hæc quidem sunt talia, ut de nullo alio prædicentur vere universaliter*, ut Cleos & Callias, & quod *singulare & sensibile, de his autem alia: nam & homo & animal uterque eorum est. Illa vero, ipsa quidem, de aliis prædicantur, de his* autem, alia priora

non

non prædicantur. *Alia autem & ipsa de aliis, & de his aliis: ut homo de Callia, & de homine animal.* Quoniam ergo quædam eorum quæ sunt, de nullo nata sunt dici palam (nam sensibilium pœne unumquodque est huiusmodi, ut de nullo prædicetur, nisi secundum accidens: dicimus enim quandoque album illud Socratem esse, & veniens, Calliam) sane inepta videtur hæc distributio, nisi sensibile contingat prædicari non tamen de alio, nisi secundum accidens. Si enim nec de se, nec de alio, ut secundum accidens, prædicatur, nec dicti veritas, nec ratio constat exempli. Quod si nec subiici res sensibilis potest, Aristotelem nullus esse mentitum ambigit, aut nugatum. Itaque hic, sicut & alibi, executus est, quod decet liberalium artium præceptorem, agens, ut dici solet, Minerva pringuiori, ut intelligeretur: nec in generibus, & speciebus, hanc statuit difficultatem, quam ipsi doctores nequeunt intelligere, nedum sufficiant aliis explanare. Ex hac Minervæ pinguedine, dictum est illud in Topicis: differentiæ omnes, aut species, aut individua erunt: siquidem sunt animalia: nam unumquodque animalium, aut species est, aut individuum. Similiter & illud Boëthii: *Omnis species est suum genus.* Nam omnis homo animal, omnis albedo color. Quid ergo prohibet, iuxta hanc licentiæ rationem, ea quæ sunt sensibilia, vel prædicari vel subiici? Nec opinor autores hanc vim imposuisse sermoni, ut alligatus sit ad unam, in iuncturis omnibus, significationem, sed doctrinaliter sic esse locutos, ut ubique serviant intellectui, qui commodissimus est, & quem ibi haberi præ cæteris ratio exigit. Hoc ipsum ergo quod dicitur prædicari, ab adiunctis, plures significandi continet modos. Poterit tamen forte ubique aliquam quodammodo convenientiam vel inhærentiam designare.

Nam

Nam cum sermo de sermone iungibilitatem quandam terminorum veræ affirmationis innuit, cum de re sermo dicitur prædicari, ostenditur, quod ei talis nuncupatio aptatur. Rem vero de re prædicari interdum notat, quoniam, hoc est, hoc: puta *Plato homo:* interdum quoniam hoc participat hoc, utpote subiectum accidente. Nec erubesco confiteri, quod res de re prædicetur in propositione, etsi res in propositione non sit: cum in mente mihi versetur, quod res significetur prædicato termino veræ affirmationis, cuius subiecto aliqua de re agitur, aut res aliqua significatur. Itaque non adversandum literæ arbitror, *sed amicandum*, eique mos gerendus est, in admittenda licentioris verbi indifferentia: nec ad omnem translationem, aut usurpationem discolæ, ut creditur, dictionis, lectorem, vel auditorem decet dentem exercere caninum. *Quod male fers, assuesce, feres.* Et plane ingratus est, & tam impudentis, quam imprudentis ingenii, qui ad omnia, se docentis, verba movetur, & ei in aliquo obtemperare detrectat. Sequamur ergo figuras auctorum, & *singula dicta pensemus ex caussis dicendi:* inde enim fidelis sumenda est intelligentia. Sed & rei nomen latius pateat, ut possit universalibus convenire, quæ sic, auctore Aristotele, intelliguntur abstracta à singularibus, ut tamen esse non habeant, deductis singularibus: hoc enim, sicut ait, illi asserunt, qui genus unum numero esse dicunt. Id autem faciunt, qui formas solas ponunt; ideas scilicet, quas cum auctore suo Platone, quoties datur occasio, vehementer impugnat. Unde licet Plato cœtum philosophorum grandē, & tam Augustinum, quam alios plures nostrorum, in statuendis ideis habeat assertores, ipsius tamen dogma in scrutinio universalium, nequaquam sequimur: eo quod hic Peripateticorum principem Aristotelem, dogmatis huius

huius principem profitemur. Magnum quidem est, & quod Boëthius in secundo commento super Porphyrium, minus arduum fatetur, tantorum virorum diiudicare sententias; sed ei qui Peripateticorum libros aggreditur, magis Aristotelis sententia sequenda est: forte non quia verior, sed plane quia his disciplinis magis accommoda est. Ab hac autem longissime videntur abscedere, tam illi, qui genera & species, voces esse constituunt, aut sermones, quam alii, qui, præmissis de rerum investigatione opinionibus, distrahuntur. Et quidem omnes ab Aristotele puerilius aut stolidius evagantur, quam Platonici, cuius sententiam agnoscere dedignantur. Hæc opinor debere sufficere, quod nec fideliter cum Porphyrio, nec utiliter cum introducendis versentur, qui omnium, de generibus, & speciebus, recensent opiniones, omnibus obviant, ut tandem suæ inventionis erigant titulum: cum hoc à proposito auctoris omnino dissideat, & *retundat ingenia auditorum*, & aliis articulis, æque necessarius scitu, locum inquisitionis esse non sinat.

INCIPIT
LIBER TERTIUS.

ANNI fere viginti elapsi sunt, ex quo me ab officinis, & palæstra eorum qui logicam profitentur, rei familiaris avulsit angustia, & consilium amicorum quibus non obtemperare non potui. Exinde, ut ex animi mei sententia verum fatear, nec in transitu, vel semel Dialecticorum attigi scripta, quæ, vel in artibus, vel in commentariis, aut glossemmatibus scientiam pariunt, aut retinent, aut reformant. Aliis namque, & non modo diversis, sed adversis fere, occupationibus interim distractus sum: ut vix vel ad ho-

ram, & hoc quodammodo furtim, philosophari licuerit. Siquidem Alpium iuga transcendi decies, egressus Angliam: Apuliam secundo peragravi. Dominorum & amicorum negotia, in Ecclesia Romana sæpius gessi: & emergentibus variis causis non modo Angliam, sed & Gallias multoties circumivi. Ad hæc, cura rei familiaris, sollicitudinum concursus, gerendorum instantia, literis dare operam non sinebant. Unde me excusatiorem habendum puto in his, quæ obtusius & incultius à me dicta lector inveniet. Ariditas enim linguæ, torpor sensuũ partim præmissis, partim curialibus nugis adscribenda sunt, partim adversarii dolo, & impudentiæ, qui instantia pervicaci provocavit incautum, & utcumque respondere coëgit invitum. Mihi itaque illud ethicum facit:

Omnia fert ætas, animum quoque; sæpe ego longos
Cantando puerum memini me condere soles:
Nunc oblita mihi tot carmina, vox quoq; Mœrim,
Iam fugit ipsa.

Nonne ergo mecum inique agitur, si illa iuvenilis exigatur agilitas, si alacritas ferventis ingenii, si memoriæ fides in tanto tumultu rerum, & ætate, circa seria duntaxat occupata, nisi quatenus aut infirmitas carnis, aut negligentia spiritus ex his suborta, per fomitem peccati, malitia serietatem minuit aut extinguit? Utique sicut virtus, quæ annos prævenit, sic & illa, quæ deficientes non deserit, acceptatur. Insignem fecit Ascanium leo immanis prostratus à puero, & accessit Entelli titulis, emerito seni cedens triumphis inclytus Dares: *gloriosissimum enim est, si virtuti natura cedere videatur*. Ego autem iam emeritus, & tam ætatis, quam professionis, aut ordinis privilegio, si iura procederent, tutus, quodammodo protrahor ad arenam, & deserta & desueta cogor instaurare certamina. Conditio dura & dira mihi proponitur, ut aut conflictum in-

eam, quod non expedit, aut, quod omnino perniciosum est, victus confessione, turpi mendacio adquiescam. Turpitudinem itaque malui declinare: cui aut soli, aut præ cæteris, philosophantis propositum adversatur. Et quia propriis non abundo, amicorum omnium iaculis indifferenter utor. Non enim, more coætaneorum nostrorum, domestica negligo instrumenta, sed ea tanto familiarius apprehendo, quanto ea certius novi esse fidelium munera amicorum. Rerum enim veritas permanet incorrupta, nec unquam, quod in se verum est, attestatione novi auctoris evanescit. Quis autem, nisi insulsus, aut ingratus, propositum habebit autenticum, eo quod illud Cociscus Brisso protulit, aut Nelissus, æque omnes ignoti, nisi quatenus ab Aristotele exempli gratia, nominati sunt? Et illud idem reprobabit, eo quod à Gilleberto, Abaëlardo, & Adam nostro, sit prolatum? Utique non sum ex eis, qui bona temporis sui oderunt, & coætaneos suos invideant commendare posteritati. Nemo nostrorum, quem noverim, asseruit quoniam non est contradicere, aut quod moveri non contingit, aut stadium pertransire, aut quia terra movetur, quoniam omnia secundum Heraclitum moveri contingit: qui sicut ait Martianus, *ardet dum totus in igne est*, ex quo omnia primordialiter composita esse contendit. Et hæ quidem acceptæ sunt opiniones veterum, eo ipso quod veteres: & nostrorum longe probabiliores, & fideliores, eo quod nostrorum sunt, reprobantur. Dicat unusquisque quod sentit. Ego hoc ab invidia plerumque arbitror provenire: cum unusquisque in eo suæ reputet derogatum, in quo aliquid laudi collatum est alienæ. Ast ego propriam gloriam non affecto, sed illius à quo est quicquid in me, vel in aliis bonum est. Et illorum honorem desidero, qui mihi contulerunt modicum illud, quod scio vel opinor, quoniam aca-

demicus sum: idemque mei profectus non erubesco laudare auctores. Ut enim ait Plinius, *boni ingenii laudabilis indoles est, per quos profeceris, confiteri*. Illi quoque qui hoc ipsum nunc in me carpunt, quandoque, auctore Deo, bonorum laudabuntur auctores, quia eos virtutis manet gloria, & beneficio temporis, coævorum invidia evanescet. Ergo procedat oratio, & quæ antiquatæ occurrent memoriæ de adolescentiæ studiis, quoniam iucunda ætas ad mentem reducitur, compendiose percurrat qui præ cæteris, & qualiter legendi sunt alacri commemoratione revolvens. Quæ vero prætermissa, aut vitiose dicta fuerint, oblivioni, tempori, & occupationibus imputentur.

CAP. I.

Quomodo Porphyrium legi oporteat, & alios auctores.

EQUIDEM ex animi mei sententia, sic omnem librum legi oportet, ut quam facillime potest, eorum, quæ scribuntur, habeatur cognitio. Non enim occasio quærenda est ingerendæ difficultatis, sed ubique facilitas generanda. Quem morem secutum recolo *Periparesicum Palatinum*. Inde est, ut opinor, quod se ad puerilem de generibus & speciebus, ut pace suorum loquar, inclinavit opinionem: malens instruere & promovere suos in puerilibus, quam in gravitate philosophorum esse obscurior. Faciebat enim studiosissime, quod in omnibus præcipit fieri Augustinus, id est, *rerum intellectui serviebat*. Itaque sic Porphyrius legendus est, ut sermonum, de quibus agitur, significatio teneatur, & ex ipsa superficie habeatur sensus verborum: sic enim satis introductorius erit, & facili brevitate conspicuus. Sufficiat ergo introducendo nosse, quia nomen generis multiplex est, & à prima institutione significat generationis principium, id est, parentem à quo, vel locum in quo quis genitus est. Unde Po-

de Polynices ab Adrasto genus interrogatus, ait utrumque complectens,

Cadmus origo patrum, Tellus Mavortia Thebæ.
Deinde hinc translatum est, ad significandum id quod de differentibus specie in quid prædicatur. Item & species multipliciter dicitur: nam ab institutione formam significat, quæ in lineamentis membrorum consistit: unde & speciosus, idem est formoso. Hinc autem sumptum est, ad significationem eius, quod, inquit, de differentibus numero prædicatur. Unde constat nomina hæc, non esse secundæ impositionis, sed cum primæ sint, ex translatione devocari ad aliam significationem. Quod quia non ornatus, sed necessitatis causa, contingit, æquivocationi comparatur. Tertiam eiusdem apponit Boëthius significationem, dicens, formam substantialem speciei, puta humanitatem, hominis speciem appellari. Sed hanc, *subtilem speciem nominat*, & ex industria asserit, à Porphyrio prætermissã, ne nimia gravitate introducendorum animos retardaret. Quid ergo sibi voluit qui non modo hanc contra consilium authoris, sed quicquid aliud excogitari potest, adiiciunt? Hoc credo appetunt, ut videantur multa scire, & benedixisse, cum id egerint, ut minus fuerint intellecti. Idem fiat in differentia, proprio, & accidente. Vocabulorum simpliciter aperiantur significationes, apprehendatur illa, quæ proposito congruit, per descriptiones certissimas, deinde singulorum sequantur divisiones. Postremo differentiæ singulorum ad singula, sicut occurrunt, in superficie assignentur: & Porphyrium perlegisti. Littera enim suaviter excutiénda est, & non more captivorum acerbe torquenda, donec restituat quod non accepit. Porro austerus nimis & durus magister est, tollens quod positum non est, & metens quod non est seminatum, qui Porphyrium cogit solvere, quod omnes philosophi acce-

 perunt:

perunt: cui satisfactum non est, nisi libellus doceat, quicquid alicubi scriptum invenitur. Plane veritas est amica simplicitati: & *qui indebitum exigit, quod debitum erat accipere, sæpissime demeretur.* Quicquid autem litteræ facies indicat, lector fidelis & prudens interim veneretur ut sacrosanctum, donec ei alio docente, aut domino revelante, veritas plenius & familiarius innotescat. Quod enim unus fideliter & utiliter docet, alter æque fideliter & utiliter dedocet. Siquidem recte docentis officium pro ratione temporis & personæ, quod cuique noverit expedire, dispensat. Nam Porphyrius, corpus asserit esse genus hominis, quoniam & animalis. Aristoteles autem hoc dedocet, & eorum purgat errorem, qui genus secundum quid opinantur de specie prædicari: non enim secundum quid de specie prædicatur. Ex quo palam est, visibile aut sensibile, non esse genus animalis, prædicantur enim secundum quid, id est, secundum corpus, non animam: quare, inquit, corpus, non erit genus animalis, eo quod pars est. Nullo enim modo pars de toto prædicatur: ita quidem, si locutio propria: nam in figuratis nihil prohibet. Tradunt utique Grammatici, tropum locutionis esse, qui Synecdoche appellatur, & nomen totius, parti, & itidem partis nomen, toti attribuit: res enim, dignioris aut notioris partis, plerumque suscipit nomen. Unde homo, qui ex anima constat & corpore, & sicut Cicero, Apuleius, & quod maius est, Hieronymus, Augustinus & multi alii, tam nostrorum, quam Gentilium, testantur, non magis est corpus, quam anima, sed quodammodo minus corporis censetur nomine secundum publicum usum, quoniam pars illa evidentior est, & sensibus notior: æque tamen verum est, sed à solis philosophis recipitur, ipsum esse animam. Nec tamen ob hoc, esse incorporeum sequitur: quoniam, ut aiebat Abalæardus, negatio

vehe-

vehementior est. Figurativæ quoque locutionis progressum inhibebat: eo quod figuras non licet extendere, quæ ipsæ non recipiuntur, nisi cum expedit. Nullum autem genus figuraliter, aut translative, de specie prædicatur: semper enim, & proprie verum est de omni eo, cuius est genus. Si quid autem, non modo in Porphyrio, sed in quavis scripturarum, intellectu difficilius occurrit, non statim deterreat legentem, aut audientem, sed præcedat: quia se invicem interpretantur authores, & singulæ scripturæ, vicissim sunt indices aliarum, unde legentem, plurima, aut nulla, aut paucissima latent.

CAP. II.

De Categoriarum utilitate, & instrumentis.

CATEGORIARUM liber Aristotelis, elementarius est, & accedentis ad Logicam quodammodo infantiam excipit; tractat enim de sermonibus incomplexis, in eo quod rerum significativi sunt: quo nihil prius est apud Dialecticum. Præmittit autem de æquivocis, univocis, & denominativis, quoniam eorum notitia definienti, dividenti, & colligenti plurimum necessaria est. Siquidem æquivocatio multos inducit errores, si lateat, & negotiantes impedit, si unus nesciat quo ferat alius intellectum. Manifestato autem, ut ait Aristoteles, quot modis dicatur, & ad quid ferens ponat, ridiculosus videbitur interrogans, si non ad hoc sermonem faciat. Utilis autem & ad non paralogizari, & ad paralogizare. Scientes enim quotiens dicitur, non paralogizabimur; sed sciemus si non ad idem sermonem faciat, qui interrogat: & ipsi interrogantes, poterimus paralogizare, semper quidem, si eorum quæ multipliciter dicuntur, alia fuerint vera, alia falsa: nisi & is qui respondet noverit quotiens dicitur. Univocorum quoque & denominativorum,

rum, adeo necessaria est cognitio, ut hæc tria scilicet æquivoca, univoca, & denominativa, asserat Isiodorus categoriarum instrumenta: siquidem quæcumque prædicantur, aut æquivoce, aut univoce, aut denominative, suis applicantur subiectis. Æquivoce quidem, si non eodem sensu: univoce, si eodem: denominative, si non prorsus eodem, nec prorsus alio, sed adiacente sibi vicinitate quadam intellectu verborum, sicut manente conformitate vocum. Sic à bonitate bonus, à fortitudine fortis dicitur, ut ex ipsa verborum forma perpendatur quodammodo adiacens intellectus. Unde, ex opinione plurium, idem principaliter significant denominativa, & ea, à quibus denominantur: sed consignificatione diversa aiebat *Bernardus Carnotensis*, quia *albedo* significat virginem incorruptam, *albet*, eandem introëuntem thalamum, aut cubantem in thoro: album vero, eandem, sed corruptam. Hoc quidem *quoniam* albedo, ex assertatione eius, simpliciter, & sine omni participatione subiecti, ipsam significat qualitatem: videlicet coloris speciem, disgregativam visus. *Albet* autem, eandem principaliter, etsi participationem personæ admittat. Si enim illud excutias, quod verbum hoc, pro substantia significat, qualitas albedinis occurret, sed in accidentibus verbi, personam reperies. *Album* vero, eandem significat qualitatem, sed infusam commixtamque substantiæ, & iam quodammodo magis corruptam. Siquidem nomen ipsum pro substantia subiectum albedinis, pro qualitate, significat colorem albentis subiecti. Videbatur etiam sibi tam de Aristotele, quam de multorum auctoritatibus niti. Ait enim, album nihil aliud significat quam qualitatem. Multa quoque proferebat, undique conquisita, quibus persuadere nitebatur, rés interdùm pure, interdum adiacenter prædicari, & ad hoc denominativorum scientiam perutilem assere-

asserebat. Habet hæc opinio, sicut impugnatores, sic defensores suos. Mihi pro minimo est ad nomen in talibus disputare, cum intelligentiam dictorum sumendam noverim ex causis dicendi. Nec sic memoratas Aristotelis, aliorumve authoritates interpretendas arbitror, ut trahatur istuc, quicquid alicubi dictum reperitur. Nam apud eundem *motus* de animali, vigilatio de bipede, astruitur prædicari: & sic plura. Alioquin analyticorum exempla, non recte procederent, & apud eundem, quod si *cæcitas* & *cæcum esse*, idem essent, de eodem prædicarentur. Nunc autem homo, *cæcus dicutur:* cæcitas vero, minime. Non est itaque ex levi occasione verbi, menti authorum præiudicandum, quæ ex circumstantia sermonis pensanda est. Non enim omnis dictio semper eodem formatur schemate. Plane denominativa, non eundem his à quibus denominantur, intellectum significant, nec in eandem rem descendit animus his auditis; nec eorundem appellativa sunt: à se enim invicem plerumque removentur, & ad ea sequitur contradictio. Interdum tamen se patienter admittunt, & de eodem simul, vel de se invicem prædicantur denominative coniugata. Nam & bonitas, bona, *una* unitas dicitur. Regulare tamen est, ut ad ea sequatur contradictio, quod tamen ex causa consignificationis magis, quam significationis asserunt evenire. Et hoc quidem probabiliter: an satis vere, diiudicent periti. Nam ad ea, quæ idem significant, ex causa significationis duntaxat, sequitur contradictio. Singularis enim numerus positus eiusdem nominis pluralem tollit, ut si quid homo est. illud homines non est. Nihil equidem refert, unde proveniat, cum eo tendat Dialectices tota intentio, ut sermonum vim aperiat, & ex eorum prædicatione, examinandi veri, & statuendi, scientiam assequatur. Hoc agit, sive devidat, sive defi-

niat, sive colligat, sive ea, quæ fuerint collecta, resolvat. Ergo denominativa, significant quodam modo *qualia* ex aliquibus: illa vero, à quibus denominantur, notant à quibus *qualia*. Nam fortitudo significat, ex quo quis fortis; fortis autem, qualis quis ex fortitudine: unde & fortitudinis dicitur nomen, non *ut cuius*, sed ut *ex quo*: indicat enim causam. Hinc est illud Gregorii, *Angelus nomen officii est, non naturæ:* siquidem ex officio est, sed personæ, significatque, ut dictum est, quodammodo quale quid illo ministret officio. Plura sunt ad hunc modum, ut *consul*, dignitatis, studiosus, virtutis, Platonicus, Socraticus, professionum sunt nomina: prædictas itaque res significant. Ex quo liquet quoniam significare, sicut & prædicare, multipliciter dicitur: sed quis modus familiarissimus sit, discernere palã est. Inde est, quod iustus, & similia, passim apud autores, nunc dicuntur iustum, nunc iustitiam significare, vel prædicare. Sed aut omnino non convertitur, aut rarissime invenitur: si tamen hoc alicubi, quod iustitia iustum significet, aut prædicet. Boëthius autem in libro de Trinitate, *cum* inquit, *dico Deus iustus est, qualitatem videor prædicare: sed prædico substantiam: immo, eam quæ est supra substantiam*. Quare, inquam, qualitatem videbitur prædicare, si hoc nomen iustus non prædicet qualitatem. Tale est illud Aristotelis, qualitatem significant, *ut album:* quantitatem, ut Bicubitum. Sic utique quia dantur à qualitate, vel quantitate, ita & qualitatem prædicant, quam apposita demonstrant inesse subiectis: interdum dicuntur significare qualia, quoniam appositione sua declarant qualia sint subiecta. Sed hæc à se, si sit benignus interpres, non multum distant, etsi audito *Albus* intelligatur, *in quo albedo:* cum autem *albedo* dicitur, non intelligitur *in quo talis color*; sed potius color faciens tale. Illud uero quod audita vo-

ce con-

ce concipit intellectus, ipsius familiarissima significatio est.

CAP. III.

Quæ sit prædicamentorum conceptio, & quibus contenta sit sobrietas philosophantium.

QUIA ergo aut æquivoce, aut univoce, aut denominative, ut sequantur indifferentiæ rationem, singula prædicantur; ipsaque prædicatio quædam ratiocinandi materia est, prædicamentorum præmissa sunt instrumenta, quæ negotiantium ex arte operam impediunt, aut promovent, & procurant: nam *Multivoca*, & *diversivoca*, quæ Boëthius adiicit, magis ad grammaticã pertinent. *Multivoca* autem sunt, cum in eiusdem rei intellectum & nominationem, pluria verba concurrunt: ut, *ensis, mucro, gladius. Diversivoca*, quæ sensu, & voce diversa sunt: ut *Homo, Lapis.* Rationem vero indifferentiæ, quam semper approbamus, liber iste commendat præ cæteris: etsi ubique diligenter inspicienti, manifesta sit. Agit enim nunc de significantibus, nunc de significatis, aliorumque doctrinam facit nominibus aliorum. Sunt qui librum istum, quoniam elementarius est, inutilem fere dicunt, & satis esse putant ad persuadendum, se, in dialectica disciplina, & apodictica, esse perfectos, si contempserint vel ignoraverint illa, quæ in primo commento super Porphyrium, antequam artis aliquid attingatur, docet Boëthius prælegenda. Longe mihi alia mens est, nec video quomodo, sine isto, quis magis possit esse logicus, quam sine literis literatus. Hinc enim quid in rebus singulare, quid universale, quid substantia, quid accidens, quid in sermonibus æquivoce, quid univoce, quid denominative dicatur, conspicuum est. Hinc incomplexorum significatio innotescit: hinc rectissime investigationis docetur modus: hinc ad notitiæ

notitiæ perfectionem prima & dilucida patet via. Siquidem ad habendam perfectam cuiusque rei notitiam, Peripateticæ disciplinæ, quæ in investigatione veri laborat, præ cæteris videntur ista sufficere. Primo quidem nosse de aliquo *An sit:* deinde, *quid, quale, quantum, ad aliquid, ubi, quando sit, quomodo situm, quid habeat, faciat, patiatur.* Novissima speculatio est in *singulis quare sit:* & quæ iam non modo ad Angelicam perfectionem, sed ad divinæ maiestatis prærogativam accedit: ei namque soli rerum omnium causa innotuit, cuius voluntas omnium primæva causa est, & qui quatenus voluit, singulis, *cur ita sit,* voluit revelare, *Omnia namque ad plenum, nosse divina; in nullo labi, Angelica: in plurimis bene sentire, humana perfectio est.* Cumulus itaque scientiæ, in hoc duodenario solidatur. Investigatio Philosophica, undenarii sobrietate contenta est: &, si ultra progreditur, profectum suum gratiæ ex magna parte ascribit. Nam pulsantibus aperit gratia, & voluntatem suam, quæ originalis omnium causa est, revelat Dominus his, qui ex toto corde quærunt eam. Porro Logicus decem institutionis suæ elementa cognoscit, & cum in his plene fuerit educatus, in parte contradictionis adversarium pergit ex intentione plenius convincere. Hæc ergo, quæ dicuntur naturales, & quodammodo elementares sunt, præiacent quæstiones: scilicet, *quid, quantum, quale.* Etenim & exinde cum in his gymnosophystæ fuerint instituti, contradictionem formant, eamque, ut dici solet, *in arcto campo* distrahentes, ad reprimendam partem oppositam, rationis suæ nituntur aculeis: tendit enim quisque evacuare, quod apud alium statutum est. Sed quia naturalium prima est inquisitio, in ipsa primo decem prædicamenta formata sunt, excogitatique sermones, quibus de his, quæ primo occurrũt sensui, aut intellectui, *qualia sint*

lia ſint corpora aut ſpiritus, *quid, quantum, & quale eſſet*, aut ſecundum cæteras quæſtiones naturaliter procedentes, declararetur unumquidque eorum. Unde & prædicamenta dicta ſunt, ſive in ſermonibus, ſive in rebus, decem genera prædicabilium, quæ ſic ad ſingulares individuaſque ſubſtantias applicentur: quæ de ipſis iudicent quid ſint, *quantum, quale,* ad aliquid, ubi, quando, ſitum, quid habeant, faciant, aut patiantur. Primum itaq; prædicamentum eſt in his, quæ de aliqua ſubſtantiarum indicant quid ſint. Secundum in his quæ quantum: tertium ad aliquid: quartum, quale: quintum ubi: ſextum quando: ſeptimum ſitum eſſe: octavum habere: nonum facere: decimum, pati. Et hæc quidem ſic multiplicata ſunt, quoniam *apud philoſophos maxime* vigebat ſpeculatio corporalium, cum ante Zenonem, aut nullus, aut pauci admodum, aliquid de anima, aut ſpiritibus incorporeis recte ſenſerint. Hic enim eſt, ſicut Hieronymus autor eſt, qui immortalitatem tradidit animarum. Utique ſitum eſſe, & quædam alia, vix congrue poterunt ſpiritibus applicari: *quoniam* hæc prædicamenta, pro parte corporibus præcipue addicta ſunt. Prima itaque contemplatio, & quodammodo naturaliter Philoſophantium, verſatur in ſpeculatione ſubſtantiarum: ſequens autem, Mathematica eſt; imitaturque naturam. Unde Mathematicus ab antiquis dictus eſt *ſimia naturalium Philoſophorum*. Sicut enim naturæ ſcrutator, inquirit de Cleonte, aut Callia, quid ſit, aut qualis, aut quantus; ſic Mathematicus, cum ſubſtantiam eius abſtraxerit, inquirit de ea quid ſit, aut qualis, aut quanta, & deinceps, naturalium more Philoſophorum, ad ulteriora progreditur. Sed apud eos, qui purioris philoſophiæ vigent acumine, pridem receptum eſt, ſecundæ matheſi locum non eſſe, ne philoſophicus labor procedat in infinitum, & ſemper vagetur in-

tur in-

tur inquisitio, quæ semper tendit ad finem. Utique iam spoliatus omnino amplius nudari non potest: & sive formam à materia abstraxeris, sive materiam subduxeris formæ, superfluus erit exinde labor, aut *circumstantiis* è proprietatibus, quas non admittit, vestire formam, aut quas illa non habet, spoliare materiam. Ergo quidquid ultra tentatur, non constitutio naturæ, sed figmentum *animi est*, subtilitate mathematica laborantis. Cum enim quæritur quid est *albedo*, & respondetur color talis, quicquid ei, ad subsistentiæ discretionem adiicitur, aut effectum redolet, & sic substantiæ obnoxium est, aut potestatem sapit, cuius forte operatio nondum est. Quod si processerit inquisitio, ut quæratur quanta, aut ubi sit, ad corporalium diverticula fugiendum est. Unde pauciores illos credo peragrasse philosophos, qui naturæ arbitrio mathematicum per omnia coæquant: opinantes in aliis invenire hæc genera prædicamentorum, quæ in corporibus, & spiritibus manifesta sunt. Omnia ergo genera speciesque substantiarum, & qualitatum, aliorumque, primo ingerunt prædicamento: quoniam appositione generis speciei primæ satisfit quæstioni, id est, declaratur de aliquo quid ipsum sit. Deinde pro genere quæstionum sequentia disponunt. Hoc quidem ab Aristotele videtur alienum: ait enim: manifestum quoniam quicquid est, significat quandoque quidem substantiam, quandoque autem quale, quandoque aliquid aliorum prædicamentorum: nam quando posito homine, dixerit ipsum hominem esse, vel animal, & quid est dicit, & substantiam significat. Quando vero posito albo colore, quod positum est, dixerit colorem esse, quid est, dicit, & quale, significat. Sic posita cubitali magnitudine, si dixerit eam esse magnitudinem, quid est, dicit, & quantum significet. Similiter autem & in aliis: unumquodque enim talium, sive

sive idem de eodem dicatur, sive genus, de hoc, quid est significat: quando autem de alio, non quid est significat, sed quantum, aut quale, aut aliquid aliorum prædicamentorum. Equidem non hic videtur author exprimere, quod in eodem prædicamento, etsi eundem modum habeant prædicandi, sint omnia genera, aut quod novem genera accidentalium rerum non prædicentur de substantiis, aut quod eodem modo prædicentur de subiectis, & de contentis suis. Isidorus, Alcuinus, & quidam alii sapientum, omnia alia de primis substantiis asserunt prædicari, & *sententiam* plenissimam decem prædicamentorum absolutione perficiunt, ut in hoc eorum patet exemplo: *Augustinus, magnus orator, filius illius, stans in templo, hodie infulatus, disputando fatigatur.* Perfecta enim sententia est, & subiecti, id est illius de quo agitur, substantiam, qualitatem, & quantitatem, cum cæteris, indicat: etsi forte minus proprium dederit quantitatis exemplum. Utique sicut primam substantiam, suis informatam accidentibus, parens omnium natura creavit: sic & singularia accidentia, quibus eadem informatur, substantiis singularibus concreavit. Et vero quæ intelliguntur à singularibus abstracta, qualia sunt secundæ substantiæ, ut dictum est, quædam ex ratione probabili, animi figmenta sunt. Et quidem sicut in substantiis *hæ primæ* dicuntur, quæ revera substantiæ sunt, & singularitate essentiæ accidentibus subiiacent; illæ vero secundæ, quæ ex conformitate singularium intellectu non casso concipiuntur: sic & primæ, ratione proportionis, possunt dici quantitates & qualitates, quæ primis singulariter insunt: & secundæ quantitates, sicut & in aliis, quæ à singularibus quadam ratione similitudinis, abstrahuntur. Constat autem, ut ait Isidorus, appellatas esse categorias, eo quod non possunt nisi ex

si ex subiectis agnosci. Unde & prædicamenta recte nominantur: eo quod rebus præsentibus, quas constitutio naturæ ostendit, dicata, id est, addicta sunt. Dicare siquidem, addicere est: iuxta illud Virgilii,

Connubio iungam stabili propriamque dicabo.

Sic autem addicta sunt alliis, ut agnosci nequeant sine illis. Nam ut præmissum est, si phantasiæ rerum volvantur in mente, inanis est conceptio, si exemplum eius inveniri non potest in re subiecta. Siquidem *universitas singularium, historia naturæ est: à qua eximitur*, quicquid in rebus actualiter nequaquam invenitur. Et quoniam agnoscuntur ex subiectis, talia sunt, ut ait Boëthius, prædicatá, qualia subiecta permiserint. Unde virtus prædicamentorum, quæ in operibus naturæ viget, circa divinam excellentiam evanescit. Illuc enim tracta verba mutantur omnino, aut falsa sunt; multiplicatur & labor cum errore eorum, qui vim prædicamentorum extendunt ad omnia, & fines naturalium excedentes, subvertunt integritatem artis, dum regulas non patiuntur suis generibus limitari. Omnis enim regula, & universitas omnis, alicui generi accommodata est, cuius ambitum si lasciviendo excesserit, illico viciatur. Profecto rerum prædicamentalium, & sermonum, perutilis est notitia, & evidens ab Aristotele disciplina, universa describit, dividit, & docet quæ veniant ad comparationem, quæ susceptibilia contrariorum sint, quæ sint, quorum contraria: quæ totius contrarietatis ignara: exemplum relinquens posteris quo ad veri notitiam compendiosissime pervenitur. Et quia multiplicitas sermonum, plerumque intelligentiam claudit, quotiens dicatur unumquodque docet esse quærendum. Eo enim pertinet, quod in oppositis, & his, quæ *prius aut simul*, dicuntur & in speciebus motus, & hu-

& huiusmodi modis librum explevit. Nihil enim utilius ad scientiam, aut victoriam, distinctione eorum, quæ multipliciter proferuntur. Contingit autem tractu temporis, & adquiescente utentium voluntate, multiplicitatem sermonum nasci, itemque extingui. Nam apud Aristotelem *cultellus acutus, anguli acuti* esse significabat, cum modo potius videatur indicare facile secantis acumen: sic enim dicitur, *gladius bis acutus*, quoniam utrimque facile secat. Quamvis & hoc, perspicacius intuenti, ab acumine angulorum appareat evenire: corpus enim acutissimum est, ubi in angulo acutissimo coëunt superficies eius. Nam si obtusus superficierum coëuntium fuerit angulus, & corpus obtusum esse in aliquo multiplicius dicitur, quam Aristotelis tempore diceretur; & quæ tunc verba aliquam, nunc forte nullã habent significationem: siquidem

Multa renascentur quæ iam cecidere, cadentque,
Quæ nunc sunt in honore vocabula, si volet usus,
Quem penes arbitriũ est, & ius, & norma loquendi:

sed plane magis dedocent quã erudiunt, qui in hoc libello legunt universa, & eum brevitate sua contentum esse non sinunt. Quicquid alicubi dici potest, hic congerunt quibus gravior esse videtur confessio, quam ignorantia veri. Deridebat eos noster ille Anglus Peripateticus Adam, cuius vestigia sequuntur multi, sed pauci præpediente invidia profitentur: dicebatq; se aut nullum, aut auditores paucissimos habiturum, si ea simplicitate sermonum, & facilitate sententiarum dialecticam traderet, qua ipsam doceri expediret. Habui enim hominem familiarem assiduitate colloquii, & communicatione librorum, & quotidiano fere exercitio super emergentibus articulis conferendi. Sed nec una die discipulus eius fui, ei tamen habeo gratias, quod eo docente plura cognovi, plura ipsius, quoniam aliud ratione consulta præelegeram, ipso ar-

bitro reprobavi. Itaque hic, ficut ubique, facilitati arbitror serviendum. Neque hæc omnia eo prælibavi proposito, ut ubique dicantur; sed ne sileantur ubique, quæ alicubi dici expedit, librum commendavi. Nec pœnitet: quoniam revera commendabilis est. Cæterum si plus iusto, charitati indulgeatur, quæ ad prima artis elementa studiosius rudes & detrectantes invitat,

--- Sic pueris olim dant crustula blandi
Doctores, elementa velint ut discere prima:

& quia ei à plerisque amplius derogatur, eo vehementius commendatur: ut enim ait Aristoteles, *omnino insistenti, omnino est adversandum.*

CAP. IV.

Quæ sit conceptio & utilitas Periermeniarum, vel rectius Periermenias.

LIBER Periermeniarum, vel potius Periermenias, ratione proportionis syllabicus est, sicut prædicamentorum elementarius: nam elementa rationum, quæ singulatim tradit in sermonibus incomplexis, iste colligit, & in modum syllabæ comprehensa producit ad veri falsique significationem. Tantæ quidem subtilitatis est habitus ab antiquis, ut in præconium eius celebratum ferat Isiodorus: quia Aristoteles quando Periermenias scriptitabat, *calamum in mente tinguebat*. Cæterum (ut pace omnium loquar) quicquid in isto docetur libro, compendiosius & manifestius poterit quilibet doctorum, quod & multi faciunt, excepta reverentia verborum, in doctrinalibus parare rudimentis, quas introductiones vocant: vix est enim aliquis, qui hæc ipsa non doceat, adiectis aliis, non minus necessariis. Hoc utique, quia sine his, artis scientia comparari non potest. Percurrunt itaque quid nomen, quid verbum, quid oratio, quæ species eius, quæ vires enunciationum, quid ex quantitate

tate

tate sortiantur, aut qualitate, quæ determinatè veræ sunt aut falsæ, quæ quibus æquipolleant, quæ consentiant sibi, quæ dissentiant, quæ prædicata divisim, quæ coniunctim prædicentur, aut conversim, & quæ non: item quæ sit natura modalium, & quæ singularium contradictio. In his autem articulis operis huius præcipue summa consistit; habetque sicut sententiarum subtilitatem, ita non mediocrem difficultatem verborum. Utrisque vero habenda est gratia, quoniam & sensus erudiunt, & verba exercent. Præterea reverentia exhibenda est verbis authorum, cum cultu & assiduitate utendi; tum quia quandam à magnis nominibus antiquitatis præferunt maiestatem, tum quia dispendiosius ignorant, cum ad urgendum aut resistendum potentissima sunt. Siquidem ignaros in modum turbinis rapiunt, & metu perculsos exagitant, aut prosternunt: inaudita enim philosophorum verba tonitrua sunt. Licet itaque modernorum, & veterum, sit sensus idem, venerabilior est vetustas. Dixisse recolo Peripateticum Palatinum, quod verum arbitror, quia facile esset aliquem nostri temporis librum de hac arte componere, qui nullo antiquorum, quod ad conceptionem veri, vel elegantiam verbi, esset inferior: sed ut authoritas favorem sortiretur aut impossibile, aut difficillimum. Hoc ipsum tamen asserebat maioribus ascribendum, quorum floruerunt ingenia, & inventione mirabili pollentes, laboris sui fructum posteris reliquerunt. Itaque ea, in quibus multi sua tempora consumpserunt, in inventione sudantes plurimum, nunc facile, & brevi, unus assequitur: fruitur tamen ætas nostra beneficio præcedentis, & sæpe plura novit, non suo quidem præcedens ingenio, sed innitens viribus alienis, & opulenta prudentia patrum. Dicebat Bernardus Carnotensis, nos esse quasi nanos, gigantium humeris insidentes,

tes, ut *possimus* plura eis & remotiora videre, non utique proprii visus acumine, aut eminentia corporis, sed quia in altum subvehimur & extollimur magnitudine gigantea. Ex his facile adquieverim, quia artis præparatitia & multos articulos veritatis tradunt artium præceptores, etiam in introductionibus suis, æque bene antiquis, & forte commodius. Quis enim contentus est iis, quæ vel Aristoteles in periermeniis docet? Quis aliunde conquisita non adiicit? Omnes enim totius artis summam colligunt, & verbis facilibus tradunt. Vestiunt enim sensus authorum quasi cultu quotidiano, qui quodammodo festivior est, cum antiquitatis gravitate clarius insignitur. Sunt ergo memoriter tenenda verba auctorum, sed ea maxime quæ plenas sententias explent, & quæ commode possunt ad multa transferri: nam & hæc integritatem scientiæ servant, & præter hoc à seipsis tam latentis, quam patentis energiæ habent plurimum. Sunt autem pleraque, quæ si à suis avellas sedibus, aut nihil, aut minimum sapiunt auditori; qualia fere sunt omnia Analyticorum exempla, ubi literæ ponuntur pro terminis: quæ sicut ad doctrinam proficiunt sic tractata, alias inutila sunt. Regulæ quoque ipsæ, sicut plurimum vigoris habent à veritate doctrinæ: sic in commercio verbi minimum possunt: nam quod dicitur in toto esse alterum alteri, vel in toto non esse, *& universaliter aliquid de aliquo prædicari, vel ab aliquo removeri*, idem est. Frequens tamen usus est alterius verbi, & alterius fere intercidit: nisi quatenus ex condicto interdum admittitur. Fuit fortasse tempore Aristotelis utriusque usus celebrior, sed nunc præ altero viget alterum, quoniam ita vult usus. Sic & in eo quod dicitur *contingens*, aliquatenus derogatum est ei, quod apud Aristotelem obtinebat. Iam enim nequaquam contingens possibili comparatur: hoc tamen in tractatu

moda-

modalium sensisse visus est. Licet enim possibile est albere gentem Æthiopum, speciemque cygnorum nigrescere, neutrum tamen contigens est. Quod si hæc quis, quoniam possibilia sunt, contingere opinatur, hoc in publico prædicet, Aristotelis auctoritate deducta, & plane, renitente publicæ suasionis usu, aut insanis videbitur assidere, aut certe parum sobrius esse. Sed ut ad alium migremus sensum, quo contingens non coæquatur quidem, sed circumscribitur à possibili, quoniam minus est, & hic illi usui derogatum esse videbimus. Nam ut ait in Analyticis Aristoteles: *Contingere, & contingens* est, quo non existente necessario, posito autem esse, nihil erit propter hoc impossibile. Hæc autem significatio contingenti deducit quidem necessarium, sed alias possibili coæquatur. Sed neque ista iam obtinet. Siquidem Hobinellum regnare non est necessarium, neque eo posito quicquam erit propter hoc impossibile: si vero contingens esse regnare Hobinellum dicas Wintoniæ, non tibi quis facile acquiescet. Et ut planius liqueat in quantum sit ille usus abolitus, in nulla significationum, quas ei adscribit, memoratum iam plene obtinet verbum. Ait enim *Aristoteles*, quoniam *contingere* duobus modis dicitur, uno quidem, quod plerumque fit, & deficit necessarium, ut canescere hominem, vel augeri, vel minui, vel omnino quod natum est esse: hoc enim non continuum habet necessarium, eo quod non semper est homo. Nam cum homo est, aut ex necessitate, aut ut in pluribus est. Alio autem infinitum, quod & sic, & non sic, possibile: ut animal ambulare, vel ambulante fieri motum terræ, vel omnino quod à casu fit. Nihil enim sic magis natum est, vel è contrario. Nunc autem ut sequamur usum, *Quem penes arbitrium est, & ius, & norma loquendi*, illud solum esse contin-

gens, quod interdum evenit, iam dicitur: alioquin neque propter amotam necessitatem, neque propter assistentem possibilitatem, dicetur contingere. Patet itaque quod usus, Aristotele potentior est, in derogando verbis, vel abrogando verba: sed veritatem rerum, quoniam eam homo non statuit; nec voluntas humana convellit. Itaque si fieri potest, artium verba teneantur, & sensus. Sin autem minus dum sensus maneat, excidant verba: quoniam artes scire, non est scriptorum verba revolvere, sed nosse vim earum atque sententias.

CAP. V.

In quibus consistat corpus artis: & de Topicorum utilitate.

ARTIS præparaticia præcesserunt, ad quam suus opifex, & quasi legislator, rudem omnino tyronem, irreverenter, & ut dici solet, illotis manibus, non censuit admittendum. Sicut enim in arte militari, instrumentorum, quibus res militaris instruitur, præparatio, præcedit artem: sic huius sacri adeuntibus cultum, quædam elementa præmittuntur, & quasi instrumenta tyronum, quorum usu compendiosius ad ipsum corpus artis accedant, & commodius, quod profitentur, exerceant. Utilissima quidem sunt, & si non satis proprie dicantur esse de arte, satis vere dicuntur esse ad artem. Parum autem refert si magis dicatur, an sic. Ipsum itaque quodammodo corpus artis deductis præparaticiis, principaliter consistit in tribus; scilicet Topicorum, Analyticorum, Elenchorumque notitia: his enim perfecte cognitis, & habitu eorum per usum & exercitium roboratis, inventionis & iudicii copia suffragabitur in omni facultate, tam demonstratori, quam Dialectico, & sophistæ. Porro in iis maxime necessaria est, præcipue probabilitatem sectantibus, scientia Topicorum, quæ etsi inven-

ven-

ventionem principaliter instruat, iudiciis tamen non mediocriter suffragatur. Et quamvis, ex opinione multorum, dialectico & oratori principaliter faciat, ipsam fere æqualiter proficere arbitror iis, qui versantur in gravitate demonstratoris, aut in fallacia, & agone sophistico. Siquidem sibi invicem universa contribuunt, eoque in proposita facultate quisque expeditior est, quo in vicina & cohærente instructior fuerit Ergo & tam Analytice, quam sophistica conferunt inventori, & topica itidem conducit iudicanti: facile tamen adquieverim, singulas in suo proposito dominari, & accessorium esse beneficium cohærentis. Cum itaque tam evidens sic utilitas Topicorum, miror quare cum aliis à maioribus tamdiu intermissus sit Aristotelis liber, ut omnino, aut fere, in desuetudinem abierit, quando ætate nostra, diligentis ingenii pulsante studio, quasi à morte, vel à somno excitatus est, ut revocaret errantes, & viam veritatis quærentibus aperiret. Neque enim sermonum aut rerum tanta èst difficultas, ut à studiosis non possit intelligi, & utilitas tanta est, ut præ cæteris expediat hunc agnosci. Satis enim inter cætera, quæ *translationis* arctissima lege à Græcis tracta sunt, planus est: ita tamen, ut facile sit auctoris sui stylum agnoscere, & ab iis duntaxat fideliter intelligatur, qui sequuntur indifferentiæ rationem, sinè qua nemo unquam nec apud nos, nec apud Græcos, sicut Græcus interpres, natione *Severitanus*, dicere consueverat, Aristotelem intellexit. Sane ipso librorum numero, quasi quodam perfectionis auspicio, utilitatem operis commendavit, & omnium, quæ in multis voluminibus dilatavit antiquitas, quasi sementem dedit. Singula verba eius, tam in regulis, quam in exemplis, non modo ad Dialecticam, sed fere ad omnes proficiunt disciplinas. Octo quidem voluminibus clauditur, fiuntque,

que semper novissima eius potiora prioribus. Primus autem, quasi materiam præiacit omnium reliquorum, & totius Logicæ quædam constituit fundamenta: docet enim quid syllogismus, quid & ex quibus demonstratio, quæ principia artium, & fidei, quæ ab artibus est, quis syllogismus dialecticus, quis litigiosus, quid probabile, quod paralogista, falsigraphusve non sequitur. Item quid propositio, quid problema. Et quoniam ad problematum discussionem, probationemque positionum progrediendum est, ex quibus sint problemata, id est, quæ propositiones ex arte deducantur in quæstionem adiicit, habita distinctione prædicamentorum, ex quorum natura manat ratio quæstionum. Neque enim ad omnia quæ quæri possunt, quoniam nec omnia quærere prudentis est, suas formas applicat: sed ad ea, quæ digna quæsitu sunt, & cognita, aliquid conferunt. Quolibet namque proferente contraria opinionibus, aut contemptibilia quælibet, contemptibiliterque inquirente, sollicitari non expedit. Quia ergo ratio prædicamentorum, aut maiora, aut æqualia prędicat de subiectis, problematum dialecticorum quadripartitam docet esse naturam. Vult enim (etsi de hoc possit, ut de cæteris articulis, disputari) ubi de maiori & substantiali quæritur, inquisitionem generis esse: si de pari & substantiali ambigitur, de definitione fieri quæstionem. Quod si de maiori & accidentali dubitatur, de accidente: si de pari & accidentali, de proprio constat inquiri. Verum quia de aliquo quærenti quid, aut quantum, aut quale sit, minus subiecto non dicitur recte, nec minus prædicari, nec de minori quæstio esse monstratur. Proinde quid genus aut definitio, quid accidens sit, aut proprium, docet longe commodius iis, qui in Porphyrio, aut categoriis explanandis, singuli volumina multa & magna conscribunt. In consilium illorum

rum

rum non veniat anima mea, nec aliquis amicorum meorum præceptoribus his utatur. Ad hæc, quid inductio, & ubi ea uti expediat, & quotiens dicatur oppositum, dicit, & qualiter oporteat dividi ea quorum multiplex est significatio. Siquidem ad multa prodest, vel illud nosse, quod æquivocatio neque comparationem, neque numerum pluralem admittit, ut coniunctim colligat, quod divisim positum est. Nam vox, & angulus, aut cultellus, nequaquam dicuntur acuta, vel alterum acutius altero: quamvis singulum dicatur acutum. Ad hoc quoque prodest hæc speculatio multipliciter dictorum, ut ex contrariis vis contrariorum sæpissime perpendatur: si enim unum eorũ aut æquivoce, aut univoce dicitur ad multa, simili modo & reliquum, & quidem in omnibus, aut in pluribus. Nam quoniam acuta in voce, grave contrarium est, in magnitudine autem levi, palam quoniam leve aut grave æquivoce diceretur ad plura. Volenti autem scire quid agatur, necesse est vim sermonis excutere: qua ignota, fidus verborum intellectus constare non potest. Eo spectat illud Augustini, tractum quidem ab Aristotele, quoniam de fonte isto hauserunt omnes, quia in omni enunciatione spectanda sunt tria, *dictio, dicibile, & res.* Est autem res, de quo aliquid, dicibile, quod de aliquo, dictio, quo dicitur hoc de illo. Interdum tamen dictionem, rem esse contingit, cum idem sermo ad agendum de se assumitur, ut in iis quæ præceptores nostri materialiter dicebant imposita & dicibilia: quale est, *homo est nomen, currit est verbum.* Porro res, ut in pluribus, pertinet ad naturam, dictio vero ex hominum pendet arbitrio. Itaque ad veri examinationem necesse est rem non omnino notitiæ esse subtractam, rei subiectæ, id est, de qua agitur, dicibile convenire, & dictionem, ut omnis increpandi tollatur occasio, utrique esse cognatam.

CAP. VI.

De utilitate & conceptione trium librorum in Topicis.

SICUT autem elementarius est prædicamentorum, periermeniarum vero syllabicus, ita & Topicorum liber, quodammodo *dictionalis est*. Licet enim in periermeniis agatur de simplici enuntiatione, quæ utique veri falsive dictio est, nondum tamen ad vim colligendi pertingit: nec illud assequitur, in quo Dialectices præcipua opera versatur. Hic vero primus est in rationibus explicandis, doctrinamque facit localium argumentationum, & sequentium complexionum pandit initia. Et sicut iuxta Ethicum, *discipulus prior est posterior dies*, ita primus, sequentium librorum instructorius est. E quibus itaque locis sint problemata, primus aperit. Sequentes, unde, & quomodo probentur exponunt, & quæ propositio magis aut minus argumentabilis sit, & quare. Non tamen huic operi tantum tribuo, ut inanem reputem operam modernorum, qui equidem nascentes & convalescentes ab Aristotele, inventis eius multas adiiciunt rationes, & regulas prioribus æque firmas. Cæterum hoc Aristoteli debetur, quoniam qui à parte totum probari docuit, & à duplici parte, vel triplici, aut amplius, inferri posse monstravit. Eodem modo & in aliis. Ergo non modo Themistio, Ciceroni, Apuleio, & Boëthio, adiectorum habemus gratiam: sed Peripatetico Palatino, & aliis præceptoribus nostris, qui nobis proficere studuerunt, vel in explanatione veterum, vel in inventione novorum. Miror tamen quare Peripateticus Palatinus, in hypotheticarum iudicio tam arctam præscripserit legem, ut eas solas censuerit admittendas, quarum consequens in antecedenti clauditur, aut destructo consequenti perimitur antecedens. Siquidem argumenta recipiebat facile, sed hypotheticas respuebat,

ſpuebat, niſi manifeſta neceſſitate urgente. Forte ideo, quod omnes, ut ait Boëthius, volunt neceſſariam tenere conſequentiam. Volunt utique, quoniam hoc profitentur adiecta conditione: ſed nihilominus quædam, ob evidentem probabilitatem, quæ neceſſitati plerumque aſſidet, admittuntur. Sicut enim argumenta Dialecticis ſufficiunt probabilia, ſic & probabiles conſequentiæ; ſed utriſque vis urgens deeſt, ſi neceſſitas deſit: ut ſi inſtantiam dederis, docens in quo non ſit. Ariſtoteles autem fere ubique conſequentias ponit, ſive aſtruere, ſive deſtruere doceat, quod poſitum eſt. Et quia ad unum multa ſequuntur, habenda eſt ratio, unde plura aſtruendo, vel deſtruendo, proveniant. Ut enim ait Ariſtoteles: omnis qui dixit quidlibet, quodammodo multa dixit: eo quod plura unicuique ex neceſſitate conſequentia ſunt. Ut qui hominem dixit eſſe, & quoniam eſt animal dixit, & quoniam animatum, & quoniam bipes, & quoniam mentis, & diſciplinę ſuſceptibile. Eſt autem rationabile problema, ad quod ratiocinationes fiunt & ſpiſſæ, & bonæ. Totus itaque ſecundus liber in eo verſatur, quod eſt de accidente. Et cum naturam accidentium eleganter doceat, tam rationum firmitudine, quam exemplorum iucunditate, ad multa commodus eſt. Et quia ſolum accidens ad comparationem venit tertius, comparabilium vim aperit, & inſiſtens naturæ accidentium, quæ ſit eligendi aut fugiendi ratio, & in ipſis eligendis, quæ præelegenda, & in fugiendis, quæ præ cæteris fugienda, regulariter monſtrat. Ex quo liquet, quantum hæc diſciplina Phyſicæ & Ethicæ prodeſt. Cum hæc diſciplinæ particula, in appetendis & devitandis, & in omnibus denique comparabilibus vigeat, plane huius lata eſt commendatio, & male neglectus à prioribus, cum utilitate conſpicua, & verborum gratia

gratia iucundus sit, & tam Ethicæ quam Physicæ plurimum prosit.

CAP. VII.

Brevis ratio quarti, & quinti.

QUARTUS autem exercet problemata, quæ sunt à genere, & sic generis & speciei, & ad se, & ad alia, cohærentiam docet. Ut liquidum sit omnibus, quanto dispendio temporis nostri neglectus sit à præceptoribus nostris. In hac speculatione, non credo diutius immorandum: cum de rerum generibus multa superius dicta sint, & non sit nostri propositi, in hoc opus speciales commentarios facere. Hoc tamen ab Aristotele (quoniam Porphyrius, quem parvuli sequuntur, aliud docuit) adiiciendum puto, quoniam sicut genus univoce, & non nominative, sic nec secundum quid, prędicatur. Unde constat, corpus non esse genus animalis: ait enim, considerandum, si in aliquibus *secundum quid participatur genus:* ut si animal aliquod sensibile vel visibile dicatur. Nam secundum quid sensibile vel visibile dicitur animal, nimirum corpus: secundum autem animam, non. Quare non erit genus sensibile vel visibile animalis. Latent autem quandoque, & totum in partem ponentes: ut *animal corpus sensibile. Nullo enim* modo pars de toto prædicatur. *Quare non erit corpus genus animalis*, eo quod pars est. Utique genus omne, de specie verum est, & de individuis, sine translatione & figura. Nunquam enim improprie prædicatur, quoniam nulla familiarior est assignatio quam substantiæ, quæ in genere & specie rectissime iudicatur. Corpus autem de homine, figurative scilicet, per Synecdochen dicitur. Ex quo liquet, quod qui ob unius partis evidentiam corpus dicitur, idem & anima dici potest, ob alterius dignitatem. Sed minutiores philosophi, cum Porphyrio, vulgi sequuntur opinionem:

nem: qui fere id solum consuevit approbare, quod sensibus patet. Plato autem, & tam Stoïcorum, quam Peripateticorum dogma, hominem rectius animam, quam corpus dici declarat. Quam sequutus sententiam Marcus Tullius in libro de republica, ait: *Tu non es is, quem exterior figura designat*, sed mens cuiusque, is est quisque. Doctoribus quoque Ecclesiæ, Augustino, & cæteris, id ipsum placuit. Siquis hinc dubitat, legat scripturas, quæ principatum personale quodammodo animæ tribuunt: & corpus hospitio comparant, aut indumento. Item *quintus* copiosissime docet, quot modis dicatur proprium: & in his, quid proprie & multipliciter docet quando recte positum sit, & quando sit perperam assignatum. Utilissima autem est hæc speculatio ad astruendum & destruendum, quoniam proprium, quod proprie dicitur, & cuius proprium est, se invicem mutua prædicatione concludunt.

CAP. VIII.

De Titulo definiendi qui exercetur in Sexto.

PORRO *sextus* de definitione est, & artem definiendi luculenter tradit, ut qui istum plene noverit, in statuendis aut evacuendis definitionibus hæsitare non debeat. Porro regulam definiendi arctissimam docuit, & quam plene aut nullus, aut rarus assequitur. Itaque Aristotelem præ cæteris omnibus, tam aliæ differendi ratiocinationes, quam definiendi titulus illustraret, si tam potenter astrueret propria, quam potenter destruxit aliena. Cæterum sicut validior hic expugnator extitit, quā assertor, ita pleriq; validius asserunt, quam impugnant: neq; enim omnes omnia possunt, & quisque si efficaciam attendat gratiæ, proprio munere insignitur. Ut de fidelibus taceam, Naso carmina, Cicero causas feliciter agit. Pythagoras naturā excutit, Socrates morum præscribit normam: Plato de omni-

de omnibus persuadet, Aristoteles argutias procurat. Sumpserunt hinc doctrinæ suæ primordia Marius Victorinus, & Boëthius cum Cicerone, qui singuli libros definitionum ediderunt: illi quidem definiendi nomen, usque ad quindecim species dilataverunt, describendi modos definitionis vocabulo supponentes. Huic vero, de substantiali præcipue cura est: quæ sic constare debet ex genere & substantialibus differentiis, ut proposito coæquetur. Recte enim assignata est, cum fuerit æqualis definito, & planissima utitur interpretatione. Amovenda est ergo non modo æquivocationis impostura, sed omnium quæ incerta sunt fugienda obscuritas: quoniam evidens esse debet, quæ redditur ut aliud innotescat. Ergo & translationes declinandæ, & quæcumque proprie non dicuntur. Ut lex, *mensura, vel imago eorum quæ naturaliter iusta sunt.* Sunt autem, ut ait Aristoteles, huiusmodi, priora translatione: nam translatio facit quodammodo notum, quod significatum est per similitudinem. Omnes enim transferentes, secundum aliquam similitudinem transferunt. Quod autem huiusmodi est, non facit notum: nam neque similitudo inest, secundum quam mensura vel imago lex est, neque dici solet. Quare si proprie mensuram vel imaginem legem esse dicit, mentitur. Imago enim est, cuius generatio per imitationem est. Hoc autem non inest legi. Si autem non proprie, palam, quoniam obscure dixit, & peius quolibet eorum, quæ secundum translationem dicuntur. Nota autem sic accipienda sunt, quod bene dispositis intellectu innotescant. Quod autem nec simpliciter notioribus, nec ex his, quæ nobis notiora positum est, non facit ad definitionem. *Æquicolam* quoque, id est, æquimembrem definito, oportet fieri definitionem, ut si quæratur quid sit speculativa scientia, neutrum, nec speculativa scilicet,

licet, nec scientia, relinqui debet ambiguum. In ipsis quoque substantialibus definitivis nihil ponendum est, quod vergat ad passionem. Auctore siquidem Aristotele, omnis passio magis facta, abiicit à substantia. Differentia autem non huiusmodi. Nam magis salvare videtur id, cuius est differentia. Et simpliciter impossibile est esse singulum, sine propria differentia. Nam cum non est gressibile, non erit homo. Simpliciter autem dicendum, *secundum qua alteratur habens*, nihil horum differentia illius. Omnia enim huiusmodi, cum magis fiunt, abiiciunt à substantia. Quare si aliquam huiusmodi differentiam assignavit, peccavit. Simpliciter autem non alteramur secundum differentias. Unde etiam Plato arguitur, mortem in animalium definitione ponens. Licet enim non fiat, id est, magis aut minus prædicetur, eo quod huiusmodi non suscipiunt magis aut minus, differentia tamen non est: sed forte rectius habitum notat, & passionis habilitatem, aut magis necessitatem indicat patiendi. Hoc autem facile suadebitur Christiano, qui immortalitatem expectans, conditonem vivendi credit mutandam in melius, non corrumpi naturam. Glorificabitur enim substantia, & sine corruptione sui eximetur à necessitate patiendi. Ipsa quoq; habilitas passionis perpetiendæ penitus evanescet, quando mortale immortalitatem induet morte absorpta: & corruptibile nunc, incorruptionem possidebit. Nec mirum mortalitatem passibilitati ascribi, cum immortalitas ipsa, secundum Aristotelem, passio sit dicenda. Ait enim: Passio vitæ & casus, immortalitas videtur esse. Quoniam autem verum est quod dicitur, palam fiet, si quis concedat ex mortali aliquem fieri immortalem. Nullus enim dicet aliam eum vitam sumere, sed casum aliquem, vel passionem huic eidem adgenerari: quare non est genus vita immortalitatis utique.

Et

Et hinc constat, quia mortale & immortale, non sunt viventium species aut differentiæ, sed potius modos vivendi indicant, aut naturæ conditionem. Equidem nihil mali in substantia, nam quod cuiusque optimum, inest substantiæ maxime. Est autem difficile, nisi multam rerum notitiam habenti, regulariter eam definire, cum substantialia sæpe incerta sint, vel ob difficultatem rerum, & ignorantiam, vel propter ambiguitatem sermonum. Sunt etiam pleraque quæ, urgente natura, propriis definitionibus carent; ut principia, eo quod sursum pergentibus, eorum, quia non sunt genera, non occurrunt & individua: eo quod differentiis substantialibus ab invicem non separantur. Porro hic descriptiones pro definitionibus sunt, probabiles quidem magis, quo ad definitionum formam magis accesserint. Earum tamen maior est indulgentia. Est autem quidlibet fecisse facilius, quam benefecisse: quia virtus semper in arduo est. Cum vero de definitione constabit, ad construendum, destruendumque propositum, efficacissima est: quia cum ipso pariter infirmatur, aut convalescit.

CAP. IX.

De problemate eiusdem, & diversi, quod agitatur septimo: & communia quædam Topicorum.

SEPTIMUS quoque à definitionibus pendet, evolvitque problemata, quæ de eodem sunt, & diverso. In huius autem discussione plurima attritio est, quoniam contrariarum concursus rationum, dubitandi materia est. Cæterum sicut *diversum*, sic & *idem* alicui multipliciter dicitur: nam utrumque Genere, Specie, & Numero. Sed quæ genere diversa sunt: illico & sequentibus. E contra, quæ idem numero, statim & cæteris modis uniuntur. Maxime indubitanter, quod unum est numero,

& idem

& idem alicui, ab omnibus idem videtur dici: nam & hoc est esse simpliciter idem. Solet autem & hoc assignari multipliciter; proprie autem & primum, quando nomine, vel definitione idem assignatum fuerit: ut vestis, tunicæ, & animal gressibile bipes, homini, & quod natura fertur sursum, igni. Tertium vero quando ab accidente, ut sedens vel musicum Socrati: omnia enim hæc unum numero volunt significare. Quoniam autem verum est, quod nunc dictum est, ex permutantibus appellationes aliquis addiscet: sæpe enim præcipientes nomine vocare aliquem sedentium, permutamus; quando forte non intelligit is, cui præceptum facimus, velut ab accidente, & eo magis intelligente, iubemus sedentem vel disputantem vocare ad nos: palam quoniam eundem opinantes, & secundum nomen, & secundum accidens significare; ergo idem (quemadmodum dictum est) tripliciter *dividatur*. Itaque non modo definitionum, sed generis, proprii, accidentis, necessaria est cognitio, tam ad astruendum, quam ad destruendum ea problemata, quæ de eodem sunt & diverso, sed nihil ad alterutram operam definitione utilius, quoniam nihil efficacius, nihil notius est. In iis autem septem voluminibus, ob ubertatem locorum, constare rectissime dicitur summa Topicorum: quæ, ut ait Isiodorus, sic dicta sunt, quoniam τόποις continent, id est, locos, qui sunt argumentorum sedes, fontes sensuum, & origines dictionum. Pro eo enim disciplina ipsa dicta est Topice, quod locorum doctrinam facit. Qui vero librum hunc diligentius perscrutantur, non modo Ciceronis & Boëthii topicos ab his septẽ voluminibus erutos deprehendet, sed librum divisionum, qui compendio verborum, & elegantia sensuum, inter opera Boëthii, quæ ad logicam spectant, singularem gratiam nactus est. Non omnes tamen locos huic operi insertos arbitror, quia nec potue-

runt, cum & à modernis, huius præeunte beneficio, eque necessarios evidentius quotidie doceri conspiciam. Versatur in his inventionis materia, quam hilaris memoriæ Gulielmus de Campellis, postmodum Catalaunensis Episcopus, definivit, etsi non perfecte, esse scientiam reperiendi medium terminum, & inde eliciendi argumentum. Cum enim de inhærentia dubitatur, necessarium est aliquod inquiri medium, cuius interuentu copulentur extrema: qua speculatione, an aliqua subtilior, vel ad rem efficacior fuerit, non facile dixerim. Medium vero necessarium est, ubi vis inferentiæ in terminis vertitur: si enim inter totas propositiones sit, ut potius sit obnoxia complexioni partium, quam partibus complexis, medii nexus cessat. In iis autem, quæ terminis, aut terminorum partibus, vim urgendi habent, locus ab ea habitudine est, quæ est inter id, quod demitur conclusioni, & id quod dempto succedit: succedentia enim à præcedentibus convincuntur. Quod autem utrobique manet immobile, nec probantis violentiam, nec probati recipit fidem; & sicut à significatione contrahunt termini ut universales dicantur esse, vel singulares: sic ut unus sequatur ex altero, vel prosulsetur ab altero, facit cohærentia, vel repugnantia significationum. Nisi enim res significatæ sibi cohæreant, aut repugnent, non est quare in terminis familiaritas aut hostilitas requiratur. Non est autem facile in singulis semper explorare, quis rerum firmus sit nexus, aut quanta dissensio, & ob hoc quid simpliciter necesse, quidve magis probabile sit, indicare interdum difficilius est. Sed quod frequentissime sic, *probabile quidem*; quod nunquam aliter, magis probabile: quod aliter esse non posse creditur, necessarii suscipit nomen. Nam penes naturam est necessariorum possibiliumque definitio, sola siquidem vires suas agnovit. Adamas diu habitus est insecabilis,

lis, quia nec ferri nec chalybis verebatur acumen: tandem vero, cum plumbo & sanguine hircino fectus esset, patuit factu facile, quod prius impossibile videbatur. Ergo solitus rerum cursus diligenter advertendus est, & quodammodo excutiendus naturæ sinus, ut necessariorum probabiliumque natura clarescat: nihil enim est, quod ad locorum notitiam magis prosit, nihil quod veritatis notitiam amplius pariat, nihil quod ad docendum aut ad persuadendum magis proficiat, & omnium dicendorum paret laudabilem facultatem.

CAP. X.

De utilitate octavi.

FAMILIARE est omnium peritorum artificum, artis suæ instrumenta præparare, antequam experiantur usū, ne conatus propriæ facultatis inanis sit, si domesticis caruerit instrumentis. Sic in re militari, prævidet dux arma, & impedimenta militiæ. Architectus, cum instrumentis materiam perquirit, in qua se, & illa, exerceat. Nauta clavum, rudentes, remos, anchoras, & cætera navigii armamenta componit, ut eorum fretus adminiculo, propositum artis possit rectius expedire. Itaque pari modo, *rei rationalis opifex*, & campidoctor eorum, qui Logicam profitentur, in præcedentibus instrumenta disputandi, & quasi arma tyronum suorum, locavit in arena, dum sermonum simplicium significationem evolveret, & idem enunciationum locorumq; naturam aperiret. Consequenter autem instrumentorum exercitium docet, & quodammodo congrediendi artem tyronibus tradit, & quasi membra moveat colluctantium, proponendi & respondendi, convincendi & evadendi, vias monstrat, & eam propter quam cætera præmissa sunt, facultatem præceptis informat. Ut autem præmissæ similitudinis sequamur proportionem, quemadmodum cate-

goriarũ elementarius, periermoniarum syllabicus, præmissi topici, dictionales libri sunt: sic Topicorum *octavus*, constructorius est rationum, quarum elementa, vel loca, in præcedentibus monstrata sunt. Solus itaque versatur in præceptis, ex quibus ars compaginatur, & plus confert ad scientiam disserendi si memoriter habeatur in corde, & iugi exercitio versetur in opere, quam omnes fere libri Dialecticæ, quos moderni præceptores nostri in scholis legere consueverunt: nam sine eo, non disputatur arte, sed casu. Cæterum ut plurimum prosit, aliorũ necessaria est cognitio, qui etsi non abundent præceptis, nisi raro, rerum tamen sermonumq; utilissimam doctrinam faciunt. Quia ergo exercitatio Dialecticæ ad alterum est; pares, quos producit, & quos rationibus munivit, & locis, sua docet arma tractare, & sermones potius conserere quam dexteras, & tanta cautela imbuit, ut totius eloquentiæ præcepta hinc tracta principaliter, velut à primitivo fonte originis suæ, manare perspicuum sit. Indubitanter enim verum est, quod fatentur Cicero & Quintilianus, quia hinc non modo Rhetoricorum adiumentum, sed & principium Rhetores, & scriptores artium assumpserunt: postmodum tamen propriis dilatata est institutis. Versatur ergo tota Dialecticæ agitatio, quoniam alter alterius iudex est, inter opponentem & respondẽtem. Horum vero uterque finem suum assequitur, si nihil omittat ex contingentibus: si proposito sic insistat, ut & se, & orationem increpationi subducat. Non enim semper eadem est increpationis occasio: nam plerumque propositi, plerumque proponentis culpa est. Siquidem, ut ait Aristoteles, non est in altero tantum bene finire commune opus: nam & qui litigatorie interrogat, prave disputat, & qui in respondendo non concedit quod videtur, neque suscipit quicquam, quod vult interrogans inquirere:

Manife-

Manifestum etiam quoniam non similiter increpandum, & per se rationem, & interrogantem. Nihil enim prohibet rationem quidem pravam esse, interrogantem vero, ut contingit, optime contra respondentem disputare: nam contra discolos, non possibile fortasse statim, quales quis vult, sed quales contingit, facere syllogismos. Est autem pravus socius, qui impedit commune opus. Qualiter vero facienda aut vitanda sit alterutrius increpatio, an utilius, an subtilius, & strictius doceat, incertum habeo. Porro bene interrogantis opus est, ut faciat respondentem improbabilissima dicere; & alia quidem, quam quæ propter positionem sunt necessaria: respondentis autem, non propter eum videri accidere impossibile, aut quod præter opinionem est, sed propter positionem. Diversum enim fortasse peccatum est, ponere primum, quod non oportet, & positum, non servare secundum modum: at opponens, etsi interdum ad inductionem, ut detur universale, aut in magnitudinem orationis, aut ut manifestior sit oratio, negotietur, in omnibus præcipuam virtutem ducit occultationem conclusionis, ut oratione per conclusionẽ expleta, quæratur propter quid. Unde in nuptiis Mercurii & Philologiæ, Dialectica in manu serpentem gestat, & formulas, ut astutia serpentis, quæ propositum tegit, mordeantur incauti & rudes: aut improbi per rationis formulas erudiantur, aut convincantur. Consistit autẽ cautela, in ordine & modo explendi propositum, sive dividendum, seu definiendum, seu colligendum sit: recteq; procedit ex præexistenti cognitione locorum, & argumentationum, aliorumq; sermonum, quibus definitiones & divisiones explicantur. Nam loci argumentandi, & dividendi, definiendique, plerumque sunt communes: sed vis artis in argumentationibus amplius viget. In ipsis quoque syllogismis violentior est, sive integritate sui perfe-

ctus sit, sive media propositione subtracta, ad modum enthymematis conclusionem acceleret: ideoque usus *magis* eius facit ad alterum. Inductio vero levior est, sive maturiori incessu à pluribus progrediatur ad unum universale, aut particulare, sive acriori impetu ab uno, ad exempli formam inducto, ad unum, inferendo prosiliat. Hic autem modus magis oratoribus congruit: interdum tamen ornatus aut explicationis causa, & dialectico: magis enim persuasorius est, quam urgens. Unde, sicut Marcus Tullius in Rhetoricis testis est, Socrates hoc argumentandi genere sæpissime utebatur. Cæterum cum exempla ad probandum quid, aut plura feruntur, aut singula, convenientia esse debent, & ex quibus scimus: qualia Homerus, non qualia Cherillus. Si autem ab auctoribus transsumantur, Homero quidem Græcus, Latinus autem, Virgilio utatur & Lucano: domestica namq; exempla magis movent, & ignota, dubiorum non faciunt fidem. Ad occultationem vero propositi, immo ut uterque gignadiorum noti compos facilius sit idiotismus, & orthonoismus, perutilis est. Ut uterque scilicet sic artem dissimulet, quod aut eam non habere credatur, aut quod habita nolit uti. Semper enim suspecta est artis ostentatio: & è contra facilius admittuntur, via simplici gradientes. Sed præ omnibus utriq; expedit nosse fideliter, circa quid confligentium versetur intentio. Siquidem non facto manifesto quid est quod positum est, non est facile argumentari: nam ex hoc, vel ad nomẽ, aut sæpe nulla est disputatio. Ratio enim non habet processum, nisi intellectus altercantium alicui innitatur articulo. Nam ut obviatio sit, necesse est eandem teri viam. Ergo aut una debet esse interrogatio, aut multiplicitas suis est rationibus distinguenda. Unde Aristoteles, *quoniam autem concessum est respondenti*, non intelligenti, dicere, quoniam non intelligo

intelligo, & multipliciter dicto, non ex necessitate confiteri, vel negare: palam quoniam primum quidem, nisi planum sit quod dicitur, non pigritandum dicere, *non intelligere*. Nam sæpe ex eo quod non plane interrogantibus dant, obviat aliquod difficile. Si autem notum quidem sit, multipliciter autem dictum, si in omnibus quidem verum vel falsum sit, quod dicitur, dandum simpliciter, vel negandum. Si vero in aliquo sit falsum, in aliquo autem verum, significandum est quoniam multipliciter dicitur, & propter hoc, aliud quidem falsum, aliud autem verum: posterius enim diviso incertum, si & in principio conspexerit, dubium. Si autem non præviderit dubium, sed in alterum respiciens posuerit, dicendum ad eum, qui in alterum ducit, quoniam non ad hoc inspiciens dedi, sed ad alterum eorum: nam pluribus existentibus, quæ sub eodem nomine, vel sub eadem oratione sunt, facilius est dubitatio. Si vero planum sit & simplex quod interrogatur, aut sic, aut non, respondendum. Ut enim est apud Agellium, *qui in talibus plus vel minus respondet, quam quæratur ab eo, lineam recte disputandi ignorat, aut dissimulat*. Siquidem qui aut multiloquio, aut distorta responsione collegam impedit, non modo pravus socius, sed manifeste protervus est; præsertim si non habens instantiam, admissis particularibus, contradicit universali: nam sine instantia quæ sic, vel videatur, prohibere orationem, proteruire est. Si ergo in multis apparente, non dederit universaliter, qui non habet instantiam, manifestum quoniam protervit, nisi forte contra habent argumentari, quoniam non verum est quod infertur. Siquidem si consequens falsum est, palam est quoniam ex antecedentibus veris non provenit: nam ex vero nunquam falsum, *pro eo, quod veritatis integer sinus, nec parit nec alit mendacium*. Non tamen sufficit in contrarium argumen-

tari; eo quod plura contraria opinionibus, plerumque facile non solvuntur, hinc inde colluctantibus argumentis: nam Zeno quod non contingit moveri, neque stadium pertransire, & Empedocles ab adverso omnia moveri contendit. Sed paucorum opinio, præsertim quam firmissima ratio non munit, æque firmæ, & *communiori* opinioni non derogat. Itaque protervus est, qui in talibus, nec instantia, nec contrariis utitur argumentis: est enim in disputationibus protervia, responsio præter hos modos syllogismi corruptiva. Ita quidem, ex parte respondentis: nam in interrogante nihilominus est, si patefacto quid datum sit, inepta verbulorum occasione in contrarium tendit, fidelem non recipiens intellectum, sed aucupans syllabas, & ad nomen inaniter disputans. Tanto quidem improbior est protervia, quanto acrius quisque sic urget. Cæterum uterque alterius propositum impedit, sine protervia vitio, si officii sui partibus probe renitatur, aut urgeat: puta si tardum natura, vel usu, adhibita celeritate quis urgeat; si acrem ingenio, vel exercitii assiduitate, quis, adhibita gravitatis mora, retardet: si tegit quis propositum, ut arte deludat: si alter detegit occultatum, ut prudenter evadat: & quidem in hunc modum plurima. Si vero falsum sequi videatur ex vero, etsi ubi fallacia sit, non sit perspicuum, constat quoniam sophisticus est syllogismus, aliave argumentatio fallax quidem & perfida, cui fidem haberi *non oportet*. Hoc autem litigiis, quam demonstrationi, aut exercitationi dialecticæ magis facit: nam *Sophisma*, est syllogismus litigatorius: philosophema vero, demonstrativus: argumentum autem, syllogysmus dialecticus: sed aphorisma, syllogismus dialecticus contradictionis. Horum omnium necessaria est cognitio, & in facultatibus singulis perutilis est exercitatio. Itaque assuescendum est disceptationi, & prima initia

tia memoriter revolvenda, distinguenda necessaria, & probabilia, ab oppositis, & à se invicem: executiendæ sunt vocum significationes, ut facile scientiam habenti, una oratio in plures transeat, aut plures reducantur in unam. In universalibus aut astruendis, aut depellendis, diligentia maior, cum in eis profectus aut periculum evidentius constat: pro eo quod non est sine universali syllogisare. Porro, cum in omni sermone præcipua sit virtus brevitas, tum in eo, qui ad alterum est, efficacius operatur, acceptatur gratius, & clarius enitescit: nam in prolixitate omnium maius dispendium. Quod si nõ potest accelerari propositum, novitate rerum, quæ tamen præter rem non videantur, purganda est mora: quoniam, ut ait Aristoteles, quisquis unam orationem multo tempore interrogat, male inquirit: nam si respondente interrogato quod interrogatur, palam quoniam multas interrogationes interrogat, aut frequenter easdem. Quare aut venatur, aut non habet syllogismum: nam ex paucis omnis syllogismus: si vero non respondente, quoniam non increpat, vel recedit. Contingit autem multiplicare interrogationes, ut reprehensionis detur occasio, & undecumque iustæ increpationis ansas eliciat: & hoc plerumque laudabile, interdum vero defectus indicium est: eo quod non est propositum certum, aut ei via non patet ad processum, qui easdem replicat orbitas, & auras easdem circinat, & movetur iugiter, nec promovetur. Heschelinus faber sicut magister Wilelmus referebat, illorum morem sequebatur, qui nihil in disputationibus certum appetunt, & sic rem fabrilem, sicut hi expediunt Dialecticam, exercebat. Præstolabatur enim non ab arte, sed fortuna, operis finem. Dum enim coctam massam volveret in incude, eamque formaret ad ictum mallei: si forte interrogaretur quid fieret, non certum quid respondebat, sed multa desiunctim,

 puta

puta cultrum, aut falcem, aut vomerem, aut aliud ad quod materiam casus induceret: non enim quod volebat, sed quod poterat, producebatur. Nihil autem minus peritum decet artificem, quam sequi casum, non arbitrium rationis: proinde rationum undecunq;, ad statuendum vel destituendum positionem, conquirenda est copia, ut urgendi instandique facultas comparetur. Et si adversarius deest, secum quisque experiatur, quæ, quot, & quanta propositæ quæstionis articulum muniant aut impugnent: sic enim facile erit quisq; ad idoneus cogendũ & reluctandum, & sive agonizandum, seu suadendum, seu philosophandum fuerit, urgentias instantiasq; habens aut superabit, aut evadet cum gloria, aut decenter sibi, & sine ignominia superabitur. Fuit antiquitus hæc in re militari disciplina Romanorum, ut qui armis fuerant exercendi, ab ineunte ætate assuescerent militiæ imaginariæ, & ludentes in eo iugiter versarentur adolescentes, unde postmodum in necessitatibus reipublicæ fæliciter triumpharent. Telorum quisque noverat usum, & qualiter equitem, qualiter peditem, nũnc instare, nunc fugere, nunc cæsim, nunc punctim ferire oporteat, domi prædiscebatur. Sic suorum instrumentorum necesse est Logicum expeditam habere facultatem, ut scilicet principia noverit, probabilibus abundet, syllogizandi & inducendi omnes ad manum habeat rationes. Vires quoq; adversarii metiatur: quoniam & ex hoc plerumque negotii pendet eventus. Non est enim satis in altero tantũ bene finire commune opus: siquidem sicut interrogantis aut docentis imperitia, sic plerumque tarditas auditoris, aut rei difficultas, eum qui agit ex arte, voti compotem esse non sinit. Est autem, ut ait Palladius, magna pars prudentiæ, eius cum quo agitur æstimare personã. In iure quoque cautum est, quia nemo debet esse ignarus conditionis eius, cum quo contrahit. Ergo

& ali-

& aliter cum erudito, aliter agendum est cum eo, quem rudem nosti: nam eruditus syllogisticis, rudis urgendus est rationibus inductivis. Cæterũ ut quis veniat ad profectum, sicut studium exercitii, ita & venã laudabilis necesse est subesse ingenii. Ingenium vero bonũ est, quod vero facile adquiescit, & falsum aspernatur: hoc autem primum à natura oritur, per fomitem innatæ rationis; deinde affectione boni, & usu, vivacius convalescit. Usus quidem exercitium roborat, paritque facultatem probandi & examinandi veri: facilius tamen, & expeditius, si artis præceptorumque compendio solidetur. Sed licet nunc ad se, nunc ad alterum contingat utiliter exerceri, collatio meditatione videtur utilior. Ut enim ferrum ferro acuitur, sic ad vocem alterius, contingit animum colloquentis acutius & efficacius excitari: sed maxime si cum sapiente aut modesto sermo conseritur, alioquin os stulti, quod ebullit stultitiam, & protervus, qui modestiam nescit, non tam facile ingenia adolescentium, qui aliis per imitationem appetunt conformari, erudiunt, quam pervertunt: non informant ad vitam, nec instruunt ad scientiam, sed infatuant animam, & toxicant linguam. Itaque licet nihil magis mutua collatione prosit; non est tamen cum omni disputandum, neque contra quemlibet exercitandum. Necesse est enim, ut ait Aristoteles, contra aliquos pravas fieri orationes. Nam contra eum, qui omnino tentat videri perfungere, iustum quidem omnino tentare syllogismum facere; non pulchrum autem, eo quod non oportet consistere statim contra quoslibet; necesse est enim laboriosum sermonem accidere: nam qui exercitati sunt, non possunt abstinere à disputatione certatoria. Sed nec ubique, nec semper, nec de quolibet disputandum. Sunt enim plura, quæ disputationem non admittunt: sunt quæ humanas excedunt rationes, & tantum fidei consecrantur. Sunt

& quæ

& quæ interrogante æque ac respondente videntur indigna, & eos, qui in talibus dimicant, aut desipere, aut non sapuisse convincuntur. Hæc autem sunt, quæ scita non conferunt, & ignorata non lædunt: iis operam dare, ad philosophiam non tam accessum præparat, quam recessum: neque enim proficientis, sed difficientis ingenii indicium est. Unde eleganter Beatus Ambrosius: *Libenter fateor me nescire, quod nescio, imo quod scire nihil prodest.* Porro probabilium investigatio, ex quibus fere scientia est humana, quodammodo manat à fonte Topicorum; quæ rerum sermonumque adiunctione deprehensa, parant copiam rationum: ut si quis in eis sufficienter instructus fuerit, illud Pythagoricum verum esse cognoscat, quia de omni re potest in utramque partem probabiliter disputari. Ipsam vero, sicuti est, deprehendere veritatem, divinæ vel angelicæ perfectionis est: ad quam tanto quisque familiarius accedit, quanto verum quærit avidius, amat ardentius, examinat fidelius, & in contemplatione eius iocundius delectatur. Hæc summatim excerpta, ad instantiam provocantis retexui: non quidem quod utilitatem aut conceptionem præcedentium librorum plene descripserim (hoc enim supra vires meas est, & à proposito alienum) sed ut articulos, qui proponebantur, & criminabatur inutiles, officiosos esse monstrarem. Idem quoque in sequentibus propositum est: scilicet ut potius æmulo occuratur, quam ut in artes, quas omnes docent, aut discunt, commentarii scribantur à nobis. Cui ista uon placent, doceat potiora.

Metalogicon tertius liber explicit.

INCIPIT

INCIPIT LIBER QVARTVS.

REDIRE compellor ad materiam intermissam, & quæ studiis gravioribus fuerat prius præponenda. Nam & processus ætatis, gradus ordinis, conditionis forma, ut de imminentibus causis, & domesticæ rei oneribus ad præsens taceam, occupationem aliam exigebant. Sed quoniam temeritas æmuli non quiescit, & tu, cui mos gerendus est, opinionis meæ sententiam quæris, quæ pro tempore licuit, succincta brevitate percurram. Iocundum enim fuerat, ut Senecæ verbis utar, in antiqua redire tempora, & ad annos respicere meliores, nisi amaritudo, quæ partim ex meatu, partim ex alia sollicitudine incumbit, animum prægravaret. Quia tamen visum est tibi meum & Cornificii examinare conflictum, invitus, & quodammodo tractus, in huius palæstræ descendo arenam. Sed hæc hactenus.

CAP. I.

Quod liber Analyticorum est rationum examinatorius.

CAMPIDOCTOR itaque Peripateticæ disciplinæ, quæ præ cæteris in veritatis indagatione laborat, infœlicem summam operis dedignatus, totum componit: certus, quod cuiusque artis perfectio, gloriam sui præconatur authoris. Unde cum inventionis instrumenta procurasset, & usum, quasi in conflatorio sedens, examinatorium quoddam studuit cudere, quo diligentissima fieret examinatio rationum. Hic autem est Analyticorum liber, qui ad iudicium principaliter spectat, & tamen ad inventionem aliquatenus proficit. Nam disci-

disciplinarum omnium connexæ sunt rationes, & quælibet sui perfectionem ab aliis mutuatur. Vix est, quæ sine alterius adminiculo, si tamen omnino aliqua est, quæ ad summum possit ascendere. Ut autem opinionis meæ iudicium plene cognoscas, quid de hoc opere sentiam, paucis adverte.

CAP. II.

Quod scientia hæc utilis est ad omnia: & unde hæc sortita sit nomen.

ANALYTICORUM quidem perutilis est scientia, & sine qua quisquis logicum profitetur, ridiculus est. Ut vero ratio nominis exponatur, quam Græci Analyticen dicunt, nos possumus resolutoriam appellare, familiarius tamen assignabimus, si dixerimus æquam locutionem: nam illi *ana* æquale, *lexim* locutionem dicunt. Frequens autem est, cum sermo parum est intellectus, ut eum in notiorem resolui desideremus æquivalenter: unde & interpres meus cum verbum audiret ignotum, & maxime in compositis, dicebat *analetiza hoc*, quod volebat æquivalenter exponi. Nam hæc resolutio intellectui ad scientiam adminiculatur quam plurimum. Cæterum licet necessaria sit doctrina, liber non eatenus necessarius est: quicquid enim continet, alibi facilius & fidelius traditur, sed certe verius aut fortius nusquam. Siquidem & ab invito fidem extorquet: quippe violentus est, & quodam Cæsareo impetu, *nullas nisi hoste subacto, gaudet habere vias*: amici gratiam nullius momenti facit. Quod utique satis congruit officio iudicantis, cum affectus amici vel hostis, sinceritatem iudicii pervertere soleat. Porro exemplorum confusione, & traiectione literarum, quas tum de industria, tum causa brevitatis, tum ne falsitas alicubi exemplorum argueretur, interseruit, adeo confusus est, ut cum magno labore eo perveniatur,

quod

quod facillime tradi potest ; & plerumque dum mendacium vitat, nec verus nec falsus est, aut forte mentitur: si tamen protervia calumniam facit.

CAP. III.

Quod liber non eatenus utilis est ad phrasim comparandam.

SICUT autem regulæ utiles sunt, & necessariæ ad scientiam, sic liber fere inutilis est ad phrasim instruendam, quam nos verbi suppellectilem possumus appellare. Est enim phrasis commoda verbi facilitas in quavis lingua. Ergo scientia memoriter est firmanda, & verba pleraque excerpenda sunt : ea enim debet esse philosophantis cautela, ut verborum intellectui semper insistat, & præter hoc diligenter excerpat verba , quæ alio commode transferuntur, & quorum potest esse frequentior usus. Reliqua coæquantur foliis sine fructu , & ob hoc aut calcantur , aut sua relinquuntur in arbore. Unde qui Aristotelem sequuntur, in turbatione nominum & verborum, intricata subtilitate, ut suum vendicent , aliorum obtundunt ingenia , partem pessimam mihi præelegisse videntur, quo quidem vitio Anglicus noster Adam mihi præ cæteris visus est laborasse, in libro, quem artem differendi inscripsit. Et *utinam bene dixisset, bona quæ dixit:* & licet familiares eius & fautores, hoc subtilitati ascribunt, plurimi tamen hoc ex disipientia vel invidentia vani , ut aiunt, hominis , contigisse interpretati sunt. Adeo enim expressit Aristotelem intricatione verborum, ut sobrius auditor recte subiungat, *nonne hoc spumosum , & cortice pingui , ut ramale vetus prægrandi subere coctum ?* Habenda est tamen autoribus gratia, quia de fonte eorum haurientes , labore ditamur alieno.

CAP. IV.

Quæ sit libri primi conceptio.

CÆTERUM quod necesse est sciri, verissime & certissime traditur. Hoc equidem est, quid propositio dialectica, aut demonstrativa; universalis, particularis, aut infinita: quid terminus, prædicatus videlicet, aut subiectus; quid syllogismus perfectus, aut imperfectus; quid in toto esse, aut non esse, quas propositiones ad usum syllogizandi converti contingat, & quas non: quidve obtineat in his, quæ modernorum usu dicuntur esse de naturali materia, aut contingenti, aut remota. Quibus præmissis, trium figurarum subnectit rationes, & tam extremitatum quam medii definitione præmissa, quot, & qui modi in singulis figuris, ex complexione extremitatum proveniant, docet; data quidem semente rationis eorum, quos, sicut Boëthius asserit, Theophrastus & Eudemius addiderunt. Deinde habita modalium ratione, transit ad commixtiones quæ de re necessario sunt, aut contingenti, cum his quæ sunt de inesse, ut quid ex his in singulis figuris proveniat, ostendatur. Nec tamen dico ipsum Aristotelem alicubi, quod legerim, nisi forte quod ad propositum, de modalibus sufficienter egisse: sed procedendi de omnibus fidelissimam scientiam tradidit. Expositores vero divinæ paginæ, rationem modorum pernecessariam esse dicunt: & modum sive expressus, sive tacitus sit, plurimum attendendum. Nam in hac, *quam perfecisti destruxerunt*, modus subticetur, & intelligitur perinde, ac si modus hic, *voluntate* scilicet, apponeretur. Ut & ibi, *Tenerum spe devorat agnum.* Est enim modus, ut aiunt, quasi quidam medius habitus terminorum. Et profecto licet nullus modos omnes, unde modales dicuntur, singulatim enumerare sufficiat, quod quidem nec ars exigit, tamen

men magistri scholarum inde commodissime disputanr, &, ut pace multitudinis loquar, Aristotele ipso commodius opinor. Utique quod sive ob verum modum, sive ob solam formam dicantur modales, earum, apud plurimos scripturarum locos, necessaria est cognitio. Cæterum in his præcipuam arbitror esse usus authoritatem, qui sermonum auget aut minuit, mutat aut evacuat, significationes. Quod patet in eo quod est contingens: cuius latissimus úsus, quo possibili æquabatur, in communi modernorum usu parietes scholarum nusquam egreditur. Ad hæc subiungit, unde idoneitas syllogizandi proveniat, quoniam parum est generationem nosse syllogismorum, nisi quis & potentiam habeat faciendi. Sequitur ratio reducendi syllogismos in primæ figuræ modos: & sic primi libri conceptio clauditur.

CAP. V.

Quæ sit conceptio secundi.

SECUNDUS autem transit ad rationem inferendi, quæ in formam conclusionis patet, adiiciens quomodo ex falsis in secunda & tertia figura verum syllogizetur; quod eos forte præterit, qui ex falso nihil sequi contendunt. Deinde ad circulares progreditur syllogismos, & eos in omnibus figuris exequitur: tunc ad conversiones syllogismorum in omni figura. Ut quidem imperfecti redeant ad perfectos, & omnium fides pariter elucescat, ista præcedunt quæ directæ ratiocinationis forma est: subiungitur ratio hypotheseos, quæ necessitate impossibilis eventus, aut non probabilis, propositum astruit. Cuius quidem ratio est, ut si concludenti non adquiescatur sumpta contradictoria conclusionis, & altera concessarum, eisque in prima figura dispositis, colligatur oppositum alicuius concessarum. Quod qualiter in omni figura fiat, ostendit,

dit: omnesque modos, per impossibilem eventum, veros esse convincit. Ad hæc qualiter, & in qua figura syllogizetur ex propositionibus oppositis, fideliter aperit. Adiicit & regulam petitionis principii, quæ speculatio tam demonstratori, quam dialectico satis accommodata est: licet hic probabilitate gaudeat, ille veritatem duntaxat amplectatur. Præterea si non causa ponatur ut causa, puta, cum quis non urgente se ratione complexionis, ad impossibile ductus esse causatur, sed eo quod falsum aliquid positum fuerat, sequitur de causa falsæ conclusionis, ut catasyllogismi, & Elenchi, & de fallacia secundum opinionem, & de conversione medii & extremorum, cuius tamen tota utilitas longe commodius tradi potest. Subiungitur ratio reducendæ inductionis, quam dicit Rhetoricum syllogismum, itidē & exempli, & de deductione: deinde quid instantia, quid εἰκὸς quam probabilem propositionem dicit, etsi eius possit esse instantia, id est, non perpetuo obtineat: ut matres amare, novercas invidere. Quid item signum, & quomodo Enthymema constet ex eicotibus, & signis. Postremo agit de cognitione naturarum. Grande quidem capitulum, & quod licet aliquatenus proposito conferat, fidem tamen promissi nequaquam implet. Unum scio, me huius capituli beneficio, neminem in cognitione naturarum vidisse perfectum.

CAP. VI.

De difficultate posteriorum Analyticorum, & unde contingat.

POSTERIORUM vero Analyticorum subtilis quidem scientia est, & paucis ingeniis pervia: quod quidem ex causis pluribus evenire perspicuum est. Continet enim artem demonstrandi, quæ præ cæteris rationibus disserendi, ardua est. Deinde hæc

hæc utentium raritate iam fere in desuetudinem abiit, eo quod demonstrationis usus, vix apud solos Mathematicos est; & in his fere, apud Geometras duntaxat: sed & huius quoque disciplinæ non est celebris usus apud nos, nisi forte in tractu Ibero vel confinio Africæ. Etenim gentes istæ, Astronomiæ causa Geometriam exercent præ cæteris: similiter Ægyptus, & nonnullæ gentes Arabiæ. Ad hæc, liber quo demonstrativa traditur disciplina, cæteris longe turbatior est, & transpositione sermonum, traiectione literarum, desuetudine exemplorum, quæ à diversis disciplinis mutuata sunt. Et postremo quod non attingit authorem, adeo scriptorum depravatus est vitio, ut fere quot capita, tot obstacula habeat. Et bene quidem ubi non sunt obstacula capitibus plura. Unde à plerisque, in interpretem difficultatis culpa refunditur, asserentibus, librum ad nos non recte translatum pervenisse.

CAP. VII.

Quare Aristoteles nomē Philosophi præ cæteris meruerit?

FUIT autem apud Peripateticos tantæ authoritatis scientia demonstrandi, ut Aristoteles, qui alios fere omnes, & fere in omnibus, philosophos superabat, hinc commune nomen sibi quoddam proprietatis iure vindicaret, quod demonstrativam tradiderat disciplinam. Ideo enim, ut aiunt, in ipso nomen philosophi sedit. Si mihi non creditur, audiatur vel Burgundio Pisanus, à quo istud accepi. Et quoniam hæc ignorantiæ tenebras tollit, facitque quendam prænoscendi prærogativa scientem, sectam Academicorum, quā in his, quæ sapienti dubitabilia sunt, profitemur, de caligine sua frequenter educit in lucem: & sicut imprimis examinatorium cudens, instruxit iudicem, sic clientem suum Aristoteles, in his ad docentis provehit authoritatem. Eleganti quidem ordine, quia qui recte iudicantis

cantis implet officium, merito ad docentis cathedram sublimatur.

CAP. VIII.

De officio demonstrativa, & ex quibus sit demonstratio, & quomodo; & quod sensus scientia principium est, & quomodo.

SED ad hanc disciplinam quis idoneus est profecto? Et si quis in aliquo, eam in multis nullus perfecte assequitur. Necesse enim est disciplinarum prænosse principia, & ex his ex necessitate verorum sequelam colligere consertis rationibus, & ut sic dixerim, calcatius urgendo, ne quis, quasi ex defectu necessitatis, videatur hiatus, qui demonstrativæ scientiæ præiudicium afferat. Non utiq; omnis scientia demonstrativa est, sed illa duntaxat, quæ ex veris, & primis est, & immediatis. Nam sicut non omnis Syllogismus demonstratio, sed omnis demonstratio syllogismus est, sic demonstrativam scientia inconvertibiliter ambit. Communes itaque conceptiones animi præcedunt, deinde per se nota: & ex his, Demonstrativa exoritur. Refert autem in iis, quæ nota sunt, an natura, an ad nos notiora sint: nam proxima sensui, notiora nobis, remotiora vero, utpote universalia, simpliciter & naturaliter notiora. Ex principiis itaque disciplinarum, per propositiones immediatas, id est, quæ probatione non indigent, ad id quo tendit, via est demonstratori. Et licet ad iudicium maxime dicatur hæc scientia pertinere, inventioni tamen plurimum confert. Docet enim ex quibus, & qualiter, contingat demonstrare, & quando, & quomodo propriis aut communibus sit utendum: nam scientiæ sibi invicem adminicula conferunt. Et quia non omnis locus demonstratori commodus est (utpote ab accidente, eo quod corruptibilium, nec demonstratio, nec scientia simpliciter est,) necessarios sibi vin-

vindicat locos, reliquos Dialectico cedit & oratori. Quibus satisfactum est, si verisimillimus fiat syllogismus. Præterea quibus syllogismis, quibus-ve propositionibus utendum sit aperit, & quam vim in astruendo vel destruendo afferat propositionis quantitas aut qualitas, diligenter inspecta: quis autem syllogismus, cui faciat quæstioni, quæve sit figura syllogismo accommodata, pandit, & sic Demonstrandi scientiam statuit, ac si sensu corporeo teneatur, quæ ratio indubitata sic esse convincit. Communes enim conceptiones, à singulorum inductione fidem sortiuntur. Impossibile enim est universalia speculari, non per inductionem: quoniam, ut ait, quæ ex abstractione dicuntur, per inductiones, ignota, nota fiunt. Inducere autem, non habentes sensum, impòssibile est. Singularium enim sensus est: nec contingit ipsorum accipere scientiam, neque ex universalibus sine inductione, nec per inductionem, sine sensu. Fit ergo ex sensu memoria: ex memoria multorum sæpius iterata, experimentum: ab experimentis, scientiæ, aut artis, ratio manat. Porro ab arte, quæ usu & exercitatione firmata est, provenit facultas exequendi ea, quæ ex arte gerenda sunt. Sic itaque sensus corporis, qui prima vis, aut primum exercitium animæ est, omnium artium præiacit fundamenta: & præexistentem format cognitionem, quę primis principiis viam non modo aperit, sed & parit.

CAP. IX.

Quid sensus? & quomodo omnis philosophiæ species, ex ipso convalescat per imaginationem.

PLANUM autem est hoc diligentius inspicienti per singula. Nam cum sensus (secundum Aristotelem) sit naturalis potentia indicativa rerum, aut omnino non est, aut vix est cognitio, deficiente sensu: si quis opera naturæ, quæ ex elementis, vel

materia constant & forma, pertractet cum Physico, ratiocinandi viã indicio sensuum mutuatur. Si vero cum Mathematico figuras abstrahat, aut numeros partiatur, discretæ multitudinis, aut continuorum corporum copiam fidelibus occulis ingerit. Philosophus quoque qui rationalem exercet, qui etiam tam Physici quam Mathematici cliens est, ab iis incipit, quæ sensuum testimonio convalescunt, & proficiunt ad intelligibilium incorporaliumque notitiam. Est autem sensus, ut Calcidio placet, passio corporis ex quibusdam extra positis, & varie pulsantibus corpus usque ad animam commeans. Nisi enim eadem aliquid violentiæ habeat, nec ad animam pervenit, nec cadit in sensus formam. Si vero eadem passio grata est, lenitate sui voluptatem gignit, & si invalescit, gaudium nominatur. Quod si asperitate sui exulcerat, dolorem gignit. Aristoteles autem sensum potius vim animæ asserit, quam corporis passionem. Sed hæc eadem vis, ut iudicium suum de rebus formet, passionibus excitatur. Et quia res percipit, earumdem apud se deponit imagines. Quare retentione & frequenti revolutione, quasi thesaurum memoriæ sibi format. Dum vero rerum volvit imagines, nascitur imaginatio: quæ non modo præceptorum recordatur, sed ad eorum exempla conformanda, sui vivacitate progreditur. Quæsitum tamen est an à sensu distet imaginatio naturaliter, an solo percipiendi modo. Recolo enim fuisse philosophos, quibus placuit, sicut incorpoream simplicem, & individuam esse substantiam animæ, ita & unam esse potentiam, quam multipliciter, pro rerum diversitate, exercet. Eorum ergo opinio est, quod eadem potentia nunc sentiat, nunc memoretur, nunc imaginetur: nunc discernat investigando, nunc investigata assequendo intelligat. Sed plures sunt è contrario sentientes, animam quidem quantitate simplicem, sed qualitatibus compositam, & sicut

ſicut multis obnoxiam paſſionibus, ſic multis potentiis utentem. Et facile quidem crediderim plures eſſe, quam eorum ſit libris expreſſum: cum anima, dum à Domino peregrinatur, ſuæ originis nimis ignara, vix vires ſuas agnoſcat.

CAP. X.

De imaginatione, & quod ex ipſa oriuntur affectiones, quibus anima componitur, aut turbata deturbatur.

IMAGINATIO itaque à radice ſenſuum per memoriæ fomitem oritur, & non modo præſentiam, ſed & abſentiam, loco quidem, vel tempore, per quandam ſymplaſim, quam nos conformationem poſſimus dicere, intuetur. Hinc eſt illud;

Sic ſedit, ſic culta fuit, ſic ſtamina nevit,
Iniecta collo ſic decuere coma.

Quod autem abſtractiva ſit, innuit Maro, dum ſe ſui Aſtyanactis imaginem abſtraxiſſe recordatione quadam Andromache fatetur:

O mihi ſola mei ſuper Aſtyanactis imago!
Sic oculos, ſic ille manus, ſic ora ferebat,
Et nunc æquali tecum pubeſceret ævo.

Et quia, ut in politia ait Plato, *facile eſt aſſequi naturalia arcana, ex his quæ frequenter accidunt*, imaginem eorũ, quæ futura ſunt, concipit ex qualitate eorum, quæ præſentialiter ſentit, vel aliquando ſenſit. Ergo ſi paſſionẽ aſperam concipit de futuro, *timor* oritur. *Spes* autem, ſi utilitate, vel amœnitate, iocundam. Hinc naſcitur & cupiditas, pernicioſiſſima peſtis, & quæ philoſophandi propoſito plurimum adverſatur. Impoſſibile enim eſt quemquam cupiditati & philoſophiæ pariter operam dare. Mixta autem eſt ex contrariis, cum ſpes fruendi voluptatem pariat, ſed dilatio triſtitiam & dolorem: quæ ſi invaluerint, ut exordinent & turbent animam, ex ea concuſſione fit ira. Itaque ad compeſcendos motus illicitos parit imaginatio cautelam, quæ ei nociva declinet:

 ut ſunt

ut sunt ex quibus dolor, ira, cupiditas, & sequelæ istorum, puta invidia, odium, detractio, luxuria, vanitas. Dum vero nimis cavet, ad formidinem; dum parum, ad temeritatem accedit. Et in hunc modum ex sensu proveniunt cętera, per imaginationis opem: ut amor, qui ad tutelam corporis, vel ad conservationem utilium, vel ad procurandam successionem, plurimum operatur.

CAP. XI.

Quid imaginatio? Et de opinione & fallacia opinionis & sensus: & de ortu phronesis, quam nos prudentiam nominamus.

EST ergo imaginatio, primus motus animæ, extrinsecus pulsatæ, quo secundum exercetur iudicium, aut per recordationem redit primum. Primum enim iudicium viget in sensu, dum aliquid album, aut nigrum, aut calidum aut frigidum, esse pronunciat. Secundum vero imaginationis est: ut cum aliquid perceptorum, retenta imagine, tale vel tale asserit, de futuro iudicans, vel remoto. Hoc autem alterutrius iudicium *opinio* appellatur. Et est quidem certa, si prout se habent, de rebus iudicat. Si vero aliter, infidelis. Hanc autem asserit Aristoteles, animæ passionem: eo quod dum exercetur, rerum imagines animæ imprimantur. Quod si una pro altera imprimatur, pro errore, quo fallitur in iudicio, fallax vel falsa opinio nominatur. Nam sæpissime falluntur sensus, non modo in parvulis, ubi ratio putatur otiosa, sed & in provecta ætate. Quod Aristoteles docens, dicit ex eo contingere lactentes omnes viros putare patres, fœminas autem, matres, quod sensus rudis fallitur, nec firmum potest afferre iudicium. Baculus vero, in aqua fractus videtur etiam perspicacissimis. Et quia sensuum fallaciam deprehendit, in eo agitatur ut & fidele aliquid teneat, cui sine errore fiducialiter possit inniti.

Ab

Ab hac agitatione nascitur virtus, quam Græci φρόνησιν, Latini prudentiam vocant.

CAP. VII.

Quid prudentia, quæ materia eius, quæ partes, & quomodo scientia ex sensu.

PRUDENTIA autem est, ut ait Cicero, virtus animæ, quæ in inquisitione & perspicientia solertiaque veri versatur. Materia enim huius virtutis, in qua exercetur, veritas est: reliquarum vero, domesticæ quædam necessitates. Ne ergo undecunque fallatur, ad futura prospectum intendit, & providentiam format, vel præterita ad mentem revocans, thesaurizat memoriæ: vel de præsentibus callet, & astutiæ vel calliditatis speciem parit: aut se pariter ad universa diffundit, & ei circumspectio nascitur. Cum autem veritatem fuerit assecuta, in speciem scientiæ transit. Ex his patet, quod cum de sensu, imaginatio, & ex his duobus, opinio, & ex opinione, prudentia nascatur, quæ in scientiam convalescat, quod scientia de sensu trahat originem. Nam ut dictum est, *multi sensus, aut etiam unus*, memoriam unam, multæ memoriæ, experimentum, multa experimenta, regulam, multæ regulæ, reddiderint unam artem, ars vero facultatem.

CAP. XIII.

De differentia scientiæ, & sapientiæ: & quid fides?

INDE est, quod maiores, prudentiam, vel scientiam, ad temporalium & sensibilium notitiam retulerint: ad spiritualium vero, intellectum, vel sapientiam. Nam de humanis, scientia: de divinis, sapientia, dici solet. Adeo autem de sensu scientia pendet, ut eorum, quæ sensu sciuntur, non sit scientia, rebus à sensu subductis. Constat enim hoc ab Aristotele. Potest tamen esse fidelis opinio: ut cum post noctem Sol creditur rediturus. Unde quia hu-

mana tranſitoria ſint, certum opinionis *de iiſdem* nequit eſſe iudicium, niſi raro: ſi autem, quod non uſquequaque certum eſt, pro certo ſtatuatur, fit acceſſus ad fidem, quam Ariſtoteles definit *eſſe vehementem opinionem.* Fides autem, tam in humanis, quam in divinis rebus, maxime neceſſaria eſt; cum nec contractus ſine ea celebrari *inter homines* poſſent, aut aliqua exerceri commercia: quinimo inter homines quoque meritorum præmiorumque nequit eſſe commercium, fide ſubtracta. Hæc autem tum habet meritum, cum veros de Religione tenet articulos: & eſt, ut ait Apoſtolus, ſubſtantia rerum ſperandarum, argumentum non apparentium. Eſt & media inter opinionem & ſcientiam, quoniam per vehementiam certum aſſerit: ad cuius certitudinem per ſcientiam non accedit. Unde Magiſter Hugo: Fides eſt voluntaria certitudo abſentium ſupra opinionem, infra ſcientiam, conſtituta. Sed hic ſcientiæ nomen dilatatum eſt, & uſque ad divinorum comprehenſionem protenditur.

CAP XIV.

De cognitione φρονήσεως, & ἀληθείας: & de ortu phroneſis, quæ ratio.

ET quia veritas prudentiæ materia eſt (nam in veri comprehenſione laborat,) finxerunt antiqui phroneſin & ἀλήθειαν eſſe germanas, eo quod prudentiæ cum veritate eſt quædam divina cognatio. Inde eſt quod ab aſpectu veritatis prudentia, ſi perfecta eſt, nequit arceri: verum quia hoc hominum non eſt, latens verum avide quærit infirma conditio. Et quidem propter fallacias ſenſuum & opinionum, vix in eius inveſtigatione fideliter incedit; vix eſt in comprehenſione ſecura: recolit enim ſe deceptam eſſe, & poſſe decipi. Sollicitatur ergo, ut firma perceptione gaudeat, indubitatoque iudicio, quod poteſt ratio appellari: ſiquidem ratum

ratum & firmum est rationum examen. Philologiam ergo parit phronesis, dum amor veri sollicitat prudentiam ad notitiam rerum, de quibus ferri vult sincerum firmumque iudicium. Et est philologia, sicut philosophia, nomen temperatum: quia sicut appetere, quam habere, sapientiam, facilius est, sic amare quidem, quam exercere rationē. Ratio enim, id est, *sincera iudicii firmitudo*, paucorū est.

CAP. XV.

Quid Ratio, & quod nomen rationis multiplex est: & quod rationes sempiternæ.

ANIMA itaque pulsata sensibus, & prudentiæ sollicitudine validius concussa, seipsam exerit, collectisque in unum viribus, dolos sensuum, & opinionum, studet intentius declinare. Sua vero intentione, perspicacius videt, firmius tenet, & sincerius iudicat. Et hæc est vis, quæ ratio nominatur: siquidem ratio est potentia spiritualis naturæ, discretiva rerum corporalium & incorporalium, quæ res appetit firmo & sincero examinare iudicio. Ipsum quoq; iudicium eius, censetur nomine rationis. Sed & illa censentur rationes, de quibus sola ratio iudicat, & quorum essentia, à sensibilium singulariumque natura disiuncta est. Has Pater Augustinus, & multi alii, asserunt sempiternas. Hæc autem sunt, in quibus ab initio, & sine initio, æternæ constitutionis decretum, & suæ dispositionis seriem sanxit ratio primitiva, quam si dixero, *Sapientiam Dei*, utique non errabo. Infinita quidem huiusmodi, vel in ipsis veris, palam est invenire: nam *Deum esse Deum, & patrem habere filium, & spiritum sanctum utrique consubstantialem esse*, nonnihil utique sunt hæc enunciabilia, sed ab æterno vera, & divino firma iudicio, & non modo in veris, sed in aliis, hoc ipsum liquet: cum ratio duorum ad tria, & item trium ad duo, & in hunc modum plurima, autore

autore Augustino, sempiterna sunt. Quod si cui videatur absurdum, librum eius de libero arbitrio legat, & ita esse constabit.

CAP. XVI.

Distinctio multiplicitatis, & quod bruta non habent rationem, etsi discernere videantur: & unde homo eam sortita sit iuxta Hebraeos.

CASSIODORUS vero, in libro de anima, tali utitur definitione: *Rationem* dico, animi probabilem motum, qui per ea, quæ conceduntur, & nota sunt, ad aliquid incognitum ducit, perveniens ad veritatis arcanum. Ergo & *potentia*, & *potentia motus*, ratio appellatur. Hunc autem motum asserit Plato in Politia, vim esse deliberativam animæ, quæ, quid honestum, vel utile sit, appetendumve, aut fugiendum, pensatis rerum speciebus, specierumque caussis, iudicio fideli examinat. Habēt enim & bruta animalia vim quodam modo discretivam, qua discernunt cibos, declinant insidias, præcipitia transiliunt, necessitudinem recognoscunt: non tamen rationem exercent, sed naturali appetitu vigent, & imaginantur pleraque, sed causas rerum discutere nequaquam possunt. Quod quidem ex eo provenire dicunt Hebræi, quod cum domino disponente, ab initio creaturarum cætera coaluerint, & fotu caloris & humoris, sortita sint Spiritum naturalem, animalem, sensibilem, ex quibus oriuntur appetitus, & imaginatio, quam habent bruta: solus homo assequutus est vim, efficacius & sincerius differendi, quod ei vitam inspirans Deus, divinæ rationis voluit esse participem. Hominis vero spiritus, quoniam à Deo datus, & ad Deum rediturus est, solus divina meditatur, & in eo fere solo cæteris animalibus præstat. Res enim corporeas, non modo imaginatio, sed sensus comprehendit. Ad hæc, & rerum corporalium formas, veram

veram quoque ipsam cohærentiam, discohærentiamque, pro parte cognoscit. Sensus enim videt hominem, rem utique corporalem: videt colores, & motus, formas utique corporalium: videt etiam hominem movere manum, quod quidem amplius est, quam videre hominem moventem, id est, qui movet manum. Quod si cui mirum est, acquiescat vel Augustino. Porro ratio transcendit omnem sensum, & iudicium suum, etiam in corporalibus & spiritualibus rebus immergit. Contemplatur omnia inferiora, & ad superiora prospectum intendit. Rationi Hebræorum consentit Senecę definitio, etsi ille aliud senserit. Ait enim: *Ratio est quædam pars divini Spiritus humanis immersa corporibus.* Quod tamen aut errori gentilium accommodandum est, qui animam mundi, in animas singulas discerptam opinabantur, ipsamque mentiebantur esse spiritum sanctum: aut benignius interpretandum est: ut pars, non in quantitate, sed in virtute dicta credatur. Nam ut verbi figuram exprimeret, adiecit quędam. Licet etiam ratio quodammodo virtus divina sit, nequaquam tamen pars eius est, quia absolutissimæ simplicitatis est.

CAP. XVII.

De officio rationis, & quare sensus in capite, quibus ratio præsidet: & quas pedissequas habeat philologia.

Cum ergo ratio, origine divina nobilitetur, & divino polleat exercitio, eam super omnia colendam esse, totius philosophiæ decreto sancitum est. Hæc enim inordinatos motus compescit, & ad normam bonitatis componit universa, ut nihil sit quod ordinationi divinæ repugnet, cui si quis obtemperat, fœlici processu peraget ęvum: si detrectat, ut in Timæo ait Plato, *Claudum iter vitæ, & mancum serpens, cum familiari stultitia demum revocatur ad inferna.* Agit hæc corporis curam & animæ, & utrum-

& utrumque componit. Qui vero utrumque contemnit, mancus & debilis est, qui alterum, claudus. Et quia sensuum examinatrix est, qui ob fallendi consuetudinem possunt esse suspecti, natura optima parens omnium, universos sensus locans in capite, velut quendam Senatum in Capitolio animæ, rationem quasi dominam in arce capitis statuit: mediam quidem sedem tribuens inter cellam phantasticam & memoriam, ut velut è specula sensuum, & imaginationum, possit examinare iudicia. Proinde quidem, quia hæc ipsa vis, etsi divina sit, quasi quodam sensuum & imaginationum ventilabro excitatur, & quia prudentia ad investigationem veri, quærit rationis sincerum examen, & philologiam parit, quam duæ pedissequæ periergia, & ἀγρυπνία, iugiter prosequuntur. Est autem periergia quæ laborem circuit operis; ἀγρυπνία, vigilans diligentia, quæ exercitium temperat, ne quid nimis. Amor enim ociosus non est. Habet enim terrenam & mortalem philologia originem: sed cum ad divina transit, immortalitate quadam deificatur. Quia cum prudentia quæ de terrenis est, & rationis amor, ad incorruptæ veritatis, divinorumq; arcana consurgit, in sapientiam transiens, quodammodo à mortalium conditione eximitur.

CAP. XVIII.

De differētia rationis, & intellectus: & quid intellectus.

QUA vero proportione ratio transcendit sensum, ea, sicut Plato in Politia auctor est, excedit intellectus rationem. Nam intellectus assequitur, quod ratio investigat, siquidem in labores rationis intrat intellectus, & sibi ad sapientiam thesaurizat, quod ratio præparans adquisivit. Est igitur intellectus, suprema vis spiritualis naturæ, quæ humana continens, & divinas penes se causas habet omnium rationum, naturaliter sibi perceptibilium.

lium, Sunt enim quæ exuperant omnem sensum, tam hominum, quam angelorum, divinæ rationes. Et nonnullæ aliis plus aut minus, pro divinæ dispensationis decreto, innotescunt. Hunc solius Dei esse, & admodum paucorum hominum selectorum, asserit Plato.

CAP. XIX.

Quid sapientia, & quod ipsa de sensu per gratiam.

SAPIENTIA vero sequitur intellectum, eo quod divina de his rebus, quas ratio discutit, intellectus excerpsit, suavem habent gustum, & in amorem suum animas intelligentes accendunt. Nam & ex eo sapientiam dici reor, quod boni saporem habeat in divinis. Unde patres, scientiam referunt ad activam, ad contemplativam vero, sapientiam. Patet ex his, quod si quis præmissos gradus recenseat, de scaturigine sensuum etiam sapientiam, præeunte & opitulante gratia, videbit emanare. Et ut Prophetico testimonio gaudeamus, timor ipse, qui est initium sapientiæ, de sensu, vel imaginatione pæne contingit. Qui cum sollicitetur, ne vapulet, punientis habens memoriam, ipsius declinat offensam. Præmiorum quoque sensu, vel imaginatione, ad obsequium punire & beare potentis, incitatur. Pietatem ergo exercuit, qui declinat offensam, sed per experientiam obsequii scientiam assequutus est. Hæc enim, actionis est. Si vero assuescat experientię, ex consuetudine gerendorum, provenit fortitudo. Ut autem obsequium rationabile, quod gratissimum est, præstet, consilium deliberationis, super actis, vel agendis, oboritur. Deliberationem sequitur intellectus, meliorem partem retinens in sinu suo; versatur enim in divinis, quorum gustus, & amor, & inhærentia, vera demum sapientia est. Hos tamen gradus non operatur natura, sed gratia, quæ de fonte sensuum, pro arbi-

arbitrio suo, elicit varios rivulos scientiarum, & sapientiæ: invisibilia Dei, per ea quæ facta sunt, manifestat, & manifestata, quadam charitatis unitate communicat, & hominem Deo unit.

CAP. XX.

De cognitione animæ, & simplicitate, & immortalitate secundum Ciceronem.

UNDE & quidam minuti philosophi, eo quod à sensibus ad scientiam sit processus nisi eorum, quæ sentiuntur, ullam negant esse scientiam. Quod quantum philosophandi proposito adversetur, perspicuum est. Perit enim exercitium rationis, quo rerum apud se notiones, quas Græci ennoias dicunt, quærit & tenet; sine quo, nec nomen constare potest. Est ergo, ut ait Cicero in Tusculanis, *magni ingenii, revocare mentem à sensibus, & cogitationem à consuetudine abducere.* Nec enim Deus ipse, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quidem sit, & libera, & segregata ab omni concretione mortali. Singularis est quædam natura, atque vis animi, seiuncta ab his usitatis notisque naturis: quicquid illud sit, profecto divinum est. Non valet tamen animus, ut plene seipsum videat. Sed ut oculus, sic animus se non videns, alia cernit. Non videt autem quod minimum est, formam suam fortasse. Quamquã id quoq;: sed hæc relinquamus. Vim certe, sagacitatem, memoriam, motum, celeritatem videt. Hæc magna, hæc divina, hæc sempiterna sunt. Qua facie quidem sit, aut ubi habitet, ne quærendum est quidem. Itaque sic mentem hominis, quamvis eam non videas, ut Deum non vides; tamen ut Deum agnoscis ex operibus eius: sic ex memoria rerum, & inventione, & celeritate motus, omnique pulchritudine virtutis, vim divinam mentis agnoscito. In animi autem cognitione dubitare non possumus, nisi plane in

physicis

physicis plumbei simus, quin nihil sit animis admixtum, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex. Quod cum ita sit, certe nec secerni, nec dividi, nec discerpi, nec distrahi potest: igitur nec interire. Hæc ille in Tusculanis, ut & vim deliberativam, rationem scilicet, divinam quidem, & animas hominum esse immortales doceat. Hæc quidem, de passione sensuum, & viribus, & dignitate animæ, multa brevitate perstricta sunt, ut constaret, quia, ut ait Aristoteles, ars sive scientia originem trahit à sensu. Si quis enim vellet de viribus animæ copiosius disputare, materia subtilis ingenium acutum, capacem memoriam, & expeditum otium quærens, cum studio diligenti, in maximorum voluminum quantitatem erumperet. Qui vero naturam animæ diligentius investigare voluerint, non modo Platonis, Aristotelis, Ciceronis, & veterum philosophorum scripta revolvant, sed patrum, qui veritatem fidelius expresserunt. Nam & Doctores Ecclesiæ, & post eos Claudianus, & alii moderniores, de anima multa scripserunt, quos si quis non potest evolvere, vel *Phrenouphysicon* legat, librum de anima copiosissime disputantem. Eum tamen aliis omnibus non præpono. Sed hæc hactenus: nunc ad propositum redeamus.

CAP. XXI.

Quod in præcedentibus, etsi non sufficienter, Aristoteles aliquod hypotheticorum seminarium dedit.

DIALECTICAM & Apodicticam, quam nos demonstrativam dicimus, præcedentia docent: in iis tamen de hypotheticis syllogismis nihil, aut parum, est actitatum. Seminarium tamen datum est ab Aristotele, ut & istuc, per industriam aliorum, possit esse processus. Cum enim tam probabilium, quam necessariorum loci monstrati sint,

ostensum est, quid ex quo sequitur probabiliter, aut necessario. Quod quidē ad hypotheticorum iudicium maxime spectat, ut arbitror, ut consequentia constet. Præterea Boëthius hoc pro seminario inveniendorum dicit acceptum, quod Aristoteles ait in Analyticis, *idem, cum sit & non sit, non necesse est idem esse.* Ergo ipse, & alii aliquatenus suppleverunt imperfectum Aristotelem in hac parte: sed quidem, ut mihi visum est, imperfecte. Itaque in hypotheticis syllogismis, qui syllogismi fiant, in priori forma per positionem antecedentis, qui in posteriori per destructionem consequentis: quæve sint figuræ, aut modi qui constant, ex compositis hypotheticis, & de propositionibus, æquimodis, & non æquimodis, & quæ sit natura eorum, qui fiunt ex disiunctis, ostenditur. Sed forte ab Aristotele, de industria relictus est hic labor: eo quod plus difficultatis quam utilitatis videtur habere liber illius, qui diligentissime scripsit. Profecto si hunc Aristoteles more suo exequeretur, verisimile est tantæ difficultatis fore librum, ut præter Sybillam, intelligat nemo. Nec tamen hic de hypotheticis satis arbitror expeditum, supplementa vero scholarum perutilia & necessaria sunt.

CAP. XXII.

De Sophistica, & utilitate eius.

SOPHISTICAM esse, dictum est, quæ falsa imagine tam Dialecticam quam demonstrativam æmulatur, & speciem quam virtutem sapientiæ magis affectat, Unde ne cliens Aristotelis, mechanicæ huius supplantetur insidiis, eam præcedentibus recte subiungit. Opus quidem dignum Aristotele, & quo aliud magis expedire iuventuti non facile dixerim: iuventus enim, etsi sapientiam veram in omnibus plene nequeat obtinere, sapientiæ tamen opinionem affectat, & gloriam suam alio-

rum

rum vult iudicio celebrari. Hoc est utique quod sophistica pollicetur: est enim apparens sapientia, non existens. Unde & sophista; copiosus ab apparente sapientia, sed non existente. Hæc autem omnium disciplinarum æmulatrix est, & sub earum specie, suas omnibus tendiculas parat, incautosque subvertit. Frustra, sine hac, se quisque gloriabitur esse philosophum: cum nequeat cavere mendacium, aut alium deprehendere mentientem. Hoc utique in unaquaque disciplina opus scientis est. Videas huius ignaros, cum ab aliis, vel à se, paralogizentur, homines Nicodemianos, cum fuerint supplantati dicentes præ stupore, *Domine quomodo possunt hæc fieri?* Nihil autem est, quod minus deceat aut gloriæ aut victoriæ captatorem. Sane litigiosus victoriam, sophista gloriam quærit, finisque utriusque in disceptationibus, & contentionibus plurimum placet. Unde & ad phrasim conciliandam, & totius philosophiæ investigationes, sophisticæ exercitatio plurimum prodest: ita tamen, ut veritas, non verbositas, sit huius exercitii fructus. Sic enim veritatis & sapientiæ famula est: alioquin adultera, prodens amatores; quos excæcatos exponit erroribus, & in præcipitium ducit. Ait Sapientia, qui sophistice loquitur, odibilis est: sed plane odibilior est, qui sophistice vivit: error enim vitæ, quam verbi, perniciosior. Vix est tamen qui in vita non imitetur sophistam, cum hi, qui non sunt, velint videri boni, & hoc modis omnibus agant; & qui boni sunt, aliorum sæpe circumvenire quærant iudicia, ut meliores quam sint, videantur. Quod quidem est, in ratione vivendi, sophistam induere. Si tamen gloriam propriam simulator affectat: nam si divinam, & quidem ex scientia, forte poterit excusari.

CAP. XXIII.

De Sophisticis Elenchis.

HANC itaque in scholam Peripateticam Aristoteles introducit, & fallaciarum nube depulsa, docet qualiter admitti debeat, aut vitari. Vires eius universas exponit, & instrumentum, quo illa utitur, manifestat. Sicut enim Dialecticus Elencho, quem nos *reluctatorium dicimus syllogismum*, eo quod contradictionis est: sic & ista, sophistico elencho utitur; qui utique imaginarius est syllogismus, eo quod non contradictionis est, sed videtur. Paralogismus enim est, id est, syllogismus umbratilis. Supponit & genera disputationum, ut appareat quomodo nunc docentem ex principiis, nunc ex probabilibus colligentem, nunc ex his, quæ non videntur, probabilia agentem, quod est demonstratoris, Dialectici, & tentatoris officium, sophista imitetur. Is inquam, qui agonizans litigiosam exercet, adiicit sophistarum notas quinque, procurantium quando adversarius in redargutionem incidat, aut falsum, aut inopinabile, aut solœcismum, aut nugandi ineptias. Sufficit autem cavillatori, si vel hoc facere videatur. Subiungit his arguendi modos, qui sunt in dictione: ut æquivocatio, amphibologia, compositio, divisio accentus, figura dictionis: & item eos, qui sunt extra dictionem, ut in ea specie, *quæ est secundum accidens*, & in ea qua simpliciter, vel non simpliciter dicitur: & tertia quæ est secundum elenchi ignorantiam: & quarta secundum consequens: & quinta secundum quod est in *principio* sumere; & sexta, quod est non causam ut causam ponere: & septima, plures interrogationes unam facere. Itaque qualiter opponentem aut respondentem in his versari oporteat, per singula capita diligenter exequitur, & sicut optimus *campiductor*, hunc, ad inferendam pugnam, illum, instruit

struit ad cautelam. Cum ergo ex his liqueat quæ adesse debeant, quæ abesse, & probabilium, quæ sola sufficit humana infirmitas comprehendere, patefacti sint loci, rationumque monstratæ sint necessariæ complexiones, docendi sint rationes, & viæ explanatæ, fallaciarum sublata sint impedimenta, luce clarius est, rationem differendi, suis esse limitibus & partibus absolutam.

CAP. XXIV.

De his qui Aristotelis opera carpunt.

SATIS ergo mirari non possum, quid mentis habeant (si quid tamen habent,) qui hęc Aristotelis opera carpunt, quæ utique non exponere propositum fuerat, sed laudare. Magister Theodoricus, ut memini, Topica, non Aristotelis, sed Trecassini Drogonis irridebat. Eadem tamen quandoque docuit. Quidam auditores magistri Roberti de Meliduno, librum hunc fere inutilem esse calumniantur. Alii detrahunt categoriis. Unde in commendatione eorum diutius moratus sum, reliquos, eo quod omnium iudicio commendantur, morose non censui commendandos. Elenchis tamen, sed inepte, opponitur, quod versus habent poëticos: sed constat, quod idioma linguarum commode in commercium non deducitur. In eo autem mihi videntur Analyticis præferendi, quod non minus ad exercitium conferunt, & faciliori intellectus eloquentiam promovent.

CAP. XXV.

Quod Cornificius, Bromio scurra Deorũ, vilior est: & de laude logicæ quid Augustin., & alii philosophi dicãt.

CUM itaque logicæ tanta sit vis, quisquis eam causatur ineptam, ineptissimus est. Pallas Bromium, qui eam Marsicam aut veneficam irridebat, in nuptiis Philologiæ compescit, & superis multa

prædicatione consociat. Porro, ut est in fabulis, Bromio Deorum scurra contemnitur: sed Cornificius noster, logicæ criminator, philosophantium scurra, non immerito contemnetur. Ut de Platone taceam, Aristotele, Tullio, à quo, ut maiores perhibent, philosophia inchoata est, & perfecta: pater Augustinus, cui temerarium est obviare, eam tantis effert præconiis, ut vituperari non possit, nisi ab his, quorum nulla est prudentia, sed impudentia multa. Ait ergo in secundo libro de ordine: *Cum perfecta esset dispositaque grammatica, admonita est ratio quærere atque attendere hanc ipsam vim, quæ peperit artem. Nam eam definiendo, distribuendo, colligendo, non solum digesserat, atque ordinaverat, verum etiam ab omni falsitatis irruptione defenderat. Quando ergo transiret ad alia fabricanda, nisi ipsa, sua prius, quasi quadam machinamenta & instrumenta distingueret, notaret, digereret, proderetque ipsam disciplinam disciplinarum, quam dialecticam vocant? Hæc docet docere, hæc docet discere. In hac se ipsa ratio demonstrat, atque aperit quæ sit, quæ velit, & quid valeat scire, scit sola. Scientes facere, non solum vult, sed & potest.* Quid ad hæc Cornificius? Nempe quod cuiusque deficientis ingenii est, & desidiæ, quæ ad hortamenta virtutis stertere consuevit, quod non potest assequi, criminatur.

CAP. XXVI.

Quæ consilio utendum sit adversus eum, & protervos, & calumniatores,

UTAMUR ergo adversus eum, & compigrescentes (quoniam iam habet consortes erroris,) consilio, quod se post multa, quæ per ipsam didicit, in primo contra Academicos, dicit Augustinus à Dialectica didicisse. *Docuit me*, inquit, *cum de re constat, propter quam verba dicuntur, de verbis non debere contendi. Et quisquis faciat, si ex imperitia*

tia facit id, docendum esse, si ex malitia, deserendum: si doceri non potest, monendum, ut aliquid aliud potius agat, quam tempus in superfluis operamque consumat: si non obtemperat, negligendum. De captiosis autem atque fallacibus ratiunculis breve praeceptum est: si male concedendo inferuntur, ad ea, quæ concessa sunt, redeundum esse. Si verum falsumque in una conclusione confligunt, accipiendum inde quod intelligitur: quod explicari non potest, relinquendum. Si autem modus, in aliquibus rebus, latet penitus hominem, scientiam eius non esse quærendam.

CAP. XXVII.

Quod Aristoteles in multis erravit, quod in Logica eminet.

HÆC adversus Cornificium. Cæterum contra eos, qui veterum favore, potiores Aristotelis libros excludunt, Boëthio fere solo contenti, possent plurima allegari. Sed non oportet, quia palam est omnibus, usque ad miserationem, imperfectio illorum, qui in solo Boëthio tempus & rem consumpserunt, ut fere nihil sciant. Nec tamen Aristotelem ubique plane aut sensisse, aut dixisse protestor, ut sacrosanctum sit, quicquid scripsit. Nam in pluribus, obtinente ratione, & authoritate fidei, convincitur errasse: siquidem non modo studiosum quemlibet, sed & Deum ipsum prava posse committere asserit. Item, providentiam Dei, usque ad regionem Lunæ progredi diffitetur: & ut divinationem tollat prænoscentiamque futurorum, asserit inferiora non regi per divinæ decreta providentiæ, nec angelorum prodesse opem, aut dæmonum in his, aut in futuris aliquam esse perspicientiam. Sunt & multi errores eius, qui in scripturis tam Ethnicis, quam fidelibus poterunt inveniri: verum in logica parem habuisse non legitur. Vnde

sic accipiendus est, ut ad promovendos iuvenes ad gravioris philosophiæ instituta, doctor sit, non morum, sed disceptationum.

CAP. XXVIII.

Quomodo ea sit utendum.

SED licet ars ista ad quammulta sit utilis, qui aliorum ignarus est, non tantum, huius eruditione, ad philosophiam iuvatur, quantum hinc, sumpta verbositate & temeritate, impeditur. Fere enim inutilis est logica, si sit sola. Tunc demum eminet, cum adiunctarum virtute splendescit. Teneræ tamen ætati indulgendum est amplius, & ut copiam eloquentiæ comparet, interim est ferenda verbositas. Sicut enim corpora, sic & ingenia puerilia, imprimis alenda sunt ne inarescant: & ut à plenitudine & copia alimentorum succo distendantur ad robur concipiendum, & ut caro, quodam dilatationis suę vitio in hac ætate luxuriet. Hoc autem & laboris exercitium, & pondus sollicitudinis, & diligens opera, sequenti ætate satis excoquet & purgabit. Procedente ergo ætate, & sensu, verbositatis cohibeatur licentia, & sophisticæ, (quam Aristoteles dictitivam, nos circumventoriam, vel cavillatoriam dicere possumus,) improbitas conquiescat. Manet hæc sollicitudo eum, qui doctoris nomen & officium vendicat. Porro inutilis est opera præceptorum, si non usu & exercitio assiduo roboretur: nisi forte in habitū transierit dispositio.

CAP. XXIX.

Quod temeritas adolescentiæ reprimenda: & quare Mercurius societur Philologiæ: & quæ sint præcipue expetenda.

NON tamen ea licentia est indulgendum gymnasiorum exercitiis, quę quasi iocus quidam & palestrą Philosophiæ agitantur in spe proficiendi,

di, ut in annos maturiores, aut in studia graviora protendantur. Scuriles ineptiæ, insulsa loquacitas, & clamosa, itemque levitas puerilis, cum prima lanugine deponenda sunt. Hæc siquidem agere, est philosophum diffiteri, & ad male sanos accedere. Unde, ut à fabulis instruamur, Mercurius, eloquentiæ præsul, hortatu matris in philologiæ nuptias transit ab adolescentia prima, eo quod iam pubentes genæ, seminudum eum incedere, chlamydeque indutum parva, invelatumque cætera, humerorum cacumen obnubere, sine magno risu Cypridis, non sinebant. Cypris enim, quæ mixtura interpretabatur, vigens in eis, qui sapientiæ & eloquentiæ mixtura condiuntur, inermis, nudæ, ventosæque facundiæ deridet ineptias. Latet autem sensum hominis, *quem multa cogitantem terrena inhabitatio deprimit*, trium, maxime expetendorum, arcana præstantissimaque natura. Hæc autem sunt *vera bonitas, veritas sincera, ratio incorrupta & certa.* Horum tamen quasi olfaciens dulcedinem natura humana, cui Deus sicut in libro Syrach legitur, *posuit oculum supra cor, ut ostenderet magnalia operum suorum, ut laudaretur in bonitate, & glorificaretur in mirabilibus suis*: horum, inquam, dulcedinem sentiens, appetit nosse verum, apprehendere bonum, & ei, ne dispendium patiatur, firmiter adhærere. Appetitus enim hic, naturaliter à Deo insitus est homini, etsi per naturam, sine gratia, perficere non possit. Unde tres sorores, filias Phronesis, fabulosa Gentium finxit antiquitas, Philologiam, Philosophiam, & Philocaliam. Genus Philosophiæ & Philocaliæ Augustinus, Philologiæ Marcianus, sed cognationem trium, indicat Æsopus. Ergo quia veram bonitatem, sapientiam, rationem, etsi polliceri sibi arroganter non audeat, affectat tamen indesinenter humana infirmitas, versatur in amore istorum, donec amoris exercitio per gratiam, res

ipsas, quas desiderat, assequatur. Has quidem affectiones Phronesis parit, quia sapor, qui humanæ naturæ dulcescit, ad veri boniq; provocat appetitū. Nam φρονῶ Græce dicitur sapio: quod quidem saporem appetitus potius exprimit, quam sapientiam. quæ in divinorum contemplatione consistit. Illa enim, non Phronesis, sed σοφία appellatur.

CAP. XXX. *Idem.*

HARUM vero philologia prima est, & quæ aliarum naturam, vim, & consilia indicat: siquidem cum undique probabilia multa occurrunt (quia, ut ait Pythagoras, fere de omni re potest in contrarium disputari) rerum certitudinem quærit, & diligenti cautela declinat errores; & sicut *virtus est vitium fugere & sapientia prima, stultitia caruisse,* sic quæ præcaveret errorem has quæ virtutes afferunt naturaliter antecedit: & ut Iunonis, aut, ut rectius dixerim, Martiani verba ponantur, an quisquam est, qui philologiæ se asserat prævilegia laborata, & lucubrationum præmium nescire Pallorem, quæ etiam Deos quiescentes ad se venire inaudita obsecratione compellit: & paulo supra Cœlum, terram, mare, & quæ in eis sunt, prima scrutatur: quæ,

Pervigil in modico penetrans arcana labore,
Quæ potis est docta totum prævertere cura
Quod superis præscire datum est. Quin crebrius in nos
Ius habet illa, Deos urgens iniussa coactos,
Et quod nulla queat superum tentare potestas
Invito scit posse IOVE.

Siquidem ut ait alius, non inferior Martiano,
Labor improbus omnia vincit.

Liquet autē ex præcedentibus ad hoc, ut sensus sit, plura concurrere: ut sunt exterius offendiculum, in quem impingit spiritus, minister sentiendi, idemque spiritus qui exterioris obstaculi qualitatem ad notitiam

notitiam animæ profert. Ut sint tria, anima quæ sentit, spiritus, quo sentit, & offendiculum, quod extrinsecus sentit. His ut prædictum est, excitatur vis deliberativa, quam supra nominavimus rationem, suumque iudicium exercet, quod itidem ratio appellatur: quod quidem interdum verum, interdum probabile est. Sed ratio vera non est, nisi sit certa & firma: eo quod ratio, nomen firmitudinis est. *Nam & ratum non dicitur, nisi quod firmum est.* Ut itaque magno placuit Augustino: *Ratio vera solius Dei est, & eorum, quibus ipse certam notitiam, firmumque iudicium de rebus habere concessit.* Est autem prædicamentalis inspectio, & prima fere philosophandi via, de qualibet proposita quid sit attendere: itemque quibus propietatibus ab aliis differat, & quomodo aliis conformetur. Deinde an sit ei quid contrarium, & an ipsum susceptibile sit contrariorum. Quæ cum innotuerunt, res familiarius assignata, in notitiam transit. Utique hunc ordinem, etsi pro voto exprimere nequeam, in tantæ rei investigatione tamen, quia commodissimus est, placuit imitari. Nec est ubi iustius de rationis veritatisque substantia quæratur, quam ubi vis Logicæ discutitur, quæ se profitetur scientiam veritatis, ut asserit Augustinus: & utinam assequi valeat, quod promittit. Constat autem quia plurimum prodest, & inveniendi examinandique rationes, viam, & copiam, parat.

CAP. XXXI.

Quod Philologia alias duas præcedit: & quæ sit prædicamentalis inspectio sequenda in discussione rationis & veritatis.

SICUT autem ratio in creaturis, est vis quædam spiritualis, naturæ rerum examinatrix, & tam corporalium, quam intelligibilium assequens notitiam: ita primitiva quædam ratio est, quæ sua virtu-

virtute res omnes, tam corporales, quam intelligibiles, comprehendit, & naturam, & vim singulorum plene fideliterque, id est, absque omni errore examinat. Hanc, sive sapientiam, sive virtutem Dei dixero, & rerum omnium firmitudinem esse, proculdubio non errabo. Penes hanc omnium rerum natura, processus, finisque subsistit. Quippe hæc est Sphæra, quam poëtico figmento Martianus obnubilans, ex omnibus elementis dicit esse compactam, ut nihil absit, quod ab aliqua natura credatur contineri. Illic cœlum omne, aër, freta, diversitasque telluris, claustraque Tartarea, urbes, compita, cum actibus fortunisque suis, cunctarumque species rerum, tam in specie, quam in genere numerandæ. Quæ quidem sphæra, imago quædam videbatur, idæaque mundi. Plato autem quæstionem inducit, una sit idæa, an plures. Et profecto si substantiam scientiæ, aut rationis, quis attendat, una est: si pluralitatem rerum, quas penes se ratio intuetur, ideæ sunt indefinitæ. Hanc intuens Stoïcus, προνοίαν, quam nos appellare possumus providentiam, veneratur: & legibus ipsius, ad necessitatem omnia dicit arctari. Epicurus è contra rerum facilitatem attendens, extinguit προνοίαν, & omnia à lege necessitatis absolvit. Peripateticus vero, utrimque erroris præcipitium metuens, nec ad paradoxas Stoïci, nec ad παραδόξας Epicuri movetur: sed sic in Stoïco προνοίαν asserit, ut rebus non indicat necessitatem: sic cum Epicuro, à necessitate res expendit, ut providentiæ non auferat veritatem. Res itaque partim necessarias asserit esse, partim facilitati naturæ, & libero arbitrio subiacere. Academicus vero fluctuat: habet enim, qui se nihil omnino scire profiteantur, & cautela nimia demeruerunt philosophi nomen. Habet alios, qui se sola necessaria, & per se nota, quæ scilicet nesciri non possunt, confiteantur nosse. Tertius gradus,

nostro-

nostrorum est, qui sententiam non præcipitant, in his quæ sunt dubitabilia sapienti.

CAP. XXXIII.

Quid ratio primitiva: & de variis sectis Philosophantium.

PRIMA itaque, & ratio vera, est divina, quam diximus: & quæ nullum omnino admittit errorem. Nihil autem est quod magis rationi videatur adversum, quam error: illa enim statuit & confirmat, hic lubricitate sua prosternit & supplantat. Et sicut sensus nomine censetur nunc potentia, nunc actus sentiendi, & item tam potentia, quam actus imaginandi dicitur imaginatio: ita ratio, nunc vis, nunc agitatio motusque virtutis, nunc etiam illa, in quibus ratio quendam suæ virtutis motum exercet, dicuntur rationes. Quales quidem sunt inhærentiæ in consequentiis: proportiones in numeris: & eorum, quæ absolute necessaria sunt, demonstrationum principia. Has autem, tam in libris de ordine, & de libero arbitrio, & Hyponosticôn, quam in multis aliis, asserit Augustinus immortales esse & sempiternas. Unius, inquit, ad duo, & duorum ad quatuor, verissima ratio est: nec magis fuit heri ratio illa vera, quam hodie: nec magis cras, aut post annum, erit vera. Nec si omnis mundus iste concidat, poterit ista ratio non esse, simili modo substantiam esse. Si sit corpus, non esse non potest. Cætera quidem, quæ divinæ rationis oculus contemplatur, vera quidem sunt, sed præmutabilitate sua nequaquam dicuntur rationes. Ex hoc autem veritatis rationisque consortio, quibusdam philosophantibus visum est, semper esse verum quod semel est verum: quibus videtur suffragari ratio, quam Augustinus inducit, ut doceat, nostram & præcedentium patrum, eandem esse fidem: etsi nos pro parte gaudeamus impletum, quod illi præstola-

ſtolabantur implendum : ait enim, non eſt mutata fides, etſi variata ſint tempora. Et nos, & illi, eandem amplectimur veritatem, ſed aliis & aliis ſermonibus prædicamus.

CAP. XXXIII.

Quid ſit rationi contrarium, & quod multis modis dicitur ratio; & quæ rationes æternæ?

NATURA vero Angelica, quæ noxio corpore non tardatur, & divinæ puritati familiarius inhæret, rationis incorruptæ viget acumine. Et licet non æqualiter Deo cuncta examinet, ea tamen rationis prærogativa ditatur, ut nullo ſupplantetur errore. At humana infirmitas, quæ tam ex conditione naturæ, quam merito culpæ, multis patet erroribus, immo & capta labitur à prima & ſecunda puritate, degenerat examinatione rerum, id eſt, in exercitio rationis. Et quia incertitudinis lubrico vacillat, apprehendit quod poteſt, & nunc ex fida rerum ſimilitudine veras exercet opiniones, nunc decepta vanis imaginibus, falſas. Si enim res ut ſe habet comprehenditur, vera opinio eſt : ſi ſicut verbo exponitur, eſt vera loquutio. unde nonnullis philoſophorum, probabiliter placuit, veritatem, unde opinio vera dicitur, aut ſermo verus, quaſi quendam medium habitum eſſe rerum, quæ examinantur extrinſecus ad rationem. Si enim eis fideliter in examinando innititur, certa eſt, nec aliquo vacillat errore. Itaque locutio, quæ vera dicitur, à modo quem innuit, modalis appellatur. Item opinio vera, à modo percipiendi; & ratio vera à qualitate examinis ſui. Res quoque ſingulæ, veræ dicuntur : ut homo verus, verus candor, dum in his taliter percipiendis, nullius imaginis phantaſmate circumveniatur opinio. Fides autem examinandi res, ut veræ dicantur, convincitur plerumque à duobus : ſcilicet vel à forma ſubſtantuæ,

tiæ, vel ab effectu formæ. Est enim verus homo, cui vera inest humanitas: id est, conscia rationis, & passibilitatis. Vera autem albedo est, quæ albificat: quæ iustum facit, vera iustitia. Si mihi non credis, vel magno Hilario, qui Gallicano cothurno attollitur, & à lectione simplicium procul est, aurem præbe.

CAP. XXXIV.

Quod homo perfectam non habeat rationem, & quod verum multipliciter dicitur.

Ut autem geramus morem Stoicis, qui circa verborum analecticem vel analogiam sollicitantur, verum dictum est à Græco heron, quod firmum & stabile, seu certum & clarum interpretatur. Hinc Heroës dicti sunt, qui firmum & stabilem adepti sunt gradum ex consortio numinum, quibus eos fabulosa antiquitas sociavit. Hi vero ἡμίθεοι, Heroës nuncupati sunt, sicut Martianus ait, ex eo quod veteres terram ἔρα appellaverunt. Et hoc quidem à certitudine stabilitatis suæ. Nos autem, non semideos, qui nulli sunt, sed nec heroes, ob perfidiæ notam, aliquos dicimus, sed translationem electorum, quæ fit à fluctuatione & vanitate mundana ad gloriam, veræ certitudinis & firmæ stabilitatis, verbo significamus Catholico. Eos namque, à confirmatione, quam adepti sunt, sanctos appellamus; siquidem sancire, confirmare est: & sanctus, confirmatus in virtute vel gloria. Hoc utique est à vanitate eximi, & in veritate versari. Proinde verum, hoc verbum, confirmationis nota est, stabilitatemque significat rei, cui ratio fideliter possit inniti. Veritas vero, nomen firmitudinis & stabilitatis est. Nec moveat, quod pro aspiratione Græca, latinus *V* posuit consonantem: cum Æolicum digamma ad hanc consonantem multas habeat affinitates. Sicut autem ut vis sentiendi motum

tum suum exerceat utiliter, necesse est aliquod esse, cui stabiliter innitatur: sic ratio labitur, si non stabili innititur offendiculo. Nam si lucem subtraxeris, cessat visus: auditus nullus est, cessante sono: olfactus gustusque quiescunt ab odoris saporisque carentia; tactus inanis est, si in rem solidam non offendat. Dicitur tamen quod tunc videantur tenebræ, silentium audiatur, tangatur inane. Sed verius diceretur his sensibus tunc nihil sentiri. Augustinus enim, & contra Manichæos, & in Hyponosticôn, & in aliis multis libris docet, non modo has, sed quaslibet privationes, nihil esse. Aristoteles autem, eas nonnihil esse asserit: eo quod non modo privant, sed ad se quodammodo subdita disponunt. Itaque tam sensus, quam ratio, stabile quid exposcunt, ne inanis sit opera, quæ certum quid non comprehendit. Nam cum agit ut teneat, & cassatur eius intentio, & in vanũ laborat, & suo fallitur errore. Unde sicut errorem diximus rationi contrarium, sic vanitatem veritati contrariam profitemur: nam *falsum vanumque*, etsi voces diversæ sint, ad eandem quodammodo accedunt significationem. Porro vanitas & falsitas ad nihilum vergunt: quod enim falsum est, omnino nihil est, nec sub scientiam cadit. Nam sicut Augustinus & in soliloquiis, & contra Academicos, & in plerisque aliis docet, inter omnes veteres, & etiam inter ipsos Academicos constitit, *scire falsa neminem posse*. Siquidem, ut itidem contra Academicos astruit, rerum falsarum, quoniam omnino non sunt, nulla potest esse scientia. Ubi autem quidam interpretes dixerunt, quod terra ab initio erat inanis, & vacua, alii interpretati sunt, quod nihil erat nec composita. Ergo verum vano falsoque, quoniam idem sunt, lege contrarietatis opponitur. Nec moveor si res existens, rei non existenti opponatur: cum hoc palam sit in enunciabilibus quæ contradictorie opponun-

ponun-

ponuntur. Nam Aristoteles docet, alterum eorum esse semper, & alterum ex necessitate non esse. Nonne res existens, rei non existentis est signum, ut rubor futuræ serenitatis, aut tempestatis? Siquidem

Mane rubens cœlum, notat imbres, sero serenum.

CAP. XXXV.

Quid dicatur verum, & quid veritas, & quid eius contrarium.

OMNIA vero vana, quatenus vana sunt, fallunt. Et cum falsitate deceptas mentes illuserint, velut fantasma evanescunt. Unde, ob hanc rerum evanescentium disparentiam, omnia quæ sub Sole sunt, vana esse, in concione nniversorum, qui versantur in mundo, proclamat Ecclesiastes: tanta quidem maiestate verbi, tanta probabilitate sententiæ, ut ad omnes nationes & linguas vox illa pertranseat, & omnium, qui aures audiendi habent, corda penetrando concutiat. Plato quoque, eorum, quæ vere sunt, & eorum quæ non sunt, sed esse videntur, differentiam docens, intelligibilia vere esse aperuit: quæ nec incursionum passionumve molestiam metuunt, non potestatis iniuriam, nec dispendium temporis, sed semper vigore conditionis suæ eadem perseverant. Unde & eis, post essentiam primam, recte competit esse: id est, firmus certusque status; quem verbum, si proprie ponitur, exprimit substantivum: temporalia vero videntur quidem esse, eo quod intelligibilium prætendunt imaginem. Sed appellatione verbi substantivi non satis digna sunt, quæ cum tempore transeunt, ut nunquam in eodem statu permaneant, sed, ut fumus, evanescant: fugiunt enim, ut idem ait in Timæo, nec exspectant appellationem. Hanc autem veram existentiam partiebatur in tria, quæ rerum principia statuebat; Deum scilicet, materiam, & ideam: siquidem hæc, in sui natura, immutabilia sunt.

Nam Deus usquequaque immutabilis est: reliqua duo, quodammodo immobilia, sed in effectibus ab invicem variantur. Materiam quippe advenientes formæ disponunt, & quodammodo motui reddunt obnoxiam: & item formæ materiei contactu, quadam ratione variantur, &, ut ait Boëthius in Arithmeticis, in intervertibilem transeunt inconstantiam. Idæas tamen, quas post Deum primas essentias ponit, negat in seipsis materiæ admisceri, aut aliquem sortiri motum: sed ex his formæ prodeunt nativæ, scilicet imagines exemplarium, quas natura rebus singulis concreavit. Hinc in libro de Trinitate Boëthius: *Ex his formis, quæ præter materiam sunt, illæ formæ venerunt, quæ in materia sunt, & corpus efficiunt.* Bernardus quoque Carnotensis, perfectissimus inter Platonicos seculi nostri, hanc fere sententiam metro complexus est:

Non dico esse quod est, gemina quod parte coactum
Materia formam continet implicitam:
Sed dico esse quod est, una quod constat earum:
Hoc vocat Idæan, illud Acheus & ὕλην

Licet Stoici materiam & idæam, Deo crederẽt coæternã; alii vero, cum Epicuro providẽtiam evacuante, idæam omnino tollerent: iste, cum illis qui philosophantur, Deo neutram dicebat coæternã. Acquiescebat enim patribus, qui, sicut Augustinus testis est, probãt quia Deus est, qui omnia fecit de nihilo, omnium creavit materiam. Idæam vero æternã esse consentiebat: admittens æternitatem providentiæ, in qua omnia semel & simul fecit, statuens apud se universa, quæ futura erant in tempore, aut mansura in æternitate. Coæternitas autem esse non potest, nisi in his, quæ se, nec natura maiestatis, nec privilegio potestatis, nec authoritate operis, antecedunt. Itaque solas tres personas, quarum est una natura, potestas singularis, operatio inseparabilis, fatebatur esse coæquales & coæternas: nam in illis,

illis, omnimoda parilitas est. Idæam vero, quia ad hanc parilitatem non consurgit, sed quodammodo natura posterior est, & velut quidam effectus, manens in arcano consilii, extrinseca causa non indigens, sicut æternam audebat dicere, sic coæternam esse negabat. Ut enim ait in expositione Porphyrii, duplex est opus divinę mentis, alterum quod de subiecta materia creat, aut quod ei concreatur: alterum, quod de se facit, & continet in se, externo non egens adminiculo. Utique cœlos fecit in intellectu ab initio, ad quos ibi formandos, nec materiam, nec formam quæsivit extrinsecam. Alibi quoque ait:

Principium cui sola fuit Divina voluntas,
Ætas non frangit demoliturque vetustas,
Dissolvit tempus quicquid producit ad esse,
Si non ad præsens, constat quandoque necesse.
Ergo super tali qui luget conditione,
Aut nihil, aut minimum claret rationis habere.

Quidam tamen, licet ab æterno concedant esse vera, ea tamen negant esse æterna, dicentes, nihil esse æternum, nisi quod vivit: eo quod æternitas, teste Augustino, *status est interminabilis vitæ*. Ex his patet placuisse Platonicis, cum Salomone, omnia *subsolana* vana esse; & eas res duntaxat esse veras, quæ non ut phantasmata evanescunt, sed statu substantiæ certa, & semper eadem sunt.

CAP. XXXVI.

Item de veris; & quod aliter dicuntur esse res, aliter sermones, aliter vera: & quomodo.

QUUM vero nomen falsi *opinioni*, *locutioni*, & *rei* pariter applicetur, opinio, quæ deceptionis fallaciam patitur, falsa rectissime nominatur: siquidem ipsa est, quæ fallitur. Locutio autem falsa est, eo quod falsam significat opinionem. Res vero falsa dicitur, ab effectu: ideo quod ipsam, non

nisi cassus, & vanus, percipiat intellectus. Sic & in physicis, sana dicuntur esse vel ægra, nunc *animalia*, nunc *signa*, nunc causæ. Ut autem à Platonis eminentia, cum Peripateticis paululum descendamus, ea vera dicuntur esse, vel falsa, quæ, ut de significatione complexorum *sermonum agatur*, certo percipiuntur intellectu, aut vano: hi siquidem, velut qui philosophantur humanius, & cum Platonicis, non excedunt mente sibi & Deo, sed sobrii sunt, hominibus in eo veritatem aut falsitatem statuunt, in quo sicut percipitur examinando & comprehendendo fidelis est aut erroneus intellectus. Si enim rem sic esse ut est, aut non esse ut non est, comprehendit, iudicio certo & fideli usus est: sin autem vel non esse quod est, vel esse quod non est, opinatur, proculdubio fallitur, & errat. Idem quoque est in sermonibus. Res autem, quæ seipsam, prout est, intellectui subiicit, vera est; quæ aliter, vana & falsa. Ergo à modo percipiendi (scilicet *quo percipiuntur*, aut percipiunt,) convincitur veritas aut falsitas tam opinionum, quam rerum: Sermonum vero, à modo significandi. Unde quia Deum falli impossibile est, proculdubio constat, quoniam quo fidelior est scientia, & certior, eo minus falsa comprehendit. Ea tamen falsa esse cognoscit, quod verum est, & veritati omnia contemplanti, non potest esse absconditum. Nam penes essentiam Dei, primitiva veritas, id est certitudo, aut stabilitas, aut claritas est, & ab hac derivatur quodammodo, quicquid in rebus fideliter dicitur verum esse. Siquidem illi soli omnium tam rerum, quam sermonum, cohærentia, vel discohærentia constat, & certa est. Homo vero quantuscunque, affectat quidem certiorari: eo quod amor veritatis cognatus & innatus est rationi, &, ut ait Martianus, cum philologia illam existentem, & ex non existentibus veritatem toto pectore deprecatur. Hæc utique aliunde non

de non provenit, quam si aliqua stilla divinæ sapientiæ, per gratiæ eliquationem seipsam infundat, & mentem se quærentis & amantis illustret. Ista siquidem est virgo fontana, unde Martianus præmissam asserit manare veritatem. Nihil enim veraciter innotescit, nisi de scaturigine fontis huius. Sed nec aliquod falsum inde emanat, quoniam fontana illa, quam poëtici nube figmenti involvit, virgo est, & totius corruptionis & falsitatis ignara.

CAP. XXXVII.

Differentia eorum quæ vere sunt, & quæ videntur esse, secundum Platonicos.

OMNES autem res, divinæ simplicitatis oculus contemplatur, ut ei nec futura desint, nec præterita elabantur. Cohærentiam rerum, & discohærentiam pensat, & tam de iis quæ sunt, quam de iis quæ non sunt, certum & fidele exercet iudicium: & quæ ab initio vidit, quia non evanescunt, firma sunt, & vera dicuntur. Hæ utique sunt cogitationes altissimi, quarum profunditatem nemo sufficit explicare: Hæc verba, quæ semel dicta sunt, sed processu temporis, pro divinæ dispositionis decreto, in actum prodeunt. Quis mentem Dei dixerit otiosam, & non ab initio omnia contemplatam? Si ergo vera, quasi quædam cogitata Dei sunt: quis illa, nisi præsumptuosus, affirmaverit evanescere? aut quis ea non semper fuisse in mente eius, qui ab æterno universa disposuit, & scivit, audeat profiteri? Nunquid & ille novas cogitationes concipit, & nova more nostro init consilia? Et licet hæc ab æterno fuerint vera, non tamen aliquid creatori dicitur coæternum: quia, ut dictum est, ad parilitatem eius nihil omnino consurgere potest, siquidem ipsius est, ut & ipsa vera sint, aut certa. Quod autem omnis res, aut creator dicitur, aut creatura, ad substantias, & ad ea, quæ substantiis

insunt, quocumque modo, ex authoritate patrum universitatis complexio revocatur: nam enunciationum significatio non contingit urgente aliqua ratione sermonis. Qui enim sic partiti sunt, respexerunt ad incomplexorum significationes. Nonnihil ergo sunt vera, quæ in mente Dei consistunt, sed nec creaturæ sunt, eo quod ab æterno extiterunt. Nam quin quædam sempiterna sint, nulla quæstio est: nisi forte eo referatur illud Ecclesiastici: *Qui vivit in æternum creavit omnia simul.* A quibusdam enim refertur tam ad illud opus, quod in se conspiciendo & disponendo Trinitas operata est, quam ad creationem primordialis materiæ, ex qua omnia creata sunt, aut in ipsa creatis concreantur. Cæterum hoc est eis esse, quod ad primitivam rationis scientiam *referri*, & *ita esse* quasi *pronunciari*, stabili intentatoque iudicio. *Esse* ergo istorum, *innotescere* est: nam & humanorum verborum *idem dicitur pronunciari*, & *esse*; aut *memoria retineri*, & *esse*. Nam de *unico*, Augustinus ait, hoc est verbum non quod desinit prolatum, sed quod permanet natum. Quæ distinctio quodammodo videtur inepta, nisi per prolationem subsisterent verba. Cæterum, quoniam *esse*, & *unum*, & *res*, multipliciter dicuntur, viderit quisque quomodo dictionum interpretetur significationem. Habent itaque res (naturæ scilicet, vel naturalium opera,) habent cogitationes, sermones, & vera, & rationes: singula, inquam, hæc habent suum existendi modum, ut pro qualitate illius, eorum quæ fideliter enunciantur, accipienda sit interpretatio, unde inspecta diligenter significatione verborum, esse vera dicantur, aut non esse. Non contendo, dum tamen vera non omnino nihil sint; falsa vero usquequaque non sunt: quoniam omnino nihil sunt. Sic enim & antiqui philosophi, & Catholici patres definierunt. Porro *memorari*, & *dicere* Dei, *scire* ipsius

ipsius est. *Memoria* namque eius, aut *verbum*, sive *ratio*, *sapientia* ipsius est. Verbum ergo, quo loquitur omnipotentia, unum est: sed verba, quæ loquitur, infinita. Principium, inquit, verborum tuorum, *veritas*: eo quod à luce inaccessibili, quam Deus inhabitat, habet, ut ei omnia innotescant. Hanc tamen lucem, à substantia eius, non arbitror alienam.

CAP. XXXVIII.

Quod aliter res, aliter opinio, aliter locutio, vera vel falsa dicitur; & quare locutiones huiusmodi & modales appellantur.

NUNC iocundissimam rationis veritatisque cohærentiam, cum omni reverentia contemplemur, rationis & veritatis auxilium implorantes: nam sine eo, non modo apprehendi, sed nec investigari, fideliter queunt. Est ergo ratio, *quidam mentis oculus*. Et ut latius describatur: ratio est quoddam instrumentum, quo mens omnes sensus suos exercet. Proprium eius est, *investigare*, & *apprehendere* veritatem. Huius virtutis contrarium, est *imbecillitas* & *impotentia* investigandi, & assequendi verum. Error autem contrarium est illius agitationis, investigantis verum, quam supra diximus rationem. Virtus hæc in Deo simpliciter perfecta, in angelo, perfecta pro natura, sed in homine, aut omnino imperfecta est, aut ut multum; si tamen sit in aliquo perfecta pro tempore, aut collatione imperfectiorum. Unde non rationem, sed appetitum rationis, quem philologia exprimit, vendicat sibi: siquidem nomina hæc *philologia*, *philosophia*, & *philocalia*, philosophorum modestia temperavit. Ratio vero, nequaquam contrariorum susceptibilis est, eo quod divina ratio immutabilis substantia est. Angeli vero, vel hominis ratio, substantia non est.

CAP XXXIX.

De cohærentia rationis & veritatis; & breviter quid utrumque.

VERITAS autem, *lux mentis* est, & materia rationis. Hanc Deus universaliter, Angelus particulariter intuetur: homo autem, etiam perfectissimus, pro parte modice videt. Sed quo perfectior, eo amplius appetit. Hæc est soliditas certitudinis in qua rationis viget examen. Tolle lucem & soliditatem, frustrabuntur visus & tactus; sicut & in aliis sensibus, sono, vel odore, vel sapore subtracto. Simili modo, omnis sensus rationis frustrabitur, veritate subducta. Contrarium vero eius, est *veritas* seu *falsitas*, aut inane: quod, sicut philosophia probat, in rebus nihil est. Unde & quibusdam placuit, *inane*, litera mutata, dici quasi *inune*, scilicet quod non est unum. Quod autem non est, nihil est. Est autem primæva veritas in maiestate divina. Alia vero est, quæ in Divinitatis consistit imagine, id est, in imitatione. Omnis enim res, tanto verius est, quanto imaginem Dei fidelius exprimit: & quanto ab ea magis deficit, tanto falsius evanescit. Utique sic homo vanitati similis factus est, & dies eius sicut umbra prætereunt. Non est autem umbra, nisi lux corporis aliquo præpediatur obstaculo: & quasdam inducit tenebras absentia lucis. Ergo veritatis luce sublata, erroris tenebræ invalescunt: error vero fallit. Unde & veritatis contrarium, à fallendo *falsitas* nominatur: quia qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat. Proprium quidem veritatis est, fovere rationem, & illustrare, & solidare: sicut rationis, quærere, assequi & amplecti veritatem. Nam & lux exterior, ut dictum est, visum fovet: res solida roborat tactum. Porro hæc in Deo unum, quia ratio, & verbum æternum, de se dicit, *ego sum veritas*: alieno enim

non

non eget adminiculo, quia & se ratio illustrat, & veritas seipsam invenit. At in creaturis, aliud veritas, aliud ratio: nam veritas, imago quædam divinitatis est, quam in rebus ratio quærit, & invenit. Ratio, virtus, aut mentis agitatio est, quæ occupatur in prospicientia veri. Non est autem veritas susceptiva contrariorum, ob eandem causam, quam de ratione superius exposuimus.

CAP. XL.

Idem de eodem: & quod nec ratio, nec veritas contraria suscipit.

Si huc Peripateticorum tendit intentio, ut omni vanitate reiecta, veritatem rerum agnoscat, & tota ratione veritatem Dei quærat, veneretur, & colat, non inutiliter laboratur. Alioquin opera perit, & impensa. Sed quia multa sunt, quæ præpediunt intelligentiam, utpote invincibilis ignorantia eorum, quæ ratione expediri non possunt, sicut sunt sanctæ Trinitatis arcana, & item fragilitas conditionis, vita brevis, utilium negligentia, occupatio inutilis, probabilium conflictus opinionum, culpa, quæ lucem demeretur, & tandem numerositas & immensitas investigabilium: adeo obductum est cor humanum, ut ad veri notitiam raro possit accedere. Sed in his octo, quæ præposita sunt, nihil adeo, pro mea opinione, scientiam eorum quæ expediunt, impedit, sicut culpa, quæ separat inter nos & Deum, & fontem præcludit veritatis: quem tamen ratio sitire non cessat. *Cor meum*, inquit mens suorum conscia peccatorum, *dereliquit me, & lumen oculorum meorum, & ipsum non est mecum.* Siquidem nisi ea, quæ novit quis, ad divinum reflectat obsequium, non cum ipso, sed potius contra ipsum, facit scientia eius: multa enim scire non prodest, si unum desit, quod est super omnia necessarium, & se ex *creaturarum* intelligen-

tia manifestat. Ait sanctus Salomon: *Proposui in animo meo quærere & investigare sapienter, de omnibus quæ fiunt sub Sole.* Hanc occupationem pessimam dedit Deus filiis hominum. Versati sunt in hac, philosophi gentium, qui, iuxta Apostolum, veritatem Dei in mendacio tenuerunt, & merito suo, evanuerunt in cogitationibus suis. Pro eo enim quod gratias bonorum non retulerunt authori, *dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt.* Est autem *curiositas,* inutilium superflua inquisitio, in qua non modo Peripatetici, sed fere totus occupatus est mundus. Quod vitium Lucanus notans, dũ æstuantis Oceani incertas causas promeret, curiosos ad certitudinem inscrutabilis secreti invitat. *Quærite,* inquit, *quos agitat mundi labor.* Dum autem *mens circa multa*, & non multum ad se pertinentia, amplius occupatur, evagatur longius à se, & plerumque obliviscitur sui, quo quidem nullus error perniciosior est. Nam se nosse, sicut ait Apollo, fere summa sapientia est. Quid autem prodest homini cœlorum, aut elementorum nosse naturam, magnitudinis & multitudinis proportiones doctrinaliter quærere, virtutum vitiorumque speculari conflictum, complexiones attendere rationum, & de omnibus probabiliter disputare, & sui ipsius esse ignarum? Nonne stultus reputabitur, qui aliena lustrat hospitia, & quo sibi in necessitate divertendum sit, obliviscitur? Nimis utique curiosus est, & sui negligens, qui aliena miratur, & propria non attendit. Qui vero ad usum vitæ convertit extrinseca, ut eorum agnoscat & veneretur auctorem, suum metiatur imperfectum, qui vix pauca comprehendere potest, & rebus transitoriis, cum quibus & ipse transit, non nisi præcario utitur, & ad horam. Qui concupiscentias cohibet, reprimit, aut extinguit, qui imaginem Dei, vitio corruptam, diligenti studio nititur reformare, qui virtutum, toto nisu, colit,

lit, & exercet officia, rectissime philosophatur. Sobria est illius investigatio, qui primo seipsum excutit, & quæ inferiora sunt, diligenter examinat, & coæqualia sine negligentia intuetur, & superiora contemplatur cum veneratione, ut ausu temerario in ea, quæ inscrutabilia sunt, non irrumpat. Hic utique de se non superbit: variam mundi supellectilem, nisi quatenus necessarium aut licitum est, minime concupiscit: proximo impendit caritatem: cœlestibus, qui vultui Dei semper assistunt, reverentiam, & amorem: & bonorum omnium gratiam & laudem refert divinæ maiestati: quam utique nec plene nosse permittit immensitas sui; &, si nos non laboraremus infirmitate qua premimur, nec plene ignorare sinunt creaturæ: quæ omnes, quasi quadam publica attestatione, creatoris gloriam præconantur. Hinc est illud Salomonis in Proverbiis: *Non erigas oculos tuos ad opes quas habere non potes*, quia facient sibi pennas ut aquilæ, & avolabunt in cœlum. Ut autem ait Augustinus, in libro de ordine, *Deus melius nesciendo scitur:* quem si quis ignarus naturarum, & morum, rationumque cupiditatumve servus, *& rebus pereuntibus inhians, aut forte caste vivens, & disciplinarum nescius, ingenii viribus quærendo, & disputando, invenire confidit, proculdubio tantum errabit, quantum errari plurimum potest.* Alibi quoque: *Ignorantia Dei, eius verissima sapientia est:* & item: *Non est parva scientia de Deo scire, quid non sit Deus*: quia quid sit, omnino sciri non potest.

CAP.

CAP. XLI.

Ad quid Peripateticorum, & omnium recte philosophantium, tendat intentio: & de octo obstaculis intelligentia.

CUM ergo sciri quædam non possunt præ eminentia dignitatis, quædam præ multitudine aut magnitudine quantitatis suæ, quædam propter inconstantiam & lubricitatem sui; cui potissimum insistendum sit, & quid maxime expediat, Ecclesiasticus docet. *Altiora*, inquit, *te ne quæsieris, & fortiora te, ne scrutatus fueris.* Ecce temeritatem eorum cohibet, qui Deificæ Trinitatis arcana, & ea quorum visio in vita æterna promittitur, irreverenti verbositate discutiunt. Unde, etsi scientia videatur augeri, devotio certe minuitur. *In supervacuis*, inquit, *rebus, noli scrutari multipliciter, & in Pluribus eius operibus non eris curiosus. Multos enim supplantavit suspicio eorum, & in vanitate detinuit sensus eorum.* Hic quoque illorum audaciam reprimit, qui sollicitantur de omnibus, & volunt de uniuersis reddere rationem, cum constet auctoritate Salomonis in Ecclesiastice, quod nec minimæ rei, quæ sub cœlo est, nedum cœlestium, aut supra cœlestium plenam possit homo reddere rationem. Porro in quibus oporteat philosophantis ingenium exerceri, Filius Syrach docet: *quæ præcepit Deus, cogita illa semper, & in pluribus operibus eius non eris curiosus.* Quia enim de radice sensuum, qui frequenter falluntur, scientia manat, & decepta infirmitas, quid expediat parum novit, data est, per clementiam Dei, lex, quæ utilium scientiam aperiret, & indicaret de Deo, quantum scire licet, aut quantum expedit quærere. Illa enim, divinam potentiam in creatione, sapientiam in dispositione, bonitatem manifestat in conservatione rerum. Sed hęc maxime eminent in hominis reparatione redempti.

Volun-

Voluntatem quoque Dei patenter exponit, ut sciat quisque quid ipsum oporteat facere. Et quia tam sensus, quam ratio humana frequenter errat, ad intelligentiam veritatis, primum fundamentum locavit in fide. Hinc est illud Philonis, in libro Sapientiæ: *Qui confidunt in Domino, intelligent veritatem, & fideles in dilectione adquiescunt illi.*

CAP. XLII.

Quod visibilia argumenta mundum vanitati subiectum esse convincunt; & qua causa fuerit hic finiendi librum.

SED hæc hactenus. Iam enim flere magis vacat, quam scribere: & visibili argumento doceor quod mundus totus subiacet vanitati. Expectavimus enim pacem, & ecce turbatio & tempestas ingruens Tolosanis, Anglos & Gallos undique concitat: & Reges, quos amicissimos vidimus, se insatiabiliter persequuntur. Ad hæc, mors Domini Adriani Summi Pontificis, cum omnes Christianæ religionis populos nationesque pertubaverit, Angliam nostram, unde fuerat oriundus, acerbiori dolore commovit, irregavitque lachrymis profusioribus. *Omnibus ille bonis flebilis occidit, sed nulli flebilior, quam mihi.* Cum enim matrem haberet, & fratem uterinum; me, quam illos, arctiori diligebat affectu. Fatebatur & publice & secreto, quod me præ omnibus mortalibus diligebat. Eam de me conceperat opinionem, ut quoties opportunitas aderat, conscientiam suam in conspectu meo effundere lætaretur. Et cum Romanus Pontifex esset, me in propria mensa gaudebat habere convivam: & eundem scyphum & discum, sibi & mihi volebat, & faciebat, me renitente, esse communem. Ad preces meas illustri Regi Anglorum, Henrico secundo, concessit & dedit Hyberniam iure hæreditario possidendam, sicut literæ ipsius testantur in hodier-

diernum diem. Nam omnes insulæ, de iure antiquo, ex donatione Constantini, qui eam fundavit & dotavit, dicuntur ad Romaniam Ecclesiam pertinere. Annulum quoque per me transmisit aureum, Smaragdo optimo decoratum, quo fieret investitura iuris in gerenda Hybernia: idemque adhuc annulus in curali archio publico custodiri iussus est. Si virtutes eius percurrere velim, in magni voluminis librum, hæc una excrescet materia. Omnium vero mentes magis exulcerat scissura Ecclesiæ: quæ, exigentibus culpis nostris, contingit tanto patre sublato. Expetivit eam Sathanas, ut cribraret sicut triticum, & undique, alterius Iudæ proditoris ministerio, amaritudines & scandala spargit. Oriuntur bella plusquam civilia. Sacerdotalia enim sunt, & fraterna. Nunc iudicium est mundi, & timendum ne partem stellarum secum involvat ambitiosi ruina proditoris. *Væ autem illi, per quem hoc scandalum venit. Et plane melius erat, si natus non fuisset.* Publici doloris expono causas: cumque aliunde familiarius dolore torqueat, tum non leviori, quod ad me spectat. Siquidem pater meus, & Dominus, immo & tuus, venerabilis Theobaldus, Cantuariensis Archiepiscopus in ægritudinem incidit: ut incertum sit, quidquid sperare oporteat. Negotiis more solito superesse non potest: iniunxitque mihi provinciam duram, & importabile onus imposuit, omnium Ecclesiasticorum sollicitudinem. Anxiatur ergo undique in me spiritus meus, & cruciatus quos patior, non sufficio enarrare. Sed in his omnibus, unicum mihi consilium superest, Deum hominem, intemeratæ virginis filium, exorare: qui velut in navi dormiens, fidelium precibus excitandus est, ut procellam componat naufragantis Ecclesiæ, & Dominum meum, sicut sibi & nobis expedire prænovit, ab omni infirmitate

mentis

mentis & corporis, clementer eripiat. Is inquam, per quem Reges regnant, & Principes dominantur, universali Ecclesiæ idoneum, & placitum sibi pastorem præficiat, & Reges, & Principes nostros, ab omni adversitate defendat: eosque faciat, ad honorem & gloriam nominis sui, gregem sibi servare commissum. Lectorem quoque & auditorem, supplicatione pia convenio, quatenus apud Filium virginis, qui via, veritas est, & vita, pro me, vano, & misero, intercedant, ut errore, ignorantiæ tenebris, & vanitatis amore depulso, cognitionis suæ lumen infundat, faciatque me officiosum veritatis inquisitorem, amatorem pariter & cultorem.

FINIS.

IOHAN. TRITTENHEMIUS Abbas Spanheimensis

De

IOAN. SARESBERIENSI.

Ioannes Carnotensis Episcopus, patria Saresberiensis, beati Thomæ Cantuariensis Archiepiscopi quondam clericus atque discipulus; vir in Divinis scripturis eruditus, & in secularibus litteris nobiliter doctus, ingenio subtilis, eloquio disertus, & pulchra venustate compositus, carmine excellens & prosa: nec minus religione quam scientia venerabilis. Scripsit multa præclara volumina, quibus nomen suum posteris notificavit, sed pauca eorum ad manus nostras pervenerunt. Legi opus insigne De nugis curialium & Philosophorum, quod p[illegible]are voluit,

Polycraticon libri 8.

Pœnitentiale, lib. 1.

Vitam Sancti Thomæ Archiepis. lib. 1.

Epistolarum ad diversos lib. 1.

Claruit sub Frederico Imperatore primo,

ANNO DOMINI M. CXL.